



JO. GOTTL. HEINECCII, JC.

POTENTISSIMO PRUSSORUM REGI
a Consiliis Sanctioribus, & Professoris
P. Ord.

ELEMENTA JURIS NATURÆ, ET GENTIUM,

Commoda Auditoribus Methodo
adornata.

Editio nova & castigatior.

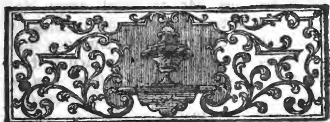






VENETIIS,
Ex Typographia Balleoniana.
MDCCLXIV.

Superiorum Permissu, ac Privilegiis.



CANDIDO LECTORI

S. P. D.

JO. GOTTL. HEINECCIUS.



UI adhuc in jurisprudentia civili, cum Romana, tum patria, illustranda non perfunctoriam operam collocasse mihi videor: jam persuaderi mihi passus sum, CANDIDE LECTOR, ut etiam JUS NATURAE ET GENTIUM brevi libello complecterer, & enchiridion illud in usum eorum, qui institutione mea utuntur, typis exscriptum, publicarem. Et rem sui fortassis periculi fecerunt amici, qui me consilio atque auctoritate sua ad concinnandum hunc libellum impulerunt. Quod enim ad me attinet, ita jam pridem occallui, ut non magnopere reformidem aliorum de me judicia, sed, sincerae bene de communibus studiis merendi voluntatis mihi satis conscius, hac ipsa conscientia me facile consoler. Sive enim opuscula mea in virorum bonorum, & rerum hujusmodi intelligentium, manus incidant: non est profecto,

quod verear, ne hoc consilium meum damnent: sive obtrectatores ea oculis lustrare non dubitent: eorum judicia ergo non majoris facio, quam hominum, a lacu & furno redeuntium, quibus non possunt non omnia, quæ suis ipsi impuris manibus contrectant, sordere. Quare, missis his, ad id venio, quod magis ad rem pertinere arbitror, id est, ad consilium meum, institutique rationem, quiqus perspectis, quid ego præstiterim, quemque fructum tu ex hoc libello capere possis, satis intelliges. Nulla est philosophiæ practicæ disciplina, quæ vel rerum argumentorumque pondere, vel utilitatis ubertate, cum hac jurisprudentia naturali ulla ex parte sit comparanda, quippe cujus tanta est dignitas, tantusque in vita humana usus, ut iis, qui, illa neglecta, solis rerum abstractarum ac naturalium speculationibus ingenii aciem intendunt, jure merito occlames illa Helenæ apud Euripidem *in Hel. v. 928.*

Αἰσχρὸν, τὰ μὲν σε θεῖα πάντ' ἐξειδέναι,
Τὰ τ' ὄντα, καὶ μὴ· τὰ δὲ δίκαια μὴ εἰδέναι.
Nam turpe id esset, quum scias hominum
ac Deum
Quod est, critque, justa te haud cognoscere.

Sane ii, qui ad jurisprudentiæ civilis intelligentiam cogitationes suas ac studia conferunt, ii magnopere falluntur, si se operæ pretium, sine hac præstantissima scientia, sperant facturos. Nam si is demum ad veram ac solidam doctrinam rerumque scientiam pervenisse dicendus est, qui, quas perspectas habet, veritates, ex fonte, non ex im-

impurioribus lacunis, hausit: jurisprudentiæ profecto nostræ non alius fons, aliaque scaturigo est, quam jus illud primævum, quod non didicimus, accepimus, legimus, verum e natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quod non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus, ut si quis maximam jurisprudentiæ Romanæ partem jus naturale, factis hominum adplicatum, dixerit, is me non admodum habiturus sit dissentientem. Vidit id incomparabilis philosophus, Epictetus, qui apud Arrianum *Diss. Epist. IV, 3.* eos, qui sapientiæ student, ad sempiternam illam legem divinam, tamquam ad limpidissimum fontem, non ad solos legum civilium rivulos, vocans, Οὗτοι, inquit, *εἰσὶν οἱ ἐκεῖθεν ἀπεςαλμένοι νόμοι, ταῦτα διατάγματα· τούτων ἐξηγητὴν δεῖ γενέσθαι, τούτοις ὑποτεταγμένον, οὐ τοῖς* Μασουρίου, καὶ Κασσίου. *Hæ sunt inde, (a Deo,) ad nos missæ leges, hæc præcepta: horum interpretem fieri oportet, his obedientem: non Massurii, aut Cassii legibus.* Et Tullius noster de legibus *II*, 4. ubi ex instituto de legum justitiæque origine disserit: *Hanc*, inquit, *video sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque hominum ingeniis excogitatam, nec scitum esse aliquod populorum, sed æternum quiddam, quod universum mundum regeret imperandi prohibendique sapientia. Ita principem legem illam & ultimam, mentem esse dicebant, omnia ratione aut cogentis aut vetantis Dei: ex qua illa lex, quam dii humano generi dederunt, recte est laudata, est enim ratio mensque sapientis, ad jubendum & ad de-*

deterrendum idonea. Addit, sibi a parvis ediscendum fuisse illud; SIN JUS VOCAT, id est, corpus illud XII. Tabularum: & hæc, aliaque jussa ac vetita populorum, vim aliquam habere ad recte facta vocandi, & a pravis avocandi: quæ vis non modo senior sit, quam ætas populorum & civitatum, sed & æqualis illius cœlum atque terras tuentis & regentis Dei. Quod ubi præclaris exemplis demonstravit, inde porro colligit, esse aliquam rationem, profectam a rerum natura, & ad recte faciendum impellentem, & a delicto avocantem, quæ non tunc denique incipiat lex esse, quum scripta sit, sed tunc, quum orta sit: ortam autem esse simul cum mente divina. Eam demum esse justorum injustorumque distinctionem: ad illam antiquissimam & principem naturam leges hominum dirigendas esse, quæ supplicio improbos adficiant, defendant ac tueantur bonos. Hæc illo loco Cicero, qui & alibi de officiis III, 17. hunc locum tractat, &, ubi discrimen juris gentium & civilis ostendit, prioris principia pæne ex hominum memoria evanuisse, ac proinde jurisprudentiam Romanorum fere totam oblanguisse, graviter conqueritur. Ita enim intelligenda sunt verba viri prudentissimi sequentia: *Quod civile, non idem continuo gentium: quod autem gentium, idem civile esse debet. Sed nos veri juris, germanæque justitiæ solidam expressamque effigiem nullam tenemus: umbra & imaginibus utimur. Eas ipsas utinam sequeremur, feruntur enim ex optimis naturæ & veritatis exemplis.*

Quid

Quid vero aliud hic docet Cicero, quam quod nos non satis unquam doceri posse, identidem monemus, præclaram esse Romanorum jurisprudentiam, & ex optimis naturæ ipsiusque inferioris philosophiæ præceptis expressam, sed inanem eam tamen umbram, ac vita veluti destitutam imaginem futuram, nisi accedant veri juris germanæque justitiæ principia, quæ, quia sola ab ipso Deo immortali divinaque ratione proficiscuntur, nullius hominis imperio suffragioque populi tolli atque abrogari possunt? Hæc vero si conjungantur cum civili illa, quam jurisconsulti perpoliunt, sapientia: tunc demum illud nescio quid præclarum & singulare solet exsistere. Accedit, quod, si vel maxime ita comparata esset jurisprudentia Romana, nullo ut alio præsidio indigeret, totaque ex decemvirorum tabulis, aliisque legibus civilibus, tamquam ex uberrimo fonte, promanaret: ea tamen nihil auctoritatis habitura sit in definiendis integrarum gentium litibus & controversiis, quippe quæ inter se non alio jure, quam quod ipsa natura inter omnes homines peræque constituit, reguntur, jure, inquam, illo universali, *quod in fœderibus, pactionibus, conditionibus populorum, exterorum regum, in universo denique belli jure & pacis* versatur, quodque *Cn. Pompejum & quum requiesceret, litteras, &, quum rem gereret, rem ipsam docuisse*, gloriatur Cicero pro L. Cornelio Balbo *Cap. VI.* Quare in quantum integræ gentes & respublicæ præ privatis quibusdam hominibus eminent: tanto jus

naturæ & gentium est jure civili, quod inter privatos tantum cives viget, excellentius, ut de eo vere dici possit, quod, comparatis inter se Græcorum Romanorumque linguis, dixit Tullius pro Archia poeta *Cap. X. jus illud naturale ac gentium apud omnes gentes vigere; civile suis finibus, exiguis sane, contineri.* Qui jam vulgo glossatorum nomine veniunt, homines, diligentes illi quidem, nec juris civilis imperiti, at sæculi vitio barbari, non aliunde decidi oportere, existimabant, illas regum gentiumque controversias, quam ex diffusa illa juris Justinianei collectione, qua comprehensas leges si quis recte imbibisset, eum, tamquam ex tripode, de belli pacisque juribus oracula illico fundere posse, jactabant. Et sane id tam facile faciebant, quam pirum vulpes comest. Quoties enim quæstio incidebat de jure Imperatoris augustissimi in universum orbem, per quem olim Romani arma victricia circumtulerant: sedes hujus doctrinæ erat iu LEGE IX. DIG. DE LEGE RHOD. DE JACTU, in qua, tamquam gemma quædam, fulgent verba illa Antonini Imperatoris: Εγὼ μὲν τοῦ κόσμου κύριος, ὁ δὲ νόμος τῆς θαλάσσης. *Ego quidem mundi dominus: lex autem maris.* Si de jure belli disceptandum esset, feciales suos ablegabant ad titulos Digestorum de captivis & postliminio, & redemtis ab hostibus, de re militari, de castrensi peculio, de veteranis, de testamento militis, de bonorum possessione ex testamento militis, & in primis ad titulos insignes Codicis Justinianei, qui milita-

re possunt, vel non possunt, & de servis, ad militiam vel dignitatem adspirantibus, & ut nemo duplici militia, vel dignitate & militia simul utatur, negotiatores ne militent, de re militari, de castrensi peculio militum & præfectianorum, de erogatione militaris annonæ, de excoctione & translatione militarium annonarum, de militari veste, de metatis & epidemeticis, de salgamo, similesque alios quamplurimos, in quibus omnibus tantos jurium belli & pacis thesauros reconditos esse, adseverabant, ut copia ipsa inopes redditura sit omnes, qui illis occupandis animum velint adpellere. Quid si de fœderibus, pactionibus ac sponsionibus liberarum gentium esset respondendum? Quid vero? Quasi non in pandectis æque, ac codice fulgerent verbosissimi tituli de pactis, de transactionibus, de verborum obligationibus, de duobus reis, de contrahendis stipulationibus, & similes: quos quisque, multis vigiliis excussos, in succum & sanguinem converterit, eum nihil existimabant ignorare, nimisque stupidum esse quærebantur illum, qui in ista rerum præstantissimarum farragine vel decisionem, vel argumentum legis, quod vocant, non illico reperiret. Sic & de legatorum juribus disceptantes, nihil desiderare posse contendebant, si in consilium adhiberent titulos de legationibus. De jure vero leges ferendi, magistratus constituendi, pœnas infligendi, exigendi tributa & vectigalia, & similibus, omnia jam in titulis de legibus, senatus consul-

 tis,

tis, longa consuetudine, constitutionibus principum, de officio præfectorum prætorio, præfectorum urbi, & sequentibus, de pœnis, bonis damnatorum, interdictis & relegatis, denique de publicanis, vectigalibus, & commissis, & similibus exhausta, & ad liquidum perducta esse, credere auditores sua fide jubebant. Quin si vel maxime ibi aliquid non satis explicatum alicui videatur: eum tamen sitim non melius expleturum, putabant, quam si in subsidium adhibeat scripturam sacram, jus canonicum, pontificum decretales, & maxime diffusa illa philosophorum scholasticorum opera, in quibus omnibus & ille juris gentium vindex, Hugo Grotius, *prolegomen.* §. *XLVIII. & seq.* invenisse sibi visus est quamplurima, quæ ad jus illud naturæ & gentium illustrandum non parum adferant utilitatis. At, si dicendum quod res est, boni illi viri vix secum expendisse videntur, quam parum ponderis apud gentes, juris Romani ignaras, & a Christiana pietate alienas, habitura sint argumenta ex jure Justinianeo, sacris pandectis, jure pontificio, Thomæ, Alberti Magni, S. Bonaventuræ, & aliorum operibus deprompta. Apud Plautum *Mostell. III. v. 29.* consultus a domino, Theuropide, Tranio servus, quid nunc faciundum censeat, quando ea omnia facta neget vicinus, quæ ipse retulisset? lepide ac percallide respondet:

Egon' quid censeam?
Cape, obsecro hercle te, cum eo una judicem.

Sed

Sed eum, videro, ut capias, qui credat mihi:
Tam facile vinces: quam vulpes pirum comest.

Idem, vereor, ne postulent ii, qui se jura belli, pacis, fœderum, omnesque, quæ inter gentes intercedere possunt, controversias, vel ex legibus Romanis, vel ex jure pontificio, vel ex sacris veteris novique fœderis libris, vel denique ex vastis philosophorum scholasticorum commentariis, se definire velle pollicentur. Judices enim postulant eos, qui his libris sibique eorum auctoritate fretis, credant, polliceanturque victoriam tam facilem, quam si vulpes pirum comedat. Quid vero si gens quædam cum Turcis, vel Sinensibus, vel Japonibus de violatis fœderum legibus expostulet? His scilicet facile persuadebitur, justa esse omnia, quæ non dicam jureconsulti aut pontifices Romani, vel Thomas Aquinas, sed ipsi prophetæ ac Apostoli scripserunt. At ego id eos, credo, non facilius consequuturos, ac Turcas, si Mahumedem; aut Sinenses, si Confucium suum nobiscum judicem capere vellent. Ex eo vero profecto consequitur, ut aut omnes gentium rerumque publicarum controversiæ inter τὰ ἄπορα referendæ sint, aut in promtu esse oporteat præcepta vel leges, quas ipsa recta ratio vel Deus potius, rationis auctor, inter omnes gentes, quantumvis linguis ac regionibus dissitas, constituerit, quibusque se populi omnes, qui non plane obrutuerint, obligari fateantur. Quum vero hæc ipsa non alia sint,

quam quæ juris naturæ ac gentium vocabulo designamus: quid quæso, utilius, quidque magis in omni vita frugiferum esse potest, quam præclara ista vereque divina præcepta ita percepta habere, ut iis non ad ostentationem, sed ad dijudicanda integrarum gentium civitatumque negotia, utaris? Quis præclare de studiosa juventute mereri neget eos, qui se illi duces ad tam incomparabilem scientiam profitentur? Denique quis non eos ipsam rectam rationem in exsilium agere velle dicat, qui operam omnem, in jure naturæ ac gentium collocatam, non modo infructuosam, sed & noxiam, & cum maximo juvenum detrimento conjunctam esse, clamant? Sed hæc quidem fortassis ad pudorem purgandum mihi sufficerent, si vel solus, vel inter primos, in hac perpolienda disciplina operam aliquam atque industriam collocassem. Jam vero quum jam pridem non modo æterna illa Grotii & Pufendorffii opera in omnium manibus versentur, sed & hodie nemo fere sit umbraticus doctor, quin aliquod meditationum suarum, ad hanc universalem jurisprudentiam pertinentium, specimen, tamquam evulsum splendidissimo palatio lapidem, circumferat: actum egisse videbor plerisque, & otium, quod melius transigi poterat, in adornando hoc libello male contrivisse. Enimvero hos meminisse velim, suum cuique esse judicium, &, quod uni supervacuum videtur, id aliis non modo utile, sed & necessarium, videri. Et sane qui in academiis erudiendæ juventuti operam navant,

ii re-

ii reipsa quotidie experiuntur, quanto cum tædio conjuncta sit servitus, cui obnoxii sunt omnes, qui aliorum libellos enarrare coguntur, ac proinde nihil illis accidit molestius, quam si alios duces sequi, & confidere jubeantur alieno ingenio. Sæpe enim talia sunt auctoris cujusdam, quem interpretandum suscipiunt, principia, qualia ipsi probare non possunt. Sæpe ille pleraque sine ordine etiam confuse pertractat, ut nihil sit in libello, quod veluti certam sedem ac fixum domicilium habeat, nihil, quod non æque facile alienissimo, ac suo loco, pertractatum reperiatur. Aliquando contingit, ut auctor, quem quis ducem elegit, in rebus vel nugatoriis, vel ἀπροσδιονύσοις, admodum sit verbosus, magnoque conatu maximas agat nugas; in aliis, perquam scitu necessariis, tam brevis, ut eas saltu magis transilire, quam attingere videatur. Atque inde duo consequi necesse est, primum ut docentes multa, quæ auctor scripsit, refellere, rebus nihili cum tædio immorari, plura ab eo omissa magno cum temporis dispendio supplere teneantur: alterum, ut discentes veluti per labyrinthum eo perducti, quo via recta multo facilius pervenire potuissent, res, tam variis interruptas disputationibus, suopte ingenio connectere nequeant, atque ita præcipuo fructu, quem ex illis acroasibus capere debuissent, priventur. Id vero vel solum satis idoneam rationem sufficit doctori, ut in docendo suis, quam aliorum, libellis uti malit, adeoque & mihi prodesse debet, elementa hæc ju-
ris

ris naturæ & gentium scribere auso, ne temere eum laborem suscepisse, aut post tot Homeras Iliada exorsus esse videar. Sed habere mihi visus sum & alias caussas, quæ me ad scribendum non modo invitarent, sed & quodammodo impellerent. Quicumque adhuc in pulcherrima illa disciplina versati sunt, illi doctrinas suas vel nulli certo ac indubio principio superstruxerunt, veritates varias, easque utilissimas, veluti uno fasce, collegisse contenti, vel principia parum idonea admiserunt, vel ea denique tam longe ex subtilissimis, quas metaphysica suppeditat, notionibus petierunt, ut data veluti opera tenebris omnia involvere voluisse videantur. At ego, expensis omnibus, quæ huc facere videntur, hanc feci summam cogitationum mearum, nullius disciplinæ philosophicæ evidentiora oportere esse principia, quam juris naturæ, & gentium, quippe quod Deus immortalis non solis eruditis, iisque, qui acutius reliquis vident, sed omnibus omnino hominibus, non modo perspectum, verum etiam eorum mentibus inscriptum esse voluit. Nullum vero reperiri principium evidentius, existimo, quam quod vir illustrissimus, SAMUEL L. DE COCCEJIS, aulæ Regiæ Prussicæ Papinianus, tum adhuc admodum juvenis, pereruditis dissertationibus demonstravit, puta VOLUNTATEM DEI. Quamvis enim plerique hodie veterem illam scholasticorum doctrinam de naturali actionum bonitate & justitia, a Pufendorffio tanto molimine profligatam, in lucem revocare malint; ego tamen per-

spe-

ſpexiſſe mihi videor, eſſe quidem actiones in ſe & ſua natura bonas: at juſtas illas dici non poſſe ſine jure, nec jus intelligi ſine lege, nec legem ſine legislatoris voluntate concipi poſſe: adeoque bonitatem actionum naturalem poſſe illam quidem hominem, qui rectæ rationi, quam cupiditatibus ſuis obtemperare malit, obligatione quadam interna ad bene agendum impellere, verum non tamquam legem, ſed tamquam conſilium aliquod, quod qui non ſequitur, imprudenter quidem, at non injuſte, egiſſe videri poteſt. Sed non minus porro perſpicue intelligere mihi viſus ſum, Deum voluiſſe, ut vero bono frueremur. Quod quum aliter conſequi, quam per AMOREM, nemo poſſit: ex eo ſolo, tamquam limpidiſſimo fonte, totum jus naturæ & gentium prono alveo fluere, cenſeo, atque ita incido in harmoniam illam incomparabilem revelationis & rationis, quippe ab eodem benigniſſimo Numine profectarum. Nam & illa, amorem totius legis divinæ, quæ decalogo comprehenditur, ſummam, ἀνακεφαλαίωσιν, πλήρωμα, τέλος eſſe diſerte docet, *Matth. XXII, 37. Luc. X, 27. Rom. XIII, 9. 1. Tim. I, 5.* Non equidem ignoro, quid obverti ſoleat huic ſententiæ, puta, amorem eſſe virtutem, ad quam nemo cogi, vel externa obligatione obſtringi poſſit: ac proinde ex eo fonte officia quidem humanitatis, quæ & imperfecta vocant, non autem perfecta, promanare. Sed præterquam, quod decalogi leges, quæ procul dubio perfecta non minus, quam imperfecta, officia inculcant, ad AMOREM, tamquam

quam ad principium suum, ab ipso Servatore revocantur: luculenter videmur ostendisse, verum amorem non modo cum propensione alteri benefaciendi, sed & cum proposito, eum, quem amamus, non ledendi, eique omnia, quæ jure etiam perfecto debemus, tribuendi, conjunctum esse, & priorem AMOREM BENEFICENTIÆ, posteriorem JUSTITIÆ, commode posse adpellari, utrumque vero esse intelligendum, quoties ex amore universum jus naturæ & gentium derivatur. Ceterum ex AMORE fluere officia omnia erga Deum, nos ipsos, aliosque homines, eaque tum absoluta, tum hypothetica, re ipsa nos ostendisse, arbitramur. Nec aliam juris gentium originem esse, patet. Sive enim in statu naturali, sive in societate, vivant homines, ad tuendam vitam, sanitatem, substantiam, rem denique publicam, amore impelluntur, nec gens a gente quidquam exigere ex ulla ratione potest, nisi ex regulis amoris notissimis: Quod tibi vis fieri, id & aliis facito: itemque, quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Immo ad ipsas ineundas societates nihil aliud impulit homines, quam amor tum sui, tum aliorum, quorum communi saluti talibus pactis consulere voluerunt. Habes, CANDIDE LECTOR, meditationum mearum summam, quibus me, ob illam rationis & fidei concordiam, magnopere delectari, non diffiteor, sed ita, ut eas obtrudam nemini, neque ideo aliorum doctrinis quidquam detractum velim. Ipse etiam hic libellus, uti spero, ostendet, me nusquam id egisse,

ſe, ut aliis inſultarem, ſed ut mea proponerem, eaque vel firmarem argumentis, vel contra ea, quæ obverti illis poſſe viderentur, modeſte vindicarem. Nullum ſcriptorem, cujus memini, paulo acerbius reprehendi, quamvis aliquando non defuiſſet occaſio: quin eorum nomina plerumque diſſimulare, quam aliquid, quod non dicam immodeſtius, ſed duriuſcule ſcriptum videri poſſet, ſcribere malui. Methodo uſus ſum, Muſis meis familiari, non mathematica quidem illa, vel geometrica, ſed naturali & perſpicua, quam auditoribus commodiſſimam eſſe, re ipſa per tot annos expertus ſum. Operam dedi, ut omnia præcepta ex claris definitionibus, deductiſque inde axiomatibus derivarem, eaque ſtilo, non ornato illo quidem, aut multis eloquentiæ luminibus diſtincto, quem hujuſmodi libelli non deſiderant, ſed puro tamen, quantum fieri potuit, & perſpicuo proponerem. Pleriſque paragraphis ſcholia ſubjunxi, in quibus modo doctrinas, in iis propoſitas, aliis argumentis firmavi, modo objectiones quaſdam ſolvi, modo conſenſum veterum ac recentiorum, ipſarumque ſacrarum litterarum, oſtendi, non quod turpi μεταβάσει εἰς ἄλλο γένος, juris naturæ & gentium præcepta ex aliis, quam ſuis ac domeſticis principiis, derivare voluerim, ſed quod ea & oblectare lectorem, & convincere poſſint, talia eſſe hujus diſciplinæ præcepta, ut ea & veteres ſolo rationis ductu perſpexerint, & ipſi ſacri ſcriptores, divino adflatu, humano generi inculcarint. Indicis conficiendi laborem

ſilius

filius in se suscepit, quem non male hoc officio functum esse, speramus. Sed quum spe longius procedere orationem, animadvertam, hic eam abrumpo, meque benevolentiæ bonorum omnium, & tuæ maxime, CANDIDE LECTOR, vehementer etiam atque etiam commendo. Vale. Halæ Magdeb. ipsis Idibus Octobr. MDCCXXXVII.



ELEN-

ELENCUS CAPITUM.

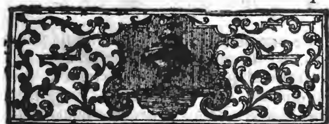
LIBER PRIMUS.

JUS NATURÆ.

LIBER SECUNDUS.

JUS GENTIUM.

BLE-



ELEMENTA JURIS NATURÆ, ET GENTIUM,

LIBER PRIMUS.

JUS NATURÆ.

CAPUT PRIMUM.

De Natura & Constitutione Juris Naturæ & Gentium.

§. I.



Uemadmodum omne id homini BONUM esse dicimus, quod eum conservat ac perficit; MALUM, quod eumdem destruit deterioremque reddit, (*Elem. phil. mor.* §. *CXLII.*) ita & ACTIO BONA erit, quæcumque ad conservationem perfectionemque hominis prodest; MALA, quæ destruit eumdem, ac imperfectiorem reddit. Quid actio bona & mala.

§. II.

Quid conservatio, perfectio, destructio & imperfectio?

CONSERVARE HOMINEM dicitur, quidquid ad ejus durationem & continuationem status præsentis aliquid confert: PERFICERE, quoad ea omnia, quæ ad essentiam integritatemque ejus pertinent, quæque omnino gradus admittunt, auget, atque amplificat. *) Ex quo, quid NOS DESTRUERE AC IMPERFECTIORES, vel DETERIORES reddere dicatur, facile intelligitur.

* Eadem est *perfectionis* idea, quæ Simplicio observata est, dum *ad Epict. Enchir. Cap. XXXIV. p.* 175. scribit: μὴ τὰ πρῶτα μόνα, καὶ τὰ μέσα ἔχειν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔσχατα, ἴδιον ἐςι τῆς τελειότητος. *Non prima tantum & media habere, sed extrema quoque, proprium est* PERFECTIONIS. Nec aliter Aristotel. *Metaph. IV*, 16. ubi licet varias vocabuli notiones evolvat, ad eamdem tamen ideam omnes reducit.

§. III.

Homines æque male, ac bene agere possunt.

Quum ergo ea sit voluntatis humanæ indoles, ut semper adpetat bonum, malumque aversetur: (*Elem. phil. mor.* §. *XXIX.*) fieri quidem 1) non potest, quin semper actiones, quæ ad conservationem & perfectionem nostram pertinent, edere velimus, ab iisque, quæ nos destruunt, vel imperfectiores reddunt, abhorreamus: at 2) quia bonum & malum æque adparens, ac verum esse potest, & bonum adparens verum malum; malum adparens verum bonum est: *Element. phil. mor.* §. *CXLIII.*) sæpissime sane contingit, ut, quemadmodum Ixion nubem pro Junone; ita nos bonum adparens

pro

pro vero adplectamur, malumque adparens pro vero aversemur, ac proinde 3) æque facile, male, ac bene agamus. *)

* Id denuo recte vidit Simplicius *ad Epictet. Enchir. Cap. XXXIV. p. 184.* ubi maximopere laudat voluntatis libertatem, eamque vocat τὴν αὐτεξούσιον αὐτοθελῶς καὶ ἄνευ βίας ποτὲ μετὰ τὸ ἀληθῶς ἀγαθὸν αἱρουμένην, ποτὲ δὲ τὸ φαινόμενον, *liberam animi naturam, quæ suapte voluntate, & absque coactione alias verum bonum amplectitur, alias* IMAGINARIUM.

§. IV.

Facultas ex duobus possibilibus alterutrum eligendi, adeoque bene vel male agendi potentia, vocatur LIBERTAS: ac proinde negari non potest, 4) dari actiones hominis bonas malasque liberas. Quumque omnia, quæ æque facile a tramite deflectere, ac viam rectam tenere possunt, norma, ad quam dirigantur, indigeant: consequens est, 5) ut & actiones humanæ liberæ ad normam quamdam componendæ sint. *)

Itaque actionum suarum norma indigent.

*) Eodem modo ratiocinatur Epictetus apud Arian. *Lib. II. Cap. XI.* Πάντα καλῶς ἔχοντα δοκοῦντα ἅπασι, καὶ πῶς δυνατὸν τὰ μαχόμενα καλῶς ἔχειν, οὐκ ἄρ' ἐξαρκεῖ τὸ δοκεῖν ἑκάστῳ πρὸς τὸ εἶναι οὐδὲ γὰρ ἐπὶ βαρῶν, ἢ μέτρων, ψιλῇ τῇ ἐμφάσει ἀρκούμεθα, ἀλλὰ κανόνα τινὰ ἐφ' ἑκάστου εὕρομεν. Ἐνταῦθ' οὖν οὐδεὶς κανὼν ἀνωτέρω τοῦ δοκεῖν, καὶ πῶς οἷόν τε ἀτέκμαρτα εἶναι καὶ ἀνεύρετα τὰ ἀναγκαιότατα ἐν ἀνθρώποις; *Omniaque recta esse existimas pro eo, ac cuique visa fuerint? At qui fieri potest, ut pugnantia inter se sint recta? Itaque ut aliquid recte se habet, satis non est, ita alicui visum esse, quum ut in gravibus quidem librandis mensurandisque rebus*

bus nudis visis simus contenti, sed in omnibus REGULAM *quamdam adhibeamus. An ergo in his, de quibus loquimur,* REGULA *nulla erit eminentior, quam quod nobis ita aliquid videatur? Sed qui fieri potest, ut* CERTA NORMA *nulla sit vel pervestigari non possit, qua in vita humana nihil est magis necessarium?*

§. V.

Et hanc quidem rectam, certam & constantem esse oportet.

Per NORMAM hic intelligimus evidens boni malique criterium. Neque ergo 6) illa recte suo fungeretur officio, nisi RECTA, CERTA & CONSTANS esset. Pone, *rectam* illam non esse: nec normatum recte se habebit. Pone, eamdem non esse *certam*: non boni malive erit criterium. Si denique Lesbiam esse sibique *non constare* hanc normam fingas: actio ad illam composita modo bona, modo mala est futura, ac proinde omnibus his casibus nec normæ nomine digna illa esse videbitur. *)

*) Adeo verum est, quod cecinit Lucret. *de rer. nat. Lib. IV. v. 515.*

Si prava est regula prima,
Normaque si fallax rectis regionibus exit,
Et libella aliqua si ex parte claudicat hilum:
Omnia mendose fieri atque obstipa, necessum est,
Prava, cubantia, prona, supina atque absona tecta,
Jam ruere ut quædam videantur velle, ruantque,
Prodita judiciis fallacibus omnia primis.

§. VI.

Nec non cum obligatione conjunctam.

Præterea 7) parum utilitatis homini attulerit hæc norma actionum, nisi ita sit comparata, ut motivo aliquo, quod vocant, impel-

impellatur voluntas ad illam adhibendam. Quia enim numquam agit homo, ut non aliquid, quo impellatur ad agendum, simul animo obversetur: sane nec normam adhibebit, vel saltim parum sua interesse existimabit, adhibeat ne eam, nec ne, nisi motivo aliquo ad id impellatur. Quum vero motivorum nexum cum actione libera OBLIGATIONEM vocemus: consequens est, 8) ut normam actionum humanarum, si officio suo fungi debeat, oporteat esse obligatoriam.

§. VII.

Quid & quotuplex sit obligatio?

Quandoquidem ergo obligatio est nexus motivorum cum actione libera: (§. VI.) illa motiva vel in ipsa actionum bonitate pravitateque, vel in entis cujusdam, cujus imperium agnoscimus, actiones aliquas sub comminatione poenae prohibentis, praecipientisve, voluntatem consistunt. Priore ergo casu OBLIGATIO INTERNA: posteriore EXTERNA vocari solet. Vid. THOMAS. *fund. jur. nat. & gent. Lib. I. Cap. IV.* §. *LXI. sequ.* Illa ad actiones BONAS; haec ad JUSTAS homines impellit. Utriusque vero correlatum quod vocant JUS est. Si enim alter est obligatus: alteri jus est, vel facultas aliquid ab altero exigendi.

§. VIII.

Non sufficere obligationem internam.

Jam facile intelliges, 9) non sufficere homini normam, cum interna tantum obligatione conjunctam. Quum enim haec obligatio bonitatem cum actione connectat, (§. VII.) adeoque hominem ad agendum ideo moveat, quod actio bona sit futura, at ita natura comparatum sit, ut bonum adparens saepe pro vero amplectamur, (§. III. 2.) fie-

ri profecto non posset, quin norma, cum interna obligatione conjuncta, incerta futura sit; adeoque indigna, quae normae nomine veniat. (§. V.)

*) Non equidem negamus, speciem obligationis nobilissimam esse internam, quippe quam sapientes & probi viri sequuntur, secundum sententiam notissimam: *Oderunt peccare boni virtutis amore*. Quin veteres omnes vel eo maxime nomine laudarunt nascentis mundi homines, quod suopte ingenio, suaque sponte & sine lege, quae justa rectaque essent fecerint. Seneca *Epist. XC. Primi mortalium, & ex iis geniti, naturam incorrupte sequebantur, eamque habebant & ducem, & legem*. Add. Ovid. *Metamorph. Lib. I. v.* 90. Tacit. *Annal. III*, 26. *Salust. Catil. Cap. IX.* At sufficere illam negamus, quia quaerimus jus naturale, improbis & bonis, stultis & sapientibus commune, ut si quos ratio continere in officio non possit, obligatio saltim externa, vel, quod eodem recidit, periculi metus efficiat,

Ne vaga prosiliat frenis natura remotis.
Horat. *Lib. II. Serm. sat. VII. v.* 74.

§. IX.

Opus ergo est externa, vel perfecta vel imperfecta.

Si vero norma, cum interna obligatione conjuncta, incerta esset futura: opus omnino est 10) tali, quae obligationem externam producat, atque in entis cujusdam, cujus imperium agnoscimus, voluntate consistat. Quum vero ens illud nos vel sine coactione ad virtutem vel honestatem obliget, vel actiones quasdam sub comminatione poenae vel proposito praemio prohibeat praecipiatve, prior obligatio IMPERFECTA, posterior PERFECTA adpellatur. Denique 11) voluntas entis supe-

ſuperioris actiones quaſdam ſub comminatione pœnæ prohibentis præcipientiſve, dicitur LEX, ac proinde 12) norma actionum humanarum liberarum, ad quas perfecte obligamur; conſiſtit in legibus, earumque complexio κατ' ἐξοχὴν JUS adpellatur.*)

*) JUS enim, quatenus pro norma actionum humanarum accipitur, eſt *complexio omnium legum unius ejuſdemque generis* (*Elem. Inſt.* §. XXXIII.) Itaque *jus* ſine relatione ad legem vel obligationem externam concipi non poſſe, ipſa vocabuli origo ſatis oſtendit. Eſt enim illud non a Δίον, uti ſibi perſuaſit Menag. *Amœn. Jur. Cap. XXXIX. p.* 295. nec *a Jove*, uti poſt Scip. Gent. *Orig. p.* 270. exiſtimavit Grotius *prolegom. jur. belli & pac.* §. *XII.* ſed a *jubendo*. Jura enim veteres JUSA vel JUSSA vocabant. Feſtus: *Juſa, jura*. Add. Hieron. Magii *Var. Lect. IV.* 1. Similiter & Germanicum RECHT involvere notionem legis, juris rectorii, principii, dirigentis actiones humanas, pluribus oſtendit Jo. Georg. VVachter. *Gloſſar. p.* 1251.

§. X.

Ejus legis non alius auctor eſſe poteſt quam Deus.

Jam quum SUPERIUS procul dubio dicendum ſit ens, a quo & exſiſtentia noſtra, & eſſentia pendet, cujuſque agnoſcere tenemur IMPERIUM, quia & juſtam habet cauſſam exigendi a nobis obſequium, & facultate pollet malum nobis repræſentandi, ſi fræna mordeamus, & voluntatem ſuam, quod huic imperio numquam renunciarit, nec renunciare umquam velit, argumentis luculentiſſimis oſtendit: *) 13) ens iſtud ſuperius, cujus imperium agnoſcere tenemur, non aliud erit, quam DEUS O. M. adeoque 14) hic ſolus etiam

iam auctor dicendus JURIS illius, quod universo generi humano pro norma esse oportere, diximus.

*) Justa obsequium exigendi caussa procul dubio est non modo ipsa entis alicujus *perfectio & bonitas*, ceu visum est tum MOSI AMYRALDO *dissert. de jure Dei in res creatas*, tum olim DEMOCRITO, cujus est dictum notissimum: *φύσει τὸ ἄρχειν οἰκεῖον τῷ κρείσσονι. Natura evenit, ut, quod melius est, imperet:* Stob. *serm. XLVII. p.* 323. verum etiam *dependentia*. Quis enim negaverit, eum merito ab altero exigere obsequium, qui alteri exsistentiæ ac conservationis caussa est? Jure ergo obsequium exigit DEUS O. M. *ἐν ᾧ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν; In quo vivimus, movemur & sumus. Act. XVII*, 28. Porro & malum nobis fræna mordentibus repræsentare posse Deum, ejus justitia & omnipotentia nos dubitare non patitur. (*Elem. phil. moral.* §. *CLXXXV. sequ.*) Denique si renunciasset vel etiamnum renunciaret huic in homines aliasque res creatas imperio: hoc indignum esset ejus sapientia ac bonitate, siquidem satis novit, tamquam ens sapientissimum, nos sine ejus imperio ac ductu fore miserrimos, ut ens vero optimum non potest ens a se conditum, quod se ipsum gubernare nequit, deserere, ac summæ miseriæ objicere. Quod vero ejus sapientia bonitateque indignum est, id nec velle, nec posse intelligitur. Renunciare ergo imperio in homines & res creatas nec velle, nec posse intelligitur. Idque observandum est contra illustrem Leibnitium, qui quum vir illustrissimus, SAM. a COCCEIIS, singula dissertatione *de principio juris naturalis unico, vero & adæquato*, Francof. MDCXCIX. edita, solide demon-

monstrasset, non aliud fingi posse juris naturalis principium, quam voluntatem Dei; anno MDCC. in Ephemeridibus Hanoveranis, quæ *monatliche auszuge* vocabantur, mense Julio huic hypothesi inter alia objecit *Obs. VII. Si fingeretur, creaturam tantarum virium esse posse, ut a creatore semel producta, deinde non posset cogi: eam habendam fore pro manumissa, ut liberi possint eo pervenire petentiæ, ut a parentibus, a quibus generati sint, cogi non possint*. Id enim fingere esset insanire, quum contradictionem involvat fictio rei creatæ finitæ tantarum virium, ut a creatore, ente infinito & omnipotente, cogi amplius non possit. Quales sunt & reliquæ illæ fictiones, quibus verissimæ doctrinæ absurditatem ostendere ibi conatur vir doctissimus, veluti, *quod, si fingeretur, malum quemdam genium summam rerum potestatem habere, non ideo quod irresistibilis esset, desiturus ille sit malus esse, & injustus, & tyrannus*. Fingi enim non potest, malum aliquem genium rerum potiri, si Deum infinitæ potentiæ exsistere credimus. Sin Deum exsistere negamus, nec malum genium, nec res creatas exsistere, salva recta ratione, concedemus. Magnum hoc profecto veritatis argumentum est, si convelli non possit propositio, nisi fictionibus, quæ contradictionem manifestam involvunt.

§. XI.

Nec aliter ea ex universo generi humano innotescit, quã per rationem.

Quum ergo ex his omnibus adpareat, non aliud nos quærere jus, quam quod Deus O. M. universo generi humano, tanquam normam actionum liberarum tradidit: (§. X. 13. 14.) consequens est, 15.) ut illud toti generi humano debeat innotescere. Quumque quidquid innotescit universo hu-

mano generi, vel per *revelationem* aliquam, quam totum genus humanum pro vera ac divina agnoſcit, vel per *rectam rationem* ei cognitum perſpectumque eſſe oporteat, talis vero revelatio, quam omnes homines pro vera ac divina agnoſcant, nec exſtiterit umquam, nec hodie exſtet: nemo non intelligit, 16) jus naturæ eas complecti leges, quæ per ſolam rectam rationem, univerſo generi humano communem, promulgatæ ſint, ac proinde univerſo generi humano natura innoteſcant. *)

*) Hinc Cicero *pro Milone Cap. IV.* id jus vocat *non ſcriptum, ſed natum, quod non didicimus, accepimus, legimus, verum e natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus, ad quod non docti, ſed facti, non inſtituti, ſed imbuti ſumus.* Immo & Apoſtolus, dum *Rom. II*, 14. ait, gentes legem ſcriptam Dei non habentes, ipſas ſibi fuiſſe legem, atque oſtendiſſe, τὸ ἔργον τοῦ νόμου, γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν · *opus legis ſcriptum in cordibus ſuis*, rationem redditurus, quomodo hoc jus illis innotuerit, ſtatim ſubjicit: συμμαρτυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως, καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν, κατηγορούντων ἢ καὶ ἀπολογουμένων: *una teſtimonium reddente eorum conſcientia, & cogitationibus, ſeſe mutuo accuſantibus, aut etiam excuſantibus.* Quod ſane aliter fieri non poteſt, quam per ratiocinationem, adeoque per rectam rationem. Communis ſane omnibus hæc doctrina eſt, qui jus naturæ veluti ex compacto pro *dictamine rectæ rationis* habuerunt, ſi ab illis ſolis diſceſſeris, qui juſtum aliquid eſſe natura plane negarunt, veluti Archelaus apud Laert. *II*, 16. Ariſtippus apud eumdem *II*. 93. Carnea-

neades apud Lactant. *Inst. divin. V*, 14. & 19. Pyrrho apud Sext. Empir. *Hypot. III*, 24. immo ipse Aristoteles, quem ab hac sententia non admodum alienum fuisse, probat Menag. *ad Laert. VII*, 128. *p.* 311.

§. XII.

Definitio juris naturæ & jurisprudentiæ naturalis vel divinæ.

Itaque JUS NATURÆ est complexio legum, ab ipso Deo immortali generi humano per rectam rationem promulgatarum. Si vero illud, tamquam scientiam considerare malis, JURISPRUDENTIA illa naturalis erit habitus practicus voluntatem supremi legislatoris ex recta ratione cognoscendi adplicandique quibusvis speciebus obvenientibus. Quæ, quia in jure, a Deo immortali profecto, enarrando adplicandoque versatur, recte etiam JURISPRUDENTIA DIVINA dici potest.

§. XIII.

Divisio in præceptivum & permissivū.

Quia ergo etiam hoc jus est complexio legum: (§. XII.) 17) omnia, quæ in leges cadunt, etiam in jus naturæ cadere animadvertimus, veluti *vetare*, *permittere*, *punire*: *l.* 7. *D. de legib.* Quin ex eodem colligimus, 18) illud recte dividi in PERMISSIVUM, quod ho[illegible] universos ad alios in usu juris libertatisque suæ non turbandos: & PRÆCEPTIVUM, quod eosdem ad actiones bonas edendas, malasque omittendas obligat: itemque, 19) nullam circa jus *præceptivum* libertatem relictam esse homini, quum *permissivo* unusquisque, cui quidquam permittitur, recte omnino renunciet. *)

*) Itaque JUS PERMISSIVUM regulam constituit; JUS PRÆCEPTIVUM exceptionem. Omnia enim libertati hominis permittit Deus, quæ

 non

non præcepit vel prohibuit. Sic e. g. quum sola arbore scientiæ boni & mali hominibus interdixisset Deus: recte omnino inferebant protoplasti, licere sibi fructibus reliquis omnibus vesci. *Gen. III*, 2. 3. Cessante enim legis obligatione, viget libertas. Nec tamen ideo negandum fuerit, obligationem conjunctam esse cum jure permissivo. Obligat enim universum genus humanum, ne quem usu libertatis suæ prohibeat. Sic ex. g. quia Deus hominibus omnibus permisit, ea, quæ nullius sunt, suis usibus adplicare, & dominia rerum constituere: non possunt non injusta ac illicita esse furta, rapinæ, defraudationes, cetera.

§. XIV.

An jus naturæ futurum fiet, si non esset Deus?

Et quandoquidem deinde jus naturæ ab ipso Deo immortali, tamquam supremo legislatore, proficiscitur, (§. XII.) consequens est, 20) ut, quamvis possit quis aliquando suopte ingenio & sine lege *bene agere*, impellente illam obligatione interna, (§. VII.) itaque 21) & homo, nullo religionis sensu imbutus, quandoque faciat, eo, quod actionem, prælucente ratione, bonam sibique utilem fore cognoverit: non tamen 22) ideo dicendum sit, atheum posse *juste agere*: (§. VII.) multoque minus, 23) etiamsi detur, quod sine impietate dari nequeat, non esse Deum, nec res humanas curare, tamen aliquod jus naturæ futurum esse.*) Vid. Grot. *prolog. jur. belli & pac.* §. XI.

*) Potius ergo juri naturæ veluti nervos incidunt, qui illud sine Deo concipiunt, & legem sibi sine legislatore fingunt. Omnes sane, qui paulo religiosius philosophati sunt, agnoverunt, & jus omne a Deo proficisci, &, si illum exsistere neges, nihil jam amplius

plius juſtum injuſtumve fore. Ipſe Deus O. M. ad juſtitiam incitaturus Abrahamum: Ego, inquit, ſum אל שדי *Deus ſibi ſufficiens vel omnipotens: ambula coram me: & eſto integer. Gen. XVII,* 1. Et Apoſtolus *Hebr. XI,6.* eum, qui ad Deum accedere velit, credere debere, ait, ὅτι ἐςὶ, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται: *eſſe Deum, & præmia largiri iis, qui ipſum requirant.* Immo & Cicero *de nat. Deor. I,* 2. *Haud ſcio*, inquit, *an, pietate adverſus Deos ſublata, fides etiam & ſocietas humani generis, & una excellentiſſima virtus,* JUSTITIA *tollatur.*

§. XV.

Quumque hoc jus complectatur leges, per rectam rationem promulgatas, (§. XII.) recta vero ratio nobis ſit facultas ratiocinandi, ſeu veritates alias ex aliis per neceſſariam concludendi rationem eliciendi: (*Hiſt. phil.* §. *II.*) facile patet, 24) cur hanc juris notitiam cordibus hominum eſſe inſcriptam, dicat Apoſtolus. * *Rom. II,* 15. Tributt enim hominibus facultatem vel potentiam de juſto injuſtoque ratiocinandi: quæ, quum non ſemper ponat actum, 25) cur & infantibus a quibuſdam vindicetur cognata quædam juſti injuſtique notitia, non obſcurum eſt.

Cur dicatur cordibus inſcriptum?

*) Elevant hujus phraſeos emphaſin Grot. *ad Rom. II,* 15. & Joan. Clericus *Art. crit. Part. II. Sect. I. Cap. IV.* §. X. qui illam nihil aliud innuere contendunt, quam quod lex facile ſine magiſtro diſci & memoria teneri poſſit, atque ideo multa accumulant veterum loca, ubi ἐγγράφειν δέλτοις φρενῶν, γράφειν φρενῶν ἔσω, γράφειν ἐν τῇ ψυχῇ, nihil aliud ſignificet, quam quod diximus. Sed his jam ſatis-

satisfecit Jo. Franc. Bud. *Inst. Theol. mor. Part. II. Cap. II.* §. *V.* * ubi & Jo. Lockii sententiam accuratius examinavit.

§. XVI.

An ex sacris literis vel traditione derivandum?

Ex eodem consequitur, 26) ut jus naturæ derivandum non sit ex sacris litteris, nec 27) ex legibus divinis positivis, veluti ex septem præceptis, quæ Noacho data esse, jactant Hebræi: * quamvis, quum idem sit revelationis, ac rectæ rationis auctor, facile largiamur, 28) non modo multa, quæ ratio dictitat, in sacris literis repeti, sed & 29) miram esse utriusque juris consonantiam, nec 30.) quidquam Deum in sacris pandectis vel præcipere vel prohibere, quod juri per rectam rationem promulgato adversetur.

*) Hebræi quomodo jus naturæ & gentium ex septem præceptis, Noacho datis, derivent, ex instituto ostendit Jo. Selden. *de jure nat. & gent. secundum disciplin. Hebræorum*. Quamvis vero illam Hebræorum de præceptis Naochidicis traditionem non omni fundamento destitui existimet laudatus Buddæus *Introd. ad hist. philos. Hebr. p.* 14. & 15. tamen nec probari hodie potest, illa vere data esse Noacho, & si quædam eorum, quæ præcepta illa inculcant vel prohibent, hodie nota sunt Noachidarum posteris: ea illis non ex traditione, sed ex recta ratione, innotuerunt, ac proinde non sunt leges positivæ, sed per rectam rationem promulgatæ.

§. XVII.

Jus naturæ immutabile.

Porro ex eodem axiomate intelligimus, 31) jus naturæ non minus esse immutabile,

le, quam ipſam rectam rationem, quæ non poteſt non ſemper eadem ſuique ſimilis eſſe: adeoque 32) nec Deum, qui non poteſt, quod non vult, quicquam contra legem illam ſempiternam indulgere, multaque minus 33) ullum mortalium in illam quidquam ſibi imperii adrogare poſſe: *)

*) Eleganter apud Lactant. *Inſtit. divin. VI*, 8. Cicero: *Huic legi nec obrogari fas eſt, neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari poteſt. Nec vero aut per Senatum, aut per populum, ſolvi hac lege poſſumus. Neque eſt quærendus explanator, aut interpres eius alius. Nec erit alia lex Romæ, alia Athenis, alia nunc, alia poſthac; ſed & omnes gentes, & omni tempore, una lex continebit, unuſque erit communis quaſi magiſter, & imperator omnium, Deus, ille legis hujus inventor, diſceptator, lator.* Neque huic veritati refragatur Ulpianus *l. 6. pr. D. de juſt. & jure*, quam legem alibi ſatis expoſuiſſe nobis videmur.

§. XVIII.

Nec difficile jam erit, concipere JURIS NATURALIS & CIVILIS differentiam. Nam 34) illud ex recta ratione; hoc ex lege, ſive viva voce, ſive per ſcripturam pronulgata, innoteſcit. 35) Illud tam late patet, ac ipſa recta ratio; hoc cuique civitati proprium eſt. §. 1. & 2. *Inſt. de jure nat. gent. & civ.* 36.) Illud ad actiones natura bonas malaſque, internas ac externas; hoc ad indifferentes & externas, quatenus ſaluti populi cujuſque vel reipublicæ attemperandæ ſunt, *) pertinet.

Ejus differentia a jure civili.

*) Cicero *de Invent. I*, 38. *Omnes leges ad com-*

commodum reipublicæ referre oportet, & eas ex UTILITATE COMMUNI, *non ex scriptione, quæ in literis est, interpretari. Ea enim virtute & sapientia majores nostri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud, nisi* SALUTEM *atque* UTILITATEM REIPUBLICÆ *proponerent, neque enim ipsi, quod obesset, scribere volebant, & si scripsissent, quum esset intellectum, repudiatum iri legem, intelligebant. Nemo enim leges legum caussa salvas esse vult, sed reipublicæ.* Magnopere ergo falluntur, qui jus, quod naturale vocatur, ab utilitate profectum esse putant, veluti post Epicurum Horat. *Serm. I, 3.* cujus est πολυθρύλλητον illud:

> *Non natura potest justo secernere iniquum:*
> *Sola est* UTILITAS JUSTI *prope* MATER *& æqui.*

Verum est, nihil jure naturali præcipere Deum, tanquam ens sapientissimum optimumque, nisi quod sit utile: at non ideo aliquid præcipit, quod illud utile sit, sed quod voluntati suæ conveniat. Non ergo justum aliquid est, quia utile: sed utile, quia justum est. Nam ὠφέλεια πρᾶξις κατὰ φύσιν, *emolumentum est omnis actio naturæ consentanea*, ut eleganter observat Marcus Antoninus Imp. εἰς ἑαυτόν. *VII,* 74. Sed hunc errorem erudite profligarunt Grot. *proleg. jur. belli & pac.* §. *XVI.* Pufendorff. *de jur. nat. & gent. II,* 3. 10. & 11. & illustrissimus Sam. de Coccei. *de princip. jur. nat. & gent. sect. II.* §. *IX. seq.*

§. XIX.

Iusdem ...mma ...a jure ...ivili u... ...litas.

Quamvis vero maxime inter se hæc jura differant: nullum tamen dubium est, 37) quin jus naturæ incredibilem utilitatem adferat

ferat iis, qui juri civili excolendo animum adpellunt, quum 38) & pleraque illius præcepta ipſum jus civile adoptet, iiſque acriora pœnarum vincula injiciat, *l.* 1. §. 1. *D. de juſt. & jur.* §. *ult. Inſt. eod.* & 39) novas inde concluſiones eliciat, & 40) numquam a jure civili & ſtricto ſejungenda ſit naturalis æquitas, ne ſummum jus in ſummam evadat injuriam.

§. XX.

Porro ex eo cognoſcendi principium manifeſtum eſt, 41) hoc jure non alias res creata regi, quam homines, quos ſolos rectæ rationis prærogativa donavit ſummum Numen, ac proinde 42) manifeſto falſam eſſe definitionem Ulpiani: JUS NATURALE *eſſe, quod natura omnia animantia docuerit. l.* 1. §. 3. *D. de juſt. & jur.* *) Bruta jure naturæ non reguntur.

*) Obſervavit hoc jam Heſiodus, cujus notiſſimus eſt locus *oper. dier. v.* 274. *ſequ.*

Τόνδε γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων.
Ἰχθύσι μετὰ καὶ θηρσὶ καὶ οἰωνοῖς πετεεινοῖς,
Ἔσθειν ἀλλήλους, ἐπεὶ οὐ δίκη ἐστὶν ἐπ' αὐτοῖς.
Ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην, ἣ πολλὸν ἀρίστη.

Namque hanc hominibus legem poſuit Saturnius.
Piſcibus quidem, & feris, & avibus volucribus,
Se mutuo ut devorent, quandoquidem JUSTITIA CARENT,
Hominibus autem dedit juſtitiam, quæ multo optima eſt.

Neque rem expedivit Jac. Cujac. *in Not. prior. ad Inſtit. p.* 8. *Tom. I.* dum ſcripſit, *quæ bruta faciant incitatione naturali, ea ſi homines ratione faciant, jure gentium eos facere.* Sic enim non ideo

ideo aliquid erat juris naturæ vel gentium, quod idem faciunt bruta animantia, sed quod homines id faciunt, prælucente recta ratione.

§. XXI.

Quid jus gentium? Quum præterea jus naturæ eas complectatur leges, quæ universo generi humano per rectam rationem sunt promulgatæ, (§. XII.) homines autem, vel singuli seorsum, vel, prout in certas societates coaluerunt, considerari possint: 43) jus, quo singulorum actiones reguntur, NATURALE; quod, quin in societatibus, & inter eas, justum injustumve sit, præcipit, JUS GENTIUM vocamus, adeoque 44) eadem juris utriusque sunt præcepta, eædem leges, quin immo JUS GENTIUM est ipsum jus naturale, vitæ hominis sociali negotiisque societatum atque integrarum gentium adplicatum. *)

*) Itaque latius patet JUS NATURALE, quam JUS GENTIUM. Nihil enim recta ratio inter omnes gentes constituit, quod non & singuli observare certa ratione teneantur. At sunt quædam juris naturæ, quæ non æque commode adplicantur integris gentibus: e. g. jura matrimonii, patriæ potestatis, cetera.

§. XXII.

An a jure naturæ diversum sit? Ex quo colligimus, 45) jus naturæ a jure gentium nec principio cognoscendi, nec ipsis regulis, sed solo objecto, differre: adeoque 46) rationem eos fugere, qui nescio quod jus gentium, a jure naturæ diversum, sibi fingunt. 47) JUS GENTIUM POSITIVUM vel SECUNDARIUM, quod veteres commenti sunt, proprie huc non pertinere, quum nec a Deo

con-

conftitutum, nec per rectam rationem promulgatum, nec univerfo generi humano commune, nec denique immutabile fit. *)

*) Pleraque quæ ad jus gentium pofitivum referuntur, vel ex ipfo jure naturæ, vel ex moribus, vel ex lege aliqua, pluribus gentibus communi, oriuntur. Ita jura legatorum pleraque ex jure naturæ recte explicantur. Multa quoque inter fe fervabant Græci, quæ barbari infuper habebant, v. g. ut inducias darent victis: ad cadavera tollenda. Poftea mores Germanorum pœnæ omnibus gentibus communes facti funt, uti recte obfervavit Grot. *de jure belli & pac. II*, §. 1. 2. Denique & inter Chriftianos mores quidam inoleverant, quorum apud pofteros vix manfit veftigium. Leibnit. *Præfat. Cod. jur. gent. dipl. pag. VIII*, cujus & hæc eft elegantiffima obfervatio, quod multa, quæ olim Pontifex Romanus veluti in communi gentium Chriftianarum republica fanxerit, pro jure gentium communi fint habita. Quod elegante exemplo de ufu baliftarum adverfus Chriftianos ex *cap. un. X. de fagittar.* illuftrat Hert. *ad Pufendorff. de jur. nat. & gent. Lib. II. Cap. III.* §. *XXIII. litt. c.*

§. XXIII.

Itaque non inutile fuerit, jura hæc, quum ad eamdem normam exigenda fint, hoc libello conjungere, illa tamen, quum & objecto & adplicatione differant, fimul in tractatione diftinguere, & utrumque jus feorfum eo expendere ordine, ut *librum* opufculi *priorem* JURI NATURÆ; *pofteriorem* JURI GENTIUM deftinemus. Partitio operis.

CAPUT II.

De Actionum Humanarum Natura atque Indole.

§. XXIV.

Transitio ad tractatū de actionibus humanis.

EX iis, quæ hactenus de natura & constitutione juris naturæ ac gentium diximus, non obscurum esse existimamus, illud ad dirigendas HOMINUM ACTIONES pertinere, adeoque rem ipsam exigere, ut de earum natura atque indole paulo accuratius agamus.

§. XXV.

Quid actio & passio? Quid actio interna & externa?

Varios in homine motus, variasque contingere mutationes, ab ipsa rerum omnium magistra, experientia, satis superque convincimur. Quum vero motus nullus sine sufficiente aliqua caussa motrice fieri atque intelligi possit: motus quoque omnes, quos in homine deprehendimus, caussam aliquam sufficientem habere, eamque vel *in ipso homine*, vel *extra eumdem* esse oportet. Motum ergo, cujus caussa sufficiens in ipso homine est, ACTIONEM: cujus caussa extra eumdem quærenda est, PASSIONEM adpellamus. Quum vero motus iste, quem ACTIONEM vocamus, vel in cogitatione consistat, vel in corpore a voluntate producatur, prior ACTIONIS INTERNÆ; posterior EXTERNÆ nomine venit.

§. XXVI.

Passiones quotuplices?

Passiones ergo quamvis non a nobis ipsis, sed a causa extra nos posita, proficiscantur, ac eatenus non sint in potestate nostra, sed sæpenumero & nobis invitis oriantur: aliquando tamen veluti repelli possunt, atque impediri,

ri, si instructi simus viribus sufficientibus ad resistendum causæ, extra nos positæ, motumque hujusmodi in nobis excitaturæ. Contra ea etiam contingere potest, ut veluti adjuvemus hanc caussam motricem, extra nos positam, ut motum hunc in nobis tanto facilius ciere possit. *) Ex quo consequitur, ut passiones aliæ sint IN NOSTRA POTESTATE, aliæ NON SINT.

*) Omnia hæc exemplis luculentissimis facile possunt illustrari. Calefieri est passio. Ei aliquando resistere non possumus, si aere admodum calido iter facimus: aliquando possumus, si hieme procul a foco recedamus: aliquando illam veluti adjuvamus, quoties nempe propius accedimus ad ignem, ut tanto magis incalescamus. Calefieri ergo aliquando est in potestate nostra, aliquando non est.

§. XXVII.

An & hæ subsint directioni nostræ.

Quum ergo jus naturæ circa actiones hominum liberas versetur: (§. IV.) consequens est, 1) ut illud non dirigat passiones, quæ non sunt in potestate nostra: 2) Ut, quamvis illud quædam sancire possit de passionibus, quatenus in potestate nostra sunt, non tamen tunc dirigat passiones, sed actiones liberas, quibus resistere vel subvenire possemus his passionibus, ostendatque quid nimirum sit officii nostri circa passiones illas vel impediendas, vel adjuvandas. *)

*) Ita sane iræ, qua adficimur, leges præscribi non possunt: at actiones nostras dirigere lex potest, ut ne iræ fræna laxemus, ut resistamus principiis, ne illam ad impetum pervenire patiamur, ut actionem, fervente hac animi perturbatione, suspendamus, cetera.

Hæc

Hæc omittentem quis neget adversus legem peccare? Recte ergo, si quidquam aliud observavit Cicero *Tusc. Quæst. I, 3. animorum omnes morbos & perturbationes ex adspernatione rationis evenire*, id est ex omissione eorum, quæ agenda suadet recta ratio, ne vehementioribus illis animi commotionibus succumbamus.

§. XXVIII.

An circa illas versetur jus naturæ.

Itaque solas ACTIONES nostras dirigit jus naturæ. Quamvis vero hæ omnes caussam sufficientem in ipso homine habeant: (§. XXV.) eadem tamen experientia docet, aliarum actionum nos nobis semper conscios, easque in potestate ac arbitrio nostro sitas, alias ita esse comparatas, ut ex dispositione quadam mechanica oriantur, ac proinde nec earum nobis conscii semper simus, nec easdem in potestate nostra habeamus. *)

*) Sic *in potestate nostra est*, stare, sedere, an ambulare; loqui, an tacere; dare aliquid, ac nobis retinere malimus. Et harum omnium actionum, dum eas edimus, *nobis conscii* sumus. Contra per nos non stat, quo minus cor per συστολὴν καὶ διαστολὴν, intestina motu peristaltico, sanguis per circulum moveantur. Quos motus sæpe nec sentimus; nec eos in nobis fieri, novimus. Paulo aliter hanc distinctionem accipiunt Stoici, quando τῶν ὄντων τὰ μὲν ἐφ' ἡμῖν, τὰ δὲ οὐκ ἐφ' ἡμῖν εἶναι, *quædam* IN POTESTATE *nostra* ESSE; *quædam* NON ESSE, docent. Ad priora enim referunt opinionem, adpetitionem, desiderium, aversationem, uno verbo, quaslibet nostras actiones: ad posteriora corpus, possessionem, gloriam, principatum, quæcumque deinde nostra opera non sunt. Epictet. *Enchirid. Cap. I.*

Cap. I. Ac proinde rerum hæc eſt diviſio, ſeu τῶν ὄντων, non actionum tantum.

§. XXIX.

Actiones vel humanæ, vel naturales. Eas an dirigat jus naturæ.

Actiones, quarum nobis conſcii ſemper ſumus, quæque in poteſtate noſtra ac arbitrio ſunt, HUMANÆ vel MORALES; quarum nec conſcii noſtri ſumus, nec arbitri, PHYSICÆ, vel NATURALES adpellantur. Quare illas LIBERAS; has NECESSARIAS eſſe, facile patet: atque inde merito infertur, 3) humanas vel morales tantum actiones a jure naturali dirigi, (§. IV.) 4) non naturales, niſi quatenus, ut has vel adjuvemus, vel turbemus ac impediamus, in noſtra poteſtate poſitum ſit. *)

*) Quamvis enim, ut paulo ante diximus, in circulum ſanguinis, motumque cordis & inteſtinorum in ſe nihil nobis ſit arbitrii: experientia tamen docet, poſſe nos illos motus non modo medicamentis & temperantia adjuvare, verum etiam eoſdem, vel turbare ingluvie, vel ferro, venenis, aliiſque modis plane ſiſtere. Quis ergo dubitet, quin jus naturæ prohibere poſſit, quidquid motus illos naturales, unaque ipſam vitam, turbat vel abrumpit? Animadverterunt hoc ipſi veteres philoſophi. Etſi enim plerique neſcio quid laudabile facere exiſtimabant eos, qui ultro ſibi manus inferrent violentas: eleganter tamen Democritus apud Plutarch. *de ſanit. tuenda p.* 135. Εἰ τὸ σῶμα δικάσαιτο τῇ ψυχῇ κακώσεως, οὐκ ἂν αὐτὴν ἀποφυγεῖν. *Si corpus animam damni injuria dati accuſaret, hanc, quin condemnetur, effugere non poſſe.*

§. XXX.

Principia actionum humanarum, intellectus

Quum itaque actiones humanæ, morales, liberæ, ſint in poteſtate noſtra atque arbitrio,

Intellectus & voluntas.

trio, (§. XXIX.) in potestate autem nostra sit, quidquid a voluntate nostra dirigitur: consequens est, 5) ut actiones humanæ, vel morales, ac liberæ a *voluntate* nostra dirigantur. Quumque nihil decernat voluntas, nisi ab intellectu ad adpetendum aversandumque excitata: *) mentio inde colligimus, 6) *intellectum* quoque ad edendas actiones humanas liberasque concurrere, ac proinde 7) duo esse actionum humanarum ac liberarum principia, INTELLECTUM & VOLUNTATEM.

*) Voluntas enim est facultas boniformis, adeoque semper adpetit bonum, malumque aversatur. (*Elem. phil. mor.* §. *XXIX.*) Hinc nihil potest velle, nisi quod intellectus illi tamquam bonum, justum, utile, repræsentavit; nihil nolle, nisi quod idem intellectus illi tamquam malum, injustum, noxium, ostendit. Recte Simplicius *ad Epictet. Enchir. Cap. I. p.* 8. Δῆλον δὲ, ὅτι προηγεῖται μετὰ ἡ πρόληψις, καὶ λογική τις οὖσα γνῶσις, καὶ ἀνθρώπῳ πρέπουσα· ὅταν δὲ περὶ κακοῦ ἢ ἀγαθοῦ ἡμετέρου ὄντος ἢ δοκοῦντος ἡ πρόληψις ᾖ, ἀνακινεῖται πάντως ἔκκλισις ἢ ὄρεξις, ἐπακολουθεῖ δὲ ἡ ὁρμή. ὀρεχθῆναι γὰρ δεῖ πρότερον ἀναπεισθῆναι, καὶ οὕτως ὁρμῆσαι προσελθεῖν τῷ ὀρεκτῷ, ἀποστραφῆναι τὸ ἐκκλιτὸν, ὅπερ ἐναντίον ἐστὶ τῷ ὀρεκτῷ. *Constat autem*, OPINIONEM, *quæ est cognitio quædam, a ratione gubernata, dignaque homine, antecedere. Quæ quum in eorum aliquo versatur, quod nobis bonum malumve est, aut esse videtur, omnino* PROPENSIO *aut* AVERSATIO *commovetur*, ADPETITIO *sequitur. Prius enim quam adeptas rem desideratam, & amplectaris, aut eam declines, quæ est rei desideratæ contraria, vel aversaris, animo propendeas aut abhorreas, oportet.*

§. XXXI.

§. XXXI.

Intellectus est facultas mentis, res distincte percipiendi, dijudicandi, de iisque recte ratiocinandi. Quæ facultas quando imaginationis nomen adsumat, jam alibi, quantum satis est, diximus. (*Elem. phil. rat.* §. *XII. & XIII.*) Quid intellectus?

§. XXXII.

Quum ergo voluntas nihil possit adpetere vel aversari, nisi ab intellectu excitata: (§. XXX.) consequens est, 8) ut nec actionem tamquam justam edere, vel tamquam injustam aversari possit, nisi intellectus, eam cum lege comparando, id est, ratiocinando, distincte perceperit, illam justam injustamve esse, utque adeo 9) circa actiones morales opus sit ratiocinatione, qua earum justitiam injustitiamque distincte percipiamus.* Sine ejus concursu actio non est moralis.

*) Hinc satis patet, jus naturæ non dirigere actiones infantum, quos ipse Deus negat discernere posse dextrum & sinistrum, *Jon. IV,* 11. bonum & malum, eligenda & rejicienda. *Jes. VII,* 16. multoque minus actiones furiosorum, mente captorum, morbo insanientium, qui de justitia injustitiaque actionum ratiocinari non possunt. Recte ergo Aristot. *magn. mor. I. 34. Quorum quis non est caussa, sed ignorantia, ut delinquat: ob ea neutiquam injustus est. Est enimvero ejusmodi ignorantia naturalis, veluti quam nescii infantes patres cedunt. Hæc nimirum naturalis inscitia non facit, ut ab actione infantes dicantur injusti. Ipsa siquidem hæc faciendi caussa est inscitia: neque ipsi sunt suæ caussa inscitiæ; ideo ne injusti quidem dicuntur.*

§. XXXIII.

Ratiocinatio illa, vel facultas de justitia in- Inde conscientia.

injustitiaque actionum nostrarum ratiocinandi vocatur CONSCIENTIA, cujus naturam variasque species jam alibi explicavimus. (*Elem. philos. mor.* §. *XVIII. sequ.*) Attamen & hic quædam vel repetere, vel tanquam supplementa addere, nostra vel maximè interest.

§. XXXIV.

Quæ vera est ratiocinatio vel syllogismus.

Quia ergo de justitia injustitiaque actionum nostrarum ratiocinatur conscientia, (§. XXXIII.) juste autem actiones vocantur contemplatione obligationis externæ, ex lege ortæ: (§. VII.) 10) conscientiam comparare inter se oportet *legem* & *factum*, ie est, duas propositiones, ex iisque elicere tertiam. Quod quum fieri non possit, nisi per syllogismum: (*Elem. phil. rat.* §. *LXXVIII.*) consequens est, 11) ut omnis conscientiæ ratiocinatio sit syllogismus, eumque 12) semper absolvant LEX, ACTIO propria, & SENTENTIA, tanquam tres hujus syllogismi propositiones.*)

*) Ita comparata erat ratiocinatio Judæ τοῦ παραδιδόντος. *Quisquis innocentem prodit sanguinem male agit. Id ego feci. Male ergo egi. Matth. XVII, 4.* Ubi prima propositio manifestat LEGEM; altera ipsam Judæ ACTIONEM; tertia SENTENTIAM complectitur. Nec aliud deprehendimus in mente nostra, quoties ratiocinantem in nobis persentiscimus conscientiam: ut adeo contra conscientiam philosophari videantur, qui conscientiam pro vano sacerdotum terriculamento cum Tolando venditant.

§. XXXV.

Ejus divisio in

Quum ergo conscientiæ syllogismus pro con-

conclusione semper habeat sententiam, (§. XXXIV.) sententia autem omnis vel absolvat, vel condemnet, prout actio legi vel convenit, vel adversatur: 13) conscientiam, a qua quis absolvitur, BONAM; a qua condemnatur, MALAM vocamus. *) Quarum *illa* semper cum *fiducia* quadam, hæc, quum tuta omnia timeat, cum *suspicione* conjuncta est. bonam malam

*) Hinc Paulus Apostolus *Rom. II, 15.* actus conscientiæ vocat λογισμοὺς κατηγοροῦντας, ἢ καὶ ἀπολογουμένους, *cogitationes vel ratiocinationes* ACCUSANTES *vel* EXCUSANTES, itemque Joanni Apostolo, 1. *Epist. III, 21.* integri vitæ scelerisque puri sunt ὧν ἡ καρδία αὐτῶν μὴ καταγινώσκει, *quos cor suum non condemnat*, contra flagitiorum sibi conscii *v. 20.* ὧν ἡ καρδία αὐτῶν καταγινώσκει, *quos cor suum condemnat*. Quin & poetæ ita philosophantur, e quorum numero Juvenalis *Sat. XII. v. 2. seq.*

Prima hæc est ultio, quod, se
JUDICE, *nemo nocens* ABSOLVITUR: *improba quamvis*
Gratia fallaci Prætoris vicerit urna.

§. XXXVI.

Ratiocinari porro possumus 14) de actionibus tum FUTURIS, tum PRÆTERITIS, etiam perpetratis: ac proinde conscientia de nondum edita vel futura actione ratiocinans, ANTECEDENS; de præterita & jam perpetrata, CONSEQUENS adpellatur. In antecedentem & consequentem.

§. XXXVII.

Utroque casu conscientia actionem cum lege contendit. Quumque actionem futuram In quibusnam utraque reperiatur?

ad legem vel voluntatem Dei componere non ſtudeat, niſi cui eſt *incoctum generoſo pectus honeſto*, ſeu qui animum vera virtute præmunivit: (*Elem. phil. mor.* §. *CCXVII.*) 15) conſcientia *antecedens* non niſi in iis, qui veræ virtuti ſtudent,) 16) *conſequens* etiam in ſceleratiſſimis hominibus ſeſe exſerit. Sero enim ſapiunt & Phryges.

*) Virtus ſemper conjuncta eſt cum ſtudio indeſeſſo inquirendi in voluntatem DEI. (*Elem. phil. moral.* §. *CCXVII*, 2.) Quo magis ergo quiſque profecit in virtute, eo illud ſtudium eſt ardentius. Atque inde fit, ut virtute ornati ſuper iis quoque actionibus futuris, quæ aliis vel indifferentes, vel levioris videntur momenti, ſecum ratiocinentur, ac proinde iis tribuatur CONSCIENTIA TENERA, quæ & tuta quævis metuere aliquando videtur, haud abſimilis oculo, qui ne atomum quidem incidentem ſine ſenſu & dolore excipit. Eleganter Plutarch. *de profectu virt. ſent. p.* 85. κρὸν, εἰ βούλει, τὸ μηδὲν ἔτι μικρὸν ἡγεῖσθαι τῶν ἀἘτι τοίνυν πρόσλαβε τοῖς εἰρημένοις σημεῖον οὐ μιμαρτανομένων, ἀλλ' ἐξευλαβεῖσθαι καὶ προσέχειν ἅπασιν. *Id quoque, ſi lubet ad prædicta adjunge ſignum non exiguum, quod recte proficiens nullum jam peccatum* EXIGUUM *putat, ſed omnia ſtudioſe vitat & cavet.*

§. XXXVIII.

Ea eſt vel inſtigans, vel revocans, vel admonens.

Præterea 16) quoties futuram actionem contendimus cum lege, toties eam vel *præceptam* a Deo, vel *prohibitam*, vel *permiſſam* eſſe, deprehendimus. 17) Primo caſu conſcientia nos ad agendum exſtimulat: 18) altero a peccando revocat: 19) tertio pruden-

dentet, & adhibita in consilium ratione, agendum esse, monet. Hinc 20) conscientiam in INSTIGANTEM, REVOCANTEM & ADMONENTEM recte diviseris. *)

*) Ita Mosen & Zipporam conscientia INSTIGABAT ad circumcidendum filium, quia iis in in memoriam revocabat præceptum divinum de circumcisione. *Exod. IV*, 24. Eadem conscientia Davidem REVOCABAT à cæde Nabalis, cujus jam ceperat consilium, quia eum admonebat legis proibitivæ: *ne occidito*. 1. *Sam. XXV*, 32. *seq.* Denique conscientia Paulum Apostolum ADMONEBAT, ne carne, quam Diis immolatam sciret, vesceretur, & ut idem consilium daret Corinthiis. Quamvis enim non ignoraret, Christianos haud pollui cibo & potu: prudenter tamen agendum esse, monebat conscientia, ne forte alii exemplo offenderentur. 1. *Cor. X*, 28. *seq.* Et huc pertinent aurea verba v. 20. Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα οἰκοδομεῖ. *Omnia mihi licent: at non omnia prosunt. Omnia mihi licent: at non omnia ædificant.*

§. XXXIX.

Quia porro conscientia est ratiocinatio, (§. XXXIII.) 21) eadem, quæ in syllogismum, etiam in conscientiam cadunt. Hinc, 22) quemadmodum ratiocinatio, ita & conscientia vel RECTA, vel ERRONEA est: & 23) sicuti omnis ratiocinatio falsa vel in FORMA, vel in MATERIA, peccat: ita & conscientia errat, sive falsa lex, falsæve actionis circumstantiæ præmittantur, sive ipsæ ratiocinandi regulæ non observentur. *) Conscientia porro vel recta, vel erronea.

*) Ut & hoc exemplis illustremus, in MATERIA errabant Judæi; dum se parentibus beneficia, salva religione, subtrahere posse existimabant, modo, quæ illis debebantur, Deo dicarent. Loco enim majoris propositionis præmittebant falsam legem: Ὃς ἂν εἴπῃ τῷ πατρὶ, ἢ τῇ μητρὶ, Δῶρον ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ἀφεληθῇς. *Qui dicit patri aut matri: Donum est quocumque à me juvari posses*, (eum insontem fore.) *Matth. XV*, 5. *Marc. VII*, 11. In materia quoque errabat Abimelechus, dum se Saram, salva religione, in torum recepturum, sperabat. Falsam enim ponebat facti περίστασιν, se cum innupta rem habiturum. *Genes. XX*, 2. Denique errore in FORMA errabant Pharisæi, dum ex lege de sabbatho eliciebant falsam conclusionem, quod omne opus, etiam quod vel imperiosa necessitas, vel charitas, & humanitas exigeret, eo die sit intermittendum. *Matth. XII*, 10. *seq.*

§. XL.

Itemque vel certa, vel probabilis.

Porro cum in aliis ratiocinationibus, tum maxime in conscientia, contingit, ut modo ex certo aliquo principio, modo ex hypothesi, probabili illa quidem, at hypothesi tamen, ducatur argumentum. (*Elem. log.* §. CXXX.) Hinc 24) & conscientia modo CERTA est, quoties nimirum ex certa atque indubia lege; modo PROBABILIS, quoties ex probabili aliorum sententia ratiocinatur.*) Ex quo denuo consequitur, 25) ut, quemadmodum plures sunt gradus probabilitatis, (*Elem. log.* §. *CXXXVI. sequ.*) ita & conscientia modo magis, modo minus dici possit probabilis.

*) Non ergo conscientia PROBABILIS opponenda

da est RECTÆ, quia & probabilis aliquando recta esse potest. At potest tamen eadem falsa esse, quia quum ratiocinando decipi aliquando possimus sub specie certitudinis per paralogismos, id multo magis fieri potest sub specie probabilitatis per sophismata. (*Elem. leg.* §. C. & CI.) Ex quo consequitur, ut lubricum admodum sit dogma illud novorum casuistarum de probabilismo, seu conscientia probabili, a peccato excusante. Nisi enim pro norma actionum adsumere velis regulam Lesbiam: fieri non potest, ut satisfecisse tibi videaris officio, si agas secundum conscientiam probabilem, quæ nec *recta* semper, nec *certa*, nec *constans* est, (§. V.) maxime quum doctores illi probabilitatem ex aliorum opinionibus æstiment, Apostolus vero nos aliorum sententia in re tanti momenti stare prohibeat, dum inculcat præceptum: *ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοῒ πληροφορείσθω. Unusquisque in suo sensu plane certus esto. Rom. XIV, 5.*

§. XLI.

Quia vero, quod probabile est, æque falsum, ac verum esse potest, (§. XL. *) evenit aliquando, 26) ut animo nostro sese in utramque partem objiciant argumenta probabilia, ac proinde de re nondum liquida amplius deliberandum esse censeamus. Ea conscientia DUBIA; vel, si cura illa, *quæ nos coquit, versatque in pectore fixa*, paulo levioris momenti aliis videatur, SCRUPULOSA dici solet. *) — *Quid conscientia dubia & scrupulosa?*

*) Non male quidem ipsam dubitationem, quæ veluti in diversa trahit animum, SCRU-

PULUM vocat celeberrimus VVolffius *Eth.* §. *LXXVI.* at vocabuli tamen notioni magis convenire videtur definitio nostra. Est enim SCRUPULUS lapillus, minimæ ille quidem molis, sed qui, incidens in calceum, pedem misere adfligit. Servius *ad Æn. VI. v. 236.* SCRUPUS *proprie est lapillus brevis, qui pressus sollicitudinem creat, unde etiam* SCRUPULUS *dictus*. Apulejus *scrupulum* opponit graviori sollicitudini, quam *lanceam* vocare solet. Vid. Scip. Gentil. *ad Apuleji Apolog. pag.* 150.

§. XLII.

Quid libera, & minus libera? Præterea contingere potest, 27) ut mens, pravis cupiditatibus in tranversum acta, ac veluti servitute oppressa, de actionibus vix libere ratiocinetur, sed potius propensionibus suis suffragari cogatur. (*Elem. phil. mor.* §. *XXIX.*) Quo fit, 28) ut in hoc servili statu ratiocinans conscientia MINUS LIBERA; ea contra, quæ se ex tristi illa servitute in libertatem vindicavit, LIBERA adpelletur. *) Quam distinctionem accuratius explicavit VVolffius *Ethic.* §. *LXXXIV.*

*) Hinc *παράδοξον* Stoicorum: *ὅτι μόνος ὁ σοφὸς ἐλεύθερος, καὶ πᾶς ἄφρων δοῦλος, solum sapientem liberum, & omnem stultum servum esse*. Cicero *Parad. V.* Qui se per virtutem in libertatem vindicavit, is spernit calcatque vitia, magnoque animo clamat: *Non sum imperata facturus, jugum non recipio: immo, quod majore virtute faciendum est, excutio. Non est molliendus animus. Si voluptati cessero, cedendum est dolori, cedendum labori, cedendum paupertati. Idem sibi juris in me esse volet & ambitio & ira.* Seneca *Epist. LI.* Ad-

quæ

quæ verba Lipsius *Manuduct. ad philos. Stoic. Lib. III. Diss. XII.* *Ecce*, inquit, *quot dominos ille jam effugit? adde libidinem, avaritiam, alia vitia: turbam habebis, ut vero nomine dicam, tyrannorum. Miserum mancipium, qui his subjicitur! erectum & liberum, qui evasit!* Quid vero libertatis superesse dixeris conscientiæ, cui tot vitia pravæque cupiditates veluti nervos ac compedes injiciunt?

§. XLIII.

Nec minus ipsa experientia docemur, homines aliquando suis vitiis ita veluti indormiscere, ut nullo miseriæ suæ sensu adficiantur, neque amplius de justitia injustitiaque actionum ratiocinetur conscientia. Quemadmodum itaque 29) illam tunc DORMITARE, vel, 30) si diuturna peccandi consuetudine occalluit, quasi CAUTERIO USTAM esse dicimus: *) ita 31) eadem veluti EXPERGEFIERI videtur si quando homo calamitatibus vel periculo aliquo excitatus, actiones suas expendit paulo accuratius, & de earum justitia injustitiaque incipit ratiocinari.

Quid dormitans, expergefacta, cauterio usta?

*) Loquutio Paulina 1. *Tim. IV*, 2. eaque ἐμφατικωτάτη. Quemadmodum enim caro, usta cauterio, omnem amittit sensum: ita mens, adsueta criminibus, non sentit miseriam, quam alii non sine horrore contemplantur; Sic idem Apostolus *Ephes. IV*, 19. homines hujusmodi vocat ἀπηλγηκότας, quasi *qui dedoluerint*: ubi notatu dignissima sunt, quæ adnotavit Theod. Beza.

§. XLIV.

Sua quemque conscientia aut condemnari aut absolvi, jam supra nos dicere meminimus. (§. XXXV.)

Quid tranquilla, remordens,

Irrequieta vel anxia? (§. XXXV.) Quum vero absolutio non possit cum summa animi voluptate; condemnatio cum maxima ægritudine atque acerbissimo dolore non esse conjuncta: consequens est, 31) ut conscientia bona, eaque certa, plerumque sit TRANQUILLA, 32) mala REMORDENS, quam lanienam veteres Furiarum facibus æquiparare soliti sunt: *) ut denique 33) conscientia dubia plerumque simul sit IRREQUIETA & ANXIA, ut nesciat homo, quo se vertat. Enimvero illas adfectiones ad effectus potius conscientiæ, qui se in voluntate exserunt, quam ad ipsam pertinere conscientiam, facile unusquisque animadvertit.

*) Ita Cicero *pro Sex. Rosc. Amer. Cap. XXIV.* Ceterum ipsi hi conscientiæ morsus argumento sunt luculentissimo, rationem fugere eos, qui cum Tolando lanienam istam ex metu supplicii, a republica imminentis, oriri existimant. Primò enim non privati tantum hisce Furiis dies noctesque agitati sunt, sed & ii, quos vel nascendi sors, vel fastigium imperii omni supplicio exemerat; veluti Nero apud Sueton. *Cap. XXXIV.* Deinde si credere malis, hunc quoque sibi timuisse a populo: non desunt exempla eorum, qui morti proximi, quamvis nullo futuri metu angerentur, se tamen ob delicta quædam occulta, nemini que mortalium nota, vix ferre dolores conscientiæ, conquesti sunt: veluti Chilo Lacedemonius, qui apud Gell. *Noct. Att. I, 3.* *Ego quidem certe,* inquit, *in hoc tempore non fallo me, nihil quidquam est commissum a me, cujus memoria rei aliquid pariat ægritudinis, nisi profecto illud unum.* Sed & Titi Cæsaris, jam animam agentis, dictum haud absimile exstat apud Sueton. *Tit. Cap. X.*

§ XLV.

§. XLV.

Ex quo facile intelligas, 34) quid de eorum sententia sentiendum sit, qui, pro interna actionum humanarum norma ac regula habendam esse conscientiam, existimant. Si enim norma, nisi sit recta, certa & constans, suum perdit officium: (§. V.) quis pro norma adsumeret ratiocinationem, quæ aliquando *erronea*; (§. XXXIX.) aliquando *probabilis* tantum; (§. XL.) aliquando *dubia*; (§. LXI.) quin sæpe pravis cupiditatibus oppressa est? (§. XLII.) Hinc 35) quamvis peccet omnino, qui agit contra certam vel probabilem conscientiam: non tamen 36) ideo recte statim & juste agere dicendus est, qui se egisse contendit secundum conscientiam. *)

An pro actionum humanarum norma sit conscientia?

*) Non ipsa conscientia norma est, sed normam adplicat factis & speciebus obvenientibus. Hinc tutius actio omittitur, cujus de pravitate nos convictos arbitramur, quam aliquid agitur, quod justum & bonum esse nobis sine certa lege persuadet conscientia. Qui ergo conscientiam erroneam sequitur, eo ipso, quod hanc potius, quam legislatoris voluntatem, sequitur, peccat, aliquanto quidem excusatius, quam qui agit contra conscientiam, at peccat tamen. Quare ego quidem suffragari nolim sententiæ Limborchii, qui *Theol. Christ. Lib. V. Cap. II. §. VIII. seq.* etiam erroneam conscientiam sequendam esse contendit.

§. XLVI.

Ex quo porro colligimus, 37) dubia adhuc, & inter contrarias sententias misere fluctuante conscientia, suspendendam esse actionem tan-

Conscientia adhuc dubia actus cur

suspendendus?

tisper, dum res ad liquidum perducta sit. Quod 38) merito defendimus contra Ger. Gottl. Titium *Observat. XIX. ad Pufend. de offic. hom. & civ. Lib. I. cap. I. §. VI.* quod summa hæc est hominis protervia, si tam obfirmato animo aliquid agat, ut parum laboret de exploranda voluntate divina, idem omnino acturus, si vel maxime, id sibi a Deo interdictum esse, noverit. *)

*) Adposite Cicero *de Offic. I, 9. Quocirca bene præcipiunt, qui vetant quidquam agere, quod dubites, æquum sit, an iniquum. Æquitas enim lucet ipsa per se, dubitatio cogitationem significat injuriæ.* Id est, qui dubitans de æquitate actionis tamen agit, eo ipso prodit animum injuriam faciendi Deo. Unde & Apostolus: ὁ δὲ διακρινόμενος, ἐὰν φάγῃ, κατακέκριται, ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως. *Qui ambigit, si ederit, condemnatus est, quia non edit ex fide. Rom. XIV, 23.*

§. XLVII.

Imbecillitates intellectus ignorantia & error.

Itaque ex his, quæ hactenus diximus, patet, 39) in adplicatione legis ad factum conscientiæ luminibus quam maxime officere IGNORANTIAM & ERROREM. Et per illam quidem simplicem cognitionis privationem; per hunc sive ideam, sive judicium, sive ratiocinationem, a rei natura discrepantem, intelligimus. IGNORARE enim aliquis rem dicitur, cujus nulla omnino idea animo obversatur; ERRARE, qui rei ideam concepit, sed vel ab objecto discrepantem, vel obscuram, confusam atque inadæquatam. Et tunc fieri nequit, quin error, in ideis admissus, in judicia, atque inde in ipsas ratiocinationes sese diffundat.

§. XLVIII.

§. XLVIII.

At quum nec omnibus hominibus imposita sit obligatio veritates abstrusiores, ac veluti in Arcesilai puteo demersas, investigandi, & rerum quarumdam ignoratio cum utilitate potius, quam detrimento, conjuncta esse videatur, *) immo sæpe ignorantes *imprudentesque plus boni uno die faciant, quam scientes antea umquam:* Terent. *Hecyr. V*, 4. *v.* 39. *sequ.* merito inde colligimus, 40) non omnem vel IGNORANTIAM, vel ERROREM, malum esse ac vituperabilem.

An omnis error & ignorantia culpari mereatur

*) Exemplo esse potest certorum scelerum, de quibus ne fari quidem licet, ignorantia, si tunc ignotorum nulla cupido est. Quis enim eam non pluribus exoptet, quum animum turpissimis cupiditatibus occludat, præstetque impervium? Sic sane Scythas eo nomine laudat Justinus *Histor. II*, 2, *quod in iis tanto plus profecerit* VITIORUM IGNORATIO, *quam in Græcis cognitio virtutis*. Nec minus majores nostros miratur Quinctilianus *Declam. IV.* ubi de impurissimo agens flagitio: NIL *tale*, inquit, NOVERE *Germani*, *&* *sanctius apud Oceanum vivitur*.

§. XLIX.

At quum nihil decernat voluntas, nisi ab intellectu ad adpetendum adversandumque excitata, ac proinde intellectus quoque ad edendas actiones humanas liberasque concurrat: (§. XXX, 6.) consequens sane est, 41) ut non absint a reprehensione, qui in principiorum boni ac mali, justi injustique, quorum sibi cognitionem facile comparare potuissent, turpissima ignoratione versantur, vel circa illa er-

Quæ ignorantia, ac quis error culpabilis sit?

errant, circa quæ errorem, si intendissent nervos, facile potuissent evitare.

§. L.

Ignorantia, vel vincibilis, vel invincibilis, vel voluntaria, vel involuntaria, vel efficax, vel concomitans.

Hinc variæ ignorantiæ atque erroris divisiones. Quatenus enim primo ignorantiam evitare in nostra potestate est, vel non est: eatenus vel VINCIBILIS, vel INVINCIBILIS adpellatur.*) Quatenus quis illius caussa est, vel non est: eatenus vel VOLUNTARIA est, vel INVOLUNTARIA. Denique si quis aliquid egit, quod non fuisset acturus, nisi ignorantia menti caliginem offudisset: ignorantia illa EFFICAX vocari solet: CONCOMITANS vero, si quid factum est, quod factum fuisset, si vel maxime abfuisset ignorantia. Quamobrem prioris argumentum est pœnitentia, posterioris facti illius, etiam ex ignorantia admissi, adprobatio. Quæ omnia ad errorem non minus, quam ignorantiam, pertinere, nemo non intelligit.

*) Ignorantiam atque errorem INVINCIBILEM esse ajunt vel IN SE, *at non in sua caussa*, vel IN SE ET SUA CAUSSA SIMUL. Sic enim ignorantia hominis temulenti *in se* quidem *invincibilis* est, quamdiu durat suavis illa insania: *at non in sua caussa*, quia homini licuisset non insanire. Contra peccata furiosorum ex ignorantia *in se & sua caussa invincibili* proficiscuntur, quum nec sciant emota mente, quid agant, nec per eos omnino steterit, quo minus furerent. Vera sunt hæc omnia, nec usu suo in doctrina de imputatione destituuntur: at prior tamen vix dici potest INVINCIBILIS, quum potuisset evitari, si mens non læva fuisset. Rem optime explicat Aristoteles *Nicomacheor. III*, 7. dum legem memorans Pittaci, quæ ebriis peccantibus dupli-

plicem pœnam irrogari jusserat, statim subjicit: Τοῖς μεθύουσι διπλᾶ τὰ ἐπιτίμια· ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐν αὐτοῖς· κύριος γὰρ τοῦ μὴ μεθυσθῆναι· τοῦτο δ' αἴτιον τῆς ἀγνοίας. *In ebrios duplex pœna constituta est: principium enim in ipsis est. Nam situm in iis erat, ne ebrii fierent. Ebrietas autem caussa inscientiæ est.* De ipsa Pittaci lege videndi Diog. Laert. *I*, 76. & Plutarch. *in Conviv. sept. sap. p.* 155.

§. LI.

Progredimur ad alterum actionum humanarum liberarumque principium, VOLUNTATEM (§. XXX.) quæ est illa mentis nostræ facultas, qua adpetimus bonum, malumque aversamur. Ut adeo verissimum sit, intellectum circa verum & falsum; voluntatem circa bonum & malum occupari. Nam & veritatis non ob aliam caussam cupida est voluntas, quam quatenus bona est, nec falsum, quia falsum, sed quia simul malum est, aversatur.*) Quid voluntas?

*) Sic nemo sanus præscire cupit calamitates sibi imminentes, quia si vel maxime vera esset hæc scientia, mentem tamen illa ante tempus vehementer excruciaret, & sic bona videri non posset. Contra fabularum cupidissimi sunt pueri, quamvis eas fictas esse subolfaciant, quia eas vel ad componendos mores, vel ad animum saltim oblectandum comparatas esse, intelligunt, easque proinde bonas esse existimant.

§. LII.

Ex ea ergo definitione colligimus, 42) non posse voluntatem quidquam adpetere, nisi quod ei tamquam bonum ab intellectu sistitur: nec 43) aversari, nisi quod ei tamquam ma- Ejus actus & natura.

malum ab eodem repræsentatur. 44) Quo magis quodque nobis bonum malumve videatur: eo vehementius nos illud adpetere vel aversari, ac proinde 45) contingere posse, ut minoris boni adpetitio vel minoris mali aversatio, proposito majore malo bonove, cohibeatur. 46) Aversationem non in sola adpetitionis privatione consistere, sed conjunctam esse cum aliquo positivo, *) quod NOLUNTATEM vel RECLINATIONEM vocat V. C. Henr. Koehler. *Exerc. jur. nat.* §. *CLXVII. sequ.*

*) Quemadmodum JCti accurate distinguunt *non nolle* & *velle*: *l. 3. D. de reg. jur.* ita non minus discerni debent *non velle* vel *non adpetere*, & *nolle*, seu *aversari*. Multa sane non vult sapiens, a quibus tamen non omnino abhorret. Non adpetit immortalitatem, quam natura; non imperium, quod nascendi sors negavit: nec tamen res illas aversatur, sed magnas ac præclaras esse judicat. Non vult, quod non capit ejus conditio, quamvis ab eo non abhorreret, si caperet. Ita quamquam regnum nec voluit, nec adfectavit intentus operi diurno hortulumque sterilibus herbis repurgans Abdolominus, illud tamen nec noluit, nec adspernatus est, quum se regem salutari, regiæque vestis insignibus exornari, animadverteret. Curt. *de gest. Alex. IV*, 3.

§. LIII.

Ejusdem spontaneitas & libertas.

Nec minus ex ea definitione patet, 47) hominem, quod ad voluntatem attinet, non modo SPONTE, sed & LIBERE agere. Quum enim SPONTANEITAS sit facultas se ipsum dirigendi ad certum & antea cognitum finem,

LIBERTAS vero facultas, ex duobus possibilibus alterutrum, prout e re videatur, eligendi: utramque facultatem menti nostræ inesse, vel ab ipsa experientia docemur. Neque 48) obstat, hominem, quem virtus nondum in veram libertatem vindicavit, suis adfectibus cupiditatibusque adhuc servire. Esse enim hæc obstacula ita comparata, ut majore menti proposito bono malove removeri superarique possint, jam supra monuimus. *) (§. LII. 45.)

*) Sic quantacumque in fure sit contrectandæ rei alienæ cupiditas, ei tamen ille non succumberet, si tibi tanti criminis effecta, veluti squallorem carceris, ergastulum, flagra, equuleum, ipsam denique furcam, poneret ob oculos. Nec minus, qui voluptatibus atque otio magnopere delectantur, ad honestiora studia ac diligentiam sese illico inflammari sentirent, si, adhibita in consilium ratione, paulo expenderent accuratius, quanta sit doctrinæ ac sapientiæ præstantia, quanta utilitas, quam incredibilis suavitas, & quam irreparabile contra damnum cum inertia atque ignorantia conjunctum sit. Rem omnem breviter exprimit Epictetus apud Arian. *I*, 17. Τίς ὁρμὴν νικῆσαι δύναται, ἢ ἄλλη ὁρμή. Τίς δ' ὄρεξιν καὶ ἔκκλισιν ἢ ἄλλη ὄρεξις καὶ ἔκκλισις. *Ecquidnam adpetitionem vincere potest? Alia adpetitio. Ecquidnam inclinationem ac propensionem? Profecto alia inclinatio ac propensio.* Id quod eodem, quo nos usi sumus, furis exemplo illustrat Simplic. *ad Epictet. Enchir. Cap. I. p.* 22.

§. LIV.

Hinc 49) illi voluntatis humanæ libertati non officit constitutio corporis, quam TEM- An eam impediat temperamentum.

TEMPERAMENTUM vocant philosophi. (*Elem. phil. mor.* §. *LI. sequ.*) Quamvis enim mens a corpore diversimode adficiatur, (*ibid.* §. *XLV.*) & ad certa vitia reddatur proclivior: ista tamen determinatio non magis in coactione consistit, quam homo cogitur ad prodeambulandum, dum eum sudum coelumque serenius invitat. Quis enim negaverit, voluntatem omnia integra habere, illasque verni solis blanditias non impedire, quo minus e duabus caussis, quarum una deambulationem suadet, altera dissuadet, praegnantiori adsentiatur?

§. LV.

An adfectus & mores?

Idem porro 50) dicendum videtur de ADFECTIBUS, id est, commotionibus voluntatis ex repraesentatione boni malique ortis. Quamvis enim mens, quod ad primum motum attinet, passive se habeat, reliqua tamen in ejus potestate sunt, puta, ut obstet principiis, ne motum istum adprobet, nec primam animi incitationem ad impetum pervenire patiatur. Quod 51) & de MORIBUS, id est propensionibus, diuturna consuetudine firmatis, repetendum videtur. Tametsi enim & hi paulatim veluti in naturam abeunt, *quam si expellas furca, tamen usque recurret*: Horat. *Epist. I,* 10. *v.* 24. non tamen vel emendari non possunt, *) vel non vinci saltim, si quis libertate sua uti velit.

*) Mores sunt propensiones & adfectus, diuturna consuetudine firmati. (*Elem. philos. moral.* §. *LXIX.*) Quod diuturna consuetudine adscivimus, id procul dubio desuetudine paulatim inumbrari atque aboleri potest, si

ea

ea in re tantum adhibere diligentiæ velimus, quantam adhibuimus, dum illam primum contraximus. Quo pertinet elegans, quam jam Hertius ad Pufendorffium laudavit, sententia Ariſtophanis *in Veſpis*.

Τὸ γὰρ ἀποςῆναι χαλεπὸν
Φύσεως, ἣν ἔχει τις ἀεί.
Καὶ τοι πολλοὶ ταῦτ' ἔπαθον
Ξυνόντες γνώμαις ἑτέρων
Μετεβάλλοντο τοὺς τρόπους.
Uſus quo fueris diu,
Mutare ingenium, grave eſt.
Multos invenias tamen;
Qui mores moniti ſuos
Mutarunt melioribus.

§. LVI.

Denique 52) EXTERNA VIS tantum abeſt, ut libertate ſua privet voluntatem humanam, ut illa vel maxime argumento ſit, eam eſſe liberam. Quamvis enim fieri poſſit, ut aliquis vi prohibitus, quod vult, non agat: nulla tamen vi impediri poterit, quo minus quod vult, velit, vel compelli, ut quod non vult, velit. *) Immo ſi intellectus bonum, quod actionem ſequitur, tamquam majus malo imminente, repræſentet: nulla vis externa hominem ab eo, quod ſemel animo concepit, abſterrebit, eumque *nec civium ardor prava jubentium, nec vultus inſtantis tyranni mente quatiet ſolida*. Vid. illuſt. VVolffium *Metaphyſ.* §. *DXXII.* An vis externa?

*) Id quoque obſervavit Epictetus apud *Arrian.* I, 17. Poſtquam enim adpetitionem non niſi alia adpetitione vinci poſſe docuit: ſtatim ſubjicit: Ἄν μοι, φησὶ προσάγῃ θανάτου,

φό-

φόβον ἀναγκάζει με· οὐ τὸ προσαγόμενον, ἀλλ' ὅτι δοκεῖ σοι κρεῖττον εἶναι ποιῆσαί τι τούτων, ἢ ἀποθανεῖν. Πάλιν οὖν τὸ σὸν δόγμα σε ἠνάγκασε, τουτέστι προαίρεσιν προαίρεσιν. *At, inquiat quis, qui mihi mortis proponit metum, me cogit. Profecto non, quod imminet, in caussa est, sed quia tibi satius videtur, aliquid eorum facere, quam mortem oppetere. Quare tua te opinio coegit, id est, voluntas vicit voluntatem.*

§. LVII.

Voluntas vel antecedens vel consequens.

Ex quo colligimus, 53) non rejiciendam esse distinctionem voluntatis ANTECEDENTIS & CONSEQUENTIS, quarum illa sine contemplatione περιστάσεων, quæ sese tempore actionis exserere possunt, decernit: hæc actionem circumstantiis, quæ sese tunc exserunt, attemperare statuit. Quare 54) voluntas consequens ab antecedente diversissima videtur, quum tamen utraque sibi invicem non refragetur. Ita verum est, & pacem velle Deum, & eumdem bellum, certis positis circumstantiis, non improbare.

§. LVIII.

Actiones spontaneæ, invitæ, ultroneæ, coactæ, mixtæ.

Præterea inde intelligitur, 55) SPONTANEAS esse actiones, quæ proficiscuntur ex mente, se ipsam ad certum finem, antea cognitum, determinante: 56) INVITAS, quæ a mente seipsam determinante non proveniunt. (§. LIII.) Porro 57) spontanearum alias ULTRONEAS esse, ad quas patrandas nulla hominem necessitas extrinsecus impulit, alias 58) COACTAS, quas quis, tali urgente necessitate, patravit: (§. LVI.) nihil autem 59) caussæ esse, cur addamus MIX-

TAS,

TAS, quippe quæ quum itidem, necessitate extrinsecus urgente, fiant, *coactis* quam commodissime accensentur.*)

*) MIXTAS actiones vocant, quas quidem patrare vult homo, sed ita, ut eas omittere mallet, nisi urgeret necessitas. Tale quid animadvertimus in iis, qui jactum faciunt imminente naufragio, de quibus Lucret. *de rer. nat. Lib. II. v.* 277.

Jamne vides igitur, quamquam vis extima multos
Pellit, & invitos cogit procedere sæpe,
Præcipitesque rapit, tamen esse in pectore nostro
Quiddam, quod contra pugnare obstareque possit?

Enimvero idem in omni actione coacta contingit. Nulla enim vis externa tanta esse potest, ut nos adigat ad volendum, quod nolumus, vel quod volumus, aversandum: (§. LVI.) adeoque omnis actio coacta mixta omnisque mixta coacta est. Quis vero probaret divisionem, cujus membra adeo non disjuncta sunt, ut potius unum de altero prædicetur? (*Elem. log.* §. *XLVII*, 2.)

§. LIX.

Hinc 60) verum quidem est, nullam actionem *invitam* esse voluntariam: (§. LVIII. 56) at 61) negari nequit, voluntarias esse actiones *coactas*, quia, quamvis non agere mallemus, nisi nobis repræsentaretur malum atrocius, voluntas tamen hanc actionem vere decernit. Ex quo porro consequitur, 62) ut non male philosophati sint veteres jureconsulti, dum, COACTUM etiam VELLE, statuerunt. *l.* 21. §. 5. *D. quod met. causs.*

Actiones invitæ involuntariæ: coactæ voluntariæ sunt.

CA-

CAPUT III.

De Norma Actionum Humanarum, veroque Juris Naturalis Principio.

§. LX.

Qualem esse oporteat actionum humanarum normam?

NON ita comparatam esse naturam hominis, ut actionum liberarum norma ac regula carere possit, jam supra a nobis demonstratum est. (§. IV. sequ.) Ibidem vero ostendimus, illam normam esse desituram, neque functuram officio suo, nisi & *recta*, *certa* ac *constans*, & cum *obligatione*, eaque non interna, sed *externa*, conjuncta sit. In talem vero normam, in quam hæ virtutes omnes manifesto cadant, jam paulo accuratius erit a nobis inquirendum.*)

*) Nolim vero confundas NORMAM actionum humanarum, & PRINCIPIUM JURIS NATURALIS. Illa enim est principium, quod *essendi* vocant philosophi, quodque nobis *principium obligationis* est. Per hoc intelligimus *cognoscendi principium*, id est, propositionem quamdam, ex qua, ad quid obligati simus, illico adpareat. Sunt hæc & in rebus publicis diversa. Nam *principium obligationis*, quæ civibus reipublicæ omnibus incumbit, est voluntas summæ in qualibet republica potestatis, eaque simul *norma* est, ad quam omnes & singuli actiones suas componere tenentur. At si quæras, unde cognosci atque intelligi possit illa summæ potestatis voluntas? ad leges te omnes remittent, eæque adeo unum & adæquatum erunt *cognoscendi principium*.

§. LXI.

Ea non in ... d

Normam illam vel *in nobis* ipsis, vel *extra*

tra nos, exsistere oportet. In nobis si reperiretur, illa non alia esse posset, quam vel intellectus, ac conscientia, vel ipsa voluntas nostra. At neutra mentis facultas semper recta, neutra certa, neutra constans atque immutabilis est. Ergo nec alterutra, nec utraque, normae actionum humanarum officio recte fungetur. Ex quo sane consequitur, 1) ut norma illa actionum nostrarum non in nobis, sed extra nos, omnino quaerenda sit. extra nos quaerenda est.

§. LXII.

Extra nos cum aliae res creatae, exsistunt, tum ipse rerum omnium auctor DEUS. Quum vero quaeramus actionum humanarum normam cum obligatione externa conjunctam, (§. IX.) & per rectam rationem universo generi humano promulgatam: (§. XI.) obligatio vero externa in entis cujusdam, cujus imperium agnoscimus, voluntate consistat, (§. IX, 10.) denique nullum sit ens, cujus imperium magis agnoscere teneamur, quam DEUS optimus maximus, (§. X.) isque solus etiam per rectam rationem, cujus ipse auctor est, aliquid promulgare possit: consequens est, 2) ut sola VOLUNTAS DEI sit norma actionum humanarum, omnisque naturalis obligationis, quin & omnis justitiae, principium.*) Et quidē in voluntate Dei.

) Incidimus itaque in sententiam viri illustrissimi, jam supra a nobis laudati, SAMUELIS A COCCEJIS, qui in laudatis dissertationibus (§. X.) hoc principium non solum solidissimis rationibus demonstravit, sed & ab adversariorum stricturis erudite vindicavit, in

in primis *Differt. I. quaest. II.* §. *VI. seq.* ubi §. *XXXIV. p.* 31. *seq.* etiam veterum, idem sentientium, testimonia quamplurima accumulat, quorum maxime notabilia sunt Xenophontis, Sophoclis & Ciceronis, quae, quum dissertationes illae doctissimae omnium manibus terantur, hic non repetimus.

§. LXIII.

Voluntas Dei norma est recta, certa, constans, & obligatoria.

Neque dubitari potest, 3) quin haec norma RECTA sit, quum nihil velle possit ens infinite bonum ac sapiens, nisi quod vere bonum est: 4) quin eadem sit CERTISSIMA, quum omnibus per rationem innotescat: 5) quin sit CONSTANS, quia non magis mutari potest voluntas Dei, quam ipse Deus, &, per quam illam promulgavit, recta ratio. Denique 6) quin sit OBLIGATORIA, quum & Deo justissimae caussae sint, obsequium a nobis exigendi, & nullae sint hominibus rationes, cur se illius imperio subtrahere vel velint, vel possint. (§. X.) Ex quo simul patet, 7) non omnem Dei voluntatem, sed obligatoriam tantum, pro norma actionum humanarum esse habendam. *)

*) Quam late pateat DEI VOLUNTAS, accuratius ab iis, qui theologiam naturalem tradunt, explicatur, inprimis a Ruardo Andala *Theol. nat. Part. II. Cap. VIII.* §. *VI. seq.* & celeb. VVolffio *Theol. nat. Part. I. tot. Cap. III.* Sane quum voluntatis divinae objectum sit primum ipse Deus, dum perfectiones suas amat, adprobat, in iis adquiescit, deinde universus mundus, quem vult esse, certis legibus moveri, conservari, tum omnia reliqua contingentia, praeterita & futura: hic tantum intelligimus *voluntatem Dei circa*

ca actiones rerum creatarum intelligentium, vel edendas, vel omittendas, eamque vocamus OBLIGATORIAM.

§. LXIV.

Quum vero VOLUNTAS DEI OBLIGATORIA, quam unicam actionum humanarum normam esse ostendimus, sit voluntas Dei circa actiones rerum creatarum intelligentium, vel edendas, vel omittendas: (§. LXIII. *) consequens est, 8) ut ea contemplatione hominis recte etiam vocetur LEX DIVINA, quippe quæ nihil aliud est, quam voluntas entis supremi, sub comminatione pœnæ, vel proposito præmio, certas actiones vel præcipientis, vel prohibentis. (§. IX, 11.) 9) Ut, quum & aliæ leges divinæ, per revelationem hominibus promulgatæ, dentur, quas POSITIVAS vocant, hæ, quia natura homini innotescunt, merito NATURALES adpellentur, & prout aliquid præcipiunt, vel prohibent, vel permittunt, in ADFIRMATIVAS, NEGATIVAS & PERMISSIVAS recte dispescantur. Eadem & lex dici potest ratione hominum.

§. LXV.

Quumque hæc divina voluntas, seu lex divina naturalis, omnis justitiæ sit fons & principium: (§. LXIII, 2) sequitur 10) ut omnis actio, non modo humana, sed & divina, huic voluntati divinæ attemperata JUSTA sit, ac proinde 11) male huic doctrinæ opponatur, nullam fore Dei justitiam, si non aliud statuatur juris naturæ principium, quam DEI VOLUNTAS. *) Ex voluntate Dei etiam divina justitia recte potest explicari.

*) Exprobrare hoc viro illustrissimo, SAM. DE

COCCEIIS, non dubitavit auctor *Observationum Hanoveranarum Obs. VIII. Periculosa etiam aliæ ex his dogmatibus consequuntur; qualia a quibusdam minus circumspecte jamdudum sunt jactata, veluti nullam esse ipsius Dei justitiam. Nam si jus est nihil aliud quam jussum creatoris, vel ejus, qui potentia sua cogere potest: manifestum est, in ipso Deo justitiæ rationes cessare, quum cogi nequeat, & posse cum jure damnare innocentem, beare sceleratum. Quibus admissis, in justitiæ consideratione restabit timor Dei, amor cessabit.* Enimvero quum Deus nihil velit, nisi quod æquum & justum est: quidni ex voluntate Dei explicari posset etiam divina justitia? Cessat quidem circa Deum ratio jussus & coactionis, adeoque obligatio externa: sed eadem & in summis imperantibus cessat, quod attinet ad leges suas. Quamvis enim illis obstrictus non sit princeps, cui αὐτοκράτωρ est imperium: tamen eum dicimus JUSTUM, si suum cuique secundum leges suas tribuit. Quidni ergo & Deum ideo dicamus JUSTUM, quod hominibus jus suum secundum VOLUNTATEM, seu LEGEM SUAM tribuat? Homo ergo dicitur JUSTUS, qui VOLUNTATI DEI, per modum legis promulgatæ, obsequium præstat. Deus vero JUSTUS est, quia secundum VOLUNTATEM SUAM sine coactione & lege suum cuique tribuit. Nec periculum est, ne Deus damnet innocentem, sceleratum beet. Ita enim non ageret secundum voluntatem suam, qua nihil vult, nisi quod justum, æquum, & perfectione sua dignum est.

Differentia normæ justitiæ divinæ & humanæ.

§. LXVI.

In eo tamen 12) maximum discrimen inter DIVINAM & HUMANAM intercedit justitiam, quod

quod quum in illa legis & coactionis ratio omnis cesset, (§. LXV.*) hæc involvat rationem legis & coactionis, (§. LXIV. 8.) ac proinde 13) voluntas divina, quatenus hominibus pro actionum norma est, conjuncta sit cum comminatione pœnæ, seu mali cujusdam, iis a Deo repræsentandi, qui, voluntati suæ non præstent obsequium. Quamvis 14) ea pœna etiam positiva *) non, ut in legibus humanis, certa & definita, sed plerumque indefinita sit, Deusque eam suæ sapientiæ ac justitiæ reservarit.

*) Qui omne malum passionis, quod malam sequitur actionem, & cum hac connectitur, POENAM adpellitant, hi illam recte dividunt in NATURALEM & POSITIVAM. Clariss. Koehler. *Exercit. jur. natur.* §. *CCCLXII. seq.* Sed si per pœnam intelligas malum passionis, quod ipsa lex divina peccantibus comminatur: pœna positiva tantum pœnæ nomine *κυρίως* veniet. *Naturalem* & athei agnoscunt: *positivam* non nisi ii, qui & exsistere Deum, & rerum humanarum curam gerere, statuunt. Jam quamvis pœna positiva definita non sit: vel ipsa tamen recta ratio satis non convincit Deum non posse non hominibus & pœnas, & præmia rependere, prout actiones voluntati ejus vel non attemperent, vel attemperent. Id enim *ἄμεσως* ex idea justitiæ divinæ fluit, & admissum est ab omnibus, qui in dubium non vocarunt divinam providentiam. Xenophon Memorab. *Socr.* I, 4. 16. *Οἴει δ' ἂν τοὺς θεοὺς τοῖς ἀνθρώποις δόξαν ἐμφῦσαι, ὡς ἱκανοί εἰσιν εὖ καὶ κακῶς ποιεῖν, εἰ μὴ δυνατοὶ ἦσαν, καὶ ἀνθρώπους ἐξαπατωμένους τὸν πάντα χρόνον οὐδέποτ' ἂν αἰσθέσθαι; Num arbitraris, Deos hominibus opinionem indituros fuisse, quod & beneficiis*

 & pæ-

& pœnis adficere possint, si non revera id possent? & homines, perpetuo deceptos, horum nihil umquam sensisse?

§. LXVII.

Ut normam illam rite adplicemus, opus est certo jus naturæ cognoscendi principio.

At quum dubitari vix possit, quin norma actionum humanarum non alia esse possit, quam voluntas, vel lex Dei: (§. LXIII.) jam porro merito quæritur, quo pacto illam quam facillime cognoscamus? Et sane dum eam per rectam rationem universo humano generi promulgatam esse, omnes fatentur, (§. XI, 16.) recta vero ratio nobis est facultas ratiocinandi, veritatesque alias ex aliis per necessariam concludendi rationem eliciendi: (§. XV.) facile patet, 15) dari aliquam veritatem vel propositionem, ex qua per necessariam concludendi rationem, quid voluntati Dei consentaneum, adeoque justum sit, elici possit, adeoque 16) esse oportere commune aliquod ac generale jus naturæ COGNOSCENDI PRINCIPIUM. *)

*) Id quomodo ab ipsa norma differat, jam supra (§. LX. *) ostendimus. Quum vero principii vocabulum latius acceperit illustrissimus SAM. DE COCCEIIS: in λογομαχίαν abit, quidquid ei obvertit clarissimus Jac. Fridr. Ludovici. Quomodo enim illa voluntas Dei nobis innotescat, ipse vir illustrissimus *Diss. I. quæst. III.* ostendere conatus est, adeoque manifesto distinxit *voluntatem Dei*, tamquam normam & principium essendi, quod vocant, juris naturæ, *a mediis intelligendi & probandi voluntatem Dei*, adeoque a principio cognoscendi.

§. LXVIII.

§. LXVIII.

Quumque omne cognoſcendi principium ita comparatum eſſe oporteat, ut ſit VERUM, EVIDENS atque ADÆQUATUM, conſequens eſt, 17) ut & juris naturæ principium debeat eſſe VERUM, ne ſi illud vel falſum ſit, vel in nuda fictione conſiſtat, tales etiam conclusiones ex illo eliciantur. 18) Ut idem EVIDENS eſſe oporteat, & 19) ita quidem, ut non modo a docto aliquo, ſed & a quolibet plebejo, quippe qui æque, ac ille, ad obſequium juri naturali præſtandum obſtrictus eſt, perſpici atque intelligi poſſit. *) Denique 19) ut eſſe debeat ADÆQUATUM, omniaque officia tum hominum, tum civium, non modo Chriſtianorum, ſed & a Chriſtiana pietate alienorum, inde prono alveo fluant.

Itaque verum, evidens, adæquatum eſſe oportet.

*) Quemadmodum ergo ſuſpectæ ſunt juſto ſubtiliores exſiſtentiæ DEI demonſtrationes, quia illa veritas ita comparata eſſe dicitur, ut & plebejus quiſque ad eam animo concipiendam obſtrictus ſit, ac proinde Apoſtolus eum palpando inveniri poſſe docet, quippe ὐ μακρὰν ἀπὸ ἑνὸς ἑκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα, *non longe abſentem ab unoquoque noſtrum: Act. XVII,* 27. ita vix ſuſpicione caret ſubtile nimis juris naturalis principium, quum ἀναπολόγητοι ſint omnes, etiam indocti, & ſubtiliori philoſophiæ non adſueti, ſi contra jus naturæ peccaverint.

§. LXIX.

Itaque 20) juris naturalis principium quærere non poſſumus in convenientia actionum noſtrarum cum ſanctitate Dei: quia, ſi vel ma-

Unde hoc principium non eſt

Sanctitate Dei quaerendum. maxime largiamur, veram esse hanc propositionem, ea tamen nec evidens est, nec ita comparata, ut omnia officia vel hominum, vel civium, inde elici probarique possint.*)

*) Quam obscura enim sit sanctitatis divinae idea, sive eam in sensu theologico, sive in juridico, accipias, jam ostenderunt Sam. Pufendorff. *Specim. Controv. IV*, 4. Thomas. *Fundam. jur. nat. & gent. I*, 6. 11. *seq.* Et quam multa sunt officia, quorum ἀχέτυπον in Deo non reperimus? e. g. gratus animus erga benefactores, reverentia erga superiores, redditio crediti, similia.

§. LXX.

Nec in ipsa actionum humanarum justitia vel injustitia. Nec magis 21) sufficit propositio, id, quod sua natura justum est, esse faciendum, quod sua natura injustum, fugiendum. Quamvis enim jam supra a nobis concessum sit, actiones quasdam in se suaque natura bonas, vel malas, & ad illas amplectendas, has fugiendas, hominem intrinsecus obligari: (§. VIII.) falsum tamen est, actionem ullam intrinsecus & antecedenter ad lege justam esse.* (§. VII.) Ut jam non dicamus, nec evidens esse hoc cognoscendi principium, nec omnia hominis ac civis officia inde posse derivari.

*) Ad actiones enim JUSTAS obligatione externa impellimur. (§. VII.) Obligatio externa consistit in entis, cujus imperium agnoscimus, quodque actiones quasdam sub comminatione poenae prohibeat praecipiatque, voluntate. (§. IX, 10.) Quum vero talis voluntas sit LEX: (§. IX, 11.) nulla actio justa in-

injuſtaque eſſe poteſt ſine lege, adeoque non datur actio, intrinſecus & antecedenter ad legem juſta, ſed, quia legi convenit, ideo juſta habetur, quemadmodum ideo injuſta eſt actio, quod legi refragatur, & hinc omne peccatum *ἀνομία*, ſeu *legis tranſgreſſio*, vocatur *I. Epiſt. Joann. III*, 4.

§. LXXI.

Nemo porro 22) temere ſuffragabitur viris doctis, a quibus gentium vel omnium, vel humaniorum, conſenſus pro principio juris naturalis habitus eſt. Nam nec *verum* eſt id, in quo gentibus inter ſe convenit, etiam voluntati divinæ convenire: *) nec omnibus *evidens* eſt ille gentium conſenſus, quippe ex multis veterum & recentiorum ſcriptorum teſtimoniis colligendus, nec tam *adæquata* hæc videri poteſt propoſitio, ut omnia hominum civiumque officia inde prono alveo fluant. Nec in conſenſu omnium gentium.

*) Ita jus gentium voluntarium, quod vocat, probandum jam olim cenſuit Cic. *Tuſc. Diſp. I*, 13. *Omni in re conſenſio omnium gentium lex naturæ putanda eſt*. Eidem principio poſtea permultum tribuit Grot. *de jure belli & pac. prolegom.* §. *XL.* ubi de modo probandi jus naturæ & gentium ex inſtituto differens: *Uſus ſum*, inquit, *ad juris hujus probationem teſtimoniis philoſophorum, hiſtoricorum, poetarum, poſtremo & oratorum, non quod illis indiſcrete credendum ſit, (ſolent enim ſectæ argumento cauſſæ ſervire:) ſed quod, ubi multi, diverſis temporibus & locis, idem pro certo adfirmant, id ad cauſſam univerſalem referri debeat: quæ in noſtris quæſtionibus alia eſſe non poteſt, quam aut recta illatio,*

tio, ex naturæ principiis procedens, aut communis aliquis consensus. Illa jus naturæ indicat: hic jus gentium. Enimvero in multis mirum gentium pæne omnium consensum deprehendimus, quæ nemo juris naturæ vel gentium esse dixerit, veluti in πολυθεότητι, idololatria, sacrificiis, latrociniis, extra cujusque rempublicam licitis, κ. τ. λ. Deinde difficillime hic gentium consensus ostenditur, ipso fatente Grotio *I*, 1. 15. *Latius autem patens est jus gentium, idest, quod gentium omnium, aut multarum, voluntate vim obligandi accepit. Multarum addidi, quia vix ullum jus reperitur, extra jus naturale, quod ipsum quoque gentium dici solet omnibus gentibus commune. Immo sæpe in una parte orbis terrarum est jus gentium, quod alibi non est, ut de captivitate ac postliminio suo loco dicemus.* Quam multa ergo sunt officia, quæ ex consensu gentium demonstrari a nemine possunt?

§. LXXII.

Nec in septem Noachi præceptis. Quemadmodum vero, qui jus naturæ vel gentium ex illa gentium consensione derivandum existimant, non modo principium minus verum, inevidens ac inadæquatum adsumunt, sed & simul μετάβασιν εἰς ἄλλο γένος committunt, dum jus naturæ non ex ipsa natura, sed ex gentium traditione, derivare conantur: ita 23) iisdem vitiis laborare jus naturæ & gentium Hebræorum, quod ex præceptis Noachi vel premanare, vel probari posse existimant, jam supra, quantum satis est, ostendimus. (§. XVI.)

§ LXXIII.

Nec in Jure omnium in Quid porro 24) dicamus de tota illa Tho. Hobbesii philosophia, quam tum in libello

de

de cive, tum in Leviathane, quem vocat, proposuit? Dum enim vir ille doctus in statu naturali jus esse omnium in omnes esse docuit, nec *veram* posuit propositionem, nec *evidentem*, nec *adæquatam*, quum officia erga Deum & seipsum inde deduci nullo modo possint. Immo hoc ipso, dum se jus naturæ hoc modo explicaturum promittit, illud plane sustulit evertitque, ceu ostendit celeb. Henr. Coccei. *Diss. de jur. omn. in omnes*. Ex quo simul patet, 25) quid statuendum sit de altero principio, quærendam esse pacem externam, si haberi possit, sin id minus fieri possit, belli circumspicienda esse auxilia. Nam & hic, veluti sub sipario, latitare Hobbesium, nemo non intelligit. *) omnia, vel studio pacis externæ.

*) In primis vel maxime inevidens est hoc principium. Quid enim sibi vult illa limitatio: *Si haberi possit?* Quam facile ea, quocumque modo explicata, abutentur homines litigiosi, seque pace, invito altero, frui non potuisse conquerentur? exemplo lupi, qui sibi turbatam ab agno aquam, caussabatur. Phædr. *Fab. I, 1.* Vere nescio qui cecinit:

Sic nocet innocuo nocuus, caussamque nocendi
Invenit. Heu regnant qualibet arte lupi.

Observavit hoc illius principii vitium jam celeberrimus Thomas. *Fundam. jur. nat. & gent. I, 6. 18.*

§. LXXIV.

Magna *veritatis* pietatisque specie blanditur 26) principium VAL. ALBERTI, theologi & philosophi Lipsiensis de statu integritatis: quamvis ne id quidem *verum* esse, jam alii Nec in statu integritatis.

ostenderint. Pufend. *Specim. controv. IV*, 12. & Thomas. *Jurisp. divin. IV*, 40. *sequ.* Sed si vel maxime largiamur, vere juris naturæ esse quæ statui illi primævæ integritatis conveniunt: quam *inevidens* non modo paganis, sed & ipsis Christianis, hoc sit principium nemo non intelligit. Denique quum ex illo principio explicari nequeat, quæ sint jura civitatis, belli, contractuum, similiaque plurima, quibus fortassis in statu illo felicissimo vix locus fuisset: quis *adæquatum* esse hoc principium dixerit? *)

*) Quam pauca enim sint, quæ sacræ litteræ de imagine Dei statuque integritatis inculcant, res ipsa docet. De iis quoque, quæ nobis de eo statu revelata sunt, ipsi Christiani, ex quo in sectas discesserunt, quam maxime inter se dissentiunt. Quid dicamus de Judæis? quid de paganis ipsis priscis ac hodiernis? Servarunt illi fabulam de sæculo aureo, quam quidam ex traditione de statu paradisiaco natam existimant. Hi aliis commentis, quæ doctrinæ Christianæ de imagine Dei quodammodo familia sunt, delectantur, de quibus erudite suo more differit Petr. Dan. Huet. *Quæst. Alnetan. II*, 11. *pag.* 172. Sed quum hæc omnia non parum inter se discrepent: sane nec Christianus Judæo vel pagano, nec hi Christiano ulli persuadebunt, esse hoc vel illud juris naturæ, quod ipsi ex traditionibus vel revelationibus suis de statu integritatis vel paradisiaco derivarunt. Opus ergo est principio Christianis cum Judæis & paganis communi, quod non aliud profecto esse potest, quam qua omnes mortales præditos esse novimus, recta ratio.

§. LXXV.

§. LXXV.

Mirifice non modo GROTIO & PUFENDORFFIO, sed & veteribus plerisque, *) placuit principium socialitatis. Nec negari potest, quod infra ex instituto demonstrabimus, homines jam ita esse comparatos, ut eos vivere oporteat socialiter. At 27) falsum tamen est, esse hoc totius juris naturæ principium, *verum*, *evidens* atque *adæquatum*. Qua in re demonstranda quum otium nobis jam fecerit vir illustrissimus atque excellentissimus S. M. DE COCCEIIS *de princ. jur. nat. diss. I. quæst. II. §. IX. sequ.* id unum addimus, officia erga Deum & nos ipsos pleraque locum esse habitura, si vel maxime homo solus, & extra omnem societatem humanam, in hoc terrarum orbe viveret. Nec in socialitate.

*) Societatis custodiam, tamquam verum justitiæ fontem, jurisque naturalis principium jam olim laudarunt Cicero *de Legib. I, 5. de Offic. I, 16. seq.* Seneca *de Benefic. IV, 18.* Jamblich. *in Protrept. Cap. XX.* & alii, quorum testimonia accumularunt Pufendorff. *de jure nat. & gent. II, 3. 15.* & Jo. Henr. Boecler. *in Grot. prolegom. pag. 48. seq.* Quamvis vero in hoc principium & olim & nostra memoria plures consenserint: inter eos tamen parum convenire animadvertimus de ratione, cur ad societatis custodiam obstricti sint homines, aliis homines natura duce ad illam ferri, aliis jussu Dei O. M. illam colendam esse, aliis denique ipsam necessitatem homines ad vitam socialem compellere, statuentibus.

§. LXXVI.

Sunt & alia, quæ alii jactant, juris na- Nec in ordine

naturæ, similibusque hypothesibus. turalis principia, veluti 28) ordo naturalis, quem creator in condendo hoc terrarum orbe intendit, 29) utilitas humani generis, 30) theocratia moralis & similia.*) Sed ne illa quidem vel evidentia, vel adæquata esse, inter omnes constat. Quin in his quædam, non nisi adhibita cautione, tamquam vera admitti posse, nemo temere negaverit.

*) Ordinem illum naturæ post Sfort. Pallavicinum verum ac genuinum juris naturalis principium esse docuit Henr. Bodin. *in Diss. de jure mundi*, edita primum Rinthel. anno MDCXC. recusa Halae MDCXCVIII. sed ex instituto refutata a Cl. Thomasio *de fundam. definiendi causs. matr. hact. recept. insufficient.* §. *XVIII. seq.* Utilitatem humani generis pro juris naturæ principio habuerunt tum celeberrimus Leibnitius, tum omnes, qui cum laudatissimo Thomasio commendarunt propositionem fundamentalem: Facienda esse omnia, quæ vitam hominis reddant & maxime diuturnam, & felicissimam, & evitanda ea, quæ vitam reddant infelicem, & mortem accelerent. Thomas. *Fund. jur. nat. & gent. I, 6. 21.* Theocratiam quamdam moralem singulari dissertatione. Ultraj. MDCXCVII. edita, pro fundamento juris naturæ habuit Jo. Shute, Anglus, ex qua dissertatione, satis ingeniosa, quædam excerpsit illustrissimus SAM. DE COCCEI. *de princip. jure nat. & gent. diss. I. quæst. III. §. VIII.*

§. LXXVII.

Dei voluntas felicitatem nostram intendit. Ut ergo, quid nobis, rem omnem paulo accuratius expendentibus, in mentem venerit, perspicue ostendamus: primo omnium obser-

va-

vamus, 31) Deum, tamquam ens infinitæ sapientiæ ac bonitatis, nihil aliud velle, quam ut homines, quos condidit, vere felices sint ac beatissimi. Quum enim ipse tamquam ens perfectissimum nulla re indigeat: homines, qui soli ex rebus creatis, nobis notis, felicitatis capaces sunt, non suæ felicitatis caussa condidit, sed, ut eos veræ felicitatis participes redderet. *)

*) Non quidem excludimus finem primarium, gloriam ipsius creatoris, suarumque perfectionum, quæ ex tot rebus quam sapientissime conditis clarissime elucent, manifestationem. Sed iste quidem finis est generalis, & ad totum hoc universum pertinet. Cel. VVolff. *von den Absichten der Dinge*, *Cap. I.* §. *II.* *Cap. II.* §. *I.* Speciatim hominem ad quem finem condiderit Deus, ex partibus essentialibus, quas ei dedit, est judicandum. Quemadmodum ergo *intellectum* accepit, ut Deum naturam, omneque verum bonum cognosceret, *voluntatem*, ut Deo veroque bono frueretur, *corpus*, ut varias actiones, quæ ad adquirendam conservandamque veram felicitatem pertinent, ederet: ita exinde manifesto patet, hominem ideo condidisse Deum, ut veram cum eo felicitatem communicaret.

§. LXXVIII.

Quum ergo hæc Dei voluntas sit, ut homines, quos condidit, vere felices ac beatissimi sint, (§. LXXVII.) voluntas vero Dei sit norma actionum humanarum liberarum, adeoque fons juris naturæ ac justitiæ: (§. LXII.) consequens est, 32) ut quum huma- Ad eamque nos lege naturali obligat

ma-

mani legislatores, tamquam variarum rerum indigi, in ferendis legibus, non minus suam, quam civium suorum, utilitatem ob oculos habeant: Deus contra leges naturæ hominum caussa condiderit, nec 33) iis quidquam intenderit aliud, quam ut homines vera felicitate perfruerentur. *)

*) Non vero ideo cum Carneade aliisque (§. LXXVI.) *solam utilitatem justi prope matrem & æqui esse* contendimus. Ita enim jus naturæ, ex sola utilitate natum, non esset obligatorium, quippe cui unusquisque, vel saltim totum humanum genus, jure renunciaret, ceu præclare docuit vir laudatissimus, Sam. de Cocceiis *diss. I. quæst. II. §. IX. seq.* Sed quidquid veræ nostræ felicitatis caussa secundum jus naturæ agimus, id omne agimus volente ac jubente Deo, adeoque ex obligatione, non modo interna, sed & externa, ac proinde tantum abest, ut renunciare quisquam suæ utilitati possit, ut potius non minus pœnam mereatur, qui legem suo bono conditam violat, quam qui in republica contra legem omnium singulorumque civium bono latam, vel in ejus fraudem aliquid facit.

§. LXXIX.

Illa felicitas in fruitione boni per amorem posita est, adeoque principium I. N. est amor.

Si ergo veram hominis felicitatem intendit Dei voluntas, ad eamque consequendam jus naturæ comparatum est: (§. LXXVIII.) vera vero felicitas in fruitione boni, malique absentia consistit: (*Elem. phil. mor. §. CXXXVIII.*) consequens est, 34) ut & lege naturæ id intendat summum numen, ut vero bono perfruamur, malumque evitemus. Quandoqui-

doquidem vero bono perfrui non possumus, nisi per AMOREM: (*Philos. mor.* §. CXCVII.) inde porro inferimus, 35) Deum nos obligare ad AMOREM, eumque 36) & principium juris naturæ, & 37) ejusdem veluti compendium esse.*)

*) En mirificum legis Divinæ revelatæ ac naturalis concentum. (§. XVI. 29.) Illius summam Servator his paucis comprehendit: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus viribus tuis, & ex omni mente & cogitatione tua: & proximum tuum sicut teipsum. Matth.* XXII, 37. *Luc.* X, 27. additque: ἐν ταύταις δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος κρέμαται. *Ab istis duobus præceptis tota lex pendet.* Quemadmodum & Apostoli amorem alibi vocant ἀνακεφαλαίωσιν τοῦ νόμου, *summam legis*, nec non πλήρωμα νόμου, *legis impletionem. Rom.* XIII, 9. 10. alibi σύνδεσμον τῆς τελειότητος, *vinculum perfectionis. Col.* III, 14. alibi τὸ τέλος τῆς παραγγελίας, *finem præcepti I. Tim.* I, 5. Idem erga vera ratio docet, non aliud inculcans juris naturæ principium, quam amorem, quippe quo solo medio felicitate seu vero bono, quod Deus lege sua intendit perfruimur. Unde & Leibnit. *præf. Tom. I. Cod. jur. gent. dipl. præmissa p. X. si numeres*, justitiam *charitatem sapientis* definit.

§. LXXX.

AMOR nobis est appetitio boni, cum percepta ex ejus perfectione & felicitate delectatione conjuncta: ODIUM aversatio mali, cum percepta ejus infelicitate voluptate conjuncta. Itaque, 38) quod amamus, ex ejus præstantia & felicitate voluptatem capimus, Quid amor & odium?

eam-

eamque, quantum in nobis est, amplificare vel conservare connitimur. 39) Quod contra odio prosequimur, id infelicissimum potius, quam felix ac beatum, esse cupimus.

§. LXXXI.

Amor alteri ægre non facit.

Quum ergo quod amamus, ex ejus præstantia felicitateque voluptatem capiamus: (§. LXXX. 38.) per se patet, 40) amantem nihil ægre facere velle ei, quod amat: immo potius 41) dolorem inde concipere, si quis alius tale quid audeat. Quia enim qui ægre alicui facit, vel id fieri æquo animo patitur, voluptatem ex alterius infelicitate capit, voluptatem vero ex alterius infelicitate capere idem est, ac odisse, (§. LXXX.) denique simul amare, simul odisse, contradictionem involvunt, adeoque una consistere non possunt: (*Elem. phil. rat.* §. *LXXI.*) consequens est, ut & consistere non possint amare aliquid, & eidem ægre facere, vel ut id fiat, æquo animo pati.

§. LXXXII.

Inde amoris primus gradus, quem justitiæ amorem vocamus.

Ægre alteri fit dupliciter, vel aliquid, quod eum infeliciorem, quam natura est, reddit, faciendo: vel felicitatem, quam jam habet, eidem intervertendo. Jam quum facientes aliquid, quod alterum reddit infeliciorem, quam natura est, sit LÆDERE; intervertere alteri aliquid, quod jam sibi juste adquisivit, & ad ejus felicitatem pertinet, SUUM ALICUI AUFERRE vel DENEGARE: sequitur, 42) ut is quam maxime contra legem amoris peccet, qui alterum lædit, quodque ejus est, aufert, intervertit, ac denegat, 43) ut contra infimus sit amoris gradus neminem lædere, & suum cuique vel

tri-

tribuere, quod debetur, vel quod jam habet, relinquere: quem *) amoris gradum nos quidem vocamus AMOREM JUSTITIÆ.

*) Animadvertit hoc Seneca, dum *Epist. XCV.* ait: *Quantulum est ei* NON NOCERE *cui debeas prodesse?* Qui alteri non nocet, tantum non sceleratus est, nondum autem eo justitiæ genere legi amoris satisfacit, quæ, ut & prosimus aliis, jubet, adeoque de virtute gloriari non potest. Unde & illustris Leibnit. *in præf. Cod. jur. gent. diplom. p. VII.* tres statuit juris naturæ gradus: *jus strictum*, quod neminem lædere, *æquitatem*, vel *charitatem*, quæ suum cuique tribuere, & *pietatem*, quæ omnem honestatem servare jubeat. At in gradu secundo ab eo discessionem facimus, quia & iis suum cuique tribuit, qui alteri, quod jure stricto debetur, tribuit, adeoque illud *suum cuique tribuere* non ad solam justitiam distributivam referendum videtur.

§. LXXXIII.

Deinde ex eo, quod amans ex alterius felicitate voluptatem capit, (§. LXXX.) consequitur, 44) ut ei, quem amat, & illud libenter tribuat, quod jure stricto non debet, & tamen ad ejus felicitatem pertinere animadvertit, isque multo sublimior sit amoris gradus, quem nos AMOREM HUMANITATIS & BENEFICENTIÆ adpellamus.*) Quum vero facultatem discernendi ea, quæ ad nostram aliorumque felicitatem pertinent, SAPIENTIAM vocemus: facile patet, 45) hunc amorem humanitatis ac beneficentiæ directricem velut habere debere sapientiam. A quo differt alter gradus, quē amorem humanitatis & beneficentiæ vocamus.

*) Et ita quidem differunt HUMANITAS & BENEFICENTIA, quod ex illa aliquid sine detrimen-

mento nostro tribuamus alteri, quod ei profuturum animadvertimus; hæc nos subigat, ut ne nostris quidem rebus parcamus, ut utilitatem adferamus alteri, adeoque & cum detrimento nostro alteri prodesse studeamus. De priori Cicero *de Offic. I, 16. Omnia communia hominum videntur ea, quæ sunt generis ejus, quod, ab Ennio positum in una re, transferri in multas potest:*

Homo, qui erranti comiter monstrat viam,
Quasi lumen de suo lumine accendat, facit:
Nihilominus ipsi luceat, quum illi accenderit.

Una ex re satis præcipit, ut, quidquid sine detrimento possit commodari, id tribuatur vel ignoto. Ex quo sunt illa communia: pati ab igne ignem capere, si qui velit: consilium fidele deliberanti dare: quæ sunt iis utilia, qui accipiunt, danti non molesta. De posteriore Seneca totum librum composuit, quem *de beneficiis* inscripsit.

§. LXXXIV.

Utriusque amoris differentia ratione obligationis. Ceterum quum, qui AMOREM JUSTITIÆ alteri negat, sit sceleratus, contra, qui negat AMOREM HUMANITATIS & BENEFICENTIÆ, tantum virtutes non præstet, (§. LXXXII. *) ad virtutem vero cogi nemo possit, quum contra scelera pœnis coerceri omnino oporteat: (§. IX.) facile patet, 46) ad AMOREM JUSTITIÆ homines cogi posse, non autem 47) ad AMOREM HUMANITATIS AC BENEFICENTIÆ. Quandoquidem vero obligatio, cum coactione conjuncta, PERFECTA; coactionis expers IMPERFECTA vocetur: (§. IX.) merito inde colligas, 48) ad *amorem justitiæ perfecte*; ad amorem *humanitatis* & *beneficentiæ imperfecte* tantum nos esse obligatos.

*) Qui obligationi perfectæ satisfaciunt, *ad le-*

legem boni esse dicuntur Senecæ. Id vero exiguum quid esse docet alibi: a sapiente vero multo plus exigi, nempe ut amorem beneficentiæ ostendat, etiam ubi sese nihil jure stricto debere noverit, *Multa*, inquit, *legem non habent, nec actionem, ad quæ consuetudo vitæ humanæ, lege omni valentior, dat aditum. Nulla lex jubet amicorum secreta non eloqui: nulla lex fidem etiam inimico præstare. Quæ lex ad id præstandum, non quod alicui promisimus, alligat? Querar tamen cum eo, qui arcanum sermonem non continuerit, & fidem datam, nec servatam, indignabor.* Sen. *de benef. V*, 21.

§. LXXXV.

Amor quomodo ratione objecti differat?

Quum porro AMOR semper adpetat bonum, (§. LXXX.) id vero, quod tamquam bonum amplectimur, vel sit ens *perfectius*, vel *nobis æquale*, vel denique *inferius* ac minus præstans: primi generis amorem DEVOTIONIS vel OBEDIENTIÆ, secundi AMICITIÆ, tertii BENEVOLENTIÆ vocamus. (*Elem. phil. mor.* §. *CC.*)

§. LXXXVI.

Quid amor devotionis, vel obedientiæ, amicitiæ, & benevolentiæ?

Amor DEVOTIONIS vel OBEDIENTIÆ est amor entis præstantioris perfectiorisque, cujus præstantia ac felicitate ita delectamur, ut illud ideo omni veneratione atque obsequio prosequendum censeamus. Amor AMICITIÆ amor entis nobis æqualis, cujus felicitate æque ac nostra delectamur. Amor denique BENEVOLENTIÆ amor entis inferioris atque imperfectioris, cujus felicitate ita delectamur, ut illam servare, & quantum in ens istud cadit, amplificare studeamus.

§. LXXXVII.

§. LXXXVII.

Amoris, devotionis & obedientiæ indoles.

Ex quibus definitionibus colligimus, 49) non posse nos aliquid amore devotionis vel obedientiæ prosequi, nisi cujus de majore perfectione & superioritate convicti simus: 50) Nec amorem hunc locum habiturum, nisi ens, quo illo amplectimur, ita comparatum sit, ut amari a nobis velit. 51) Eum amorem semper cum ea veneratione atque obedientia, quæ ente illo ejusque perfectionibus digna sit, conjunctum esse debere.*)

*) Est enim VENERATIO vel HONOR justa perfectionum, quæ alteri insunt, æstimatio, OBEDIENTIA, proclivitas mentis ad ea omnia, quæ alter tamquam superior a nobis jure exigere potest, facienda, & quæ fieri vetat, omittenda. Quum ergo & perfectionum & superioritatis gradus quamplurimi sint; etiam venerationis atque obedientiæ totidem gradus esse, &, quo major est entis perfectio ac sublimitas, eo majorem ei venerationem ac obedientiam exhiberi oportere, facile patet.

§. LXXXVIII.

Itemque amoris amicitiæ.

Præterea inde patet, 52) amorem amicitiæ ex æqualitate nasci. Æqualitas est vel NATURÆ, vel PERFECTIONUM. Hinc, illa quidem posita, 53) æqualia etiam amoris officia debentur: ac proinde 54) inter omnes natura æquales obtinere debent regulæ incomparabiles, *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*: nec non 55) *Quod vis tibi ab alio fieri, id aliis feceris. Matth. VII, 12. Luc. VI, 31. Tob. IV, 16.* quorum prior amoris justi-

tiæ

tiæ, posterior humanitatis ac beneficentiæ verum ac genuinum fundamentum est. Quia tamen, si vel maxime æqualis subjecti amantis & amati natura sit, alterum tamen vel perfectius, vel imperfectius esse solet: 56) fieri potest, ut hominem, tamquam nobis natura æqualem, *amore amicitiæ*, simulque, tamquam perfectiorem imperfectioremve, *amore*, vel *devotionis & obedientiæ*, vel *benevolentiæ* prosequi teneamur. *)

*) Sic quamvis princeps, tamquam superior venerationem atque obedientiam a nobis jure exigat: id tamen non prohibet, quo minus nobis officia, quæ ex æqualitate naturæ promanant, debeat, ex. gr. ut ne quem nostrum injuria occidat, nec illi damnum det injuria, nec contumelia nihil tale meritum adficiat, denique ut id præstet, quod in Trajano laudat Plin. *Paneg. Cap. II. ut non minus hominem se, quam hominibus præesse, meminerit.*

§. LXXXIX.

Denique quum amor benevolentiæ entis imperfectioris felicitatem, quanta in illud cadit, servare atque amplificare studeat: (§. LXXXVI.) consequens est, 57) ut nec ens inferius, illumve, cui in illud jus est, lædere, aut jus ei denegare debeamus: 58) Ut illi benefacere teneamur, sed adhibita prudentia: adeoque 59) profusio, & quidquid potius, quam liberalitas & beneficentia, existimanda sit, cui ratio non constat.

Nec non amoris benevolentiæ.

§. XC.

Jam si entia, quæ nos circumstant, omnia paulo accuratius consideremus: non nisi tria

Quot sint hujus amoris objecta?

tria reperimus, quibus amoris quædam officia præstare possimus, DEUM, rerum omnium conditorem, NOS IPSOS, qui nobis sane sumus proximi, ac denique ALIOS HOMINES, quos nobis natura æquales esse, animadvertimus. Quod enim ad spiritus, veluti angelos, attinet, eorum naturam ratio sola non ita perspectam habet, ut iis certa a nobis officia deberi, intelligat. Brutis vero cum hominibus nulla est juris communio, *) adeoque ipsis nihil officii; sed Deo tantum, eorum conditori, id debemus, ne rebus ab eo creatis perverse utamur. Pufend. *de Jure nat. & gent. IV, 3. 6.*

*) Illam enim juris communionem, ceu infra patebit, ex pacto esse oporteret. At obligationis ex pacto tum activæ, tum passivæ, bruta prorsus incapacia sunt. Nec suffragari possumus Pythagoreis & Porphyrio in libris περὶ ἀποχῆς, qui non solum sensum & memoriam, sed & mentem ratione præditam brutis tribuebant. Quatenus tamen homines adfectum quemdam in brutis animadvertunt, eatenus illis amorem quemdam benevolentiæ reddunt, ut nec facultate sua in illis occidendis abutantur, & commodiore eorum vita delectentur, ceu exemplo catellorum domesticorum deprehendimus. Eleganter Plutarch. *in Catone maj. p. 339.* Καίτοι χρηστότητα τῆς δικαιοσύνης πλατύτερον τόπον ὁρῶμεν ἐπιλαμβάνουσαν. Νόμῳ μὲν γὰρ καὶ τῷ δικαίῳ πρὸς ἀνθρώπους μόνον χρῆσθαι πεφύκαμεν· πρὸς εὐεργεσίας δὲ καὶ χάριτας, ἔστιν ὅτε καὶ μέχρι τῶν ἀλόγων ζώων. ὥσπερ γὰρ ἐκ πηγῆς πλουσίας ἀπορρεῖ τῆς ἡμερότητος. καὶ γὰρ ἵππων ἀπειρηκότων ὑπὸ πόνου, τροφαί, καὶ κυνῶν οὐ σκυλακίαι μόνον, ἀλλὰ καὶ γηροκομίαι τῷ χρηστῷ προσήκουσιν. *Atqui benignitati videmus,*

quam

quam justitiæ, latiorem patere campum. Lege enim & justitia uti erga solos homines valemus: beneficentiam & merita porrigimus nonnumquam & ad bruta animantia, quippe emanante, velut ex largo fonte, mansuetudine. Pertinent namque, equorum labore confectorum alimenta & canum non incunabula modo, sed & senectutis cura ad mitem hominem.

§. XCI.

Quum vero DEUM optimum maximum aliter concipere non possimus, quam tamquam ens perfectissimum, a quo omnis nostra pendet & existentia & conservatio, cujusque de perfectione & superioritate, imo & de voluntate, ut a nobis ametur, convicti sumus: (§. LXXXVII.) sequitur 60) ut ei debeamus amorem DEVOTIONIS & OBEDIENTIÆ, qui quum dignus ente perfectissimo esse debeat, 61) primum se nobis sua sponte offert axioma, DEUS, TAMQUAM ENS PERFECTISSIMUM, ET A QUO TOTI PENDEMUS, OMNIBUS ANIMI VIRIBUS *) COLENDUS, EIQUE PERFECTISSIMUM AC INTERNUM QUOQUE OBSEQUIUM PRÆSTANDUM EST. Axioma primum de amore erga Deum.

*) Quum enim venerationem, qua ens superius prosequimur, dignam illo esse oporteat: (§. LXXXVII.) non possumus non colligere, enti perfectissimo deberi venerationem summam. Quumque Deus non modo actiones externas, sed & ipsum animum nostrum, perspectissimum habeat: ei nos non externa tantum venerationis signa, verum etiam animum venerabundum, præstare debere, satis patet. Et hic quidem est cultus ille vel amor, quem sacræ litteræ exigunt, ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ ἡμῶν, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ ἡμῶν, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ δια-

διανοίᾳ ὑμῶν, ex toto corde nostro, ex tota anima nostra, & ex tota mente nostra, Matth. XXII, 37. vel, quod *Luc.* X, 27. additur, *ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος ὑμῶν, ex omnibus viribus nostris.*

§. XCII.

Axioma secundum de amore erga nos ipsos.

NOSTRUM IPSORUM amor non potest aliter esse comparatus, quam ut perfectione ac felicitate nostra delectemur. (§. LXXX.) Hinc ergo 62) ad perfectionem felicitatemque consequendam, & pro virili conservandam amplificandamque, obligamur, At quum quo ens est perfectius, eo majorem illi honorem atque obedientiam debeamus: (§. LXXXVII. * 63) cavendum est, ne nos ipsos magis, quam Deum, amemus, atque ita in *φιλαυτίαν* pravam degeneret amor iste nostri immodicus. Ex quo 64) alterum fluit axioma: HOMO NIHIL EORUM, QUÆ AD PERFECTIONEM FELICITATEMQUE ADSEQUENDAM, CONSERVANDAM, AMPLIFICANDAMQUE PERTINENT, PRÆTERMITTERE TENETUR, *) DUM ID SINE AMORIS DIVINI VIOLATIONE FIERI POSSIT.

*) Nam Deus hominem obligat ad boni fruitionem: (§. LXXIX.) adeoque ad felicitatem adipiscendam, conservandam, amplificandamque. Quum vero aliquando plura ei bona repræsententur, quorum unum altero præstantius est, (*Elem. phil. mor.* §. *CXLIX. seq.*) bonumque minus, quod nos fruitione majoris boni privat, pro malo habendum sit: (*Ibid.* §. *CLII*, 12.) nemo non videt, Deum nos obligasse ad id, quod ex bonis pluribus sit optimum, eligendum.

§. XCIII.

Axioma tertium.

Quandoquidem porro homines omnes no-

bis natura æquales sunt, illa vero naturæ æqualitas æqualia etiam amoris officia exigit: (§. LXXXVIII. 53) consequens est, 65) ut alterius felicitate non minus quidem, at non magis, quam nostra, delectari, adeoque 66) eum perinde, ac nos ipsos; 67) nos ipsos vero non minus, quam proximum, amare teneamur. Unde 68) tertium axioma: HOMO HOMINEM NON MINUS, QUAM SEIPSUM TENETUR AMARE, NEC ALTERI, QUOD SIBI FIERI NON VULT, FACERE, CONTRA ILLI FACERE OMNIA, QUÆ SIBI AB ALTERO FIERI CUPIT. de amore erga alios.

§. XCIV.

Ceterum genuinum hoc esse juris naturalis principium, comparatis, quæ supra præmisimus, principii cognoscendi requisitis, facile præstabimus. Nihil enim illo potest esse *verius*, quum ex ipsa voluntatis divinæ, naturæque humanæ indole fluat, &, quo ego magnopere delector, in ipsis sacris litteris præsidium reperiat. Nihil *evidentius*, quum omnes, quæ illud ingrediuntur, notiones ita sint comparatæ, ut ex sola recta ratione etiam ab homine litterarum rudi, immo & a pagano, cognosci facillime possint. Nihil denique magis *adæquatum*, quum reipsa nos paulo post demonstraturos putemus, nullum esse vel hominis, vel civis, officium, quod non ex his principiis, tamquam ex uberrimo limpidissimoque fonte, promanet. Principium hoc verum, evidens ac adæquatum est.

CAPUT IV.

De Adplicatione hujus normæ ad actiones, & emergente inde harum differentia.

§. XCV.

Connexio.

VIsa jam actionum humanarum liberarum indole, visa itidem norma, ad quam illæ exigendæ sint: proximum est, ut de ADPLICATIONE HUJUS NORMÆ AD ACTIONES humanas & liberas quædam adjiciamus. Adplicatio legis ad factum dicitur IMPUTATIO, ac proinde de imputatione potissimum hoc capite erit differendum.

§. XCVI.

Imputatio fit per comparationem legis & facti, adeoque per ratiocinationem.

Quum ergo IMPUTATIO sit adplicatio legis ad factum, (§. LXXXV.) ea vero non aliter fieri possit, quam lege & facto, id est, duabus propositionibus, per syllogismum, inter se & cum tertia comparatis: consequens est, 1) UT IMPUTATIO sit syllogismus vel ratiocinatio, cujus majorem propositionem LEX; minorem ACTIO; conclusionem SENTENTIA absolvit.*)

*) IMPUTARE proprie est aliquid in alterius rationes, vel expensi tabulas referre. Senec. *Epist. VIII. Hoc non imputo in solutum de tuo tibi*. Quemadmodum ergo hoc fit, comparatis inter se acceptis, & in rem alicujus expensis: ita postea commodissimum visum est hoc vocabulum ad exprimendam illam legis ad facta adplicationem, quæ itidem fit instituta hujusmodi comparatione. Sic quum apud Livium I, 26. sororem occidisset Horatius, & quæstio oriretur, an lex de perduellione, ut ejus rei colligatis manibus velato-

que

que capite vel intra pomœrium vel extra pomœrium verberati, ex arbore infelici suspenderentur, ad atrocius illud ferocis juvenis factum sit adplicanda? Duumviri judicandæ perduellioni a Tullio Hostilio rege constituti, legem illam ad factum Horatii pertinere judicabant. Unde alter ex his: *P. Horati*, inquit, *tibi perduellionem judico, I lictor, colliga manus*. Provocante vero Horatio, ejusque patrocinium ipso patre suscipiente, populus reum absolvit. Duumviri itaque ita ratiocinabantur: *qui hominem sciens dolo malo obtruncat, is, tamquam perduellis, colligatis manibus, velatoque capite verberandus & ex arbore infelice suspendendus est*. En LEGEM! *P. Horatius, sororem gladio transfigens, hominem sciens, dolo malo, obtruncavit*. En FACTUM! *Est ergo tamquam perduellis, colligatis manibus, velato capite verberandus, & ex arbore infelice suspendendus*. En SENTENTIAM! At aliter rationes subducebat populus. Is enim, quum sororem illam, Curiatii sponsi cædem flebiliter lugentem, hostilem animum erga patriam ostendisse existimaret; absolvens Horatius ita ratiocinabatur: *Qui hostem patriæ occidit, ab eo, tamquam a perduelle, non est sumendum supplicium*. En LEGEM! *P. Horatius sororem occidens, hostem patriæ occidit*. En FACTUM! *Ab eo ergo, tamquam a perduelle supplicium non est sumendum*. En SENTENTIAM, & eam quidem absolutoriam! Duumviri ergo factum illud *imputabant* P. Horatio; populus non *imputabat*.

§. XCVII.

Quandoquidem vero idem supra de CONSCIENTIA hominis observavimus, (§. XXXIV.) nec tamen hæc eadem cum IMPUTATIONE est: Quomodo differat a conscientia?

est: 2) merito notamus discrimen, quod inter CONSCIENTIAM & IMPUTATIONEM intercedit. Quemadmodum enim illa est ratiocinatio de justitia vel injustitia actionum *propriarum*: ita hæc de *alienis* ratiocinatur, legemque cum illis contendit. Priore casu 3) ipse sibi quisque judex est, posteriore alius de actionibus nostris judicat, easque cum lege contendit. *)

*) Quum vero nec omnibus id officium incumbat, ut de aliorum actionibus judicent, & ea tamen sit naturæ humanæ labes, ut plerique sibi facile ignoscant, nec de exploranda propria conscientia admodum laborent, de aliorum vero nævis etiam levissimis illico urnam moveant: non mirum est, istud tamquam iniquum & improbum reprehendi non modo a Servatore, *Matth. VII*, 1. *Luc. VI*, 37. ejusque Apostolo, *Rom. II*, 1. *XIV*, 4. 1. *Cor. IV*, 5. verum etiam ab ipsis scriptoribus profanis, qui solam rectam rationem ducem sequuntur. Hinc lepida illa fabula de duabus peris, quarum altera, propriis repleta vitiis, homini post tergum; altera, alienis gravis, ante pectus suspensa sit, cui hanc interpretationem subjunxit Phædrus *Fab. IV*, 9. v. 4.

Hac re videri nostra mala non possumus:
Alii simul delinquunt, censores sumus.

Similia veterum loca quamplurima Isaac Casaub. *ad Pers. pag.* 340. & viri docti ad Phædri illam fabellam collegerunt, quorum scrinia expilare nolumus.

§. XCVIII.

Imputatus aliquid in

Quemadmodum vero quælibet legis ad factum alienum adplicatio IMPUTATIONIS nomine

ne venit: (§. XCVII.) ita 4) perinde est, sive actio nostra cum lege divina, sive cum humana comparetur, itemque 5) sive ipse Deus, sive homines, quorum ad officium pertinet, legem facto adplicent. Priorem imputationem vocabulo, moralistis recepto, vocamus IMPUTATIONEM IN FORO DIVINO, posteriorem IMPUTATIONEM IN FORO HUMANO. Inter utramque vero 6) permagnum illud discrimen intercedit, quod quum in hoc cogitationis pœnam nemo patiatur, *l.* 18. *D. de pœn.* Deus tamquam ens omniscium, & quod obsequium etiam internum jure suo exigit, (§. XCI.) & cogitationes legi adversas homini jure imputet.*)

foro vel divino, vel humano.

*) Viderunt hoc & veteres philosophi, qui Deum non modo facta omnia hominum, sed & cujusvis cogitationes perspicere docebant, veluti Thales Milesius, Socrates, Platonici, Pythagoræi, & quicumque paulo sublimius de Deo philosophabantur. Eorum testimonia collegit Huet. *in Quæst. Alnetan. II,* 2. 16. *p.* 111. *seq.* Hinc facile patet, quam ipsi rectæ rationi consentanea sit interpretatio legis Mosaicæ, quam dedit Servator noster *Matth. V,* 22. 28.

§. XCIX.

Quum porro lex, quæ factis hominum adplicatur, vel sub comminatione pœnæ, vel proposito præmio, aliquid præcipiat vel prohibeat: (§. LXIV.) inde merito colligimus, 7) IMPUTARE idem esse, ac declarare effectum, quem lex actioni adsignat, huic actioni competere. Effectus vero ille vocatur MERITUM, & POENA quidem, si effectus

Et tunc declaratur, hominem vel præmium, vel pœnam meruisse.

ille actioni a lege propositus malus; PRAEMIUM, si bonus sit.*)

*) *Praemia* vero cum non debeat legislator, facile patet, actiones etiam justas in se non esse meritorias. Et huc pertinet insignis Christi sententia: *Omnia si feceritis, dicite: servi inutiles sumus, quia, quod facere debuimus, fecimus. Luc. XVII,* 10. Si tamen praemia promittit legislator, quod fecit Deus, dum leges naturae non sui, sed hominum caussa; praescripsit, eosque quam felicissimos esse voluit: (§. LXXVIII. 32. 33.) tunc quidem meritum dici possunt praemia ratione imputationis, non ratione legislatoris, qui ex mera gratia illa proposuit.

§. C.

Definitio imputationis, deque axiomata.

Itaque IMPUTATIO est ratiocinatio, quae factum alienum omnesque ejus circumstantiae cum lege sive divina, sive humana, comparantur, actionemque illam effectum, a lege propositum, sive bonum, sive malum, mereri, vel non mereri, declaratur. Ex qua definitione porro colligimus, 8) non posse ad liquidum perduci, sitne actio aliqua imputanda, nec ne, nisi & LEGEM, & ipsius FACTI CIRCUMSTANTIAS omnes, perspectas habeamus, adeoque 9) unam saepe περίστασιν totam rem mutare.

§. CI.

Ea supponit notitiam & interpretationem legis.

Quum ergo LEGEM perspectam esse oporteat ei, qui de actionum imputatione recte judicare vel ratiocinari cupit: (§. C. 8.) consequens est, 10) ut & certum eum esse oporteat, legem aliquam exstare, & 11) totam illam legem recte intelligere, adeoque

que 12) si verbis brevioribus vel obscurioribus concepta sit, *) eam rite INTERPRETARI, id est, mentem legislatoris ex ejus verbis aliisque signis distincte repræsentare debeat.

*) Itaque interpretatio ad jus naturæ proprie non pertinet; sed ad leges positivas, sive divinas, sive humanas. Quum enim interpretatio juridica sit distincta mentis legislatoris ex ejus verbis aliisque signis repræsentatio; (§. CI. 12.) jus naturæ vero non verbis conceptum, sed per ipsam rectam rationem promulgatum sit: (§. XI. 16.) sequitur sane, ut ex verbis aliisque signis mens summi legislatoris erui non possit, adeoque nec interpretationem illud jus admittat. Ipsa se sine interprete satis intelligit recta ratio. Arian. *Diss. Epict. I, 1. p. 4.* Ἡ δύναμις ἡ λογικὴ μόνη αὐτὴ ἑαυτὴν κατανοήσασα παρείληπται, τίς τέ ἐστι, καὶ τί δύναται, καὶ πόσου ἀξία ἦλθε ἐπί καὶ τὰς ἄλλας ἁπάσας. *Sola facultas ratiocinatrix, ipsa semetipsam intelligens, adprehendit, quid ipsa sit, & quid possit, & quanti sit pretii, si se ceteris facultatibus adplicavit.*

§. CII.

Quandoquidem vero INTERPRES mentem legislatoris ex ejus verbis, aliisque signis distincte repræsentat, consequens est: 13) ut & ad propriam, & translatam verborum significationem, & 14) ad eorumdem συνάφειαν seu nexum cum iis, quæ antecedunt vel consequuntur, & 15) ad ipsius rei naturam atque indolem, & denique vel maxime 16) ad legislatoris finem ac rationem, quæ illum ad ferendam legem impulit, attenden- Ejus fundamenta.

dum sit, adeoque 17) illi & sapiant omnino, & mecum faciant, & Jove judicent æquo, qui rationem legis ejusdem animam esse profitentur. *) Vid. *præfat. nostram ad Elem. Pandect.*

*) Exemplum insigne, quo incredibilis hujus regulæ utilitas ostendi potest, ipse Servator noster dedit, dum reprehensus a Judæorum magistris, quod die sabbathi opera charitatis necessitatisque non intermittenda putaret, verum ostendit fontem interpretandi legem de sabbatho, & hinc dixit: Τὸ σάββατον, διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ σάββατον. *Sabbathum hominis caussa factum, non homo sabbathi caussa. Marc. II, 27.* Ex qua sane ratione legis manifesto ac prono veluti alveo fluit, omnia opera, quæ hominis veram tranquillitatem pietatemque eo die turbant, non autem quæ ad ejus felicitatem ac conservationem pertinent, esse prohibita. Tolle hanc legis rationem, unam atque adæquatam, & certissimum erit, in ipsis legis verbis nihil esse, ex quibus incomparabilem illam Christi doctrinam colligere potuisses.

§. CIII.

Et variæ species. Quum porro ratio legis ejusdem veluti anima sit: (§. CII, 17.) consequens est, 18) ut unica legis ratione prorsus & in universum cessante, etiam ipsam legem cessare oporteat: 19) Ut si ad certum casum illa non quadret, ob rationem legis iste a lege eximendus, idque fundamentum sit INTERPRETATIONIS RESTRICTIVÆ; ad quam & ÆQUITATEM, idest, facultatem correctricem ejus, in quo lex propter universalitatem deficit, re-

ᴄte

cte retuleris. Grot. *de Æquit. indulg. & facilit. Cap. I. num.* 3. 20) Ut, si in casum aliquem verba non quadrant, ratio tamen legis illi adplicari omnino possit, inde emergat INTERPRETATIO EXTENSIVA: denique, ut legis verbis ac ratione pari passu ambulantibus, INTERPRETATIONI tantum DECLARATIVÆ locus sit.*)

*) Ita *restrictive* Christus interpretatur legem de sabbatho: extensive legem de adulterio & homicidio. *Matth. V.* Quod quum non facerent Pharisæi, male de imputatione actionum ratiocinabantur. Hinc Apostolis spicas sabbatho vellentibus, & ipsi Servatori, sabbatho sananti, exprobrabant irreligiosum animum; eos vero, qui traditionibus Rabbinorum satisfaciebant, justos reputabant, si e. g. pocula diligenter eluerent, decimas penderent, stipem elargirentur pauperibus, inediam sæpius ferrent, quamvis & aliis multo gravioribus peccatis sese polluerent, & id ipsum fastus caussa facerent.

§. CIV.

Præterea prout legem interpretatur vel ipse *legislator*, vel *judex*, aliusque, cujus ad officium pertinet, legem facto adplicare, vel *jurisperitus*: 21) eatenus illa interpretatio vel AUTHENTICA, vel USUALIS, vel DOCTRINALIS adpellatur, ubi primæ fundamentum est *voluntas legislatoris*, alterius *usus forensis*, postremæ adplicatio regularum interpretationis, quales paullo ante (§. CII.) exposuimus.*)

Interpretationis authenticæ, usualis & doctrinalis differentia.

*) Hujus quoque triplicis interpretationis exempla ipsæ sacræ litteræ suppeditant. Sic

quum Deus *Num. XXVII*, 7. legem condidisset, ut, non superstite agnato, bona paterna ad filiam ἐπίκληρον devolverentur: ipse summus ille legislator legi suæ hoc postea adstruxit interpretando, ut filia ista ἐπίκληρος tribu sua non enuberet. *Num. XXXVI*, 5. 6. Quod est exemplum interpretationis *authenticæ*, quæ sæpe pro nova lege est. *Usualis* exemplum habemus *Ruth IV*, 7. ubi detractio calcei ejusque projectio, quamvis initio tantum ad levitatum pertineret, *Deut. XXV*, 7. usu forensi & ad repudiationem hereditatis prolata dicitur, ubi erudita sunt, quæ de hoc usu forensi monuit Ant. Bynæus *de Calc. Hebr. Lib. II. Cap. VII.* Denique *doctrinalis* interpretationis exemplum dedit Esdras, de quo *Nehem. VIII*, 13.

§. CV.

Imputatur actio ejus auctori, vel caussæ.

Quumque & facti circumstantias omnes perspectas habere deceat eum, qui de facti imputatione Jove æquo judicare velit, (§. C. 8.) præcipua vero circumstantia sit ipsa persona agens: merito inde colligimus, 22) ei, qui actionis alicujus auctor vel caussa est, eam actionem jure imputari, contra 23) cessare imputationem, si quid factum, cujus ipse faciens nec caussa, nec auctor est, præterquam 24) quod aliquando & aliorum merita aliis imputantur: quam imputationem 25) vulgo ex GRATIA vocare, alterique EX MERITO vel DEBITO opponere solent. *) Pufendorff. *de jur. nat. & gent. I*, 9. 2.

*) Et hæc *nobilitatis* gentilitiæ, immo & aliquando *regnorum hereditariorum*, origo est. Sic

Sic apud Germanos *insignis nobilitas, aut magna patrum merita Principis dignationem etiam adolescentulis adsignabant.* Tacit. *de morib. Germ. Cap. XIII.* Et de regnis hereditariis Polyb. *Histor. VI, 5.* Αὕτη βασιλείας ἀληθινῆς ἀρχὴ καὶ γένεσις, οὐ γὰρ μόνον αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐκ τούτων, ἐπὶ πολὺ διαφυλάττουσι τὰς ἀρχὰς, πεπεισμένοι, τοὺς ἐκ τοιούτων γεγονότας καὶ τραφέντας ὑπὸ τοιούτοις παραπλησίως ἕξειν καὶ τὰς προαιρέσεις. *Hæc veri regni origo, hinc ortus. Non solum enim ipsis, sed & soboli, per longum tempus imperium subditi conservant, persuasi, talibus viris prognatos, & a talibus educatos, animis quoque & voluntatibus pares eis futuros.*

§. CVI.

An imputentur passiones, actiones naturales, eventus fortuiti, facta in furore, somno, ebrietate perpetrata?

Si ergo actio nulli imputatur, nisi ei, qui ejus caussa vel auctor est, (§. CV, 22) homo vero caussa ullius actionis dici nequit, quæ non humana est, idest, quæ non prælucente intellectu decernenteque voluntate editur: (§. XXX, 7.) facile patet, 26) nec passiones actionesque naturales, nec 27) eventus a sola providentia divina profectos, nec 28) vitia corporis animique, nec 29) facta vel in furore atque insania, vel 30) in somno, vel 31) in ebrietate perpetrata, cuiquam imputari, nisi quatenus per agentem stetit, quo minus hujusmodi quid contingeret.*) (§. XXVI. seq. XXIX. XLIX. seq.)

*) Sic homini imputatur impudentia, si quis circa actiones naturales decori sit negligens. Sic imputatur navarchæ naufragium, si male gubernando navem, in caussa fit, ut ea pereat, quum alioquin verum omnino sit il-

lud Taciti *Annal. XIV, 3. Quis adeo iniquus, ut sceleri adsignet, quod venti & fluctus deliquerunt?* Sic & deformitas imputatur homini, qui nasum Veneri obtulit, quum alias vere & φιλοσοφικῶς Phædrus *Fab. III, 11. v. 6.*

Sed quid fortunæ, stulte, delictum arguis?
Id demum est homini turpe, quod meruit pati.

Multo magis ergo homini, cui a puero proficiendi fuit occasio, ignorantia imputatur, quæ non imputatur homini agresti. Immo & somnia imputantur, quæ quis diurnis actionibus ac cogitationibus vigilans veluti provocavit. De quibus somniis, quæ veteres ἐνύπνια, teste Macrobio *in somn. Scip. I, 13.* vocabant recte Claudian. *in sextum consul. Honorii Aug. præfat. v. 1.*

Omnia, quæ sensu volvuntur vota diurno,
Pectore sopito, reddit amica quies.
Furto gaudet amans, permutat navita merces,
Et vigil elapsas quærit avarus opes.

quibus gemina plura testimonia suo more collegit Casp. Bart. *in Notis pag. 714. seq.* Denique & ebrietatem voluntariam, actionesque in illo statu perpetratas, imputari posse homini, adeo extra omnem dubitationis aleam positum est, ut vel verbum addere nolim.

§. CVII.

An quæ ex ignorantia & errore patrata.

Quod speciatim ad ignorantiam & errorem attinet, quum utraque intellectus imbecillitas vel INCULPABILIS sit, vel CULPABILIS, (§. XLVIII. XLIX.) hæc vel INVINCIBILIS, vel VINCIBILIS, itemque vel VOLUNTARIA, vel INVOLUNTARIA: (§. L.) ex eodem axiomate facile intelligitur, 32) ignorantiam *inculpabilem, invincibilem & involuntariam* nemini jure imputari: recte autem 33) imputari actio-

actionem ex ignorantia *culpabili*, *vincibili* & *voluntaria* ſuſceptam: idemque 34) & de errore eſſe tenendum: multoque minus 35) ſuam cuiquam ignorantiam vel errorem præſidio eſſe poſſe, ſi actio ipſa illicita, vel non in loco temporeque, vel modo illicito, patrata ſit, quia tunc non modo per agentem ſtetit, quo minus in ignoratione verſaretur, vel ei error obreperet, verum etiam ille ad omittendam actionem omninò fuit obligatus. *)

*) Non ergo Judæ, ineunti Thamarem nurum, præſidio eſſe potuit ignorantia, quia in re illicita verſabatur. *Geneſ. XXXVIII*, 15. 16. Nec excuſatur, qui loco ac tempore non licito jaculis ludens, hominem ex ignorantia ferit, quia actio, nec loco, nec tempore, quo par erat, ſuſcepta, in ſe illicita eſt. §. 4. *Inſtit. de leg. Aquil.* Nec denique injuria fit arborem juxta viam publicam vel vicinalem putanti, ſi ei cædes hominis imputetur, quam proclamando evitare potuiſſet. §. 5. *Inſtit. eod.* Hinc tale quid facientes apud Romanos olim proclamare ſolitos: CAVE, apud Athenienſes: ΦΥΛΑΞΑΙ, oſtendit Theod. Marcil. *ad* §. 5. *Inſt. eod.* Parum ergo æqua eſt ſententia Areopagitarum apud Ariſtotel. *Magn. moral.* I, 17. abſolventium feminam, quæ adoleſcentem, oblato philtro, occiderat: διότι οὐκ ἐκ προνοίας. ἔδωκε μὲν γὰρ φιλίᾳ, διήμαρτε δὲ τούτου. *quod non conſulto & cogitato id feciſſet; amoris enim cauſſa dediſſe, verum a propoſito aberraſſe.* Quaſi non in ſe illicitum eſſet, philtrum conciliandi amoris cauſſa offerre. Quanto rectius vero Paulus noſter, *l.* 38. §. 5. *D. de pæn.* *Qui abortionis aut amatorium poculum dant, etſi dolo non faciant,* ta-

tamen quia mali exempli res est, humiliores in metallum, honestiores in insulam, amissa parte bonorum, relegantur: quod si eo mulier aut homo perierit, summo supplicio adficiuntur?

§. CVIII.

Speciatim ex errore juris & facti?

Porro vel in *jure* erratur, quem errorem JURIS vocant; vel in *facto*, qui FACTI error dicitur. Ad hunc 36) pertinent regulæ paulo ante expositæ, (§. CVII.) quia facti circumstantia & prudentissimos fugere, ac proinde error hujusmodi *inculpabilis, invincibilis, involuntarius* esse potest. (§. CVII. 32) Ille verò, 37) in *jure naturali* admissus, non excusat, quia hoc jus unicuique per rectam rationem est promulgatum, nisi forte ætas, stupiditas, ipsiusque juris illius ratio paulo subtilior, mitiorem sententiam suadeat.*) Quod verò 38) ad *jus civile* attinet, illius ignorantia eatenus merito imputatur, quatenus illud & promulgatum est, & ita comparatum, ut in hominem hunc cadat ejus scientia.

*) Quis enim juris naturæ peritiam accuratiorem amarius exigat ab infantibus, infantiæ proximis, surdis ac mutis, stupidis, inter bruta animantia educatis? Præterea, quamvis jus naturæ mentibus hominum veluti inscriptum insculptumque sit: illud tamen non aliter cognoscitur, quam per ratiocinationem de justo injustoque. (§. XV. 24.) Jam quum quædam juris naturalis præcepta ex principiis rectæ rationis ἀμέσως fluant; alia plurium propositionum nexum, ac integram argumentorum veluti catenam exigant: nemo dubitaverit, prioris generis præcepta facile

cile a quovis homine non plane ſtupido; poſterioris difficilius, nec niſi ab ingenio exercitatiore, intelligi. Hinc quamvis Romani inceſtum aliquem juris gentium eſſe faterentur: *l.* 38. §. 2. *D. ad L. Jul. de adult. l.* 68. *D. de ritu nupt.* aliquando tamen in feminis maſculiſque eum mitius cenſuerunt puniendum, veluti ſi poſt divortium privignus cum noverca coiiſſet, *l.* 38. §. 5. *D. ad L. Jul. de adult.* Cujus quidem rei non alia reddi poteſt ratio, quam quod non ἀμέσως, ſed operoſiore ſaltim ratiocinatione, inceſtus prohibitio ex juris naturæ principiis derivatur.

§. CIX.

Quum vero & VOLUNTATEM hominis liberam ad actionem, cujus ipſe auctor & cauſſa dicendus ſit, concurrere oporteat, (§. XXX, 7) INVITÆ vero actiones ita comparatæ ſint, ut a mente ſe ipſam determinante non proveniant: (§. LVIII, 56) conſequens eſt, 39) ut nemini id, quod invitus fecit, poſſit imputari: 40) Ut imputari contra poſſit quod quis *ſponte*, multoque magis, 41) quod *ultro* fecit, immo & 42) quod quis *coactus* fecit, ſi jure ſuo uſus ſit is, qui illum coegit; non vero 43) ſi cui nullum jus cogendi fuerit, nec coacto, vi nondum adhibita, incubuerit obligatio aliquid faciendi. *) An actiones invitæ & coactæ?

*) Quamvis enim & coactus velit: (§. LIX. 62.) tamen, quia correlata ſunt *jus* & *obligatio*, quæ ſe mutuo ponunt & tollunt, (§. VII.) ac proinde deficiente *jure*, deficere etiam *obligationem* oportet: conſequens eſt, ut, ſi uni non ſit jus cogendi, nec alteri incumbat obligatio id præſtandi, ad quod injuria coa-

ctus est. Hinc ratum est promissum debitoris morosi, a magistratu, quamvis comminatione exsequutionis, extortum, quia magistratus, dum debitores morosos solvere cogit, jure suo utitur: at si latro cogit viatorem, ut certam pecuniæ summam promittat: quia latroni nullum cogendi jus est, in viatore quoque nulla potest esse obligatio id præstandi, quod quis coactus promisit. Huc pertinet notissimum epigramma Martialis *Epigram. XI, 59. v. 5.*

Quid si me tonsor, dum curva novacula supra est,
Tunc libertatem divitiasque roget?
Promittam, nec enim rogat illo tempore tonsor,
Latro rogat: res est imperiosa timor.
Sed fuerit curva quum tuta novacula theca:
Frangam tonsori crura, manusque simul.

§. CX.

An quæ urgente temperamento, adfectu, consuetudine, patrantur.

At quum voluntatis libertatem nec temperamentum, nec adfectus, nec mores diuturna adsuetudine firmati, nec ipsa vis externa impediant: (§. LIV. sequ.) facile patet, 44) nec corporis constitutionem, quam fere propensio animi sequitur, nec 45) animi perturbationes, quantumvis vehementiores, nec 46) consuetudinem, quæ fere in alteram naturam degeneravit, impedire, quo minus actio, inde orta, possit agenti imputari, quamvis 47) aliquando in foro humano commiseratione dignus censeatur is, quem tristior adfectus, justusque dolor, in transversum egit. *)

*) Facilius enim, ceu aliquoties recte observavit

vit Ariſtoteles, voluptati ac libidini, quam triſtiori adfectui, reſiſtit homo. Vide *Nicomacheior. III, 12. III, 15. VII, 7. Magn. moral. II, 6.* Idem obſervavit M. Antonin. εἰς ἑαυτόν. *II,* 10. ut mireris, eundem Ariſtotelem, veluti ſui oblitum, *Lib. II. ad Nicom. Cap. II.* & a ſe ipſo diſſentientem, ſcribere: χαλεπώτερον εἶναι, ἡδονῇ μάχεσθαι, ἢ θυμῷ. *Difficilius eſſe voluptati repugnare, quam iræ:* quum tamen voluptate carere ſit malum tantum *privativum*, & id quidem plerumque adparens tantum, dolorem ſentire malum *poſitivum*, & ſæpe quidem verum: quis non magis parricidium imputandum putet Neroni, quem nullus triſtior adfectus, ſed ſola protervia, animique vecordia ad tantum ſcelus impulit, quam Oreſtæ, qui cauſſam dicens cur Clytæmneſtram occiderit, νῦν μὲν γὰρ, inquit, ἡ προδοῦσα λέκτρ' ἐμοῦ πατρὸς, τέθνηκεν. *Nunc enim, quæ prodidit lectum mei patris, eſt interfecta.* Euripid. *Oreſt.* v. 937.

§. CXI.

Ex quo porro non difficile intellectu fuerit, 48) quando excuſatione aliqua dignus ſit, qui fractus vi externa, cui & conſtantiſſimus animus facile cederet, aliquid commiſit, quod legi adverſatur? Si enim factum ita comparatum eſt, ut nullus favori neceſſitatis locus ſit: fruſtra prætenditur neceſſitas. *) Quibus vero caſibus omnis neceſſitatis favor ceſſet, paulo poſt accuratius diſquirere licebit.

An vi externa extortæ?

*) Sane ſi quid contra religionem & juſtitiam viro bono injungitur, tunc non cedendum eſſe cuicumque vi ac dolori, non modo ſacræ litteræ docent, ſed & ipſi, quod mireris,

ris, scriptores pagani agnoscunt, ex quibus Juvenalis *Sat. VIII. v.* 80.

Ambiguæ si quando citabere testis,
Incertæque rei Phalaris licet imperat, ut sis
Falsus, & admoto dictet perjuria tauro,
Summum crede nefas, animam præferre dolori,
Et propter vitam vivendi perdere caussas.

§. CXII.

An & quomodo actio imputetur caussæ morali?

Quoties intellectus & voluntas, & ipse motus corporis physicus ad actionem concurrunt, toties is, qui illam patravit, vocatur CAUSSA actionis PHYSICA. Sin sola mens, sine motu corporis physico: CAUSSA MORALIS adpellatur. Quumque non alia sint actionum humanarum principia, quam intellectus & voluntas: (§. XXX.) inde colligimus, 49) *caussæ morali* actionem non minus imputari, quam *physicæ*, si par utriusque ad actionem concursus sit, 50) immo magis, quam physicæ, si quis jubendo cogendoque alterum, cui in obsequio gloria relicta est, ad agendum induxerit, denique 51) minus, quam physicæ, si quis consilio tantum vel adprobatione concurrerit.*)

*) Hinc omnino utilissima est distinctio V. C. Henr. Koehleri *Exerc. jur. nat.* §. *DVIII. seq.* inter voluntatem *efficacem*, ubi conatus ad producendum suspendendumve actum sufficit, & *inefficacem*, ubi conatus ille non sufficit. Quare si voluntas caussæ moralis fuit efficax, actio merito imputatur, & quo magis minusque efficax fuit, eo magis minusve imputatur. Quis enim ex. gr. dubitet, quin patri jubenti filium furari, hoc furtum magis impu-

pu-

putetur, quam extraneo, vel jubenti, vel suadenti?

§. CXIII.

Ad circumſtantiam perſonæ, cujus in imputatione habetur ratio, (§. CV.) & qualitas, dignitas & conditio ejuſdem pertinet, ac proinde nemo dubitaverit, 52) quin, pluribus perſonis ad eamdem actionem concurrentibus, actio juſta minus, injuſta magis putetur illi, quem cognatio, prudentia, officium, ætas, dignitas,*) vel ad bene agendum inſtigare, vel a male agendo revocare debuiſſent, quam 53) homini extraneo, ſtupido, nullo ſpeciali vinculo obſtricto, puero, vel adoleſcenti, denique in nulla dignitate conſtituto. Perſonæ agentis conditio an quid faciat ad imputationem?

*) Sic quidquid boni fit cognato, id veteres vocabant *officium*; quod extraneo, *beneficium*. Seneca *de Benefic. III*, 18. Magis ergo hoc, quam illud, imputatur. Contra procul dubio patri illata injuria magis imputanda eſt filio, quem ipſa pietas ab iſto facinore revocare debebat, quam extraneo. Quis porro culpam quamcumque non magis imputet viro prudenti, & ejus rei perito, quam ſtupido & inexercitato, ſeni vel juſtæ ſaltim ætatis viro, quam adoleſcentulo, theologo, quam rerum ſacrarum rudi, viro nobili, vel in eminentiore dignitate conſtituto, quam terræ filio, vel inhoneſtiori? Hieronym. *in Ezech. II. Grandis dignitas ſacerdotum: ſed major ruina, ſi peccant.* Salvian. *Lib. IV. de gubern. Dei p.* 118. *Criminoſior culpa eſt, ubi honeſtior ſtatus. Si honoratior eſt perſona peccantis, peccati quoque major invidia. Furtum in omni quidem eſt homine malum facinus, ſed* da-

damnabilius absque dubio senator furatur, quam infima persona. Et paucis interjectis: *Atrocius sub sancti nominis professione peccamus. Ubi sublimior est prærogativa, major est culpa.* Et cui, quæso ignotum illud Juvenalis *Sat. VIII. v.* 140.

Omne animi vitium tanto conspectius in se
Crimen habet, quanto, qui peccat, major habetur.

§. CXIV.

Deficiente occasione, omissio actionis non imputatur.

Quum vero in imputatione non modo personæ, sed & reliquarum circumstantiarum habenda sit ratio: (§. C. 8.) iste vero concursus circumstantiarum objecti, loci, temporis, viriumque sufficientium, OCCASIO vocetur, sine qua aliquid fieri a nemine potest: consequens est, 54) ut non excusetur quidem, quem ad peccandum invitat occasio: *) nec 55) qui occasionem bene agendi socordia sua amittit: at 56) nemini tamen imputanda sit omissio actionis, si agendi occasio defuerit.

*) Nam & vitanda peccandi occasio, & pugnandum colluctandumque erat cum vitiorum blandimentis. (*Elem. Phil. mor.* §. *CCXCI.* & *CCXCIII.*) Id quod non facit, in culpa est, si cupiditatibus succubuerit. Est ergo actionis istius auctor & caussa, ac proinde illa ei jure imputatur. Misera ergo excusatio illa Chæreæ apud Terent. *Eunuch. III, 5. v. 56. An ego occisionem mihi ostentatam, tantam, tam brevem, tam optatam, tam insperatam, amitterem?* Occasione enim se invitari ad peccandum passus fuerat. Contra quanta sit culpa, occasioni bene agendi manum non injicere, elegante parabola de ser-

vis,

vis collybistis ostendit Servator sapientissimus *Matth. XXV*, 14. *seq.*

§. CXV.

Multo minus itaque 57) omissio earum actionum, quæ per rerum naturam, vel 58) per leges, bonosque mores patrari non possunt, vel saltim, 59) ad quas edendas agens viribus destituitur, cuiquam rectè imputantur: nisi 60) quatenus quis vel vires, quibus pollebat, sua culpa detriverit, vel 61) ea, quæ fieri non posse præsciverat, temere vel sciens dolo malo promiserit.*)

Omissio impossibilium an & quando imputetur?

*) Hinc facile patet, cur obæratum, qui bona abligurivit, non excuset indigentia, quia nimirum sua culpa vires detrivit, & cur, qui alchymistarum sapientiam jactans, viris principibus aureos montes promisit, postea ubi fumum vendidisse deprehenditur, stellionatus damnetur, æque ac ille, qui dolo malo thesauros promisit, quale exemplum Cesellii Bassi est apud Tacit. *Annal. XVI*, 1.

§. CXVI.

Ceterum actiones, ita comparatæ cum norma, varias adsumunt denominationes; Si enim secundum omnes *περιστάσεις* rectæ rationi, non cogenti, seu obligationi internæ (§. VII.) conformes sunt, BONÆ; sin vel in una alterare circumstantia a recta ratione in unam alteramve partem deflectunt, MALÆ adpellantur, ex iisque definitionibus consequitur, 62) ut actionem & *materialiter*, & *formaliter*, ceu ut loquuntur philosophi, bonam esse oporteat, nisi *malis* debeat accenseri.*)

Quæ actiones bonæ & malæ?

*) Hinc Pharisæorum largitiones, jejunia, tota-

totaque vitæ austeritas non erant actiones bonæ, quamvis materialiter rectæ rationi conformes viderentur, quoniam non ex proposito rectæ rationi obsequendi, sed ex fastu & opinione meriti, tamquam ex fonte, promanabant. (*Elem. phil. mor.* §. CCXXI, 7.) Nimirum non bona tantum agenda sunt, sed & bene agendum, quidquid agas. Recte Philemon apud Stobæum *Serm. IX.* Justum vocat,

Οὐδ' ἄν γε ταῦτα πάντα διατηρεῖ μόνον,
Ἀλλ' ὅς, τις ἄδολον χρεστίαν δ' ἔχων φύσιν
Εἶναι δίκαιος, κ' ὐ δοκεῖν εἶναι θέλει.
Non, quisque illa quolibet præstat modo,
Sed qui, dolosi nescius fuci, integra
Probitate justus esse, non credi, studet.

§. CXVII.

Quæ justæ & injustæ? Deinde, si actiones cum lege contendas: eæ, quæ legi per omnia conveniunt, JUSTÆ; quæ vel in una, vel altera circumstantia, a lege discrepant, INJUSTÆ, itemque PECCATA vocantur. Unde facile intelligis, 63) cur omne peccatum in *ἀνομίᾳ* consistere, doceat Joannes I. *Epist. III*, 4.

§. CXVIII.

Discrimen inter actiones justas & honestas, injustas & inhonestas. Denique, quum lex, vel divina voluntas, nos ad *amorem* obstringat, (§. LXXIX, 35) *amor* vero alius sit *justitiæ*, alius *humanitatis & beneficentiæ*: (§. LXXXII. sequ.) 64) actio, amori justitiæ per omnia conveniens, JUSTA, ub eodem vel minimum discrepans, INJUSTA, 65) quæ ex amore humanitatis & beneficentiæ proficiscitur, HONESTA; quæ eidem adversatur, INHONESTA, TURPIS, itemque INHUMANA adpellatur. Ex quo etiam, 66) quid inter-

tersit inter JUSTITIAM EXPLETRICEM, ET ATTRIBUTRICEM, facilè intelligitur.

CAPUT V.

De officiis Hominis erga Deum.

§. CXIX.

QUæ adhuc præmittenda duximus, ea ad principia disciplinæ pulcherrimæ pertinent. Proximum est, ut ad ipsa, quæ JUS NATURÆ universo generi humano singulisque præscribit, OFFICIA progrediamur. Quod enim Græci philosophi τὸ δέον, & Stoici τὸ καθῆκον vocabant: id postea Tullius, hanc sapientiæ partem Latinis litteris illustraturus, non sine delectu, adhibitoque amicorum consilio, primus OFFICIUM adpellasse videtur.*) Transitio ad doctrinam de ipsis officiis.

*) Stoicos *officium* vocasse τὸ καθῆκον, eamque doctrinam apud illos non postremam philosophiæ moralis partem constituisse, auctor est Diogenes Laertius, qui non modo Stoicorum de officiis dogmata præcipua breviter & luculenter exposuit *Lib. VII. segm.* 108. *seq.* verum passim laudavit eorum libros περὶ τῦ καθήκοντος, veluti Zenonis, *Lib. VII*, 4. Cleanthis, *Cap. VII*, 175. Sphæri, *Lib. VII*, 178. quemadmodum & Chrysippi librum ejusdem argumenti memorat Plutarch. *de repugn. Stoic. p.* 1045. Panætii Cicero *de offic. III*, 2. Possidonii idem *ad Attic. XVI*, 11. Quorum exemplo quum & Cicero similem librum Latine scripsisset: de Latina sollicitus inscriptione, subductis rationibus omnibus, non aliud vocabulum invenit commodius, quo τὸ καθῆκον Stoicorum exprimeret,

ret, quam OFFICIUM. Ita enim ille *ad Attic. XVI, 6. Quod de inscriptione quaerit, non dubito, quin καθῆκον officium sit, nisi quid tu aliud. Sed inscriptio plenior* DE OFFICIIS.

§. CXX.

Officii definitio. Per OFFICIUM vero intelligimus actionem, ex obligatione sive perfecta, sive imperfecta legibus conformandam. Nec per omnia probare possumus definitionem Stoicam, quod officium sit ὃ πραχθὲν εὔλογον τε ἴσχει ἀπολογισμὸν, *quod cur factum sit, probabilis ratio reddi possit*, vel ὅσον λόγος αἱρεῖ ποιεῖν, *quae ratio facienda suaserit*. *) Laert. *VII*, 107. 108. Cic. *de Fin. III*, 17.

*) Quum enim nihil temere fiat, cujus non probabilis reddi possit ratio: quidquid fit, non modo ab hominibus, sed & a brutis animantibus, id ad officium pertinebit. Et ita sane rem intellexerunt ipsi Stoici, de quibus Laert. *VII*, 107. τὸ καθῆκον φασὶν καὶ ἐπὶ τὰ φυτὰ, καὶ ζῶα διατείνειν. ὁρᾶσθαι γὰρ κἀπὶ τούτων καθήκοντα. *Officium autem pertingere ajunt ad plantas etiam & animantes. Notari namque & in his officia*. Itaque verum quidem est, rationem habere oportere officiorum, sed eam quae hominem impellat ad agendum, vel omittendum, non bruta, id est, obligationem. (§. VI.)

§. CXXI.

Ejusdem indoles. Quum ergo officium sit actio, legi conformanda: (§. CXX.) facile patet, 1.) officium concipi non posse sine lege, nec 2) officium facere, qui sibi ipse, quod nulla lex praecipit, imperet: 3) cessare aliquid esse

offi-

officii, sublata, quæ illud antea præcipiebat, lege, ejusque ratione: 4) si quando lex certis tantum personis præscripta sit, sæpe contingere, ut duorum, qui faciunt idem, alter officio satisfecisse, alter contra officium egisse, dicatur.*)

*) Operæ pretium fuerit, has propositiones exemplis illustrare. Nemo dixerit, officium fecisse Originem, dum ipse sibi virilia ademit, sive ferro in se sævierit, ut refert Hieronym. *Epist. LXV.* sive, quod alii tradiderunt apud Epiphan. *Hær. LXIV*, 3. medicamentis sese evirarit. Neque enim ulla lex divina eam in rem exstat, ipseque postea fassus est Origenes, se male interpretatum esse locum *Matth. XIX*, 12. Vide Huet. *Origeniana I*, 3. 13. *p.* 8. Nemo deinde negaverit, contra officium facturum Christianum, qui vel circumcisionis legem accipere, vel Deum sacrificiis propitiare velit, quamvis utramque olim ad fidelium officium pertineret. *Gal. III*, 23. 25. *IV*, 3. 4. 5. *V*, 2. *Col. II*, 22. *Hebr. IX*, 9. 10. Denique si quis occupet officium judicis, quem sacro munere fungi oportebat, præter officium agit, & ἀλλοτριοεπισκοπίας reus est, quum idem faciens judex, quod officii est, faciat. 1. *Petr. IV*, 15.

§. CXXII.

Quumque obligatio, ex qua quisque, quod officii est, facit, vel perfecta, vel imperfecta sit: (§. CXX.) 5) OFFICIUM quoque aliud PERFECTUM, aliud IMPERFECTUM esse oportet, quorum illud ex obligatione perfecta seu lege; hoc ex imperfecta, seu virtute, proficiscitur.*) (§. IX. 10.) Divisio in perfectum, & imperfectum.

*) Sic officia PERFECTA sunt neminem læde-

re, servare pacta, damna data resarcire, & similia. IMPERFECTA, opis nostræ indigis subvenire, stipem elargiri pauperibus, errantibus comiter monstrare viam, rerum suarum incertis consilium dare, & quæ sunt hujus generis alia. Vide Cicer. *de Offic. III, 12. seq.*

§. CXXIII.

In naturale Christianum, & civile.

Deinde quum norma officiorum sit lex, (§. CXXI. 1. 2.) lex vero vel *divina* vel *humana* sit, divina denique in *naturalem* & *positivam* dispesci possit: 6) totuplicia etiam erunt officia, quorum 7) illa, quæ ad legis divinæ naturalis normam componuntur, NATURALIA; 8) quæ legi divinæ positivæ attemperantur, CHRISTIANA; 9) quæ denique ex legis humanæ præscripto præstantur, CIVILIA adpellare licebit. *)

*) Ex. gr. NATURALIA officia sunt, Deum religiose colere, parentibus parere, vim atque injuriam a se propulsare, *l. 2. l. 3. D. de just. & jure.* Officia CHRISTIANA, se ipsum abnegare, crucem ferre, Christum imitari. CIVILIA, tributa pendere, contra pristinam formam non ædificare, solemnitates, quas leges in singulis actibus exigunt, adhibere, tempora fatalia in lite forensi observare, cetera,

§. CXXIV.

In officium erga Deū, nos ipsos, & alios homines,

Denique præcipua officiorum divisio ab ipso objecto proficiscitur. Quemadmodum enim tria sunt, quibus certa officia debemus, entia, DEUS, NOS IPSI, & ALII HOMINES: (§. XC.) 10) ita totidem sunt officiorum ge-

genera, quorum alia DEO O. M.; alia NOBIS IPSIS; alia ALIIS HOMINIBUS præstanda sunt, de quibus jam suo ordine erit agendum.

§. CXLV.

Fundamentum officiorum erga Deum.

Quod ad officia ERGA DEUM attinet, ea ex Dei perfectionibus infinitis eruenda esse, jam supra monuimus. (§. LXXXVII. 51.) atque inde collegimus, eum non alio amore, quam DEVOTIONIS AC OBEDIENTIÆ prosequendum, ac proinde, quam ens perfectissimum, a quo toti pendemus, omnibus animi viribus colendum, eique perfectissimum ac internum obsequium præstandum esse. (§. XCI. 61.)

§. CXXVI.

Obligatio ad agnitionem Dei.

Quum ergo omnia, quæ DEO O. M. debemus, officia ex infinitis ejus perfectionibus eruenda sint: (§. CXXV.) consequens est, 11) ut obstrictus sit homo ad notitiam Dei ejusque perfectionum vivam non modo adquirendam, sed & 12) quotidie magis magisque amplificandam, & 13) ad majorem certitudinis atque evidentiæ gradum evehendam. Quod quum fieri possit tum meditatione adsidua earum veritatum, quas ipsa recta ratio suggerit, tum rerum creatarum contemplatione, tum insignium, quæ quotidie animadvertere possumus, sapientiæ providentiæque divinæ argumentorum consideratione adcuratiore: nemo non videt, 14) ad omnia hæc nos esse omnino obligatos, 15) eosque, qui hæc cuivis obvia Deum investigandi media negligunt, si sanam mentem nacti sint, in ignoratione; & si Deo ullam imperfectionem tri-

tribuant, in errore inexcusabili versari. *) (§. CVII. 33.)

*) Hinc & Apostolus τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ, id est *quod de Deo cognosci potest*, ipsis paganis manifestum esse testatur, quia τὰ ἀόρατα αὐτοῦ seu *invisibilia Dei* jam inde a mundi primordiis ex rebus creatis innumerisque sempiternæ potentiæ ac divinitatis argumentis intelligi ac pervideri potuerint, atque inde colligit, εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους, *esse illos* inexcusabiles. *Rom. I,* 20. Et unde quæso ille gentium omnium de Deo ejusque perfectionibus consensus, quem urgent Cicero *Quæst. Tusc. I,* 13. *de nat. Deor. II,* 2. Maxim. Tyr. *Diss. Platon. XXXVIII.* Ælian. *Var. Histor. II,* 31. Seneca *Epist. CXVII.* ? Quamvis enim consentiens illa gentium opinio non sit argumentum ἀποδεικτικὸν, Deum exsistere: (§. LXXI. *) inde tamen luculenter demonstratur, quod scripserat Apostolus, φανερὸν εἶναι τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ. Unde Cicer. *de Natur. Deor. II,* 2. *si quis dubitet? an sit Deus, se haud sane intelligere*, ait, *cur non idem, sol sit, an nullus sit, dubitet.*

§. CXXVII.

Et rectas de eo ejusque perfectionibus sententias,

Ex eodem patet, 16) ad officium nostrum pertinere, ut rectas de DEO sententias habeamus, *) eumque 17) & exsistere, & 18) rerum omnium auctorem ac conditorem esse, & 19) omnia sua providentia regere ac conservare, 20) rerum præcipue humanarum curam gerere, denique 21) eumdem esse ens SIMPLEX, ÆTERNUM, INDEPENDENS, INCOMPREHENSIBILE, OMNIPRÆSENS, UNUM, INTELLIGENS, SAPIENTISSIMUM, PRÆCISUM, OMNISCIUM, LIBERRIME VOLENS, OMNIPOTENS, VERAX, JUSTUM ac

ac OPTIMUM, (*Elem. phil. mor.* §. *CLXXXII. sequ.*) non modo persuasi, sed & certo convicti simus.

*) Recte Epictet. *Enchirid. Cap. XXXVIII.* Τῆς περὶ τοὺς θεοὺς εὐσεβείας ἴσθι, ὅτι τὸ κυριώτατον ἐκεῖνό ἐστιν ὀρθὰς ὑπολήψεις περὶ αὐτῶν ἔχειν, ὡς ὄντων, καὶ διοικούντων τὰ ὅλα καλῶς καὶ δικαίως. *Religionis erga Deos immortales præcipuum illud esse scio: rectas de iis habere opiniones, ut sentias, & esse eos, & bene justeque administrare universa*. Et sane mirifice falluntur, qui solam probitatem vitæque integritatem totam religionem absolvere sibi persuadent, & perinde esse existimant, quid quisque de Deo & rebus divinis sentiat. Quum enim omnia erga Deum officia ex ejus perfectionibus eruenda sint: (§. CXXV.) qui fieri potest, ut quis Deum ea, qua par est, veneratione prosequatur, eique per omnia parendum esse, statuat, qui vel ignorat ejus perfectiones, vel de iis perversissimas sententias imbibit? (§. XXX.)

§. CXXVIII.

Qui Deum, ejusque perfectiones, præfracte negat, IMPIUS; qui ei imperfectiones, a natura Dei abhorrentes, tribuit, vocabulo e sacris litteris deprompto, BLASPHEMUS adpellatur. Quum ergo & qui perfectiones Dei non agnoscunt, quas cognoscere poterant, in ignoratione; & qui ei ullam imperfectionem tribuunt, in errore inexcusabili versentur: nemo dubitabit, 22) quin omnis IMPIETAS & BLASPHEMIA sit inexcusabilis; & 23) quin IMPII sint, ac ἀναπολόγητοι, qui Numen esse, vel illud universum hoc curare, obstina-

Omnis impietas & blasphemia inexcusabilis.

nato animo negant; 24) BLASPHEMI autem, quicumque paganorum cum Homero, aliisque poetis, plures Deos, eosque inter se litigantes, adulteros, incestuosos, quin & deformes, claudicantes, vulneribus confossos, & muliebriter ejulantes, finxerunt, & 25) tam absurdas de Diis sententias non modo verbis professi sunt, sed & 26) simulacris horrendis, & 27) cæremoniis nefandis ac turpissimis, hominum oculis exponere non dubitarunt. *)

*) Acriter merito hanc impietatem ac blasphemiam paganis exprobrarunt scriptores Christiani, apologiarum auctores veluti Justinus Martyr, Athenagoras, Theophilus Antiochenus, Tatianus, Hermias, Tertullianus, Cyprianus, Minucius Felix, Arnobius, Lactantius, Eusebius, Julius Firmicus Maternus, & alii. Quin, quod magis mireris, & ipsi pagani prudentiores hanc suorum hominum insaniam exagitarunt. Ne plura Luciani aliorumque veterum philosophorum testimonia hic adcumulem, unum adscribere juvabit locum Sophoclis, quem nobis servarunt Justinus Martyr *Pareneſ. de Græc. p.* 18. & *de monarchia Dei p.* 104. Euseb. *Præpar. Evang. p.* 348. & alii:

Εἷς ταῖς ἀληθείαισιν εἷς ἐστὶν θεός,
Ὃς οὐρανόν τ' ἔτευξε, καὶ γαῖαν μακράν,
Πόντου τε χαροπὸν οἶδμα, κἀνέμων βίας.
Θνητοὶ δὲ πολλοὶ καρδίαν πλανώμενοι,
Ἱδρυσάμεσθα πημάτων παραψυχὰς
Θεῶν ἀγάλματ' ἐκ λίθων ἢ χαλκέων,
Ἢ χρυσοτεύκτων, ἢ ἐλεφαντίνων τύπους.
Θυσίας τε τούτοις, καὶ καλὰς πανηγύρεις
Τεύχοντες, οὕτως εὐσεβεῖν νομίζομεν.
Unum profecto Numen, unus est Deus,

Qui

Qui condidit cœlum, & solum terræ patens,
Marisque fluctus, vimque ventorum gravem.
Plerique nostrum mente sed capti, Deum
Simulacra nobis, ceu mali solatium,
Cum saxea atque acerna consecravimus,
Tum & aureas eburneasque imagines.
Has victimis placamus: His festos dies
Agimus; pios hoc esse nos rati modo.

Quis non miretur Sophoclem idem suis exprobrantem, quod iisdem postea exprobavit Apostolus *Rom. I,* 21. 22. 23.?

§. CXXIX.

Qui vivam perfectionum entis alicujus notitiam sibi peperit, is non potest non iisdem unice ac mirifice delectari. Quumque qui entis cujusdam perfectionibus ipsi delectantur, nihil faciant reliqui, ut alii omnes illud eadem veneratione prosequantur: ad officium sane nostrum pertinet, 28) ut & alii, Dei ejusque perfectionum ignari, tam præclara doctrina imbuantur, & 29) errantes reducantur in viam, & 30) impii, quoad ejus fieri potest, ad concipiendam summi Numinis reverentiam solidis demonstrationibus ac cohortationibus excitentur.*) Quod qui faciunt, ii 31) GLORIAM DEI, quantum in ipsis est, PROVEHERE vere dicuntur.

Obligatio ad gloriam Dei provehendã.

*) *Demonstrationibus* dicimus & *cohortationibus*, non pœnis & suppliciis. Quum enim ignorantia & error sint vitia non voluntatis, sed intellectus: iis vero non alia medicina parata sit, quam ut mens convincatur de veritate, sed eamque admittendam argumentis inflammetur: facile patet, eos nec ignorantibus prodesse, nec errantes in viam

reducere, qui lege agi, ferrumque & flammas expediri jubent adversus atheos maxime quum jam inde ab antiquissimis temporibus plerumque atheorum vocabulo diffamati sint σωφρόνως βεβιωκότες, καὶ καθεωρακότες, ὀξυτερόν που τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ἀμφὶ τοὺς θεοὺς πλάνην, *viri temperantur & modeste viventes, & reliquis hominibus ad pervidendam vulgarem circa Deos imposturam acutiores*, uti loquitur Clemens Alex. *in Protrept.* pluribusque exemplis docuerunt viri docti, ut Ælian. *Var. Histor. II, 31.*

§. CXXX.

Itemque ad amorem Dei.

Quia, cui perspectæ sunt infinitæ Dei perfectiones, is illis non potest non magnopere delectari, (§. CXXIX.) adpetitio vero boni, cum percepta ex ejus perfectione & felicitate delectatione conjuncta, AMOR vocatur: (§. LXXX.) consequens est, 32) ut Deus sit amandus. Et quum, quo major est entis perfectio, vel sublimitas, eo majorem illi amorem ac venerationem debeamus: (§. LXXXVII.*) 33) Deus amandus erit amore perfectissimo, id est, uti scriptura monet, *ex toto corde, ex tota anima, & ex omnibus viribus. Matth. XXII. 37. Luc. X. 27.* Quia denique & bonitas Dei inter ejus perfectiones, (§. CXXVII. 21) Deus vero *& in se*, & *ratione hominis* bonus est: (*Elem. phil. mor.* §. *CLXXXIX.*) merito dixeris, 34) Deum ob utramque caussam amandum esse.*)

*) Notum est, quid de amore Dei puro olim philosophati sint Epicurei & Sadducæi, & nostra memoria quidam mysticæ theologiæ paulo studiosiores, & in primis Franc.
Sai-

Saignac de Fenelon, Archiepiscopus Cameracensis, cujus libellus, inscriptus *Explication des maximes des Saintes sur la vie interieure* occasionem dedit controversiæ, cujus historiam jam alibi veluti in nucleo exhibuimus. (*Elem. phil. mor.* §. *CXCIX.* *) Sed quis Deum aliter concipiat, quam tamquam ens aliis quoque rebus creatis bonum? Quam inanis ergo sit illa de puro amore quæstio, immo quam periculosa, jam ostenderunt Leibnitius *in præf. prodromi & mantissæ Codicis jur. gent. diplom.* & VVolff. *in den vernunftigen gedancken vom thun und lassen des menschen* §. *DCLXXXVIII.*

§. CXXXI.

Nec non ad obsequium & timorem Dei.

Inter perfectiones Dei etiam sunt omnipræsentia, & omniscientia. (§. CXXVII.) Has sibi ob oculos ponere non potest homo, 35) quin excitetur ad studium indefessum, omnia, quæ Deo placeant agendi, omniaque, quæ eidem displiceant, omittendi, quod studium vocamus OBSEQUIUM erga Deum. Et quum simul Deum non possit sibi non tamquam ens justissimum repræsentare: 36) quam maxime sollicitus erit, ne eum ullare offendat, aut quidquam dicat faciatve, quod conjunctum sit cum ejus ignominia, quove ejus indignationem adversus se provocet. Quam sollicitudinem vocamus TIMOREM DEI, & illum quidem FILIALEM, quia cum flagrantissimo amore est conjunctus. * (§. CXXX.)

*) Itaque TIMOR FILIALIS cum amore; SERVILIS cum odio conjunctus, aut saltim ab amore sejunctus est. Quum ergo ad hominis officium pertineat non solum timere

Deum, verum etiam eumdem flagrantissimo amore prosequi: (§. CXXX.) consequens est, ut jus naturæ exigat timorem FILIALEM non SERVILEM, qui & in homines sceleratissimos, quin & in malos genios, cadere potest.

§. CXXXII.

Itemque ad vitandam superstitionem.

Qui servili timore Deum metuit, is a timore Dei sejungit amorem ejusdem. (§. CXXXI.*) Quum vero amor in eo consistat, quod Dei perfectionibus unice delectemur: (§. CXXX.) 37) is, qui Deum, cujus perfectiones non perspicit, metuit, SUPERSTITIOSUS vocatur: *) ex eoque consequitur, 38) ut omnis superstitio, quippe quæ ex timore servili proficiscitur, (§. CXXXI.) viro probo sit fugienda.

*) Est ergo SUPERSTITIO timor Dei, qui non ex perfectionum divinarum contemplatione, sed ex falsis de Deo conceptibus, proficiscitur. Idemque voluit Theophrastus *Charact.* p. 47. dum superstitionem vocat, *δειλίαν πρὸς τὸ δαιμόνιον*, *meticulosum erga Numen adfectum*. Per *δειλίαν* enim, teste Casaubono *in Not.* intelligit *metum alium ab eo, qui pios decet*: per *τὸ δαιμόνιον & deos, & dæmones, & quidquid divinitatis esse particeps, male sane putavit antiquitas*. Quum vero metus tam absurdus tum in interno adfectu consistere, tum actionibus externis sese prodere possit: priorem INTERNAM; posteriorem EXTERNAM, seu CULTUM SUPERSTITIOSUM vocamus.

§. CXXXIII.

Ejusque effectus.

Quum ergo omnis superstitio tum interna,

na, tum externa, viro probo cane pejus & angue sit fugienda: (§. CXXXI.) 39) merito vir pius abhorret ab omni meticuloso adfectu erga res creatas, itemque 40) ab erroribus, quibus quis sibi Deum, tanquam ens avarum & donis facile placabile, sistit, præterea 41) a magia & divinationibus, 42) & cultibus fictitiis, denique 43) ab absurda opinione, Deum solo cultu externo, quamvis ab omni amore ac timore sejuncto, posse propitiari. *)

*) Sunt hæc præcipua capita, in quibus sese exserit superstitio, quippe ad quæ reliqua superstitionis effecta omnia referri possunt. Vid. Budd. *de atheismo & superstit. Cap. VIII. & IX.* Unde facile patet, quam inanis sit comparatio atheismi & superstitionis, quum utraque veræ pietati erga Deum æque adversetur, ut idem vir doctissimus adversus Petri Bælii sententiam pluribus ostendit *ibidem Cap. IV. §. V. p. 346. seq.* Nemo tamen negaverit, ex superstitione plurima maximaque incommoda redundare in rempublicam, ut non possis non mirari,

Quantum religio possit suasisse malorum,

si per religionem intelligas timorem Dei, ab omni recta ratione sejunctum, id est, superstitionem. Quo in primis pertinet lectu dignissima Juvenalis *Satyra XV.* Nam sæpe contigit, quod ibi refert poeta *v. 33. sequ.*

Inter finitimos vetus atque antiqua simultas,
Immortale odium, & nunquam sanabile vulnus
Ardet adhuc Ombos & Tentyra. Summus utrimque
Inde furor vulgò, quod numina vicinorum

Odit uterque locus, quum solos credat habendos
Esse Deos, quos ipse colit.

§. CXXXIV.

Et ad fiduciam in Deo collocandam.

Præterea, quum nemo de infinitis Dei perfectionibus possit cogitare, quin ejus omniscientiam, sapientiam, potentiam & bonitatem simul sibi repræsentet: (§. CXXVII.) fieri etiam non potest, 44) quin homo omnem fiduciam in Deo collocet, & 45) in ejus providentia unice adquiescat, quin & 46) quæcumque Deus de se statuerit, forti ac intrepido animo ferat, denique 47) nec, si bonis mala, vel malis bona eveniant, offendatur aut animum despondeat, sed 48) & mala ista sibi aliisque esse profutura, certo persuasus convictusque sit.

§. CXXXV.

Cultus Dei internus & externus.

Et in his quidem similibusque officiis cultus Dei INTERNUS consistit, per quem intelligimus amorem, timorem ac fiduciam, quibus Deum pura mente prosequimur. Quandoquidem vero ita natura comparatum est, ut adfectus in actiones externas erumpat: vix sincerus videretur cultus ille interior, nisi inde nasceretur EXTERNUS, *) qui in actionibus externis, ex amore, timore ac fiducia erga Deum profectis, consistit.

*) Equidem necessitatem cultus istius externi ex ratione posse demonstrari, quidam negarunt, partim quod hoc cultu non indigeat Deus, ceu recte viderit Demonax, philosophus apud Lucian. *in Demonacte p. 861. Tomo I.* dum accusatus impietatis, quod nullum

lum umquam ſacrificium Minervæ obtulerit, reſponderit: οὐδὲ γὰρ δεῖσθαι αὐτὴν τῶν παρ' ἐμοῦ θυσιῶν ὑπελάμβανον. *Neque enim illam oblatis a me ſacrificiis indigere, putabam*: partim quod ſocietas humana vitæ tranquillitas, omiſſo cultu externo, non lædatur. Thomaſ. *Juriſpr. div. II*, 1. 11. *ſeq.* & *introd. in Ethic. III*, 37. *ſeq.* Sed nec cultu interno indiget Deus, quem tamen neceſſarium eſſe, nemo negaverit. Alterum vero argumentum facile corruit, ſi deſtruxeris πρῶτον illud ψεῦδος, quaſi nihil, niſi quod ex ſocialitate conſequitur, juris naturæ ſit. (§. LXXV.) Conferri tamen meretur Hochſtetter. *Colleg. Pufendorff. Exerc. III*, 38.

§. CXXXVI.

Quum ergo cultus Dei externus in actionibus externis ex amore, timore, ac fiducia erga Deum profectis conſiſtat, (§. CXXXV.) amor vero non poſſit non efficere, ut cujus perfectione & felicitate unice delectamur, eum quoque verbis celebremus: officii noſtri erit, 49) de Deo ſemper honorifice, & cum reverentia loqui, 50) alios ſermonibus & actionibus noſtris ad eumdem amorem accendere, 51) Deo hymnos canere, 52) nec ejus nomen temere jurando pejerandove, vel ſermonibus quibuſcumque futilibus, ignominia adficere.

Externus fluere debet ex amore Dei.

§. CXXXVII.

Ex timore Dei, obſequioque, quod enti illi perfectiſſimo debemus, (§. CXXXI.) merito colligimus, 53) præceptis ejus actiones noſtras etiam externas attemperandas, & 54) ſemper cogitandum eſſe, ubique præſentem adeſſe Deum, ac ipſas cogitationes noſtras, ne-

Nec non ex timore Dei.

nedum actiones externas, perspicere.*) Ex quo prono alveo fluet præceptum pulcherrimum, 55) cavendam esse omnem simulationem pietatis, quippe cum summa divini Numinis injuria ac contemtu conjunctam.

*) Professus est sublimem illam doctrinam etiam Thales Milesius, qui interrogatus a nonnemine, εἰ λήθοι θεὸν ἄνθρωπος ἀδικῶν; *num lateat Deum homo injuste agens*, respondit: ἀλλ' οὐδὲ διανοούμενος, *Immo ne cogitans quidem*. Clem. Alex. *Strom. V. p.* 594. Quis vero Deum præsentem & spectantem omnia non reformidet? Eleganter Epictetus apud Arian. I. 4. Ὥς θ' ὅταν κλείσητε τὰς θύρας, καὶ σκότος ἔνδον ποιήσητε, μέμνησθε μηδέποτε λέγειν, ὅτι μόνοι ἐστέ· οὐδὲ ἐστέ, ἀλλ' ὁ θεὸς ἔνδον ἐστι. *Quamobrem, clausis januis ac valvis, quum in tenebris consederitis, nolite dicere, vos solos esse. Non enim estis. Non certe estis, sed Deus intus est.* Magna ergo nobis incumbit necessitas pietatis, quippe degentibus & sub oculis Dei, omnia cernentis.

§. CXXXVIII.

Denique ex fiducia in Deo collocanda.

Denique qui fiduciam in Deo collocat, (§. CXXXIV.) numquam intermittet 56) castas preces fundere, nihilque 57) faciet libentius, quam ut, si occasio fuerit, publice privatimque cum Deo, & de Deo, loquatur. Ea enim sunt, quæ de cultu Dei externo pereipit recta ratio. Ad ritus vero quod attinet, quamvis 58) & ratio intelligat, non posse cultum publicum commode explicari, nisi certa loca, temporaque illi destinentur, & 59) tanti momenti negotium omnino exigat, ut omnia decore fiant: 60)

ipsas

ipsas tamen cæremonias illa nec præscribit; nec 61) improbat, si ita sint comparatæ, ut nobis in memoriam revocent ea, de quibus in cultu divino sit cogitandum. Cel. VVolff. *vernunfft gedancken vom thum und lassen. des mensch.* §. *CLXXVI. sequ.*

CAPUT VI.

De Officiis Hominis erga seipsum.

§. CXXXIX.

PRæter Deum optimum maximum nihil homini seipso propius est, quippe cui ipsa natura tam tenerum sui amorem impressit, ut istum emotæ mentis esse existimemus, qui adversus se ipsum odium concipit, sibive male, quam bene, esse mavult. Nec injustus est ille SUI IPSIUS AMOR, dummodo ordinem non turbet. Est enim adfectus, quo quis perfectionibus suis ac felicitate delectatur, eaque bona conservare, & magis magisque quotidie amplificare studet. Quum vero Deus voluerit, ut exsisteremus, multasque nobis perfectiones eximias dederit, quin & media ad veram felicitatem perveniendi nobis in promtu esse voluerit: voluit etiam procul dubio, ut conservemur, nostrasque perfectiones tueamur & amplificemus, veraque felicitate potiri studeamus, eaque delectemur, id est, ut nos amemus. (§. XCII.)

Homo obligatus est ad amandum seipsum.

§. CXL.

Ex quo jam supra collegimus, (§. XCII. 64.) hominem nihil eorum, quæ ad perfectionem, felicitatemque adsequendam, conser-

Qualis iste sui ipsius amor?

servandam, amplificandamque pertinet, prætermittere teneri, dum id sine amoris divini violatione fieri possit.

*) Itaque hæc officia nobis non præstamus tantum, ut felices simul: (jam supra enim ostendimus, falli eos, quibus *sola est utilitas justi prope mater & æqui*,) sed quia id Dei a nobis exigit voluntas, ut perfectionibus & felicitati nostræ studeamus. (§. *LXXVII. seq.*) Itaque ipsum, quod nobis debemus, officium consistit in studio perfectionis ac felicitatis nostræ: non autem studium illud est caussa, quæ nos ad hoc officium impellit.

§. CXLI.

Quot ejus objecta?

Quum ergo ex Dei O. M. voluntate homo obstrictus sit ad ea omnia, quæ ad perfectionem felicitatemque adsequendam, conservandam, amplificandamque pertinent, (§. CXL.) & homo non ex sola mente, sed & ex corpore constet, & utraque substantia ejus essentiam absolvat: (*Elem. phil. mor.* §. *XI.*) consequens est, 1) ut homo & MENTEM & CORPUS perficere, & 2) quia duæ sunt mentis facultates, INTELLECTUS & VOLUNTAS, (*Elem. phil. mor.* §. *XV.*) de utriusque perfectionibus adsequendis, conservandis, amplificandisque sollicitus esse debeat, adeoque 3) officia hominis erga seipsum partim ad totum HOMINEM perficiendum conservandumque, partim ad INTELLECTUM, partim ad VOLUNTATEM, partim denique ad CORPUS, STATUMQUE HOMINIS EXTERNUM pertineant.

*) Observandum hoc contra Socratis aliorumque

que veterum principia, qui corpus non partem esse hominis, sed ejus instrumentum tantum, res externas vero plane nihil ad hominem pertinere, existimabant. Sic Simplicius *in proœm. comment. ad Epictet. p. 6.* Εἰ οὖν ὁ μὲν ἄνθρωπος ἄρχει τοῦ σώματος, τὸ δὲ σῶμα ἑαυτοῦ οὐκ ἄρχει, δῆλον, ὅτι οὐκ ἐςὶν ὁ ἄνθρωπος σῶμα, ἀλλ' οὐδὲ τὸ συναμφότερον, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν. *Quod si homo corpori imperat, ipsum vero corpus sibi non imperat, hominem corpus non esse, constat, ac ne utrumque quidem simul, eadem de caussa.* Et quibusdam interjectis. Ὁ τοῦ σώματος ἐπιμελούμενος, οὐκ ἀνθρώπου, οὐδὲ τῶν ὄντως ἡμῶν ἐπιμελεῖται, ἀλλὰ τοῦ ὀργάνου· ὁ δὲ περὶ χρήματα καὶ τὰ τοιαῦτα σπουδάζων, οὔτε ἀνθρώπου ἐπιμελεῖται, οὔτε ἀνθρώπου ὀργάνου, ἀλλὰ τῶν τοῦ ὀργάνου. *Qui corpus curat, non hominem, nec ea quæ sunt hominis, curat, sed instrumentum: qui vero pecuniæ & id genus aliis rebus studet, nec hominem curat, nec hominis instrumentum, sed ea, quæ ipsi instrumento serviunt.* Non sine strepitu talia jactabant veteres, quum sint dogmata non modo falsa & stolida, sed & pestilentissima.

§. CXLII.

Ex quibus porro colligimus, 4) non sejungenda esse hæc officia, adeoque 4) nec mentem, nec corpus negligi oportere: 6) si tamen contingat, ut utrinque satisfieri non possit, ex pluribus bonis vel perfectionibus, quas simul adsequi non possumus, non præstantissimam ac summe necessariam eligere, (§. XCIV. *) ac proinde, 7) quum mens corpore sit multo præstantior, (*Elem. phil. mor.* §. XIII.) perficiendæ menti nostræ tunc magis, quam corpori, studere, at 8) neutram

Officia erga seipsum non sunt sejungenda vel separanda.

tram tamen nostri partem plane negligere debere.*)

*) Itaque contra officium faciunt, qui ita curant corpus, ut mentem obbrutescere patiantur. Sed ii non magis satisfaciunt officio, qui doctrinæ atque intellectus perficiendi studio ita immorantur libris, ut iis immoriantur. Neutrum ergo officium negligendum, quamvis si quis e. g. studio theologico consecratus, non tantum sibi vel otii, vel sumtuum, superesse videat, ut studia quædam, quæ theologum alioquin ornant, nec tamen abscisse sunt necessaria, cum theologia conjungat, is omnino recte & ordine facere videatur, si id quod præstantius est, minus præstanti, necessarium minus necessario præferendum existimet. Rem solide explicavit Cel. VVolf. *ibid.* §. *CCXXV. seq.*

§. CXLIII.

Homo vitam servare, ac mortem evitare tenentur.

Quod ad TOTUM HOMINEM attinet, ejus perfectio & felicitas in eo consistit, ut unio mentis & corporis maneat salva, quia divulsis istis partibus, mens quidem, tamquam immortalis, superstes est, (*Elem. philos. mor.* §. *XIII.*) non autem homo. Quandoquidem vero homo VIVERE dicitur tantisper, dum unio illa mentis & corporis salva est; MORI vero, simul ac partes illæ essentiales a se invicem divelluntur: consequens est, 9) ut homo ad vitam conservandam, ac 10) proinde ad evitandam mortem, ad destructionem, omnino sit obligatus, nisi) mens, de præstantiore bono per mortem consequendo certa, mortem non quidem ultro eligat, sed im-

imminentem sibi etiam animo forti ac intrepido obeat.* (§. CXLIV.*)

*) Itaque insaniisse dixeris Hegesiam πεισιθάνατον, qui hominem ad consciscendam sibi mortem obligatum esse, existimabat, idque tanto argumentorum adparatu persuadebat hominibus non magis sanis, ut catervatim se in mare projicerent. Cic. *Tusc. Quæst. I*, 34. *Valer. Max. VIII*, 9. Quum enim eum emotæ mentis esse, merito judicemus, qui sui ipsius concipit odium: (§. CXXXIX.) ea, quæ somniavit fecitque ille Hegesias,

Non sani esse hominis, non sanus juret Orestes, maxime quum omnia referret ad voluptatem, nec futuræ alicujus felicitatis spes atque exspectatio vitam hanc illi acerbiorem mortemque suaviorem redderet. Contra nihil præter officium optabat Apostolus, dum cupiebat dissolvi, non martyres eo nomine erant reprehendendi, qui certa spe futuræ gloriæ freti: nullos cruciatus, nullumque supplicium pertimescebant, quia quod malum minus nos majori malo subducit, bonique præstantioris reddit participes, potius bonum, quam malum est. (*Elem. phil. mor.* §. *CLII*, 12. juncto §. *CLI*, 8.)

§. CXLIV.

Inde porro colligimus, 11) contra officium agere, qui ipsi sibi violentas manus inferunt. Quod & aliis modis facile potest demonstrari, veluti quod hujusmodi actio naturæ amoris & boni indoli repugnat, adeoque contradictionem involvit: (*Elem. phil. mor.* §. *CLIII.**) quod mors hujusmodi voluntaria non potest consistere cum illa fiducia in Deo collocanda, mentisque adquiescen-

Ac proinde mors voluntaria injusta est.

ſcentia in voluntate Dei, quas ſupra inter officia hominis erga Deum eſſe probavimus. (§. CXXXIV.) Sed adjicere jam juvabit hoc unum argumentum: Homo tenetur hominem amare, tamquam ſeipſum: ac proinde ſe ipſum, tamquam alios homines. (§. XCIII. 65. 66.) Atqui amor juſtitiæ non patitur, ut hominem occidamus. Idem ergo non patitur, ut nos ipſos occidamus. *)

*) Aſt ita philoſophandum cum iis, qui ſcientes & prudentes in ſe ipſos ſæviunt: non cum iis, qui ex furore vel inſania ſibi inferunt manus. His actio tum triſtis ne imputari quidem poteſt: (§. CVI. 29.) illis, quum ſine cauſſa tale quid feciſſe videri nequeant, vel conſcientia criminis, vel calamitatum, quibus excruciantur, magnitudo, vel metus diræ atque ignominioſæ mortis conſilium tam truculentum extorquet. Quarum cauſſarum prima manifeſto non excuſat, quum ſuperſit medium, cum conſcientia redeundi in gratiam. Reliquæ non deſtituuntur colore, quia ex duobus malis phyſicis merito minus videtur eligendum. (*Elem. phil. mor.* §. *CLII.* * 2.) Sed quum nec malum phyſicum ſit mors voluntaria, ſed morale, quod eligi non poteſt, & calamitas dolorque concipi vix poſſit, quem non adquieſcentia in voluntate Dei lenire poſſit ac debeat: quin & plerumque furor non poſtremus ſit, ne moriare, mori: Martial. *Epigr. II,* 80. ne his quidem caſibus dici poteſt, ſuæ quemque vitæ mortiſque eſſe arbitrum. VVolff. *Philoſ. moral.* §. *CCCLX. ſeq.*

§. CXLV.

Nec non vitæ &

Ex iiſdem axiomatibus, paulo ante (§. CXLIII.)

(§. CXLIII.) explicatis, patet, 12) non minus contra officium facere, qui immodicis laboribus, vel 13) luxu & libidine, sibi mortem accelerant, vel 14) valetudinem parum curant: quique 15) nec necessitate, nec officio urgente, pericula ultro adeunt, eaque ratione ipsi sibi suo jumento malum arcessunt. *)

Valetudinis neglectus.

*) Quisquis enim actionis alicujus auctor vel caussa est, ei actio illa jure imputatur. (§. *CV.* 22.) Quis vero dubitet, quin mortis suæ caussa sit, qui se intolerabili labore excruciat? qui luxu & libidine vires corporis animique deterit prosternitque, qui valetudinis nullam habet rationem, periculis manifestissimis sese præter necessitatem objicit? Quum ergo vel in foro humano ex lege Cornelia sicarius habeatur, non solum qui dolo malo occidit hominem, sed &, qui neci caussam præbuit, *l. 16.* §. 8. *D. de pœn. l. 1. D. ad L. Cornel. de sicar.* quis dubitet, quin multo magis in foro divino reus propricidii futurus sit, qui sibi ipse mortis caussam præbuit?

§. CXLVI.

Intellectus humani perfectio procul dubio in cognitione veri & boni consistit. (*Hist. philos.* §. *I.*) Ad quam adsequendam, conservandam, amplificandam, quum homo sit obstrictus: (§. CXL.) consequens est, 16) ut unumquemque oporteat de adquirenda sibi mentis perspicacitate, facultateque verum & falsum, bonumque & malum discernendi laborare, 17) nullamque occasionem sive ex aliorum institutione, sive ex libris,

Officia hominis ratione intellectus. Cultura ejus omnibus communis.

libris, sive per experientiam, veritates utiles, præceptaque de bono & malo *) addiscendi prætermittere, & 18) si forte ejus sit conditionis, ut omnia, quæ utilia essent, addiscere non possit, eum vel saltim id, quod optimum maximeque necessarium est, tanto accuratius veluti in numerato habere debere. (§. CLXII. 6.)

*) Hæc cognitio omnibus peræque necessaria est, partim quod voluntas non potest adpetere, nisi quod intellectus sibi, tamquam bonum, repræsentavit, nec aversari, nisi quod illa tamquam malum agnovit: (§. XXX. 5.) partim quod imputantur actiones, etiam ex ignorantia admissæ, quatenus legem & potuit & debuit homo perspectam habere. (§. CVIII. 37. 38.) Recte ergo Sophocles *in Antigone* v. 1321. πολλῷ τὸ φρονεῖν εὐδαιμονίας πρῶτον ὑπάρχει. *Sapere ad beatitudinem præcipuum est.*

§. CXLVII.

Et singulis propria.

Ex qua postrema propositione (CXLVI. 18.) porro consequitur, 19) ut, quemadmodum ad officia, adhuc recensita omnes peræque obligati sunt: ita 20) speciatim quisque ad eam intellectus culturam sit obstrictus, quæ ejus indoli ingeniique viribus, nec non fini & vitæ conditioni conveniat, ac proinde 21) suam quisque indolem suasque vires accurate exploratas habere debeat, 22) vix quippe excusandus, si quod vitæ genus, cui minus idoneus sit, temere atque invita Minerva, vel ipse eligere, vel 23) aliis in potestate sua constitutis vel disciplinæ suæ creditis obtrudere non dubitarit. *)

*) Ita-

) Itaque cultura, ad quam obligati sumus, intellectus alia GENERALIS est, ad quam omnes homines peræque obligati sunt, de qua §. CXLVI. alia SPECIALIS, ad quam singuli tenentur, de qua hoc §. CXLVII. illius fundamentum est ratio, quam cum omnibus hominibus communem habemus, quamque pro virili perficere tenemur omnes: hujus vero cujusque indoles, id est, vires judicii, intellectus & memoriæ, quæ quum non apud omnes eædem, nec eodem gradu sint: non omnes homines ad idem vitæ genus idoneos esse, facile patet. Hinc porro colligimus, VOCATIONEM DIVINAM SPECIALEM, (si ab instinctu divino atque extraordinario discedamus,) nihil aliud esse, quam voluntatem Dei de certo vitæ genere ab homine eligendo, per dotes animi ac corporis ei concessas declaratam. De qua Persius *Sat. III. v. 71.*

Quem te Deus esse
Jussit, & humana qua parte locatus es in re,
Disce.

§. CXLVIII.

VOLUNTATIS perfectio consistit in adpetitione & fruitione boni, malique aversatione. Quumque bonum non adpetamus nisi cujus præstantiam intellectu prælucente perspeximus, nec aversemur, nisi quod tamquam malum cognovimus: (§. XXX. 5.) ex eo quoque merito colligimus, 22) non adquiescendum nobis esse in qualicumque boni malique cognitione, sed operam dandam, ut ea viva sit, & efficax: 23) Non modo bonum qualecumque esse adpetendum, sed ex pluribus bonis præstantius magisque necessarium, 24) immo ne malum quidem aversan-

Officia ratione voluntatis.

ſandum eſſe, quod nos majoris boni participes reddere poſſit: denique, 25) bonum ſummum præ aliis adpetendum, & reliquis bonis omnibus æquo animo carendum eſſe, ſi illo ſine his potiri non poſſimus.*)

*) Hinc jam alibi oſtendimus, falli eos, qui ſummam felicitatem, ad quam in hac vita connitimur, in fruitione omnium bonorum conſiſtere exiſtimant: veluti Platonem apud Ciceronem *Quæſt. Acad. I, 6.* Id enim cum non cadat in hominem, nec in hujus vitæ conditionem: conſequens eſt, ut ſaltim ad adſequendum bonum ſummum ac præſtantiſſimum, quod τὴν ἀγαθὴν μερίδα eleganter vocat Servator, *Luc. X, 42.* omne ſtudium conferre teneamur. (*Elem. phil. moral.* §. *CXXXIX. ſeq.*)

§. CXLIX.

Voluntatis emendatio maxime neceſſaria.

Præterea, quum is, qui obligatus eſt ad finem, is & ad media ſit obligatus: conſequens eſt, 26) ut nihil eorum, quæ recta ratio præſcribit, ad ſummam felicitatem contendentibus, & quæ alibi (*Elem. phil. mor.* §. *CCXLIX. ſeq.*) explicavimus pluribus, prætermittendum, ſed 27) de emendanda mente 28) adfectibus ratione regendis,*) 29) vitiis denique magis magiſque animo evellendis, dies noctesque ſerio cogitandum ſit.

*) Sæpe enim ſoli illi animi impetus hominem ita in tranſverſum agunt, ut fine ſuo excidat, & vel vera felicitate careat, vel triſtem ejuſdem faciat jacturam. Præterea generatim non faciet umquam officium, quiſquis adfectus non habet in poteſtate, quip-

quippe qui ita pervertunt distorquentque animi judicium, ut nihil recte & ordine fiat. (*Elem. phil. mor.* §. *XXXV.*) Papin. Stat. *Thebaid. Lib. X. v. 626.*

Ne frenos animo permitte calenti:
Da spacium, tenuemque moram, male cuncta ministrat
Impetus.

Nimirum *ratio ipsa, cui frena traduntur, tamdiu potens est, quamdiu diducta est ab adfectibus. Si miscuit se illis, & inquinavit, non potest continere, quos submovere potuisset. Commota enim semel, & concussa mens ei servis, a quo impellitur.* Seneca *de ira I, 7.*

§. CL.

Superest CORPUS, cujus perfectio quum in eo consistat, ut omnes ejus partes ad motus necessarios idoneæ sint: ex hoc quoque consequitur, 30) ut obligati simus ad tuendam sanitatem, ac proinde 31) & in cibo potuque capiendo, & 32) in laboribus, & 33) in exercendo corpore omnia ad tuendam valetudinem, agilitatemque, & vires tanto majores adquirendas, referre, *) contra ea 34) omnem corporis destructionem & mutilationem membrorum a nobis, quantum fieri potest, amoliri teneamur.

Obligatio ad corpus perficiendum conservandumque.

*) Sed hic quoque status quisque sui & conditionis rationem habere tenetur. Aliud enim robur, aliam agilitatem, dexteritatemque requirimus in pugile, quam in fabro: alia omnia in fabro, quam in milite, alia in milite, quam in viro docto. Ex quo patet exercitationes quoque corporis non in omnes easdem cadere, adeoque prudentia hic opus esse, ut & finem quisque suum ob

oculos habeat, & media se digna eligat. Quin & ætas discrimen facit. Senex, si sapit, *non vires desiderat adolescentis, non plus, quam adolescens tauri aut elephanti*, ait Cicero *Cat. maj. Cap. IX.* Ac proinde & senis alia erit exercitatio, quam juvenis. Id. *ibid. Cap. XI. Pugnandum tamquam contra morbum, sic contra senectutem. Habenda ratio valetudinis, utendum exercitationibus modicis, tantum cibi & potionis adhibendum, ut reficiantur vires, non opprimantur*, cetera.

§. CLI.

Quatenus homo teneatur ad facultates quærendas?

At frustra hæc omnia urgentur, si quis ea paupertate prematur, ut sibi nec salubrem victus rationem imperare, nec laboris modum suo arbitrio statuere possit. Ac proinde 35) facile intelligitur, carere hominem non posse adparatu rerum, ad vitam statumque suum decore tuendum necessariarum. Qui adparatus quum FACULTATUM, vel, si adfluentior sit, OPUM vel DIVITIARUM nomine veniat: consequens est, 36) ut unusquisque obligatus sit ad tantas facultates, quantas justis mediis parandi occasio est, adquirendas, 37) justeque adquisitas conservandas, & 38) prudenter dispensandas. *)

*) Non ergo ideo probamus AVARITIAM, vitiorum omnium pestilentissimum pariter ac turpissimum. Avarus enim opes opum caussa quærit, homo seipsum prudenter amans vitæ decore agendæ caussa. Illi nullum lucrum sordet, nec medium ullum corradendæ pecuniæ tam turpe ac injustum est, quo non utendum existimet Euclio, cui semper si non in ore, at in mente, est illud πολυθρύλλητον.

O ci-

O cives, cives, quærenda pecunia primum:
Virtus post nummos.

Hic non corradit opes, sed occasioni illas juste adquirendi injicit manum. Denique quum avarus semper quærat, & inventis miser abstineat, & timeat uti: multo aliter rationes componit vir sapiens, cujus vox est illa Horatii *Epod. I. v. 31.*

Haud paravero,
Quod aut avarus ut Chremes terra premam,
Discinctus aut perdam ut nepos.

Prudenter ergo dispensat facultates, ne cogatur aliena quadra vivere, vel alios pecunia turpiter emungere, ne inimicis sit ludibrio, ne creditores & improbi fœneratores limina sua dies noctesque obsideant, ne desit, quo amicos & indignos juvet, ne denique jam mortuus a liberis, sua culpa mendicantibus, jure accusetur. Quis vero hæc ad boni viri officium pertinere neget?

§. CLII.

Adeoque ad laborem & industriam.

Ex quo facile pate, 39) quum finis sine mediis obtineri nequeat, nullum autem sit medium, facultates necessarias sibi parandi justius labore ac industria, unumquemque ad labores in eo, quod semel elegit, vitæ genere forti animo obeundos, omnemque adhibendam diligentiam, esse obligatum, ac proinde 40) contra officium facere eum, qui ideo, quod vitam ocio transigit, cum summa inopia ac ignominiosa paupertate conflictatur, quum contra 41) nemini imputari possit paupertas, qui, quamvis nihil, quod suarum partium sit, prætermittat, publica tamen vel privata calamitate fortunis evolvitur, (§. CVI. 27.) vel

42) cui citra suam culpam nulla rem faciendi occasio est. *) (§. CXIV. 56.)

*) Utrumque ergo ad boni viri pertinet officium, & occasionem aliquid adquirendi non dimittere e manibus, & honestam paupertatem æquo animo ferre. Utrumque præstitit Jobus, qui & opes honestis mediis quærere, & paupertatem ferre didicerat. Jungit utrumque officium & Horat. *Carm. III.* 29. *v.* 53. qui de fortuna volubili suo more conquestus: *Laudo*, inquit, *manentem. Si celeres quatit*
Pennas: resigno, quæ dedit, & mea
Virtute me involvo, probamque
Pauperiem sine dote quæro.

§. CLIII.

Itemque ad tuendam & amplificandam existimationem.

Quum porro homo nihil eorum, quæ ad adsequendam, conservandam, amplificandamque felicitatem pertinent, prætermittere teneatur: (§. CXL.) nemo sane dubitabit, 43) quin ad felicitatem adsequendam, conservandam, amplificandamque, vel maxime pertineat EXISTIMATIO, quæ in benigno aliorum de virtute ac perfectionibus nostris judicio consistit. Cujus enim de virtute & perfectione omnes bene sentiunt: eum dignum felicitate judicant, ac proinde nihil eorum, quæ ad illam adsequendam, conservandam, amplificandamque pertinent, prætermittunt. Itaque *existimatio* medium erit adsequendæ, conservandæ, amplificandæque felicitatis, ex eoque sequitur, 44) ut uniuscujusque sit, servire famæ atque existimationi, *) & 45) publicis privatisque in rebus, quæ ratio præscri-

scribit, præstare, denique 46) eam non modo præclaris actionibus tueri, sed & 47) si fieri possit, quotidie amplificare.

*) Quum vero hoc & eorum sit officium, qui nulla unquam turpi actione vel enormi facinore aliorum de se opinionem vel deminuerunt vel extinxerunt: quanto magis ad id obligatos dixeris eos, quorum fortassis adolescentia vituperatione & odio non caruit, ut hanc labem eluant virtute, ac proinde famæ serviant? Exemplo esse potest Themistocles, de quo Cornelius Nep. *Cap. I. Quæ contumelia non fregit eum, sed erexit. Nam quum judicasset, sine summa industria non posse eam exstingui: totum se dedidit reipublicæ, diligentius amicis* FAMÆ*que* SERVIENS. -- *Quo factum est, ut brevi tempore illustraretur.* Sic Titum quoque Cæsarem, cujus animus in prima adolescentia veluti a seipso exerraverat, pudore ignominiæque metu a vitiis retractum esse, observat Sueton. *Tit. Cap. VII.* Alia exempla dabit Valer. Maxim. VI, 9. Macrob. *Satur. II, 9.*

§. CLIV.

Quumque unusquisque ad officium pertineat, famam atque existimationem tueri, (§. CLIII. 46.) eam vero sæpe deminuant aliorum CALUMNIÆ, id est, mendaces de vitiis ac imperfectionibus nostris sermones: consequens est, 48) ut nihil, quod ad calumnias re ipsa & verbis refellendas pertinet, omittendum sit, 49) nisi forte illæ tam putidæ videantur, *) 50) vel auctor tam levis sit, ut eas generoso contemtu vindicare præstet. Et refellendas calumnias.

*) Vocantur hæ MANIFESTÆ CALUMNIÆ, quas qui verbis operose refellendas existimat, næ is magno conatu maximas nugas agere velle videtur. Non magis illæ virum bonum terrent, quam latratus catellorum. Et qui eas effutit, is non alterius, sed suam, existimationem turpiter evertit. Simplicius *Comment. ad Epictet. Cap. LXIV.* Οἷον, εἰ τὸ, εἰ ἡμέρα ἐστιν, ἥλιος ὑπὲρ γῆν ἐστιν, ψεῦδός τις ὑπέλαβοι, οὐ τὸ συμπεπλεγμένον βέβλαπται· αὐτὸ γὰρ ἔχει τὴν ἑαυτοῦ ἀλήθειαν· ἀλλ' ὁ ἀπατηθεὶς περὶ αὐτοῦ. οὕτω καὶ ὁ παρὰ τὸ καλῶς ἔχον λοιδορῶν σε ἢ κακοποιῶν, αὐτός ἐστιν ὁ βεβλαμμένος, σὺ δὲ οὐδὲ βέβλαψαι, οὐδὲ πεπονθάς τι κακόν: *Veluti: Si dies est, sol super terram versatur. Hoc si quis falsum putet, non ipsum connexum damnum facit, cui sua constat veritas, sed is, qui falsum de eo sentit. Sic etiam qui secus, ac decet, te conviciatur, aut malefacit, ipse est, cui noceatur, tibi vero ne nocitum quidem est, neque mali quidquam datum.* Aliud tamen dicendum de CALUMNIA SPECIOSA, id est, ea, quæ cum aliqua probabilitate conjuncta est, & hinc non modo incautos, sed & prudentiores, fallere potest. Hanc enim qui justis modis non reprimit, nec pudorem purgat, is diffidere caussæ suæ videbitur, ac proinde non satisfacit officio, quod existimationem & famam, quæ cum vita pari passu ambulat, pro virili tueri jubet.

§. CLV.

An officia erga nos ipsos ob necessitatem præferenda officiis erga Deum?

Quamvis vero justissimus hic sit sui ipsius amor: nullum tamen dubium est, quin incidat in vitium, simul ac quis turbato amoris ordine, in seipsum vehementiore amore, quam in ens perfectissimum, puta DEUM, fertur (§. XCII. 63) Atque inde collegimus jam

jam supra, (§. CXL.) tum demum justam rationem habere omnia hæc officia erga nos ipsos, si ea cum amoris divini violatione non sint conjuncta. Ex quo facile patet, 51) non semper verum esse, quod vulgo jactant, *necessitatem non habere legem.* *)

*) Ea regula nihil frequentius in ore hominum est, eaque ita vulgo utuntur, ac si ex tripode audita esset, & quasi nihil sit turpe & nefarium, quod excuset necessitas. Euripid. *in fragm. ex Hippolyt. obtect.*

Ἐγώ γε φημί, καὶ νόμον γε μὴ σέβειν.
Ἐν τοῖσι δεινοῖς, τῶν ἀναγκαίων πλέον.

Quoties periclum est, ex mea sententia
Necessitati debet & lex cedere.

Claudian. *in Eutrop. Lib. II. v. 590.*

Suprema pericula semper
Dant veniam culpæ.

Atqui si hoc abscisse verum esset, adversus se ipsos graviter peccassent martyres, qui, insuper habito illo necessitatis favore, nullo cruciatuum genere adduci se passi sunt, ut aliquantulum thuris flammæ injicerent: nec minus stolide egisset Josephus, qui vitæ libertatisque adire periculum, quam heræ libidini servire maluit. Quin nemo sanus vitio verteret militi fugam, si, imminente hoste, cui se resistere non posse animadvertit, stationem deserere non dubitet. Plura exempla jam addere supervacuum esset, quum vel hæc satis ostendant, non usquequaque veram ac solidam esse hanc regulam.

§. CLVI.

Quum ergo regula hæc non semper, at aliquando tamen, officio suo fungatur: Favor necessitatis quod ha-

 (§. CLV.

(§. CLV. 51) consequens est, 52) ut diversi casus distinguendi sint, quumque in hujusmodi actione, quam nobis imperiosa necessitas extorsit, nulla circumstantia alia rem variare possit, quam vel NECESSITAS ipsa, vel LEGIS natura, vel OFFICII, quod prætermittendum est, indoles: facile patet, 53) hæc tria paulo accuratius ac distinctius esse considerandа, si quatenus necessitas habeat legem vel non habeat, explorare velimus.

§. CLVII.

beat fundamentum.

Per NECESSITATEM hic intelligimus statum hominis, in quo legi sine periculo suo parere non potest. Quod periculum, quoties ad ipsam vitam pertinet, necessitas erit EXTREMA, quoties ipsi vitæ non imminet, pro magnitudine periculi MAJOR, MINORVE adpellabitur. Ita & ABSOLUTA est necessitas, quæ evitari nullo alio modo potest, quam violata lege: RESPECTIVA, quam alius quidem, at non hic homo, qui jam in illa versatur, evitare posset.

Necessitas quid & quotuplex?

*) Ita NECESSITAS EXTREMA imminebat martyribus, quibus aut durissimum subeundum supplicium, aut Christo maledicendum erat. Non vero extrema erat necessitas, qua Christianos ad defectionem impellere conabatur Julianus ὁ παραβάτης, dum eos abs litterarum studiis, honoribus, militia repellebat. ABSOLUTA erat necessitas, in qua versabatur Daniel, bestiis objiciendus, nisi preces intermisisset: RESPECTIVA, quacum conflictabatur Davides, dum ei aut fame pereundum, aut panibus sacris vescendum erat. Alius enim, qui sine præcipiti fuga iter fecisset, facile procul

cui dubio alium reperisset panem, quo expugnasset inediam.

§. CLVIII.

Jam facile quisque animadvertet, 54) in necensum hic non modo venire necessitatem EXTREMAM, sed & eam aliquando, in qua vita non periclitatur. Quum enim quædam sint calamitates ipsa morte acerbiores: quis dubitet, quin viro etiam constantissimo terrorem injicere possint dolores intolerabiles; orbitas oculorum, & similes ærumnæ? Præterea quum ubi effugium patet aliud, ex duobus malis physicis minimum eligendum sit: (*Elem. phil. mor.* §. *CLII.* *) consequens est, 55) ut absoluta quidem necessitas favorem mereatur, (§. CLVII.) 56.) respectiva tum demum, si quis non suo sibi jumento hoc malum invenerit. *) Quæ necessitas favorem mereatur?

*) Si quis se ultro periculo offert, caussa est illius necessitatis, in qua versatur, ac proinde ipsi eventus potest imputari. (§. CV. 22.) Cui actio imputatur, eum nihil excusat, adeoque nec excusabit necessitas, si per eum steterit, quo minus illa urgeretur. Hinc vix favorem meruit necessitas, in quam se conjecerat quidam, qui propositum adversus Christianos edictum diripuit conscidit que, statimque productus non modo tortus, sed & legitime coctus est, teste Lactantio *de mort. persequut. Cap. XIII.* Si ergo in his constitutus angustiis aliquid egisset adversus honestatem & justitiam, tantum ut mortem & cruciatus subterfugeret, quis negaverit, eum male egisse? Exemplo esse potest Quintus quidam cujus in Epistola de martyrio Polycarpi meminit

meminit ecclesia Smyrnensis, qui, quum sponte se obtulisset martyrio, & alios ad idem faciendum perpulisset, visis bestiis, per genium Cæsaris juravit, nefandoque sese polluit sacrificio. Quare Smyrnæi graviter monent: Διὰ τοῦτο οὖν, ἀδελφοὶ, οὐκ ἐπαινοῦμεν τοὺς προσιόντας ἑαυτοῖς, ἐπειδὴ οὐχ οὕτως διδάσκει τὸ εὐαγγέλιον. *Nos itaque, fratres, non probamus eos, qui ultro accedunt, ac semet ipsos produnt, quum aliter præcipiatur in Evangelio.* Similia habes apud Originem *ad Jo. XI, 35. Tomo XXXI.*

§. CLIX.

Leges humanæ & divinæ adfirmativæ admittunt exceptionem necessitatis.

Lex porro quum vel DIVINA sit, vel HUMANA, eaque vel AJENS, vel NEGANS, (§. LXIV. 9.) homo vero, etsi summus imperans, neminem obligare possit ad mortem gratis subeundam: consequens est, 57) ut leges HUMANÆ regulariter intelligendæ sint cum exceptione necessitatis.*) Idemque 58) dicendum videatur de DIVINIS AJENTIBUS, vel ADFIRMATIVIS, quia nemini imputari potest omissio actionis, si agendi desit occasio, (§. CXIV. 56.) nisi forte 59) actionis intermissio ita sit comparata, ut tendat in summi numinis injuriam, siquidem tunc lex simul concurrit negativa, quod nihil faciendum sit in Dei ignominiam. (§. CXXXI. 36.) Quo referimus factum Danielis. *Dan. VI.* 10.

*) Omnia hæc liquida videntur. Homines dum se imperio civili subjecerunt, in imperantem contulerunt omnia, sine quibus finis civitatum obtineri non posset. Hinc & jus vitæ & necis ei concesserunt, at non promiscue, quia id fini civitatis refragaretur, sed

sed tantum, si id exigat salus populi vel reipublicæ. Itaque nec cives legibus suis obligare potest ad mortem gratis subeundam, sed eo tantum casu, si id exigat salus populi & reipublicæ: adeoque ejus leges regulariter intelligendæ sunt cum exceptione necessitatis. Hinc eleganter Grotius *de jure belli & pac. I, 4. 7. n. 2. Ferri ab hominibus leges solent & debent cum sensu humanæ imbecillitatis.*

§. CLX.

Contra ea quod ad leges divinas NEGANTES attinet, illæ ad officia vel erga *ipsum Deum*, vel erga *nos ipsos*, vel erga *alios homines* nos obstringunt, (§. XC. CXXIV.) Quæ ad officia erga ipsum Deum pertinent, in se ita sunt comparata, ut sine ignominia Dei numquam intermitti possint. Quum vero ad ea omnia, quæ cum ignominia summi Numinis conjuncta sunt, omittenda simus obstricti: (CXXXI. 36.) consequens est, 60) ut nullus sit tantus necessitatis favor, qui hominem, leges divinas negativas de officiis erga Deum violaturum, posset excusare. *) Contra 61) si duo colliduntur officia erga nos ipsos, nihil tutius est, quam ut ex duobus malis physicis, quod minimum est, eligamus.

Non autem leges divinæ negantes, quæ ad officia erga Deum & nos ipsos pertinent.

*) Hinc factum suum excusare non potest, qui quacumque necessitate adduci se passus est, ut in Deum esset blasphemus, idolis sacrificaret, perjuriove se pollueret. Quod & ipsi non negarunt scriptores profani, veluti Juvenalis, *Sat. VIII.*

Ambiguæ si quando citabere testis

Incertæque rei, Phalaris licet imperet, ut sis
Falsus, & admoto dictet perjuria tauro,
Summum crede nefas, animam præferre pudori,
Et propter vitam vivendi perdere caussas.

Quamvis vero excusare se nequeant, qui quid tale admiserunt, necessitati succumbentes: non tamen permittit humanæ imbecillitatis sensus, ut eorum vicem non doleamus, quos a constante proposito dimovit imperiosa hujusmodi necessitas, quum noverimus, ipsi Petro, Christum Servatorem neganti, datam esse veniam, quando eum facti pœnituit. *Matth. XXVI, 75.*

§. CLXI.

Leges divinæ ajentes de officiis erga alios admittunt favorem necessitatis.

62) Quæ ad officia erga alios homines pertinent, leges ajentes favorem necessitatis non respuere certissimum est, partim quod omissio actionis imputari non potest, si deest agendi occasio, (§. CXIV. 56.) partim quod amoris leges nos non obligant, ut alterius felicitate magis, quam nostra delectemur, adeoque illum vehementius, quam nos ipsos, amemus. (§. XCIV. 65.) Et eatenus 63) verum est illud: *Proximus egomet sum mihi.* *)

*) Sic e. g. lex divina non obligat quemquam, ut alium servet, ipseque pereat, vel ut ipse esuriens, quod superest, panis frustulum alteri det. Id ne ipsa quidem sanctissima lex amoris, quam sacræ litteræ Christianis inculcant, exigit. *II. Cor. VIII,* 13. Quare recte Seneca *de Benef. II,* 15. *Dabo egenti, sed ut ipse non egeam: succurram perituro, sed ut ipse non peream.* Nec aliud in animo habuere scho-

scholastici doctores, dum finxerunt regulam: *Ordinata charitas incipit a se ipsa.*

§. CLXII.

Porro NEGANTES leges de officiis erga alios objecta a Deo necessitate, vel cum officiis de conservatione nostri ipsius, vel de perfectione nostra ac felicitate tuenda amplificandaque, colliduntur. Priore casu, quum alterum non magis, quam nos, amare teneamur, (§. XCIV. 6.) 64.) procul dubio, incumbente nobis necessitate, quælibet honesta ratio est expediendi salutem, dumne per nos steterit, quo minus durum illud necessitatis telum declinaremus, vel par sit omnium conditio, quia æqualis adversus æqualem nullo favore utitur: (§. CLVIII. 56.) posteriore 65) satius est, nos perfectione aliqua vel felicitate carere, quam alterum perire, ut nos majore perfectione vel felicitate potiamur. *) An & negantes, si necessitas sit a Deo?

*) Nam perfectione aliqua vel felicitate carere malum est physicum, si per nos non stetit, ut illa potiremur. At perdere alterum, malum est morale, quod semper majus malo physico habendum est. Quum vero ex duobus malis physicis eligendum sit minus, ac proinde ex concurrentibus malis physico & morali, physicum: (*Elem. phil. mor.* §. *CLII.* *) non sane peccabit, qui eo casu cum aliquo detrimento suo alium conservare periculumque ab eo amoliri cupiat. Hinc quamvis non reprehendendus sit, qui in naufragio inhærens tabulæ, alterum eamdem, utrique non suffecturam, adprehensurum depellit: inexcusabilis tamen omnino vide-

videretur, qui spe majoris felicitatis, amicum proderet, quam salva religione prodere non poterat.

§. CLXIII.

Si eadem sit a malitia hominum?

Et hæc justam habent rationem, si ipsius Dei O. M. providentia ἀμέσως contingat, ut in ea necessitate versemur. (§. CLXII.) Nam si a malitia hominum est illa calamitas; aut id illi agunt, ut pereamus, aut ut necessitatem peccandi nobis imponant. Priore casu, quum alium, nedum pravum, hominem vehementius, quam nos, amare non teneamur, (§. XCIV. 65.) 66) merito erit excusandus, qui alium, quam se perire malit. Posteriore 67) dira quævis potius erunt ferenda, quam ut quidquam, quod cum ignominia Dei conjunctum sit, admittamus.*) (§. CXXXI. 6.)

*) Hinc si vita nostra incidat in insidias telaque latronum: quælibet honesta ratio est expediendi salutem, quia nulla nos obligat ratio, ut latrones potius, quam nos ipsos, servemus. At male sibi consuluisset Josephus, si vincula magis timuisset, quam adulterium, ad quod eum pellicere cupiebat uxor Putipharis. Latrones enim id agunt, ut pereamus: Putipharis uxor Josepho necessitatem peccandi imponere cupiebat.

§. CLXIV.

Monitum de adplicatione harum regularum ad casus speciales.

His observatis regulis, quarum plerasque jam alii acute invenerunt, *) non difficile erit, de variis speciebus, quas PUFENDORFFIUS & alii proponunt, judicare, quamvis, si recte ponas calculum, multi fingantur casus,

sus, qui rarissime contingunt: plures, ubi omnia uno temporis momento transiguntur, intra quod vix de justia injustitiaque actionis suscipiendæ intermittendæve quidquam, adhibita in consilium ratione, statuere liceat. Nimirum cuivis, qui extra teli jactum est, quid factu opus sit, expensis in utramque partem rationibus, judicare non adeo difficile est, quum illi, qui in præsentissimo periculo versatur, in arena capiendum sit consilium. Ut non male de hujusmodi casibus usurpare offic illud poetæ:

Facile omnes, quum valemus, recta consilia ægrotis damus,
Tu, si hic esses, aliter sentires.

Terent. *Andr. I. 1. v. 9.* Ergo hic multa Dei potius judicio ac misericordiæ relinquere, quam ad vivum omnia resecare, præstiterit.

*) Proposuit jam has regulas, saltim plerasque, Thomas. *Jurispr. div. II, 2. 143. seq.* non ex iisdem tamen, quibus nos hic utimur, principiis derivatas. At postea idem eas sequestratas e jure naturæ, & regulam unam revocatam voluit: omnes leges habere tacitam exceptionem necessitatis. *Fundam. jur. nat. & gent. II, 19.* †. Nobis nulla videtur ratio suadere, ut omittamus vel sequestremus exceptiones, quas ex ipsa recta ratione fluere, ea, quæ diximus, abunde ostendunt.

§. CLXV.

Sic nemo dubitaverit, 68.) quin necessitas excusatura sit hominem, quem in eo articulo fortuna deprehendit, ut ei aut pereundum, aut membro aliquo carendum sit, si ense reciden- At liceat abscindere membrum vitæ servandæ caussa?

cidendum putet membrum, ne pars sincera trahatur. Quum enim utrumque officium de servanda vita integritateque membrorum nobis ipsis debeamus, in his vero tutissimum sit, ex duobus malis physicis id, quod minimum est, eligere, (§. CLX. 61.) denique minus omnino malum sit, membro, quam vita, carere: quis neget, medium istud, vitam jactura membri alicujus redimendi esse justissimum? *)

*) At difficilior est quæstio, an hæc sit lex naturæ præceptiva, & is contra officium faciat, qui in ancipite isto periculo constitutus mori malit, quam dolores, quibus ferendis se imparem existimat, persentiscere? maxime quum non adeo certa spes sit, quæ de sectione illa concipitur, & non minus multi, qui hos cruciatus mira constantia pertulerunt, perire, quam servari, soleant? Sane senectus, imbecillitas corporis, morbi indoles, medicorum dissensus, ipsiusque chirurgi in hac encheiresi imperitia & ruditas, in tantillo temporis momento, facile subigent animum, ut medicinam illam ipsa morte acerbiorem putet, & sine tam exquisitis doloribus mori, quam incertam salutem intolerabili cruciatu redimere, malit. Quare hic moniti paulo ante dati (§. CLXIV.) memores, ἐπέχειν, & rem Dei judicio & misericordiæ committere, quam de hominis in tanta necessitate constituti conscientia temere judicare malumus.

§. CLXVI.

An carne humana vesci fas sit in extrema fame?

Nullum quoque dubium est, 69) quin, qui in extrema fame cibo quocumque, etiam carne mortuorum hominum, vitam misere tole-

tolerarunt, excusandi sint: quum & hic collidentur bina officia, quæ nobis ipsis debemus, ac proinde ex duobus malis physicis, morte, & alimentis, alioquin detestabilibus, minimum omnino eligendum videatur, (§. CLX. 6.) At 70) non excusnadus, qui alterum obtruncat, ut ejus carne pastus miseram vitam extendat: quia * quantacumque sit longæ inediæ imperiosa necessitas, ea tamen jus non dat in vitam alterius, nec fas est, alteri eam eripere, ut ipsi conservemur, quia par hic est utriusque conditio ac necessitas. * (§. CLXII. 64.)

*) At quid si omnes, pari necessitate pressi, in unius mactationem consentientes rem sorti committant? Quo pertinet casus tristissimus de septem Britannis, quem ex Tulpii *Observ. medic. I,* 43. refert Casp. Ziegler. *ad Grot. de jure bell. & pac. II,* 1. 3. Nihil vero hic mutandum. Nemini enim in alterius vitam jus est. Et qui consentit in cædem sui ipsius æque peccat, ac qui se aliumve occidit. *Nec debuit quisquam vitam suam tam vilipendere, ut ejus jactura alterius famem expleret. Nec reliqui etiam ideo in socium suum sævire debuerunt, ut stomacho suo consulerent:* recte judicat Ziegler. *ibid. p.* 189. *sequ.* Quibus non usquequaque satisfecisse videtur Pufendorff. *de jure nat. & gent. II,* 6. 3.

§. CLXVII.

Aliud dicendum, 71) si quis naufragus apprehensa tabula, uni tantum suffectura, alterum, manus eidem injicientem, vi repellat, vel 72) aliqui in scapham insilientes, reliquos, quos scapha ferre non potest, præ- *An naufragis alios tabula semel adprehensa, vel scapha semel*

C-

occupata, dejicere liceat? cipitent. Utroque enim casu non est par utriusque conditio, quia qui tabulam adprehendit, quive jam scapham prius occuparunt, in possessione sunt, ac proinde jure suo ab aliis, quamvis cum eodem periculo luctantibus, privari nequeunt. Et quis non minus esse malum animadvertit, aliquos perire, quam omnes, majus bonum paucos, quam nullum servari? *)

*) Ex quibus fundamentis & alter decidi poterit casus de militibus, in castrum vel urbem munitam confugientibus, aliosque, paulo tardiores, excludentibus, ne hostes una erumpant. Quale est factum Pandari, de quo Vigil. *Æn. IX. v. 722. sequ.* aliorumque, de quibus Freinshem. *ad Curt. IV,* 16. 8. Ubi tamen probe dispiciendum fuerit, extremane & absoluta sit necessitas, (CLVIII. 55.) an remotius adhuc periculum, & quod alia ratione, ex. gr. paucis hostibus admissis, & reliquis dimisso clathro submotis, evitari possit. Inde merito collaudanda Darii, Alexandrum fugientis, humanitas, qui suadentibus aliis, ut pontem Lyci fluminis rescinderet, *malle se*, ait, *insequentibus iter dare, quam auferre fugientibus*. Curt. *IV,* 16.

§. CLXVIII.

An carnificem excuset necessitas, proposita morte innocentem occidere jussum? Nec 73) magis excusarim carnificem, vel alium quemcumque, qui hominem innocentem, proposito mortis supplicio, occidere jussus, parendum existimat, & imminentis supplicii periculum ad justam sibi excusationem sufficere credit. A malitia enim hominis est illa calamitas, qui id agit, ut necessitatem peccandi imponat carnifici. Quo

casu

casu dira quævis potius ferenda, quam quidquam, quod cum ignominia Dei conjunctum sit, admittendum. *) (§. CLXIII. 67.)

*) Accedit, quod nihil agendum sit contra certam conscientiam: (§. XLV. 35.) hic vero ponatur species; quod carnifex certo sciat, sæviendum sibi esse in innoxium caput. Quis ergo eum admissi criminis absolveret? Nec rem conficit distinctio Pufendorffii, utrum spiculatori hæc cædes imperetur tamquam actio propria, an mera alieni factio exsequutio. Quamvis enim ille posteriore casu cædem carnifici illi non magis imputari posse existimet, quam gladio aut securi: *Jur. nat. & gent. I, 5. 9. VIII, 1. 5. 6.* multum tamen interesse arbitramur inter gladium vel securem, tamquam res inanimatas, & hominem ratione præditum, cui tam injustam exsequuturo sententiam, ipsa conscientia reclamat.

§. CLXIX.

An fugienti obstantem protere licéat?

Contra ea 74) recte quis, imminente innocenti morte, fuga sibi consulturus, alium sibi obstantem submovet, quamvis se ei damnum illaturum suspicetur. Sive enim alter ex malitia iter fugienti intercludat: necessitas est a malitia hominis, isque id agit, ut fugiens pereat. Sive non nocendi consilio obstet: ab ipsius Dei providentia hæc necessitas fugienti objicitur. Utroque vero casu quælibet honesta ratio est expediendæ salutis. * (§. CLXIII. 66. CLXII. 64.)

*) Nihil ergo moramur dissensum Alberti, *Comp. Jur. Nat. orthod. conform. Cap. III. §. XVII. sequ.* Argumentum enim, quo fretus in alia omnia sibi eundem existimat, quod

in

in statu integritatis occidere innocentem nefas fuerit, plane est ἀπροσδιόνυσον, quia nec principium juris naturalis in statu integritatis quaerendum est, (§. LXXIV.) nec in eo statu ullum concipi potest periculum, quod hac tristi fuga fuisset evitandum.

§. CLXX.

An in extrema necessitate res alienas contrectare vel perdere?

Idem dicendum videtur de casibus, 75) si quis res alienas in extrema necessitate, famis vel frigoris expellendi caussa, contrectet: *) 76) vel si homines in extremo naufragii periculo, jactum alienarum mercium faciant. Quemadmodum enim priore casu necessitas est a malitia hominum, id agentium, ut famelicus, vel frigore obrigescens, omni humana ope destitutus pereat: (§. CLXIII. 66) ita posteriore inter duo mala physica eligitur minus, dum homines, imminente naufragio, vident, aut sibi cum rebus pereundum, aut mercium alienarum, a se jactandarum, aestimationem esse praestandam. (§. CLX. 61)

*) Qui hic dissentiunt, iis furti vocabulum imponit, quod tam grave existimant esse peccatum, ut nulla necessitate urgente quis ad illud compelli debeat. Sed quum ne homicidium quidem in casu necessitatis, puta in moderamine inculpatae tutelae, pro crimine imputent: cur magis imputarent furtum? Praeterea quis furtum sine dolo malo, immo sine animo lucrum faciendi concipit? Denique quum paucarum rerum alienarum, quas surripere jussit imperiosa longae inediae necessitas, aestimatio facile praestari possit ab hominibus, etiam mendicis, ubi se periculo expedierint: quis vitio illis vertat, quod non perire, quam rem aestimabilem animo restituen-

tuendi, domino intervertere maluerint. Add. *Cap. 3. X. de furt.*

§. CLXXI.

Sed talia innumera vel fingi, vel in ipsis rerum argumentis occurere possunt, ex quibus quædam veræ sunt ἄπορα, & de quibus facile in utramque partem disputari possit. Sed ne obliti videamur ejus, quam ipsi paulo ante dedimus, admonitionis, (§. CLXIV.) plura addere jam nolumus, iis hanc curam relinquentes, qui conscientiis dirigendis laborant. Conclusio capitis.

CAPUT VII.

De Officiis erga alios absolutis, & perfectis, speciatim de nemine lædendo.

§. CLXXII.

PRogredimur jam ad OFFICIA ERGA ALIOS HOMINES, quorum fundamentum jam supra in eo positum esse animadvertimus, quod homo homini natura ÆQUALIS, ac proinde eatenus amore amicitiæ sit prosequendus. (§. LXXXV. & LXXXVIII.) Quumque æqualitas naturæ æqualia etiam officia exigat: inde collegimus, HOMINEM HOMINEM NON MINUS, QUAM SEIPSUM TENERI AMARE. (§. XCIII.) Officiorum erga alios fundamentum.

§. CLXXIII.

Deinde amoris hujus duos esse gradus, ostendimus, quorum alterum JUSTITIÆ, alterum HUMANITATIS & BENEFICENTIÆ adpellavimus. (§. LXXXII. sequ.) Quum vero prior in eo consistat, ut nihil quod infeliciorem Ea vel perfecta, vel imperfecta.

ciorem alium faciat, agamus, ac proinde neminem lædamus, & cuique, quod suum est, tribuamus; posterior ut alterius perfectionem & felicitatem pro virili provehere atque amplificare studeamus, illique tribuamus & ea, quæ jure stricto & perfecto non debemus: (§. cit.) consequens est, 1) ut & officia, quæ alteri debemus, alia sint *justitiæ*, quæ PERFECTA; alia *humanitatis & beneficentiæ*, quæ IMPERFECTA vocamus.

§. CLXXIV.

Eorum definitiones.

Itaque OFFICIA PERFECTA sunt, ad quæ homo perfecte, & per modum coactionis, obligatus est, puta ut neminem lædat, & cuique, quod suum est, tribuat, IMPERFECTA, ad quæ imperfecte sine coactione, & ex ipsa virtute, obligamur, puta, ut alterius perfectionem ac felicitatem æque, ac nostram, pro virili amplificare studeamus.* (§. LXXXIV.)

*) Itaque officia PERFECTA nobis necessitatem imponunt, ne in alterum imperfectiorem infelicioremque reddamus: IMPERFECTA monent., nos nondum veræ virtutis laudem adsequutos, nisi & alios perfectiores ac feliciores reddere, pro virili annitamur. Ea officia jam veteres jureconsulti accurate distinxerunt, veluti Paulus, dum *quædam voluntatis, & officii magis, quam necessitatis, esse*, scripsit *l.* 17. §. 3. *D. commodati*. Adde locum Senecæ, quem attulimus supra §. LXXXIV. *.

§. CLXXV.

Alia item absoluta, alia hypothetica.

Quandoquidem igitur, quod ad OFFICIA PERFECTA attinet: illa in eo posita sunt, ut

NEMI-

NEMINEM LÆDAMUS, & CUIQUE, QUOD SUUM EST TRIBUAMUS, (§. CLXXIV.) lædere autem est alterum infeliciorem, quam natura est, reddere, (§. LXXXII.) SUUM denique aliquis dicere potest, quod juste adquisivit: (§. cit.) sequitur sane, 2) ut obligatio ad neminem lædendum sit *connata*; ad suum cuique tribuendum, *adquisita*. Unde prius officium ABSOLUTUM; posterius, quod suum cuique tribui jubet, HYPOTHETICUM vocamus. *)

*) Itaque ABSOLUTUM officium nobis est, quod homo ab homine exigere potest nullo posito jure, quod per factum aliquod adquisiverit: HYPOTHETICUM, quod, demum posito aliquo jure, per factum adquisito, exigitur. Sic homo ab homine jure exigit, ne occidatur, nullumque ideo ponit factum, quo sibi hoc jus adquisiverit. At non posset quisquam jure conqueri de rebus sibi ab altero præreptis, nisi jus aliquod circa illas res, veluti dominium, facto adquisivisset. Itaque *neminem occidere* est officium absolutum; *furari noli* officium hypotheticum. Quod discrimen si non neglexisset ὁ πάνυ Salmasius, *de usur. Cap. IX.* facile intellexisset, non fugisse rationem jureconsultos, qui *furtum admittere naturali jure prohibitum esse*, contendunt *l.* 1. §. 3. *D. de furt.* §. 2. *Inst. de obl. quæ ex delict.*

§. CLXXVI.

Quumque porro jus, quod circa rem aliquam adquisivimus, vel ex DOMINIO, vel ex PACTO seu CONVENTIONE proficiscatur: consequens est, 3) ut omnia officia HYPOTHETICA, vel ex DOMINIO, vel ex PACTO nascantur, adeoque 4) is commodissimus futurus

Quo ordine de his agendum?

turus sit tractationis nostræ ordo, ut primum de officiis PERFECTIS ABSOLUTIS, deinde de IMPERFECTIS, tum porro de HYPOTHETICIS, quæ ex DOMINIO, ac denique de iis, quæ ex PACTO oriuntur, paulo accuratius agamus. *Imperfecta* enim *hypotheticis* ideo præmittenda putavimus, quia homines, frigescente demum atque oblanguescente humanitate, invecto dominio, patisque interpositis, consulere sibi cœperunt.

§. CLXXVII.

Homo hominé, ut sibi æqualem, tractare debet.

Primo ergo omnium ponendum est, hominem homini esse natura æqualem, (§. CLXXII.) iisdem quippe cum altero partibus essentialibus constantem. Et quamvis alteri præ altero perfectio aliqua veluti sortito obtigerit: diversos tamen perfectionis gradus nihil mutare circa hominis essentiam, sed unum æque esse hominem, ac alterum. Ex quo sequitur, 5) ut alter alterum, tamquam æque hominem tractare, nec in rebus, quæ pluribus jure perfecto competunt, præ aliis prærogativam sine justa caussa adfectare, adeoque 6) quod sibi fieri non vult, nec alteri facere teneatur.*) (§. LXXXVIII. 54.)

*) Hæc regula tam est rectæ rationi consentanea, ut eam nec pagani ignorarint. Saltim eam sententiam in deliciis fuisse Alexandro Severo Imp. auctor est Æl. Lampridius, *Cap. LI. Clamabatque sæpius, quod a quibusdam, sive Judæis, sive Christianis audierat & tenebat, idque per præconem, quum aliquem emendaret, dici jubebat:* QUOD TIBI FIERI NON VIS, ALTERI NE FECERIS. *Quam sententiam usque*

usque adeo dilexit, ut & in palatio, & in publicis operibus, præscribi juberet. Probabile est, quod observavit Lampridius, Alexandrum hanc sententiam a Christianis accepisse. In sensu enim ajente totidem verbis habetur *Matth. VII, 12. Luc. VI, 31.* At inde non sequitur, ut non & ratio eam veritatem perspicere potuerit. Similia enim sunt apud Simplicium *ad Epict. Enchirid. Cap. XXXVII.*

§. CLXXVIII.

Cum ergo quod nobis fieri nolumus, nec alteri facere debeamus, (§. CLXXVII. 6.) nemo vero nostrum perfectione ac felicitate sua, quam jam natura habet, vel juste adquisivit, ab alio privari, vel res suas deteriores reddi, id est, LÆDI velit: (§. LXXXII.) consequens est, 7) ut & nos neminem imperfectiorem vel infeliciorem reddere, adeoque 8) & neminem lædere debeamus. Et quia ad felicitatem nostram ac perfectionem non modo CORPUS, sed & MENS præcipue, pertinet: 9) ad utramque hominis partem pertinere hoc præceptum, quin 10) læsionem mentis tanto esse corporis læsione graviorem, quanto mens ipsa corpore præstantior est, *Elem. phil. mor.* §. *XIV.*) facile intelligitur. *)

Ac proinde nemo lædendus.

*) Hinc graviter Epictetus invehitur in eos, qui id tantum damnum reputant, quo corpori rebusve suis aliquid decedit, non illud, quo mens redditur deterior. Ὅπου τι, inquit, σωματικὸν ἐλάττωμα εἰς κλῆσιν, ἐκεῖ ἡ βλάβη· ὅπου εἰ τὴν προαίρεσιν, οὐδεμία βλάβη· οὔτε γὰρ τὴν κεφαλὴν ἀλγεῖ ὁ ἐξαπατηθεὶς, ἢ ἀδικήσας, οὔτε τὸν ὀφθαλμὸν οὔτε τὸ ἰσχίον, οὔτε τὸν

ἀργὸν ἀπολλύειν. ἡμεῖς δ' ἄλλο οὐδὲν ἐθέλομεν ἢ ταῦτα. τὴν προαίρεσιν δὲ πότερον αἰδήμονα ἢ πιστὴν ἔχομεν, ἢ ἀναίσχυντον, καὶ ἄπιστον οὐδ' ἐγγὺς διαφερόμεθα. *Ubicumque in his, quæ ad corpus pertinent, possessionibus aliquid damni acceperimus, illico jacturam nos fecisse arbitramur: sed in voluntatis proposito quum detrimenta nobis eveniunt, nihilominus tamen, damnum nos accepisse nullum, censemus: quandoquidem ei, qui corrumpit alterum, aut corrumpitur, nec caput dolet, nec oculus, nec coxa, sed nec fundum amittit, atqui aliud nihil volumus, quam ista. Inter nos vero disceptatio nulla est, ne mediocris quidem, utrum satius sit, voluntatem habere pudicam, & fidelem, an vero impudicam, & infidelem.* Arrian. *Diss. Epictet. II,* 10.

§. CLXXIX.

Nemo occidendus, nullius sanitati ac corpori damnū inferendum.

Totius hominis perfectio ac felicitas consistit in VITA, id est, in unione mentis & corporis, (§. CXLIII.) quæ quidem perfectio inter eas, quas a natura accepit, præstantissima, & reliquarum veluti fulcrum ac fundamentum est. Quum ergo alterum perfectione ac felicitate, quam a natura accepit, privare nefas sit; (§. CLXXVIII. 7.) nec nos ab altero vita privari velimus: per se patet, (§. CLXXVIII, 6.) 11) officii nostri esse, nec alium occidere, vel 12) ejus sanitati detrimentum inferre, vel 13) mortis aut morbi caussam dare, vel 14) eum citra jus, aut occidendi animo, periculo exponere.*)

*) Neque enim magis peccat, qui hominem, in quem sibi nihil imperii est, periculis objicit, quam qui jure atque imperio suo ita abu-

abutitur, ut alterum, quem perire cupit, eo consilio exponat periculo. Sunt talia exempla apud Polyb. *I*, 9. Diod. Sic *Bibl. XIV*, 73. *XIX*, 48. Justin. *Hist. XII*, 5. Curt. *VII*, 2. immo in ipsis sacris litteris, *II. Sam. XI*, 15. ubi & sequente *Cap. XII*, 9. ideo homicidium Davidi exprobratur a Nathane, quod Uriam eo animo, ut periret, in periculosissima statione collocari jussisset. Add. Pufend. *de jure nat. & gent. VIII*, 2. 4.

§. CLXXX.

Nisi necessitas ipsa uti nos cogat moderamine inculpatæ tutelæ.

Attamen, quum nemo teneatur alterum magis, quam seipsum, amare, (§. XCIV. 65.) & sæpe contingat, ut aut alicui ipsi, aut alteri, pereundum sit; consequens est, 15) ut eo casu, si quis nos adgrediatur, in ancipiti illo periculo quælibet sit honesta ratio expediendæ salutis, (§. CLXIII. 66.) adeoque 16) & cum cæde repellere adgressorem liceat, dumne quis 17.) limites justæ defensionis excedat.

§. CLXXXI.

Ejus limites.

Quinam vero sint justæ defensionis limites, nemini erit obscurum, qui absolutam præcipue necessitatem, id est, nullo alio modo evitabilem, (§. CLVIII.) favorem mereri, meminerit. Ex hoc enim consequitur, 18) ut tum demum moderamini inculpatæ tutelæ sit locus, si quis in absoluta necessitate, vel respectiva quidem, sed in quam sua culpa non inciderit, versetur. (§. CLVIII. 55. 56.) 19) Ut defunctus omni periculo, nullo amplius defensionis jure gaudeat. 20) Ut qui vel sine adgressoris læsione, vel leviore malo adgressori repræsentato, pericu-

lum evitare poteſt, ei jus non ſit, ad cædem temere provolandi, *) quum ex duobus malis phyſicis, id quod minimum eſt, malum eligendum eſſe, vel ipſa recta ratio nos doceat, (*Elem. philoſ. mor.* §. *CLII.* *)

*) Homo obligatus ſemper eſt ad eligendum id, quod eſt optimum. (§. XCII. *) Optimum ergo quum ſit medium, quo facillime ac tutiſſime finem noſtrum obtinemus: obligatos non eſſe oportet ad medium facillimum tutiſſimumque expediendæ ſalutis, adeoque ad evitandam alterius cædem, ſi aliud ſuperſit periculo nos expediendi medium. Recte Theocrit. *Eidill. XXIII.*

Ὀλίγῳ τι νίκη κακῷ μέγα νεῖκος ἀναιρεῖν.

Par eſt, exiguo malo magnam litem tollere.

§. CLXXXIII.

Adverſus quos eo uti poſſimus? His vero obſervatis principiis evidentiſſimis, nihil facilius eſt, quam ad quæſtiones omnes, quæ de hoc moderamine inculpatæ tutelæ incidere poſſunt, reſpondere. Si enim quæras, adverſus quos eo uti liceat? recte reſpondebis, 21) adverſus omnes, per quos in periculum illud ſine tua culpa adductus ſis: (§. LXXXI. 18.) adeoque 22) & adverſus furioſos, mente captos, itemque 23) eos, qui aliud invadere parantes, te per errorem invaſerint. Uti enim præclare obſervavit Grotius *de jure belli & pac. II.* 1. 3. jus defenſionis hic non naſcitur ex peccato atque injuſtitia ejus, a quo intentatur periculum, ſed a jure noſtro periculum nobis intentatum propulſandi quovis modo,

nec

nec alterius vitam eo casu propriæ saluti anteponendi. *)

*) Et huc pertinet fabula Oedipi qui patrem se adgredientem invadentemque tuendi sui caussa ignarus occiderat, quod factum ita purgat apud Sophoclem *in Oedipo Colon.* v. 1032.

Ἓν γάρ μ' ἄμειψαι μοῦνον, ὧν σ' ἀνιστορῶ.
Εἴ τις σε τὸν δίκαιον αὐτίκ' ἐνθάδε
Κτείνειν παραστὰς πυνθάνοιτ' ἂν εἰ
Πατήρ σ' ὁ καίνων, ἢ τίνοι' ἂν εὐθέως;
Δοκῶ μὲν, εἴπερ ζῆν φιλεῖς, τὸν αἴτιον
Τίνοι' ἂν οὐδὲ τοὔνδικον περιβλέποις.
Τοιαῦτα μέντοι καὐτὸς εἰσέβην κακὰ,
Θεῶν ἀγόντων· οἷς ἐγὼ οὐδὲ τὴν πατρὸς
Ψυχὴν ἂν οἶμαι ζῶσαν ἀντειπεῖν ἐμοί.

Unum enim responde mihi, quod in te interrogo,
Si quis te virum justum, statim hic
Opprimens occidere vellet: quæreresne,
Utrum pater is esset, qui te occideret, an vero statim ulcisciceris?
Existimo, si quidem vitam amares, auctorem cædis
Ulcisceceris, neque, quid justum, circumspiceres.
In talia mala & ego incidi,
Diis impellentibus, de quibus ne quidem patris
Anima, si reviviscat, mihi contradictura esset.

§. CLXXXIII.

Nec minus inde disces, quamdiu illud jus sese adversus invasorem defendendi duret? Recte enim hic distinguunt doctores inter eos, qui in statu naturali nulli magistratui, a quo defendi possent, subjecti vivunt, & Spatium ejus in libertate naturali.

qui cum aliis in civitatem coaluerunt. Quum enim in libertate illa naturali, nemo sit, a quo nobis de injuria caveri possit: 24) defendendi jus non potest non incipere ab eo tempore, quo in periculo esse cœpimus, & durare tamdiu, quoad extra periculi aleam simus constituti. (§. CLXXXI. 18. 19.) Quandoquidem vero periculum nostrum incipit a tempore, quo alter hostilem animum adversus nos ostendit, & tantisper durat, dum illum animum hostilem nondum deposuit: 25) tamdiu etiam durare jus defendendi, manifestum est. *)

*) Atque hoc est fundamentum, quo universum jus belli nititur, ut alteri, qui hostilem adversus nos animum manifesto prodit, omnesque æquas pacis conditiones pertinaciter respuit, mala intentare tamdiu possimus, donec deposito hostili animo nobiscum redierit in gratiam. Qua de re infra suo loco plura erunt dicenda.

§. CLXXXIV.

Et in statu civili. Quum contra in statu civili, civis, qui hostilem animum adversus civem prodit, minas spargit, insidiasve alteri struit, a magistratu possit coerceri: consequens est, 26) ut civis nec insidiantem sibi alterum opprimere, nec 27) periculo defunctus, vindictam, quam a superiore sperare potest, vi & armis petere possit; adeoque 28) tempus inculpatæ defensionis expediendæ angustis admodum finibus circumscriptum, cum ipso periculo incipiat, nec duret diutius, quam ipsum periculum. *)

*) Et

*) Et ita recte jureconsulti violentam defensionem quidem permittunt, sed non nisi in continenti. Ulpianus *l.* 3. §. 9. *D. de vi & vi arm. Eum igitur, qui cum armis venit, possumus armis repellere, sed hoc confestim, non* EX INTERVALLO. Et alibi expressioribus verbis concedit Paulus, ut, qui lapidem, quum aliter se tueri non posset, in irruentem projecisset, non teneretur lege Aquilia, *dum id tuendi dumtaxat, non etiam* ULCISCENDI *caussa, factum sit. l.* 45. §. 4. *D. ad leg. Aquil.*

§. CLXXXV.

Modus violentæ defensionis.

Præterea ex his principiis (§. CLXXXI. 20) facile intelliges, 29) non licere ei defensionem ad cædem usque adgressoris porrigere, qui de ejus impetu præmonitus, aut eumdem in tempore conspicatus, domi se continere, aut 30) in tutiorem locum sese recipere, aut 31) vulnere, vel mutilatione aliqua ejusdem impetum cohibere potest,*) quamvis 32) ad fugam, ipso jam fervente conflictu, capessendam, ob anceps illius periculum, nemo omnino obstrictus videatur, nisi forte tutum ipsi pateat perfugium. Pufendorff. *de jur. nat. & gent. II,* 5. 13. Ubi tamen denuo monendum, 33) quum in statu civili tam breve sit defensionis tempus, ut in tanta animi perturbatione omnes evadendi vias circumspicere non liceat, merito non omnia tam amare exigenda, ac veluti ad vivum resecanda esse.

*) Multo minus ergo quis ad vim & cædem jure provolat, si alter ab adgressione desistit, ostenditque, se cum adversario in gratiam redire velle. Unde recte Aristides *in Leuctric. I.* observat, *Thebanis ad æqua omnia*

paratis, Lacedæmoniis vero ultro tendentibus; bonam caussam ab his ad illos transiisse. Vid. Grot. *de J. B. & P. II,* 1. 18. Pufend. *de jur. nat. & gent. II,* 5. 19.

§. CLXXXVI.

Pro quibus rebus sit licita?

Denique inde non minus intelligi posse videtur, pro quibus rebus quis ad violentam illam defensionem sese accingere possit? Quum enim quædam sint calamitates, quæ homini aliquando ipsa morte videntur acerbiores, nec extrema tantum necessitas, sed & ea, quam salva vita ferre possumus, favorem mereatur: (§. CLVIII. 54.) consequens est, 34) ut, quæ pro vita, eadem pro sanitate, nec non 35) pro integritate corporis, immo & 36) pro pudicitia tuenda. *) nec non 37) pro magistratuum, parentum, liberorum, amicorum, sed & omnium aliorum, quos in periculo constitutos esse animadvertimus, defensione sint permissa.

*) At hic multi dissentiunt, veluti Augustinus *de libero arbitrio I,* 5. Thomas. *Jurispr. div. II,* 2. 114. Buddæus *Theol. moral. Part. II. Cap. III. Sect. III.* §. *XX.* * ex ea ratione, quod pudicitia, tamquam virtus animi, eripi aut vi extorqueri nemini possit. Sed quamvis pudicitia mentis satis in tuto sit: attamen honestæ virgini ac matronæ non atrocior ulla videri potest injuria, quam stuprum violentum, maxime quum alteri prolem ex se excitare cogatur, & castitatis etiam externæ jactura sit irreparabilis. Quare recte Quintilian. *Declam. CCCXLIX. Puellam usque in eam injuriam traxisti, qua nihil gravius bella habent.* Quis ergo vitio vertat honestæ feminæ, si tam atrocem & in-

tole-

tolerabilem injuriam etiam cum ſtupratoris interitu a ſe amoliri conetur?

§. CLXXXVII.

Paullo difficilior quæſtio eſt, an & is, qui pro honore atque exiſtimatione tuenda, e. g. pro amolienda alapa, ad cædem provolavit, moderamine inculpatæ tutelæ uſus eſſe videatur? At quamvis nihil, ſi a vita diſceſſeris, exiſtimatione ſit præſtabilius, & hinc ſint, qui hic quoque locum eſse violentæ defenſioni, exiſtiment: (vid. Grot. *de jure belli & pac. II*, 1. 10) tamen, quia ſolum periculum vitam aliaque, quæ cum vita pari paſsu ambulant, amittendi jus nobis det utendi inculpatæ tutelæ moderamine, (§. CLXXXVI.) exiſtimatio vero & honor propter injuriam non amittitur, immo potius in ſtatu civili non deſunt legitima injuriam vindicandi media: non poſſumus non 38) eorum ſuffragari ſententiæ, qui hic ceſsare jus violentæ defenſionis prudenter cenſent.

An & pro honore & exiſtimatione tuenda?

§. CLXXXVIII.

Quum porro officium erga alios abſolutum de nemine lædendo ad MENTEM non minus, quam ad corpus, pertineat, (§. CLXXVIII. 9.) & mentis facultates ſint INTELLECTUS & VOLUNTAS: quod ad priorem attinet, nemo temere negaverit, 39) eum graviter lædere alterum, qui juvenem, vel alium minus acutum, mendaciis ac ſophiſmatibus in errorem inducit, 40) eumdem a veritate avertit, 41) præjudicatiſque opinionibus imbuit, immo & is, 42) qui vel tædioſa docendi ratione, vel adfectata ſeveritate efficit, ut ſuæ diſciplinæ

Nemo lædendus ratione intellectus.

traditus ab omni veritatis ac sapientiæ studio abhorreat. *)

*) Ita graviter omnino Maximilianum I. Imp. læsit Petrus, postea Nonæ civitatis antistes, de quo Cuspinian. *p.* 602. *Uti vero habilis per ætatem ad litteras addiscendas fuit Maximilianus, magistro Petro traditus, aliquot annis cum nobilium quorumdam filiis contubernalibus Latinas didicit litteras. Sed quum ejus præceptor, solis dialecticis argutiis doctus, sophismata illi inculcare vellet, ad quæ capessenda aptus non erat, sæpius atrociter verberatus ab eo, magis ipse verberandus, quum verbera servos deceant, non liberos, tandem effecit, ut litteras magis odio haberet, quam diligeret.* Mansit etiam alta mente repostum, quantum detrimenti hoc ipso ceperit. Idem enim auctor est Cuspinianus, identidem de hoc fato suo graviter conquestum esse Maximilianum, & aliquando inter prandendum, multis adstantibus, dixisse: *Si hodie præceptor meus viveret Petrus, quamquam multa præceptoribus debeamus, efficerem, ut se instituisse me pæniteret.* Add. Ger. a Roo *Lib. VIII. p.* 288.

§. CLXXXIX.

Nec ratione voluntatis.

Quumque non minus gravis sit læsio VOLUNTATIS, quæ CORRUPTIONIS nomine venit: consequens est, 43) ut contra officium faciant, qui alterum corrumpunt, 44) ad voluptates, libidines, aliaque vitia pelliciunt, 45) & vel verbis minus honestis, vel 46) exemplis turpibus, animum deteriorem reddunt, vel denique, 47) quum eum a vitiis prohibere, & in viam reducere possint debeantque, id vel plane non, vel non ea,

qua

qua par est, animi contentione faciunt, sed, 48) quantum in ipsis est, peccantem adjuvare student.*)

*) Quam gravis & hæc sit læsio, satis intellexit Dionysius, tyrannus Siculus, qui quum ægre facere cuperet Dioni, quem in Peloponneso manum comparare, sibique bellum facere conari, audiverat, *filium ejus sic educari jussit, ut indulgendo turpissimis imbueretur cupiditatibus. Quamobrem puero, priusquam pubes esset, scorta adducebantur, vino epulisque obruebatur, neque ullum tempus sobrio relinquebatur. Is deinde usque eo vitæ statum commutatum ferre non potuit, postquam in patriam rediit pater, (namque adpositi erant custodes, qui eum a pristino victu deducerent) ut se de superiore parte ædium dejecerit, atque ita interierit.* Corn. Nep. Dion. *Cap. IV.* Non ignota eadem ars Romanis adversus hostes suos, aut dubiæ fidei amicos, ceu docent exempla apud Tacit. *Histor. IV. 64. Agric. XXI. 1.* Immo arcanum hoc tyrannicum esse, observat Forstner. *in Taciti Annal. Lib. I.* Utinam inde demum hunc fructum caperet ætas cerea in vitium flecti, monitoribus aspera, nullos se habere hostes magis infensos, quam eos, a quibus a veris virtutibus abducta ad mollem & luxuriosam vitam pellicitur: quin se tyrannis servire, dum se ab illis corrumpi patitur!

§. CXC.

Corpus porro alterius quum non magis, quam mentem, lædere deceat: (§ CLXXVIII. 9) nefas sane est, 49) alterum verberibus, plagis, aliisque injuriis adficere, 50) vulnera infligere, 51) membris eorumve parte Nec ratione corporis.

 quem

quem mutilare, 52) corpus alterius inedia, vinculis, tormentis, injuria excruciare, res, quibus ei ad conservandam suaviterque transigendam vitam opus est eripere, intervertere, deterioresque reddere, & si qua alia sunt, quibus usus corporis, quod sanum & integrum aliquis a natura acceperat, alterius dolo vel culpa redditur deterior. Quum enim ab his omnibus nos natura adeo abhorreamus, ut mors nobis minus, quam hæ injuriæ, acerba videri soleat: sane, quod fieri nobis nolumus, nec aliis faciendum esse satis unusquisque intelligit.*)

*) Et hinc esse videtur, quod pleræque antiquæ leges pœnam talionis iis proponerent, qui membrum alterius rupissent. Vid. *Exod.* XXI, 23. *Lev.* XXIV, 50. Gell. *Noct. Att.* XX, 1. Diod. Sic. *Bibl.* XII, 17. Quamvis enim vix probabile sit, vel apud Hebræos, vel apud Romanos, juri illi talionis κατὰ τὸ ῥητὸν locum fuisse: Joseph. *Antiq. Jud.* IV, 7. Gell. *ibid.* eo ipso tamen, justissimum esse, ostenderunt legislatores sapientissimi, illi, quod nolit, fieri, qui alteri, quod sibi fieri noluisset, fecerit.

§. CXCI.

Nec factione existimationis.

Quod ad statum hominis attinet, ad hoc caput præcipue pertinet primo EXISTIMATIO, tum SIMPLEX, qua quis pro malo habetur, tum INTENSIVA, qua ob merita præ aliis gaudet. De opibus enim & facultatibus, quia sine dominis concipi non possunt, infra demum erit dicendi locus. Quum vero, quod ad famam atque existimationem attinet, aliquis lædi non possit nisi per CALUMNIAS, (§. CLIV.)

(§. CLIV.) & dicta factaque, ad contumeliam ac ignominiam alicujus comparata, quæ INJURIAS vocamus: 53) ab utrisque abstinendum esse, eo minus obscurum est, quo ægrius eas fere solemus, ab aliis illatas.*)

*) Hinc recte Simplicius ad Epict. Enchirid. *Cap. XXXVIII. p. 247.* injurias & contumelias vocat παρὰ φύσιν ἕξεις διαθέσεις τῆς ψυχῆς, καὶ νόσους καὶ αἰσχη καὶ κακίαν τῆς ψυχῆς, *adfectiones animæ, naturæ contrarias, quin morbos probra, & vitium animarum.* Quod vero naturæ mentis contrarium & in se malum est: illud consentaneum esse non potest juri naturæ, quod nos ad bonum obligat. (§. LXXVIII.)

§. CXCII.

Deinde & ratione PUDICITIÆ lædi potest hominis status, quia, illa sive blanditiis sollicitata, sive vi prostrata, & existimatio detrimentum capit, & ipsæ turbantur familiæ. Quum ergo nemo lædendus sit: (§. CLXXVIII. 8) facile patet, 54) nullius pudicitiæ struendas esse insidias, 55) omniaque stupra, tum violenta, tum 56) voluntaria, *) multoque magis 57) adulteria, & 58) reliquas nefandas ac intolerabiles injurias juri naturæ omnino repugnare.

Nec ratione pudicitiæ.

*) Quamvis enim hic cessare videatur axioma: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*, quum uterque consentiat, adeoque id, quod fit, sibi fieri velit: primo tamen generatim nemo sibi quidquam vult fieri, quo fiat infelicior. Infelicior vero fit, qui ad voluptates, libidines, aliaque vitia pellicitur, adeoque ratione voluntatis læditur. (§. CLXXXIX.) Deinde plerumque læduntur, & alii,

alii, veluti parentes, sponsi, cognati, ac saltim, quod ad hos attinet, manifesto stuprator violat axioma illud juris naturæ præcipuum: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*. Denique qui stuprum feminæ persuadet, is eam corrumpit. Quum vero nos, si sapimus, corrumpi nolimus: nec feminam illam corrumpere licet. Tantum ergo abest, ut excusanda sit illa alienæ pudicitiæ sollicitatio, ut eam quidam legislatores gravius puniendam existimarint, quam stuprum violentum, *quod eos qui vim faciunt, odio haberi censuerunt, ab illis, quibus vis illata est: quum qui se insinuando persuadent, adeo animos pervertant, ut aliorum uxores sibi reddant benevolentiores, quam maritis, & universam domum suæ faciant potestatis, liberosque reddant incertos, maritorumne sint, an adulterorum*. Lysias *Orat. I.*

§. CXCIII.

Lædi aliquis potest cogitando, gestibus, verbis & factis.

Ex his vero, quæ adhuc diximus, satis intelligitur, 59) lædi aliquem posse actionibus tum *internis*, puta COGITATIONIBUS, ad alterius læsionem comparatis, tum *externis*, veluti GESTIBUS, VERBIS & FACTIS. (§. XVIII, 36) Hinc satis patet, 60) etiam odium, contemtum, invidiam, aliaque animi vitia juri naturæ adversari. * 61) Abstinendum quoque esse a gestibus, ex quibus odium, contemtus, invidia elucent, quique alterius animum perturbare possunt. 62) Multo gravissimam in foro humano esse læsionem, quæ in verbis factisque consistit.

*) Quia auctor juris naturæ est Deus καρδιογνώστης, sane non minus ejus voluntatem violat, qui quid contra legis suæ præscriptum co-

cogitat, quam qui illam verbis factisque transgreditur: ac proinde jam supra jus naturæ ad actiones internas non minus, quam ad externas, pertinere observavimus. (§. XVIII. 36.) Deinde quum juris naturæ genuinum principium sit AMOR, (§. LXXIX, 37.) is vero non primario in actione externa, sed in adpetitione boni, cum percepta ex alterius perfectione & felicitate delectatione conjuncta, consistat: (§. LXXX.) non potest non juri naturæ repugnare etiam odium alterius, adeoque aversatio cum percepta ex alterius infelicitate atque imperfectione delectatione conjuncta, quamvis illa interna sit, & in sola cogitatione consistat. Hinc Servator noster, optimus legis divinæ, tum naturalis, tum positivæ, interpres, & actiones internas legis adversas damnat. *Matth. V,* 22. 28. Et hæc iis opponenda duximus, qui jus naturæ & gentium tantum ad actiones externas pertinere existimant.

§. CXCIV.

Sermonem homo præ brutis peculiarem habet.

Quum vero & VERBIS, seu SERMONE, lædi alter possit: (§. CXCIII. 62.) operæ pretium fuerit, de officiis circa SERMONEM agere paulo accuratius. Tanta nimirum erga nos est providi numinis clementia, ut non modo mentem nobis dederit, quæ percipere, judicare, ratiocinari, adpetere item & adversari possit, suarumque cogitationum sibi sit conscia; sed & facultatem cum aliis communicandi animi sensa, ut & hi, quid cogitemus, velimus, nolimus, non ignorent. Quamvis vero & bruta animantia hinnitu, rugitu, murmure, boatu, latratu, similive sono incondito animi sensa & adfectus obscu-

ſcure & confuſe prodere videamus : *) homini tamen id præterea divinitus datum eſt, ut, quid cogitet, clare & diſtincte eloqui, de eoque alterum certiorem reddere poſſit.

*) Sic canis alio ſono iram, alio dolorem, alio φιλανθρωπίαν, alio alios adfectus prodit : at quid ſpeciatim cogitet, nec clare diſtincteque exprimit, nec ullo ſono exprimere poteſt, quum tamen & canes, & pleraque animalia perfectiora iiſdem pæne organis loquendi, quibus homo gaudet, inſtructa ſint. Quin quo imperfectius eſt animal, eo minus ullum ſonum, quo animi ſenſa indicet, edit, veluti piſces, cochleæ, oſtreæ. Unde non potuiſſet Pythagoras magis cordatioribus omnibus debere ludibrium, quam dum ſe brutorum ſermonem non modo intelligere, verum etiam cum iiſdem colloqui poſſe, jactavit, ſeque hoc ipſo vel fanatici ingenii hominem, vel inſignem impoſtorem eſſe, oſtendit. Vid. Jamblich. *vit. Pythag. Cap. XIII.*

§. CXCV.

Quid ſermo?

Quandoquidem ergo id, quod circa ſermonem præ brutis peculiare habemus, in clara, & diſtincta cogitationum noſtrarum communicatione cum aliis conſiſtit, (§. CXCIII.) experientia porro docet, id nos conſequi per ſonos articulatos. *(id eſt) per ſonos, per organa loquelæ tam diverſimode modificatos, ut diverſæ inde voces, quibus res omnes, earumque modos, ſtatum, actiones & paſſiones denominare placuit, emergant. Quare SERMO eſt ſonus articulatus, quo animi noſtri ſenſa cum aliis clare & diſtincte communicamus.

*) At

*) At ingenium humanum in eo non adquievit, quod rebus omnibus certa ac distincta nomina imposuit, sed & alia invenit signa, quibus loco sermonis uteremur, si non esset eo utendi occasio. Sic enim invenimus modum, & cum absentibus animi nostri sensa per figuras litterarum, ita distincte communicandi, ut verba nostra non audiant, sed visu percipiant. Quod sane tam stupendum est θαῦμα, ut quidam id ipsi Deo tribuere non dubitent. Est & modus veluti colloquendi per digitos, quem in Turcia ab elinguibus inventum, magnatibus ibi admodum familiarem esse, refert Ricaut *tableau de l'Empire Ottomanique Cap. VII. p. 12.* Ut jam non dicam de *oculiloquio* & *pediloquio*, de quibus singulares exstant Molleri Altorffensis *dissertationes*. Hæc omnia quamvis SERMONIS nomen non mereantur, tamen sunt loco sermonis, ac proinde, quod circa sermonem, idem & circa hæc signa justum est.

§. CXCVI.

Ex qua definitione satis patet, 63) sermonem nobis nec Dei, nec brutorum, 64) sed nostri aliorumque hominum caussa datum esse, ac proinde 65) Deum velle, ut eo animi sensa, quatenus id amor, quem nobis imperavit, exigit, cum aliis communicemus, *) adeoque 66) ut ne sermone quidem nostro alios lædamus, sed 67) nostris aliorumque commodis etiam sermone nostro pro virili serviamus. **Quomodo eo utendum sit?**

*) Recte nimirum ratiocinamur, sermonem non Dei caussa nobis datum esse, quia Deus omnes cogitationes nostras, & sine ullo sermone nostro intelligat; nec brutorum caussa, quæ sermo-

sermonem nostrum non tamquam sermonem; sed tamquam alia, quibus adsueta sunt, signa percipiunt: adeoque nihil superesse, quam ut nos sermocinandi facultatem nostri aliorumque hominum caussa primario accepisse statuamus. Nostri caussa, non ut nobiscum cogitationes nostras communicemus, quippe quarum jam tum nobis sumus conscii, sed ut alios reddamus certiores, quid nobis fieri velimus, & qua in re alios nobis utiles esse velimus. Aliorum caussa, ut & his, quæ scire eorum interest, & quid illis utile futurum sit, indicare possimus. Quum ergo alii amandi sint æque ac nos ipsi, & quod nobis fieri nolumus, id nec aliis faciendum sit: consequens sane est, ut neminem sermone nostro lædere, aliis vero pro virili prodesse teneamur.

§. CXCVII.

Verborum notione recepta utendum.

Quum ergo ad animi sensa cum aliis communicanda comparatus sit sermo, (§. CXCVI. 65.) idque fiat per sonos articulatos, quibus res omnes, earumque modos, statum, actiones, passionesque denominare placuit: (§. CXCV.) consequens est, 68) ut colloquuturi verbis non aliam, quam quæ semel placuit, notionem tribuere, vel 69) si verbo insolito, aut notione minus vulgari utantur, mentem suam accurate explicare teneantur, nec 70) ægre ferre possint, si ceteroquin verba eo sensu, qui semel inter linguæ peritos obtinet, vel hoc tempore receptus est, accipiantur, si id verborum συναφὴ, aliæque circumstantiæ ferant.

§. CXCVIII.

Nemo sermone lædendus.

Quumque Deus velit, ut sermone animi sen-

sensa, quatenus id amor exigit, cum aliis communicemus, (§. CXCVI, 65.) amor vero hic non patiatur, ut alterum sermone nostro lædamus, (ib. 66.) denique lædere sit, aliquid perfectionis felicitatisve alteri detrahere: (§. LXXXII.) sequitur sane, 71) ut nihil, cujus notitiam jure perfecto imperfectove*) a nobis exigere alter potest, tacere: 72) nihil, quod falsum est, eo casu eloqui, neque 73) quemquam sermone in errorem inducere, vel ei ullum detrimentum adferre debeamus.

*) *Jus perfectum* est correlatum obligationis perfectæ, *imperfectum* imperfectæ. Prius exigit, ut neminem lædamus, suumque cuivis tribuamus: (§. CLXXIV.) adeoque toties a nobis veritatem jure perfecto a nobis exigere quis potest, quoties, illa dissimulata, vel conversa in mendacium, vel adulterata saltim, a nobis læderetur: vel quoties ex pacto, ipsiusve negotii, quod nobis cum illo intercedit natura id illi debemus, ut veritatem eloquamur. Quumque posterius nos ex virtute obliget ad alterius perfectionem ac felicitatem, æque, ac nostram, pro virili amplificandam: facile patet, toties nos teneri ad veritatem aperte & sine dissimulatione eloquendam, quoties alterius perfectionem felicitatemque sermone nostro amplificare licet. Jus ergo alterius perfectum lædit, qui sciens, alteri insidias a percussore strui, id dissimulat, vel illi plane persuadet, percussorem, tamquam amicum, salutandi caussa accessurum, itemque, qui suscepta rerum alienarum custodia, fures adesse sciens dissimulat, vel eos tamquam viatores apud se divertere, mentitur. Jus imperfectum alteri intervertit, qui erran-

errante altero, negat, sibi rectam viam notam esse, vel ei plane viam aliam monstrat.

§. CXCIX.

Lædere possumus alterum dissimulatione, mendacio, deceptione.

Qui tacet id, cujus notitiam alter jure perfecto vel imperfecto ab eo exigere potest, is DISSIMULAT. Qui eo casu eloquitur aliquid, quod falsum est, ut alteri detrimentum inferat, is MENTITUR. Qui denique alterum, cui mali quid facere cupit, in errorem inducit, eum DECIPERE alterum dicimus. Ex quibus definitionibus, cum superiore paragrapho comparatis, liquido patet, 74) tum dissimulationem, qualem descripsimus, tum 75) mendacium omne, tum 76) deceptionem, juri naturæ ac gentium repugnare.

§. CC.

Quando vel tacere, vel falsum dicere, vel ambigue loqui liceat?

Attamen quum ita comparatus sit, quem aliis debemus, amor, ut hos non majore, quam nos ipsos, sed pari amore prosequi teneamur: (§. XCIV, 65.) consequens est, 77) ut tacere liceat, si sermo noster alteri non profuturus, nobis vero aliisve detrimentum aliquod adlaturus sit. 78) Ut & falsi quid dicere, & 79) sermone ambiguo uti non sit nefas, 80) si alteri nullum jus sit, veritatem a nobis exigendi, (§. CXCVIII.) 81) vel nos sermone aperto ei, cui honeste non possumus non respondere, nihil commodi, nobis vero aliisve multum detrimenti essemus adlaturi, vel si denique 82) hujusmodi sermone ad alterum non modo nihil

hil detrimenti, sed & haud parum utilitatis, sit redundaturum. *)

*) Sic sane nemo vitio verterit mercatori, si a curioso interrogatus, quam dives sit, taceat, vel alio sermonem inflectat, per *num.* 77. Nec magis reprehensione videbitur dignus imperator, qui hostem vel sparso falso rumore, vel fama ambigua, decepit, quia hosti nullum neque perfectum, neque imperfectum jus est, veritatem ab hoste, tamquam hoste, exigendi, *per num.* 68. 79. 80. Porro Athanasii potius prudentiam laudaveris, quam accuses dolum, quod se fugientem persequentes ambiguo sermone ita detinuit, ut cum Athanasio se colloqui non intelligerent. Theodor. *Histor. Eccl.* 8. Sine periculo enim tacere non poterat, & sermo apertus persequentibus nihil utilitatis; Athanasio multum detrimenti attulisset. *per num.* 81. Denique nemo dubitat, non agere contra officium, qui, si id vel docentis conditio, vel captus auditoris exigere videatur, fabulis, fictionibus, parabolis, symbolis & ænigmatibus alios meliores reddere & veritatem sub hoc vehiculo aliis ingerere student, quum his prosint, nemini vero eo ipso noceant *per n.* 82.

§. CCI.

Ex quo colligimus merito, 83.) injustam esse omnem DISSIMULATIONEM, (§. CXCIX. 74) non omnem TACITURNITATEM, per quam intelligimus reticentiam ejus, ad quod aperiendum alteri, nec perfecte, nec imperfecte obligamur. (§. CC. 77.) 84) Injustum esse omne MENDACIUM, (§. CXCIX. 75.) non omne FALSILOQUIUM, (§. CC. 78. seq.) 25) In-

Quid taciturnitas, falsiloquium, fictio?

Injustam esse DECEPTIONEM alterius, (§. CXCIX. 76) non autem SERMONEM ACUTUM & FICTUM. (§. CC, 79. sequ.) adeoque 86) hæc omnia, nisi judicio nostro decipi velimus, accurate esse distinguenda. *)

*) Apud Græcos quodammodo ambiguum est vocabulum ψεῦδος, quod & *mendacium* & *falsiloquium* significare potest. Pro mendacio enim accepit Demosthenes, dicere solitus, οὐδὲν εἶναι, ὅ, τι μεῖζον ἂν ἀδικήσειέ τις, ἢ ψευδῆ λέγων, *nullam esse rem, qua gravius quis lædere possit, quam dicendis mendaciis.* Pro falsiloquio Chariclea, cujus fertur apophthegma: καλόν ποτε εἶναι τὸ ψεῦδος, ὅταν ὠφελοῦν τοὺς λέγοντας, μηδὲν καταβλάπτῃ τοὺς ἀκούοντας. *Bonum esse aliquando falsiloquium, quum videlicet ita juvat eo utentes, ut interim audientes non lædat.* Heliod. *Æthiop. Lib. I. Cap. III. p. 52.* At non ita ἐκ τῶν μέσων est vocabulum mendacium, quod, quum semper turpe atque detestabile vitium notet, a falsiloquio merito distinguitur. Quod & de reliquis, quæ hic conjunximus, vocabulis est observandum.

§. CCII.

Quid veritas & veracitas?

Idem observandum de VERITATE & VERACITATE. Quum enim is VERAX dicatur, qui veritatem sine dissimulatione eloquitur, quoties alteri eam ex nobis intelligendi perfectum imperfectumve jus est: consequens est, 87) ut VERACITAS semper in laude ponenda sit; contra 88) indifferens videatur, & mala non minus, ac bona esse possit VERITAS, quippe quæ in convenientia verborum signorumque externorum cum cogitationibus mentis con-

consistit, (*Elem. phil. ration.* §. XCIV.) siquidem 89) is non semper facit officium, qui omnes cogitationes suas aperit. *)

*) Notum illud Syracidis, *sapienti os in corde, stulto cor in ore esse*. Vera ergo dicit dives, qui thesauros suos furi prodit, nec tamen ideo ejus virtutem & veracitatem quisquam laudaverit: quum contra illi mendacium exprobrari non possit, si expiscante fure, tacuerit, aut sermonem alio inflexerit. (§. CC. *) Hinc illa Simonidis: *μηδέποτε μεθ' αὐτῷ μεταμελῆσαι σιγήσαντι, φθεγξαμένῳ δὲ πολλάκις, numquam se pœnituisse silentii, sermonis sæpenumero*. Nec non hoc Thaletis: *Οὐ τὰ πολλὰ ἔπη φρονίμην ἀποφαίνεσθαι δόξαν, non multa verba prudentis animi indicium esse*. Et quæ sunt his similia.

§. CCIII.

Quid adseveratio, jusjurandum, benedictio, maledictio, exsecratio?

Sermo, quo nos veritatem eloqui, vel falsi nihil dicere, serio confirmamus, dicitur ADSEVERATIO. Adseverationem, quæ fit invocato Deo tanquam vindice, JUSJURANDUM vocamus. Denique sermo, quo alteri fausta quævis a Deo precamur, BENEDICTIO, quo dira quævis adprecamur, MALEDICTIO, quo quis, exæstuante ira, capiti suo dira imprecatur, EXSECRATIO solet adpellari.

§. CCIV.

Quando uti liceat adseverationibus.

Quum ergo, qui aliquid adseverat, serio confirmet, se verum eloqui, nec falsum dicere, (§. CCIII.) id vero nemo sanus faciat, nisi qui suspicatur, pellucere mendacium, qualis suspicio conscientiæ malæ indicium est: (§. XXXV.) 90) nemo prudens adseverationibus temere & præter necessitatem,

tem, sed 91) tum demum utetur, si quis alter sine caussa in dubium vocat ea, quæ dicit, & 92) nec aliter eum convincere potest, & 93) ejus tamen interest, sibi fidem haberi. Ex quo porro colligimus, 94) tanto magis eum agere contra officium, qui multis gravissimisque adseverationibus ad lædendum decipiendumque alterum utitur. *)

*) Quum enim alterum circumvenire & decipere, in se turpe ac contra officium sit: (§. CXCIX. 76.) quid turpius atque injustius posset excogitari, quam decipere per adseverationes? Et huc pertinet Romanorum formula: UTI INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, UTI NE PROPTER TE FIDEMVE TUAM CAPTUS FRAUDATUSVE SIEM. Cic. *de offic. III.* 16. Turpe enim est alterum capere & defraudare, & multo turpissimum *capere & fraudare per fidem suam*. Unde & famosum fuisse judicium fiduciæ, observat V. C. Franc. Car. Conradi *de pacto fiduc. Exerc. II.* §. *IV.*

§. CCV.

Quando benedictionibus? An & maledictionibus & exsecrationibus?

Quumque, cujus perfectione & felicitate delectamur, ei fausta quævis non minus, ac nobis ipsis, contingere velimus: 95) non iniquum sane erit, alteri benedicere, eique fausta quævis adprecari, dum id fiat serio, & ex amore, non ex consuetudine, & veluti dicis tantum caussa. *) Contra ea 96) quum odium spirent maledictiones, eas esse injustissimas, nisi cum misericordia quis alteri denunciet, quæ ejus furfuris hominibus ipse Deus jam interminatus sit.. Denique 97) exsecrationes, quippe & amori sui ipsius adversas, & ex desperatione & ira im-

modica profectas, numquam esse excusandas: neque hic, dum ex recta ratione rem æstimamus, in censum venire debere exempla quædam heroica, quorum consideratio ad aliam cathedram videtur pertinere. —

*) Itaque pleræque faustæ acclamationes, quæ ex variis caussis occini solent, illustribus ac potentioribus viris, in adulationes abeunt. Immo aliquando sunt tanquam venenum, melle conditum, quoties eum, cui bene precantur, periisse mallent, vel vitæ ejus ac fortunæ struunt insidias. Hæc omnia quum non ex amore, sed odio, proficiscantur, contra jus naturæ esse, nemo negaverit.

§. CCVI.

Quod ad JUSJURANDUM attinet, quum per illud intelligatur adseveratio, Deo, tamquam vindice invocato, facta, (§. CCIII.) & ne ipsa quidem simplice adseveratione temere & promiscue utatur vir bonus. (§. CCIV.) *98*) multo minus temere & sine necessitate utetur jurejurando, sed *99*) tum demum, quando id vel a superiore, veluti judice, vel ab alio deferatur, siquidem tunc vel ipse amor exigit, ut alterum de veritate reddamus certiorem, eique suspicionem metumque falsitatis eximamus. Id vero 100) locum habet in omni jurejurando, adeoque 101) ne opus quidem est tot divisionibus in jusjurandum PROMISSORIUM, & ADSERTORIUM, & hujus in TESTIMONIALE & LITIS DECISORIUM, *) quum eædem ubique regulæ obtineant. Jurisjurandi quis sit usus?

*) Accedit, quod si rem expendamus paulo

accuratius, omne jusjurandum sit *promissorium*. Quisquis enim jurat, sive superiore, sive adversario deferente, ille promittit, se veritatem eloquuturum bona fide. Ceterum id interesse ajunt inter PROMISSORIUM & ADSERTORIUM, quod illud super facto futuro; hoc super præterito præstetur, quod posterius siquidem de facto alieno juratur, TESTIMONIALE * si de proprio, LITIS DECISORIUM, & quidem, si a judice defertur super facto ipso, vel SUPPLETORIUM vel PURGATORIUM; utrumque vero NECESSARIUM: si super quantitate obligationis, JUSJURANDUM IN LITEM; si super conscientia litigatoris, JUSJURANDUM MALITIÆ vel CALUMNIÆ, denique si pars parti jusjurandum extra judicium defert, VOLUNTARIUM, sin in judicio, JUDICIALE vocari solet. Enimvero hæc ex jurisprudentia magis Romana, quam ex naturali esse, vel inde patet, quod aliæ gentes, veluti Hebræi & Græci, eas divisiones non agnoverunt. Vid. Codex Talmudicus שבועות *Tom. IV. edit. Surenhus.* Maimonid. *de Jurejurando*, editus a Diethmaro *Lugd. Bapt. MDCCVI.* Selden. *de Synedr. Hebr. II, 11.* Jac. Lydius *de juramento*. Quibus addi possunt, quæ Petitus, aliique antiquitatum scriptores, de usu forensi jurisjurandi apud Græcos passim commentati sunt.

§. CCVII.

Qui & quomodo jurare debeant?

Quumque a jurantibus Deus, tamquam vindex, invocetur; (§. CCIII.) consequens est, 102) ut in ludibrium abeat jusjurandum athei, nec leviter peccet, qui homini ejus commatis jusjurandum defert. 103) Ut jusjurandum tum quod ad formulas, tum quod ad ritus attinet, cujusvis religioni sit

attem-

attemperandum, *) adeoque ne jurisjurandi quidem nomen mereatur adseveratio per res, quarum nulla mentem vincit religio. 104) Ut perjurii meritò det poenas, qui per falsos Deos pejeravit, immo 105) & atheus, qui dissimulato atheismo, per Deum pejeravit, tamquam qui alios decepit, jure puniatur.

*) Modo formula hujusmodi non simul tendat in ignominiam veri Dei, quippe quum actiones hujusmodi ne necessitas quidem extrema excuset. (§. CLX. *60.*) Hinc experientia docet, jusjurandum, Judæo delatum, ejus religioni attemperari, quia formula illa nihil complectitur, quod in Dei veritatisve Christianæ ignominiam vergat. Contra dubitarim ego, an excusandus sit Judex Christianus, qui Mahumedanum apud se jurare jubeat *per Mahumedem, maximum Dei unius prophetam*, maxime, quum non sit talis Mahumedanorum religio, ut præstito per verum Deum, cæli terræque conditorem, jurejurando, non æque ad eloquendam veritatem adstringantur, ac si simul impostoris istius faciant mentionem.

§. CCVIII.

Ex eo porro, quod non ultro & temere, sed, deferente altero, jurandum est, (§. CCVI. *99*) colligimus, 106) jusjurandum præstari in gratiam non jurantis, sed deferentis, adeoque 107) illud ex ejus, non ex jurantis, mente atque intentione esse explicandum, ac proinde 108) absurdissimas esse cavillationes illas, vel reservationes mentales, quas vocant, quibus homines improbi

Cujus ex mente interpretandum sit jusjurandum?

jurisjurandi vim eludere conantur: 109) absurdissimas etiam interpretationes eorum, qui turpia vel absona postulant ab iis, qui ultro jurarunt, alterum repulsam a se non laturum.*)

*) Quamvis enim multipliciter peccet, qui se tali jurejurando obstringit, primo quod ultro ac præter necessitatem, & nemine deferente, jurat: (§. CCVI. 98. 99.) deinde, quod in antecessum promittit, alterum non laturum repulsam, quum nondum præscire possit, qualia petiturus sit alter: denique quod hoc ipso se sine necessitate vel perjurii, vel temerarii jurisjurandi periculo exponit: non tamen hujusmodi jurejurando quisquam obstringitur ad id, quod juratus promisit, præstandum, si quid alter, quod factu impossibile, turpe, atque iniquum sit, petat. Quum enim sibi ipse detulerit jusjurandum; illud procul dubio ex ejus tantum mente ac consilio erit interpretandum. (§. CCVIII. 107.) Nemo vero, cui sana mens est, sese ad ea, quæ vel per naturam, vel per legem fieri non possunt, obstringere velle creditur. Peccavit ergo Herodes *Matth. XIV.* dum filiæ saltatrici jurejurando temerario promisit, se, quidquid esset petitura, daturum, at multo graviore se scelere obstrinxit, dum ei petenti Joannis caput indulgere non dubitavit.

§. CCIX.

Effectus ejus & nata inde obligatio. Ceterum quum jusjurandum sit adseveratio, cum invocatione Dei tamquam vindicis, conjuncta: (§. CCIII.) consequens est, (§. CXXXI. 36.) 110) ut quisque obligatus sit ad jusjurandum religiose servandum. 111) Ut cavil-

villationibus jurijurando non satisfiat.*) Ut tamen 112) legi cedere debeat obligatio jurisjurandi, adeoque 113) illud nullam obligationem producat, si quis se eo ad rem turpem, legibusve prohibitam, devinxerit, quamvis, 114) si legibus directe non refragetur jurata promissio, omnino quis teneatur, nisi dolo alterius malo deceptus, vel vi injusta adactus, jurarit. (§. CVII. §. CIX. 43.) Ex quo denique patet, 115) quid statuendum sit de canonistarum axiomate: *omne jusjurandum esse servandum, quod sine sempiternæ beatitudinis detrimento servari possit.*

*) Est vero *satisfactio per* CAVILLATIONEM, si quis verbis non menti deferentis satisfacit. Quod quam impium sit, facile patet. Qui per cavillationem satisfacit jurijurando, is alterum decipit. Decipere alterum in se injustum est, (§. CXCIX. 76.) & multo quidem injustius, si quis invocato summo numine, tamquam vindice decipiat. Hinc vero perjurium admisit Hatto, Archiepiscopus Moguntinus, dum Alberto Bambergensi pollicitus, se eum salvum reducturum in castellum, simulata fame, reduxit ad capiendum jentaculum, exsolutum se eo ipso ratus jurisjurandi religione. Otto Frising. *Chron. VI*, 15. Marian. Scot. *ad ann. DCCCCVIII.* Miratur hanc *Archipræsulis versutiam* Ditmarus Merseb. *Lib. I. ineunte*, & recte miratur, quum ne Romani quidem sine censura ac nota dimiserint captivum, qui simili jurejurando astuve hostes deceperat. Gell. *Noct. Att. VII*, 18. De eo recte Cic. *de offic. III*, 32. *Liberatum se esse jurejurando interpretabatur. Non recte Fraus enim adstringit, non dissolvit perjurium. Fuit igitur stulta calliditas*, per-

perverse imitata prudentium. Itaque decrevit Senatus, ut ille veterator & callidus vinctus ad Annibalem duceretur.

§. CCX.

Qui læsit, tenetur ad satisfactionem.

Sic satis demonstrasse nobis videmur, neminem nec verbis, nec factis, nec ipsa cogitatione, esse lædendum. Quum vero quicumque alterum infeliciorem reddit, LÆDERE dicatur: is vero vel maxime alterum reddat infelicem, qui, quod ei intulit, damnum non resarcit: consequens est, 116) ut, qui damnum dedit, ad illud resarciendum satisfaciendumque omnino sit obligatus. 117) Ut, qui satisfactionem illam alteri denegat, novam illi injuriam inferre, ac denuo illum lædere recte dicatur. *) 118) Ut si plures damnum dederint, circa satisfactionem idem observandum sit, quod supra de imputatione actionis a pluribus perpetratæ diximus (CXII. sequ.)

*) Obligationem hanc ad satisfactionem Aristoteles *Ethic. ad Nicom. V*, 2. ex contractu involuntario; Pufendorffius *de jur. nat. & gent. III*, 2. ex eo derivat, quod frustranea futura esset lex de nemine lædendo, nisi simul vellet legislator, ut damnum resarciretur. At nos ex ipso LÆSIONIS conceptu id officium elicimus. Non enim magis imperfectiores nos atque infeliciores reddit, qui quid nobis, quod nostrum est, intercipit & aufert, quam qui, quod intercepit & abstulit, non restituit, vel alio modo non satisfacit. Quum ergo nemo sit lædendus: nec reparatio damni vel satisfactio erit deneganda.

§. CCXI.

§. CCXI.

Per SATISFACTIONEM hic intelligimus præstationem ejus, quod lex a lædente exigit. Duo autem lex quævis perfecta exigit, I) ut, quia facto suo quis alteri damnum dedit, id resarciatur.* II) Ut, quia & ipse legislator per denegatum obsequium læsus est, malum aliquod passionis ferat, quisquis alteri contra legem damnum intulit. Quamobrem 119) *satisfactio* semper & poenam, & reparationem damni, suo ambitu complectitur. Grot. *de jure belli & pac. II*, 17. 22. & 120) una alteram vel ideo non tollit, quod vitiositas actus, ob quam poena irrogatur, & damnum, quod resarciendum est, in omni delicto semper conjuncta sunt. Sed de POENA alibi erit dicendi locus. Quid satisfactio; & quotuplex.

*) Si damnum nullius facto illatum est, nemo etiam ad satisfactionem est obligatus, neque casus, a sola providentia divina profectus, ulli mortalium potest imputari. (§. CVI. 27.) Et inde sequitur, ut, si quis in rebus suis tale damnum passus sit, eum dominus ferre teneatur. Quod enim nemini imputare possumus: id ipsi ferre cogimur. Casum ergo, qui nemini imputari potest, ipse dominus ferre cogitur.

§. CCXII.

DAMNUM porro datum aut ita comparatum est, ut res omnis in pristinum locum restitui possit, aut ut factum infectum fieri nequeat. Priore ergo casu 121) res ipsa exigit, ut res omninò in priorem statum restituatur, simulque 122) damnum quod læsus hoc ipso, quod eum re sua carere oportuit & 123) Quomodo præstanda?

quod pro recuperanda illa impensas facere coactus est, sensit, resarciatur. Posteriore, 124) ut æqua æstimatione in tantum, quantum fieri potest, læso præstetur indemnitas, & 125) ea in re non modo veri pretii, sed & adfectionis ratio merito habeatur. Quod exemplis homicidii, vulnerationis, mutilationis, adulterii, stupri, similiumque criminum illustrat Pufendorffius *de jur. nat. & gent. III, 1. 7. sequ.*

CAPUT VIII.

De Officiis erga alios imperfectis.

§. CCXIII.

Connexionis ratio.

ITa satis nobis demonstrasse videmur, neminem esse lædendum: quin & ostendisse, in quo constat alterius læsio. Jam ergo proximum esset, ut quomodo suum cuique tribuendum sit, eadem industria explicaremus, (§. CLXXV.) nisi hæc officia HYPOTHETICA ita essent comparata, ut sine imperfectorum natura & indole intelligi nequeant. (§. CLXXVI.) Quare consultissimum fuerit, tractationem hanc præmittere, attamen id iterum iterumque monere, ne πρότερον ὕστερον, i. e. crimen, ævi nostri Rhadamantis capitale, sclentes dolo malo perpetrasse videamur.

§. CCXIV.

Officiorum imperfectorum fundamentum & divisio.

Fons horum officiorum omnium est AMOR HUMANITATIS vel BENEFICENTIÆ, (§. LXXXIV.) quo ei, quem amamus, & id libenter tribuimus, quod ei non debemus jure stricto, & quod

& quod tamen ad ejus felicitatem pertinere animadvertimus. Quum vero HUMANITAS nos sine detrimento; BENEFICENTIA & cum detrimento aliis prodesse jubeat: (§. LXXXIII. *) 1) OFFICIA etiam IMPERFECTA duorum generum esse, & in officia HUMANITATIS, vel INNOXIÆ UTILITATIS, & BENEFICENTIÆ, recte dispesci, patet. Utraque 2) ob multarum rerum necessariarum indigentiam, tam sunt necessaria, ut homines sine iis vitam suaviter & commode traducere non possint.

§. CCXV.

Quum ergo & horum officiorum non alia esse possit norma, quam nostri ipsius amor, adeoque alios amare teneamur, tamquam nos ipsos: (§. XCIII. 66.) consequens est, 3) ut quod nobis fieri ab aliis volumus, id & aliis facere teneamur. (§. LXXXVIII. 55.) Unde & supra, dum certum principium, ad quod omnia, quæ aliis hominibus præstanda sint, officia referri possint, præmisimus, invenimus regulam: HOMO HOMINEM NON MINUS, QUAM SEIPSUM, TENETUR AMARE, NEC ALTERI, QUOD SIBI NON VULT, FACERE; (unde officia perfecta deduximus,) CONTRA ILLA FACERE OMNIA, QUÆ SIBI AB ALTERO FIERI CUPIT. (§. XCIII. 68.) Unde officia omnia *imperfecta*, tum *humanitatis*, tum *beneficentiæ* prono alveo fluere, res ipsa docebit. De iis axiomata.

§. CCXVI.

Primo itaque nemo sibi vult ea denegari, quæ alter sine detrimento suo præstare potest. Ergo & alteri quisque talia liberaliter præstare tenetur. Inhumanissimum ergo di- Obligatio ad officia, quæ sine detrimento præstantur.

 xeris

xeris merito, 4) qui alterum, quum possit, ope & consilio non juvat, vel ejus res non servat pro virili, 5) errantem non revocat in viam, 6) sitienti aquam profluentem, 7) algenti ignem, æstu languenti umbram, negat, vel 8) aliquid ab altero cum ejus incommodo exigit, quod facilius & sine suo alteriusque detrimento consequi posset. Quin 9) adeò levis ac tralatitia est hæc benignitas, ut sæpe per leges vel consuetudines officia hæc imperfecta in perfecta transire videamus. *)

*) Sic legibus cautum fuerat apud Athenienses, ut diris devoveretur, quisquis erranti non monstrasset viam. Hinc sententia Diphili: ἀγνοῖς, ἐν ταῖς ἀραῖς, ὅτι ἐστιν, εἴ τις μὴ φράσει τὴν ὀρθὴν ὁδόν; *An nescis, quod in exsecrationibus quoque sit, si quis rectam viam non ostenderit?* Sic legibus quoque Romani caverant, ut quis alterum actione compellere posset ad rem exhibendam, qui sibi nec ex pacto ullo, nec ex delicto, esset obligatus. Ad consuetudinem vero provocat Latona apud Ovid. *Metamorph. VI. v.* 349.

Quid prohibetis aquas? usus communis aquarum est.

Et Seneca *Controv. I,* 1. *iniquum est, collapsis manum non porrigere. Commune hoc jus generis humani est.* Commune jus, id est, consuetudo, communi omnium gentium consensu recepta.

Nec non ad ea, quibus abundamus.

§. CCXVII.

Ejusdem prope innoxiæ utilitatis est 10) præstatio rerum, quarum tanta nobis adfluentia est, ut eas sine notabili aliquo detrimento

to cum aliis possimus communicare, itemque 11) earum rerum, quæ alioquin apud nos essent perituræ, in aliorum utilitatem dispensatio: ut adeo 12) & illi valde inhumani sint, qui res tales corrumpunt, flammis absumunt, in mare projiciunt, in terra clam defodiunt, tantum ut nemo aliorum inde aliquid capiat utilitatis.*)

*) Est & hæc satis tralatitia humanitas, & veluti alter ejus gradus. Quemadmodum vero, qui cuiquam hæc officia denegant, valde inhumani sunt: ita iniqui actionum suarum æstimatores videntur, qui ideo maximas sibi gratias deberi existimant. Terent. *Andr. II, 1. v. 31. Neutiquam officium liberi esse hominis puto, quum is nihil promereat, postulare, in gratiæ adponi sibi.* Quis vero magnam rem præstitisse hospiti dixerit Calabrum, de quo Horat. *Epist. I, 7. v. 14.*

Quo more piris vesci calaber jubet hospes.
Tu me fecisti locupletem. Vescere sodes.
Jam satis est. At tu quantumvis tolle. Benigne.
Non juvisa feres pueris munuscula parvis.
Tam teneor dono, quam si dimittor onustus.
Ut libet: hæc porcis hodie comedenda relinques.
Prodigus & stultus donat, quæ spernit & odit.

Perquam inhumanus est, qui talia aliis indigentibus negat: non multo plus quam inhumanus, qui dum ea offert, tam beneficus sibi videtur, ut ideo alterum sibi perpetuo obstrictum habere debeat.

§. CCXVIII.

Quid si noxia no-

At quum talia aliis præstare teneamur ex

 amo-

nobis ifutura sit humanitas ?

amore, quo nos alios prosequi jubet Deus O. M. (§. CCXV.) nemo vero alterum se ipso magis amare teneatur: (§. XCIII. 65.) consequens est, 13) ut si his officiis nobis ipsis, vel amicis, non obfuturos esse, prævideamus, ea jure aliis denegemus. Quod quum vel maxime contingere possit in statu naturali, ubi nullus nos tutos præstat magistratus, si hostibus manifestis prodesse hoc modo non dubitemus: facile reddi potest ratio 14) cur in statu naturali hosti, quatenus hostili erga nos animo est, etiam innoxiæ utilitatis officia jure denegemus, 15) contra in statu civili eo obtentu nemo temere sine reprehensione utatur. *)

*) Sic in bello hostes jure prohibemus aquatione, jure item corrumpimus commeatum, ne illis, nos invasuris, utilitatem præstet. Sed hæc omnia eatenus jure fiunt, quatenus hostili in nos sunt animo. Alioquin enim, si nobis obesse non possunt, omnino humanitatis insignem ferunt laudem, qui & hostes, ex. gr. captivos, vel morbo decumbentes, sine insigni detrimento suo juvant. Quumque in statu civili non temere nobis nocere possit hostis, quem saltim magistratus auctoritas in ordinem cogere potest: inhumanus omnino est, & qui hosti, immo & scelerato homini, has innoxiæ utilitatis res subtrahit, quum hic misereri oporteat οὐ τὸν τρόπον, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον, εἰ μὴ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον, *non mores, sed hominem, vel si non hominem, ac saltim humanitatem*, uti recte vidit Aristoteles *apud Diogen. Laert. V*, 21. Quare vix excusanda est inhumanitas Atheniensium, qui Socratis accusatores ita adversati sunt, ut nec

ignem

ignem iis accenderent, nec interrogantibus responderent, neque in balneo aqua uterentur eadem, donec illi odii impatientia sese suspenderent. Plutarch. *de invid. & od. p.* 538.

§. CCXIX.

Immo potius, quum amor, ex quo hæc officia proficiscuntur, non ob alterius merita, sed ob æqualitatem naturæ, debeatur: (§. LXXXVIII.) facile patet, 16) & inimicis, non denegandas esse res, quibus abundamus, & quæ sine detrimento nostro præstari possunt, quin 17) tanto splendidiorem fore hanc humanitatem, quanto minus illa cum spe aliqua insignem gratiam ab hostibus ineundi conjuncta est. *) Humanitas & inimicis debetur.

*) Novimus hæc Christianis inculcari *Matth. V*, 45. *Luc. VI*, 35. iisdemque ob oculos poni exemplum ipsius Patris cœlestis, *qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super justos & injustos*. Ac ejusdem veritatis ipsam rectam rationem, considerata humanæ naturæ æqualitate, non esse ignaram, vel inde patet, quod Socrates ex instituto profligavit vulgarem sententiam, *amicis bene faciendum, male inimicis*; teste Themistio *Orat. ad Valent. de bello victis*. Et quid excellentius ab homine, experte sacrarum litterarum, scribi potuit, quam illud Hieroclis *in aur. Pythag. carm. p.* 69. Διὸ καὶ λέγεται ὀρθῶς, ὡς οὐδεὶς ἐχθρὸς τῷ σπουδαίῳ· καὶ μόνος ὁ ἀγαθὸς αὐτῷ φίλος εἶ. μὲν γὰρ τὸν ἀγαθὸν φιλεῖ, οὐδὲ τὸν κακὸν ἐχθρὸν τίθηται εἰ δὲ τῇ ἀρετῇ κεκοσμημένον ζητεῖ πρὸς κοινωνίαν τὸν ἀγαθὸν ἐκ πάντων ἐκλέγεται μιμούμενος καὶ ἐν τοῖς φιλίας μέτροις τὸν θεόν, ὃς μισεῖ μὲν οὐδένα ἀνθρώπων, τὸν δὲ ἀγαθὸν διαφερόντως ἀσπάζεται. *Unde fit etiam, ut recte dicatur, virum bo-*

num

num odisse neminem, solumque bonum & amicum exsistere. Quum enim bonum diligit, non eum qui malus sit, putat inimicum. Sin autem virtute præditum quæris ad societatem, ex omnibus eum deligis, qui probus sit, atque in amicitiæ legibus Deum ipsum imitatur, qui nullum quidem solet odisse, sed eum potissimum, qui bonus est, amplecti & diligere.

§. CCXX.

Observandi tamen gradus necessitudinis.

At quum tamen amor ille humanitatis, ex quo hæc officia, tamquam ex fonte limpidissimo, promanant, directricem veluti habeat sapientiam, (§. LXXXIII. 45.) sapientia vero sit facultas, ea quæ ad nostram aliorumque felicitatem pertinent, discernendi: (§. eod.) inde colligimus, 18) non solum personarum, sed & necessitatis, qua alter premitur, habendam esse rationem, adeoque 19) in pari caussa, si omnibus non possit satisfieri, plus humanitatis deberi viro bono, quam scelerato, 22) plus amico, quam inimico, 21) plus cognato & necessario, quam extraneo; *) 22) plus denique ei, qui magis, quam qui minus opis nostræ indiget. Et eatenus recte illustris LEIBNITIUS, justitiam *amorem sapientis* esse, statuit.

*) Hinc & Pythagoras certos amoris hujus gradus distinxit *in aureo carm. v. 4. seq.*

Τὺς τε γονεῖς τίμα, τύς τ' ἄγχιςʼ ἐκγεγαῶτας·

Τῶν δ' ἄλλων ἀρετῇ ποιεῦ φίλον, ὅςις ἄριςος.

Inde parentis honor sequitur: tum sanguinis ordo.

Post alii sunto, virtus ut maxima, amici.

Quam

Quam Pythagoræ sententiam præclare, ut solet, interpretatur Hierocles *p. 49. seq.*

§. CCXXI.

Obligatio ad beneficentiam.

Sublimior est amoris gradus, quem supra BENEFICENTIÆ vocavimus, (§. CCXIV.) quia amor ille ita comparatus est, ut nos & cum aliquo detrimento aliis pro virili prodesse jubeat. Quum enim, quæ nobis fieri cupimus, ea, & aliis facere teneamur, (§. LXXXVIII. 55.) & sæpenumero incidant casus, ut infelicissimi nobis videremur, nisi alii nobis, quæ desunt, liberaliter elargirentur, tunc vero nemo temere sit, quin illa sibi præstari cupiat: consequens est, 23) ut his casibus aliis & cum detrimento ea, quæ illis deesse animadvertimus, liberaliter elargiamur.*)

*) ELARGIRI vero dicimur, non quod commodamus, vel pro certa mercede concedimus, sed quod alteri sine spe vel restitutionis, vel retributionis, damus. Itaque si rem do, ut recipiam, vel, ut saltim mercedem feram: actus hic incidit in contractum. Sin do sine spe restitutionis vel retributionis: vera hæc beneficentia vel largitas est. Seneca *de Benef. VI, 14. Illos ex toto prætereibo, quorum mercenarium beneficium est, quod qui dat, non computat, cui, sed quanti daturus sit, quod undique in se conversum est. Vendit mihi aliquis frumentum, vivere non possum, nisi emero: sed non debeo vitam, quia emi. Nec quam necessarium fuerit, æstimo, sine quo victurus non fui: sed quam gratuitum, quod non habuissem, nisi emissem, in quo mercator non cogitavit, quantum auxilii adlaturus esset mihi, sed quantum lucrum sibi,*

Quod

Quod emi, non debeo. Quamvis vero hamata non esse oporteat beneficia: nemo tamen benefacit alteri, quin hunc sibi ad amorem mutuum devincere velit. Ac proinde alter, qui beneficia accipit, eo ipso se tacite ad mutuum amorem omnino obstringit.

§. CCXXII.

Quid beneficentia? quid officiositas? Itaque BENEFICIUM est, res vel actio, alteri profutura, quam ei sine spe restitutionis aut retributionis præstamus. Studium vero alteri talia præstandi BENEFICENTIAM, vocamus: quemadmodum studium & promptitudinem, alteri ea cum obligatione restitutionis vel compensationis præstandi, quæ ipsi prosunt, OFFICIOSITATEM adpellavit. Sidon. Apollin. *Carm. XXIII. v.* 478. Quamvis vero ea, quæ ita præstantur, *beneficiorum* nomine non veniant: magni tamen fieri omnino debent, & grato animo accipienda sunt, si vel majoris sint, quam ut mercedem admittant, vel ab eo, quem ad id præstandum non obligat officii ratio, præstentur.*)

*) Vidit & hoc Seneca *ibid. Cap. XV. Isto modo*, inquit, *ne medico quidquam debere te, nisi mercedulam, dices: nec præceptori, quia aliquid numeraveris. Atqui omnium horum apud nos magna charitas, magna reverentia est. Adversus hoc respondetur, quædam pluris esse, quam emuntur. Emis a medico rem inæstimabilem, vitam ac valetudinem bonam: a bonarum artium præceptore studia liberalia, & animi cultum. Itaque his non rei pretium, sed operæ, solvitur: quod deserviunt, quod a rebus suis avocati nobis vacant. Mercedem non meriti, sed occupationis suæ ferunt*. Postea

ea tamen & aliam rationem, cur & iis, qui talia præstant, gratum animum debeamus, reddit, dum *Cap. XVI.* ista subjungit. *Quid ergo? quare medico & præceptori plus quiddam debeo, nec adversus illos mercede defungor? Quia ex medico & præceptore in amicum transeunt, & nos non arte, quam vendunt, obligant, sed benigna & familiari voluntate.*

§. CCXXIII.

Quum ergo beneficentia sit studium ea, quæ alteri profutura animadvertimus, præstandi (§. CCXXII.) nemo non videt, 24) ejus virtutis laudem sibi frustra adrogare eos, qui, ut ille servulus Terentianus, *Hecyr. V*, 4. *v. 39.* plus sæpe boni ignorantes imprudentesque faciunt, quam scientes antea umquam. (§. XLVIII.) vel 25) qui consilio nocendi alteri benefaciunt, vel 26) non alia ratione ad benefaciendum excitantur, quam quod id beneficium sibi magis, quam aliis, profuturum existiment. Ex quo porro patet, 27) in dijudicandis beneficiis animum magis & consilium benefactoris, quam ipsum actum atque effectum, esse æstimandum.*)

Beneficentia proficisci debet ex voluntate aliis utilitatem adferendi.

*) Ut exemplis illustremus has conclusiones: nemo dixerit, beneficio adfici alterum, cui rei ignari litteras, boni quid nunciantes, tradidimus: nec quem quis commendat, tantum ut alio loco sit, ipseque vacua dominetur in aula: nec qui arbores suæ voluptatis caussa plantavit, si umbra earum & vicinus, præter ejus animi sententiam fruatur. Huc pertinet elegans *fabella* Phædri

dri *I*, 22. de mustela, ab homine prehensa, quæ, quum instantem effugere cupiens necem, rogaret, ut sibi parceretur, quum molestis muribus purget domum, triste hoc tulerit responsum.

Faceres, si caussa mei,
Gratum esset, & dedissem veniam supplici:
Nunc quia laboras, ut fruaris reliquiis,
Quæ sint rosuri, simul & ipsos devores,
Noli imputare vanum beneficium mihi.

Hoc enim, ipso interpretante Phædro, *in se dictum debent illi agnoscere, quorum privata servit utilitas sibi, & meritum inane jactant imprudentibus.*

§. CCXXIV.

Beneficia tamen sapienter dispensanda.

Quumque ex amore hæc beneficia proficisci debeant, isque semper conjunctus sit cum sapientia: (§. LXXXIII. 45.) facile patet, 28) profusionem, & quidvis potius, quam liberalitatem, esse, cui ratio non constat: nec 29) beneficiorum vocabulo digna videri, quæcumque ex ambitione magis & jactantia, quam ex amore, vel 30) non indigis, sed opulentioribus, *) immo 31) indignis potius, quam viris bonis, vel quæ denique, 32) turbato illo necessitudinum ordine, de quo supra quædam monuimus, (§. CCXX.) præstantur.

*) Præterquam enim quod hæc beneficia præripiuntur indigis: plerumque etiam sunt hamata & captatoria, ac proinde eo quoque nomine merito indigna sunt beneficiorum vocabulo. *Matth. V*, *46. 47. Luc. VI*, *32. seq.* Præterea apud opulentiores, quidquid iis beneficii præstiteris, nec gratum est, nec beneficii rationem habet. Hinc risisse Alexandrum

drum M. novimus beneficium, quum illi jus civitatis offerrent Corinthii, quamvis se id, præter Herculem & Alexandrum, nemini dedisse gloriarentur. Seneca *de Benef. I*, 13. Fieri tamen potest, ut hujusmodi beneficia excusent officium, beneficiorum ab aliquo antea perceptorum memoria, immo & civitatis, in qua versamur, mores, ac proinde Romæ, nemo vitio clienti vertere potuisset hujusmodi liberalitatem, quia jus illud patronatus, a Romulo institutum, exigebat etiam, ut patronis benefacerent clientes. Dionys. Halic. *Lib. II. p.* 84. Plutarch. *Romul. p.* 24. Polyb. *Hist. VI. p.* 459. Nec magis Persæ Regi suo offerentes dona & munera, ullius reprehensionem jure incurrebant, quum lex exstaret, *πάντας βασιλεῖ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν ἕκαστον προσκομίζειν, ut omnes Persæ Regi, singuli pro suis facultatibus, munera offerrent*. Ælian. *Var. Histor. I*, 31. *seq.*

§. CCXXV.

Et alterius necessitati & conditioni attemperanda.

Præterea ex eo, quod prodesse alteri debeant beneficia, (§. CCXXII.) non abs re colligere nobis videmur, 33) beneficia attemperanda esse cujusvis conditioni & necessitatibus: adeoque 34) non esse beneficia, quæ alteri nullam adferunt utilitatem. 35) multoque minus id nomen mereri, quæ cum manifesto alterius detrimento, vel saltim 36) cum maximo incommodo, conjuncta sunt. *)

*) Hinc beneficus non est, qui famelico gemmam, sitienti vestem pretiosam, ægroto epulum offert, *per n.* 33. Nec minus id nomen meretur Bessus, qui catenas aureas Dario injecit. Curt. *Lib. V. Cap. XII. per n.* 34. 35.

De-

Denique Romanus ille, servatus inter proscriptos, ac deinde perpetuo circumductus ludibrioque habitus, recte exprobravit benefactori suo, *nihil se illi debere, si servaverit, ut haberet, quem ostenderet*. Seneca *de Benef. II*, 11. *per n.* 36.

§. CCXXVI.

Nec minus distinguendi gradus necessitudinis.

Quemadmodum vero amor ille humanitatis & beneficentiæ, qui nos ad beneficia aliis præstanda inflammat, ne quidem inimicos negligi patitur: (§. CCXIX. 16.) ita facile unusquisque intelliget, 37) multo magis amandos esse, qui nobis, quantum in ipsis fuit, beneficia præstiterunt: adeoque 38) eos esse pessimos mortalium, ipsisque brutis ferociores, qui se ne beneficiis quidem ad concipiendum nostri amorem moveri patiuntur: quin 39) eosdem eo esse injustiores, quo minus negari potest, eos, acceptando beneficia, se ad mutuum benefactorum amorem obstrinxisse. (§. CCXXI.*)

§. CCXXVII.

Obligatio ad gratitudinem.

Amor erga benefactores vocatur GRATUS ANIMUS, vulgo GRATITUDO. Quamobrem quum unusquisque ad amandum eum, a quo beneficiis ornatus est, obstrictus sit: (§. CXXVI. 37.) consequens est, 40) ut unusquisque etiam obstrictus sit ad gratum animum benefactoribus quavis ratione ostendendum: 41) Id tamen officium imperfectum esse, adeoque 42) nec quemquam ad illud alteri exhibendum cogi, nec 43) ingratum actione forensi convenire posse, *) nisi leges civiles ejusmodi actionem diserte in-

invexerint. Quale quid de Persis tradidit Xenophon *Cyroped. I, 2. 7. p. 9. edit. Oxon.*

*) Equidem vulgo distinguunt inter ingratitudinem SIMPLICEM, cujus vitii reus est, qui benefactori non benefacit, & PRÆGNANTEM, si quis beneficia malefactis atque injuriis pensat. Et illam quidem extra legem civilium pœnas, hanc pœna dignissimam esse, statuit Pufendorff. *de jur. nat. & gent. III, 3. 17.* Sed si dicendum quod res est, hoc quoque casu non in ingratum animadvertitur, sed in injuriosum, quippe pœnas daturum, etiamsi homini, nullis sibi beneficiis cognito, intulisset injuriam. Quamvis facile largiamur, eo gravius merito haberi delictum, cum turpissimo isto animi ingrati vitio conjunctum. Sic sane gravius merito animadvertitur in eos, qui in parentes, educatores, patronos, quam qui in extraneos, fuere injurii.

§. CCXXVIII.

Quandoquidem vero gratitudo est amor erga benefactorem: (§. CCXXVII.) consequens est, 44) ut, delectari unumquemque benefactoris sui perfectione & felicitate, & 45) ejus benevolentiam verbis ornare & prædicare, quin & 46) beneficia beneficiis, non iisdem quidem semper, at beneficiis tamen, & officiis, quantum fieri potest, plurimis pensare oporteat: ac proinde, 47) ut desint vires, tamen & voluntatem gratum ostendendi animum magnopere esse laudandam, De ea regula.

§. CCXXIX.

Denique quum & cum detrimento nostro prodesse, & sine spe restitutionis ac retribu- Obligat ad officiositatē

tio-

tionis benefacere aliis teneamur: (§. CCXXI. 23.) consequens est, 48) ut multo minus alteri denegare debeamus, quæ sibi ille, certam restitutionem & retributionem spondens, præstari petit, adeoque 49) unusquisque obligatus sit ad studium illud alteri gratificandi, quod supra OFFICIOSITATEM vocavimus, (§. CCXXII.) dummodo 50) non manifestum sit, illam alios juvandi promptitudinem cum periculo ac detrimento nostro non fore conjunctam. (§. CCXXX. 65.)

CAPUT IX.

De Officiis erga alios Hypotheticis, & primo quidem, circa dominii adquisitionem Originariam.

§. CCXXX.

Connexio.

QUæ hactenus disseruimus, ea partim ad amorem JUSTITIÆ, partim ad eum, quem supra HUMANITATIS & BENEFICENTIÆ amorem adpellavimus, (§. LXXXIV.) pertinent. Ex hoc officia *imperfecta*, de quibus superiore capite disseruimus; ex illo *perfecta*, tamquam ex fonte, promanant. *Perfecta* in eo consistere diximus, ut primum neminem lædamus, (quod officium ABSOLUTUM vocavimus,) deinde, ut suum cuique tribuamus, quod nobis officium HYPOTHETICUM est. Quum igitur de illo *Cap. VII.* actum sit, de hoc jam erit eadem cura exponendum.

§. CCXXXI.

Quid SUUM? dominiū

SUUM proprie quisque vocat, quod in DOMINIO suo est. DOMINIUM vero vocamus jus, seu

ſeu facultatem alios uſu rei alicujus excludendi.*) Ipſam detentionem rei, cujus uſu alios excludere ſtatuimus, POSSESSIONEM adpellare mos eſt. Ceterum jus nobis vindicamus, aut omnes præter nos; aut exceptis quibuſdam aliis perſonis, reliquas omnes uſu alicujus rei excludendi. Priore caſu res in PROPRIETATE; poſteriore in COMMUNIONE POSITIVA eſſe dicitur, quæ vel ÆQUALIS eſt, quando æquale omnibus jus in re communi competit, vel INÆQUALIS, quando alter altero plus minuſve juris in illa habet. Itemque vel PERFECTA, quando omnibus in re communi jus perfectum eſt, vel IMPERFECTA, quando nemini tale jus perfectum eſt, qualis eſt inter milites exercitus, quibus certæ pecuniæ ſummæ præmium a principe deſtinatum. Si nec uni, nec pluribus, jus animuſve eſt, alios uſu rei, nondum ab ullo poſſeſſæ, excludendi: res in COMMUNIONE NEGATIVA eſt, quæ ſola dominio opponitur, quia tunc res in nullius dominio eſt conſtituta. Poſſeſſio, proprietas, communio.

*) In hac ſola facultate, uſu alicujus rei alios excludendi dominium conſiſtere, palam eſt. Omnia enim reliqua dominii effecta, quæ alias in definitione dominii enumerari ſolent, ita ſeparari poſſunt a dominio, ut nihilominus quis maneat dominus. Sic e. g. *facultatem omnem ex re utilitatem percipiendi* conſtituto uſufructu a proprietate ſeparari, animadvertimus, ſalvo dominio. *Facultatem libere de re diſponendi* non competere pupillis, notum ac pervulgatum eſt. Et hos tamen dominos rerum ſuarum eſſe, nemo negaverit. Un-

Unde Seneca *de Benef. VII*, 12. *Non est argumentum, ideo aliquid tuum non esse, quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius, aut melius. Tum enim est etiam, quod sub certa lege tuum est.* Denique & *facultatem vindicandi* rem commodatam vel depositam a tertio possessore domino ademtam esse, observamus, multis locis, ubi obtinet juris regula: *Hand mus hand wahren.* Quum ergo definitionem id duntaxat ingredi debeat, quod ad rei essentiam ita pertinet, ut abesse nequeat, sublata vero *facultate alios rei usu excludendi* illico quis dominus esse desinat: dubitari nequit, quin hæc sola dominii definitionem absolvat. Idque velle existimo Arianum *dissert. Epict. II*, 2. dum dominum definit, ὁ τῶν ὑπ' ἄλλων σπουδαζομένων ἢ ἐκκλινομένων ἔχοντα ἐξουσίαν, *qui, quæ alii expetenda fugiendaque censens, in potestate habet.*

§. CCXXXII.

Jus hominum in res creatas. Jam quum ipsa ratio nos convincat, Deum condidisse homines: (§. CXXVII. 18. sequ.) eumdem sane voluisse etiam, ut exsisterent, manifestum est. Quumque qui finem cupit, is & media velle videatur: consequens est, 1) ut homines rebus omnibus, ad conservandam eorum exsistentiam necessariis, quas hæc tellus producit, uti frui voluerit. Præterea quum Deus hominem, animal præstantissimum insigni præ reliquis amore prosequatur: (*Phil. mor. elem.* §. *CLXXX.*) dubitari profecto non potest, 2) quin & felicitate ac perfectione nostra delectetur, (§. LXXX.) adeoque & iis nos frui velit, quæ vitam nostram reddant perfectiorem, feliciorem,

rem, ac suaviorem, dummodo 3) rebus creatis non abutamur.* (§. XC.)

*) Dubitandum est a quibusdam, an & brutis, quæ sine dolore destrui, usibusque humanis adhiberi nequeunt, uti liceat ad vitam conservandam? Idque haud pauci negarunt, quod & injuriam his animantibus fieri existimarent, & brutorum non usus, sed abusus esse videretur, si quis, ut carne eorum vescatur, ea jugulare non dubitet: maxime quum & sine feralibus istis epulis vitam conservare possent homines. Addunt alii, esum carnis & minus salubrem esse, & homines efferatos reddere, idque in primis ursisse novimus Pythagoram, & postea Porphyrium *in libris περὶ ἀποχῆς*. Vid. Scheffer. *de philos. Italica Cap. IX.* Sed 1) tota illa hypothesis, quod injuria & brutis inferri possit, nititur alio errore de transmigratione animarum, seu *κοινοῦ δικαίου ψυχῆς, communi, quod nobiscum habeant, animæ jure*, uti vocavit Pythagoras apud Diog. Laert. *VIII*, 13. quod explicaturus Empedocles apud eumdem Laert. *VIII*, 77.

Ἤδη γάρ ποτ' ἐγὼ γενόμην κοῦρός τε κόρη τε,
Θάμνος τ' οἰωνός τε, καὶ ἐξ ἁλὸς ἔμπυρος ἰχθύς.

Nam, memini, fueram quondam puer, atque puella,
Plantaque, & ignitus piscis, pernixque volucris.

Add. Jamblich. *vit. Pythag. XXIV. num.* 108. Porphyr. *vit. Pythag. p.* 188. *sequ.* Sed falsum est, ullam nobis cum brutis esse juris communionem, (§. XC.) atque hinc falsum etiam, brutis fieri injuriam. 2) Non ideo abstinendum est a rebus, quia iis carere possumus, quia Deus nos non modo es-

se, sed suaviter vivere cupit. Nec is usus abusus est, qui Dei voluntati non refragatur. Denique 3) insalubritas illa, quam urgent, nec satis probata est, & procul dubio non a moderato carnis usu, sed ab ingluvie, & rerum creatarum abusu, quem & ipsi damnamus, proficiscitur.

§. CCXXXIII.

Initio omnia in communione negativa fuerunt.

Quum ergo Deus omnia, quæ ad conservandam suaviterque transigendam vitam humanam pertinent, utenda fruendaque dederit hominibus: (§. CCXXXII.) proculdubio etiam voluit, 4) ut nullus earum usu ab ullo excluderetur: adeoque 5) ex intentione Dei initio rerum omnia in negativa communione, adeoque 6) vere in nullius dominio fuerunt constituta.* (§. CCXXXI.)

*) Atque ita primævam hominum conditionem describunt non modo sacræ litteræ, *Genes. I*, 28. 29. verum etiam poetæ, qui & eo nomine laudarunt sæculum aureum, quod illo tempore, uti ait Virgil. *Georg. I. v.* 125.

nulli subigebant arva coloni,
Nec signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quærebant: ipsaque tellus
Omnia liberius nullo poscente, ferebat.

Negant ergo tum ullos agrorum fines, ullos limites fuisse, rebus adhuc in medio positis, ac universi humani generis usibus ita relictis, ut nullus earum usu excludi potuerit.

§. CCXXXIV.

Sed ab eo discedere li-

Quod ipse Deus voluit, id voluit sapientissime, ac proinde illud sine summa necessita-

sitate mutari ab hominibus non debuit. Quum vero & leges divinæ adfirmativæ, qualis est illa, ut res omnes creatæ veluti in medio positæ omnium usibus pateant, exceptionem ob necessitatem admittant, (§. CLIX. 58.) in censum autem hic veniat non modo extrema necessitas, sed & illa quæ efficit, ut vitam suaviter ac commode transigere non possimus: (§. CLVIII. 54. §. CCXXXII. 2.) consequens est, 6) ut, urgente necessitate, homines a negativa illa communione discedere, adeoque 7) dominium, quod communioni illi opponitur, (§. CCXXXI.) introducere omnino potuerint. cuit, urgente necessitate.

§. CCXXXV.

Quæ necessitas homines coegerit dominiū introducere?

Jam facile quidem patet, si intra paucos stetisset humanum genus, nulla circa primævam illam ac negativam rerum omnium communionem mutatione opus fuisse futurum, sufficiente quippe omnibus naturæ ubertate, ad vitam si non suaviter, at commode saltim, & qualiter qualiter tolerandam. At ex quo, per universum terrarum orbem dispersis, & in innumeras familias distractis hominibus, quædam res non sufficere omnibus cœperunt, quædam omnino ob insignem copiam suffecerunt: ipsa homines impulit necessitas, 8) ut in ea, quæ non omnibus sufficerent, dominium aliquod inducerent: (§. CCXXXIV. 7.) 9) solis inexhausti usus rebus, quas in dominio esse nulla jussit necessitas, nec non 10) rebus, nihil ad vitam conservandam suaviterque traducendam pertinentibus, in pristina communione negativa permanentibus. *)

 *) Et

*) Et hinc hujusmodi res *communes* esse jure naturali dixerunt jureconsulti. §. 1. *Inst. de rer. divis.* & quidem non ita, *uti publica, quæ in patrimonio sunt alicujus populi, sed ut ea, quæ primum a natura prodita sunt, & in nullius adhuc dominium pervenerunt*, uti ait Neratius *l. 14. pr. D. de adquir. rer. domin.* Nimirum hæ res omnes, quamvis optimæ omnium ac pulcherrimæ, tamen ob insignem copiam in primæva illa ac negativa communione permanserunt. Hinc Petron. *Satyr. Cap. C. Quid non commune est, quod natura optimum fecit? Sol omnibus lucet. Luna, innumerabilibus comitata sideribus, etiam feras ducit ad pabulum. Quid aquis dici formosius potest? in publico tamen manant.* Nec magis quisquam adfectat dominium in muscas, mures, glires, vermes, aliaque, quæ vel noxia humano generi, vel cum nulla saltim utilitate conjuncta sunt.

§. CCXXXVI.

Institutum hoc non injustum esse.

Sic ergo dominium, sublata negativa communione, invexit ipsa necessitas. Illud vero humani generis institutum 11) cum nullius injuria fuisse conjunctum, vel inde patet, quod in communione negativa nulli mortalium sit jus alterum rerum usu excludendi, (§. CCXXXI.) adeoque cuivis licere oporteat, rem quamvis nullius ita sibi vindicare, ut deinceps nemini illius usum concedere cogatur, sed eam sibi detinere, suisque seponere usibus possit.*)

*) Nam in quo alteri nullum jus animusque est, me usu rei excludendi, illud est nullius. At nullius esse desinit, simul ac eam usibus meis adhibere, ac jure a Deo mihi concesso

uti

uti statui. (§. CCXXXII.) Nam quum is me lædere dicatur, qui me imperfectiorem infelicioremque reddere conatur : (§. CLXXVIII.) procul dubio & is me lædit, qui eo, quod vitæ servandæ suaviterque traducendæ caussa semel mihi vindicavi, me privare non dubitat. Hinc idem hic contingit, quod de theatro, quamvis positive communi, ait Arianus *dissert. Epict. II,* 4. ἄγε, τὸ δὲ θέατρον οὐκ ἔστι κοινὸν τῶν πολιτῶν; ὅτε οὖν καθίσωσιν, ἐλθὼν, ἄν σοι φανῇ, ἔκβαλέ τινα αὐτῶν. *Age, commune nonne est theatrum omnium civium? In eo vero, si consederint, e loco, si libet, aliquem eorum ejicito.* Et Seneca, *de Benef. VII,* 12. *Propterea non mentiar, si dicam me habere in equestribus locum. Sed quum in theatrum veni, si plena sunt equestria, & jure habeo locum illic, quia sedere mihi licet: & non habeo, quia ab his, quibuscum jus mihi loci commune est, occupatus est.*

§. CCXXXVII.

Quum ergo homines, coacti necessitate, invexerint rerum dominium: (§. CCXXXV.) hoc vero vel in *communione* positiva, vel in *proprietate* consistat: (§. CCXXXI.) consequens est, 12) ut ex quo a communione negativa discessum, omnes res vel positive communes pluribus, vel singulis propriæ esse cœperint, & 13) communio quidem nata sit inde, quod plures eamdem rem pro indiviso possidere, omnesque alios ejus usu excludere statuerunt: *) 14) proprietas vero vel initio statim ex rerum nullius *adprehensione* ac *possessione*, vel ex post facto ex *divisione* vel *cessione* rerum positive communium traxerit originem.

Ex eo tempore res vel positive communes, vel propriæ.

 *) Id

*) Id procul dubio initio statim factum, quum gentes & familiæ in diversas terrarum partes secedere cœperunt. Tunc enim alia familia aliam regionem sibi communiter pro indiviso tantisper vindicavit, donec urgente necessitate res communes dividerent, vel ex pacto singulis, quantum indigerent, occupandi facultatem darent. Plurium sane gentium, quæ initio totas provincias communiter pro indiviso possederint, mentionem faciunt veteres, veluti Aboriginum Justin. *XLIII*, 1. Scytharum & Getarum, Horat. *Carm. III*, 24. Germanorum, Tacit. *Germ. Cap. XXVI.* incolarum insulæ Liparæ, Panchæorum, & Vaccæorum Diod. Sic. *Biblioth. V*, 9. & 45.

§. CCXXXVIII.

Cur a communione etiam positiva discedendũ fuerit?

Et quidem, si tanta esset generis humani felicitas, ut omnes peræque virtutis amore flagrarent: sane neque dominio, neque pactis ullis, indigeremus, quia & nihil habentibus nihil tamen, quod ad conservandam suaviterque transigendam vitam pertinet, esset nobis defuturum. Quum enim tunc homo hominem, tamquam seipsum, amaturus, eique ultro facturus esset omnia, quæ sibi ab altero fieri cupit: quid opus esset dominio inter amicos, quorum omnia communia sunt? Enimvero, quum pro præsente rerum humanarum indole vix sperandum sit, aliquam multitudinem virtutis adeo studiosam esse futuram, ut alterius utilitati non minus, quam suæ, serviat: facile patet, 15) communionem positivam naturæ hominum, qualis nunc est, non congruere, adeoque eos, 16) cur ab

ab ea quoque discederent, caussas non poenitendas habuisse.*)

*) Quicumque sane communionem hujusmodi aliquando observatam memorant, ii simul homines illos fuisse eximia virtute præditos, posuerunt. Id sane jure dixeris de ecclesia Hierosolymitana. *Act. IV*, 32. Nec credibile fore suspicati sunt poetæ, quod de communione illa inter homines aurei sæculi retulerunt, nisi simul illos fingerent virtutis ac honestatis studiosissimos fuisse, qui, uti ait Ovid. *Metamorph. I. v.* 90.

vindice nullo,
Sponte sua, sine lege, fidem rectumque colebant,

Porro Scymnus Chius communem hujusmodi rerum omnium usum tribuit Scythis Nomadibus ultra Mæotin, sed eosdem simul vocat τὺς σφόδρα, εὐσεβεστάτυς, *gentem piissimam*. Sed & a Pythagora institutam rerum communionem ex justitia, tamquam ex fonte, promanasse, tradit Jamblich. *vit. Pythag. segm. CLXVII.* Refrigescente itaque virtute, pietate, justitia, etiam communioni non esse locum, facile unusquisque intelligit.

§. CCXXXIX.

Ex quo simul patet, quomodo invecta sit rerum proprietas, & quot sint modi illam in certa re adquirendi. Res enim vel adhuc *extra dominium* est, vel jam *in alterius dominio* constituta. Si prius: tunc modos adquirendi cum Grotio vocamus ORIGINARIOS, quibus quum vel substantiam, in nullius dominio constitutam, adquiramus, vel quæ ei quacumque ratione accedunt, incrementa: Qui sint modi adquirendi originarii?

priorem adquisitionem OCCUPATIONEM, posteriorem ACCESSIONEM adpellamus.

§. CCXL.

Quinam derivativi.

Sin res jam in alterius dominio sunt: tunc vel in plurium *communione* sunt, vel in *proprietate* singulorum. (§. CCXXXI.) Priore casu res communes in proprietatem rediguntur per DIVISIONEM & CESSIONEM: posteriore per TRADITIONEM. Neque ullus est dominium adquirendi modus DERIVATIVUS, quin ad hos paucos quam commodissime referri possit.

§. CCXLI.

Quid occupatio? quid *res nullius*?

OCCUPATIO est adprehensio possessionis rerum nullius. NULLIUS vero esse dicuntur res, in quibus vel nemini umquam alios usu istarum excludendi jus fuit, vel de quarum saltim domino nihil certi constare potest, vel in quibus denique possessor sese ultro jure alios usu earum excludendi abdicavit, quæ PRO DERELICTO HABITÆ dicuntur. Quum ergo in rebus nullius nulli sit jus alios earum usu excludendi: (§. XXXI.) consequens est, 17) ut quæ nullius sunt, merito cedant occupantibus, nec tamen 18) id intelligendum sit de rebus amissis, furtim vel vi surreptis, imminente naufragio jactis, per bruta ablatis, quæ neutro sensu res nullius dici possunt, quum & habuerint antea dominos, & hi dominio suo sese ultro numquam abdicarint. *)

*) Hinc recte de piscibus, a se in mari captis, philosophatur Gripus piscator apud Plautum *Rud. IV*, 3. v. 32. dum suos illos factos contendit, quod a nemine eorum usu jure excludi possit.

Ecquem

Ecquem esse dices mari piscem meum?
Quos quum capio, siquidem cepi, mei sunt: habeo pro meis:
Nec MANU ADSERUNTUR, *neque illic partem quisquam postulat.*
In foro palam omnes vendo pro meis venalibus.

At pessime ille sibi ex eadem ratione vindicat vidulum, naufragio amissum, & a se mari extractum, dum ait:

In manu non est mea,
Ubi demisi rete atque hamum, quidquid hæsit, extraho.
Meum, quod rete atque hami nacti sunt, meum potissimum est.

Cui recte v. 42. obvertit Trachalio:

Quid ais, impudens,
Ausus etiam, comparare vidulum cum piscibus?
Eadem tandem res videtur?

§. CCXLII.

Quumque occupatio sit adprehensio possessionis rerum nullius, (§. CCXLI.) possessio vero detentio rei, cujus usu alios excludere statuimus: (§. CCXXXI.) facile patet, 19) occupationem animo & corpore simul fieri, & 20) nec solum animum sufficere ad rem occupandam, si alius suo jure uti velit, nec 20) solam adprehensionem sine animo alios usu rei excludendi: sæpe tamen 21) tacita hominum conventione pro adprehensione haberi declarationem animi sibi rem habendi, cum signis quibusdam, in sensus incurrentibus, conjunctam. *) Occupatio fit animo & corpore simul.

*(Sic adprehendisse videtur prædii possessionem, qui vacua possessione, non quidem

 singu-

singulas glebas circumambulaverit, *l.* 3. §. 1. *l.* 48. *D.* & *l.* 2. *C. de adq. vel omitt. poss.* sed titulum adfixerit, festucam e janua, cespitem ex agro, ramusculum ex arbore exciderit, simulque testatum præsentibus fecerit, se id animo prædium sibi tamquam suum habendi facere. Quum vero ex conventione tacita hæc signa effectum habeant: ea sane non sunt arbitraria, adeoque is, qui jaculum immisit urbi a civibus desertæ, non magis videtur occupasse urbem, quam venator feram, quam jaculo petitam, nec occidit, nec vulneravit. Atque inde decidi poterit lis Andriorum & Chalcidensium, de Acantho occupata inter se decertantium, illis urgentibus legati sui solertiam, qui quum se cursu a legato Chalcidensium superari animadverteret, jaculum portæ prior infixerit: his contra nitentibus, urbesque jaculis occupari, negantibus, adeoque Acanthum sibi vel ideo vindicantibus, quod a legato suo prius esset introita. Historiam habes apud Plutarchum *Quæst. Græc.* XXX.

§. CCXLIII.

Et quidem vel per universitatē vel per fundos.

Quum porro omnia, quæ nondum in ullius dominio sunt, possint occupari: (§. CCXLI. 17.) perinde profecto erit, sive toti terrarum tractus, dominio vacui, a pluribus; sive res singulares a singulis occupentur. Et priorem quidem occupationem PER UNIVERSITATEM; posteriorem PER FUNDOS fieri, ait Grotius *de jure belli & pac. II*, 2. 4. Quia vero, qui totum occupavit, singulas quoque partes occupasse censetur: consequens est, 22) ut in tractu terræ, a pluribus, veluti populo, per universitatem occupato, nihil

omni-

omnino sit nullius, sed omnia, quæ illius ambitu continentur, si a singulis occupata non sint, ad populum universum, vel ad ejus rectorem, pertinere merito dicantur. *)

*) Hinc in aliquo terræ tractu singuli possunt res singulares tamquam sibi proprias possidere, quum tamen totum territorium sit populi vel reipublicæ. Dio Chrysost. *in Rhodiaca XXXI.* ἡ χώρα τῆς πόλεως, ἀλλ᾽ οὐδὲν ἧττον τῶν κεκτημένων ἕκαστος κύριός ἐστι τῶν ἑαυτοῦ. *Territorium est civitatis: at nihilominus tamen possidentium quisque rerum suarum dominus est.* Plura eam in rem veterum loca adcumulavit Grotius *de jure belli & pac. II, 3. 4.*

§. CCXLIV.

An feræ, pisces, volucres sint res nullius.

Hinc nemo negaverit, 23) VENATIONEM, PISCATIONEM, AUCUPIUM esse species occupationis non modo in locis desertis & dominio vacuis, verum etiam 24) in territoriis jam occupatis, sicubi tanta sit ferarum, piscium aut volucrum multitudo, ut sufficere omnibus videantur: (§. CCXXXV. 9.) at 25) non injuria tamen populum, si qua justa caussa id suadere videatur, *) hæc animalia omnia, tamquam ἀδέσποτα, sibi vindicare, (§. CCXLIII. 24.) vel 26) eadem summo imperanti, tamquam ἐξαίρετόν τι, adsignare: eoque facto, 27) illum adversus amorem justitiæ agere, qui sibi jus venandi, jam ab alio adquisitum, temere adrogare non dubitet.

*) Plures hujusmodi caussas, quamvis parum idoneas, adcumulavit Pufendorff. *de jur. nat. & gent. IV, 6. 6.* Maximi momenti est il-

la, quod feræ, pisces & volucres non tum inexhausti ubique usus sunt, ut non metuendus sit tot specierum interitus, si venandi jus omnibus promiscue concederetur. (§. CCXXXV. 8.) Ex quo simul intelligere licet, cur nusquam terrarum homines venari & occidere prohibeantur animalia rapacia, truculenta, & humano generi noxia, quin alicubi præmia auferant, qui, oblatis eorum unguibus vel capitibus, fidem faciant magistratibus, se hujusmodi animalibus purgasse provinciam.

§. CCXLV.

In quibus animalibus venationi sit locus?

Ubicumque vero cuiquam venandi jus est: ipsa recta ratio satis unumquemque docebit, 28) venationem non pertinere ad animalia mansueta, quippe in dominio constituta, nec 29) ad mansuefacta, quamdiu illa dominus possidet, vel animo recuperandi persequitur, vel, se ea derelinquere nolle, luculentis quibusdam signis ostendit. *) Immo 30) ne ad feras quidem bestias, vivariis, piscinis, alveariis, inclusas, sed 31) ad eas, quæ, ut eleganter scribit Cajus, *terra, mari, cœlo capiuntur*, *l.* 1. §. 1. *D. de adq. rer. dom.*

*) Sic vix venationis obtentu excusabitur, qui cervum, crepundiis ornatum, quantumvis fugitivum, ceperit, si de domino constet. Nec magis ferendum putem, qui dominum, persequentem examen, area sua excludit, ut illo ipse potiatur: licet id justum visum fuerit jureconsultis Romanorum §. 14. *Inst. de rer. divison.* Quamvis enim domino sit facultas, alios usu rei suæ excludendi: is tamen qui sui repetiturus ædes nostras ingreditur, non re nostra utitur, sed suam repetit.

petit. Et qui magis justum sit, examen suum persequentem ædibus & area excludere, quam domo abigere vicinum, gallinas turbatas, & in aream nostram avolantes, repetiturum? Itaque æquissima lex Platonis *Lib. VIII. de legibus: Si aliena examina quis prosequitur, atque æra pulsans apes delectatione ad se trahit damnum resarciat.*

§. CCXLVI.

Ceterum quum in occupatione præter animum alios usu rei excludendi, opus etiam sit adprehensione corporali: (§. CCXLII. 19.) consequens est, 31) ut non sufficiat sola vulneratio feræ bestiæ, multoque minus 32) animus, illam, ex vulnere casuram, sibi vindicandi, sed 33) præterea requiratur, ut ipsa a venante, eam persequente, vel viva capiatur laqueis, canibus, aliisque instrumentis venatoriis, vel jaculis conficiatur: 34) neutro autem facto, unicuique jus sit, vulneratam ab alio capiendi occidendive, quippe in nullius adhuc proprietatem ac dominium redactam.*) Quando animalia fiant capientiū?

*) Sed ea in re magna semper fuerunt sententiarum divortia, & hinc leges gentium diversissimæ. De Trebatii aliorumque jurisconsultorum dissensu videnda est *l. 5. D. de adqu. rer. dom.* Lex Salica *tit. XXXV. §. IV. seq.* ne excitatam quidem ab alterius canibus feram ab alio impune intercipi patitur. Lex Longob. *Lib. I. tit. XXII. §. IV. & VI.* hoc casu capienti armum cum septem costis, reliquam prædam vulneranti addicit. Has similesque veterum leges collegit Pufend. *ibid. IV, 6. 10.*

§. CCXLVII.

Ad huc pertineat occupatio bellica?

Occupationis alteram speciem vulgo dicunt OCCUPATIONEM BELLICAM, qua personas aeque ac res hostium, justo bello captas, ipso gentium jure capientium fieri contendunt. *l.* 1. §. 1. *D. de adqu. vel amitt. poss.* Enimvero quemadmodum occupationi locus est tantum in rebus nullius, (§. CCXLI. 17.) res vero hostiles non aliter, quam per fictionem, *) personae vero liberae ne per fictionem quidem pro rebus nullius haberi possunt: (§. LXVIII. 17.) ita 34) occupationem bellicam nec ad modos adquirendi originarios, nec 35) ad occupationem pertinere, sed 36) ex alio fonte, puta ex ipso belli jure, derivandam esse, facile intelligitur.

*) Equidem Pufend. *de jur. nat. & gent.* IV, 6. 14. hanc fictionem ita explicat: *In bello res hostium in ordine ad alium hostem redduntur veluti dominio vacuae: non quod hostes per bellum ipso jure rerum suarum domini esse desinant, sed quia illorum dominium non obstat hosti, quo minus eas res auferre, sibique habere possit.* Sed ubi res redduntur veluti dominio vacuae, ibi nemini est jus alios earum usu excludendi. (§. CCXXXI.) Hosti autem salvum semper est jus, hostem usu rerum suarum excludendi, nec ulli facit injuriam, dum pro servandis rebus suis, tamquam pro aris & focis, pugnat. Quis ergo, ejus res dominio vacuas esse dixerit? Quae quum ita sint: hostis res suas ab hoste captas amittit, non quod jus ipsi deest excludendi hostem, sed quod viribus, quibus hostis reprimi posset, destituitur.

§. CCXLVIII.

Rectius huc refertur INVENTIO, quippe quæ & ipsa in adprehensione rerum nullius consistit. Itaque nullum quidem est dubium, 37) quin res, in nullius adhuc redactæ dominium, vel pro derelictis habitæ, inventori cedant, qui eas cum animo sibi habendi primus adprehendit, ac proinde 38) juri naturali non consentanea sit lex Stagiritarum, Bibliensium & Atheniensium: ἃ μὴ ἔθε, μὴ ἀνέλῃ: *Quæ non posuisti, ne tolle*, nisi de rebus amissis intelligatur. Ælian. *Var. Hist. III.* 45. *IV.* 1. Diog. Laert. *I.* 57. nec minus 39) errent ii, qui rem inventam inventori, eique, qui eam tolli viderit, communem esse existimant:*) attamen 40) id jus non producendum sit ad res, quas populus sibi jure occupationis, per universitatem factæ, vindicavit, vel 41) summo imperanti, tamquam ἐξαίρετόν τι, cessit. Quod eum jure potuisse, supra jam vidimus. (§. CCXLIII. 23.) Inventio rerum nullius.

*) Inoleverat olim mos, id, quod ab aliquo inveniretur in commune poscendi: quod fiebat formula IN COMMUNE, vel apud Græcos κοινὸν Ἑρμῆς, itemque κοινὸν τοῦ Ἑρμῆ. De qua formula præter Erasmum *in adagiis* plura monent viri docti ad Phædr. *Fab. V*, 6. *v.* 3. Add. Plaut. *Rudent. IV*, 3. *v.* 72. *seq.* At quum, quæ nullius sunt, cedant occupanti, (§. CCXLI. 17.) nec in ejusmodi rebus ulli sit jus, alium usu earum excludendi: (§. CCXXXI.) is denique, qui solis oculis rem usurpavit, nec adprehendit, tamen occupasse non dicetur: (§. CCXLII. 20.) hunc etiam partem prædæ poscere non posse, nisi id leges civiles vel mores ac consuetudines ali-

cujus provinciæ permittant, facile adparet.

§. CCXLIX.

Et pro derelictis habitarum, veluti thesauri.

Nec minus inde patet, 42) inventori cedere res, ab hominibus sanæ mentis suique juris animo abdicandi dominium abjectas, adeoque 43) & sparsa missilia, immo & 44) THESAUROS, quorum de prioribus dominis nullo certo argumento vel indicio constat, casu fortuito inventos, nisi 45) & hos sibi vindicet populus vel summus princeps. (§. CCXLIII. 23.) Qua de re varias gentium leges recensuerunt Grot. *de jure belli & pac. II.* 8. 7. Pufend. *IV.* 6. 13. & ibi Hertius. Ev. Otto *ad* §. 29. *Instit. de rer. divis.* 46.) Merito tamen rationem etiam habendam domini soli, utpote quem fructus ex solo suo quoscumque percipere, æquum est, *) ac proinde 47) recte, & plane ex regulis æquitatis naturalis unum semissem thesauri, casu fortuito reperti, inventori, alterum domino soli adjudicasse Hadrianum. Spartian. *in Hadriano Cap. XVIII.* §. 39. *Inst. de rer. divis.*

*) Quod adeo verum est, ut hunc quædam gentes inventori plane præferendum putarint, veluti Hebræi, *Matth. XIII*, 44. Selden. *de jure nat. & gent. sec. discipl. Hebr. VI*, 4. Syri, Græci, quin & ex ipsis Romanis haud pauci. Philostr. *Vit. Apollon. Tyan. II*, 39. *de vit. Sophist. II*, 2. Plaut. *Trinum. I*, 2. *v.* 141. *l.* 67. *D. de rei vind.* Ubi tamen inventori pars cedit, nihil interesse videtur, mercede conductus quis terram nostram foderit, an operas nobis haud locarit. Quamvis enim mercenarii nobis operis conductis adquirant: id tamen justam habere rationem non videtur, si quis

si quis operas nobis non ad investigandos thesauros, sed ad cellam excavandam, vel simile opus locarit. V. A. Corn. van Bynkersh. *Obs.* *II*, 4.

§. CCL.

Accessio quid & quotuplex?

Alter modus adquirendi dominium originarius est ACCESSIO, per quam jus ea, quæ substantiæ, nobis adquisitæ, accedunt, incrementa similiter nobis vindicandi intelligimus. Incrementum vero quum res nostræ capiant vel ipsius naturæ beneficio, vel industria nostra, vel natura industriaque nostra simul, accessio a jureconsultis accuratioribus in NATURALEM, INDUSTRIALEM, & MIXTAM recte dispescitur. *)

*) Sic *naturæ* solius beneficio debemus fœturam animalium, alluvionem, novam insulam, alveum derelictum. *Industriæ* nostræ novam speciem, rem rei nostræ adjunctam, adplumbatam, adferruminatam, intextam, adfusam vel admixtam, scripturam chartæ nostræ, picturam tabulæ nostræ illitam. Denique messem & autumni dotes partim ubertati soli cœlique clementiæ, partim culturæ nostræ, adeoque & *naturæ* beneficio, & industriæ nostræ imputamus, ac proinde primi generis accessiones NATURALES; secundi INDUSTRIALES; tertii MIXTAS merito adpellamus. Quæ enim a nonnullis additur, FORTUITA ad occupationem rerum nullius rectius refertur.

§. CCLI.

Fundamenta accessionis naturalis.

Quod ad NATURALEM accessionem attinet, vel tale res nostra capit incrementum, cujus de

de origine & priore domino nullo certo argumento constat, vel aliquid, quod jam in alterius dominio est, rei nostræ accedit. Priore casu, quum res illa, cujus de domino nihil certi constare potest, pro re nullius merito habeatur, (§. CCXLI.) nihil obstat, 48) quo minus hujusmodi incrementum cedat in accessionem rei nostræ, cui accessit, adeoque nobis adquiratur. At posteriore casu res habet dominum, qui alios usu rei suæ Jure excludit (§. CCXXXI.) atque inde merito inferimus, 49) hujusmodi rem, rei nostræ quacumque ratione adjunctam, nobis non magis adquiri, quam si ventus vehementior vestes lineas, a Titio in horto suo expansas, in aream nostram projecerit.*)

*) Nulla sane fingi potest ratio, quamobrem prior dominus, de quo satis constat, dominio rei suæ, adhuc exstantis ac superstitis, excidere debeat, quum nec suo se dominio unquam abdicarit, nec illud facto ullo in alterum transtulerit, nec ob solam calamitatem dominio suo quisquam jure privetur. Si quis ergo dominus manet rei, alterius rei casu quocumque adjunctæ: isti procul dubio adhuc jus est alterum rei usu excludendi, (§. CCXXXI.) adeoque, illo invito, huic adquiri non posse dominium, manifestum est.

§. CCLII.

Specia-tim de fœtura anima-lium.

Ex his vero evidentissimis principiis (§. CCLI. 48. seq.) jam porro colligimus, 50) PARTUM cujus de origine non liquido constat, (quod plerumque fit in animalibus, immo & in hominibus, extra legitimum matrimo-

-nium

nium natis,) ventrem tamquam accessorium sequi, idque *legi naturæ* non absurde tribuere Ulpianum, *l.* 24. *D. de statu hom.* Id tamen 51) vix æquum videtur, si de utroque parente constet, *) nisi forte 52) ad procreanda animalia communibus sumtibus alatur dignioris sexus animal, veluti bos communis, vel 53) dominus equum admissarium vel bovem pro certa mercede vicinis locare soleat.

*) Hinc saltim in servis hoc casu passim obtinet partitio vernarum, ita ut primus domino ventris, alter domino servi patris cedat, & sic servilem sobolem ambo domini per vices partiantur. Diximus ea de re *Elem. Jur. Germ.* I, 1. 30. ubi id jus & apud VVisigothos & apud Alamannos, & apud Bojos obtinuisse, ex *lege VVisigoth.* X, 1. 17. Goldasti *rer. Alam. Tom. II. charta II.* & Aventin. *Annal. Boic. Lib. VII,* 14. 23. *p.* 708. ostendimus.

§. CCLIII.

Nec minus facile erit intellectu, ad quem pertineat nova INSULA, sive in mari, sive in flumine nata. Quum enim de dominio particularum terræ, quæ demum in insulam coaleruut, constare non possit: (§. CCLI. 48.) consequens est, 54.) ut insula cedat in accessionem maris vel fluminis, *) ac proinde 55) si mare vel flumen in nullius dominio est, insula quoque sit nullius, ac proinde cedat occupantibus: 56) sin vero, quod plerumque fit, vel mare, vel flumen ad populum, ejusve rectorem pertinet: (§. CCLXIII. 23.) is quoque insulam illam merito sibi

De novis insulis, sive natis, sive factis.

vin-

vindicet. Denique quum res, cujus de dominio certo constat, non possit ulli per accessionem adquiri: (§. CCLI. 49.) fieri non potest, 57) ut dominus amittat agrum, quem flumen superius divergens, & inferius alveo suo junctum, in insulæ formam redegit. Quod & JCti agnoverunt *l. 7. §. 4. l. 30. §. 2. D. de adqu. rer. dom.*

*) Itaque nulla ratio est, cur vicinis prædiis, & quidem vel in utraque ripa, si insula in medio flumine nata sit, vel in alterutra, cui propior est accrescere debeat nova insula: quod tamen plerisque JCtis placuisse novimus. *§. 22. Instit. de rer. divis. l. 7. §. 3. l. 29. l. 30. §. 1. D. de adqu. rer. dom.* Particulæ enim terræ, a cujus prædio avulsæ sint, non constat: & magis probabile est, eas ab agris superioribus, quam a vicinis avulsas esse. Quin aliquando ipsum flumen particulas, quæ deinde in insulam coalescunt, e fundo abrasas, secum vehit, teste Seneca *natur. quæst. IV, 9.* Sed fuit hæc sententia Cassii Longini, quam deinde sectatores ejus, tamquam ex compacto probarunt. Aggen Urbic. *de limit. agr. p. 57.* Eam vero more suo exploserunt Proculiani, quorum antesignanus, Labeo apud Paulum *l. 65. §. 4. D. de adquir. rer. dom. Si id*, inquit, *quod in publico innatum aut ædificatum est, publicum est: insula quoque, quæ in flumine* PUBLICO *nata est*, PUBLICA *esse debet*.

§. CCLIV.

Nec non de alluvione & vis flumine.

Nec alia ALLUVIONUM, & terræ VI FLUMINIS avulsæ, ratio est. Quemadmodum enim, quod ad priorem attinet, de origine particularum, agro nostro paulatim adjectarum,

cer-

certi quid constare non potest: (§. CCLI. 48.) ita nullum est dubium, 58) quin id quod agris nostris hoc modo accedit, nobis; 59) quod agro publico, viæve publicæ adjicitur, publico cedere debeat. *) Contra ea quum in vi fluminis de domino terræ avulsæ satis constet: (§. CCLI. 49.) 60) ea jure naturali circa dominium nihil mutari, palam est, 61) nisi forte dominus terram hoc modo avulsam pro derelicta habere malit. Quod in civitatibus ex intermissa per tempus legitimum vindicatione colligi solet. §. 21. *Instit. de rer. divis. l. 7. §. 2. D. adqu. rer. dom.*

*) Et hoc fundamento nititur jureconsultorum & agri mensorum distinctio inter agros *arcifinios*, qui non aliis, quam naturalibus, limitibus finiuntur, & *limitatos*, quos ad certum perticarum pedumve numerum adsignantur. *l. 16. D. de adqu. rer. dom. l. 1. §. 6. D. de flumin.* De qua agrorum differentia vid. Isidor. *Orig. XI, 13. Auctores de limitib. p. 293. edit. Guil. Goesii*, Jo. Fr. Gronov. ad *Grot. de jure belli & pac. II, 3. 16. num.* 1. Quidquid enim inter agros limitatos & flumen interjacet, id vel publicum, vel alicui privato proprium esse, nemo non intelligit. Neutro autem casu agro limitato aliquid accedit.

§. CCLV.

Denique quod ad ALVEI MUTATIONEM attinet, si alveus derelictus, quantum constat, in nullius antea dominio fuit, ille 62) non potest vicinis, qui utrimque prædia habent, pro modo prædiorum adquiri, uti visum est in- In alvei mutatione & inundatione.

jureconsultis Romanis *l. 7. §. 5. D. de adq. rer. dom.* sed, quia de fluminis, cujus pars est alveus, dominio satis certo constat, (§. CCLI. 45.) 63) ille, tamquam pars fluminis ejusdem erit, cujus flumen fuit: quemadmodum 64) ex eadem ratione novus alveus, iterum derelictus, procul dubio non minus manet priorum dominorum, quam 65) ager INUNDATUS, si deinde aqua recesserit. *)

*) Aliud dixeris, si perpetua sit inundatio, ut jam mare sit, ut Troja fuit. Tunc enim res exstincta videtur, quæ nullum nobis usum præstat, nec præstare unquam potest. Non entis vero, ejusque, quod nullum hominibus usum præstat, nullum est dominium, nulla proprietas. (§. CCXXXV. 10.) Ex quo sane consequitur, ut durissima sit eorum conditio, a quibus ob agros, mari vel flumine jam pridem absorptos, tributa, vectigalia & pensiones exiguntur, nisi forte culpa & negligentia sua in restituendis aggeribus meruerint, ut ita mulctentur, quamvis & hæc pœna satis immodica, immo durissima videatur. Quis enim tributis ac pensionibus oneret res, in quibus proprietas, ususfructus, possessio, & iter amissa sunt? *l. 23. D. quib. mod. ususfr. amitt. l. 3. §. 17. l. 30. §. 3. D. de adq. possess. l. 1. §. 9. D. de itin. actuque priv.*

§. CCLVI.

De accessione industriali axioma primum.

Progredimur ad accessionem INDUSTRIALEM & MIXTAM, de qua subtiliter admodum philosophati sunt jureconsulti. Nos ita statuimus: Si res utriusque voluntate junctæ sint, ne dubitari quidem potest, quin uterque fiat dominus pro rata, adeoque communio positiva inducatur. (§. CCXXXI.)

At hic de accessione, quæ altero inviso facta, loquimur. Hic quum domino jus sit, omnes rei usu excludere: (§. CCXXXI.) procul dubio etiam prohibere potest, quo minus, quidquam rei suæ, se invito jungatur. Quum vero quod jungitur rei nostræ, vel eam inutilem aut deteriorem saltim, vel meliorem præstantiorumque reddat, is vero, qui res nostras deteriores reddit, nos lædat: (§. CLXXVIII.) consequens est, 66) ut qui res nostras quacumque accessione industriali deteriores vel plane inutiles reddidit, is, accepta re corrupta, ad omne damnum nobis resarciendum, quin, si dolo malo tale quid fecerit, simul ad pœnam (§. CCXI. 119. seq.) teneatur.

§. CCLVII.

Axiomata secundum & tertium.

Sin res accessione quacumque industriali ad alios meliores præstantioresque redditæ sunt: tunc multum interesse videtur, possintne res sibi invicem junctæ, sine notabili dispendio separari, an non possint. Priore casu, quum utriusque materiæ vel rei domino jus sit, alterum usu rei suæ excludendi, (§. CCXXXI.) id vero aliter exitum habere non possit, quam rebus separatis: consequens est, 67) ut eo casu res junctæ statim separandæ, suumque cuique tribuendum sit: 68) posteriore autem casu res junctæ alterutri addicantur, condemnando simul ad æstimationem rei alienæ alteri, quem re sua carere oportet, *) pœnamque. si in mala fide sit, præstandam. (§. CCXI. 319. seq.)

*) Quisquis enim res alterius, quibus illi ad con-

conservandam suaviterque transigendam vitam opus est, intervertit, is non lædit. (§. CXC. 52.) Qui nos lædit, ad satisfactionem tenetur; (§. CCX.) ea, quum eo casu, ubi factum infectum fieri nequit, in præstanda justa rei æstimatione consistat: (§. CCXII. 124.) consequens est, ut is, qui alterius rem intervertere, sibique habere cupit, justam ejus æstimationem præstare teneatur. Unde simul æquissimam esse patet regulam πολυθρύλητον, *neminem debere cum alterius damno sine ratione locupletiorem fieri velle.*

§. CCLVIII.

Nec non quarum & sequētia.

Quum vero posteriore casu res junctæ alterutri addicendæ sint, (§. CCLVII. 68) consequens est, ut caussam justam, cur alteruter alteri præferendus sit, esse oporteat, (§. CLXXVII. 5.) ea vero quum non alia esse possit, quam alterutrius rei præstantia, quam sæpius raritate & adfectione, quam usu, æstimamus: merito inde colligimus, 69) non semper procedere regulam: *accessorium sequi suum principale*: cujus absurditatem in pictura ipse Justinianus, & ante eum Cajus, agnovit §. 34. *Instit. de rer. divis. l. 9. §. 2. D. de adq. rer. dom.* sed 70) res junctas addicendas esse illi, cujus res ob raritatem, adfectionem, operas, curam, & culturam majus pretium admittunt, *) eumque 71) alteri ad præstandam æstimationem damnandum, 72) nisi ei tanti non sit res sua, ut non pretium recipere, quam offerre alteri, malit.

*) Veteres jurisconsultos hic non certa ali-

qua

qua ratione naturali niti, & hinc diversis admodum viis incedere jam observavit V. C. Jo. Barbeyrac. *ad Pufendorff. de offic. hom. & civ. I, 12. 7.* Primus confusa distinguere, ac in ordinem redigere conatus est vir acris & recti judicii, Christ. Thomas. dissertatione singulari, *de pretio adfectionis in res fungibiles non cadente, Hal. MDCCI,* 4. ubi ad eadem principia *Cap. III. §. XXXVIII. seq.* doctrinas juris Romani de accessione industriali accurate examinavit.

§. CCLIX.

Quid justum sit circa specificationem.

Hinc facile patet, quid sentiendum sit de SPECIFICATIONE, qua nova forma in alterius materiam introducitur. Quum enim plerumque in materiam nulla cadat adfectio, in formam, ob artificium, vel maxime cadat, (§. CCLVIII. 70.) 73) nova species merito addicenda fuerit specificanti, *) ad justam tamen pretii æstimationem, & si sciens dolo malo id fecerit, in pœnam condemnando: (§. CCLVI. 66.) Thomas. *dissert. laudata Cap. III. §. XLIII. sequ.* quamvis 74) ex eadem ratione omnino præferendus materiæ dominus, si hæc rarior, & pluris sit quam forma, quæ alterius opera accessi: e. g. si quis ex alterius electro, vel ære Corinthiaco, signum vel vas confecerit, isque tunc 75) obligatus sit ad mercedem pro opera, si specificans in bona fide fuerit, præstandam.

*) Nihil ergo solidi inest distinctioni, qua rem impeditissimam expedire voluit Justinianus §. 25. *Inst. de rer. divis.* possitne videlicet nova species ad materiam reduci, nec ne.

Nulla enim est idonea ratio, cur priore casu dominus materiæ, posteriori specificans præferendus sit, maxime quum sæpe materia, demta forma, parum magni momenti futura sit. Vide Pufend. *de jur. nat. & gent. IV*, 7. 10. Immo aliquando centuplo plus pretii inest speciei, quam materiæ, ex qua illa confecta est. Quia vero tunc domino materiæ speciem ideo addiceret, quod ad priorem materiam reduci possit. At quum facilius præstetur æstimatio tabularum, quam ipsius navis, ex illis confectæ, quis ideo tabularum domino navem adjudicet, quod hæc ad priorem materiam reduci possit? Sane hoc casu, si navis vetus alterius tabulis refecta sit, principium nostrum sequitur Julianus *l. 61. D. de rei vind.* quamvis procul dubio res in priorem formam reduci possit, etiamsi nova navis ex alienis tabulis facta sit, *l. 26. pr. D. de adq. rer. dom.*

§. CCLX.

Circa adjunctionem & speciatim inclusionem, adferruminationē, adplumbaturam intexturam.

Deinde accessionis industrialis species haud postrema est ADJUNCTIO, quando rei nostræ aliena, sive per inclusionem, sive per adferruminationem, adplumbatamve, sive per intexturam, inædificationem, scripturam, picturamque adjungitur. Et quidem, quum INCLUSIO ita plerumque sit comparata, ut res junctæ facile, & citra notabile dispendium, separari possint, eo vero casu res separari, & suam cuique tribui, æquum sit: (§. CCLVII. 67.) nulla profecto ratio est, 76) cur non illi, cujus auro gemma inclusa est, aurum; domino gemmæ gemma reddi debeat. Nec 77) de adferruminatione, adplumbatura, & intextura aliter sentiendum videtur,

si res

si res citra notabile dispendium separari possint: alias 78) merito præferri jungentem existimamus, quia alterius materia raro pretium aliquod adfectionis admittit.* (§. CCLVIII. 70.)

*) Accedit, quod sæpe incommodum futurum sit domino materiæ, si eam cum accessione retinere, pretiumque rei adjunctæ solvere jubeatur, maxime si re ista ob statum, ætatem, aliasque circumstantias uti non possit, e. g. si quis plebeji vesti latum clavum, vel plurimum auri adsuisset. Res sane tunc, quod ad usum attinet, vere deterior, id est, illi inutilis facta est. Qui vero res nostras quacumque accessione industriali deteriores vel plane inutiles reddidit, is, accepta re corrupta, ad omne damnum nobis resarciendum, quin, si dolo malo tale quid fecerit, simul ad pœnam tenetur. (§. CCLVI. 66.)

§. CCLXI.

Si quis ex aliena materia in suo solo bona fide AEDIFICAVIT, & totum ædificium ex tignis ligneis constat: 79) nulla est ratio, cur, errore paulo maturius animadverso, solvi non possint tigna juncta, dominoque reddi.*) (§. CCLVII. 67.) Sin ex solido lapide quis ædificarit, vel tigna exemta inutilia futura essent domino: 80) æquissimum erit, ut ædificator, si justam æstimationem materiæ, pœnamque insuper ob dolum malum præstiterit, dominium ædificii consequatur. (§. CCLVII. 68. §. CCLVIII. 80.) Sin quis aliena materia in suo solo ædificarit, 81) ædificium, quod sine notabili

Circa inædificationem.

 dispen-

dispendio solvi potest, itidem dissolvendum: (§. CCLVII. 67.) vel 82) domino soli, quod pretium adfectionis admittit, erit adjudicandum, (§. CCLVIII. 70.) nisi 83) ædificium plane inutile futurum esset domino soli, quo casu ædificans, ædificio sibi retento, soli æstimationem, & si in mala fide sit, pœnam præstare tenebitur. (§. CCLVI. 66.)

*) Ratio enim, cur tignum junctum solvi vetuerint decemviri, ne scilicet urbes ruinis deformentur, *l. 6. D. ad exhib. l. 7. §. 10. D. de adqu. rer. dom. l. 1. D. de tign. juncto*, mere civilis est, & in recta ratione præsidium plane nullum reperit. Hinc multæ gentes, quæ non solido lapide, sed trabibus tabulisque ad exstruenda ædificia utebantur, ædificium hoc similibusque casibus dirui, tignaque avehi non modo siverunt, sed & legibus præceperunt. Vid. *Jus prov. Sax. II, 53.* & quæ ea de re monuimus in *Elem. jur. Germ. II, 3. 66.* Quibus jam addimus dispositionem *legis Longob. I, 27. 1.*

§. CCLXII.

Circa scripturam & picturam.

Minus difficilis est quæstio de SCRIPTURA & PICTURA. Quum enim ea, in quæ nulla cadit affectio alteri, in cujus rem illa cadit, relinquenda sint, (§. CCLVIII. 70.) & in scripturam picturamque adfectio plerumque, in tabulam & chartam numquam cadat: consequens est, 84) ut scripturæ tunc charta, & picturæ tabula cedere debeat, si scribens pingensque earum æstimationem præstare velit. *) Et si vel maxime nec scripturæ, nec pictura adfectionem admittat, vel-

uti

uti si quis chartæ meæ res nugatorias inscripserit, vel in tabula mea cucurbitas pinxerit: 85) nihilominus tamen & hoc casu scriptor, pictorque ineptus, re sibi accepta, ad pretium chartæ tabulæve præstandum tenebitur ob axioma primum. (§. CCLVI. *66.*)

*) Mirum ergo est, jureconsultos Romanos, quorum quidam id in pictura observarunt, non idem observasse in scriptura. Quasi magis ferendum sit, scripturam viri docti cedere in accessionem vilissimæ chartæ, quam Apellis aut Parrhasii absolutissimum opus cedere in accessionem vilissimæ tabulæ. Præterea dum inædificationi scripturam comparant jureconsulti: §. 23. *Inst. de rer. divis. l. 9. D. de adqu. rer. dom.* itidem merito quæsiveris, cur non eidem comparationi locus sit in pictura? itemque quæ similitudo fingi possit soli, cui alter ædificium, me invito, imposuit, & chartæ, cui aliquid inscripsit? Illo ægre, immo sæpenumero non sine maximo dispendio caremus: hanc nihili facimus, si vel æstimationem, vel tantumdem chartam ejusdem bonitatis, recipiamus. Poetica hæc est similitudo, a forma scribendi desumta, ob quam & Latini scriptores EXARARE LITTERAS pro *scribere* dixerunt. Sed hujusmodi similitudo duarum rerum, non statim debet easdem circa utramque decisiones in jurisprudentia producere.

§. CCLXIII.

Denique, quod ad CONFUSIONEM materiarum liquidarum, & COMMIXTIONEM siccarum attinet, quamvis de utriusque discrimine subtiliter admodum disputent jureconsulti. Circa confusionem & commixtionem.

l. 23. §. 5. D. de rei vind. res tamen eodem redit. Si enim 86) res utriusque voluntate vel confusæ vel commixtæ sunt: materia communis, ac proinde inter utrumque pro quantitate qualitateque materiæ dividenda erit. (§. CCLVI.) Sin, altero invito, facta sit confusio vel commixtio: tunc 87) materia nullius usus confundenti miscentive erit adjudicanda, isque damnandus alteri ad æstimationem pœnamve, si in dolo malo versatus sit, præstandam. (§. CCLVI. 66.) Si tamen 88) alter partem materiæ, quam pretium accipere malit, nullum est dubium, quin communionem, in quam initio invitus incidit, adprobet, eique adeo pars rata materiæ communis denegari nequeat.*)

*) Nam & subsequuta adprobatio pro consensu est, quamvis minus, quam jussus & consensus, imputetur. (§. CXII. 51.) Hinc, si ex fortuita contusione vel συγχύσει metallorum nostrorum & aurifabri insignis prodiisset materia, quale fuit, quod olim post incendium Corinthiacum primum visum ajunt, æs Corinthiacum: nihil profecto nobis obstare crediderim, quo minus partem ex materia communi petamus. Quum enim communis futura esset, si nobis consentientibus esset conflata, (§. CCLVI.) adprobatio autem pro consensu sit: (§. CXII. 51.) nulla profecto ratio est, cur non & ob adprobationem fiat communis, ut partem pro rata nobis possimus vindicare.

§. CCLXIV.

Circa accessiones

Denique nec aliis principiis opus est circa

ca SATIONEM & PLANTATIONEM , quas supra ad ACCESSIONES MIXTAS retulimus. (§. CCL.) Nam 89) plantæ & arbores, antequam coaluerunt, procul dubio citra notabile dispendium separari, adeoque a domino jure vindicari possunt. (§. CCLVII. 67.) Contra 90) illæ, quæ jam coaluerunt, necnon 91) sementa in agro sparsa quum commode separari a fundo non possint, nec tamen pretium adfectionis admittant, domino soli adquiruntur, præstita æstimatione tum arborum seminumve, tum impensarum in culturam factarum, (§. CCLVIII. 70. sequ.) nisi 92) posteriore casu soli dominus messem pro justa pensione ei, qui agrum suum consevit, relinquere malit.*)

mixtas, sationem, & plantationem.

*) Cujus rei justas ac idoneas caussas habere potest dominus agri. Ut ecce, si agrum alter male coluerit, maleque conseverit, ut messem parum uberem exspectare liceat. Tunc sane domino inutilis esse posset messis, adeoque pro illo militaret axioma primum. (§. CCLVI. 66.)

§. CCLXV.

Circa fructus arboris in confinio positæ.

Postremo quod ad ARBOREM in confinio positam attinet, is qui illam plantat, in id consentit, ut ramorum pars super vicini aream propendeat: & vicinus, qui, dum alterum usu areæ suæ excludere posset, id non facit, itidem in id consentit. Quum ergo acccessio, utriusque consensu facta, rem reddat communem: (§. CCLVI.) consequens est, 93) ut arbor talis sit utrique communis, pro indiviso quidem, quamdiu

ſtat in confinio, pro diviſo, ſimul, ac erutâ eſt, ac proinde 94) priore caſu fructus & folia, 95) poſteriore ipſa ligna pro rata inter utrumque vicinum merito dividantur. *)

*) Hanc ſimplicitatem majores noſtri prætulerunt juris Romani ſubtilitatibus de alimentis, quæ per radices attrahant arbores, ipſamque paulatim mutent earum ſubſtantiam. *l.* 26. §. 2. *D. de adqu. rer. dom.* Germanicæ enim originis gentes magis ramorum, quam radicum, habuiſſe rationem, oſtendimus in *Elem. jur. Germ.* II, §. 69.

CAPUT X.

De Derivativis dominii adquiſitionibus, quæ vivo priore domino fiunt.

§. CCLXVI.

Tranſitio ad adquiſitiones derivativas.

SEmel adquiſito dominio, aliquando mutatio quædam contingit, ut alius in re quadam adquirat vel proprietatem, vel dominium, quum antea horum nihil haberet. Has ADQUISITIONES nos ſupra DERIVATIVAS adpellavimus. (§. CCXL.) Jam quum res, in qua proprietatem adquirimus, antea *communis*; in qua dominium primum conſequimur, antea alicui *propria* fuerit: quoties ex re communi partem noſtram accipimus propriam, toties DIVISIONEM, quoties totam ſoli adquirimus, CESSIONEM; *) quoties denique res alterius propria, eo volente, in noſtrum dominium tranſit, TRADITIONEM fieri dicimus.

*) Pau-

*) Paulo latius quidem alias patet vocabuli CESSIONIS notio, ut omnem juris vel actionis translationem in alterum significet. Enimvero quum tunc fere sub *traditione* comprehendi possit, hic paulo arctioribus limitibus circumscribimus significationem vocabuli, ut sit *translatio juris ac dominii, pluribus communis, in unum ex sociis, reliquorum consensu, facta*. Hinc si e. g. coheredes nomen aliquod hereditarium totum in unum ex coheredibus transcribunt, CESSISSE illi hoc nomen dicuntur.

§. CCLXVII.

Omnibus his casibus id, quod antea nostrum fuit, vel totum, vel pro parte, nostrum esse desinit, & in alterius dominium vel proprietatem transit: id quod vocamus ALIENATIONEM, eaque, si ex anteriore adquirentis jure proficiscitur, NECESSARIA; si de novo, consentiente utriusque voluntate, decernitur, VOLUNTARIA adpellatur.*) Utraque vero efficit, ut alius in alterius locum, adeoque & in jus circa illam rem, & onera cum illa conjuncta succedat. Sic & alienatio, quæ a nulla circumstantia suspendit translationem dominii, PURA; quæ suspendit, CONDITIONALIS dicitur.

Per eas fit alienatio vel necessaria, vel voluntaria, vel pura, vel conditionalis.

*) Sic e. g. necessaria est alienatio rei communis, quæ fit, socio ad divisionem provocante, quia socio, urgenti divisionem, in ea jam antea jus fuit. Necessaria item alienatio rei alicui oppignoratæ, quippe quæ itidem fit ob jus, creditori in illa re antea constitutum. Contra voluntaria est alienatio ædium, quas is, qui alibi Lares positurus est, vendit, & in quibus nemini omnino

quidquam juris est. Ita explicanda est divisio, quam & Romana jurisprudentia agnoscit. *l. 1. D. de fund. dot. l. 2. §. 1. D. de rebus eorum, qui sub tut. l. 13. l. 14. D. fam. ercisc.* & alibi passim.

§. CCLXVIII.

Eaque vel in præsens, vel in futurum.

Quum ergo voluntaria alienatio aliter, quam utroque consentiente, fieri ac intelligi non possit: consentire vero liceat in alienationem tum PRÆSENTEM, ut dominium nostrum in alterum, vivis nobis, transferatur, tum FUTURAM, ut quis post fata demum nostra possessionem rerum nostrarum omnino consequatur, denique ille consensus in futuram alienationem vel VERUS sit, vel ex FINE & INTENTIONE hominis colligatur: *) ex priore successio testamentaria; ex posteriore intestatorum derivari solet. Jam de alienatione *præsente*, sequente capite de *futura* erit disserendum.

*) Ad alienationem ergo futuram referimus eam, quando post mortem demum bonorum nostrorum possessio ad heredes omnino devolvitur. Id si fit, nobis vivis id VERE volentibus, voluntas hæc vocatur *testamentum*, ipsaque successio *testamentaria* audit. Sin ex fine atque intentione morientis colligitur, illum hereditatem in hos potius, quam in alios translatam voluisse, est hæc *successio ab intestato*. Jam utrique successioni obstare videtur, quod nemo possit aliquid velle in illud tempus, quo velle amplius nequeat, nec alienationem fieri hoc modo posse a vivo, quia nec jus, nec dominium in heredes vivus transferat, nec a mortuo, quia hic, quia ipse non habeat, in alium transferre ne-

nequeat. Unde & testamenti factionem juris naturalis esse negant plures viri doctissimi, veluti Merill. *Obs. VI*, 25. Thomas. *Not. ad tit. Inst. de test. ord. p.* 173. Gothofr. de Coccei. *diss. de testam. princ. Part. I.* §. *XXII. seq.* Quorum argumenta si *veræ* morientium voluntati, i. e. testamentis, obstant, multo magis obstabunt præsumtæ, ex qua successionem ab intestato repetunt, adeoque tota illa, quam hic inculcamus, ALIENATIO FUTURA εἰδηπρόξυλον erit. Sed uti facile largimur, hæc argumenta penitus evertere testamenti factionem, qualis jure Romano prodita est: Vid. *exerc. nostr. de testam. jure Germ. arct. lim. circumscripta* §. *III.* ita non obstant dispositionibus de futura successione omnibus. Et de his vero quousque secundum rectam rationem porrigantur, capite sequente dicemus.

§. CCLXIX.

Ad proprietatem a communione fit transitus per DIVISIONEM, (§. CCLXVI.) quæ est adsignatio partis, cuivis sociorum ex toto positive communi competentis. Quum enim socius usu rei communis alios omnes, præter socios excludere possit: (§. CCXXXI.) consequens est, 1) ut unusquisque sociorum usum rei, pro parte ad se pertinente, petere, adeoque 2) ad divisionem provocare possit; quin ut 3) eo minus audiendi sint reliqui, hanc divisionem impedituri, quo minus præsenti generis humani conditioni convenit positiva communio.*) (§. CCXXXVIII.) Quid divisio, & cur ad eã cuivis provocare liceat?

*) Quum enim communio illa consistere tantum possit inter homines eximia virtute præditos, ac proinde refrigescente charitate ac

justitia, statim una oblanguescere illam oporteat: (§. CCXXXVIII. *) qui fieri posset, ut nostris temporibus diu duraret communio? Quis sociorum non invidet socio? quis rem communem tam diligenter curat, ac propriam? quis non alterum, aliquid, in rem communem quod sit, acturum, non impedit? quis reliquis partem lucri intervertere non studet? Inde mille jurgia, ceu ex instituto adversus communionem Platonicam demonstravit Aristot. *Polit.* *II*, 2. Ut adeo recte Romani societatem ac communionem matrem dixerint discordiarum, ac proinde cuivis sociorum dederint facultatem ad divisionem provocandi. *l.* 77. §. 2. *D. de legat.* 2.

§. CCLXX.

Quomodo fiat, sive res dividua, sive individua sit?

Res porro communis vel DIVIDUA est facile, vel INDIVIDUA, quæ vel ob rei naturam, vel legibus aut moribus obstantibus, in partes scindi non potest. Provocante ergo socio ad divisionem rei, sua natura *dividua*, 4) nihil est æquius, quam ut tot fiant partes, quot sunt socii, resque sorti divisoriæ committatur. *Individua* autem res 5) vel uni sociorum, qui solvendo est, plurimumve licitatur, quemve ætas, vel sors reliquis prætulit, relinquenda, ceterisque præstita æstimatione, satisfaciendum, vel 6) optimis conditionibus vendenda, pretiumque inter singulos pro rata dividendum, vel 7) ejus denique usus singulis per vices concedendus est. *)

*) Sic sorti rem in dividunda Palæstina commisisse novimus Hebræos, eamque in partes scidisse, quod provincia ratione tribuum esset divi-

dividua. Contra inter fratres coheredes sæpe contingit, ut unus prædium individuum, vel volentibus reliquis, vel sorte adjudicante, certo pretio emat, & ex reliquis partem quisque pretii accipiat. Quin eodem casu sæpe contingit, ut si nullus coheredum tam sit bene numatus, ut reliquis satisfacere posse videatur, prædium extraneo optimis conditionibus vendant, pretiumque inter se dividant. Denique alternum rei communis usum, quem alicubi vocant *die Mutschirung*, aliquando fratribus illustribus placuisse, observant Diether. in *Contin. Thesauri Besold. voce Mutschirung. p.* 417. VVehner. *Obs. pract. ibid. p.* 370. Exemplum insigne in domo Saxonica habes apud Muller. *in Sacchss. amal. p.* 203.

§. CCLXXI.

Æqualitas quar do obser vanda i divisione rerum perfecte communium.

Ceterum quum in re communi vel par omnium jus sit, vel alter altero plus minusve juris habere soleat: (§. CCXXXI.) facile patet, 8) divisionem vel ÆQUALEM vel INÆQUALEM esse, & 9) in priore omnes ad partes æquales, 10) in posteriore ad inæquales vocari. Quia vero ipsa naturalis hominum æqualitas id ab unoquoque exigit, ne in iis, quæ jure perfecto pluribus competunt, præ altero prærogativam sine justa caussa adfectet: (§. CLXXVII. 5.) nemo non intelligit, 10) divisionem in dubio in æquales partes fieri debere, nec 11) quemquam sibi poscere debere præcipuum, nisi jus suum luculenter probare possit.*)

*) Tale jus poscendi ἐξαίρετόν τι potest alicui competere ex lege, ex pacto, & ex ultima prio-

prioris possessoris voluntate, non autem ex majore vi & potentia, quam tamen, tamquam justam prærogativæ inter dividentes caussam, admittere videtur Hobbesius, *de cive III*, 15. *seq.* quamque ipse satis incommode vocat *sortem naturalem*. Enimvero sic nulla foret ratio, cur non æquissima dici possit divisio a leone facta apud Phædr. *Fab. I*, 5. qui prædam parciturus inter venationis socios:

Ego, inquit, *primam tollo, nominor quia leo:*
Secundam, quia sum fortis, tribuetis mihi:
Tum, quia plus valeo, me sequetur tertia:
Malo adficietur, si quis quartam tetigerit.
Sic totam prædam sola improbitas abstulit.

Hanc divisionem quisquis æquam & justam dixerit: næ illum & Hobbesii sortem naturalem probaturum, confidimus.

§. CCLXXII.

An & in divisione rerum imperfecte communium ea observanda?

Sed hæ quidem regulæ ad communionem PERFECTAM pertinent. Præter illam & IMPERFECTA datur; quoties nulli sociorum in re communi jus perfectum est. (§. CCXXXI.) Quum vero ita res ex alterius benevolentia pluribus fiat communis: consequens est, 12) ut tunc in hujus arbitrio sit, æquales partes facere, an 13) pro qualitate meriti uni plus, alteri minus tribuere malit, *) injustissimaque proinde 14) sit querela ejus, qui alterum minoris meriti hominem sibi æquiparatum esse clamat, *Matth. XX*, 12. vel 15) qui ipse sibi de suis meritis judicium temere adrogat, vel 16) beneficia, uni vel alteri concessa, ad exemplum trahenda, existimat.

*) Et

*) Et hæc est illa *justitia distributiva* vel *διανεμητικὴ*, comes earum virtutum, quæ aliis hominibus utilitatem adferunt, ut liberalitatis, misericordiæ, providentiæ rectricis. Grot. *de jure belli & pac. I*, 1. 8. 1. qui & hanc justitiam non semper observare proportionem comparatam, quam geometricam vocant, adeoque hanc Aristotelis doctrinam esse ex eorum genere, quæ sæpe locum habent, non semper, recte observat *n. II.* Nec Grotii sententiam evertit Pufend. *de jur. nat. & gent. I*, 7. 9. quippe qui loquitur de distributione eorum, quæ pluribus bene merentibus jure perfecto, veluti ex pacto vel promisso, debentur. Tunc verum omnino est, quod scribit Arrian. *Epict. III*, 17. Νόμος οὗτος φυσικὸς, τὸ κρείττονα τοῦ χείρονος πλέον ἔχειν, ἐν ᾧ κρείττων ἐστιν. *Ea naturæ lex est, meliorem in eo, quo sit melior, meliore conditione esse illo, qui sit deterior.* At in iis quæ ex sola benevolentia proficiscuntur, vix hæc naturæ lex urgeri potest: nec de injuria conqueri poterant veterani, quos idem Hadrianus se invicem in balneo defricare jusserat, qui aliquot diebus ante unum ex illis, membra marmoribus atterentem, servis & sumtibus donaverat, Spartian. *Hadr. Cap. XVII.* quia beneficia non sunt ad exemplum trahenda.

§. CCLXXIII.

Si res communis uni sociorum a reliquis tota attribuitur, ea vocatur CESSIO. Quare, quum ita unus in reliquorum omnium locum succedat: consequens est, 17) ut & in eorumdem jura circa eam rem, nec non 18) in onera & incommoda, cum illa conjuncta, succedat. (§. CCLXVII.) Quin ex

Quid cessio rei communis?

eo-

eodem recte intulerunt jureconsulti Romani, 19) easdem omnino exceptiones opponi posse cessionario, quibus adversus cedentem locus fuisset futurus. *l. 5. C. de hered. vel act. vend.*

§. CCLXXIV.

Obligatio sociorum ad evictionem socio præstandam.

Quum denique, sive *dividatur* res communis, sive uni sociorum tota *cedatur*, id videatur agi, ut ii, qui rem per divisionem vel cessionem accipiunt, ejus dominium, adeoque facultatem, alios rei istius usu excludendi, consequantur: (§. CCXXXI.) per se patet, 20) utroque casu socios efficere debere, ut ei, in quem res translata est, illam habere liceat, adeoque 21) illos huic ad præstandam evictionem, &, 22) si ab alio jure & sine culpa possessoris evicta sit, ad omne damnum resarciendum obstrictos esse, 23) dummodo suas portiones salvas habeant, & 24) alteri res titulo oneroso obvenerit. *)

*) Ita doctrina de EVICTIONIBUS, quæ & in traditionibus locum invenit, ex ipsa æquitate naturali fluit, quamvis ei multa, non tam de novo adstruxerit, quam illustrationis caussa addiderit jus civile, quæ ad ejus formam, & effectum pertinent, ex. gr. dum requirit, ut quis suo nomine rem in alterum transtulerit, ut possessor litem auctori in tempore denunciarit, ut res ex caussa contractum antecedente, & quidem non vi majore, sed jure, evicta sit, cetera. Hæc omnia enim ex iisdem, quæ præmisissimus, principiis prono alveo fluere, nemo non intelligit.

§. CCLXXV.

Traditio quid? &

Progredimur ad TRADITIONEM, qua dominus,

nus, qui jus & animum alienandi habet, dominium in alium, illud ex justa caussa accipientem, transfert. *Dominium*, dico. Quamvis enim jus Romanum ipsam rem, ejusque possessionem, transferri jubeat, nec prius ullum fere jus in illa re nasci patiatur: *l.* 20. *C. de pact.* vix tamen probabile est, hanc subtilitatem probare jus naturæ & gentium, *) uti recte observant Grot. *de jure belli & pac.* *II*, 6. *I*, 2. *II*, 8. 25. & Pufendorff. *de jure nat. & gent.* *IV*, 9. 6. quum, ipsis fatentibus jureconsultis, *nihil tam conveniens sit naturali æquitati, quam voluntatem domini, volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi.* §. 40. *Inst. de rer. divis.* *l.* 9. *D. de adqu. rer. dom.* Ex quo colligimus, 25) omnem voluntatem domini de dominio rei suæ in alterum transferendo, sive expresse declaratam, sive ex certis signis elicitam, pro traditione esse, dominiumque in alterum valide transferre.

an ad transferendum dominiũ necessaria?

*) Immo ne ipsi quidem Romani idem olim promiscue exegisse videntur. Traditio enim erat tantum rerum nec mancipi, Ulpian. *Tit. XIX*, 7. veluti prædiorum provincialium. Simplic. *inter rei agrar. script.* *p.* 76. Res mancipi plene alienabantur per æs & libram, ita, ut facto nexu & mancipio illico transiret dominium. Varro *de lingua Lat. IV.* Ex eo ergo tempore demum inter Romanos hoc jus invaluit, ut dominium sine traditione, vel possessionis datione non transiret, ex quo rerum mancipi & nec mancipi, dominiique Quiritarii & bonitarii discrimen sustulit Justinianus *l. un. C. de nudo jure Quirit. toll.* & *l. un. C. de usucap. transform.*

§. CCLXXVI.

§. CCLXXVI.

Quomodo fiat?

Quum ergo omnis voluntas domini de dominio rei suæ in alterum transferendo pro traditione sit, dominiumque in alterum valide transferat: (§. CCLXXV. 25.) consequens est, ut 26) perinde sit, sive qui absens rem verbis litterisve intervenientibus, sive 27) præsens de manu in manum, sive 28) per inductionem in rem, sive 29) per longam brevemque manum, sive 30) adhibito certo symbolo, inter homines alicujus provinciæ recepto, (§. CCXLII. 2.) tradat. *) 31) Ut nihil obstet, quo minus & jus sive traditione, sive quasi traditione in alium transferri possit.

*) Equidem traditio illa symbolica ne ipsis quidem Romanis erat ignota, ceu patet ex *l. 1. §. pen. D. de adqu. poss. l. 9. §. 6. D. de adqu. rer. dom. l. 74. D. de cont. emt.* At multo acutiores hac in re fuerunt Germanicæ originis gentes, quæ in traditionibus & investituris res fere quascumque pro arbitrio, at præcipue tamen festucam, baculum, culmum, cespitem, arbusculam, chirothecam, & similes res adhibebant. Vid. *Elem.* nostra *jur. Germ. II. 3. 74. seq.* Quo & SCOTATIO Danica pertinet, *c. 2. X. de consuet.* de qua ex instituto Strauch. *Amœnit. jur. can. ecl. V.* & *Gundlingiana Part. VII. diss. IV.*

§. CCLXXVII.

Quis per eam transferre possit dominium?

Quum vero dominus tantum tradere possit, qui jus alienandi habet: (§. CCLXXV.) consequens est, 32) ut nullus fu(u)us sit effectus traditionis, ab eo factæ, qui vel propter legem, vel ob conventionem, vel aliam

quan-

quamcumque caussam, alienare nequit, 33) multoque minus valitura sit traditio, a non domino facta, quum, quod quisque jus non habet, illud in alium transferre nequeat. *) 34) Ut contra perinde sit, sive ipse dominus rem tradat, sive ejus voluntate, mandato vel adprobatione alius.

*) Attamen hujusmodi traditio, alteri ignoranti facta, hunc facit bonæ fidei possessorem, donec verus dominus superveniens rem suam vindicet. Hunc vero, quid circa rem restituendam observare, quos fructus retinere, quosve restituere oporteat: multis repertis regulis, ostendere conantur. Grot. *de jure belli & pac. II,* 10. Pufendorf. *de jur. nat. & gent. IV,* 13. 6. *seq.* Nos infra suo loco ea de re agemus ex instituto, (§. CCCXII. seq.) & omnia redire ostendemus ad duas regulas: I) Bonæ fidei possessorem tantisper, dum de vero domino non constat, loco domini esse, ac proinde iisdem juribus uti, quibus dominus uteretur. II) Supervenienti domino eumdem rem exstantem una cum fructibus exstantibus, & si res non exstet, tantum, in quantum factus sit locupletior, restituere teneri.

§. CCLXXVIII.

Quumque ex justa caussa fieri alienationem oporteat; (§. CCLXXV.) ipsa res unum quemque monebit, 35) intelligi caussam, quæ ad transferendum dominium sufficiat, adeoque 36) non transire dominium, si cui res ex commodato, deposito, locato tradatur, multo minus 37) si tradatur precario, vel ex alio titulo, pro tradentis arbitrio revocabili. 38) Immo ne quamlibet quidem justam

Traditione non ex omni caussa transfertur dominium.

justam

justam caussam sufficere, si is, cui res traditur, alteri ex pacto non satisfecerit.*)

*) Ubi enim ita fit alienatio, ut alter aliquid præstet: ibi *conditionalis* est alienatio. Quæ quum translationem dominii suspendat: (§. CCLXVII.) consequens est, ut, altero non præstante id, quod promisit, non transferatur dominium, adeoque invalida sit traditio. Hinc Romani venditas res traditasque non aliter emtori adquiri statuebant, quam soluto pretio, vel satisfactione alio modo præstita. §.41. *Instit. de rer. divis.* Hinc illa Varronis *de re rust. II, 2. Grex venditus dominum non mutat, nisi sit æs adnumeratum.* Quinctiliani *Decl. CCCXXXVI. Quo jure vindicare potes eam rem, cujus pretium non dedisti?* Tertull. *de pœnitentia Cap. VI. Ineptum est, pretium non exhibere: ad mercem manum emittere.*

§. CCLXXIX.

Nec semper quis eo animo & consilio rem tradit.

Præterea traditurum rem suam, id animo alienandi transferendique dominii facere debere, diximus. (§. CCLXXV.) Ex quo patet, 39) nullam esse traditionem, ab infantibus, furiosis, mente captis, similibusque personis, quæ, quid rei geratur, non intelligere præsumuntur, factam: nec 40) per eam transire dominium, si dominus commodandi, deponendi, oppignorandi similive consilio rem alicui dederit: quin 41) posse sibi unumquemque in re sua jus aliquod, quod non transferatur, excipere ac reservare, eoque casu 42) tantum transmitti, quantum is, qui alienat, transmittere voluit.

§. CCLXXX.

§. CCLXXX.

Ex quo facile intelligitur, 43) unde natum sit DOMINIUM MINUS PLENUM. Quum enim per illud nihil aliud intelligamus, quam dominium, cujus effectus inter duos dominos inæqualiter divisi sunt: admodum probabile est, illius originem repetendam esse a traditione cum exceptione, vel reservatione partis cujusdam dominii facta. Quo facto, 44) binos dominos ejusdem rei esse oportet, quorum alteri 45) jus adquiritur, utilitatem omnem ex re percipiendi, aliosque fructuum utilitatumque usu & perceptione excludendi; alteri 46) facultas vel circa dispositionem de illa re concurrendi, vel aliquid exigendi, ex quo de agnitione dominii constet, nascitur. *)

Origo dominii minus pleni.

*) Posterius *dominii minus pleni* genus jureconsulti medii ævi vocarunt DIRECTUM, prius UTILE: minus eleganter quidem, sed vocabulis jam semel in schola ac foro receptis. Unde iis repudium dare intempestivum videretur. Posses tamen alterum dominum SUPERIOREM vel MAJOREM, alterum INFERIOREM vel MINOREM vocare, exemplo Romanorum, qui patremfamilias *herum majorem*; filiosfamilias *heros minores* adpellabant. Plaut. *Cap. III*, 5. v. 50. *Trinum. II*, 2. 53. *Asinar. II*, 2. 66.

§. CCLXXXI.

Quum ita comparatum sit dominium utile, ut major dominus sibi facultatem aliquam, vel circa dispositionem concurrendi, vel aliquid, ex quo de agnitione dominii constet, exigendi, reservet: (§ CCLXXX. 46.)

Ejus variæ species.

con-

consequens est, 47) ut, quamvis innumera esse possint dominii minus pleni genera, & 38) res hic præcipue redeat ad conventionem partium: tamen 49) si quis sibi a possessore rei traditæ stipuletur fidelitatem, & servitia, & ne res sine suo consensu alienetur, inde nascatur FEUDUM, 50) si canonem annuum, in agnitionem dominii solvendum; JUS EMPHYTEUTICUM; *) si denique 51) solarium, pro superficie in solo, nobis reservato, præstandum, JUS SUPERFICIEI: quæ præcipua & apud plerasque gentes notissima sunt dominii utilis genera.

*) JURIS EMPHYTEUTICARII exemplum *Genes. XLVII, 26. seq.* reperit Josephus *Antiq. Jud. II, 7.* quamvis agros Ægyptiorum censuales potius factos esse, existimet Hert. *ad Pufend. jur. nat. & gent. IV, 8. 3.* Sed si in eo ponit discrimen agrorum emphyteuticorum & censiticorum, quod in illis possessori utile, in his plenum dominium competat: luculenter sane probari potest, dominii partem competisse Pharaonibus. Eo enim pertinent verba Josephi Patriarchæ *Gen. XLVII, 23. Vos hodie agrosque vestros Pharaoni emi.* JURIS SUPERFICIARII exemplum illustre atque insigne est apud Justin. *Hist. XVIII, 5.* DE FEUDORUM origine certant viri docti, & adhuc sub judice lis est, quamvis commune Europæis fere omnibus factum sit hoc institutum. Ceterum multa alia esse apud originis Germ. gentes dominii minus pleni genera, ostendimus in *Elem. jur. Germ. II, 2. 33. seq.*

§. CCLXXXII.

Quid servitus, quidque

Si 52) non res ipsa ejusve dominium, sed usus aliquis, traditur, ei, qui hunc accipit, in

in re aliena adquiritur SERVITUS, & quidem 53) si is usus ad utentis personam vitamque restringitur, PERSONALIS, sin 54.) ipsi utentis prædio adeoque & omnibus in illo successoribus, ejus conceditur, REALIS vel PRÆDIALIS. Quum ergo omnibus his casibus tantum juris transferatur, quantum transferri is, qui alienavit, voluit: (§. CCLXXIX. 42.) sequitur, 55) ut & hic res redeat ad conventionem partium, adeoque 56.) juris mere positivi sint tantum non omnia, quæ juris auctores de servitutibus satis subtiliter constituerunt. *) circa eam justum?

*) Quo pertinent doctrinæ notissimæ; quod servitus consistat in patiendo vel non faciendo, non in faciendo: quod sit individua, quod caussam ejus esse oporteat perpetuam, quod, quia utendum fruendum sit salva rei substantia, ususfructus ne in area quidem subsistat: quod insigne sit discrimen inter usumfructum, usum, habitationem, operas servorum, quod quædam hujusmodi jura non usu & capitis deminutione amittantur, quædam non amittantur. Omnia enim hæc ita comparata sunt, ut nec recta ratio ea abscisse exigat, nec quidquam obstet, quo minus pactis & conventionibus mutari aliterque definiri possit.

§. CCLXXXIII.

Aliquando res ita traditur a domino creditori, ut salvum quidem tradenti sit dominium, creditor tamen rem in securitatem crediti possideat: tunc 57) constitui dicitur JUS PIGNORIS, vel 58) si id ea fiat lege, ut creditor simul utilitatem ex pignore fructuoso percipiat in vicem usurarum, JUS ANTICHRETICUM. Quid jus pignoris & hypothecæ, quidque circa utrumque justum sit?

TICUM. Denique 59) si creditori jus pignoris in re quadam sine traditione constituitur: id HYPOTHECAM vocamus. Quemadmodum ergo 60) prioribus casibus creditori fas est, rem oppignoratam, non soluto debito, non modo retinere, verum etiam 61) distrahere, & ex pretio, quæ sibi debentur, deducere, ita 62) posteriore eidem in hypotheca possessionem in securitatem crediti persequi, & illam tunc itidem, usque dum nomen expungatur, retinere, vel distrahere licet.

§. CCLXXXIII.

Quomodo traditione dominium transfeat in accipientem.

Denique traditione rei dominium transferri diximus in accipientem. (§. CCLXXV.) ACCIPERE vero aliquid videmur vel VERE, quoties consensum nostrum, quod rem traditam nostram fieri velimus, vel verbis, vel factis testamur, vel ex PRÆSUMPTIONE, quoties ex ipsa rei indole non potest non judicari, alterum rem, quam quis traditurus est, non adspernaturum. Similiter & TRADI res potest, voluntate transferendi vel expresse declarata, vel ex certis signis elicita. (§. CCLXXV. 25) Quale certissimum signum in primis suggerit finis & intentio ejus, qui quid adquisivit, adquisitumque tanta cura servavit ac tuitus est, *)

*) Adquirentium vero suaque magna cura administrantium hominum finis atque intentio semper est, non modo ne sibi quid desit, sed & ut suis bene sit, maxime se mortuis, & nulla re amplius indigentibus. Unde Euripides *in Medea v.* 1098.

Οἷσι δὲ τέκνων ἐστὶν ἐν οἴκοις
Γλυκερὸν βλάστημ' ἐσορῶ μελέτῃ

Κατα-

Κατατρυχομένους τὸν ἅπαντα χρόνον.
Πρῶτον μὲν, ὅπως θρέψουσι καλῶς,
Βίοτόν θ᾽ ὁπόθεν λείψουσι τέκνοις.
Sed quibus in aedibus est liberorum
Dulce germen, eos video curis
Confici omni tempore,
Primum quidem, quo pacto bene ipsos educent.
Et unde VICTUM *relinquant liberis.*

Et *in Iphigen. in Aulide. v.* 917.
Δεινὸν τὸ τίκτειν, καὶ φέρει φίλτρον μέγα,
Πᾶσίν τε κοινὸν ὥσθ᾽ ὑπερκάμνειν τέκνων.
Res est vehemens parare, & adfert ingens desiderium:
Communeque omnibus est, ut LABORENT PRO LIBERIS:

Si liberi desint, reliquis cognatis, necessariis ac amicis non magis consultum velle, quam extraneis, ipsa experientia satis superque docet.

§. CCLXXXV.

Quum itaque cuivis, rerum suarum domino, liceat, easdem in alios transferre, (§. CCLXXV.) eaque translatio fieri possit quibuscumque conditionibus: (§. CCLXVII.) consequens est, 63) ut fieri etiam possit ea lege, ut aliter quidem dominium, at possessionem usumque demum post tradentis mortem consequatur. Quae quidem voluntas, quin & vere declarari, & ex fine adquirentis, tamquam signo certissimo, elici possit, neutro vero casu vera & expressa alterius acceptione opus sit: (§. CCLXXXIV.) 64) priore casu illa TESTAMENTI vel ULTIMAE VOLUNTATIS nomine venit; 65) posteriore SUCCESSIONIS AB INTE- *(Transitio ad successionem ex testamento & ab intestato.)*

STATO genuinum ac solidissimum fundamentum est. De utraque jam ex instituto erit agendum.

CAPUT XI.

De derivativis adquisitionibus per successionem ex dispositione defuncti, & ab intestato.

§. CCLXXXVI.

Quid jureconsultis testamentum?

TESTAMENTUM ex conceptu jureconsultorum est solemnis declaratio voluntatis de universa hereditate, omnique jure, quod testator tempore mortis habiturus est, post ejus mortem in alium transituro. Ideoque vivo testatore nihil juris in heredem transit, immo ne spes quidem tam certa, ut ea decollare non possit: sed testatori, dum anima est, prius consilium damnare, rescissisque ac ruptis prioribus tabulis, vel novas facere, vel intestato decedere licet.*)

*) Hinc notissima juris axiomata: voluntatem hominis esse ambulatoriam usque ad mortem: ultimas tantum ceras ratas esse debere, quæ morte firmantur, vel, uti Quinctil. *Decl. CCCVIII.* loquitur, *illud tantum valere testamentum, post quod nullum testamentum sit*: ac proinde neminem paganum cum duobus testamentis decedere posse, & quæ sunt ejus generis alia. *l.* 4. *D. de alim. leg. l.* 32. §. 2. *D. de donat. int. vir. & ux.* Quin eo usque porrigitur hæc testamentum mutandi licentia, ut illam nec clausula derogatoria, nec adjectio prioribus tabulis jurejurando, sibi adimere posse testatorem, contendant. *l.* 2. *D. de leg.* 2. Grot. *de jure belli & pac.*

pac. II, 13. 19. Leyser. *Medit. ad Pand. spec. XLIII. n. VI. & VII.*

§. CCLXXXVII.

Enimvero hujusmodi testamentum non esse juris naturæ, facile unusquisque intelligit. Quamvis enim solemnitates actui tam serio, totque exposito hominum fraudibus, adhiberi, facile patiatur recta ratio: contradictionem tamen implicare videtur, hominem aliquid velle in illud tempus, quo velle non possit, & dominium rerum suarum tum demum in alium translatum cupere, quando ipse non amplius earum sit dominus. Quod sane tam a recta ratione alienum est, ut ipsi Romani non nisi meris fictionibus *) tantam contradictionem tolli posse faterentur.

Tale non esse juris naturæ probatur argumento primo.

*) Quum enim nec testator, de rebus suis disponens, aliquid cum herede agat, nec heredi, quando adquirit, cum testatore quidquam sit negotii, adeoque neutro casu jus aliquod ab illo ad hunc transire possit: plura fingenda fuerunt a jureconsultis, in fingendo, ingeniosissimis, ut ἀσύστατα hæc consistere quodammodo viderentur. Hinc fingebant, idem esse momentum testamenti factionis cum momento mortis, idem quoque esse momentum mortis cum momento aditionis, quippe quod per fictionem ad momentum illud mortis retrotrahebant, *l. 1. C. de ss. eccl. l. 54. D. de adqu. vel amitt. hered. l.* 193. *D. de reg. jur.* Porro hereditatem jacentem non esse nullius, sed defuncti personam repræsentare, §. 2. *Inst. de hered. inst. l.* 31. §. *ult. D. eod. l.* 34. *D. de adq. rer. dom.* Ant. Dadin. Alteserra *de Fict. jur. tract. IV. Cap. II.*

Cap. II. p. 143. Illustr. Jo. Gottofr. a Coccei. *de testam. princ. Part. I.* §. *XXIV. seq.*

§. CCLXXXVIII.

Itemque secundo. Accedit, quod vix excogitari possit ratio, cur superstites mortuorum voluntatem pro lege habere teneantur, maxime, quum horum, quæcumque eorum sit conditio, vix interesse possit, Dio an Theon eorum bonis fruatur: *) immo sæpe ex odio atque invidia magis, quam ex vero amore, proficiscantur suprema illa morientium judicia, ut mortuorum saltim his casibus magis interesse videatur, exitum non habere voluntates suas, quam illas a superstibus religiose servari. Vid. Diss. nostr. *de testamentifact. jure Germ. arct. lim. circumsc.* §. *V.*

*) Hinc eleganter Seneca *de Benef. IV.* 11. *Non quidquam cura sanctiore componimus, quam* QUOD AD NOS NON PERTINET. Quemadmodum enim gravissimus hic auctor suprema illa hominum judicia ad homines pertinere negat, ita eodem sensu Quinctil. *Declam. CCCVIII.* illa vocat *voluntatem ultra mortem*. Quum ergo jura ne vivum quidem alteri quidquam stipulari patiantur, nisi stipulantis intersit: §. 4. *Instit. de inutil. stip.* qui, quæso, fieri potuit, ut iidem Romanorum jureconsulti ratas esse vellent voluntates mortuorum de bonis tertio alicui concedendis, quum mortuorum non interesset? Immortales equidem esse hominum mentes, (quod urgere animadvertimus celeberrimum G. G. Leibnit. *nov. method. jurispr. p.* 56.) facile largimur, sed inde non sequitur, ut mentes, corporum vinculis exsolutæ, rerum olim suarum dominium retineant, multo mi-

minus, ut ulla rerum illarum cura tangantur:

Id cinerem & Manes credis curare sepultos?

Virgil. *Æneid. IV. v. 92.*

§. CCLXXXIX.

Quum ergo jus naturæ vix probet testamentifactionem, qualem adhuc ex principiis juris Romani descripsimus, i. e. ut eam eleganter definit Ulpianus *Tit. XX.* 1. *mentis nostræ justam contestationem, in id solemniter factam, ut post mortem nostram valeat*: (§. CCLXXXVI. seq.) consequens est, 1) ut & similes aliarum gentium mores non magis probet, adeoque 2) & Græcorum, barbarorumque testamenta ejusdem generis non magis sint juris naturæ ac gentium, quam illa Romanorum; *) ac proinde 3) nulla pœne gens magis simplicitati juris naturalis adcommodarit mores suos, quam Germani, *apud quos heredes successoresque sui cuique liberi, &* NULLUM TESTAMENTUM. Tacit. *de mor. Germ. Cap. XX.*

Quod & de reliquarum gentium testamentis dicendum.

*) Similem enim testamenti factionem, quæ in voluntate unilaterali consistit, & qua de eo, quod post mortem demum fieri debeat, disponitur, etiam apud Athenienses deprehendimus a temporibus Solonis: Plutarch. *in Solone p.* 90. apud Lacedæmonios a temporibus Epitadei ephori: Plutarch. *in Ægid. & Cleom. p.* 797. & apud alios Græcos, quos hac in re unum idemque omnes statuere, tradit Isocrat. *in Æginet. p.* 778. Exstant & testamenta similia Ægyptiorum veluti Ptolomæi Regis, apud Cæsarem *de bell.*

civ. III, 20. Hirt. *de bello Alex. Cap. V.* Attali, Regis Pergamenorum, de quo Flor. *Hist. II*, 20. Hieronis Siculi, de quo Liv. *XXIV*, 4. denique ipsorum Hebræorum, de quorum testamenti factione videndus Selden. *de success. ad leg. Hebr. Cap. XXIV.* Sed eam non esse antiquam, verum a magistrorum interpretamentis originem debere, cum aliis argumentis, tum & eo potissimum probari potest, quod ne vocabulum quidem, quo testamentum designarent, in sua lingua repererint, ac proinde illud Græce adpellare coacti sint דייתיקי id est, *διαθήκην*. Vid. Diss. nostra *de testamentif. jure Germ. arct. lim. circumsc.* §. *VI.*

§. CCXC.

Nec non de testamento, quod Grotius commentus est.

Quæ quum ita sint, aliam plane TESTAMENTI definitionem commentus est Grotius *de jure belli & pac. II. 6.* §. *ult.* illudque esse ait *alienationem in mortis eventum, ante eam revocabilem, retento interim jure possidendi ac fruendi*. Sed uti ea definitio non quadrat illi rei, quam vulgo testamentum adpellamus, sed multis modis falsa est: Ziegl. *ad Grot. II. 6. fin.* Pufend. *de jur. nat. & gent. IV.* 10. 2. Illustr. Jo. Gottofr. de Coccei. *ibid.* §. *IV. seq.* ita non sequitur, 4) ut ideo juris naturæ sit testamenti factio, quia illud jus non improbet alienationem in mortis eventum, ante eam revocabilem, cum retentione possessionis & ususfructus conjunctam.

§. CCXCI.

Qualis dispositio

Attamen quum argumenta, quæ adhuc explicavimus, omnia testamentifactionem quidem

dem Romanam penitus evertant, at non proinde obstent dispositionibus omnibus de futura successione: (§. CCLXVIII. *) merito jam quæritur, quænam illæ sint, quæ jure naturæ adprobentur? Responsum cape. Non aliæ, quam pacta, quibus vel homines morientes ipsam possessionem cum dominio rerum suarum in alios transferunt, vel sani illis jus succedendi in casum mortis attribuunt. Quum enim, quod nostrum est, non modo in præsens, sed & in futurum alienare liceat: (§. CCLXVIII.) 5) licebit etiam de substantia nostra, sive in præsens, sive in futurum mortis eventum, in alterum transferenda, pacisci. *) heredi-tare jure naturæ licita?

* (Et hinc antiquissimi mortalium vix aliter de bonis suis, quam hoc modo disponebant. Sic Abrahamus liberis destitutus, bona sua destinaverat Eleazari procuratori suo, *Genes. XV*, 3. procul dubio per mortis caussa donationem, seu pactum aliud successorium. Idem deinde, mortua Sara uxore, susceptis e Cethura liberis partem bonorum suorum vivus & sanus per donationem inter vivos contulit, reliqua omnia Isaaco dedit. *Gen. XXV*, 5. 6. Sed & Cyrum, morientem, præsenti Cambysi, filio natu majori, regnum, alteri natu minori, Tanaoxati, Medorum, Armeniorum & Cadusiorum satrapias tradidisse, refert Xenoph. *Cyrop. VIII*, 7. 3. Divisionis & donationis, inter liberos a parentibus, imminente morte factæ, mentionem fieri videmus. *Gen. XLVIII*, 22. *Deut. XXI*, 16. 17. 1. *Reg.* 1. 35. *Syriac. XXXIII*, 24. & apud Francos huc pertinent exempla apud Marculf. *Form. I*, 12. *II*, 7.

L 4 §. CCXCII.

§. CCXCII.

Pacta successoria quæ valeant? Quum ergo cuilibet liceat de substantia sua in alium sive in præsens, sive in futurum mortis eventum transferenda pacisci: (§. CCXCI. 5.) consequens est, 6) ut nihil caussæ sit, cur juri naturæ refragari existimemus pacta successoria. *) 7) Ut potius illa jure optimo maximo valere debeant, sive reciproca sint, sive ex uno tantum latere obligatoria: itemque 8) sive adquisita, sive conservativa, sive renunciativa: nam 9) dispositiva paciscentes quidem, non vero eum, cujus de hereditate disponitur, obstringere, vel ex eo patet, quod hic nihil de suo pactus est. (§. CCLXXXI. 5.)

*) Illa equidem non probat jus Romanum, sed bonis moribus adversari, plenaque tristissimi eventus esse, clamat *l. ult. C. de pact.* sed ratio de voto captandæ mortis non in hæc pacta magis cadit, quam in mortis caussa donationes, quas tamen Romani jure valere patiuntur. Neque tristissimus ille, quem Roma aliquando vidit, eventus argumento est, bonis moribus repugnare hæc pacta successoria, quum nec testamentum, nec ullum aliud institutum humanum, ita comparatum sit, ut abuti illo non possint homines improbi.

§. CCXCIII.

Quomodo quis de hereditate disponere possit? Præterea quum traditionum ea sit indoles, ut unusquisque sibi in re sua jus aliquod, quod non transferatur, excipere ac reservare possit, adeoque eo casu tantum transmittatur, quantum is, qui alienat, transmittere

voluit: (§. CCLXXIX. 41. sequ.) sequitur, 10) ut in arbitrio domini sit, possessionemne simul in heredem pactitium transferre velit, an jus tantum, hereditatem se mortuo occupandi, itemque, 11) utrum jus irrevocabile, an revocabile dare malit, *) denique 12) pure, sub conditione, an in diem, 13) ex asse, an pro parte alterum sibi heredem dicere malit: ut adeo 14) non sit *naturalis pugna* caussæ testati & intestati, uti sibi persuasit Pomponius *l. 7. D. de reg. jur.*

*) Sic jus irrevocabile in filios e Kethura transtulerat Abrahamus, *Gen. XXV, 6.* revocabile contra in Piræum Telemachus apud Homerum *Odiss. P. v. 77.*

Πείραι' οὐ γάρ τ' ἴδμεν, ὅπως ἔσται τάδ' ἔργα,
Εἴκεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρῃ κτείναντες πατρώϊα πάντα δάσωνται·
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ', ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶνδε.
Εἰ δέ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον, καὶ κῆρα φυτεύσω,
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

Pireæ, incertus quoniam rerum exitus harum est,
Si tacite incautum stolidi me forte necare
Morte proci poterunt, & opes vexare paternas:
Hæc ego te malo, quam eorum quempiam, habere:
Sin ego eos justa meritos adfecero clade:
Tum mihi tu læto reddes illa omnia lætus.

§. CCXCIV.

Quum præterea aliquid *accipi* possit non modo *vere* sed & *ex præsumptione*, quoties ex- An heres accipere teneatur

destinatam sibi hereditatem.

ex ipsa rei indole non potest non judicari, alterum rem, quam quis traditurus est, non adspernaturum. (§. CCLXXXIV.) consequens est, 15) ut jure naturæ perinde sit, præsens quis consensum declaret, an ob absentiam rem accipere verbis nequeat, quum regulariter vix verendum sit, ne molesta alteri futura sit illa liberalitas, *) maxime si lucrosam esse constet hereditatem, illi destinatam. 16) Ut tamen inter utrumque casum id intersit, quod priore validum & irrevocabile jus nanciscatur heres, nisi facultatem revocandi dominus diserte sibi reservarit: 17) posteriore ante sequutam acceptationem semper sit revocandi licentia; itemque, 18) quod qui consensum declaravit heres, acceptam semel hereditatem repudiare nequeat, 19) is, cujus consensus præsumitur, eam sibi delatam suo arbitrio vel adire vel repudiare possit.

*) Totam hanc doctrinam mirifice illustravit perillustris academiæ nostræ cancellarius, Musarumque mearum amantissimus collega, Jo. Petrus a Ludevvig, dissertatione erudite scripta, *de differentiis juris Romani & Germanici in donationibus, & barbari adnexus acceptatione*. *Hal. MDCCXXI.* ubi naturam atque indolem donationis, nec jus Justinianeum, nec canonicum, nec Germanicum illam acceptationem verbis aliisque signis factam requirere, non sine magno rerum insignium adparatu demonstravit, omniaque quæ obverti poterant, argumenta solide profligavit, ut mirum non sit, quosdam levioris armaturæ milites vellicare hoc val-

lum,

lum, quam justa oppugnatione evertere, maluisse.

§. CCXC.

Fundamentum successionis ab intestato.

Si ergo vere velle potest rerum suarum dominus, ut ille, se mortuo, in alterum transferantur: (§. CCXCI. sequ.) nulla sane ratio suadere videtur, ut voluntati ex ejus fine & intentione præsumtæ non tantundem, ac certis verbis signisve expressæ, tribuatur. (§. CCLXVIII.) Jam supra vero ostendimus, finem atque intentionem aliquid adquirentium, suasque res administrantium, non esse, ut illæ, se mortuis, quasi pro derelictis habitæ cuivis occupanti cedant: sed ut suis, quos amat, quorumque felicitate delectatur, prosint. (§. CCLXXXIV.) Ex eo vero merito colligimus, 20) successionem eis præ reliquis deberi, quorum in gratiam mortuus bona sua præcipue adquisiverit, servaritque tanta cura ac sollicitudine. *)

*) Quod adeo verum est, ut nulla re magis angi ac veluti excruciari soleant homines, quam si, se mortuis, bona ad homines sibi parum probatos perventura, sciant, jamque

Stet domo capta cupidus superstes,
Imminens lethi spoliis, & ipsum
Computet ignem.

Ut verissimum sit, quod ex Pindari *Olymp.* X. huc retulit Pufendorff. *de jure nat. & gent.* IV, 11. 1. πλῦτος ὁ λαχὼν ποιμένα ἐπακτὸν ἀλλότριον θνάσκοντι στυγερώτατος. *Divitiæ, sortitæ dominum adscititium alienum, morienti sunt odiosissimæ.*

§. CCXCVI.

De ea axiomata. Quia tamen hoc non est officium, cum obligatione perfecta conjunctum, adeoque species potius humanitatis, quæ personarum ac necessitudinum habet rationem, ac proinde cognatis plus, quam extraneis, tribuit: (§. CCXX. 21.) merito statuimus, 21) cognatos extraneos omnes a successione excludere, & 22) ex ipsis cognatis remotioribus præferendos esse propiores: 23) horum denique plures ejusdem lineæ ac gradus simul ad hereditatem merito vocandos. *)

*) Quamvis enim non semper verum sit, cognatos cognatis, quam extraneos, esse cariores, immo potius fratrum quoque gratia aliquando rarior videatur: tamen, quum si eadem fuisset defuncti sententia, nihil illi obstitisset, quo minus de hereditate sua disponeret, aliique, quem magis amabat, eam relinqueret, (§. CCXCI. 5.) ille vero sine ejusmodi dispositione decedere maluerit: non potest non existimari, eum bona sua non invidisse cognatis, quos ipsa veluti naturalis adfectio ad successionem vocat. Ceterum propior aliquis judicandus est non modo *ratione gradus*, verum etiam *ratione lineæ*. Adfectionem enim maximam cadere in lineam descendentem, &, hac deficiente, in adscendentem: denique, neutra superstite, in collateralem, recte observavit Aristot. *ad Nicomach. VIII*, 12. Hinc nepotes quamvis secundo gradu propiores sunt parente, proavus, quamvis tertio gradu, propior fratre, cetera.

§. CCXCVII.

Successio liberorum. Quum ergo ex ipsis cognatis remotiores ex-

excludantur a propioribus, (§. CCXCVI. 22.) vix autem ulli propiores cuiquam existimari possint, quam liberi parentibus: 24) hi merito reliquis omnibus in hereditate parentum præferuntur, & quidem 25) sine sexus & 26) ætatis discrimine. *) Quod enim quibusdam locis masculi feminis, primogeniti natu minoribus, præferuntur: illud, quia inter æquales inæqualem divisionem ponit, ex lege civili, vel pacto, vel alia dispositione, adeoque non ex jure naturæ esse, facile intelligitur. (§. CCLXXI. 10. seq. & *)

*) Si tamen res in se individua sit: non est dubium, quin ea ceteris paribus primogenito ea lege jure relinquatur, ut reliquis fratribus sororibusque satisfaciat. (§. CCLXX. 5.) Talis res individua quum præcipue sit imperium vel regnum: in eo insignis primogenitorum prærogativa esse solet. Eleganter Cyrus apud Xenoph. *Cyrop. VIII*, 7. 3. Δεῖ δὲ καὶ τὴν βασιλείαν μὲ ἤδη σαφηνίσαντα καταλιπεῖν, ὡς ἂν μὴ ἀμφίλογος γενομένη πράγματα ὑμῖν παράσχῃ. ἐγὼ δὲ νῦν φιλῶ μὲν ἀμφοτέρους ὑμᾶς ὁμοίως, ὦ παῖδες. τὸ δὲ προβουλεύειν, καὶ προηγεῖσθαι, ἐφ᾽ ὅ, τι ἂν καιρὸν δοκῇ εἶναι, τοῦτο προστάττω τῷ προτέρῳ γενομένῳ καὶ πλειόνων κατὰ τὸ εἰκὸς ἐμπείρῳ. *Est autem mihi declarandum hoc quoque, cui regnum relinquam, ne id, relictum in ambiguo, negotia vobis facessat. Complector equidem, filii, pari utrumque vestrum benevolentia: verum & consilio providere, & ducis officio fungi, quacumque in re tempus & usus postulet, eum jubeo, qui* NATU MAJOR *est, & usum rerum majorem de consentanea quadam ratione habet.* Quamvis ergo par regum in liberos adfectio esse possit: ipsa

tamen

tamen regni indoles exigere semper visa est, ut filiabus filii, & inter hos maximus natu minoribus, in imperio præferretur, adeo ut hoc νομιζόμενον πρὸς πάντων ἀνθρώπων, *tamquam lege inter omnes homines constitutum esse*, contendat Herodot. *Lib. VII. p.* 242. &, si quid contra fiat, id *contra jus gentium* factum esse, dixerint veteres. Vide Justin. *Hist. XII,* 2. *XXIV,* 3. Liv. *XL,* 9.

§. CCXCVIII.

Patri regulariter soli legitimi succedunt; matri & illegitimi.

Quum ergo liberi reliquis omnibus in hereditate parentum merito præferantur, (§. CCXCVII. 24.) idque ex præsumpta parentum voluntate colligi posse videatur: (§. CCXCV. 20.) consequens est, 27) ut certo etiam constare debeat, esse aliquem ex liberorum numero. Quod quum ratione patris vix certum esse possit, nisi ex justo matrimonio: inde porro colligimus, 28) patri liberos tantum legitimos, etiam postumos, non illegitimos, & vulgo quæsitos; 29) matri omnes promiscue succedere: quamvis 30) & illegitimis patrem prospicere posse dispositione sua, nemo temere sit negaturus.

§. CCXCIX.

Nepotes quomodo succedant cum liberis primi gradus.

Præterea ex eadem voluntate parentum (§. CCXCV. 20.) colligi posse videtur, 31) successionem descendentium non modo ad primi, sed & ad ulteriorum graduum liberos, porrigi: adeoque 32) nepotes neptesque non minus, quam filios filiasque, ad hereditatem admitti, & quidem, 33) non solum si inter homines esse desierint primi gradus liberi, verum etiam, 34) si illi cum

his

his concurrant: ut adeo 35) æquitati naturali quam maxime consentaneum esse videatur jus repræsentationis, quo liberi ulteriorum graduum locum parentum suorum subeunt, eorumque portionem accipiunt. *)

*) Et hoc est fundamentum successionis liberorum primi gradus *in capita*; ulteriorum *in stirpes*. Hanc vero æquitati naturali quam maxime consentaneam esse, vel inde patet, quod alias, si in capita omnes succederent, superstitum liberorum conditio per fratris vel sororis mortem deterior, nepotum per parentum mortem melior fieret, adeoque nulla inter eos futura esset æqualitas. Nam si pater esset centenarius, liberosque haberet quatuor, singuli acciperent viginti quinque aureos. Jam finge, unum ex his quatuor liberis turbato naturæ ordine, ante patrem decessisse, relictis ex se nepotibus septem. Tunc sane, si singuli succederent in capita, unusquisque acciperet decem aureos: atque ita ob mortem fratris tres liberi primi gradus amisissent aureos quadraginta quinque, nepotesque septem ob præmaturum parentis obitum tantumdem lucrati essent. Quum vero non possit ulla reddi ratio, cur mors fratris superstitibus fratribus vel sororibus aliquid ex paterna hereditate deminuere, nepotibusque ex eo aliquid adjicere debeat: nulla quoque reddi potest ratio, cur æqualiter utrique admittendi sint in capita.

§. CCC.

Ex eadem porro regula, quod ex pluribus cognatis propiores præferendi sint remotioribus, (§. CCXCVI. 22.) fluit, 36) nepotes, Quomodo si soli exstent?

tes, etiamsi soli sint, merito tamen præferendos esse & avi parentibus, quamvis gradu propioribus, & ejusdem fratribus & sororibus, quamvis gradu paribus. Propiorem enim aliquem judicaturum esse non tantum ratione gradus, sed & maxime ratione lineæ, jam supra observavimus. (§. CCXCVI. *) Ceterum 37) nepotesne æquitas naturalis hoc casu in capita, an in stirpes ad hereditatem avitam vocet ex iis, quæ ad superiorem paragraphum in scholio notavimus, intellectu non admodum difficile videtur. *)

*) Nulla enim & hic reddi potest ratio, cur ob prmaturum parentum excessum unius stirpis deterior, alterius melior conditio fieri debeat. Quod fieri tamen oporteret, si nepotes soli superstites in capita admitterentur. Finge enim centenarium amisisse quatuor filios, at ex primo unum, ex secundo binos, ex tertio tres, ex quarto quatuor nepotes superstites esse: si filii supervixissent, singuli accepissent viginti quinque aureos, tantundemque quisque ad filios transmisisset. At si jam, iis præmortuis, nepotes in capita admitterentur, singuli acciperent decem, adeoque unus nepos ex primo filio jacturam faceret aureorum quindecim, duo ex secundo, quinque: tres porro ex tertio quinque, quatuor reliqui ex quarto quindecim lucrarentur. Quod quum absonum sit: absonum quoque est, nepotes hoc casu in capita succedere.

§. CCCI.

Successio adscendentium. Quum, deficiente linea descendentium, proxima sit, altera in qua adscendentium vel progeni-

genitorum series describitur: (§. CCXCVI.*) merito inde colligimus, 38) his luctuosam liberorum hereditatem præ aliis deferri,*) & 39) ita quidem ut propior gradu excludat remotiores, 40) ejusdem gradus simul admittatur, nec hic 41) jus naturæ justam suggerat rationem, cur inter plures ejusdem gradus secundum lineas partienda sit liberorum hereditas: ut adeo 42) hæc similiaque potius jure civili definienda videantur.

*) Quod adeo rectæ rationi videtur consentaneum, ut quum lex divina ad successionem primum vocet filios, his deficientibus filias, tum fratres, & postea patruos: parentum autem nullam habere rationem videatur, *Num. XXVII, 8. seq.* Philo tamen *de vita Mosis Lib. III. p. 689.* illud ex recta ratione supplendum esse moneat. Πάνυ γὰρ εὔηθες ὑπολαβεῖν, ὅτι πατρὸς ἀδελφῷ νέμων κλῆρον ἀδελφιδοῦ, διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα συγγένειαν, αὐτὸν ἀφείλετο τὸν πατέρα τῆς διαδοχῆς. ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ νόμος φύσεώς ἐστι κληρονομεῖσθαι τοὺς γονεῖς ὑπὸ παίδων, ἀλλὰ μὴ τούτους κληρονομεῖν, τὸ μεθ ἀποθνητάων καὶ παλίμφημον ἐσύχασεν, ἵνα μὴ πάτηρ καὶ μήτηρ προσοδοῦσθαι δοκῶσι τὰ ἐπὶ ὠκυμόροις τέκνοις ἀπαραδόρητα πένθη, πλαγίως δ' αὐτοὺς ἐκάλετο τοῖς θείοις ἐφιεὶς, ἵνα καὶ ἀμφοτέρων, στοχάσηται, καὶ τοῦ πρέποντος, καὶ τοῦ μὴ τὴν οὐσίαν ἀλλοτριωθῆναι. *Stultum enim foret, credere, patruo cencedi hereditatem fratris filii, ut patris cognato: ipsi vero patri eam auferri. Verum, quia lex naturæ jubet filios parentibus heredes succedere, non parentes filiis:* (ubi jus naturæ a Philone procul dubio pro naturæ ordine accipitur,) *hoc, ut ominosum, & piis votis contrarium, tacuit, ne pater materque viderentur lucrari ex imma-*

matu-

maturis filiorum mortibus & luctu inconsolabili: oblique tamen ipsos vocavit ad jus, quod permittit patruis, ut & decorum servaretur, & bona manerent in familia. Nec aliter philosophantur Talmudici, quorum doctrinam de successione adscendentium accurate exposuit Seldenus *de success. in bona def. ad leges Heb. Cap. XII.*

§. CCCIII.

Successio collateralium. Denique ex eadem, quam sæpius laudavimus, regula, (§. CCXCVI. 22.) sequitur, 43) ut, deficientibus etiam adscendentibus, ex linea obliqua, vel collaterali proximi gradu proximi ad successionem esse videantur, nec 44) ratio ulla suadeat, ut inter collaterales locus sit juri repræsentationis, *) multoque minus, 45) ut vel duplicitas vinculi, vel 46) bonorum origo discrimen faciat. 46) Ut plures ejusdem gradus & hoc casu hereditatem inter se æqua lance dividant: nec 47) quidquam intersit, quota generatione defuncto cognati sint, quum in hujus arbitrio fuerit, si remotiores facultatibus suis beare noluisset, heredem alium dicere.

*) Quum enim successio iis præ reliquis debeatur, quorum in gratiam mortuus bona sua præcipue adquisivit, tantaque cura ac sollicitudine servavit, (§. CCXCV. 20.) & experientia doceat, amorem erga descendentes remotiores si non vehementiorem, saltim non minorem esse solere, ac erga propiores: recte inferre nobis videmur, avos nepotibus nihil, quod eorum parentibus debebatur, detractum velle, ac proinde ex præsumta eorum voluntate eos in parentum suorum

jura

jura succedere debere. Contra ea experientia eadem docet, in linea collaterali adfectionem fere singulis gradibus decrescere, ac proinde non sequi, ut e. g. fratris filius eodem loco sit apud patruum, ac frater. Hinc & fratrum filios cum fratribus in successione concurrere debere, nulla ratio suadet.

§. CCCIII.

Multa hic relicta arbitrio legislatorum.

Et huc usque successionem cognatorum agnoscit recta ratio. Quia tamen hæc omnia magis juris naturæ permissivi, quam præceptivi esse, facile unusquisque intelligit: nemo facile negaverit, 48) multa hic permissa esse legislatoribus, ut & de plerisque casibus dubiis certi quid statuere, & 49) leges suas reipublicæ fini atque utilitati accommodare possint. (§. XVIII. 36.) Atque inde facile reddi potest ratio, 50) cur & conjugi superstiti prospectum velint legislatores, & 51) in nullo pœne juris articulo magis discrepent diversarum provinciarum, quin & municipiorum, leges & statuta, quam in hoc de intestatorum successionibus.

§. CCCIV.

An heredes quidam necessarii?

Quandoquidem porro totum hoc succedendi jus ex voluntate præsumta nascitur, (§. CCLXXXV. 65.) is vero cujus consensus præsumitur, hereditatem suo arbitrio vel adire, vel repudiare potest. (§. CCXCIV. 19.) nemo non videt, 52) jus naturæ ignorare heredes necessarios, *) adeoque 53) neminem esse heredem ab intestato ipso jure, sed 54) talem fieri consensu, sive per verba, sive per facta declarato.

*) Id-

*) Idque & inde demonstratur, quod rationem, ob quam jurisconsulti Romani heredes quosdam *necessarios*, alios *suos & necessarios*, alios *voluntarios* & *extraneos* dixerunt, recta ratio plane ignorat. Primo enim hæc heredum qualitas & differentia præcipue ad heredes testamentarios, quos jus naturæ ignorare diximus, (§. CCLXXXVII. seq.) pertinet, quia ab intestato nullus succedit servus, heres necessarius. Deinde testamentum Romanis erat instar legis privatæ. Testatorem autem legem quidem ferre posse existimabant suis, id est, servis & liberis, quibus veluti in obsequio relicta erat gloria, non autem extraneis, potestati testatoris non subjectis. Hinc illos heredes dicebant *necessarios*, hos *voluntarios*. (*Elem. sec. ord. Inst.* §. *DLXXXV. sequ.*) Enimvero quum hæc omnia ignoret jus naturæ: illud etiam hanc heredum differentiam ignorare, tam certum est, quam quod certissimum.

§. CCCV.

Heres quomodo in defuncti jura & obligationes succedat?

Ceterum, ubi quis semel succedere alteri statuit, nihil æquius est, quam ut, qui in locum succedit, etiam in jura illius ac onera successisse censeatur. (§. CCLXVII.) Ex quo consequitur, 55) ut heres, sive ex vera dispositione defuncti, sive ex præsumta ejusdem voluntate succedat, omnia ejusdem jura, quæ morte non exstincta sunt, adquirat, at 56) nec conqueri possit, si & ejusdem obligationibus, quantum bona sufficiunt, satisfacere cogatur. *)

*) Non ergo in solidum. Quum enim non alia caussa sit, cur heres, quod defunctus ex emto vel conducto debuit, præstare, &

nomen

nomen illius expungere teneatur, quam quod bona ejus consequutus est: nulla excogitari potest ratio, cur ultra vires hereditatis teneatur. Præterea rigor ille juris Romani, quo heres in omnes defuncti obligationes succedit, nititur fictione, quod heres cum defuncto pro una persona habeatur. *l.* 12. *D. usucap. l.* 14. *C. de usufr. Nuoell. XLVIII. præf.* Ant. Dadin. Alteserra *de Fiction. jur. tract. I. Cap. XX. p.* 48. Quam fictionem quum ignoret jus naturæ, illud etiam id, quod inde consequitur, ignorare, manifestum est.

CAPUT XII.

De Juribus & officiis, quæ ex dominio oriuntur.

§. CCCVI.

Dominium est jus alios omnes rei alicujus usu excludendi. (§. CCXXXI.) Alios vero dum excludimus rei usu: ipsi, nobis solis ea utendi jus esse, contendimus. Inde 1) primum oritur dominii effectum, LIBERA de re sua DISPOSITIO, id est, rem quibuslibet usibus adhibendi, immo & abutendi, suoque lubitu alienandi facultas. Deinde, cujus rei usu alios excludere possumus, illam eo animo detinemus, adeoque 2) inter effecta dominii est etiam POSSESSIO. Denique & tunc alios rei nostræ usu excludimus, quando ab alio possessam repetimus. Rem vero suam, ab alio possessam, repetere quum idem sit, ac VINDICARE: consequens est, 3) ut inter nobilissimos dominii effectus etiam sit jus rem a quocumque VINDICANDI. *)

Triplex dominii effectus.

*) Omnia

*) Omnia hæc dominii effecta agnoscit jus Romanum. Quod enim Cajus *l. 2. D. si a par. quis man.* scribit, *iniquum esse, ingenuis hominibus non esse liberam rerum suarum alienationem*, id ad LIBERAM DISPOSITIONEM pertinet. Ita & ex jure POSSIDENDI, soli domino competente, colligit Paulus *l. 3. §. 5. D. de adqu. vel amitt. possess. plures eamdem rem in solidum possidere non posse, & contra naturam esse, ut quum ego aliquid teneam, tu quoque id tenere videaris*: quin *non magis eamdem possessionem apud duos esse posse, quam ut tu stare videaris in eo loco, in quo ego sto, vel, in quo ego sedeo, tu sedere videaris*. De REI VINDICATIONE, quippe præcipua, quæ ex dominio nascitur, actione omnia nota ac pervulgata sunt. Hinc inter θαύματα παράδοξα est, quod dominus tigni, illud tamen junctum vindicare non possit. *§. 29. Inst. de rer. divis.*

§. CCCVII.

Hinc domino est facultas omnem ex re utilitatem percipiendi.

Quum ergo is, cui LIBERA rerum suarum DISPOSITIO est, gaudeat facultate, illas quibuscumque usibus adhibendi: (§. CCCVI. 1.) consequens est, 4) ut & ex ipsa earum substantia, & 5) ex accessionibus atque incrementis, quatenus illa domino adquiruntur, (§. CCL. seq.) omnem utilitatem capere, ac proinde 6) & fructus suos facere, & vel consumere eosdem, vel communicare cum aliis, vel quocumque titulo in quoscumque transferre possit. Quin quum sæpe ingenii solertia & diligentiore cultura amplificari possint fructus, & annui proventus: 7) nihil impedit dominum, quo minus rei faciem immutare, eamque hoc

modo

modo utiliorem reddere possit, *) dumne alteri hoc ipso jus suum intervertat.

*) Soli domino hanc facultatem competere, argumento esse potest jus usufructuarii, usuarii, commodatarii, conductoris, quod quia in re non propria, sed aliena sese exserit, hanc facultatem rem pro lubitu mutandi ambitu suo non complectitur, quantumvis nemo horum sit, quin jure gaudeat, fructus percipiendi. Communis ergo domino cum aliis potest esse facultas fructus percipiendi, at facultas rei, e. g. fundi, faciem immutandi soli domino propria est, nec eam sibi vindicare potest usufructuarius, commodatarius vel conductor, nisi permittente domino.

§. CCCVIII.

Quumque & abutendi facultas sit domino, (§. CCLVI. 1.) idest, rem utendo consumendi, vel rem & fructum disperdendi: Donat. *ad Terent. Andr. prolog. v. 5.* consequens est, 8) ut & destruere domino liceat rem, dominio suo subjectam, & 9) eamdem corrumpere, modo 10) id non fiat eo consilio, ut alius inde detrimentum capiat. *) Quamvis enim talis rerum nostrarum, quæ aliis prodesse possent, corruptio amori humanitatis repugnet, & jus alterius imperfectum lædat; (§. CCXVII. 11.) non tamen ideo justitiam expletricem violat, qui, jure suo usus, rebus suis abutitur, easve, nulla urgente necessitate, corrumpit. Itemque rem suam destruendi & corrumpendi.

*) Si quis enim eo consilio rem suam corrumpit, ut alter inde detrimentum capiat: id facit animo alterum lædendi, ac sequuto eventu alteram reipsa lædit. Quum vero pri-

primum & absolutum juris naturalis præceptum violet, qui alterum lædit: (§. CLXXVIII. 8.) consequens est, ut & contra jus naturæ agat, qui res suas corrumpit, ut alter inde detrimentum capiat. Et huc pertinet facinus domini, flores horti sui veneno inficientis, ut vicini apes inde perirent. Quinctil. *Declam. XIII.*

§. CCCIX.

Nec non eamdem alienandi.

Quia denique libera illa disponendi facultas, quam domino competere diximus, jus etiam alienandi complectitur: (§. CCCVI. 1.) facile intelligitur, 11) dominum & dominio suo sese abdicare, & 12) illud tum in futurum, tum 13) in præsens, sub quacumque conditione in alium transferre, & quidvis alteri commodi concedere, quin & 14) jus qualecumque alii in re sua concedere, ac proinde 15) dominium utile, usumfructum, hypothecam, pignus, suo arbitrio constituere alteri posse, dummodo 16) ei id agenti nec lex, nec pactio, nec alia firmior dispositio obstet.

§. CCCX.

Possessionem porro adprehendendi & retinendi.

Quandoquidem porro & possessio inter effecta dominii est: (§. CCCVI. 2.) facile patet, 17) dominum & adprehendere rei suæ possessionem, & 18) eam adversus quemcumque tueri, ideoque 19) & vim vi repellere posse. 20) Nihil quoque interesse, sive quis ipse per se, sive per alium possideat: immo 21) semel adquisitam possessionem procul dubio & solo animo ab absente retineri tantisper, dum alius eam nondum adprehendit.*)

*) Pos-

*) Possessio enim est detencio rei, cujus usu alios excludere statuimus. (§. CCXXXI.) Quandiu ergo alios excludere rei usu statuimus, tamdiu rem nondum pro derelicta habuimus. (§. CCXLI.) Ergo res hujusmodi non est nullius, nec adeo nullius jus competit eam occupandi. In qua re vero nulli jus occupandi est, ejus ego possessionem procul dubio & absens solo animo retineo.

§. CCCXI.

Denique quum & jus VINDICANDI inter effectus dominii sit: (§. CCCVI. 3.) fieri non potest, 22) quin hoc jure nostro uti possimus adversus quemcumque rei nostræ possessorem, nec, 23) quod ad rei restitutionem attinet, quidquam intersit, bona fide, an mala, ille rem nostram detineat, itemque 24) notus ille nobis, an ignotus sit, quia ab eo non ob factum aliquod rem reposcimus, sed rem, in quam nobis jus est, repetimus. Præterea quum 25) rem suam vindicare & repetere, non sit eam de novo redimere: facile patet, dominum, rem suam vindicantem, non esse ad restituendum pretium obstrictum, quamvis 26) æquitas non patiatur, ut ille cum alterius damno fiat locupletior, (§. CCLVII.) & impensas necessarias ac utiles, a possessore in rem erogatas, restituere detrectet. Jus denique vindicandi.

*) Quo procul dubio pertinent etiam impensæ, sine quibus ne ipse quidem dominus rem suam a raptoribus recuperaturus fuisset, maxime si eo animo rem redemit possessor, ut eam domino restitueret. Pufend. *Jur. nat. & gent. IV*, 12. 13. ad quem lo-

cum elegans exemplum ex Famiani Stradæ *Decad. I. de bell. Belg. Lib. VII. ad ann. MDCLXXII.* attulit Hertius. Quum enim Antuerpienses mercatores merces pretiosissimas plusquam centum millium, ab Hispano milite in urbe Mechliniensi direptas, exsoluto XX. millium pretio, redemissent: domini illas, reddita ea summa, receperunt, quippe non minore dispendio res suas recuperaturi, si vel maxime jure experiri voluissent.

§. CCCXII.

Quatenus & accessiones & fructus sibi vindicet dominus.

Quum vero is, cujus res ipsa in dominio est, etiam, accessiones & fructus omnes inde redeuntes, jure sibi vindicare possit: (§. CCCVII. 4. merito quæritur, an bonæ fidei possessor omnes accessiones, omnesque fructus, ex re aliena perceptos, quin & omne lucrum, domino, rem suam vindicanti, restituere teneatur? Nos paucis rem ita concipimus. Qui bona fide justoque titulo rem possidet, quamdiu de vero domino non constat, facultate gaudet, omnes res, a se possessæ, usu excludendi. Qui vero hoc jure gaudet, 27) eum loco domini esse, (§. CCXXXI.) ac proinde 28) iisdem juribus, ac ipsum dominum, frui, nemo dubitaverit. At quia tamen non est verus dominus, qui rem alienam bona fide possidet, 29) nulla sane ratio est, cur cum veri domini damno velit fieri locupletior, quemadmodum 30) nulla ratio est, cur dominus fructus non exstantes, quos cura industriaque sua non produxit, sibi vindicare velit. *)

*) *Accessio* enim *naturalis*, cujus de domino non

non constat, pro re nullius habetur, (§. CCXLI.) adeoque cedit occupanti. Quum ergo fructus occupaverit bonæ fidei possessor, qui eos, omni adhibita cura & cultura, produxit: huic cur isti eripiendi sint, nulla est ratio. Et hinc non absurde jus Justinianeum ait: *naturali ratione placuisse, fructus, quos* PERCEPIT, *bonæ fidei possessoris esse pro cultura & cura*. §. 35. *Inst. de rer. divis.* Nec alia ratio est fructuum civilium. Quia enim itidem, dum percepti sunt, de vero eorum domino non consistit, & dominus interea rei, ex qua provenerunt, nullam curam habuit: ii quoque ad bonæ fidei possessorem merito pertinent, quamdiu verus dominus non supervenit.

§. CCCXIII.

Accessiones & fructus debentur domino.

Quum ergo neuter debeat cum alterius damno fieri locupletior: (§. CCCXII. 20. seq.) consequens est, 31) ut domino, vindicanti rem suam, etiam restituendæ sint accessiones, quippe quarum de domino jam constat, adeoque 32) etiam fructus exstantes, & pendentes, recte petat dominus, *) 33) deductis tamen prius impensis, in illos factis, quia dominus fieret locupletior cum bonæ fidei possessoris damno, si fructus, quorum curam nullam susceperit, sibi vindicare non dubitaret.

*) Concedit id Grotius *de jure belli & pac. II, 8. 23. & II, 10. 4.* sed non nisi de fructibus naturalibus. Enim vero quum & industriales sint fundi accessio, & talis quidem, cujus de domino jam satis constat: vix excogitari potest ratio, cur eos sibi vindicare velit bonæ fidei possessor. Impensa-

 rum

rum tamen restitutionem nullo colore detrectare potest dominus, quia alias peteret fructus, quos cura atque industria sua non produxit. (§. CCCXII. 30.) Unde Hebræi σκληρὸν καὶ αὐστηρὸν ἄνθρωπον, *durum & austerum hominem*, loquutione proverbiali descripserunt, θερίζοντα, ὅπου οὐκ ἔσπειρε, καὶ συνάγοντα, ὅθεν οὐ διεσκόρπισε, *qui metat, ubi non severit, colligatque, ubi non sparserit. Matth. XXV, 24. Luc. XIX, 21.*

§. CCCXIV.

Percepti & consummiti b. f. possessori.

Quumque accessio naturalis, cujus de domino non constat, tamquam res nullius occupanti cedat, neque de fructibus civilibus aliud sit statuendum: (§. CCCXII.*) consequens est, 34) ut fructus percepti merito relinquendi sint bonæ fidei possessori, qui culturam & curam adhibuit, nisi 35) iis factus sit locupletior.* (§. CCCXII. 29.)

*) Sequuntur hoc principium jureconsulti in hereditatis petitione. *l.* 25. §. 11. & §. 15. *l.* 36. §. 4. *l.* 40. §. 1. *D. de hered. petit.* Contra in rei vindicatione fructus perceptos indistincte addicunt bonæ fidei possessori, nec quidquam interesse putant, locupletior iis factus sit, nec ne. *l.* 4. §. 2. *D. fin. regund. l.* 48. *pr. D. de adqu. rer. dom.* Sed ratio discriminis plane civilis est, nec ex recta ratione potest derivari. In hereditatis enim petitione, tamquam universali judicio, pretium succedere dicitur in locum rei, non in judiciis singularibus. Jus naturale autem hæc procul dubio non distinguit: ac proinde æquissimum est, perceptos fructus, quibus quis locupletior factus, indistincte vero domino restitui.

Quod

Quod & in foro hodie observari, testatur Stryk Us. hod. Digest. VI, 1. 12.

§. CCCXV.

Ex iisdem regulis, quod bonæ fidei possessor pro domino est, nec tamen cum alterius damno fieri debet locupletior, (§. CCCXII. 27. 29.) inferimus, 36) eum, si rem bona fide consumserit, non magis domino ad restitutionem obligatum esse, quam, 37) si res apud eum casu perierit; Teneri tamen eumdem, 38) si rem nullo, vel minore pretio adquisitam, carius vendiderit, quia sic cum alterius damno fieret locupletior, si lucrum sibi retinere vellet: contra 39) cessare hanc obligationem, si dominus jam rei suæ æstimationem fuerit ab alio consequutus, partim quia tunc bonæ fidei possessor locupletior quidem factus est, sed non cum domini damno, partim quod dominus non de lucro captando, sed de damno vitando, certare debet.

An b. f. possessor rei consumtæ, pereuntis, vel alienatæ æstimationem præstet?

§. CCCXVI.

Quia denique hæc omnia tantum ad bonæ fidei possessorem pertinent: Contra malæ fidei possessores nec loco domini sunt, nec illo colore, quod de vero domino sibi non constiterit, uti possunt, adeoque omnes rationes, cur aliquid ex re vel fructibus lucrari debeant, cessant: facile patet, 40) eos abscisse ac restitutionem non modo rerum exstantium, sed & justi pretii consumtarum & alienatarum, multoque magis 41) ad fructuum omnium, quos vel perceperunt, vel percipere saltim potuerunt, æstimationem

Quid malæ fidei possessor restituere teneatur?

præstandam, esse obligatos, simulque 42) casum omnem ferre debere.*)

*) Quamvis enim casus nemini imputetur regulariter: (§. CVI. 27.) ea tamen regula non valet, si per agentem steterit, quo minus tale quid contingeret, (Ibid. n. 31.) quia tunc non casus, sed simul culpa adest. Jam malæ fidei possessor poterat ac debebat rem suam domino restituere, idque si fecisset, per eum stetisset, quo minus res apud se periret. Itaque & casum ferre tenetur. Unde recte jureconsulti prædonem & furem casum ferre debere ajunt, *quia semper in mora sint. l.* 8. §. 1. *D. de condict. furt.*

§. CCCXVII.

Effectus dominii aliquando restringuntur per leges civiles.

Et hæc quidem sunt jura, quæ ex rerum dominio prono veluti alveo fluunt. Quum vero juris civilis sit, actiones indifferentes saluti cujusque populi & reipublicæ attemperare, (§. XVIII. 36.) reipublicæ autem plerumque expediat, ne quis re sua male utatur: §. 2. *Inst. de his qui sui vel alieni jur. sunt*, non mirum est, 43) dominium aliquando arctioribus limitibus circumscribi a rectoribus civitatum, ac proinde 44) aliquando liberam dispositionem, aliquando 45) jus possessionem adprehendendi, aliquando 46) jus vindicandi dominis vel plane adimi, vel non nisi cum aliqua restrictione concedi.*)

*) Sic animadvertimus, leges civiles *liberam rerum dispositionem* adimere pupillis, furiosis, prodigis, minoribus. Eædem legatarium, quantumvis dominium, rei legatæ possessionem adprehendere non patiuntur, & adver-

adversus eum, qui suo arbitratu illam occupavit, heredi dant interdictum QUOD LEGATORUM *tot. tit. D. quod legat.* Denique notum est, eum, cujus tigna alter junxit, quamvis dominium materiæ non amittat, non tamen tigna juncta posse vindicare per leges XII. tabularum. §. 29. *Inst. de rer. divis. l. 7. D. de adqu. rer. dom.* Adeo nullus fere est dominii effectus, quem semper & ubique omnibus salvum & integrum esse patiantur leges civiles, si aliud exigere videatur salus reipublicæ, quam sibi supremam legem merito statuunt imperantes, iis in rebus, quæ ad jus naturæ permissivum pertinent. Quum enim juri naturæ permissivo unusquisque recte renunciet: (§. XIII. 10.) ei etiam renunciare potuit populus, qui in civitatem coaluit, eique re ipsa renunciavit, dum summæ potestatis legibus voluntatem suam submisit.

§. CCCXVIII.

Quumque & domino, tum inter vivos, tum mortis caussa, de rebus suis disponere liceat, (§. CCLXVIII.) & tunc tantum ad alterum transmittatur, quantum is, qui alienat, transmittere voluit: (§. CCLXXIX. 42.) facile patet, 47) etiam pacto & dispositione prioris domini restringi posse dominii effectus, *) & tunc 48) plura sibi adrogare non posse possessorem, quam a priore domino accepit, nisi 49) is, cujus in favorem restrictio illa facta est, ultro juri suo renunciet, vel 50) is plane in rerum natura esse desinat, vel 51) jus suum ex justa caussa amittat. Aliquando per pacta & dispositiones priorum dominorum.

*) Ita aliquando dispositione prioris domini arctioribus limitibus circumscribitur jus om-

nem utilitatem e re sua percipiendi, si alteri in illa ususfructus, servitus, antichresis constituitur. (§. CCLXXXII. seq.) Aliquando libertas disponendi, destruendi, alienandi domino eripitur: si illi tantum dominium utile conceditur, (§. CCLXXXIX. seq.) vel si res fideicommisso oneratur, cetera. Constituto porro ususfructu, etiam jus possidendi, quod domino alias denegari non potest, restringitur, quemadmodum dominio utili alicui concesso, domino superiori vel directo nec rem possidendi, nec, quod ad dominium utile attinet, vindicandi jus est.

§. CCCXIX.

Domini neminem in usu rei suæ injuria impedire, vel ei damnum inferre debere.

Et hactenus quidem de JURIBUS, quæ ex dominio oriuntur, quantum satis est, diximus. Quum vero correlata sit, JUS & OBLIGATIO, ac proinde, posito jure, ponatur obligatio: (§. VII.) consequens est, 52) ut quot sunt effectus dominii ratione domini, totidem aliis incumbant obligationes erga dominum. Quia ergo domino LIBERA esse debet de rebus suis dispositio: (§. CCCVI. 1.) 53) INJURIAM illi faciunt, qui eum in disponendo, fructibusve percipiendis impediunt. * 54) DAMNUM vero dant, qui quid rerum ejus fructuumque & accessionum corrumpunt. Quumque, qui, quod ad alterius felicitatem perfectionemque pertinet, alteri intervertere vel corrumpere non dubitat, eumdem procul dubio lædat, (§. LXXXII.) nemo autem lædendus sit: (§. CLXXVIII. 8.) merito inferimus, 55) nemini per impedimentum liberæ dispositioni ejus objectum faciendam esse injuriam: 56) nemini damnum dandum, ac pro-

proinde 57) si quid ejus generis factum sit, auctorem injuriae damnive merito & ad resarciendum damnum, & ad poenam teneri.

*) INJURIAM enim & JCti Romani non solum vocant omnem contumeliam, verbis vel factis alicui illatam, verum etiam illud factum, quo quis alterum re publica vel sua uti prohibet, vel in re aliena sibi liberam quamdam dispositionem adrogat. Hinc injuriarum ex lege Cornelia tenetur, qui cujus domum vi introiit, *l. 5. pr. D. de injur.* qui quem prohibuit in mari piscari, vel everticulum, quod Graece σαγήνη dicitur, ducere, vel in publicum lavare, vel in cavea publica sedere, vel in quo alio loco agere, sedere, conversari non passus sit, vel qui nobis RE NOSTRA UTI non permiserit. *l. 13. §. 7. D. eod.*

§. CCCXX.

Quandoquidem deinde & POSSESSIO ad effectus dominii vel jura domini pertinet: (§. CCCVI. 2.) consequens est, 58) ut nostrum sit rem quemque suam quiete possidere pati, neque 59) cuiquam invito possessionem vel directe, vel indirecte, eripere. 60) Ut, si quem tale quid fecisse probari possit, ille, tamquam laedens, non solum ad omne damnum resarciendum, sed & ad poenam, quam commeruit, subeundam obstrictus sit. (§. CCXI.)

Nec ejus possessionem directe vel indirecte intervertere.

§. CCCXXI.

DIRECTE quis alterius possessionem intervertit vel per vim apertam, vel per ablationem clandestinam. Posterius factum vo-

Directe id fit per furtum, rapinam

dejectionem violentam. catur FURTUM, prius, si in re mobili admittatur, RAPINA, sin in immobili, VIS vel VIOLENTA DEJECTIO. FURTUM ergo est ablatio clandestina rei alienæ, inscio & invito domino, lucrifaciendi caussa *) facta: RAPINA ablatio violenta rei alienæ mobilis, invito domino, & lucri faciendi caussa, facta: VIS denique dejectio alterius violenta de possessione rei immobilis.

*) Si enim contumeliæ caussa quid auferatur, erit INJURIA, sin, ut res corrumpatur; DAMNUM. Sic apud Homerum *Iliad. A. v.* 214. Minerva Chryseida Achilli auferri ait ὕβριος εἵνεκα, *contumeliæ caussa*. Injuria ergo fuit, non furtum vel rapina. Damnum potius dedisse, quam furatus esse dicitur, qui, ut ait Horatius, *Serm. I*, 3. v. 116.

Teneros caules alieni infregerit horti.

Denique verum furtum procul dubio fecit Cacus, qui

Quatuor a stabulis præstanti corpore tauros
Avertit, totidem forma superante juvencas,
Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,
Cauda in speluncam tractos, versisque viarum
Indiciis, raptos saxo occultabat opaco.

Virgil. *Æn. VIII. v.* 207. *seq.* Ceterum quamvis veteres & rerum immobilium furtum fieri posse statuerunt: (vid. *l.* 38. *D. de usurp. & usucap.* Gell. *Noct. Att. XI.* 18. Plin. *Hist. nat. II*, 68. Gronov. *Observ. I*, 4. *p.* 42. *seq.*) incommoda tamen, nec admodum recepta est hæc vocabuli notio, adeoque ab illa merito abstinemus.

§. CCCXII.

Indirecte per de- Sed & INDIRECTE interverti potest alterius pos-

rius possessio, si quis verbis factisque fraudulentis efficit, ut alter possessione sua excidat, id quod DEFRAUDATIONEM vocamus. Quum ergo & hoc modo quis lædatur, nec tamen quod sibi quisque fieri non vult, id alteri facere debeat: (§. CLXXVII. 6.) per se patet, 61) non minore quam fures vel raptores, crimine se obstringere, qui verborum insidiis alterum rebus suis emungunt, *) vel 62) termino moto, falsorum ponderum & mensurarum usu, aliisque hujusmodi factis dolosis, ex alterius patrimonio quidquam avertere non dubitant. fraudationem.

*) Conveniunt enim hæc crimina fine, dum & fur, & raptor, & defraudator id agunt, ut alios rebus suis spolient. Conveniunt caussa impulsiva, puta dolo malo. Conveniunt effectu, dum omnibus his factis alius fit pauperior. Quin aliquando defraudator vel in eo fure ac raptore deterior est, quod amicos maxime sub amicitiæ specie circumvenit, ac proinde multo difficilius nobis ab eo, quam a fure vel raptore, cavemus. Recte ergo hæc crimina conjungit incomparabilis morum magister, Euripides *in Helena* v. 909. dum scribit: Μισεῖ ὁ θεὸς τὴν βίαν τὰ κτητὰ δὴ κτᾶσθαι κελεύει πάντας, οὐκ ἐξ ἁρπαγάς· ἐατέος δ' ὁ πλοῦτός ἐς' ἄδικός τις ὤν. *Olit Deus vim, & parta labore quemlibet possidere jubet, non rapto vivere. Repudianda injusta & turpis opulentia.* Ad quam injustam turpemque opulentiam vel maxime pertinere id omne, quo quis alios dolo malo emunxit, nemo negaverit.

§. CCCXXIII.

Postremum, quod domino in re sua com- Res aliena domino restituenda.

petit, JUS VINDICANDI non poteſt non producere obligationem, REM alienam vero DOMINO RESTITUENDI. Ex ea vero colligimus, 63) unumquemque, ad quem res aliena etiam ſine crimine pervenit, operam dare debere, ut illa in domini poteſtatem redeat, *) adeoque 64) rem iſtam non occultandam celandamque, ſed 65) indicium ejus publice faciendum eſſe, ut dominus, oſtenſis dominii argumentis, eam repetere poſſit: *Deut. XXII. 1. ſequ. l. 43. §. 4. D. de furt.* multoque magis 66) promtum eſſe debere poſſeſſorem, ad rem reſtituendam, ſi ipſe dominus eam requirat, vel publice per præconem jacturam ſuam denunciet. Ubi tamen utroque caſu 67) ipſa æquitas ſuadet, partim ne illa reſtitutio bonæ fidei poſſeſſoris impenſis fiat, partim, 68) ne hic ex re aliena fiat locupletior. (§. CCCXII. 29.)

*) Attamen & hæc obligatio, ad rem vero domino reſtituendam, non ſemper locum poteſt habere, quum aliquando ipſa *recta ratio* illam reſtitutionem diſſuadeat, aliquando *leges civiles* poſſeſſorem ea reſtituendi obligatione ſolvant. Prioris exemplum dabit furioſus repoſcens gladium, a ſe depoſitum, de quo Seneca *de Benef. IV*, 10. Cicero *de offic. I*, 10. *III*, 25. Similia exempla attulit Ambroſ. *de offic. I. ult.* Ad poſteriorem exceptionem pertinet USUCAPIO & PRÆSCRIPTIO. Eam enim ignorare jus naturæ, tam certum videtur, quam quod certiſſimum. Nam tempus, quod in ſola relatione conſiſtit, dominium ſuapte natura nec dare cuiquam, nec adimere poteſt. Quumque jam ſupra oſtenderimus, non aliter tranſire in al-

terum dominium rei nostræ, ac per traditionem: facile patet, nec quemquam sine facto domini illud adquirere, nec ipsum dominum istud sine facto suo amittere posse. Itaque legibus civilibus originem debent usucapio & præscriptio, quæ utramque bono publico introduxerunt, *l. 1. D. de usurp. & usuc.* partim *ut finis esset sollicitudinis & periculi litium*, Cic. *pro Cæcin. Cap. XXVI.* partim ut homines negligentiores ad res suas eo maturius vindicandas impellerentur, si meliorem vigilantium, quam dormitantium, conditionem esse, animadverterent. Quamvis ergo vero scripserit Isocrates *in Archidam. p.234.* ὅυι τὰς κτήσεις, ϗ τὰς ἰδίας, ϗ τὰς κοινὰς, ἣν ἐπιγένωνται πολὺς χρόνος, κυρίας ϗ πατρώας ἅπαντες εἶναι νομίζουσι, *possessiones sive privatas, sive publicas, præscriptione longi temporis & confirmari, & patrimonii loco habenda esse, persuasum esse omnibus:* non tamen sequitur, ut quod persuasum est pluribus, illico pro juris naturalis præcepto habendum sit. Quod ideo monere visum est, ne quis miretur, nos in explicanda doctrina de dominio nullam plane usucapionis & præscriptionis rationem habuisse.

§. CCCXXIV.

Ceterum, *69*) si non adpareat verus dominus, qui rem reposcat, illa nullius esse intelligitur, (§. CCXLI.) ac proinde *70*) merito cedit bonæ fidei possessori.* (§. eod. 17.) Et quamvis ii, qui id sibi negotii credunt solum dari, ut hominum conscientias consiliis & præceptis regant, suadere soleant, ut res, quorum de dominio non constat, in pauperum usum dispensentur: 70) non

Præterea quam si verus dominus non adpareat.

non tamen ideo injustus dici poterit, qui jure suo usus, rem illam, moraliter dominio vacuam, sibi retinere statuit. Vid. Nic. Burgund. *ad Consu. Flandr. Lib. II. n.* 1.

*) Accedit quod solus dominus gaudet jure, alios rei suæ usu excludendi. Quum ergo dominus non adpareat: nulli alii talis excludendi facultas est, ac proinde nihil obstat, quo minus bonæ fidei possessor rem sibi retineat. Enimvero quia plerisque locis res dominio vacuas alicujus momenti sibi vindicat populus vel princeps: (§. CCXLII. 22.) per se patet, bonæ fidei possessorem iis locis, ubi hujusmodi jus inolevit, res alienas, quarum de domino non constat, offerre civitatum rectoribus, ab iisque *εὕρετρον* exspectare debere. Grot. *de jure belli & pac. II.* 10. 11.

CAPUT XIII.

De rerum, in dominio constitutarum, commercio.

§. CCCXXV.

Cur rebus pluribus indigere homines cœperint?

Ex quo a communione negativa discessum, dominiumque introductum est: homines res utiles ita sibi vindicare cœperunt, ut deinceps nemini earum usum concedere cogerentur, sed eas sibi detinere, suisque seponere usibus possent. (§. CCXXXVI.) Ex eo vero id consequi oportuit, 1) ut non eædem omnium hominum facultates essent, sed 2) alii quibusdam rebus abundarent, quibus alii indigerent maxime: adeoque 3) alter vel ex alterius adparatu, vel ejusdem opera id, quod sibi deerat, suppleret. Immo,

mo, quum non omnia proferat omnis tellus: *) 4) ipſa neceſſitas homines coegit, ut ea, quibus abundarent, quæque ſua arte ac opera produxiſſent, aliis indulgerent, aliaque, quibus ipſi carerent, ſibi adquirerent. Quod dum fecerunt, COMMERCIA inter ſe inſtituere dicti ſunt.

*) Huc pertinet elegans obſervatio Virgilii *Georg. I. v. 54.*

Hic ſegetes, illic veniunt felicius uvæ:
Arborei fætus alibi, atque injuſſa vireſcunt
Gramina: nonne vides, croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles ſua thura Sabæi?
At Chalybes nudi ferrum, viroſaque Pontus
Caſtorea, Eliadum palmas Epiros equarum?
Continuo has leges æternaque fœdera certis
Impoſuit natura locis: quo tempore primum
Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem.

Quibus genuina ſunt, quæ latius idem poeta cecinit *Lib. II. Georg. v.* 109. *ſequ.* quæque obſervarunt Varro *de re ruſtica I.* 23. & Ovid. *de arte am. IV. v.* 758. & in primis Seneca *Epiſt. LXXXVII.* qui, adducto illo laudato Virgilii loco ex libro georgicon ſecundo, addit: *Iſta in regiones deſcripta ſunt, ut neceſſarium mortalibus eſſet inter ipſos* COMMERCIUM, *ſi invicem alius ab alio aliquid peteret.* Eamdem commerciorum originem urget Ariſtot. *Nicomach. V.* 8. *Polit. I.* 6.

§. CCCXXVI.

Neceſſitas commercii.

Jam equidem ſi omnes homines virtutis ſtudio tenerentur, non eſſet, profecto, quod ullus inopiam metueret. Quis enim tunc dubitaret, quin ea, quibus ipſe abundet, indi-

gis liberaliter sint elargienda? (§. CCXXI. 23.) Enimvero, quum jam pridem refrixerit amicitiæ amor, eoque sæculo vivamus, quo *virtus laudatur, & alget*, 5) de eo commercii genere cogitandum fuit, quo alter non modo sola humanitate & beneficentia, sed perfecta obligatione, ad rerum utilium, quibus indigemus, dominium, in nos transferendum, nosve operis suis juvandos, obstrictus esset.

§. CCCXXVII.

Illud aliter instituti non potuit, quam per contractus.

Itaque per COMMERCIUM intelligimus communicationem rerum operarumve necessariarum atque utilium cum aliis, earum indigis, non ex sola humanitate & beneficentia, sed ex obligatione perfecta, profectam. Quum vero per commercia vel operæ præstentur, vel dominium & possessio transferatur, ea vero obligatio nemini inscio ac invito sit extorquenda: (§. CCCXX. 59.) consequens est, 6) ut commercium requirat utriusque consensum. Eum porro duorum consensum de rebus necessariis operisve, inter se non ex sola humanitate, sed ex obligatione perfecta, communicandis, quum CONTRACTUM vocare soleamus; facile intelligitur, 7) commercia non aliter, quam intervenientibus contractibus, explicari posse. *)

*) Recte hoc observavit Isocrat. *Excerpt. advers. Callimach. p. 742.* Συνθῆκαι τοσαύτην ἔχουσι δύναμιν, ὥστε τὰ πλεῖστα τοῦ βίου καὶ τοῖς Ἕλλησι, καὶ τοῖς βαρβάροις, διὰ συνθηκῶν εἶναι. Ταύταις γὰρ πιστεύοντες, ὡς ἀλλήλους ἀφικνούμεθα, καὶ πορίζόμεθα, ὧν ἕκαστοι τυγχάνομεν δεόμενοι. μετὰ τούτων καὶ τὰ συμβόλαια τὰ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς

ποιού-

πορϰμεθα, ϰ̀ τὰς ἰδίας ἔχθρας, ϰ̀ τϰ̀ς ϰοινϰ̀ς πολέμϰς διαλυόμεθα· τϰ́τῳ μόνῳ ϰοινῷ πάντες ἄνθρωποι διατελϰ̃μεν χρώμενοι. *In pactis tanta vis eft, ut pleraque res tum Graecorum, tum barbarorum, ex pactis & conventis tranfigantur. His enim freti convenimus,* & COMMERCIA *agitamus. Per haec inter nos contrahimus: per haec cum privatas inimicitias, tum communia bella, componimus. Hoc uno, tamquam communi bono, homines omnes uti non defiftimus.*

§. CCCXXVIII.

Quum ergo commercia in communicatione rerum operarumve necefsariarum cum aliis, earum indigis, confiftant, eaque communicatio non ex fola humanitate & beneficentia, fed ex jure perfecto proficifcatur: (§. CCCXXVII.) 8) rarius profecto continget, ut quis res operafque fuas cum aliis gratis communicare vel poffit, vel velit, fed unusquifque potius 9) aliquid fibi ab altero rependi volet, quod ipfi tantumdem videatur, ac res, vel opera, cum illo communicanda. Itaque 10) qui res fuas operafve inter fe commutare volunt, non pofsunt non eas inter fe comparare, eaque comparatio 11) non aliter fieri poteft, quam quantitate, per quam aequalitas obtineretur, rebus operifve fingulis attributa. Quumque quantitas illa rebus operifve attributa, fecundum quam illae inter fe comparari pofsunt, fit PRETIUM: confequens eft, 12) ut commercia & contractus plerique fine rerum pretio vix intelligantur. *)

Eorum plerique rerum operarumque pretium ponunt.

*) Hinc eleganter Graeci non modo pacta & con-

contractus, verum etiam commercia vocarunt συμβολὰς, σύμβολα συμβόλαια & συμβόλαια κοινωνικὰ, ἀπὸ τῦ συμβάλλειν, *a comparando vel conferendo*. Qui enim res operasve inter se commutaturi sunt, ii eas inter se comparant, dum suæ quisque rei vel operæ certam quantitatem tribuit, atque ita reperit rationem vel proportionem, quam inter se habeant. Sic ex. gr. si ponamus, rationem auri ad argentum esse undecuplam: utrique metallo tribuimus quantitatem moralem vel pretium. Eoque facto nihil facilius est, quam metalla ista inter se, servata æqualitate commutare. Ceterum plerosque, non omnes contractus rerum pretium ponere dicimus. Sunt enim quidam gratuiti: ac proinde recte contractus dividuntur in ONEROSOS, quando æquale utrimque onus est, BENEFICOS, ubi alter alteri se ad aliquid gratis præstandum obstringit, & ALEAM CONTINENTES, in quibus ita dominatur fortuna, ut quod præstatur, alter modo gratis, modo titulo oneroso accipiat.

§. CCCXXIX.

Quod est vel vulgare, vel eminens.

Comparatio illa instituitur vel inter res operasque singulas: vel adsumitur communis quædam mensura, quacum reliquæ res operæque omnes comparantur. Si prius fit: 13) inde oritur PRETIUM VULGARE, quod singulis rebus operisque tribuimus. Sin posterius: 14) PRETIUM hoc vocatur EMINENS, quia illo omnia, quæ in commercio sunt, tamquam communi quadam mensura, æstimamus: *) quale apud nos est pecunia. In utroque vero 15) procul dubio requiritur æqualitas rei operæve & pretii.

*) Hinc

) Hinc recte Ariſtoteles *Nicom. IX.* 1. nummum definit: κοινὸν μέτρον, πρὸς ὃ δὴ πάντα ἀναφέρεται, καὶ ᾧ μετρεῖται: *communem menſuram, ad quam omnia referuntur, quaque menſurantur omnia.* Unde recte nummo omnia venalia eſſe dicuntur, quæcumque ſunt in commercio. Id tantum reprehenſione dignum, quod homines & ea, quæ non ſunt in commercio, nummis æſtimare & vendere ſolent, veluti juſtitiam, pudicitiam, ipſamque conſcientiam. Et hoc ipſum eſt, in quod invehuntur poetæ. Horat. *Sem. II. 3. v.* 94.

Omnis enim res,
Virtus fama, decus, divina humanaque, pulcris
Divitiis parent: quas qui conſtruxerit, ille
Clarus erit, fortis, juſtus, ſapienſve etiam, & rex,
Et quidquid volet.

Propert. III. 10.

Aurea nunc vere ſunt ſæcula, plurimus auro
Venit honos, auro conciliatur amor.
Auro pulſa fides, auro venalia jura,
Aurum lex ſequitur, mox ſine lege pudor.

Similia paſſim apud veteres, veluti apud Petron. *Satyr. Cap. CXXXVII.* & olim apud Menandrum, cujus elegantiſſima hæc ſupereſt ſententia de divite:

Εὔξαι ὅ,τι βούλεις, πάντα σοὶ γενήσεται,
Ἀγρὸς, οἰκίαι, θεράποντες, ἀργυρώματα,
Φίλοι, δικασταὶ, μάρτυρες, μόνον δίδου.
Αὐτοὺς γὰρ ἕξεις τοὺς θεοὺς ὑπηρέτας.

Opta modo, quidquid volueris: omnia evenient.
Ager, domus, medici, ſupellex argentea,
Amici, judices, teſtes dederis modo.
Quin & deos ipſos miniſtros facile habebis.

§. CCCXXX.

§. CCCXXX.

Quomodo vulgare definiendũ sit?

Et initio quidem pretium tantum VULGARE hominibus innotuisse, vel inde patet, quod eminens sine plurium consensu constitui non potuit. At vulgare quisque rebus operisque suis suo arbitratu imposuit. Quum tamen id eo fine ac consilio fiat, ut illis quisque ea, quæ sibi desunt, comparare possit: (§. CCCXXV. 3.) consequens est, 15) ut in imponendo rebus operisve pretio ratio habenda sit aliorum, a quibus aliquid adquirere cupimus, adeoque 16) tanti æstimanda sit res operave nostra, ut hos eas tanto pretio comparare sibi velle, probabile sit. *)

*) Nam si fingamus, Arabes thus & aromata sua tanti æstimare, ut pro centenis frumenti medimnis non nisi unam drachmam dare velint: nec ipsi pro thure & aromatibus frumentum accipient, quia nemo erit, qui conditione tam iniqua frumentum permutare velit: nec alii sibi comparare poterunt aromata, adeoque impedientur hoc modo commercia, quorum tamen caussa inventum est rerum operarumque pretium. Quum ergo talia oporteat esse media, qualis est finis: consequens est, ut pretium ita definiendum sit, ut commercia intercedere possint inter homines, adeoque in illo constituendo ratio haberi debeat aliorum, a quibus & ipsi aliquid adquirere volumus.

§. CCCXXXI.

Quarumnam circumstantiarum in eo defi-

Quum itaque tanti æstimandæ sint res operæque nostræ, quanti eas alterum, a quo quid adquirere cupimus, sibi comparaturum, probabile est: (§. CCCXXX. 16.) facile unus-

unuſquiſque intelligit, 17) pretium rerum aliquando intendere alterius neceſſitatem & indigentiam, * 18) aliquando rei ipſius raritatem: immo 19) rationem etiam habendam eſse artificii, 20) ipſius rei præſtantiæ, 21) operæ & expenſarum, in illam factarum, 22) periculi, ejus cauſsa ſubeundi, 23) denique eorum, qui re vel opera indigent, multitudinis, vel paucitatis, aliarumque ejuſdem generis περιστάσεων. niendo habenda ſi: ratio?

*) Verum quidem, eſt, non ea ſemper, quæ maxime neceſſaria ſunt, maximi pretii haberi, rem ita dirigente divina providentia, ut illa, quibus non facile caremus, ubique obvia ſint, & illa tantum, quæ nec corpus, nec natura deſiderat, difficilius rariuſque reperiantur, uti recte philoſophatur Vitruv. *Architect. VIII. præf.* Attamen ſi neceſſitas cum inopia conjuncta eſt, ex. gr. ſi magna ubique eſt frugum ſterilitas, pretium earum magis magiſque intendi, ipſa ſatis docet experientia. Ac proinde tunc vere evenit, quod ait Quinctilianus *Declam. XII. in magna inopia, quidquid emi poteſt, vile eſt.* Exemplum inſigne vidit Ægyptus in ſeptennali illa ſterilitate *Geneſ. XLVII, 14. ſeq.*

§. CCCXXXII.

Obverti nobis poſſet, ſolere homines ſuis rebus attribuere pretium immenſum, vel multo majus certe, quam quo alter ſibi illas comparare velit, ſive auctor illas faciat pretioſas, ſive raritas, ſive factum inſigne, quod illæ nobis revocant in memoriam. Enimvero quum nos jam de officiis in commercio obſervandis, agamus, in hoc Quid pretium adfectionis?

vero

vero pretii illius ordinarie non habeatur ratio, sed tantum in damnis resarciendis: * (§. CCXII. 125.) facile intelliges, 24) cur id pretium regulam nostram non evertat.

*) Adfectio enim ista ita comparata est, ut in alterum transire nequeat, adeoque & nihil hunc movere possit, cur rem illam sibi ideo majore pretio comparare velit, quod ea possessori jucundum quid in memoriam revocarit. Sed id ordinarie tantum verum est. Alioquin enim contingit aliquando, ut in commercio ne id quidem pretium plane insuper habeatur, 1) si communis sit rei adfectio ob auctorem vel artificem, a quo confecta est, vel ob insignem raritatem vel pulchritudinem: Hinc Phidiæ signum vel elaboratior Apellis vel Parrhasii tabula, quia omnium adfectionem mereri videbantur, majori, quam vulgari, pretio venibant. 2) Si major sit adquirentis, quam possidentis adfectio, ex. gr. si res mea alterius rem insigniter reddere possit meliorem, ac proinde is optet, uti ille apud Horat. *Serm. II. 6.*

O si angulus ille
Proximus accedat, qui nunc denormat agellum!

§. CCCXXXIII.

Cur pretium eminens inventum? Quum vero commercia ideo inter homines instituantur, ut alter ex alterius adparatu, vel ejusdem opera, id, quod sibi deest, suppleat, (§. CCXXVI. 3.) & pretium quoque non ob aliam caussam excogitarint homines, quam ut in commutandis rebus ac operis æqualitas obtineretur: (§. CCCXXVIII. 11.) non potuit non sæpius con-

contingere, 25) ut nec ſemper alteri ſupereſſet, quod deeſſet alteri, & 26) ſæpe alter id, quod alter dare vellet, adſpernatetur, & 27) ipſarum rerum, quas inter ſe permutare vellent, tam lubrica atque incerta eſſet æſtimatio, ut non poſſet non alteruter damni incurrere periculum, quin & 28) aliquando ipſæ res commutandæ tam magnæ molis eſſent, ut nec commode in loca diſſita transferri, nec in itinere commode cuſtodiri poſſent. Quæ incommoda, quum aliter evitari non poſſent: 29) ipſa demum neceſſitas invexit pretium aliquod eminens, quod & reciperetur ab omnibus, & in quo mutua inter rem & pretium relatio facillime poſſet reperiri. *)

*) Id ipſum obſervavit Paulus JC. *l.* 1. *pr. D. de contr. emt.* dum emtionis venditionis originem ita deſcribit: *Origo emendi vendendique a permutationibus cœpit. Olim enim non ita erat nummus, neque aliud merx, aliud pretium: ſed unuſquiſque ſecundum neceſſitatem temporum ac rerum utilibus inutilia permutabat, quando plerumque evenit, ut, quod alteri ſupereſt, alteri deſit. Sed quia non ſemper & facile conveniebat, ut, quum tu haberes, quod ego deſiderarem, invicem haberem, quod tu accipere velles: electa materia eſt, cujus publica ac perpetua æſtimatio difficultatibus permutationum æqualitate quantitatis ſubveniret, eaque materia, forma publica percuſſa, uſum dominiumque non tam ex ſubſtantia præbet, quam ex quantitate, nec ultra* MERX *utrumque, ſed alterum* PRETIUM *vocatur*. Similia habet Ariſtotel. *Ethic. ad Nicom. V*, 8, & *Pol. I*, 6. quæ loca erudite

dite exposuit Jac. Perizon. *de ære gravi* §. *II.* *p. 6. seq.* quemadmodum Pauli testimonium Duaren. *Disp. anniverſ. I, 6.*

§. CCCXXXIII.

Ejus requisita.

Idem finis nummi, vel pretii eminentis, id exegit, 30) ut materia, nec nimis rara, 31) nec vulgo obvia, 32) nec usu ac pretio destituta, *) nec 33) difficulter in quasvis partes divisibilis, 34) nec justo fragilior, 35) nec quæ difficilius custodiri, vel 36) ægre in quemvis locum transferri posset, eligeretur: quia si rara nimis esset, non sufficeret hominibus: si vulgo obvia, nullius pretii esset: si pretio destitueretur, non reciperetur ab omnibus: si non in quasvis æquales partes dividi posset, non obtineretur in commercio æqualitas: si fragilior esset, vel usu detereretur, possessores paulatim redderentur pauperiores: denique si nec commode custodiretur, & difficulter in quemvis locum transferretur, idem maneret incommodum, quod commercia ante inventum nummi usum difficiliora reddidisse, diximus. (§. CCCXXXIII.)

*) Quare recte observavit Aristoteles *Nicomacheor. V, 8.* nummum esse οἷον ἐγγυητὴν, καὶ δεῖν τὸ νόμισμα φέροντι ἄγαι λαβεῖν, *veluti fidejussorem, quem qui secum ferat, quævis venialia accipere posset.* Hinc vero præclare colligit Pufendorff. *de jure nat. & gent. V, 1. 13.* *uti nemo fidejussorem accipiat, nisi virum spectatæ fidei, & locupletem, in vili autem homine parum cautionis esse putetur: ita pro re ubique occurrente, puta pro manipulo terræ aut arenæ, neminem rem suam permutaturum,*

turum, quæ ipſi magno labore ac induſtria fuerit comparata.

§. CCCXXXV.

Quæ virtutes omnes, quum in nullam aliam materiam, quam in metalla pretioſiora, cadant, puta aurum, argentum, & æs: 37) hæc metalla huic uſui adhiberi, & inde 38) nummos variæ quantitatis ac ponderis cudi, pleriſque gentibus cultioribus commodiſſimum viſum eſt. Quin 39) ſi quibus alii materiæ qualicumque pretium aliquod eminens attribuere placuit: *) id, vel urgente neceſſitate & pecuniæ inopia, factum eſt, eo conſilio, ut cives, defuncti periculo, pro pecunia illa συμβωλικῆ ſolidum nummum reciperent, vel 40) pecunia iſta tantum in una gente functa eſt pretii eminentis vice, nec commerciis, inter plures diverſaſque gentes conciliandis, fuit idonea.

Cur ad id adhibita metalla nobiliora?

*) Sic Carthaginenſibus pro nummo erat neſcio quid, pelliculæ exiguæ illigatum, & publice obſignatum, Æſchin. *dial. de divit. Cap. XXIV. p.* 78. *edit. Petri Horrei*. Lacedemoniis pondus ferri, & quidem inutilis. Idem *ibid. p.* 80. Plutarch. *Lycurg. p.* 51. Aliis gentibus pro auro, argento & ære conchas, Leo Afr. *Lib. VII.* aliis grana & baccas, aliis maſſas ſalis, adhibere placuit. Pufendorff. *de jur. nat. & gent. V,* 1. 13. De corio, papiro, plumbo, aliiſque rebus, in calamitate publica, maxime obſeſſis urbibus, pro pecunia expenſis, ut recentiora, noſtrique ævi exempla prætermittamus, videndus Polyæn. *Stratagem. III,* 10. 1. *& ibi Maſuic. p.* 274. Sen. *de benef. V,* 14. Enimvero, uti quiſquiliæ illæ, quibus barbari

gis liberaliter sint elargienda? (§. CCXXI. 23.) Enimvero, quum jam pridem refrixerit amicitiæ amor, eoque sæculo vivamus, quo *virtus laudatur, & alget*, 5) de eo commercii genere cogitandum fuit, quo alter non modo sola humanitate & beneficentia, sed perfecta obligatione, ad rerum utilium, quibus indigemus, dominium, in nos transferendum, nosve operis suis juvandos, obstrictus esset.

§. CCCXXVII.

Illud aliter institui non potuit, quam per contractus.

Itaque per COMMERCIUM intelligimus communicationem rerum operarumve necessariarum atque utilium cum aliis, earum indigis, non ex sola humanitate & beneficentia, sed ex obligatione perfecta, profectam. Quum vero per commercia vel operæ præstentur, vel dominium & possessio transferatur, ea vero obligatio nemini inscio ac invito sit extorquenda: (§. CCCXX. 59.) consequens est, 6) ut commercium requirat utriusque consensum. Eum porro duorum consensum de rebus necessariis operisve, inter se non ex sola humanitate, sed ex obligatione perfecta, communicandis, quum CONTRACTUM vocare soleamus; facile intelligitur, 7) commercia non aliter, quam intervenientibus contractibus, explicari posse. *)

*) Recte hoc observavit Isocrat. *Excerpt. advers. Callimach. p.* 742. Συνθῆκαι τοσαύτην ἔχουσι δύναμιν, ὥστε τὰ πλεῖστα τοῦ βίου καὶ τοῖς Ἕλλησι, καὶ τοῖς βαρβάροις, διὰ συνθηκῶν εἶναι. Ταύταις γὰρ πιστεύοντες, ὡς ἀλλήλους ἀφικνούμεθα, καὶ πορίζόμεθα, ὧν ἕκαστοι τυγχάνομεν δεόμενοι. μετὰ τούτων καὶ τὰ συμβόλαια τὰ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ποιού-

πορούμεθα, καὶ τὰς ἰδίας ἔχθρας, καὶ τοὺς κοινοὺς πολέμους διαλυόμεθα· τούτῳ μόνῳ κοινῷ πάντες ἄνθρωποι διατελοῦμεν χρώμενοι. *In pactis tanta vis eſt, ut pleræque res tum Græcorum, tum barbarorum, ex pactis & conventis tranſigantur. His enim freti convenimus, &* COMMERCIA *agitamus. Per hæc inter nos contrahimus: per hæc cum privatas inimicitias, tum communia bella, componimus. Hoc uno, tamquam communi bono, homines omnes uti non deſiſtimus.*

§. CCCXXVIII.

Quum ergo commercia in communicatione rerum operarumve neceſsariarum cum aliis, earum indigis, conſiſtant, eaque communicatio non ex ſola humanitate & beneficentia, ſed ex jure perfecto proficiſcatur: (§. CCCXXVII.) 8) rarius profecto continget, ut quis res operaſque ſuas cum aliis gratis communicare vel poſſit, vel velit, ſed unuſquiſque potius 9) aliquid ſibi ab altero rependi volet, quod ipſi tantumdem videatur, ac res, vel opera, cum illo communicanda. Itaque 10) qui res ſuas operaſve inter ſe commutare volunt, non poſsunt non eas inter ſe comparare, eaque comparatio 11) non aliter fieri poteſt, quam quantitate, per quam æqualitas obtineretur, rebus operiſve ſingulis attributa. Quumque quantitas illa rebus operiſve attributa, ſecundum quam illæ inter ſe comparari poſsunt, ſit PRETIUM: conſequens eſt, 12) ut commercia & contractus plerique ſine rerum pretio vix intelligantur. *)

Eorum plerique rerum operarumque pretium ponunt.

*) Hinc eleganter Græci non modo pacta & con-

contractus, verum etiam commercia vocarunt συμβολὰς, σύμβολα συμβόλαια & συμβόλαια κοινωνικὰ, ἀπὸ τῦ συμβάλλειν, *a comparando vel conferendo*. Qui enim res operasve inter se commutaturi sunt, ii eas inter se comparant, dum suæ quisque rei vel operæ certam quantitatem tribuit, atque ita reperit rationem vel proportionem, quam inter se habeant. Sic ex. gr. si ponamus, rationem auri ad argentum esse undecuplam: utrique metallo tribuimus quantitatem moralem vel pretium. Eoque facto nihil facilius est, quam metalla ista inter se, servata æqualitate commutare. Ceterum plerosque, non omnes contractus rerum pretium ponere dicimus. Sunt enim quidam gratuiti: ac proinde recte contractus dividuntur in ONEROSOS, quando æquale utrimque onus est, BENEFICOS, ubi alter alteri se ad aliquid gratis præstandum obstringit, & ALEAM CONTINENTES, in quibus ita dominatur fortuna, ut quod præstatur, alter modo gratis, modo titulo oneroso accipiat.

§. CCCXXIX.

Quod est vel vulgare, vel eminens.

Comparatio illa instituitur vel inter res operasque singulas: vel adsumitur communis quædam mensura, quacum reliquæ res operæque omnes comparantur. Si prius fit: 13) inde oritur PRETIUM VULGARE, quod singulis rebus operisque tribuimus. Sin posterius: 14) PRETIUM hoc vocatur EMINENS, quia illo omnia, quæ in commercio sunt, tamquam communi quadam mensura, æstimamus: *) quale apud nos est pecunia. In utroque vero 15) procul dubio requiritur æqualitas rei operæve & pretii.

*) Hinc

) Hinc recte Aristoteles *Nicom. IX. 1.* nummum definit: κοινὸν μέτρον, πρὸς ὃ δὴ πάντα ἀναφέρεται, καὶ ᾧ μετρεῖται· *communem mensuram; ad quam omnia referuntur, quaque mensurantur omnia.* Unde recte nummo omnia venalia esse dicuntur, quæcumque sunt in commercio. Id tantum reprehensione dignum, quod homines & ea, quæ non sunt in commercio, nummis æstimare & vendere solent, veluti justitiam, pudicitiam, ipsamque conscientiam. Et hoc ipsum est, in quod invehuntur poetæ. Horat. *Sem. II. 3. v. 94.*

Omnis enim res,
Virtus fama, decus, divina humanaque, pulcris
Divitiis parent: quas qui construxerit, ille
Clarus erit, fortis, justus, sapiensve etiam, & rex,
Et quidquid volet.

Propert. III. 10.

Aurea nunc vere sunt sæcula, plurimus auro
Venit honos, auro conciliatur amor.
Auro pulsa fides, auro venalia jura,
Aurum lex sequitur, mox sine lege pudor.

Similia passim apud veteres, veluti apud Petron. *Satyr. Cap. CXXXVII.* & olim apud Menandrum, cujus elegantissima hæc superest sententia de divite:

Εὖξαι ὅ τι βούλεις, πάντα σοὶ γενήσεται,
Ἀγρὸς, οἰκίαι, θεράποντες, ἀργυρώματα,
Φίλοι, δικασταὶ, μάρτυρες, μόνον δίδου.
Αὐτοὺς γὰρ ἕξεις τοὺς θεοὺς ὑπηρέτας.

Opta modo, quidquid volueris: omnia evenient.
Ager, domus, medici, supellex argentea,
Amici, judices, testes dederis modo.
Quin & deos ipsos ministros facile habebis.

§. CCCXXX.

§. CCCXXX.

Quomodo vulgare definiendū sit?

Et initio quidem pretium tantum VULGARE hominibus innotuisse, vel inde patet, quod eminens sine plurium consensu constitui non potuit. At vulgare quisque rebus operisque suis suo arbitratu imposuit. Quum tamen id eo fine ac consilio fiat, ut illis quisque ea, quæ sibi desunt, comparare possit: (§. CCCXXV. 3.) consequens est, 15) ut in imponendo rebus operisve pretio ratio habenda sit aliorum, a quibus aliquid adquirere cupimus, adeoque 16) tanti æstimanda sit res operave nostra, ut, hos eas tanto pretio comparare sibi velle, probabile sit. *)

*) Nam si fingamus, Arabes thus & aromata sua tanti æstimare, ut pro centenis frumenti medimnis non nisi unam drachmam dare velint: nec ipsi pro thure & aromatibus frumentum accipient, quia nemo erit, qui conditione tam iniqua frumentum permutare velit: nec alii sibi comparare poterunt aromata, adeoque impedientur hoc modo commercia, quorum tamen caussa inventum est rerum operarumque pretium. Quum ergo talia oporteat esse media, qualis est finis: consequens est, ut pretium ita definiendum sit, ut commercia intercedere possint inter homines, adeoque in illo constituendo ratio haberi debeat aliorum, a quibus & ipsi aliquid adquirere volumus.

§. CCCXXXI.

Quarumnam circumstantiarum in eo defi-

Quum itaque tanti æstimandæ sint res operæque nostræ, quanti eas alterum, a quo quid adquirere cupimus, sibi comparaturum, probabile est: (§. CCCXXX. 16.) facile unus-

unusquisque intelligit, 17) pretium rerum aliquando intendere alterius necessitatem & indigentiam, * 18) aliquando rei ipsius raritatem: immo 19) rationem etiam habendam esse artificii, 20) ipsius rei præstantiæ, 21) operæ & expensarum, in illam factarum, 22) periculi, ejus caussa subeundi, 23) denique eorum, qui re vel opera indigent, multitudinis, vel paucitatis, aliarumque ejusdem generis περιστάσεων. *siendo habenda si ratio?*

*) Verum quidem, est, non ea semper, quæ maxime necessaria sunt, maximi pretii haberi, rem ita dirigente divina providentia, ut illa, quibus non facile caremus, ubique obvia sint, & illa tantum, quæ nec corpus, nec natura desiderat, difficilius rariusque reperiantur, uti recte philosophatur Vitruv. *Architect. VIII. præf.* Attamen si necessitas cum inopia conjuncta est, ex. gr. si magna ubique est frugum sterilitas, pretium earum magis magisque intendi, ipsa satis docet experientia. Ac proinde tunc vere evenit, quod ait Quinctilianus *Declam. XII. in magna inopia, quidquid emi potest, vile est.* Exemplum insigne vidit Ægyptus in septennali illa sterilitate *Genes. XLVII, 14. seq.*

§. CCCXXXII.

Obverti nobis posset, solere homines suis rebus attribuere pretium immensum, vel multo majus certe, quam quo alter sibi illas comparare velit, sive auctor illas faciat pretiosas, sive raritas, sive factum insigne, quod illæ nobis revocant in memoriam. Enimvero quum nos jam de officiis in commercio observandis, agamus, in hoc *Quid pretium adfectionis?*

vero

vero pretii illius ordinarie non habeatur ratio, sed tantum in damnis resarciendis: *) (§. CCXII. 125.) facile intelliges, 24) cur id pretium regulam nostram non evertat.

*) Adfectio enim ista ita comparata est, ut in alterum transire nequeat, adeoque & nihil hunc movere possit, cur rem illam sibi ideo majore pretio comparare velit, quod ea possessori jucundum quid in memoriam revocarit. Sed id ordinarie tantum verum est. Alioquin enim contingit aliquando, ut in commercio ne id quidem pretium plane insuper habeatur, 1) si communis sit rei adfectio ob auctorem vel artificem, a quo confecta est, vel ob insignem raritatem vel pulchritudinem: Hinc Phidiæ signum vel elaboratior Apellis vel Parrhasii tabula, quia omnium adfectionem mereri videbantur, majori, quam vulgari, pretio venibant. 2) Si major sit adquirentis, quam possidentis adfectio, ex. gr. si res mea alterius rem insigniter reddere possit meliorem, ac proinde is optet, uti ille apud Horat. *Serm. II. 6.*

O si angulus ille
Proximus accedat, qui nunc denormat agellum!

§. CCCXXXIII.

Cur pretiũ eminens inventum? Quum vero commercia ideo inter homines instituantur, ut alter ex alterius adparatu, vel ejusdem opera, id, quod sibi deest, suppleat, (§. CCXXVI. 3.) & pretium quoque non ob aliam caussam excogitarint homines, quam ut in commutandis rebus ac operis æqualitas obtineretur: (§. CCCXXVIII. 11.) non potuit non sæpius con-

contingere, 25) ut nec ſemper alteri ſupereſſet, quod deeſſet alteri, & 26) ſæpe alter id, quod alter dare vellet, adſpernatetur, & 27) ipſarum rerum, quas inter ſe permutare vellent, tam lubrica atque incerta eſſet æſtimatio, ut non poſſet non alterutr damni incurrere periculum, quin & 28) aliquando ipſæ res commutandæ tam magnæ molis eſſent, ut nec commode in loca diſſita transferri, nec in itinere commode cuſtodiri poſſent. Quæ incommoda, quum aliter evitari non poſſent: 29) ipſa demum neceſſitas invexit pretium aliquod eminens, quod & reciperetur ab omnibus, & in quo mutua inter rem & pretium relatio faciliime poſſet reperiri. *)

*) Id ipſum obſervavit Paulus JC. *l. 1. pr. D. de contr. emt.* dum emtionis venditionis originem ita deſcribit: *Origo emendi vendendique a permutationibus cæpit. Olim enim non ita erat nummus, neque aliud merx, aliud pretium: ſed unuſquiſque ſecundum neceſſitatem temporum ac rerum utilibus inutilia permutabat, quando plerumque evenit, ut, quod alteri ſupereſt, alteri deſit. Sed quia non ſemper & facile conveniebat, ut, quum tu haberes, quod ego deſiderarem, invicem haberem, quod tu accipere velles: electa materia eſt, cujus publica ac perpetua æſtimatio difficultatibus permutationum æqualitate quantitatis ſubveniret, eaque materia, forma publica percuſſa, uſum dominiumque non tam ex ſubſtantia præbet, quam ex quantitate, nec ultra* MERX *utrumque, ſed alterum* PRETIUM *vocatur.* Similia habet Ariſtotel. *Ethic. ad Nicom. V, 8.* & *Pol. I, 6.* quæ loca eru-

dite

turum, quæ ipſi magno labore ac induſtria fuerit comparata.

§. CCCXXXV.

Quæ virtutes omnes, quum in nullam aliam materiam, quam in metalla pretioſiora, cadant, puta aurum, argentum, & æs: 37) hæc metalla huic uſui adhiberi, & inde 38) nummos variæ quantitatis ac ponderis cudi, pleriſque gentibus cultioribus commodiſſimum viſum eſt. Quin 39) ſi quibus alii materiæ qualicumque pretium aliquod eminens attribuere placuit: *) id, vel urgente neceſſitate & pecuniæ inopia, factum eſt, eo conſilio, ut cives, defuncti periculo, pro pecunia illa συμβολικῇ ſolidum nummum reciperent, vel 40) pecunia iſta tantum in una gente functa eſt pretii eminentis vice, nec commerciis, inter plures diverſaſque gentes conciliandis, fuit idonea.

Cur ad id adhibita metalia nobiliora?

*) Sic Carthaginenſibus pro nummo erat neſcio quid, pelliculæ exiguæ illigatum, & publice obſignatum, Æſchin. *dial. de divit. Cap. XXIV. p.* 78. *edit. Petri Horrei*. Lacedemoniis pondus ferri, & quidem inutilis. Idem *ibid. p.* 80. Plutarch. *Lycurg. p.* 51. Aliis gentibus pro auro, argento & ære conchas, Leo Afr. *Lib. VII.* aliis grana & baccas, aliis maſſas ſalis, adhibere placuit. Pufendorff. *de jur. nat. & gent. V*, 1. 13. De corio, papiro, plumbo, aliiſque rebus, in calamitate publica, maxime obſeſſis urbibus, pro pecunia expenſis, ut recentiora, noſtrique ævi exempla prætermittamus, videndus Polyæn. *Stratagem. III*, 10. 1. *& ibi Maſuic. p.* 274. Sen. *de benef. V*, 14. Enimvero, uti quiſquiliæ illæ, quibus barbari

pro nummis utuntur, non nisi minutis commerciis inter cives ejusdem reipublicæ explicandis idoneæ sunt: ita moneta συμβολική, in calamitate publica adhibita, vere est loco tesserarum, vel chirographarum, quæ summi imperantes defuncti periculo, parata pecunia se redemturos, pollicentur. Ita enim apud Polynæum Timotheus persuasit mercatoribus, ut ipsius sigillo pro numismate uterentur, *ἀπαλλασσομένους δέ τὴν σφραγίδα καὶ τὸ ἀργύριον συλλαμβάνειν*, *& ut reddentes sigillum, argentum reciperent.*

§. CCCXXXVI.

Quantum pretii statuendum sit nummis?

Quamvis vero pretium nummi definire sit summi imperantis, ceu infra suo loco pluribus demonstrabimus: tamen, uti in pretio vulgari ratio habenda est aliorum, a quibus quid adquirere cupimus. (§. CCCXXX. 15.) ita facile patet, 41) pecuniæ quoque tale adsignandum esse pretium, quod alias gentes, quibuscum nobis commercia sunt, non adspernaturas probabile est, adeoque 42) sequendam esse rationem unius metalli ad aliud, quam pleræque gentes vicinæ cultiores probare solent, nisi vel alios deterrere, quo minus nobiscum commercium habere audeant, vel ipsi insigne detrimentum pati velimus. *)

*) Si enim nummis nostris pretium justo majus statuimus, aut exteri nobiscum commercii quid habere dubitabunt; aut mercium suarum pretium, pro ratione valoris interni monetæ nostræ, intendent. Sin minore pretio nummos nostros expendimus, quam gentes vicinæ: nihil certius continget,

quam

quam ut nummi nostri probi ad vicinos migrent, eorumque loco jactentur improbi & viliores, ut nemo nesciat, quantum habeat. Hinc quum apud plerasque gentes moratiores pro ratione temporum aurum ad argentum modo esset in proportione duodecupla, modo undecupla, modo decupla, aliquando etiam auri pretium vel intenderetur, vel minueretur: (Vid. dissert. nostr. *de reduct. monet. ad just. pret.* §. XXIV. *seq.*) fieri non potuit, quin detrimentum insigne caperent Arabes, qui pro ære & ferro, teste Diodoro Sic. *Biblioth.* III, 45. æquale pondus auri, vel, ut Strabo *Geogr. XVI. p.* 1124. *edit. noviss.* refert pro ære triplum, pro ferro duplum, pro argento decuplum auri pondus rependebant, *διά τε τὴν ἀπειρίαν τῆς ἐργασίας, καὶ τὴν σπάνιν τῶν ἀντιλαμβανομένων, ὧν ἡ χρεία πρὸς τοὺς βίους ἀναγκαιοτέρα*, *tum propter operandi inscitiam, tum quod indigerent iis, quæ contra accipiebant, quorumque usus magis videbatur ad vitam necessarius*. De Peruvianis suis simile quid refert Ynca Græcillass. de la Vega *dans l'histoire des Yncas* V, 4. *p.* 425.

§. CCCXXXVII.

Jam ut ad CONTRACTUS, quibus intervenientibus commercia explicantur, (§. CCCXXVII. 7.) perveniamus: facile unusquisque intelligit, 43) alios NONDUM INVENTO PRETIO EMINENTE, & quum solum adhuc obtineret pretium vulgare, locum habuisse; (§. CCCXXX.) alios, INVENTO demum NUMMO; alios tum ANTE INVECTAM PECUNIAM, tum EA jam INVECTA, innotuisse. Inter eos, qui nondum invento pretio eminente locum habuerunt, familiam veluti ducit PERMUTATIO.

Contractuum ante inventum nummū antiquissimus permutatio.

TIO. Initio enim 44) non aliter, quam vice rerum, commercia exercebant mortales, seu merces suas operasve inter se permutabant, ac proinde 45) permutationes sunt genus contractuum antiquissimum, quod 46) & multo post retinuere gentes omnes, non modo quæ auro, argento, æri nullum statuerunt pretium,*) sed & quæ jam pridem pecuniæ usum habuerunt.

*) Id de majoribus nostris refert Tacitus *de morib. Germ. Cap. V.* qui tamen observat, jam suo tempore Germanos Romanis provinciis viciniores, aliquam pecuniæ cupiditatem concepisse. Idem de Scythis memoriæ prodidit Justinus *Hist. II*, 2. de Satarchis, Scythiæ Europææ populo, Pompon. Mela *de situ orbis II*, 1. de Hispanis Strabo *Geogr. III. p.* 233. Sed & hodie idem institutum servant Lapones, Samojedæ, populique Asiæ, Africæ & Americæ quamplurimi, idque de populis barbaris eo minus mirandum, quod & invento priscem nummo, & Græci & Romani diutissime non alio contractu, quam permutatione, uterentur. De Græcis notissimum est exemplum apud Homerum *Iliad.* n. v. 482. de Romanis videndus Plinius *Hist. nat. XVIII*, 3. *XXXIII*, 1.

§. CCCXXXVIII.

Quid & quotuplex permutatio? Est ergo PERMUTATIO rei nostræ pro re alterius datio. Quod quum dupliciter fieri possit, primum, ut neutra res æstimetur certumve ei statuatur pretium: deinde ut utriusque pretii ineatur ratio: sequitur, 47) ut permutatio prior recte vocetur SIMPLEX, posterior ÆSTIMATORIA, & hinc 48) illa donationi reciprocæ: hæc 49) emtioni venditioni

ni quodammodo ſimilis ſit, *l.* 1. *C. de permut. l.* 1. §. 1. *D. de contr. emt.* quamvis 50) priorem ideo diverſum a permutatione negotium eſſe, ſtatuat Pufend. *de offic. hom. & civ. I,* 15. 8. quod in ea, ut æqualitas obſervetur, neceſſum non ſit: quum tamen 51) nec in permutatione *ſimplici* obſervanda ſit æqualitas.*)

*) In hac enim uterque contrahentium rem non ſuam, ſed alienam; non juſto, quod alii ſtatuerent, pretio, ſed ex adfectione ſua, æſtimat, adeoque nulla eſt rerum, ſed adfectionis tantum, æqualitas. Quoties enim major eſt adquirentis, quam poſſidentis, adfectio, toties & in commerciis rationem haberi pretii adfectionis, diximus (§. CCCXXXII. *2.) Exemplo eſſe poteſt commercium Glauci & Diomedis apud Homer. *Iliad.* β. v. 236. permutantium arma armis.

Χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων.
Aurea æreis, centena novenariis.

De qua permutatione eleganter Maximus Tyrius *Differt. Platon.* XXIII. Οὐδὲν γὰρ οὔτε τῷ ταβέντι χρυσὸς πλέων, οὔτε τῷ ἀλλαξαμένῳ ὁ χαλκὸς ἔλαττον· ἀλλὰ ἀμφοτέροις καλῶς ἔχει ἑκάτερα ἐν τῷ ἀνίσῳ τῆς ὕλης, ἰσοςασίᾳ τῇ γνώμῃ δοθέντα. *Neque plus habuit, quia aurum accepit, neque minus, cui æs traditum eſt. Verum cum utroque præclare actum: quum illa materiæ inæqualitas æqualitate propoſiti, quo alter dedit alteri, compenſata eſſet.*

§. CCCXXXIX.

Quia ergo permutatio SIMPLEX donationi reciprocæ quodammodo ſimilis, nec in ea ne- *Quid juſtum circa permuta-*

tionem simplicem? necessario observanda est æqualitas: (§. CCCXXXVIII. 47. 51.) facile intelligitur, 52) neutrum contrahentium de læsione conqueri posse, nisi 53) alterius vis, vel dolus, accesserit, (§. CCCXXII. 61. CCCXXI.) nec 54) ob læsionem irritum esse contractum, præterquam si is, qui rem pretiosiorem viliore permutat, non gaudeat libera de rebus suis disponendis facultate, (§. CCCXVII. seq.) si vel maxime 55) res ipsa, quam quis hoc modo jactavit, ita sit comparata, ut non sine turpitudine possit alienari, nisi forte 56) in pari turpitudine ipse quoque accipiens versetur. *)

*) Hinc dubitari posset; an in foro rata futura fuisset permutatio Jacobi & Esavi, quorum hic πρωτοτόκια, seu *primogenituræ jura*, pro pulte turpiter vendidit. *Genes. XXV*, 29. *seq*. Quamvis enim reprehensione dignissimus sit Esavus, qui prærogativam, sibi a Deo O. M. concessam, flocci fecit, ac ille proinde ab Apostolo jure vocetur βέβηλος, *Hebr. XII*, 6. tamen non minus turpiter egisse dixeris Jacobum, qui ex fame fratris fructum capturus, eum hoc insigni jure defraudavit. (§. CCCXXII. 61.) Quod enim Esavus sine crimine vendere non potuit, id nec sine noxa a fratre emere potuit frater, cujus potius erat fratrem ab ea stultitia absterrere, non ejus abuti stultitia. Sed multa ejus generis ob rationem typicam admiranda sunt, quæ, si ad regulas rectæ rationis exigantur, vix defendas.

§. CCCXL.

Quid circa æstimatoriam? Contra ea, quod ad ÆSTIMATORIAM attinet

net permutationem, quum in ea utriusque pretii ratio ineatur, (§. CCCXXXVIII.) fieri non potest, 57) quin utrinque observanda sit æqualitas, & 58) neuter alterum lædere debeat, neque adeo 59) rata sit permutatio, si alteruter circumventus sit, nisi 60) tam levis momenti sit læsio, nulla ut ejus ratio habenda videatur. *)

*) Pretium enim rerum *vulgare* est duplex, LEGITIMUM alteram, alterum CONVENTIONALE; quorum illud lege vel superiorum arbitratu, hoc conventione vel consensu contrahentium definitur. Quum ergo illud certum sit, & veluti in puncto consistat, hoc, tamquam incertum, latitudinem aliquam admittat: priore casu læsus ille recte intelligitur, qui vel minimam partem pretii salvam non habet, posteriore alicujus momenti esse oportet damnum, ob quod negotium subsistere non debeat in foro humano. *Quid* enim *interest*, inquit Seneca *de benefic. VI, 15. quanti sit res, quum de pretio inter ementem & vendentem convenerit? Pretium cujusque rei pro tempore est. Quum bene ista laudaveris, tanti sunt, quanto pluris venire non possunt.* Hinc in civitatibus animadvertimus, tantum ob læsionem enormem, qualis jure Romano est, quo contrahens ultra dimidium pretium læditur, contractus rescindi. *l. 2. C. de resc. vendit.*

§. CCCXLI.

At 61) non res tantum permutabant homines: sed & operas vel pro operis, vel pro aliis rebus, sive promittebant, sive sibi stipulabantur. Unde 62) nati contractus DO UT FACIAS, FACIO UT DES, FACIO UT FACIAS, Contractus do ut facias facio ut des, & facio ut facias.

CIAS, quorum eadem est natura atque indoles, ac permutationis, ut adeo 63) dubitari non possit, quin & hi sint vel SIMPLICES, vel ÆSTIMATORII, (§. CCCXXXVIII.) & hinc 64) omnia, quæ de permutatione SIMPLICE & ÆSTIMATORIA diximus, (§. CCCXXXIX. sequ.) etiam de hisce contractibus sint observanda. Aut enim operæ ad rem operasve alterius certo æstimantur pretio: quod negotium *pactum reddendæ vicissitudinis* non ineleganter vocat Ammian. Marcell. *Hist. XVI.* 10. aut sine æstimatione rei operarumve aliquid pro re vel opera fit daturve. *) Ubi 65) priore casu servanda æqualitas, & damnum alicujus momenti resarciendum est: 66) posteriore omnis querela de læsione quantacumque merito cessat.

*) Tale fuit promissum Agamemnonis apud Homerum *Iliad. Lib. X. v.* 120. *seq.* qui Achillem Briseidis jactura offensum placaturus, ejus operas contra Trajanos redimere volebat oblatis septem tripodibus, decem auri talentis, lebetibus viginti, duodecim generosissimis equis, septem feminis pulcherrimis, inter quas & Briseis, vi abducta, addito promisso, deleta Troja, Achillem non modo prædæ maximam partem avecturum, sed & unam ex filiabus, quam ipse electurus esset, uxorem ducturum, cum dote septem urbium. Ex quo patet, sæpe aliquem sibi stipulatum ab altero esse operas inæstimabiles, & pro iis promisisse, quidquid alteri quam gratissimum fore existimaret, nulla habita ratione æqualitatis.

Contractus commodati.

§. CCCXLII.

Sunt & alii contractus, quibus ante num-

mum

mum inventum commercia explicari potuerunt, nimirum omnes gratuiti, quibus id egerunt homines, ut quæ sibi jure imperfecto, vel ex amore humanitatis & beneficentiæ, debebantur, in posterum jure perfecto deberentur. Talis est contractus COMMODATI. Quum enim ad officiositatem obstricti simus: (§. CCXXVIII. 48.) obstricti etiam sumus, ad rei nostræ non fungibilis usum alteri, qui eo indiget, cum obligatione restitutionis præstandum, id est, ad rem COMMODANDAM. *) Quum vero, refrigescente amore, sperari vix queat, alterum id sua sponte facturum: (§. CCCXXVI.) *67*) ipsa necessitas homines adegit ad inveniendum contractum, quo alii ad rei suæ usum iis hoc modo præstandum jure perfecto obligarentur.

*) Itaque COMMODATUM nobis est obligatio perfecta ad usum rei nostræ, alteri sub conditione restitutionis in specie gratis præstandum. Ex eoque patet, jure naturali commodatum vix differre a precario, inter quæ tamen jure civili aliqua differentia est. Facile etiam inde decidi poterit quæstio, utrum commodatum a solo contrahentium consensu, an a rei traditione suam substantiam capiat? Quamvis enim jure naturali & solus consensus de usu, rei alteri præstando, obliget: (§. CCCXXVII. *6.*) nondum tamen *commodatum* est, quia is, cui hic promissum ad rem, quam nondum accepit, in specie restituendam nondum est obligatus, sed *pactum de commodando*. Inter hæc vero reipsa discrimen esse, vel inde patet, quod ex *commodato* obligatur commodatarius ad rem re-

stituendam, ex *pacto* autem de *commodando* promittens vel commodaturus, ad rei usum præstandum, adeoque diversæ obligationes ex illis negotiis nascuntur.

§. CCCXLIII.

Officia commodatarii.

Quia ergo gratis, at sub conditione eam in specie restituendi, rei usus præstatur: (§. CCCXLII. *) commodatarii est, *68*) rem non modo non aliis usibus, quam ad quos eam concessit dominus, adhibere, sed & *69*) eamdem summa cum solicitudine ac diligentia servare: ac proinde *70*) usu finito, vel domino eam revocante, eam in specie reddere, simulque *71*) omne damnum, culpa sua datum resarcire, *72*) non autem præstare casum fortuitum, nisi illum ultro in se receperit: * (§. CVI. 27.) nec *73*) impensas in eam factas repetere, nisi tantæ sint, ut mercedem, pro ea locata solvendam, excedant.

*) Primus equidem Grotius *de jure belli & pac. II,* 12. 13. distinguit, resne apud dominum similiter peritura fuisset, an non, & posteriore saltim casu damnum a commodatario ferendum esse, existimat, cujus sententiam etiam sequuntur Pufend. *de jur. nat. & gent. V,* 4. 6. & Mornac. ad *l.* 1. *C. commod.* Enimvero, quum casus fortuiti & eventus, a sola providentia divina profecti, nemini imputentur: (§. CVI. 27.) ii sane nec commodatario imputari possunt. Nec obstat lex divina *Exod. XXII,* 14. *seq.* Neque enim illa aliter intelligi potest, quam de culpa commodatarii interveniente. Vid. Jo. Clerici *Comment. in Exod. p.* 110.

§. CCCXLIV.

§. CCCXLIV.

Deinde humanitatis amor unumquemque obligat, ut alterius res pro virili ſua parte ſervare ſtudeat. (§. CCXVI. 4.) Quum vero & id tantum ab altero jure imperfecto exigere poſſimus: 74) ſæpe noſtra intereſt, ut rerum noſtrarum, apud alios depoſitarum, cuſtodiam, ex obligatione perfecta præſtandam, nobis ſtipulemur: eoque conſilio 75) inventus eſt contractus DEPOSITI, per quem intelligimus obligationem perfectam ad res noſtras, depoſitarii fidei commiſſas, gratis cuſtodiendas, &, quandocumque nobis placuerit, in ſpecie reſtituendas. *) Contractus depoſiti.

*) Eo contractu veteres nihil habuere ſanctius, quia deponens ſummam fiduciam in depoſitarii fide ac diligentia collocat, nihilque excogitari poteſt turpius, quam amicum ab amico amicitiæ obtentu falli ac decipi. (§. CCCXXII. *) Hinc inſignis depoſiti religio non modo apud Hebræos, de quibus *Exod. XXII,* 7. *ſeq.* & Joſeph. *Antiqu. Jud. IV,* 8. 38. verum etiam apud Græcos, & reliquos paganos, ceu docet exemplum Glauci apud Herodotum VI, 87. & Juvenalem *ſat. XIII.* qui ideo *v. 15. ſacrum* vocat *depoſitum*. Hinc non mirum, dira quævis veteres prædixiſſe illis, qui depoſitum abnegare non dubitent, quin & eoſdem infamia notaſſe, nec minore pœna, quam fures, dignos judicaſſe. Quædam hanc in rem dicere meminimus Gundlingium *in Gundlingianis Part. II. diſſert. VIII.*

§. CCCCXLV.

Ex illa vero DEPOSITI definitione (§. CCCXLIV. 75.) patet, 76) depoſitarium tene- Officia depoſitarii.

teneri ad accuratam rei depositæ custodiam: nec 77) eam vel involucro aut vinculis exuere, vel 78) sine domini consensu usibus suis adhibere posse: 79) re vero consentiente domino mota, depositum in aliud contractus genus, veluti in mutuum, vel commodatum transire. Denique 80) depositarium obligatum esse ad rem domino, quandocumque illam reposcit, restituendam, nisi aliud suadeat recta ratio: (§. CCCXXIII. *) ac proinde 81) non modo ad æstimationem præstandam, verum etiam in pœnam merito condemnandum esse, qui depositum, in primis miserabile, *) sciens, dolo malo, abnegaverit.

*) Quia enim in imputatione ratio habetur circumstantiarum: (§. CXIII. 52.) merito hoc facinus tanto deterius habetur, quo inhumanior ille dicendus est, qui non modo conceptam de se spem amici turpiter destituit, & amicum sub amicitiæ & fidei obtentu decipit, (§. CCCXXII. *) verum etiam adflicto addere adflictionem non dubitat. Et hoc ipsum graviter urget Hecuba adversus Polymnestorem, qui, Ilio exciso, Polydorum, Priami filium, occiderat, ut auro deposito potiretur. Vid. Eurip. *Hecub.* v. 1210. *seq.*

§. CCCXLVI.

Contractus mandati & negotiorum gestionis.

Denique idem humanitatis amor merito impellere unumquemque deberet, ut alterum, non minus, ac seipsum, ope juvaret. (§. CCXXI. 4.) Quum vero ne id quidem certo ab altero expectare liceat: 82) opus fuit contractu, quo illum perfecte obligaremus ad negotia nostra, quæ ipsi commisimus,

mus, gratis & diligenter expedienda. *) Quem contractum 83) MANDATUM vocari videmus, quemadmodum 84) is, qui negotia, fibi non commiffa, ignorante domino, gratis ultroque expedit, NEGOTIA GERERE dicitur.

*) Vera ergo ac folida eft obfervatio Noodtii *Probabil.* I, 12. mandatum olim non perfectam produxiffe obligationem, fed ex amicitiæ humanitatifque legibus obftrictum fuiffe mandatarium, ad negotia, fuæ fidei commiffa, diligenter curanda: ejus autem fidei fymbolum fuiffe *manus dationem*, qua alter alteri rem committere folebat. Unde & ipfum contractum MANDATI nomen accepiffe, probabile eft. Ifidor. *Orig.* IV, 4. Exempla oblatæ mandatariis dextræ dabunt Plaut. *Captiv.* II, 3. 82. ubi adolefcens:

Hac per DEXTRAM *tuam, te* DEXTERA *retinens manu,*
Obfecro, infidelior mihi ne fuas, quam ego fum tibi.

Et Terent. *Heaut.* III, 1. v. 84.

Cedo DEXTERAM: *porro te idem oro, ut facias, Chreme.*

Olim ergo totum hoc negotium folo pudore magis, quam legibus, continebatur, donec, tepefcente paulatim charitate, ipfa neceffitas fuaderet, ut in contractum deduceretur hoc negotium, & fic mandatario perfecta imponeretur negotium diligenter expediendi obligatio. Quod & de reliquis contractibus gratuitis eft obfervandum.

§. CCCXLVII.

Quum ergo mandatarius negotium alienum, Mandatarii officia.

num, fidei suæ COMMISSUM, suscipiat, (§. CCCXLVI. 82.) quid vero, & quantum alii committere quis velit, in dominii arbitrio positum sit: facile patet, 85) mandantem vel certis limitibus circumscribere mandatarium, vel 86) ei liberam potestatem, omnia suo arbitratu agendi, dare, vel saltim 87) per modum consilii ei suggerere posse, quid fieri velit. Ubi 88) primo casu mandatarium fines mandati transilire non posse, 89) altero eumdem dolum tantum præstare, 90) tertio vero mandatum etiam per æquipollens recte expedire, nemo est, quin intelligat. Sed & 91) omnibus his casibus mandatarium ad rationes administrationis vel gestionis reddendas, 92) omnemque diligentiam præstandam, obligatum esse, vel ex ipsa hujus negotii natura ac indole colligimus. *)

*) Eo pertinet insignis locus Ciceronis *pro Q. Rosc. Cap. XXXVIII. Quod recipis mandatum, si aut neglecturus, aut ad commodum tuum conversurus es? Cur mihi te offers, ac meis commodis obstas? Recede de medio: per alium transigam. Suscipis onus officii, quod te putas sustinere posse: quod minime videtur grave iis, qui minime ipsi leves sunt. Ergo idcirco turpis hæc culpa est, quod duas res sanctissimas violat*, AMICITIAM & FIDEM. *Nam neque mandat quisquam fere, nisi amico, neque credit ei, nisi quem fidelem putat. Perditissimi est igitur hominis, simul & amicitiam dissolvere, & fallere eum, qui læsus non esset, nisi credidisset.*

Nec non negotiorum gestoris.

§. CCCXLVIII.

Sed & NEGOTIORUM GESTOR, dum negotium

tium alterius, fibi a nemine commiffum, ultro & gratis fufcipit, (§. CCCXLVI. 84.) 93) hoc ipfo facto fuo *) fe obligat tum ad utiliter gerendum, tum 94) ad omnem, quam negotium admittit, diligentiam præftandam, adeoque 95) etiam ad reddendas rationes, & 96) damna omnia, fi qua ejus dolo vel culpa data fint, refarcienda.

*) Qui facti auctor & cauffa eft, ei omnes ejus effectus merito imputantur. (§. CV. 22.) Quum ergo auctor hujufmodi adminiftrationis fit negotiorum geftor, qui alterius negotia, nemine committente vel urgente, ultro fufcepit: (§. CCCLXXXVI. 84.) ei etiam merito imputantur omnia, quæ ex adminiftratione rerum alienarum confequuntur. Atqui confequentia adminiftrationis funt rationum redditio & damni, dolo vel culpa dati, emendatio. Itaque negotiorum geftor ad reddendas rationes, damnaque, five dolo malo, five culpa fua, data refarcienda obligatus eft. Atque ita nihil attinet, obligationem hanc ex confenfu quodam ficto vel præfumto cum jureconfultis derivare, quum negotiorum geftor facto fuo fe ad hæc omnia tacite quidem, at vere tamen, obftrinxerit.

§. CCCXLIX.

Et hi quidem funt contractus, qui & nondum invento eminenti rerum omnium pretio, locum habuerunt, & de quibus id unum adhuc monemus, quod, quum tribus poftremis contractibus fe quis obliget ad aliquid gratis dandum faciendumque, non vero, ad damnum in alterius gratiam devorandum, 97) in illis nemini officium fuum damno- *Officia commodantis, deponentis, mandantis, cujus negotia gefta.*

fum

ſum eſſe oporteat, adeoque 98) & commodans commodatario impenſas non modicas, (§. CCCXLIII.) & 99) deponens depoſitario quaſcumque neceſſarias, & 100) mandans mandatario, & 101) dominus negotiorum geſtori neceſſarias & utiles reſtituere, ſimulque hi omnes 102) damna, quæ commodatarius, depoſitarius, mandatarius & negotiorum geſtor ſine culpa ſua propter rem negotiave aliena ſenſerunt, *) reſarcire teneantur.

*) Dicimus, ea damna eſſe reſarcienda, quæ mandatarius *propter* negotium alienum ſenſerit. Non enim ſufficit, eum occaſione ſuſcepti negotii aliquid damni caſu fortuito paſſum eſſe: quia quum caſum nemo præſtet, eum nec mandans præſtare tenetur. Hinc ſi mandatarius, dnm mandatum expedit, a latronibus ſpoliatus, vel difficili morbo implicitus fuerit: damnum, quod divina providentia ita dirigente, paſſus eſt, imputare non poterit mandanti. *Nam hæc magis caſibus fortuitis, quam mandato, imputari oportet*, inquit Paulus *l. 26. §. 6. D. mandati*. Vid. Grot. *de jure belli & pac. II*, 14. 13. Aliud tamen ſtatuendum eſſe putant de legato, qui Principis imperio, publicorum negotiorum cauſſa, peregre abire juſſus eſt, quem, quia in obſequio ei gloria relicta erat, merito indemnem a republica præſtandum eſſe, cenſent. Vid. Hubert. *Eunom. ad l. 26. D. mand.* Pufend. *Jur. nat. & gent. V*, 4. Hert. *de lytro II*, 10.

§. CCCL.

Contractus, qui

Progredimur jam ad alterum genus contra-

tractuum, qui invento demum nummo locum habere potuerunt, quales præcipue ſunt EMTIO VENDITIO & LOCATIO CONDUCTIO. *Illa* eſt contractus de re pro certo pretio tradenda. *Hæc* contractus de uſu rei vel operis pro certa mercede præſtandis. Quemadmodum vero PRETIUM EMTIONIS eſt æſtimatio ipſius rei, pecuniaria, ita MERCES vocatur æſtimatio pecuniaria uſus rei, vel operarum: ex iiſque definitionibus patet, 103) emtionem venditionem & locationem conductionem ſemper hodie requirere pecuniam numeratam, 104) eoque ipſo hos contractus a permutatione, & contractibus *do ut des*, *do ut facias*, *facio ut des*, *& facio ut facias* diſtingui: * 105) inter ſe ipſos tamen illos maxime convenire, & omnia fere communia habere. invento demum nummo locum habuerunt emtio, venditio & locatio conductio.

*) Quamvis enim permutatio æſtimatoria emtioni venditioni, quodammodo ſimilis ſit: (§. CCCXXXVIII. 48.) reipſa tamen ab ea differt, quod in venditione intercedat numerata pecunia, in permutatione æſtimatoria res pro re detur. Unde facile patet, quid ſentiendum ſit de vetere Sabinianorum & Proculianorum controverſia, pretiumne in emtione venditione in ſola pecunia numerata, an & in aliis rebus conſiſtere poſſit? de qua præter viros doctos ad §. 2. *Inſt. de emt. vend.* videndus V. C. Gottf. Maſcov. *de ſect. Sabin. & Procul. IX*, 10. 1. *ſeq.*

§. CCCLI.

Quum ergo EMTIONE VENDITIONE id agatur, ut res tradatur pro certo pretio: (§. CCCLI.) conſequens eſt, 106) ut emtori Venditor emtori rei venalis qualitates indicare tenetur.

eque,

æque, ac venditori, rem seu mercem notam esse oporteat, ac proinde 107) non modo venditor ejus qualitates, vitia, oneraque, quæ in oculos, sensusque reliquos non incurrunt, emtori indicare, *) verum etiam 108) pati teneatur, ut hic rem lustret oculis, aliisque modis exploret: Ut adeo 109) rerum, quæ ad gustum veneunt, venditio non prius perfecta sit, quam facta sit degustatio, 110) rerum reliquarum, quæ exploratione indigent, non prius, quam facta sit exploratio, quum, si de ullo, sane de hoc contractu oneroso verum sit, quod dixit Euripides *Cyclope v.* 137. φῶς ἐμπολήμασι πρέπει. *Lux contractibus convenit.*

*) Sunt vitia & qualitates, quæ incurrunt in oculos, quæque indicari supervacuum esset, quum, si quis in re fallitur, is cæcitatis suæ ac negligentiæ pœnam merito ferat: quo pertinet lis M. Marii Gratidiani cum C. Sergio Orata, apud Ciceron. *de offic. III*, 16. At leges Romanæ, ut homines sibi invicem hoc officium eo certius præstarent, statuerunt, ut in venditionibus ea etiam, quæ nota essent venditori, vitia dicerentur, isque reticentiæ pœnam ferret, qui quidquam dissimularet. *Nam, quum ex duodecim tabulis satis esset, ea præstari, quæ essent lingua nuncupata; quæ qui inficiatus esset, dupli pœna subiret: a jureconsultis etiam reticentiæ pœna est constituta. Quidquid enim est & prædio vitii, id statuerunt, si venditor sciret, nisi nominatim dictum esset, præstari oportere.* Cic. *de offic. III*, 16. qui & alibi *Cap. XII.* disputat, si vir bonus Alexandria Rhodum magnum frumenti numerum advexerit in Rhodiorum inopia & fame, summaque

que

que annonæ caritate, ſi idem ſciat, complures mercatores Alexandria ſolviſſe, naveſque in curſu frumento onuſtas, petentes Rhodum, viderit: dicturuſne id ſit Rhodiis, an ſilentio ſuum quamplurimo venditurus? De qua quæſtione videndi etiam Grot. *de jure belli & pac. II, 12.* §. *ſeq.* Puſend. *de jure nat. & gent. V, 3. 4.*

§. CCCLII.

Ex eodem patet, 111) in emptione venditione æqualitatem ſervandam rei & pretii, (§. CCCXXIX. 15.) adeoque 112) læſionem omnem merito eſſe emendandam, ſive illa 113) alterutrius dolo ac vi, ſive juſto errori,*) debeat originem, quamvis 114) & hic merito repetendum ſit, quod ſupra monuimus, læſionem alicujus momenti eſſe debere, quum & hic pretium non conſiſtat in puncto, ſed latitudinem aliquam admittat, nimiſque calidum videatur, ob quodlibet leviſſimum damnum negotium reſcindere, litibuſque infinitis portam veluti aperire. (§. CCCXL. *) Neuter in hoc contractu lædendus.

*) Si nimirum inculpabilis, invincibilis vel involuntarius ſit error. (§. CVII. 32.) Alias enim ſi quis rem nec ſatis exploratam, nec viſam, certo pretio emit: error nocere debebit erranti, niſi venditor illum dolo circumvenerit, (quod Labanem Jacobo, uxorem ementi, feciſſe novimus: *Geneſ. XXIX, 23.*) quia merito pœnas dat erroris, qui, niſi nimis ſupina fuiſſet negligentia, non errare potuiſſet. Hinc recte Germani de hominibus, tam ſupine negligentibus, jactant adagium: *VVer die augem niche auffthut, der thue den beutel auff.*

§. CCCLIII.

§. CCCLIII.

Quem penes sit periculum & commodum rei venditæ ante traditioné.

Disputari solet de PERICULO & COMMODO REI VENDITÆ, nec tum traditæ, statimne illud ad emtorem transeat, simulac de re & pretio conventum, an ante traditionem penes venditorem maneat? Equidem, quid jure Romano ea de re cautum fuerit, nemo ignorat: nec quisquam a nobis exiget, ut de ratione istius decisionis multa hic dicamus. Nobis, de jure naturæ nunc sollicitis, extra omnem dubitationis aleam positum videtur, 115) casum ferre dominum: (§. CCXL.*) at nec minus certum esse arbitramur, 116) non esse merum casum, qui ex alterius mora vel culpa provenit, adeoque, qui facto suo alteri damnum dedit, ad illud resarciendum omnino esse obligatum. (§. CCXI. 1.) Ex quibus sequitur, 117) ut, quia emtor jure naturæ sine traditione fit dominus, (§. CCLXXV.) periculum, perfecta emtione venditione, statim transeat ad emtorem, nisi 118) venditor vel in mora tradendi, vel culpæ alicujus reus sit.*)

*) Similis fere, sed paulo obscurior, est philosophia Pufendorffii *de jur. nat. & gent.* *V*, 5. 3. distinguentis, utrum certus traditioni dies præfixus sit, nec ne, &, si præfixus sit, illene jam elapsus sit, nec ne. Æquissimum enim illi videtur, ut ante elapsum terminum res sit periculo venditoris: elapso vero termino, ob mora eadem emtori pereat. Enimvero, quum emtor jure naturæ & sine traditione fieri possit dominus, &, elapso termino, non semper venditor in mora sit, sed aliquando & penes emtorem culpa illa esse possit: nos generatim emtori periculum

lum attribuimus, cujus in arbitrio fuisset, rem emtam, soluto pretio, statim accipere. Sin vero ille ex sua parte adimplevit contractus leges, vel eas implere paratus est: venditor, qui in mora tradendi est, periculum merito sustinet, sive certus traditioni terminus præfixus fuerit, sive non fuerit.

§. CCCLIV.

Quum ergo emtor sine traditione statim fiat dominus, ac proinde periculum ferat: (§. CCCLIII. 117.) consequens est, 119) ut vera quidem sit doctrina jureconsultorum de periculo rei venditæ, sed ea cum reliquis juris Romani principiis male cohæreat, quia, dominium sine traditione ad emtorem transire negant. 120) Ut quum domino jus sit & fructus & accessiones commodaque reliqua ex re sua percipiendi, (§. CCCVII. 4. seq.) eidem etiam commoda rei venditæ competant. 121) Ut tamen id tunc demum procedat, si emtor venditori de pretio quocumque modo satisfecerit; *) siquidem alias simul haberet rem, simul pretium, adeoque cum alieno damno sine justa caussa fieret locupletior. (§. CCXLVII.)

Juris Romani dispositio an æquitati naturali conveniat?

*) Satisfecisse autem de pretio videtur, non solum, qui illud repræsentavit, sed &, cujus fidem sequutus est venditor, v. g. usuras sibi in singulos annos stipulatus. Hinc quamvis simplicissimum contractuum genus videatur illud, quando, soluto pretio, illico res vendita traditur, i. e. si *Græca fide* inter se mercantur homines, quod commercii genus solum in republica sua tolerare voluit

luit Plato *de Legib. Lib. XI.* pro hac tamen rerum conditione vix sperandum est, id semper fieri posse, & ipsa experientia docet, commercia magis fide, quam mercatores vocant *den credit*, quam rei pecuniæquæ commutatione, constare.

§. CCCLV.

Quando venditoris fit periculum?

Quandoquidem vero venditori, qui in mora tradendi, culpæve alicujus reus est, res merito perit: (§. CCCLIII. 118.) facile unusquisque intelligit, 121) emtorem a periculo immunem esse, si venditor, illi offerenti pretium, vacuam rei venditæ possessionem tradere velnolit, vel non possit, itemque 123) si probetur, venditoris culpa, vel negligentia factum esse, ut res vendita, vel tota, vel pro parte, periret.

§. CCCLVI.

Venditor emtori debet evictionem.

Emtio venditio porro fit eo consilio, ut res pro certo pretio tradatur, (§. CCCL.) & animo quidem, dominium in alterum transferendi. (§. CCLXXVIII. 35.) Quum vero, qui rei dominium titulo oneroso, veluti pro certo pretio, in alterum transtulit, ad præstandam evictionem sit obligatus: (§. CCLXXIV.) 124) etiam venditor emtori tenebitur ad præstandam EVICTIONEM, si res ab hoc ex caussa contractum antecedente evicta sit, non autem 125) si post venditionem demum aliquid evenerit, cujus caussa quis re sua privaretur, nec 126) si casu, vel vi majore, res ei sit erepta. *)

*) Sane & quæ vi majore contingunt, casu contingere videntur. Quandoquidem ergo

ca-

casum, perfecto jam contractu emtionis venditionis, fert dominus; (§. CCCLIII, 117.) etiam, re vendita casu vel vi majore sibi erepta, damnum devorare, nec a quoquam petere evictionem potest. Ceterum nullum est dubium, quin quemadmodum alia pacta, quæ huic contractui accedunt, rata esse oportet: ita & convenire inter se possint emtor & venditor, ne quis evictionis nomine præstetur, sed res sit emtoris periculo, quale pactum virginis venditioni adjicit Sagaristio apud Plaut. *in Persa IV*, 4. *v.* 40.

Prius dico: hanc MANCUPIO *nemo tibi dabit; jam scis?* DO. *Scio.*

§. CCCLVII.

Quia porro emptio venditio est contractus, (§. CCCL.) contractus vero duorum consensum requirit: (§. CCCXXVII. 6.) facile patet, 127) in emtione venditione omnia redire ad consensum, adeoque 128) ei qualiacumque pacta, modo non improba ac fraudulenta, adjici posse, veluti 129) ADDITIONEM IN DIEM, 130) LEGEM COMMISSORIAM) 131) PACTUM DE RETROVENDENDO, 132) itemque PROTOMISEOS, 133) de EVICTIONE non præstanda, 134) de POENA in casum pœnitentiæ præstanda, & si qua sunt ejus generis alia.*) Huic contractui quævis pacta recte adjiciuntur.

*) Definitiones horum pactorum ex ipso jure civili nota sunt: ADDICTIO IN DIEM est pactum de emtione venditione vel perficienda, si intra certum diem nemo plus obtulerit, vel jam perfecta rescindenda, si quis intra istud tempus plus, nec prior emtor tantumdem obtulerit. LEX COMMISSORIA pactum, quo venditor, rem inemtam fore, caver,

cavet, si pretium ante certum diem non solvatur. Exemplum est apud Corn. Nep. *in vita Attici Cap. VIII.* PACTUM DE RETROVENDENDO conventio de re vendita, pretio ante vel post certum diem, vel quandocumque restituto, venditori reddenda. Qualis est venditio apud Liv. *XXXI*, 13. & Julium Capitolin. *in Marco Cap. XVII.* Pactum *προτιμήσεως* conventio de re iterum venali venditori potissimum ejusve posteris tantumdem pretium, quod alii offerunt solventibus, vendenda. Reliquorum pactorum natura & indoles ex ipsis vocabulis facile intelligitur.

§. CCCLVIII.

Nec non exceptiones, conditiones dies.

Ex eodem axiomate colligimus, 135) licere venditori in venditione sibi aliquid EXCIPERE, 136) utrique vero contrahenti CONDITIONEM quamcumque, quæ honestati bonisque moribus non repugnat, itemque 137) DIEM, ante quem res tradenda, pretiumve solvendum sit, adjicere, *) quin 138) & ita convenire, ut pretio ab emptore nondum soluto, dominium tantisper penes venditorem maneat, vel 139) ut emtor, pretii parte sub usurarum lege secum retenta, de evictione securus præstetur, 140) ut accessoria cum re principali veneant, 141) ut fixa vincta quædam tollere liceat, 142) ut res vendita conditori pro certa mercede locetur, cetera.

*) Quin & ipsa venditio ad certum diem ita fieri potest, ut circumacto tempore, pactione definito, res vendita ad venditorem ejusve heredes revertatur, nec emtor reposcere possit pretium. Exemplo Anglorum, sæpe prædia sua hac lege vendentium, id probant Pu-

Pufend. *de Jur. nat. & gent. V,* 5. 4. & ibi Hert. *p.* 690.

§. CCCLIX.

Præterea & id inde inferimus, 143) quod, quamvis emtio venditio alioquin requirat æqualitatem, (§. CCCLII. 111.) utriuſque tamen contrahentis conſenſu conveniri poſſit de ejus generis emtionibus venditionibus, quæ ob inæqualitatem quantamcumque non reſcinduntur. Tales ſunt 144) AUCTIO, quando pretium non a venditore indicatur, ſed ab emtoribus, licitando certantibus, definitur: 145) EMTIO SUB HASTA, quippe quæ nihil aliud eſt, quam auctio ſolemnior, & auctoritate publica inſtituta, 146) EMTIO PER AVERSIONEM, quando res diſparis pretii, vel incertæ menſuræ, non ſingulatim, ſed conjunctim, æſtimatæ, emuntur, denique 147) EMTIO SPEI, quo & ollam fortunæ, ſimiliaque negotia, retuleris, quando quis pro re vel quantitate, adhuc incerta, ac ex eventu demum certa futura, certum pretium ſolvit. In quibus contractibus omnibus quum æqualitas non requiratur: (n. 143.) conſequens profecto eſt, 148) ut neuter contrahentium hic de læſione conqueri poſſit, niſi vel dolus alterutrius interceſſerit, vel de re, quam eventus offert, a contrahentibus non fuerit cogitatum. *)

Emptio per auctionem, ſub haſta, per averſionem ſpei.

*) Et inde decidenda erat lis inter juvenes Mileſios, qui jactum retis emerant, & piſcatores Coos, qui illum vendiderant, & poſtea mari extraxerant tripodem aureum. Equidem, utriſque ſibi hunc inſperatum

thesaurum adserentibus, neutris eum addixit Apollo, absurdeque pronunciavit:

Ἔκγονε Μιλήτου τρίποδος πέρι Φοῖβον ἐρωτᾷς;
Τίς σοφίῃ πάντων πρῶτος, τούτῳ τρίποδ' αὐδῶ.
De tripode ex Phœbo quæris, Milesia pubes?
Huic tripodem addico, cui sit sapientia prima.

Laert. I. 28. Val. Max. IV, 1. Sed satis constat, tripodem, si de domino non constiterit, fuisse piscatorum. (§. CCCXXIV. 69. 70.) Nec obstabat profecto contractus, cum adolescentibus Milesiis initus, quippe qui sibi non tripodas aureos, de quibus neutri contrahentium cogitaverant, sed pisces, quos capturi essent, fuerant stipulati. Conf. *l.* 8. §. 1. *D. de contr. emt. l.* 11. §. *ult. & l.* 12. *D. de act. emt.*

§. CCCLX.

Locatio etiam conductio, invento demum pretio eminente, locum habuit.

Alter contractus, qui invento demum nummo vel pretio eminente, locum inter mortales habuit, est LOCATIO CONDUCTIO. (§. CCCL.) Quamvis enim jure Romano in locatione prædiorum rusticorum, quippe fructuosorum, etiam pars fructuum, quam *quantam* vocant, *) mercedis vice fungatur, *l.* 21. *C. loc. cond.* sic vero hic contractus, etiam ante inventum pretium eminens, locum habere potuerit: nulla tamen est ratio, cur non potius ad contractum DO UT DES referri possit illud negotium, quum tunc rei usus non cum nummo, tamquam pretio eminente, sed cum pretii vulgari fructuum comparetur, adeoque contingere possit, ut, quia fructuum non eadem semper æstimatio est, sed illa pro sterilitate uberrateque anni modo intendi-

ditur, modo remittitur, uno anno locator, altero conductor, lædatur.

*) Si enim prædii dominus sibi pro mercede partem quotam stipuletur: id negotium societatis naturam induere, ex ipsa societatis definitione, quam infra dabimus, satis constabit. Ceterum locationem prædii fructuosi pro parte quanta fructuum a locationis conductionis natura plane degenerare, vel inde patet, quod quum hæc sit contractus onerosus, in eoque requiratur æqualitas, (§. CCCXXIX. 15.) hic tamen illa vix obtineri possit. Nam si mihi pro prædii usu in sexennium, in singulos annos stipulet triginta medimnos tritici, totidemque siliginis: fieri potest, ut in hujus anni ubertate, vilescenteque annona, merces sit mediocris, & usui prædii proportionata, insequente anno ob sterilitatem difficultatemque annonæ immodica. Et hinc jam antea monuimus, locationem conductionem semper requirere pecuniam numeratam. (§. CCCL. 103.)

§. CCCLXI.

Quia ergo locatio conductio est contractus de rei usu vel operis pro certa mercede præstandis: (§. CCCLI.) consequens est, 149) ut locator conductori debeat rei usum operasve conventas præstare, adeoque, 150) si vel illius culpa, vel casu, contingat, ut conductor re uti; vel ipse operas promissas præstare non possit, merito etiam pro rata cesset promissa merces, *) immo 151) locator aliquando ad id, quod interest, possit conveniri, idemque sit dicendum, 152) si locator conductorem, nondum finita lo- Officia locatoris.

 catio-

catione, sine justa caussa expellere non dubitarit.

*) Hanc æquitatem omnes veteres agnoverunt, veluti Sesostris, Rex Ægyptiorum, qui, si cui de agro vis fluminis aliquid abrasisset, pensionem pro rata minui jubebat. Herodot. *Lib.* 2. *p.* 81. *edit. Steph.* Nec minus æquitatem ea in re servabant Romani, teste Polybio *Hist. VI*, 15. & in his Cæsar, teste Suetonio *Cap. XX.* Attamen intellectu facile est, hic quoque damnum intelligi, non modicum, sed gravius, quum sæpe illud majore commodo & maxime in prædiis fructuosis, plerumque unius anni sterilitas ubertate alterius pensetur, & incivile sit, lucro quovis frui velle conductorem, damnum vero etiam levius illum ferre nolle.

§. CCCLXII.

Itemque conductoris.

Similiter & conductoris est, 153) mercedem conventam justo tempore solvere, 154) re, quam utendum accepit, quippe aliena, & in specie reddenda, boni viri arbitratu uti, 155) damnum sua culpa datum resarcire, nec 156) rem, nondum finito locationis tempore, deserere, nisi justæ caussæ, veluti hostium incursio, metus pestis, similesque casus conductori id consilii extorqueant. Quum enim a locatore jure exigat, ut res ipsi integra & salva tradatur, ut indemnis præstetur, neque ante tempus expellatur: (§. CCCLXI. 150. sequ.) æquissimum est, ut quod ipse sibi vult vel non vult fieri, id & alteri faciat, vel non faciat, (§. LXXXVIII. 54. seq.) maxime quum & in hoc contractu,

ctu, tamquam oneroſo, merito ſervanda ſit æqualitas. (§. CCCXXIX. 15.)

§. CCCLXIV.

Ceterum quum conſenſu conſtet hoc negotium, (§. CCCXXVII. 6.) facile patet, 157) huic quoque contractui adjici poſſe qualiacumque pacta, quæ bonis moribus haud repugnant. *) 158) Eum tum pure, tum ſub conditione, tum in diem, recte iniri. Quumque conſenſus etiam tacitus verus conſenſus ſit: merito inde colligimus, 159) jure optimo maximo valere etiam RELOCATIONEM TACITAM, ſi, elapſo tempore, neuter contractui renunciarit: & tunc 160) æquiſſimum eſſe, ut iiſdem legibus & conditionibus facta intelligatur relocatio, quas uterque contrahentium antea in ipſa locatione probavit.

De pactis huic contractui adjectis & relocatione tacita.

*) Hinc ſæpe iis legibus locantur prædia, ut in negotio iſto parum ex natura locationis conductionis ſuperſit. Hinc locationes perpetuæ. Hinc irregulares, quibus ſimul dominium & periculum in conductorem devolvitur, qualem cum Sauſejo contractam eſſe narrat Alfenus Varus *lege* elegantiſſima 31. *D. locati*, præclare illuſtrata a V. A. Corn. van Bynkershoek *Obſ. VIII*, 1. *ſeq.* Nec abſimilis eſt contractus, Germanis non ignotus, quem SOCIDÆ vocant, de quo poſt Taboris *ſingularem diſſert.* nos quoque diximus *Elem. Jur. Germ. II*, 14. §. 105.

§. CCCLXIV.

Et hi quidem ſunt contractus, quos invento demum pretio eminente, locum habere cœpiſſe, diximus. Sequuntur illi, qui & non-

Inter contractus qui & ante, & poſt inven-

Eorum numum locum habuerunt: est mutuum.

& nondum invento nummo, & illo jam invento, locum habere potuerunt. Eorum familiam ducit contractus MUTUI, per quem intelligimus præstationem rerum fungibilium, ea lege factam, ut tantumdem quandoque in eodem genere restituatur. *) Quum enim non solum pecunia, sed & quælibet res fungibilis, credi hoc modo possit: manifestum est, 161) hunc contractum, etiam antequam homines pecuniam, tamquam communem rerum mensuram, invexerint, locum habisse, & hodie esse frequentissimum.

*) RES VERO FUNGIBILES vocamus, quas adnumerare, admetiri, & adpendere solemus. Earum vero hæc indoles est, 1) ut nullus illarum sine abusu, vel consumtione usus sit, itemque 2) ut solutionem recipiant per functionem, tam in genere, quam in specie. *l. 2. §. 1. D. de reb. cred.* id est, ut si debeam centum aureos, solutum sibi esse fateatur creditor, sive eosdem, quos mihi adnumeravit, sive centum alios ejusdem generis, reddiderim. Ex quo simul patet, quid nobis sit REM REDDERE IN EODEM GENERE, nempe tantumdem, tum ratione quantitatis, tum ratione qualitatis reddere. Inde vero nova sequitur rerum fungibilium proprietas, nempe 3) quod in iis tantumdem sit idem, nec 4) eæ res (uti recte observavit Thomas. *diss. de pretio adfect. in res fung. non cad.*) recipiant pretium adfectionis, nisi sint rarissimæ & tantumdem in eodem genere non facile reperiatur. Sic quamvis Romæ vinum Falernum esset res fungibilis: adfectio tamen cadebat in Trimalcionis *vinum Opimianum annorum centum*, cujus meminit Petron. Arbitr. *Satyr. Cap. XXXIV.*

§. CCCLXV.

§. CCCLXV.

Quum itaque in mutuo ea lege debitori præſtetur res fungibilis, ut tantundem quandoque in eodem genere reddatur: (§. CCCLXIV.) conſequens eſt, 162) ut debitori detur facultas rebus illis, ſibi creditis, abutendi, adeoque 163) creditor ſe jure debitorem aliosque uſu rerum illarum excludendi abdicarit, illudque ſub conditione tantumdem recipiendi in debitorem tranſtulerit. Quum vero jus illud, alios uſu rerum excludendi, ſit dominium: (§. CCXXI.) inde porro colligimus, 164) mutuum eſſe alienationem, rerumque creditarum dominium in debitorem omnino tranſire. *) In debitorem transfertur rei creditæ dominium.

*) Notum eſt, quos fluctus in ſimpulo moverit Alexius a Maſſalia, id eſt, Claudius Salmaſius, ut jureconſultos, hanc theſin defendentes, ludibrio exponeret. Sed tela ejus, ex jure civili depromta, tam fortiter retuderunt, aliaque multo inſigniora in illum detorſerunt VViſſenbachius, Fabrottus, aliique viri doctiſſimi, ut cauſſa hodie perorata videatur. Sed hæc fundamenta oſtendunt, ne rectam quidem rationem refragari jureconſultorum ſententiæ, vel Salmaſio favere. Verum quidem eſt, quantitatem non alienare creditorem, quippe quam ſibi ſalvam eſſe cupit, dum, ut tantumdem in eodem genere reddatur, cavet: at ſpecierum traditarum & dominium & periculum ad debitorem procul dubio tranſit, ceu ipſe demum Salmaſius, ad incitas redactus ab adverſariis, fateri coactus eſt.

§. CCCLXVI.

Ex eadem definitione colligimus, 165) de- Debitoris obligatio.

debitorem obligatum esse ad tantumdem, non modo ratione quantitatis, sed & qualitatis reddendum, adeoque 166) si pecunia fuerit credita, ejusque valor internus postea vel auctus, vel imminutus fuerit, merito rationem habendam esse temporis, quo contractus initus est, atque hinc sorti tantum decedere debere, quantum postea valoris nummo accessit, vel tantum accedere, quantum pretii nummo decessit. Praeterea 167) debitorem non debere in mora solvendi esse, nec 168) eum ab hac obligatione, vel rei fungibilis, quam a creditore acceperat, interitu, vel ullo casu fortuito liberari. *)

*) Quum enim dominium rei fungibilis creditae transferatur in debitorem, (§. CCCLXV. 164.) casum vero ferre teneatur dominus: (§. CCXI. *) fieri non potest, ut debitor liberetur, si v. g. vinum sibi creditum in acetum abiisse, pecuniamve creditam furto subtractam esse, vel alio casu interiisse, conqueratur. Multo minus ergo debitorem, qui solvendo non est, excusabit paupertas, si vel nequitia sua disperdiderit bona, vel otio torpens, fucorum instar, alienis opibus vivere, & res, ab alio non sine sudore partas, turpiter abligurire non dubitarit. Est enim hoc hominum genus pestilentissimum, & ad nefanda quaevis facinora perpetranda profligatum, siquidem fieri non potest, ut aliena non adpetant, qui dilapidarunt sua. Quo pertinet oratio Catilinae apud Sallust. *Catil. Cap. XX.*

§. CCCLXII.

An usurae jure naturae licitae?

Ceterum, quamvis hic contractus sua natura non minus, quam commodatum, sit gra-

gratuitus: mos tamen, tepeſcente jam charitate hominum, invaluit, ut creditores ſibi præmium aliquod pro ſorte conceſſa a debitoribus ſtipularentur, quod ſi in parte ſortis quota ſingulis annis, menſibuſve præſtanda, conſiſtit, USURA vel FOENUS adpellatur, quamvis poſterius vocabulum ſæpenumero in malam partem pro mordacibus uſuris, quibus debitorem aliquando ad incitas redigunt creditores, accipiatur. De his vero uſuris vetus hæc, & a multis viris doctiſſimis agitata eſt quæſtio, eaſne a debitoribus recte ſibi ſtipulentur creditores, an jus naturæ illis refragetur? *)

*) Non eſt quod hic verboſius agamus de hujus controverſiæ, quæ ſuperiore ſæculo in Belgio recruduit, hiſtoria. Otium nobis fecerunt celeberrimus Noodtius *de fœnore & uſuris I, 4. ſeq.* Martinus Schook *Exercitat. var. p.* 430. *ſeq.* & Thomaſ. *Not. ad Lancellot. IV, 7. not.* 275. *p.* 2024. *ſeq.* qui poſtremus & occaſionem hujus controverſiæ, & alterutrius ſententiæ patronos, diligenter recenſet. Fatendum tamen eſt, pleroſque viros doctos, qui de hac quæſtione ſcripſerunt, magis de jure divino poſitivo, quam de naturali, fuiſſe ſollicitos, adeoque hujus juris ſtudioſos non multum utilitatis ex plerorumque lectione capturos.

§. CCCLXVIII.

Enimvero quum I) injuſtum non ſit, cum aliis res non gratis communicare, ſed mercedem aliquam exigere; (§. CCCXXVIII. 8.) deinde II) alter, alterius rebus abutens, aliquando inſigne lucrum faciat, creditor *Quid adfirmandum.*

vero interea re sua, sæpe non sine damno & incommodo, careat, neminem vero cum alterius damno locupletiorem fieri oporteat: (§. CCLVII.) præterea III) maximum periculum subeat, qui debitori res suas ea lege concedit, ut iis abuti possit, adeoque non absurdum sit, creditorem ab hoc mercedem aliquam pro magnitudine periculi exigere: (§. CCCXXXI. 22.) rectissime inde colligere nobis videmur, 169) rectæ rationi in se non repugnare pactum usurarium, cum eo initum, qui ex pecunia nostra lucrum insigne facere potest: *) & quamvis 170) usuræ quantitas definienda sit pro ratione lucri, quod probabiliter ex sorte capere posse videtur debitor: tamen 171) non iniquum esse, eam pro periculi magnitudine, raritate pecuniæ, similibusque circumstantiis, intendi, (§. CCCXXXI. 22.) ceu exemplum *fœnoris nautici* ostendit.

*) Cui doctrinæ frustra alii obvertunt, 1) nummum esse rem sterilem, adeoque inde usuras, quasi τόκον, seu fœtum, non posse exigi. Est enim nummus res sterilis physice, non civiliter, quia sæpe per commercia pecunia quis alterum tantum, immo multo plus, lucratur. *Matth. XXV*, 16. 17. 2) Commodatum esse gratuitum: ergo & mutuum tale esse debere. Commodans enim, rei non fungibilis usum alicui concedens, minus incommodi ac periculi sentit, quam creditor, dum rei fungibilis dominium cum facultate ea abutendi in debitorem transfert. 3) Ipsum Deum usuraria pacta prohibuisse *Exod. XXII*, 25. *Lev. XXV*, 37. *Psalm. XV*, 5. *Luc. VI*, 34. *seq.* Conventiones enim usura-
rias

rias Deus tantum profcripferat ex republica Hebræorum eatenus, ut Ifraelita ab Ifraelita illas exigere non poffet: eas autem inter Ifraelitas & extraneos diferte permiferat *Deut. XXIII*, 19. 20. Jus naturæ autem inter contribules & extraneos nihil ftatuit difcriminis. Conf. Jo. Selden. *de jur. natur. & gent. VI*, 10. Jo. Cleric. *ad Exod. XXII*, 25. *p.* 112.

§. CCCLXIX.

Alter contractus ejus generis eft PIGNUS, per quod intelligimus obligationem ad rem creditori in fecuritatem crediti tradendam. Si enim res, maxime immobilis, non traditur, fed tamen creditori in illa conftituitur jus, illam, fi nomen non expunctum fuerit, occupandi, negotium illud, quod inter creditorem & debitorem interceffit, HYPOTHECA adpellatur. Denique fi placuerit, ut fructus rei, in fecuritatem crediti traditæ, creditur vice ufurarum percipiat: conventio hæc PACTI ANTICHRETICI nomine venit. Quid pignus, hypotheca, pactum antichreticum?

§. CCCLXX.

Itaque ex definitione PIGNORIS patet, 172) rem oppignoratam debere effe in bonis debitoris, adeoque 173) fraudem animadverfione digniffimam effe ejus, qui rem alienam, veluti commodatam, depofitam, locatam, pignori fupponit. 174) Creditoris effe, pignore, fi ufu deterius fieri poffit, non uti, fed 175) illud non minore diligentia, quam res proprias, cuftodire, &, 176) foluto debito, debitori reftituere. Denique, quum regulariter cafum ferat dominus: (§. CCXI. *) confequens eft, 177) ut & pi- Quid juftum circa pignus?

 gno-

gnoris periculum penes debitorem maneat; isque, 178) pignore casu fortuito pereunte, ad solvendum, quod debet, nihilominus sit obligatus. *)

*) Jure equidem Germanico medii ævi, casu intereunte pignore, debitor ab obligatione solvendi debitum liberatus erat. Jus prov. Sax. *III*, 5. *Stierbt ein pferd, oder ein vich in der versatzung, ohne jenes schuld, der das unter ihm hatte, bevveiset er das, und thar auch dazu schvveren, er gilt es ihm nicht, er hat aberg sein geld verlohren, da es ihm vor versatzt stund, ihr gelubde stunde dann anders.* Quibus gemina sunt in Spec. Suev. *Cap. CCXLIII.* Aliquando & pacto speciali cavebatur, ut periculum esset penes creditorem, quale est apud Pontan. *Hist. Dan. Lib. IX. ad ann. MCCCCXI.* Sed uti id ex singulari Germanorum principio, quod creditor dominium pignoris consequeretur, fluebat, de quo nos *Elem. jur. Germ. Lib. II*, 11. §. 319. *seq.* ita rationes nostræ in ipso paragrapho adlatæ non ferunt, ut hæc juri naturali attribuamus.

§. CCCLXXI.

Quid circa hypothecam?

Deinde ex HYPOTHECÆ definitione (§. CCCLXIX.) colligimus, 179) eam vix consistere posse in rebus mobilibus, quas debitor, inscio creditore, facile alienare, & in extraneum transferre posset, sed 180) in immobilibus maxime, veluti fundis, ædibus, urbibus & territoriis : *) nec non 181) in universitatibus rerum mobilium diffusioribus, quæ non æque facile e loco in locum transferuntur, veluti bibliothecis numerosioribus, immo 182) etiam in juribus, si inde insi-

gnis

gnis utilitas ad poſſeſſorem redundare poſſit. 183) Quidquid vero hoc modo oppignoratum ſit creditori, in eo illi jus merito durare, in quemcumque res ipſa translata ſit: quum alias ſine effectu futura eſſet hypothecæ conſtitutio.

*) Addimus hæc ob verba Pufendorffii *de jure nat. & gent. V.* 10. 16. *Inter eos, qui in libertate naturali invicem vivunt, nudæ hypothecæ ſunt inutiles. Nam ubi ultro debitor ſolvere renuerit, vi utique & armis erit invadenda poſſeſſio hypothecæ. Atqui etiam citra adſignationem hypothecæ inter tales quælibet bona debitoris invadere licebat.* Sed non deſunt exempla hypothecarum hujuſmodi & inter liberas gentes conſtitutarum, qualia collegit Hert. *ad hunc locum p.* 738. *ſeq.* qui & ad rationem Pufendorffii eleganter reſpondet, poſſe hujus hypothecæ inſignem uſum eſſe, ſi urbs ita oppignorata ad tertium pervenerit. Ceterum facile largiinur, non temere contentas fore liberas gentes hujuſmodi ſimplice hypotheca, ſed ſaltim ſibi ſtipulaturas jus præſidii in urbibus oppignoratis, quod anno MDLXXXV. feciſſe novimus Eliſabetham, Angliæ Reginam, quum ei Belgæ Uliſſingam, Ramkenium & Brillam oppignoraſſent. Em. Meteran. *Rer. Belg. Lib. XIII.* & Annaliſtæ Belg. reliqui ad hunc ann.

§. CCCLXXII.

Denique ex PACTI ANTICHRETICI definitione (§. CCCLXIX.) adparet, 184) ei pacto tantum locum eſſe in oppignoratione rerum fructuoſarum: quumque fructus vice uſurarum ſint, 185) eos non notabiliter excede- Quid circa pactum antichreticum?

re

re debere usurarum modum, quem supra æquitati convenientissimum esse, diximus. 186) Casum hic quoque non ferre creditorem, nisi aliud conventum sit, ac proinde, 187) si ob sterilitatem calamitatemve publicam tantum non percipere potuerit creditor, quantum ei usurarum nomine debebatur, illud debitorem merito aliunde supplere debere.

§. CCCLXXIII.

Communia harum conventionum. Omnibus vero his contractibus commune est, 188) quod, quia in securitatem crediti ineuntur, (§. CCCLXIX.) creditori jus sit pignus & hypothecam ob moram debitoris distrahendi, &, deducta sorte, cum usuris, reliquum tantum pretium restituendi debitori: nisi 189) adjecta sit LEX COMMISSORIA, id est, pactum de re oppignorata, si intra certum tempus non reluatur, creditori pro sorte & usuris relinquenda. Quamvis enim id pactum improbent leges Romanæ recentiores, *) *l. un. C. Theodos. de commissor. rescind. l. ult. C. de pact. pign.* idque jure fieri potuerit, ob creditorum quorumdam avaritiam: non tamen inde sequitur, ut & jus naturæ, quod domino alienationem rerum suarum sub quacumque conditione permittit, (§. CCIX. 13.) improbet hujusmodi pactum, a quo ne principes quidem & gentes liberas abstinuisse, exemplis variis demonstravit laudatus Hert. *ad Pufend. V. 10. 14. p. 737.*

*) Veteres enim leges, strictius inhærentes simplicitati juris naturalis, nihil habent, quod huic PACTO COMMISSORIO adversetur. Immo libe-

liberæ adhuc republica illud pro licito habitum eſſe, probat locus Ciceronis *Epiſt. ad famil. XIII*, 56. ab eodem Hertio, & ante eum a Jac. Gothofredo ad *l. un. C. Theod. de commiſſ. reſc.* adlatus: *Philotes Alabandenſis ὑποθήκας Cluvio dedit: hæ commiſſæ ſunt.* Sed mira creditorum aſperitas, qua miſeri debitores, pignora debito pretioſiora ſub hac conditione dare coacti, ad incitas redigebantur, demum ſubegit principes, ut hoc pactum, cum maximo debitorum detrimento conjunctum, legibus ſeveriſſimis proſcriberent.

§. CCCLXXIV.

Tertius, qui & ante inventum nummum, & poſtea, locum habere potuit, contractus eſt FIDEJUSSIO, id eſt, obligatio ad id, quod tertius debet, in ſubſidium ſolvendum. Si quis enim, ſe pro altero non in ſubſidium ſoluturum, conſtituit, ſed una cum alio in ſolidum ſeſe obligat, REUS, & obligatio utriuſque CORREALIS vocatur. Denique qui alterum, conſentiente creditore, obligatione liberat, eamque in ſe totam, ſuſcipit, is EXPROMISSOR adpellatur. Qui contractus omnes æque, ac pignoris in ſecuritatem creditorum excogitati ſunt, & frigeſcentis inter homines amoris ac fidei argumentum præbent locupletiſſimum. *)

Quid fidejuſſio, obligatio correalis & expromiſſio?

*) Si enim tantus eſſet inter homines amor, quantum eſſe oportebat: nec creditor diffideret debitori, nec debitor de creditore defraudando vel cogitationem animum ſubire pateretur: & ſic nec pignora, nec fidejuſſores, nec correos, nec expromiſſores, quiſquam exigeret. Dum vero hodie tam oculatæ

latæ sunt manus, ut, nisi quod vident, nihil omnino credant: argumentum hoc est humanæ perfidiæ, tepescentisque amoris luculentissimum. Observavit id jam Seneca, qui *de Benefic. III, 15. Utinam*, inquit, *nulla stipulatio emtorem venditori obligare! nec pacta conventaque impressis signis custodirentur! fides potius illa servaret, & æquum colens animus! Sed necessaria optimis prætulerunt, & cogere fidem, quam spectare, malunt. Adhibentur ab utraque parte testes: ille per tabulas plurima nomina, interpositis parariis facit. Ille non est interrogatione contentus, nisi rem sua manu tenuit. O turpem humano generi* FRAUDIS AC NEQUITIÆ PUBLICÆ CONFESSIONEM! *Annulis nostris plus, quam animis, creditur.*

§. CCCLXXV.

Pro quibus rebus fidejubere liceat?

Ceterum ex FIDEJUSSIONIS definitione (§. CCCLXXIV.) patet, 190) fidejussoribus, quam alterius obligationi in subsidium accedant, non esse locum, nisi id, quod debetur, ita sit comparatum, ut a quovis æque commode, ac ab ipso debitore principali, præstari possit: adeoque 191) ipsi rectæ rationi adversari fidejussiones pro capitis damnatis, quamvis eas veteres quædam gentes admiserint: *) nec 192) quidquam obstet, quo minus, si mulcta expiari possit crimen, alius pro alio intercedat, seque mulctam pro reo soluturum, in subsidium constituat.

*) De Græcis res certa est ex variis exemplis, quæ jam collegit Pufendorff. *de jur. nat. & gent. V, 10. 12.* Esse & statuta, quæ vadum usum probent, ostendit laudatus Hert. *ad Pufend. ibid. p. 735.* Dum vero alii hujusmodi

modi obligationem fidejuſſoriam defendi poſſe exiſtimant exemplis ſacris *Gen. XLII*, 37. *XLIII*, 9. 1. *Reg. XX*, 39. eos omnino fugit ratio. Obligationem Rubenis ſtolidam eſſe, unuſquiſque intelligit, maxime quum non ſuum, ſed innocentum liberorum capita veluti oppignoret, & quidem non pro reo capitalis criminis: ſed pro Benjamini fratris reditu ex Ægypto. Unde vix probabile eſt, Jacobum virum pium & prudentem conditionem accepiſſe. Judas quidem fidejubet, ſed non pro capitis damnato, nec vitam oppignorat. Denique 1. *Reg. XX*, 39. nemo vitam pro reo obligat, ſed cuſtodia captivi illi demandatur, ſub capitis periculo. Ut hinc manifeſtum ſit, hanc veterum conſuetudinem in ſacris litteris non reperire præſidium.

§. CCCLXXVI.

Quod ad obligationem fidejuſſorum attinet, ex eadem definitione (§. CCCLXXIV.) patet, 193) eos ſe obligaſſe ad idem, quod creditor a debitore jure exigere poteſt, adeoque 194) iniquum eſſe, plus ſibi fidejuſſoribus, quam a debitore, ſtipulari creditorem: 195) obligationem fidejuſſorum eſſe ſubſidiariam, ac proinde 196) jure naturali illos non indigere ſingulari BENEFICIO ORDINIS vel EXCUSSIONIS, ſed 197) tum demum conveniri poſſe, ſi ſatis conſtet, debitorem principalem ſolvendo non eſſe: *) 198) Plures fidejuſſores, qui pro iiſdem perſonis iiſdemque rebus interceſſerunt, merito pro rata tantum teneri, niſi ſe ultro & diſerte in ſolidum obligarint: atque hinc 199) NE BENEFICIUM quidem DIVISIONIS illis jure natu-

Obligatio fidejuſſorum.

ra-

ræ esse necessarium, quippe pro rata obligatis, 200) nisi forte confidejussores solvendo non sint, idque fidejussor ignorare non potuerit.

*) Contraria quidem fuit gentium multarum sententia, nimirum fidejussorem & ante debitorem principalem conveniri posse. De Hebræis vid. *Prov.* XX, 16. XVII, 18. De Græcis notum illud Thaletis: Ἐγγύα, πάρα δ' ἄτη. *Sponde, & noxa præsto erit*. Denique & Germanorum fertur vetus paroemia: *Den burgen muss man vvurgen*. Conf. Schilt. *Exerc.* XLVIII, 21. Sed & Romanis idem rigor placuit, donec Justinianus beneficium ordinis vel excussionis invexit *Novella IV*. Enimvero quum fidejussor non nisi in subsidium alterius obligationi accesserit, & , si ipse illico conveniretur, inter fidejussorem, reum & expromissorem nihil esset discriminis futurum: ipsa recta ratio docet, illum teneri in subsidium, nec ante debitorem principalem esse conveniendum, Cic. *Epist. ad Attic.* XVI, 15. *Sponsores adpellare, videtur habere quamdam δυσωπίαν*.

§. CCCLXXVII.

Obligatio correorum. Quum porro, REI se alteri in solidum obligent: (§. CCCLXXIV.) facile patet, 201) creditoris in arbitrio esse, ab utro exigere velit solutionem, * 202) uno vero expungente nomen, alterum liberari, sed tantum ratione creditoris, cui, quod debebatur, solutum est, 203) non ratione correi, qui dum pro correo solvit, ejus negotia gessit, (§. CCCXLVI.) adeoque omnino indemnis ab altero præstandus est. (§. CCCXLIX. 102.)

*) Non

*) Non ergo hic locus eſt diviſioni obligationis. Quia tamen, ſi uterque reus ſolvendo eſt, & uterque facile poteſt interpellari, nulla juſta cauſſa eſt, cur unum urgere, totamque ſummam ab eo ſolo extorquere velit creditor: ipſa eum humanitas, non adeo amare jus ſuum perſequi, ſed reum utrumque urgere jubet. Neque enim patitur humanitas, ut aliquid ab altero cum ejus incommodo exigamus, quod facilius & ſine noſtro alteriuſque detrimento conſequi poſſemus. (§. CCXVI. 8.)

§. CCCLXXVIII.

Denique ex EXPROMISSORIS definitione (§. CCCLXXIV.) colligimus, 204) ejus eamdem eſſe obligationem, ac ipſius debitoris principalis, adeo, ut 205) hic expromiſſione cum conſenſu creditoris facta liberetur, ac proinde 206) expromiſſor nec ordinem vel debitoris excuſſionem urgere, nec 207) creditor, ſi ab expromiſſore ſuum ſervare non poteſt, ad debitorem principalem, quem ſemel liberavit, recurrere poſſit, ſed ab expromiſſore, cujus fidem ſequutus eſt, id, quod ſibi debetur, ſimpliciter exſpectare cogatur. Ac denique expromiſſorum.

§. CCCLXXIX.

Proximus eſt contractus SOCIETATIS, quem non minus ante inventum nummum, quam poſtea, locum inveniſſe, vel ex eo intelligitur, quod nihil aliud eſt, quam lucri, ex collatis rebus vel operis provenientis, damnique inde emergentis, inter plures communicatio. *) Res vero atque operas æque Contractus ſocietatis.

ante inventum nummum, ac postea, communicari potuisse, nemo temere dubitabit.

*) Itaque hic agimus de communione, sociorum consensu inita. Consensus vero quum vel expressus sit, vel tacitus, & hic idem, quod ille, operetur: (§. CCLXXV. 25.) consequens est, ut & societas tacito consensu, id est, facto, contrahi possit. Hert. *diss. de societate facto cont.* Prout vero, vel omnia bona, vel quædam tantum, vel res quædam singulares operæve, conferuntur, societas vel UNIVERSALIS, vel GENERALIS, vel SINGULARIS soleat adpellari. *Universalem* & *generalem*, aleam quodammodo continere, in singulari æqualitatem observandam esse, recte monuit Grot. *de jure belli & pac. II*, 12. 24.

§. CCCLXX.

Quid justum in societate universali & generali.

Quum ergo in societate UNIVERSALI universi, in GENERALI quædam bona communia sint, ita tamen, ut hic contractus quodammodo aleam contineat: (§. CCCLXXIX. *) consequens est, 208) ut lucrum quidem & damnum inter socios hos commune sit: at 209) collatio tamen admodum inæqualis esse possit, nec 210) habeat socius, quod conqueratur, si, exigentibus necessitatibus, unus socius, qui minus contulit, altero plus expendat: immo, quin 211) socius contractum ab altero æs alienum pro rata exsolvere debeat, eo minus videtur dubitandum, quo magis expediti juris est, & lucri ab uno facti alterum esse participem, eumque, qui commodum e re sentit, merito & incommoda ferre debere.

§. CCCLXXXI.

§. CCCLXXXI.

Contra quum in ſocietate SINGULARI merito obſervanda ſit æqualitas, (§. CCCLXXX. *) ea vero in collatione non ſemper obſervetur: ſequitur ſane, 212) ut æqualitas illa in dividundo lucro, & damno non poſſit eſſe *arithmetica*, ſed *geometrica*, *) adeoque, 213) qui plus rerum operarumve in commune contulit, tanto plus lucri damnique ferre debeat, quanto alter minus contulit. Quandoquidem tamen in ſuis rebus quiſque alteri qualecumque commodum concedere poteſt: (§. CCCIX. 13.) nemo negaverit, 214) poſſe ſocios pactionibus inter ſe aliud ſtatuere, & in dividendo lucro damnoque vel æqualitatem arithmeticam, vel 215) qualemcumque inæqualitatem probare, dummodo non 216) dolo unius ex ſociis hoc negotium degeneret in ſocietatem leoninam. Phædr. *Fab. I, 6.*

Quid in ſingulari?

*) Sunt qui hic æqualitatem arithmeticam, tanquam inter fratres, ſervandam eſſe ſtatuunt, & ita interpretantur *l. 6. l. 29. l. 80. D. pro ſoc.* aliosque juris Romani locos. Connan. *Comment. jur. civ. VII, 19. 5.* Hub. *Prælect. ad tit. Inſt. de ſociet.* Sed quum fictionem redoleat illa ſociorum fraternitas, adeoque in jure naturæ ejus ratio haberi nequeat, & præterea hic lucrum ex rebus operiſque, in commune collatis, proveniat: nihil æquius profecto eſt, quam ut lucrum damnumque pro rata rei operæque collatæ dividatur. Recte Ariſtot. *ad Nicom. VIII, 16.* Ἐν χρημάτων κοινωνίᾳ πλείω λαμβάνειν οἱ συμβαλλόμενοι πλείω. *In pecuniarum communione plura accipiunt, qui plura contulerunt.*

§. CCCLXXXII.

§. CCCLXXXII.

An socio liceat, altero invito, societate excedere.

Denique observandum, quum hæc societas consensu, vel per modum conventionis contrahatur, (§. CCCLXXIX. *) 217) ex juris naturalis principiis vix deduci posse regulam juris Romani, ex societate cuivis excedere licere, dummodo id non intempestive & in alterius fraudem fiat: *) sed potius 218) rem omnem redire ad legem conventionis, & hinc, si perpetuam societatem inire placuit, eam debere esse perpetuam, sin temporalem, temporalem; nisi quod, 219) si alter sociorum injuriosus, damnosusve sit, vel leges contractus manifesto violet, æquissimum videtur, socio facultatem esse debere, & ante tempus constitutum societati renunciandi.

*) Quod vel ex ipsis rationibus, quibus veteres juris conditores utuntur, liquido probari potest. Modo enim hanc reddunt rationem, quod communio sit mater discordiarum: *l. 77. §. 20. D. de legat. II.* modo, quod naturale vitium sit, negligi id, quod communiter possideatur: *l. 2. C. quando & quib. quarta pars*, quibus tertiam rationem addunt nonnulli, quod personæ, quam socium adsciscimus, qualitas & industria eligatur, adeoque si spei non respondeat socii fides & diligentia, socio merito salvum esse oporteat societati renuntiandi arbitrium. Enimvero non minores sæpe discordias excitant emtio venditio & locatio conductio, in quibus tamen negant, locum esse pœnitentiæ. Et non minus aliquando negliguntur ædes, aliis locatæ, quam communes, & tamen ideo contractum ante tempus abrumpere

pere non licet. Denique &, qui operas conducit, personæ qualitatem & industriam eligere solet, & tamen contractum ante tempus finire nequit. Si ergo de reliquis contractibus valet regula: *Sicut initio libera potestas unicuique est habendi, vel non habendi contractus: ita renunciare semel constitutæ obligationi, adversario non consentiente, nemo potest: l. 5. C. de obl. & art.* quidni etiam de societate idem omnino dici posset?

§. CCCLXXXIII.

Subjicimus DONATIONEM, per quam intelligimus promissum de re nostra in alterum gratis transferenda. Ex ea vero definitione facile patet, 220) eam non modo pure, sed & sub quacumque conditione, adeoque 221) sub conditione etiam mortis donatoris, vel ejus contemplatione fieri posse, adeoque 222) recte dividi in DONATIONEM INTER VIVOS, & MORTIS CAUSSA. 223) Rem inter vivos donatam merito esse tradendam, nec 224) donatori eam revocandi superesse arbitrium. Denique ex iis, quæ supra diximus, colligi potest. 224) donatarium, re evicta, a donatore petere non posse evictionis præstationem, (§. CCLXXIV. 24.) & 225) donatori ad gratum animum quavis occasione verbis factisque testandum omnino esse obligatum. (§. CCXXII. 40.) Quid juris circa donationem.

§. CCCLXXXIV.

Denique de omnibus generatim contractibus adhuc monendum est, 226) illos, quia consistunt in consensu, (§. CCCXXVII.) ab iis esse ineundos, qui vel a natura, vel a legibus, consentire non prohibentur. 227) Corrolaria quædam de contractibus in genere.

De-

Deinde, quia contractus commercii caussa inventi sunt, (§. CCCXXVII.) contrahendum quoque esse de rebus, quæ honeste, & permittentibus legibus, in commercio esse possunt: ac proinde 228) nullum valere contractum de rebus turpibus, impossibilibus, rebus per leges commercio exemtis, quamvis 228) quum res pleræque non natura, sed legibus positivis commercio eximantur, eæ etiam contractus permittere possit super rebus, super quibus aliarum gentium legibus & moribus contrahere non liceret. *)

*) Exemplo esse possunt cadavera. Ea oppignorare apud nos procul dubio & inutile esset, & pro contractu turpissimo haberetur. Contra apud Ægyptios lex permittebat cadavera parentum condita oppignorare, & ei, qui, illis neglectis, non expunxerat nomen, honesta sepultura negabatur. Diodor. Sicul. *Bibl. I, 93.* Contra natura inhonesta est oppignoratio uxorum, liberorumque, quod in regno Begu permittititur, quia illa non potest non plena esse tristissimi eventus. Unde & creditorem relegatione dignum judicabant Romani, qui sciens filiumfamilias pignori a patre acceperat. *l. 5. D. quæ res pign.*

CA-

CAPUT XIV.

De Pactis.

§. CCCLXXXV.

Quamvis inter PACTA & CONTRACTUS jure naturæ nihil sit discriminis, dum utrumque negotium utriusque consensu capit substantiam: dici tamen potest, CONTRACTUS ex vetere loquendi consuetudine ad rerum operarumve commercium; (§. CCCXXVII. 6.) pacta ad alias res, factave, quæ in commercio esse non solent, pertinere. *) Sic ex. gr. quamvis homines ingenui utriusque sexus non sint in commercio; inter eos tamen convenire solet de nuptiis, vel in futurum, vel in præsenti, celebrandis, isque consensus tum sponsalitius, tum nuptialis PACTORUM nomine recte venit. Quæ sit pactorum & contractuum differentia?

*) Agnovit id discrimen etiam Pufendorffius *de jure nat. & gent. V*, 2. 4. Et quamvis scriptores Romani, quia alio sensu accipiunt vocabula, aliudque discrimen pactorum & contractuum statuunt, non semper verbo *contrahere* utantur de rebus, quæ in commercio; *pacisci* de rebus factisque, extra commercium positis, veluti dum dicunt *contrahere nuptias*, *l.* 22. *D. de ritu nupt. pacisci ab aliquo nummos*: Val. Max. *IX*, 4. 2. nomen tamen CONTRACTUS vix aliter accipiunt, quam de conventione super rebus, quæ in commercio sunt. Quod adeo verum est, ut ideo jureconsulti contra Donell. *Comm. jur. XIII*, 18. negent, nuptias esse contractum, qui ineatur de personis & in-

dividua vitæ consuetudine, quæ non sint in commercio. Nihil ergo obstat, quo minus nos hoc *pactorum* & *contractuum* discrimen admittamus.

§. CCCLXXXVI.

Cur pacta sint necessaria?

Nimirum quum homines suaviter & commode vivere non possint, nisi sibi invicem præstent officia, quæ supra HUMANITATIS & BENEFICENTIÆ diximus, (§. CCXIV. 2.) & ita tamen inter homines jam pridem refrixerit amor, ut de eorum humanitate & beneficentia confidere non possimus, (§. CCCXXVI.) denique illa officia sint imperfecta, & invitis extorqueri nequeant: (§. CXXII.*) consequens est, 1) ut non alia sit ea certo consequendi ratio, quam consensus alterius. Qui consensus duorum pluriumve in idem placitum de dando aliquo vel faciendo, quod alias vel plane non, vel tantum ex lege humanitatis & beneficentiæ debetur, quum vocetur PACTUM: 2) ea, quæ nobis ab aliis dari fierive jure perfecto cupimus, nobis PACISCI debemus. *)

*) Exemplo esse poterunt Abrahamus & Abimelechus. Ipsa sana lex humanitatis & beneficentiæ utrumque jubebat benigne adversus se invicem agere, & maxime Abrahamum, virum virtutis studiosissimum, plurimisque ab Abimelecho beneficiis ornatum, ipsa recta ratio ad grati animi memoriam obligabat: & tamen uterque sibi ab altero amicitiam & benignitatem pactum esse, legimus *Gen. XXI, 23. seq.* Ita sæpe veteres alios pactis obligabant ad præstandum id, ad quod

hi

hi jam antea ex legibus humanitatis ac benevolentiæ erant obligati.

§. CCCLXXXVII.

Nec dubitari potest, 3) quin pacta servanda sint. Quum enim, qui aliquid promittit, mentem suam de dando aliquo faciendove sive verbis, sive aliis signis prodat, verbis vero ita utendum sit, ne alter decipiatur: (§. CXCVI. 67.) consequens est, ut & a paciscentibus omnem fraudem omneque abesse oporteat mendacium, adeoque standum sit promissis pactisque omnibus, deliberato animo initis, & hinc 4) nihil debeat fide data esse sanctius, 5) nihil perfidia detestabilius. *)

Ea servanda esse, probatur argumento primo.

*) Quemadmodum enim pactis quodammodo subvenimus indigentiæ nostræ, idque agimus paciscentes cum aliis, ut nobis officia humanitatis & beneficentiæ, quæ alias a plerisque frustra speraremus, præstent: ita facile patet, iis solis inter se genus humanum contineri. Ergo tanto *perfidiosus est, magisque nefarium, fidem frangere, quæ continet vitam.* Cic. *pro Q. Roscio Comœdo Cap. VI.* Hinc semper generosum visum est τό ἀψευδὲς στόμα, *os verax*, vel, ut rem eloquitur Euripides *in Iphig. in Taur. v.* 1064.

Καλόν τι γλῶσσ', ὅτῳ πίστις παρῇ.

Pulchrum est lingua, cui adest fides.

§. CCCLXXXVIII.

Accedit & altera ratio, cui non minus ponderis inesse, facile unusquisque largietur. Quum enim officiorum omnium, quæ alteri debemus, communis veluti fons & scaturigo sit amor justitiæ, (§. CLXXIII. 1.) is-

Itemque secundo;

que nos subigere debeat, ut, quod nobis fieri nolumus, id nec alteri faciamus, (§. CLXXVII. *6.*) nemo denique sit mortalium, qui pactis & promissis ab altero decipi velit: denuo sequitur, ut nec nos cuiquam pactionibus & promissis illudere, eumque propter fidem nostram defraudare debeamus, adeoque pacta omnino sint servanda. *)

*) Non hic utimur argumento, quod nec societas civilis servari possit, nisi sancta hominibus esset religio. Quamvis enim hoc argumento recte probetur pactorum fideique inter homines necessitas, eamque Cicero *de offic. II,* 11. & inde eleganter demonstrarit, quod *ne illi quidem, qui maleficio & scelere pascuntur, possint sine illa particula justitiæ,* id est, sine pactis, *vivere*: ex hac tamen socialitate non esse originem obligationis hujus repetendam, jam supra ostendimus. (§. LXXV.) Itaque binas has rationes, quas hoc & antecedente aphorismis exposuimus, ex principio nostro AMORIS derivare maluimus.

§. CCCLXXXIX.

Quotuplicia pacta? Ceterum pacta vel *μονόπλευρα*, seu UNILATERALIA sunt, vel *δίπλευρα* seu BILATERALIA. Illis unus tantum alteri; his ambo sibi mutuo aliquid promittunt, adeoque posterioribus tacita inest conditio, unum præstiturum, quod promiserit, si & alter ex sua parte pacto satisfacturus sit. Deinde utraque sunt vel OBLIGATORIA, quibus nova obligatio vel alterutrius, vel utriusque partis, constituitur, vel LIBERATORIA, quibus obligationes antea constitutæ, tolluntur, vel MIXTA, quibus

bus & obligationes priores tolluntur, & novæ pro arbitrio paciscentium constituuntur, quales inprimis NOVATIONES, & TRANSACTIONES de caussis dubiis esse, nemo non intelligit. Sed horum omnium eadem est ratio, puta, 5) ut summa fide & quam religiosissime servanda sint, 6) si vel maxime non eo consilio aliquid promiserit alteruter, ut obligati velit. *)

*) Observandum hoc est, contra illos, qui aliam promissionem PERFECTAM, aliam IMPERFECTAM esse statuunt, & illam quidem definiunt, quando non solum promittens obligari vult, sed & simul jus in alterum confert, ut rem promissam veluti debitam plene a se poscere queat: hanc vero, quando obligari quidem vult, qui promisit, ut tamen alteri jus non sit ad exigendum. Quo referunt promissionem: *Ego destinavi, hoc tibi dare, & peto, ut mihi credas*, itemque pollicitationes virorum potentum aut gratiosorum, quibus alicui commendationem vel suffragium spondent. Grot. *Jur. bell. & pac. II*, 2. 2. Pufendorff. *Jur. nat. & gent. III*, 5. 5. Sed 1) sæpe tales promissiones non sunt pacta, sed *dicta* tantum, vel *adseverationes*, quas a pactis ipsi distinguunt Grotius & Pufendorffius, immo aliquando non pacta sunt, sed præparationes ad pacta, quas vulgo *tractatus* adpellitant. 2) Res est pæne contradictoria, aliquem promittere velle, & alii tamen nolle jus ad exigendum dare. Quod nescio, an tale sit commentum, quo omnia pacta & promissa turpiter eludi possent, exemplo Mediolanensium, qui increpati de perjurio, respondebant: *Juravimus quidem, sed juramentum attendere non*

promisimus. Quod referens Radevicus *de gestis Friderici I. Lib. II. Cap. XXV. Digna*, inquit, *responsio*, *ut moribus oratio consonaret*, &, *qui prave ac perfide vivere & facere consueverant*, *aliter*, *ac perfide & prave*, *loqui non potuissent*, *ut vitam flagitiosam sermo inlotus comitaretur*. Denique 3) si imperfectæ plerumque sunt hujusmodi potentum promissiones ratione exactionis, non ideo illico, quod ad obligationem attinet, pro imperfectis habendæ sunt.

§. CCCXC.

Jure naturæ & nuda perfecte obligant.

Ex quo porro colligimus, 7) nihil jure naturali interesse inter pactum & stipulationem, adeoque 8) falli Franc. Connanum. *Comment. I. 6.* qui, Romanorum commendaturus *ἀνομίας*, etiam jure naturæ ex promissis, quamdiu stent intra terminos simplicis conventionis, & in *συνάλλαγμα* non transeant, jus perfectum oriri negat. Quemadmodum enim ejus argumenta jam satis profligarunt Grot. *de jure belli & pac. II. 2. 1.* & Pufend. *Jur. nat. & gent. III. 5. 9.* ita nos addimus, Connanum minus magnifice de naturali pactorum obligatione sentire, quam ipsos Romanos, quippe qui pactis nudis vim perfecte obligandi numquam detraxerunt, quamvis actionem ex iis, ob singulares rationes, denegarent. *)

*) Ex Romanorum sententia obligabatur, etiam qui nudo pacto aliquid promiserat, eumque, qui fidem fefellerat, illi non minus perfidum putabant, quam aliæ gentes. Quin non imperfectam esse existimabant hanc obligationem, quæ ex pactis nudis oriebatur, sed

sed perfectam, siquidem ratione illius locus erat compensationi, *l. 6. D. de compens.* constituto, *l. 1. §. pen. de pecun. const.* novationi, *l. 1. fin. D. de novat.* fidejussoribus & pignoribus, *l. 5. D. de pign.* exceptioni, *l. 7. §. 5. l. 45. D. de pact. l. 10. l. 21. l. 28. C. eod.* Unde &, quod a promittente per errorem fuerat solutum, conditione indebiti repeti non poterat *l. 19. D. de cond. ind.* Quorum plera-que ita sunt comparata, ut in obligationem imperfectam vix cadant. Solam negabant ACTIONEM, quia civilem invenerant modum, quo paciscentes uti jusserant, puta stipulationem. Eam qui negligebant, perlusorie egisse videbantur. Quemadmodum ergo multis locis leges ex oppignoratione rerum immobilium non dant actionem, nisi pignus apud acta sit constitutum, nec tamen ideo pignori obligationem perfectam detrahunt, quippe quæ aliis modis sese exserit: ita nec de Romanis statuendum est, eos pacta noluisse perfectam obligationem producere, quia actionem inde oriri noluerint.

§. CCCXCI.

Quum vero pactum sit duorum pluriumve in idem placitum consensus, (§. CCCLXXXVI.) CONSENSUS verò duarum pluriumve voluntatum in eamdem rem easdemque circumstantias conspiratio: consequens est, 9) ut ille consensus tamquam internus externo aliquo signo declarandus sit. Qualia signa, quum sint *verba*, sive ore prolata, sive litteris consignata, & *facta*, & illa consensus expressi; hæc taciti præbeant argumentum: (§. CCLXXXIV.) facile patet, 10) perinde esse, sive expresso, sive tacito consensu, aliqui Pacta expressa & tacita.

 paci-

paciscantur, dum tale sit factum, ex quo consensus in eam rem, de communi humani generis vel gentis cujusdam, sententia colligi soleat. *) Immo 11) aliquando consensum recte colligi ex ipsa negotii natura, si illud tale sit, ut non possit non judicari, alterum non dissentire. (§. CCLXXXIV.)

*) Hinc & nutum sufficere, recte statuunt jura nostra: *l.* 52. §. *ult. D. de obl. & act.* Quinctilian. *Declam. CCXLVII.* nec non patientiam, immo & silentium, *l.* 51. *pr. D. locati*, *l.* 11. §. 4. 7. *D. de interr. in jure fac.* & alibi passim. Quod admittimus omnino, nisi alia fuerit probabilis ratio, cur quis, dissentiens licet, tacere, quam dissensum verbis factisve testari, maluerit, ex. gr. si filius familias, truculentiam patris veritus, interrogatus, an Mæviam, a qua maxime abhorret, ducere velit? taceat: non illico consensisse videbitur. Quid si enim, patre dicente: *Abi domum, & suspende te*, præ stupore tacuisset filius? an ideo consensisse diceretur?

§. CCCXCII.

Pacisci quinam possint, vel non possint? Quumque consensus sit duarum voluntatum in eamdem rem easdemque circumstantias conspiratio, (§. CCCXCI.) voluntas vero nihil possit vel adpetere, vel aversari, nisi ab intellectu excitata: (§. XXX.) sequitur, 12) ut pacisci valide nequeant, quicumque rectæ rationis usu destituuntur, adeoque nullius momenti sint pacta furiosorum, nisi dilucido intervallo distinguatur furor, nec non 13) infantum & eorum omnium, quos ob lubricum ætatis rem non intellige-

re,

re, probabile est, 14) præterea ægrotorum, quorum animos morbi vehementia perturbat, immo 15) & maxime ebriorum, licet voluntaria fuerit promittentium ebrietas, *) nec 16) eorum, qui jocantes aliquid promiserunt, sibive sunt ab altero stipulati.

*) Quamvis enim alias tunc demum agenti non imputetur actio, ex ebrietate perpetrata, si per eum non steterit, quo minus hujusmodi quid contingeret, (§. CVI. 31.) per eum autem, qui ultra suavem illam insaniam sibi attraxit, omnino steterit, ne pacisceretur, quum actio ex ebrietate profecta involuntaria quidem sit in se, sed non in sua caussa: (§. L. *) hic tamen aliud statuendum, & gradus ebrietatis distinguendi sunt. Aut enim modica fuit, aut summa hominis aliquid promittentis ebrietas. Si modica: non ita caliginem illa offudit intellectui, ut nesciret, cui vel quidnam promitteret, adeoque hujusmodi promissio omnino obligat. Sin summa: non potuit non illa incurrere in sensus, ac proinde alter, qui cum illo pactus est, vel in manifesto dolo fuit, vel sibi saltim imputare debet, quod cum homine vino sepulto at semisomni rem seriam suscipere & pacisci non dubitarit. Itaque nulla est ratio, cur ei jus esse debeat, promissum, discussa alterius crapula, exigendi.

§. CCCXCIII.

Ex eodem porro axiomate colligimus, 17) inutile esse pactum, ex ignorantia vel errore initum, si vitium hoc intellectus sit culpabile, vincibile, ac voluntarium: (§. CVII. 33.) non, 18) si ita comparata sit res, ut An utile sit pactum ex ignorantia, vel errore initum?

 & pru-

Deinde, quia contractus commercii caussa inventi sunt, (§. CCCXXVII.) contrahendum quoque esse de rebus, quæ honeste, & permittentibus legibus, in commercio esse possunt: ac proinde 228) nullum valere contractum de rebus turpibus, impossibilibus, rebus per leges commercio exemtis, quamvis 228) quum res pleræque non natura, sed legibus positivis commercio eximantur, eæ etiam contractus permittere possit super rebus, super quibus aliarum gentium legibus & moribus contrahere non liceret. *)

*) Exemplo esse possunt cadavera. Ea oppignorare apud nos procul dubio & inutile esset, & pro contractu turpissimo haberetur. Contra apud Ægyptios lex permittebat cadavera parentum condita oppignorare, & ei, qui, illis neglectis, non expunxerat nomen, honesta sepultura negabatur. Diodor. Sicul. *Bibl.* I, 93. Contra natura inhonesta est oppignoratio uxorum, liberorumque, quod in regno Begu permittititur, quia illa non potest non plena esse tristissimi eventus. Unde & creditorem relegatione dignum judicabant Romani, qui sciens filiumfamilias pignori a patre acceperat. *l. 5. D. quæ res pign.*

CA-

CAPUT XIV.

De Pactis.

§. CCCLXXXV.

Quæ sit pactorum & contractuum differentia?

QUamvis inter PACTA & CONTRACTUS jure naturæ nihil sit discriminis, dum utrumque negotium utriusque consensu capit substantiam: dici tamen potest, CONTRACTUS ex vetere loquendi consuetudine ad rerum operarumve commercium; (§. CCCXXVII. 6.) pacta ad alias res, factave, quæ in commercio esse non solent, pertinere. *) Sic ex. gr. quamvis homines ingenui utriusque sexus non sint in commercio: inter eos tamen convenire solet de nuptiis, vel in futurum, vel in præsenti, celebrandis, isque consensus tum sponsalitius, tum nuptialis PACTORUM nomine recte venit.

*) Agnovit id discrimen etiam Pufendorffius *de jure nat. & gent. V,* 2. 4. Et quamvis scriptores Romani, quia alio sensu accipiunt vocabula, aliudque discrimen pactorum & contractuum statuunt, non semper verbo *contrahere* utantur de rebus, quæ in commercio; *pacisci* de rebus factisque, extra commercium positis, veluti dum dicunt *contrahere nuptias, l.* 22. *D. de ritu nupt. pacisci ab aliquo nummos*: Val. Max. *IX,* 4. 2. nomen tamen CONTRACTUS vix aliter accipiunt, quam de conventione super rebus, quæ in commercio sunt. Quod adeo verum est, ut ideo jureconsulti contra Donell. *Comm. jur. XIII,* 18. negent, nuptias esse contractum, qui ineatur de personis & in-

dividua vitæ consuetudine, quæ non sint in commercio. Nihil ergo obstat, quo minus nos hoc *pactorum* & *contractuum* discrimen admittamus.

§. CCCLXXXVI.

Cur pacta sint necessaria?

Nimirum quum homines suaviter & commode vivere non possint, nisi sibi invicem præstent officia, quæ supra HUMANITATIS & BENEFICENTIÆ diximus, (§. CCXIV. 2.) & ita tamen inter homines jam pridem refrixerit amor, ut de eorum humanitate & beneficentia confidere non possimus, (§. CCCXXVI.) denique illa officia sint imperfecta, & invitis extorqueri nequeant: (§. CXXII.*) consequens est, 1) ut non alia sit ea certo consequendi ratio, quam consensus alterius. Qui consensus duorum pluriumve in idem placitum de dando aliquo vel faciendo, quod alias vel plane non, vel tantum ex lege humanitatis & beneficentiæ debetur, quum vocetur PACTUM: 2) ea, quæ nobis ab aliis dari fierive jure perfecto cupimus, nobis PACISCI debemus. *)

*) Exemplo esse poterunt Abrahamus & Abimelechus. Ipsa sana lex humanitatis & beneficentiæ utrumque jubebat benigne adversus se invicem agere, & maxime Abrahamum, virum virtutis studiosissimum, plurimisque ab Abimelecho beneficiis ornatum, ipsa recta ratio ad grati animi memoriam obligabat: & tamen uterque sibi ab altero amicitiam & benignitatem pactum esse, legimus *Gen. XXI, 23. seq.* Ita sæpe veteres alios pactis obligabant ad præstandum id, ad quod hi

hi jam antea ex legibus humanitatis ac benevolentiæ erant obligati.

§. CCCLXXXVII.

Nec dubitari potest, 3) quin pacta servanda sint. Quum enim, qui aliquid promittit, mentem suam de dando aliquo faciendove sive verbis, sive aliis signis prodat, verbis vero ita utendum sit, ne alter decipiatur: (§. CXCVI. 67.) consequens est, ut & a paciscentibus omnem fraudem omneque abesse oporteat mendacium, adeoque standum sit promissis pactisque omnibus, deliberato animo initis, & hinc 4) nihil debeat fide data esse sanctius, 5) nihil perfidia detestabilius. *) Ea servanda esse, probatur argumento primo.

*) Quemadmodum enim pactis quodammodo subvenimus indigentiæ nostræ, idque agimus paciscentes cum aliis, ut nobis officia humanitatis & beneficentiæ, quæ alias a plerisque frustra speraremus, præstent: ita facile patet, iis solis inter se genus humanum contineri. Ergo tanto *perfidiosius est, magisque nefarium, fidem frangere, quæ continet vitam.* Cic. *pro Q. Roscio Comœdo Cap. VI.* Hinc semper generosum visum est τὸ ἀψευδὲς στόμα, *os verax*, vel, ut rem eloquitur Euripides *in Iphig. in Taur. v.* 1064.

Καλόν τε γλῶσσ', ὅτῳ πίστις παρῇ.

Pulchrum est lingua, cui adest fides.

§. CCCLXXXVIII.

Accedit & altera ratio, cui non minus ponderis inesse, facile unusquisque largietur. Quum enim officiorum omnium, quæ alteri debemus, communis veluti fons & scaturigo sit amor justitiæ, (§. CLXXIII. 1.) is- Itemque secundo.

que nos subigere debeat, ut, quod nobis fieri nolumus, id nec alteri faciamus, (§. CLXXVII. 6.) nemo denique sit mortalium, qui pactis & promissis ab altero decipi velit: denuo sequitur, ut nec nos cuiquam pactionibus & promissis illudere, eumque propter fidem nostram defraudare debeamus, adeoque pacta omnino sint servanda. *)

*) Non hic utimur argumento, quod nec societas civilis servari possit, nisi sancta hominibus esset religio. Quamvis enim hoc argumento recte probetur pactorum fideique inter homines necessitas, eamque Cicero *de offic. II,* 11. & inde eleganter demonstrarit, quod *ne illi quidem, qui maleficio & scelere pascuntur, possint sine illa particula justitiæ,* id est, sine pactis, *vivere*: ex hac tamen socialitate non esse originem obligationis hujus repetendam, jam supra ostendimus. (§. LXXV.) Itaque binas has rationes, quas hoc & antecedente aphorismis exposuimus, ex principio nostro AMORIS derivare maluimus.

§. CCCLXXXIX.

Quotuplicia pacta? Ceterum pacta vel *μονόπλευρα*, seu UNILATERALIA sunt, vel *δίπλευρα* seu BILATERALIA. Illis unus tantum alteri; his ambo sibi mutuo aliquid promittunt, adeoque posterioribus tacita inest conditio, unum præstiturum, quod promiserit, si & alter ex sua parte pacto satisfacturus sit. Deinde utraque sunt vel OBLIGATORIA, quibus nova obligatio vel alterutrius, vel utriusque partis, constituitur, vel LIBERATORIA, quibus obligationes, antea constitutæ, tolluntur, vel MIXTA, quibus

bus & obligationes priores tolluntur, & novæ pro arbitrio paciscentium constituuntur, quales inprimis NOVATIONES, & TRANSACTIONES de caussis dubiis esse, nemo non intelligit. Sed horum omnium eadem est ratio, puta, 5) ut summa fide & quam religiosissime servanda sint, 6) si vel maxime non eo consilio aliquid promiserit alteruter, ut obligati velit. *)

*) Observandum hoc est, contra illos, qui aliam promissionem PERFECTAM, aliam IMPERFECTAM esse statuunt, & illam quidem definiunt, quando non solum promittens obligari vult, sed & simul jus in alterum confert, ut rem promissam veluti debitam plene a se poscere queat: hanc vero, quando obligari quidem vult, qui promisit, ut tamen alteri jus non sit ad exigendum. Quo referunt promissionem: *Ego destinavi, hoc tibi dare, & peto, ut mihi credas*, itemque pollicitationes virorum potentum aut gratiosorum, quibus alicui commendationem vel suffragium spondent. Grot. *Jur. bell. & pac. II*, 2. 2. Pufendorff. *Jur. nat. & gent. III*, 5. 5. Sed 1) sæpe tales promissiones non sunt pacta, sed *dicta* tantum, vel *adseverationes*, quas a pactis ipsi distinguunt Grotius & Pufendorffius, immo aliquando non pacta sunt, sed præparationes ad pacta, quas vulgo *tractatus* adpellitant. 2) Res est pæne contradictoria, aliquem promittere velle, & alii tamen nolle jus ad exigendum dare. Quod nescio, an tale sit commentum, quo omnia pacta & promissa turpiter eludi possent, exemplo Mediolanensium, qui increpati de perjurio, respondebant: *Juravimus quidem, sed juramentum attendere non*

premisimus. Quod referens Radevicus *de gestis Friderici I. Lib. II. Cap. XXV. Digna*, inquit, *responsio*, *ut moribus oratio consonaret*, *&*, *qui prave ac perfide vivere & facere consueverant*, *aliter*, *ac perfide & prave*, *loqui non potuissent*, *ut vitam flagitiosam sermo inlotus comitaretur*. Denique 3) si imperfectæ plerumque sunt hujusmodi potentum promissiones ratione exactionis, non ideo illico, quod ad obligationem attinet, pro imperfectis habendæ sunt.

§. CCCXC.

Jure naturæ & nuda perfecte obligant.

Ex quo porro colligimus, 7) nihil jure naturali interesse inter pactum & stipulationem, adeoque 8) falli Franc. Connanum *Comment. I. 6.* qui, Romanorum commendaturus ἀνομίαν, etiam jure naturæ ex promissis, quamdiu stent intra terminos simplicis conventionis, & in συνάλλαγμα non transeant, jus perfectum oriri negat. Quemadmodum enim ejus argumenta jam satis profligarunt Grot. *de jure belli & pac. II. 2. 1.* & Pufend. *Jur. nat. & gent. III. 5. 9.* ita nos addimus, Connanum minus magnifice de naturali pactorum obligatione sentire, quam ipsos Romanos, quippe qui pactis nudis vim perfecte obligandi numquam detraxerunt, quamvis actionem ex iis, ob singulares rationes, denegarent. *)

*) Ex Romanorum sententia obligabatur, etiam qui nudo pacto aliquid promiserat, eumque, qui fidem fefellerat, illi non minus perfidum putabant, quam aliæ gentes. Quin non imperfectam esse existimabant hanc obligationem, quæ ex pactis nudis oriebatur, sed

sed perfectam, siquidem ratione illius locus erat compensationi, *l. 6. D. de compens.* constituto, *l. 1. §. pen. de pecun. const.* novationi, *l. 1. fin. D. de novat.* fidejussoribus & pignoribus, *l. 5. D. de pign.* exceptioni, *l. 7. §. 5. l. 45. D. de pact. l. 10. l. 21. l. 28. C. eod.* Unde &, quod a promittente per errorem fuerat solutum, conditione indebiti repeti non poterat *l. 19. D. de cond. ind.* Quorum pleraque ita sunt comparata, ut in obligationem imperfectam vix cadant. Solam negabant ACTIONEM, quia civilem invenerant modum, quo paciscentes uti jusserant, puta stipulationem. Eam qui negligebant, perlusorie egisse videbantur. Quemadmodum ergo multis locis leges ex oppignoratione rerum immobilium non dant actionem, nisi pignus apud acta sit constitutum, nec tamen ideo pignori obligationem perfectam detrahunt, quippe quae aliis modis sese exserit: ita nec de Romanis statuendum est, eos pacta noluisse perfectam obligationem producere, quia actionem inde oriri noluerint.

§. CCCXCI.

Quum vero pactum sit duorum pluriumve in idem placitum consensus, (§. CCCLXXXVI.) CONSENSUS verò duarum pluriumve voluntatum in eamdem rem easdemque circumstantias conspiratio: consequens est, 9) ut ille consensus tamquam internus externo aliquo signo declarandus sit. Qualia signa, quum sint *verba*, sive ore prolata, sive litteris consignata, & *facta*, & illa consensus expressi; haec taciti praebeant argumentum: (§. CCLXXXIV.) facile patet, 10) perinde esse, sive expresso, sive tacito consensu, aliqui Pacta expressa & tacita.

re, probabile est, 14) praeterea aegrotorum, quorum animos morbi vehementia perturbat, immo 15) & maxime ebriorum, licet voluntaria fuerit promittentium ebrietas, *) nec 16) eorum, qui jocantes aliquid promiserunt, sibive sunt ab altero stipulati.

*) Quamvis enim alias tunc demum agenti non imputetur actio, ex ebrietate perpetrata, si per eum non steterit, quo minus hujusmodi quid contingeret, (§. CVI. 31.) per eum autem, qui ultra suavem illam insaniam sibi attraxit, omnino steterit, ne pacisceretur, quum actio ex ebrietate profecta involuntaria quidem sit in se, sed non in sua caussa: (§. L. *) hic tamen aliud statuendum, & gradus ebrietatis distinguendi sunt. Aut enim modica fuit, aut summa hominis aliquid promittentis ebrietas. Si modica: non ita caliginem illa offudit intellectui, ut nesciret, cui vel quidnam promitteret, adeoque hujusmodi promissio omnino obligat. Sin summa: non potuit non illa incurrere in sensus, ac proinde alter, qui cum illo pactus est, vel in manifesto dolo fuit, vel sibi saltim imputare debet, quod cum homine vino sepulto ac semisomni rem seriam suscipere & pacisci non dubitarit. Itaque nulla est ratio, cur ei jus esse debeat, promissum, discussa alterius crapula, exigendi.

§. CCCXCIII.

Ex eodem porro axiomate colligimus, 17) inutile esse pactum, ex ignorantia vel errore initum, si vitium hoc intellectus sit culpabile, vincibile, ac voluntarium: (§. CVII. 33.) non, 18) si ita comparata sit res, ut An utile sit pactum ex ignorantia, vel errore initum?

 & pru-

& prudentissimum possit fallere, (§. CVIII. 36) veluti 19) si de diversis personis rebusve senserint stipulator & promissor, vel 20) si alteruter erraverit circa personam, vel rem ipsam, vel 21) circa eas circumstantias, quæ non facile sciri potuerunt, & quarum si conscius fuisset promittens, numquam ita esset pactus. *)

*) His observatis regulis omnes species, quæ in ipsis rerum argumentis occurrere possunt, facile explicantur. Sic non valebit pactum, si qui se ducturum promisit virginem, quæ prægnans postea adpareat, quia hac in re falli potuit etiam prudentissimus: *per n.* 18. nec sponsalia ullius momenti erunt, si cui Tulliæ nuptias adfectanti, nomen vero ignoranti, Afrania per errorem spondeatur, quia, quum de diversis personis senserint, non consentiunt in idem placitum, *per n.* 19. & 20. Denique si desponsam Tulliam epilepticam esse, vel alio tetro morbo laborare, postea adpareat: ne eo quidem casu sponsus tenebitur, quia erravit circa περίστασιν, quæ a sponso tam facile explorari non potuit, & qua tamen cognita, illum has adfectaturum nuptias fuisse, vix verosimile est. *per num.* 21.

§. CCCXCIV.

An dolo malo elicitum?

Multo minus ergo 22) valebit pactum, ad quod quis dolo alterius inductus, vel 23) in quo dolo istius malo circumscriptus læsusque est, quia consensisse non potest videri, cujus menti veluti præstigias alter objecit, ut rem vel personam, de qua pactus est, sibi multo aliter conciperet, ac eam postea reipsa deprehendit. *) Contra 24) nulla

la est ratio, cur irritum esse debeat pactum, ad quod tertius alterutrum paciscentium, altero inscio, pellexit, quamvis 25) dubitari nequeat, quin is, cujus dolo factum est, ut ita paciscerentur, læsis ad resarciendum damnum sit obligatus.

*) Hinc nemo dixerit jure naturæ ratas esse debuisse nuptias Jacobi cum Lia, quas manifesto dolo conciliaverat Labanus, *Genes.* XXIX, 22. Neque mos gentis, quo facti turpitudinem velare conatus est Labanus, eum a dolo excusare, vel Jacobum obligare potuit, ut sibi a socero malitiosissimo tam proterve illudi pateretur. Nam nec obligatoria procul dubio fuit illa consuetudo, &, si pro lege habita fuisset, id prædictum esse oportebat, neque debebat Labanus Rachelem petenti Jacobo promittere, sed eum peregrinum, & consuetudinum Syriacarum ignarum, præmonere, sororem, natu minorem ante majorem despondere, moribus patriis nefas esse. Omnia ergo miris fraudibus hic implicata fuerunt, nec ea rata fuissent procul dubio, nisi Jacobo peregrino satius visum fuisset, concoquere injuriam, sibi a socero illatam, quam in ambiguam litem descendere.

§. CCCXCV.

Quumque & vis & metus quam maxime obstent consensui, nec imputari ulli possit, quod quis coactus fecit, si cogenti nullum jus cogendi fuerit, (§. CIX. 43.) facile patet, 26) non obligari promittentem aliquid latroni, aliive vim injuste facienti, 27) Ratam contra esse promissionem, factam ei, qui — An vi, & metu extortum?

qui dum alterum coegit, jure suo est usus: 28) multoque minus dubitari posse de validitate pacti, si non ipse, cui quid promissum, sed tertius, hoc ignorante, vim adhibuerit, vel caussam ineundi pacti dederit, *) nec non, 29) si coactus postea rem ratam habuerit, quia tunc non ex voluntate priore, vi & metu extorta, sed ex posteriore ultronea obligatur. (§. CIX. 41.)

*) Quum enim cesset imputatio, si quid factum sit, cujus quis nec caussa nec auctor est, (§. CV. 23.) hic vero is, cui quid promissum est, non sit auctor violentiae, qua alter ad promittendum est adactus: illi etiam vim non posse imputari palam est. Sic ex. gr. si quis imminente a latronibus vel praedonibus maritimis periculo, praesidium sibi mercede satis luculenta conduxerit, frustra ille comitibus illis itineris, mercedem flagitantibus, reponeret, se metu latronum promisisse. *Quid enim illorum refert, an conductor coactus sit, si a locatoribus coactus non sit? Horum culpam esse oportet, ut horum poena sit*: recte inquit M. Seneca *Contror. IV*, 27.

§. CCCXCVI.

Consensus paciscentium debet esse mutuus.) Quandoquidem porro pactum in duorum pluriumve in idem placitum consensu consistit: (§. CCCLXXXVI.) facile patet, 30) id non modo in pactis bilateralibus, sed & in unilateralibus, justissimam habere rationem: adeoque 31) promittentem non teneri, nisi alter, sibi gratam esse rem promissam, ostenderit. Quod tamen 32) aliquando merito praesumitur, tum ex statu ejus, cui quid promissum, tum 33) ex ipsius rei, quae pro-

promittitur, indole, tum 34) ex antecedente rogatione, dummodo hoc postremo casu idem, quod rogaverat alter, promissum sit.

§. CCCXCVII.

Quia praeterea pacta ineuntur de aliquo praestando, (§. CCCLXXXVI.) praestari vero nequeunt impossibilia, adeoque eorum omissio nemini imputatur: (§. CXV. 59.) consequens est, 35) ut pacta de rebus absolute impossibilibus inutilia sint, nullaque inde nascatur obligatio, nisi 36) tempore initi pacti res in potestate promittentis fuerit, isque postea vires, quibus pollebat, sua culpa detriverit, vel 37) aliquis rem non absolute impossibilem, quam tamen sibi impossibilem esse satis noverat, dolo malo promiserit. (§. CXV. 60. sequ.) An rata sint pacta de rebus impossibilibus?

§. CCCXCVIII.

Quumque ἐκ τῶν ἀδυνάτων sint non modo, quae per rerum naturam, sed & quae per leges bonosque mores, fieri non possunt: (§. CXV. 58.) nemo non intelligit, 38) inutilia quoque esse pacta ac promissa, quibus leges justitiae humanitatisque refragantur: nec non 39) quae decorum, pietatem, verecundiam, laedunt, quaeque adeo *nos ne facere quidem posse, credendum est*, uti recte, & vere φιλοσοφικῶς, scribit Papinianus *l. 15. D. de cond. instit.* 40.) Non obligari quemquam promisso, quo se ad patrandum delictum obstrinxit: nec 41) illum, qui se alteri ad praemium delicti dandum obligavit, eo nomine teneri; ac proinde 42) omnia pacta de rebus turpibus ac inhonestis inita, An de rebus turpibus?

sive

five unilateralia, five bilateralia, nullius momenti esse. *)

*) Manifesto enim contradictorium est, jus naturæ adsistere pactis, etiam juri naturæ contrariis: itemque prohibere illud ita pacisci, & tamen præcipere, ut pacto satisfiat, pactum denique nullum esse, & tamen effectum sortiri. Itaque sine perfidiæ labe ab hujusmodi pacto disceditur, quod sine summo scelere impleri non potest. Nec fidei laudem fert, qui præstat, quod sine scelere præstari non potest. Recte proinde Dejaniræ, silentium sibi stipulatæ, respondet nutrix apud Senecam tragœdum *in Hercule Oeteo Act. II. v.* 480.

Præstare, fateor, posse me tacitam fidem,
Si scelere careat, interim scelus est fides.

§. CCCXCIX.

An fervandum promissum cum alterius detrimento conjunctum?

Ex quo porro colligimus, 43) non obligari quemquam ad præstanda promissa, quorum præstationem cum alterius detrimento manifesto conjunctam esse, animadvertit, 44) licet vel maxime alter perire velit, promissumque urgeat. Quum enim lædere alterum jure naturæ prohibeamur, (§. CLXXVIII. 7.) de iis vero, quæ juri naturæ refragantur, pacisci nemo possit: (§. CCCXCVIII. 38.) non potest etiam pactum qualecumque, quo alter læditur, valere, & 45) qui fidem sic præstitit volenti & urgenti, non minus pœna dignus est, ac qui invitum & repugnantem læsit. *)

*) Nec opponi huic doctrinæ potest, volenti non fieri injuriam. Ei enim regulæ non esse locum, si velle non liceat, jam supra ostendimus.

dimus. Velle autem non licet ea, quæ Deus vel per rectam rationem, vel per revelationem, prohibuit. Hinc quamvis Saulus, rex, vulneratus adolescentem supplex rogasset, ut se gladio transfigeret: tantum tamen abest, ut id impune ferret, ut Davides eum, tamquam regicidam confessum, confestim obtruncari juberet. *II. Sam. I, 15. 16.*

§. CCCC.

Effectus pactorum de rebus factisve alienis.

Quia porro paciscimur de iis, quæ nobis ab altero dari fierique jure perfecto cupimus, (§. CCCLXXXVI.) dari autem vel fieri non possunt ea, quæ alterius dominio arbitriove subjecta sunt: recte negamus 46) quemquam utiliter promittere res, factave aliena, nisi mandante domino; immo 47) ne proprias quidem res, in quibus jam alteri antiquiore pacto jus aliquod quæsitum est. 48) Obligari quidem eum ad omnem diligentiam adhibendam, qui se operam daturum promisit, ut alius det faciatve: *) immo & 49) ad id, quod interest, si se rem alteri confectam daturum, receperit, 50) non autem ei, cui quis rem factumve tertii promisit, jus esse rem illam factumve a tertio exigendi. Vid. Hert. *de obl. alium datur. facturumve.*

*) Quum enim plus, quam operam suam diligentiamque, non promiserit: nec plus ab eo exigere poterit is, qui sibi illam pactus est. Et generatim quoties quis sibi aliquid stipulatus est, quod in alterius potestate absolute non esse præscivit, vel præscire potuit: toties promittens, præstita omni diligentia, liberatur. Eleganter id observat Seneca *de benefic. VII, 13. Quædam ejus conditiones sunt, ut effectum præstare debent: quibusdam pro* effe-

effectu est, omnia attentasse, ut efficerent. Si omnia fecit, ut sanaret, peregit medicus partes suas. Etiam damnato reo, oratori constat eloquentiæ officium, si omni arte usus est. Laus imperatori, etiam victo, & duci redditur, si & prudentia & industria, & fortitudo muneribus suis functa est.

§. CCCCI.

Pactum & pure, & sub conditione, & ex die vel in diem recte initur: non tamen sub conditione impossibili.

Ex eodem, quod datio vel factum, quod promittitur, ab utriusque consensu pendet, (§. CCCLXXXVI.) sua sponte sequitur, 51) ut in paciscentium arbitrio sit, PURE, an SUB CONDITIONE, an IN DIEM, vel EX DIE pacisci velint, easque circumstantias a paciscentibus accurate esse observandas, dum, 52) quod ad conditionem attinet, illa effectum pacti ab incerto eventu vere suspendat, idest, dummodo vere sit CONDITIO. Ex quo patet, 53) id quod sub *conditione impossibili*, quam vocant, promissum est, non deberi, quum nec hoc additamentum conditionis nomen mereatur, *) & ii, qui, quod fieri non posse præsciverant, promiserunt stipulative sunt, aut jocati, aut insanivisse, ac priore casu pacisci noluisse, posteriore non potuisse, censeantur. (§. CCCXCII. 12. 16.)

*) Est enim CONDITIO certa quædam circumstantia, a paciscentibus expressa, a qua pacti effectus suspenditur, tamquam ab incerto eventu. Quum ergo impossibilis, quam vocant, conditio non exprimat incertum eventum, sed, quem non exstiturum, certissimum est: sequitur, ut nec suspendat pacti effectum, adeoque non sit conditio. Cavillabatur ergo Miltiades, qui urbis deditionem a Le-

Lemniis ex pacto poſtulabat, quod domo profectus, vento Aquilone Lemnum perveniſſet. Nepos *Miltiad. Cap. I. & II.* Lemnii enim Athenas intellexerant: nec aliter Lemniorum verba capere poterat Miltiades, qui eo tempore nuſquam, niſi Athenis, domum habebat. Conditio ergo erat impoſſibilis, quæ, quum exſiſtere numquam poſſet, pactum reddebat irritum, maxime quum illuſiſſe Lemnios Miltiadi, & irridentes hoc dixiſſe, adeoque jocatos eſſe, facile intelligere potuiſſet Miltiades.

§. CCCCII.

Quum vero, & quæ rectæ rationi, legibus, boniſque moribus adverſa ſunt, ἐκ τῶν ἀδυνάτων eſſe cenſeantur, (§. CXV. 58.) id vero, quod ſub conditione impoſſibili promiſſum eſt, non debeatur, (§. CCCCI. 53.) quin generatim de rebus turpibus paciſci non liceat: (§. CCCXCVIII. 40.) inde merito colligimus, 54) turpes etiam inhoneſtaſque conditiones vitiare pactum, *) eumque, 55) qui ſub hujuſmodi conditione promiſit, illam adimplere non teneri: 56) ſi vero adimpleta ſit, utrumque paciſcentem pœnas merito dare, & promittentem quidem, quod delictum perpetravit, alterum, quod talem ferendo conditionem, pro cauſſa iſtius facinoris morali merito habetur. (§. CXII. 49.)

Multo minus ſub turpi.

*) Ex ſingulari ratione Romani conditiones, tum phyſice, tum moraliter impoſſibiles, pro non adſcriptis eſſe voluerunt in ultimis voluntatibus. §. 10. *Inſt. de her. inſt. l. 1. l. 19. D. de condit. inſt. l. 8. & l. 20. D. de condit. & dem.* Quemadmodum enim abſurdum videbatur, teſtatori indulgeri, ut in

actu

actu tam gravi & serio, heredi illudere, nugasque agere posset: Ita nec heredi fraudi esse debebat omissio actionis impossibilis, in quam numquam consensisset. (§. CXV. 59.) Et hinc legata accepturi nihilominus ex jure Romano fuissent ab Eumolpo honorati, apud Petron. *Sat. Cap. XCI.* si vel maxime non adimplessent conditionem: *Omnes, qui in testamento meo legata habent, praeter liberos meos, hac conditione percipient, quae dedi: si corpus meum in partes conciderint, &, adstante populo, comederint.* At quum ex nostra sententia non alias ultimas voluntates agnoscat jus naturae, quam quae per modum pacti fiunt: (§. CCXCI. 5.) nihil obstat, quo minus, quae de pactis, sub impossibili vel turpi conditione initis, diximus, (§. CCCCI. & CCCCII.) etiam de ultimis voluntatibus valere debere dicamus: ut adeo absurda dicenda sit Thebanorum lex, quae conditionem adimpleri jusserat ridiculam, ut heres captator mortuam testatricem nudam, & oleo unctam, humeris suis efferret,

Scilicet elabi si posset mortua, credo,
Quo nimium insliterat viventi.

Vid. Horat. *Serm. II, 5.*

§. CCCCIII.

An liceat per alios promittere & pascisci? Quia porro & per modum mandati, & per negotiorum gestionem, cuivis licet alterius utilitatem promovere, eumque ope sua juvare, (§. CCCXLVI.) non possumus non inferre, 57) perinde esse, sive ipse quis paciscatur promittatve, sive ejus mandato alius. Quum vero negotiorum gestor tantum ad utiliter gerendum obligatus sit, (§. CCCXLVIII.) non vero utiliter gerat, qui de alieno liberalis, aliquid sine consensu do-

domini promittit: (§. CCCC. 46.) consequens est, 58) ut liceat quidem negotiorum gestori alteri stipulari, adeoque 59) æquitati naturali parum conveniens videatur regula juris Romani: *neminem posse alteri, nisi cujus juri subjectus sit, stipulari:* §. 4. *Inst. de inut. stip.* non tamen 60) pro absente & ignorante promittere, & talis promissio dominum plane non obstringat.

§. CCCCV.

Denique quum ineunte hoc capite a nobis observatum sit, inter pacta & contractus jure naturæ nihil esse discriminis, siquidem utrumque negotium utriusque consensu capit substantiam: (§. CCCLXXXV.) facile patet, 61) omnes regulas, quas hoc capite vidimus, non minus ad contractus, quam ad pacta, pertinere, nec 62) male illum ratiocinari, qui a natura pactorum ad contractuum indolem eruendam ducit argumentum. Quæ de pactis dicta, etiam ad contractus pertinet.

CAPUT XV.

Quibus modis obligationes ex contractibus pactisque solvuntur.

§. CCCCVI.

Pacta summa FIDE & quam religiosissime servanda esse, nihilque data FIDE debere esse sanctius, supra demonstrare nos meminimus. (§. CCCLXXXVII. sequ.) FIDES vero hic nobis nihil aliud est, quam promissionum pactorumque impletio: adeoque vere Cicero *de offic. I, 6.* quamvis parum accurate Axiomata generalia de modis solvendi obligationem.

curate ad grammaticorum regulas, FIDEM *adpellatam*, ait, *quia fiat, quod dictum est*. Ex quo colligimus, 1) tum demum paciscentes finem suum adsequutos, quando pacti legibus satisfactum, idque, quod dictum, factum sit, 2) sine autem hoc obtentu, (qui ex philosophorum sententia primum in intentione, & postremum in exsequutione est, vel ita comparato, ut obtineri numquam possit, (§. CCCXCVII. 35.) ipsam quoque obligationem, ex pacto promissove natam, cessare oportere. *)

*) Jure quidem Romano distinguitur inter modos, quibus IPSO JURE, & quibus OPE EXCEPTIONIS tollitur obligatio. Quoties enim facto aliquo paciscentium perimitur obligatio, veluti solutione, in solutum datione, acceptilatione, ceteris: toties *ipso jure* illa exspiraffe; si contra propter æquitatem eliditur, *per exceptionem* sublata dicitur. Quamvis vero nec otiosam existimemus illam jureconsultorum distinctionem, nec eamdem omni ratione destitui contendamus: (quam in rem præclara sunt, quæ disputavit celeberrimus Henr. Coccejus *diss. de eo, quod fit ipso jure.*) eam tamen ignorare jus naturæ rectamque rationem, facile nobis largientur ii, quibus explorata est Romanorum res judiciaria, ratioque, quæ illos ad excogitandam hanc distinctionem permovit.

§. CCCCVII.

Modus primus, solutio. A quo fieri debeat? Quum itaque cesset obligatio, ex pacto promissove nata, quando pacti legibus satisfactum, idque, quod dictum, factum est: (§. CCCCVI. 1. 2.) consequens est, 3) ut illa

illa cesset, facta SOLUTIONE, quippe quæ nihil aliud est, quam naturalis præstatio ejus, quod in obligatione est, illi, cui quis ex promisso obligatur, facta. Quemadmodum vero 4) ei, cui solvendum, perinde est, a quo sibi solvatur, dummodo vel rem ipsam, quæ debetur, vel, si res fungibilis in obligatione sit, tantumdem accipiat, (§. CCCLXIV. * 3.) quum ita naturaliter illi præstetur, quod in obligatione est: ita ex eadem ratione facile patet, 5) alio se ad pacti impletionem offerente, non liberari paciscentem, si quid, quod vicariam alterius præstationem non admittit, promissum sit.*)

*) Id toties contingit, quoties personæ qualitas vel industria aliquos ad paciscendum impulit. Hinc si Titia ex pacto sponsalitio obligata esset ad nuptias cum Sempronio contrahendas: ea sane non liberaretur, si vel maxime Sulpicia parata esset ad pactum pro Titia implendum, quia Sempronius Titiæ qualitates, virtutem, ætatem, formam, frugalitatem, elegit, adeoque ei non perinde est, quæ sibi nubat. Contra commodatario perinde est, sive librum commodatum a commodatario, sive a tertio quodam, quocum ipsi nihil negotii fuit, recipiat: creditoris quoque non refert, utrum a debitore, an a tertio, etiam ignoto sibi homine, sortem usurasve accipiat: quia utrique hoc modo naturaliter præstatur, quod in obligatione est.

§. CCCCVIII.

Ex eodem principio colligimus, 6) præstandam esse vel eamdem speciem, si alteri usus tantum vel custodia rei non fungibilis con- Quid, & cui solvendum sit?

concessa: vel 7) idem genus, seu tantumdem, si res fungibilis alteri abutenda data sit. 8) Creditori invito non obtrudendum esse aliud pro alio, multoque minus 9) eum cogendum esse, ut partem pro toto accipiat, vel 10) tardius, aliove loco, quam legibus contractus cautum est, solvi sibi patiatur: *) quia omnibus his casibus tunc non præstaretur naturaliter, quod in obligatione est. (§. CCCVII. 3.) Præterea ex eodem patet, 11) non alii solvendum esse, quam creditori, dummodo leges illum solutionem accipere patiantur, vel 12) ei, cui ille nomen cessit, vel 13) cui solvi mandavit, quum alias præstetur quidem, quod in obligatione est, sed non ei, cui ex promisso obligatus est debitor. (§. CCCCVII. 3.)

*) Quamvis enim sæpe debitori aliquid indulgeri jubeat necessitas, sæpe & leges humanitatis subigere debeant creditorem, ut aliquid de rigore juris remittat: nos tamen hic de jure loquimur. Hoc pacta & contractus summa fide servari jubet. *Fides autem*, recte observante Cicerone *de offic. II, 24. nulla esse potest, nisi sit necessaria solutio rerum creditarum.*

§. CCCCIX.

Modus secundus compensatio.

Deinde, quia cessat obligatio ex pacto, quoties ejus legibus satisfactum, idque, quod dictum, factum est, (§. CCCCVI. 1. 2.) in rebus vero fungibilibus tantumdem pro eodem habetur: (§. CCCLXIV.* 3.) consequens est. 14) ut & COMPENSATIONE collatur obligatio, quippe qua nihil aliud est, quam mutui debiti & crediti, quorum utrum-

que

que certam æstimationem habet, inter se contributio. *)

*) Accedit & alia ratio. Quum enim ei solutum esse dicamus, qui habet, quod in obligatione est, (§. CCCCVII. 3.) is vero, cui res fungibilis debebatur, eam habeat, si tantumdem acceperit: (§. CCCLXIII. * 3.) sequitur, ut ei, qui ex hujusmodi obligatione quovis modo tantumdem accepit, solutum esse videatur, ac proinde COMPENSATIO nihil aliud sit, quum solutio brevi manu facta. Ut adeo æquissimum sit, compensationis eumdem esse effectum, ac solutionis. Quod recte viderunt majores nostri, dum dicere soliti sunt: *Abrechnen seyso gut, als zahlen.*

§. CCCCX.

Ex ea vero definitione patet, 15) compensationi non esse locum, nisi inter eos, qui sibi mutuo debent, ac proinde 16) frustra veluti in solutum alteri invito obtrudi, quod nobis a tertio debetur. 17) Compensationi locum esse in rebus fungibilibus, quæ, quum regulariter pretium adfectionis non admittant, certam semper habent æstimationem, non autem 18) compensari posse speciem cum specie, nec 19) diversum genus cum diverso genere, nec 20) præstationes personales cum præstationibus similibus, quia hæc omnia & adfectionem admittunt, & incertæ sunt æstimationis. 21) Denique compensationem quantitatum etiam inæqualium admitti, ad summam concurrentem, quamvis & recta ratio videat, 22) ab eo non postulari æquum, qui liquidum cum illiquido compensari velit. *) Quid circa illam justum sit.

*) Mul-

*) Multo minus ergo recte compensatur debitum liquidum cum eo, quod alter vi injusta non fecerit injuriam, quia hic plane deficit mutua obligatio. Lepida ergo, si qua alia, fuit compensatio, qua creditoribus suis satisfecit Vitellius apud Dion. Cass. *Hist. Lib. LXV. p. 735.* Quum enim hi, proficiscenti in Germaniam, Vitellio injecissent manus, eumque vix, datis fidejussoribus, dimisissent: hic, occupato imperio, illos latitantes requisivit, sublatasque esse compensatione obligationes, dixit, quin & chirographa sibi reddi jussit, interserens caussam, ὡς σωτηρίαν σφίσιν ἐς τὸ ὀφειλόμενον ἀποδιδόναι. *salutem se illis pro credita pecunia reddidisse.* Quasi & id imputare viatori possit latro, quod, quum jugulare potuisset, incruenta spolia detraxerit.

§. CCCCXI.

Tertius modus, condonatio.

Quum porro & illi satisfactum sit, procul dubio, qui nihil a debitore exigere cupit, & quisque se jure suo, quod in favorem sui invectum est, recte se abdicet: (§. XIII. 19.) consequens est, 23) ut & CONDONATIONE vel REMISSIONE quævis solvatur obligatio, per quam quippe intelligimus renunciationem creditoris, qua se jure suo exigendi debitum ultro abdicat. Quumque perinde sit, sive quis animi sententiam verbis, sive factis, aliisque signis, declaret: (§. CXCV. *) 24) perinde etiam esse patet, sive verbis acceptum quis ferat, sive factis, veluti redditione, vel combustione, vel laceratione chirographi, 25) dummodo de contraria mente, aliove consilio creditoris, non constet, vel 26) chirographum non a credito-

ditore, sed ab alio injusso, vel 27) casu fortuito potius, quam voluntate creditoris, laceratum combustumve esse, liquido probari possit. *)

*) Sic recte remissa sibi esse tributa aliaque debita fiscalia, dicere poterant Romani, quod eo consilio chirographa & rationes omnes publice combussisset Hadrianus Imp., ut hac stupenda liberalitate civium Romanorum animos sibi devinciret. Spartian. *Hadr. Cap. VI.* Absurde vero idem sibi persuaderet debitor, cui ideo chirographum reddidit creditor, ut alia ac meliore forma conciperetur, vel cujus chirographum, orto incendio, conflagravit. Ex quo etiam facile reddideris rationem, cur semper iniquissimum visum sit, populum Romanum, obæratum, NOVAS TABULAS postulare, id est, a magistratibus, vel turbulenti ingenii tribunis, remissionem æris alieni flagitare. Ita enim condonatio non proficiscebatur a creditoribus, sed a magistratibus, de alieno liberalibus, & quorum potius erat jus dicere creditoribus, quam, iis invitis, debitores liberare. Pessimi rem exempli primum a Sulla repertam, fuerunt *Liv. Epit. Lib. LXXXVIII.* Idem deinde Catilinam, idem ipsum populum a Cæsare exspectasse, constat, quamvis tunc spe sua exciderint homines turbulentissimi. Sallust. *Catil. Cap. XXI.* Cæsar *de bello civ. III,* 1. Suet. *Jul. Cap. XLII.* Plutarch. *Solon. p. 86.*

§. CCCCXII.

Quum porro unusquisque jure suo se abdicare, & alteri, quod sibi debet, remittere possit: (§. CCCCX. 23.) sequitur pro- *Quartus mutuus dissensus.*

fecto, 27) ut & uterque obligationem bilateralem mutuo consensu tollere possit, maxime quum *nihil sit tam naturale, quam eodem modo quidque dissolvi, quo colligatum est. l. 35. D. de reg. jur.* 28) Ut tamen is modus solvendi obligationem locum non habeat, si leges positivæ negotium aliquod, semel contractum, indissolubile esse jubeant. Quale hodie ubique inter Christianos esse matrimonium, quod olim apud Romanos bona utriusque gratia impune solvebatur, nemo ignorat.

§. CCCCXIII.

An & alterutrius perfidia solvatur obligatio?

Quia vero mutuo tantum consensu tolli potest bilateralis obligatio: (§. CCCCXII. 27.) 29) unius sane voluntas illam non tollit, adeoque 30) alterutrius partis PERFIDIA non abrumpit obligationem, ceu visum est Grotio *de jure belli & pac. III, 19. 14.* & Pufendorffio *de jure nat. & gent. V, 11. 9.* Nam 31) & ipse, qui fidem non præstat, obligatus manet, quum se sua voluntate obligatione exsolvere non possit: (*per concl.* 29.) & alteri jus est, illum ad implendum pactum cogendi; quamvis 32) si hic jure suo uti nolit, *) procul dubio cesset utriusque obligatio, quippe jam utriusque consensu sublata. (§. CCCCXII. 27.)

*) Potest autem id unusquisque, si alter pactum adimplere nolit. Omni enim bilaterali negotio tacita inest conditio, unum præstiturum, quod promiserit, si & alter ex sua parte pacto sit satisfacturus. (§. CCCLXXIX.) Si ergo hic pacto non satisfecit, deficit conditio, a qua suspensa est obligatio: (§. CCCCI.

(§. CCCCI. 12.) adeoque & ipsa alterius obligatio cessat.

§. CCCCXIV.

Quandoquidem porro qualemcumque pacto circumstantiam addere licet, eæque circumstantiæ a paciscentibus accurate sunt observandæ: (§. CCCCI. 51.) facile intelligitur, 33) obligatione EX DIE concepta, id, quod promissum est, non prius, quam veniente die, peti posse: 34) sin IN DIEM promissum sit, veniente illo die, obligationem ipso jure perimi; *) 35) CONDITIONE porro, a cujus eventu pacti effectus suspensus est, non exsistente, obligationem ex eadem ratione tolli, 36) nisi quis ad adimplendam conditionem paratus, ab ipso paciscente, vel 37) a tertio, sine quo adimpleri non potuit, sit prohibitus. Quintus & sextus modus, lapsus temporis, & defectus conditionis.

*) Itaque denuo fori Romani subtilitates redolet regula jureconsultorum Romanorum, ex contractu stricti juris non posse ad tempus deberi, adeoque obligationem hujusmodi, in certam diem conceptam, perpetuari, nisi quod creditor ultra tempus constitutum aliquid petens exceptione doli mali repelli possit. §. 3. *Inst. de verb. oblig. l.* 4. *pr. D. de serv. l.* 44. §. 1. *D. de obl. & act.* Sunt hæ tricæ fori Romani, quas si quis in jure naturæ quæreret, næ ille mihi magno conatu maximas nugas agere videretur.

§. CCCCXV.

Sunt porro obligationes, quæ contemplatione cujusdam personæ, ejusque qualitatum, contrahuntur. Hæ ergo quum ita sint com- Septimus, mors.

comparatæ, ut vicariam præstationem non admittant. (§. CCCCVII. 5. *) nemo non videt, 38) eas non transire posse ad heredes & successores, adeoque 39) MORTE promittentis exspirare, quale quid in obligatione dispensatorum, mandatariorumque observamus. Non autem 40) hunc modum solvendi obligationem pertinere ad obligationes reliquas, quæ ex bonis possunt adimpleri, 41) quippe quas, tamquam vicariam præstationem admittentes, & ad heredes transferri, æquissimum esse, jam supra demonstravimus. (§. CCCV. 56.)

§. CCCCXVI.

Octavus, status mutatio. Eadem est ratio, si contemplatione certi cujusdam status ad aliquid præstandum simus obligati. Perinde enim est, ac si sub conditione, si duret ille status, promissum esset. Quum ergo, deficiente conditione, & obligatio cesset: (§. CCCCIX. 35.) sequitur sane, 42) ut & mutato statu obligatio, in illo statu unice fundata, cesset, adeoque 43) qui administratorio nomine contraxit, finita administratione, non amplius teneatur. *l. ult. D. de instit. act. l. 26. C. de adm. tut.* Quod tamen 44) de sola obligatione, quæ ex pacto vel lege positiva oritur, non de illa, quam ipsa naturalis ratio hominibus imponit, intelligendum esse, facile intelligitur. *)

*) Sic officia specialia, quæ consul civitati debet, quia ex pacto sunt, cessant, simulac ille consul esse desinit. Sed & officia filiifamilias, quatenus ex lege positiva sunt, cessant, simul ac filius patria potestate exiit. Ex eo enim tempore patri non amplius adqui-

quirit, nec usumfructum bonorum adventitiorum moribus nostris debet. At officia, quæ liberis ipsa naturalis ratio imponit, veluti obsequium, reverentia, gratus animus, etiam soluta per emancipationem patria potestate, durant, nec parentibus, quorum e manu excesserunt liberi, sine injuria denegantur.

§. CCCCXVII.

Quandoquidem porro obligatio cessat, si finis ita sit comparatus, ut obtineri numquam possit: (§. CCCCVI. 2.) fieri non potest, 45) quin is, qui speciem promiserit, illa casu pereunte, liberetur, nisi forte 46) eam æstimato, vel 47) tamquam in solutum promiserit, nec 48) prior obligatio per novationem expresse sublata sit. Præterea quum neminem excuset impossibilitas, qui in culpa vel mora est: (§. CXV. 60.) facile patet, 49) periculum rei promissæ ferre, qui in mora vel culpa est, adeoque 50) ea omnia, quæ supra de periculo rei venditæ diximus, (§. CCCLIII. seq.) hic esse repetenda.

Nonus, rei interitus.

§. CCCCXVIII.

Denique quum & per alium solvere, (§. CCCCVII. 4.) & obligationem alteri remittere, (§. CCCCXI. 23.) & ab ea communi consensu discedere, novamque introducere liceat, quod postremum conventionis genus supra *pactum mixtum* vocavimus: (§. CCCLXXXIX. sequitur, 51) ut quisque alteri priorem obligationem remittere, novamque ejus loco recipere possit, quod negotium NOVATIONEM, &, si de rebus dubiis

Decimus, novatio & delegatio.

& litigiosis contrahatur, TRANSACTIONEM vocamus. 52) Ut creditor debitori & ea lege remittere possit debitum, ut pro eo alius, quem ipse idoneum judicat, substituatur: quod speciatim vocant DELEGATIONEM. 53) Ut novationem disertis verbis, vel signis evidentissimis, 54) delegationem vero, simul consentientibus omnibus, qui ad negotium illud concurrunt, fieri oporteat. Ut denique 55) multum intersit inter *delegationem* & *cessionem*, qua creditor actionem adversus debitorem, hoc etiam inscio & invito, in alterum transfert.



LIBER SECUNDUS.

JUS GENTIUM.

CAPUT PRIMUM.

De Statu Hominis Naturali, & Sociali.

§. I.

HActenus JUS NATURÆ, quo singulorum actiones reguntur, expendimus. Proximum est, ut, promissi memores, etiam JUS GENTIUM, ad principia sua revocatum, veluti in nucleo exhibeamus. (Lib. I. §. XXIII.) Quum vero JUS GENTIUM sit ipsum jus naturale, vitæ hominis sociali, negotiisque societatum & integrarum gentium adplicatum: (Lib. I. §. XXI. 44.) illius indolem perspici sine distincta STATUUM & SOCIETATUM notione non posse; facile patet. Connexio.

§. II.

STATUS generatim est qualitas, per quam res unaquæque limitatur: adeoque qualitates, per quas ipse homo limitatur, recte vocantur STATUS HOMINIS. Quemadmodum vero jam vires animi & corporis ab ipso Deo, hominum conditore, jam actiones eorum liberæ per legem limitantur: ita priorem hominum statum PHYSICUM; *) posteriorem MORALEM adpellamus. Quum itaque jam de jure gentium acturi simus, quod in actionibus liberis dirigendis versatur: nemo non intelli- Quid status hominum physicus & moralis?

telliget, statum hominis non *physicum*, sed *moralem*, directe ad nos pertinere.

*) Sic ex limitationibus illis, ab ipso rerum conditore profectis, est, quod alii sint *masculi*, alii *feminæ*, alii *corpus recte formatum*, alii *monstrosum*; alii *validum* & *robustum*, alii *languidum* ac *debile*; alii *formosum*, alii *deforme* acceperunt: aliis *ingenium perspicax* & *ad omnia factum*; aliis *hebes*, ac *ineptissimum*; aliis pæne *nullum* contigit. Quæ quidem omnia ad statum hominis PHYSICUM, quem jureconsulti *naturalem* vocant, pertinere, res ipsa docet. Contra actiones hominis liberæ per leges aliter limitantur, si quis sit *maritus*, quam si *in cælibatu* vivat, aliter, si *parentis*, aliter si *filii familias*, aliter, si *domini*, aliter si *servi* personam gerat. Quare hæc omnia ad statum hominis MORALEM, qui jureconsultis *civilis* est, referenda sunt, quamvis paulo latius pateat status MORALIS, quam jureconsultorum civilis, ad quem tantum statum *libertatis*, *civitatis*, & *familiæ* referri possent.

§. III.

Quid status naturalis & adventitius?

STATUS porro ille MORALIS, secundum quem homines quam maxime distinguuntur, vel illis connatus est, vel ab aliquo ejus facto pendet. Prior vocatur NATURALIS; posterior ADVENTITIUS. Itaque nobis STATUS NATURALIS est qualitas vel conditio, homini ab ipsa natura, sine facto ejus, imposita, in qua liberæ ejus actiones, prout id natura illius status exigit, lege naturali limitantur. STATUS contra ADVENTITIUS qualitas vel conditio, quam homo sibi facto suo eligit, in qua liberæ ejus actiones, prout id ejus status indoles

doles & conservatio exigit, lege limitantur. *)

*) Et ex illa limitatione contingit, ut uterque STATUS & jura certa hominibus tribuat, & certa iisdem officia imponat. Sic singularia jura atque officia competunt iis, qui in statu naturali vivunt, alia maritis & uxoribus, alia patribus filiisque familias, alia dominis servisque, alia civibus. Et hinc eodem redit definitio status Pufendorffii *de offic. hom. & civ. II,* I. I. STATUM in genere esse *illam conditionem, in qua homines constituti intelliguntur ad certum genus actionum obeundum, quem etiam peculiaria fere jura comitantur.*

§. IV.

Naturalis status hic non opponitur statui brutorum, nec contra naturali.

Non ergo hic 1) statum NATURALEM opponimus statui brutorum, quæ diversa a brutis natura magis ad *statum physicum*, quam *moralem*, pertinet: * (§.II.) nec 2) statui naturali repugnanti, qualem sibi statum servorum fingebant jureconsulti: §. 2. *Inst. de jure pers.* sed 3) statui sociali & civili, quippe quorum utrumque facto suo sibi aliisque imponunt homines, & quorum uterque vere est adventitius. (§. III.) Hic vero qualis fuerit, jam paullo accuratius, adhibita in consilium ratione, erit considerandum, quum unusquisque inde sit perspecturus rationem, cur homines plerique, relicto illo statu naturali, sibi alios, quamvis cum variis molestiis conjunctos, adsciverint.

*) Equidem & ex hoc hominum statu, in quo a creatore sunt constituti, dum eos eximia præ ceteris animalia esse voluit, officia

quædam elicit Pufendorff. *ibid.* §. *III.* veluti *quod homo debeat auctorem sui agnoscere, colere, & ipsius opera admirari, ac diversa plane ratione a brutis vitam suam exigere.* Quale quid & Simplicio *ad Epictet. Cap. LXXIX. p.* 331. in mente venisse videtur, dum precatur Deum, ὑπομνησθῆναι τῆς ἑαυτοῦ εὐγενείας ἧς ἠξιώθημεν παρὰ αὐτοῦ· *ut recordari se faciat nobilitatis, qua ille nos homines dignatus sit.* Sed ad hæc omnia similiaque officia non ideo, quod aliquid eximium præ brutis accepimus, sed ex voluntate Dei O. M. omnis justitiæ fonte (Lib. I. §. LXII. 2.) obligamur, ac proinde illa supra ex hoc limpidissimo fonte a nobis jam sunt derivata. (Lib. I. §. CXXVI. §. CXLIX.)

§. V.

Est ille status æqualitatis.

Observavimus jam supra, (Lib. I. §. LXXXVIII. 52.) omnes homines, quamvis alter altero perfectior imperfectiorque esse possit, natura tamen sibi invicem esse æquales. Et quis, quæso, id in dubium vocet, quum omnes iisdem partibus essentialibus, puta mente & corpore, constent? Ex eo vero sequitur, 4) ut status naturalis sit status æqualitatis, ac proinde 5) eorum, qui in illo vivunt, nemo altero vel superior sit, vel inferior, &, quod consequi inde necesse est, 6) nec imperio, nec subjectioni 7) immo nec ulli dignitatum discrimini in illo locus sit: adeoque recte scripserit Ulpianus: *Quod ad jus naturale attinet, omnes homines æquales sunt. l.* 32. *D. de reg. jur.* Addantur *l.* 4. *D. de just. & jur. l.* 12. §. 3. *D. de accusat. l.* 64. *D. de condict. indeb.* *)

*) Mu-

*) Mutuatos hæc jureconsultos esse a Stoicis, observat Merillius *Observ.* I, 15. Et passim sane similes Stoicorum sententiæ exstant apud Arrian. *diss. Epictet.* I, 13. & Senecam *Epist. XLVII. & de benef.* III, 22. quas ipse laudavit Merillius. Enimvero commune potius omnibus philosophis & poetis fuit hoc principium, quod non potuerunt non adoptare, quicumque naturam hominis paulo attentius sunt contemplati. Huc sane pertinet illud Euripidis *in Hecuba* v. 291.

Νόμος δ' ἐν ὑμῖν τοῖς τ' ἐλευθέροις ἴσος
Καὶ τοῖσι δούλοις αἵματος κεῖται πέρι.
Lex enim vobis & liberis æqua
Et de servili sanguine natis lata est.

nec non fragmentum Varronis apud Nonium Marcell. II, 98. *Natura in humanis omnia sunt paria*: ut alia aliorum ejusdem sententiæ testimonia nunc prætermittamus, quorum sane complura hic accumulare liceret, si jam id ageremus.

§. VI.

Quumque in statu naturali, ut inter æquales, nec imperio, nec subjectioni locus sit: (§. V. 6.) consequens est, 8) ut status naturalis sit status libertatis, *) in eoque 9) nec subjectioni politicæ, nec, quæ jure gentium introducta est, servituti locus fuerit. 10) Ut in eo statu exsulare oporteat leges positivas humanas, itemque 11) magistratus, 12) pœnas, & 13) quidquid sine alterius præ altero prærogativa potestateve intelligi non potest. Itemque libertatis.

*) LIBERTAS nobis est facultas omnia agendi suo arbitrio, & in suam utilitatem. Ea vel POLITICA seu CIVILIS est, quando quis

superiorem non agnoscit, cujus arbitrio, & in cujus utilitatem quid agere vel omittere teneatur: vel JURIS GENTIUM, qua gaudent, qui in nullius domini potestate sunt, nec ejus arbitrio & in ejusdem utilitatem omnia agere coguntur. Priori ergo libertati, quam politicam vocavimus, SUBJECTIO; posteriori, quam juris gentium esse diximus, SERVITUS opponitur. Addidit illustris Thomasius *in Not. ad Inst. pag.* 13. tertiam libertatis speciem, puta NATURALEM, quæ §. 2. *Inst. de jure pers.* definitur. Sed quum ea, ipso fatente viro doctissimo, oppositum non habeat, & magis ad statum hominis physicum, quam moralem referenda sit: ejus hic nulla habenda erit ratio.

§. VII.

In eo tamen vigere oportuit jus naturæ.

Quia vero in statu illo & leges positivas humanas, & magistratus, & pœnas, ideo exsulare oportebat, quod omnes homines essent inter se æquales, (§. VI. 10. sequ.) ea vero ratio non cadit in jus illud sempiternum, ab ipso Deo immortali constitutum: satis patet, 14) hominum actiones & in statu naturali lege naturali regi, 15) eosque, qui in illo vivunt, non minus, quam nos, qui status adventitios adscivimus, ad Deum colendum, eique obtemperandum, 16) ad se ipsos amandos, conservandos, perficiendos, 17) alios denique homines, tamquam se ipsos, diligendos, 18) neminem lædendum, 19) suum cuique tribuendum, quin & 19) ad omnia humanitatis ac beneficentiæ officia aliis præstanda, esse obligatos.*)

*) Habes hic præcipuum argumentum, quo jam supra hypothesin Pufendorffii de socie-

tate,

tate, juris naturalis fonte ac scaturigine, profligavimus. (Lib. I. §. LXXV. 27.) Ponit vir doctus, jus naturæ esse ex custodia socialitatis, ad societatem vero homines ipsa necessitate esse impulsos. At officia erga Deum & seipsum præstare tenebatur homo etiamsi solus in hoc terrarum orbe viveret: aliis quoque hominibus obligatus erat ad omnia officia justitiæ, humanitatis, & beneficentiæ præstanda, etiamsi cum his nullo societatis vinculo fuisset conjunctus, sed quisque suas sibi res seorsum habuisset. Quo ergo colore vir doctus ex societate repetere potuit jus, quod maximam partem & sine statu sociali inter homines locum fuisset habiturum?

§. IX.

Ac proinde in eo statu non fuit jus omnibus in omnes, nec iste status fecit ex hominibus bruta.

Ex quo simul intelligitur, 20) quam absurde HOBBESIUS omne jus ex pacto derivet, ac proinde 21) hominibus in statu naturali viventibus jus in omnes & omnia tribuat, vel, 22) quod perinde est, omne jus naturæ ex statu naturali veluti proscribat & in exsilium agat: (Lib. I. §. LXXIII.) & 23) non minus rationem fugere scriptores veteres, dum talem sibi finxerunt statum naturalem, in quo viventes homines parum discreparint a brutis, quippe nullo juris vinculo inter se colligati. *)

*) Ita statum naturalem describit Cicero *pro P. Sextio cap. XLII. Quis vestrum ignorat, ita naturam rerum tulisse, ut quodam tempore homines nondum neque* NATURALI, *neque civili* JURE *descripto, fusi per agros ac dispersi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu ac viribus per cædem ac vulnera eripere aut retinere potuissent? Atque inter hanc vi-*

vitam, perpolitam humanitate, & illam immanem, nihil tamen intereſt, quam JUS *atque* VIS. Et Horat. *Serm. I, 3. v. 99. ſeq.*

Quum proceſſiſſent primis animalia terris
Mutuum & turpe pecus: glandem atque cubilia propter
Unguibus & pugnis, dein fuſtibus, atque ita porro
Pugnabant armis, quæ poſt fabricaverat uſus.
Donec verba, quibus voces ſenſuſque notarent,
Nominaque invenere, dehinc abſiſtere bello,
Oppida cœperunt munire, & condere LEGES,
Ne quis fur eſſet, neu latro, neu quis adulter.

Similia paſſim habent veteres, quæ operoſe collegit Puſendorff. *de jur. nat. & gent. II, 2. 2.* Sed fictio hæc eſt, & quidem parum veroſimilis. Quamvis enim facile largiamur, in ſtatu illo naturali valde obbruteſcere potuiſſe humanum genus, idque in integris gentibus & hodie fieri animadvertamus, & olim factum eſſe, memoriæ prodiderint ſcriptores, veluti de Hunnis Ammianus Marcellin. *Hiſt. XXXI, 2.* inde tamen non ſequitur, ut in ſtatu naturali juris naturæ cognitio & obligatio plane nulla fuerit.

§. X.

In ſtatus naturali omnibus eſt jus belli.

Quumque, ubi acriora legum vincula, magiſtratuum poteſtas, & pœnæ exſulant, quod in ſtatu naturali fieri diximus, (§. VI. 10. ſequ.) ibi & oppreſſis nullum, niſi in ſeipſis, præſidium eſſe poſſit: conſequens eſt, 24) ut in ſtatu naturali cu vis ſit jus, omnem vim atque injuriam vi propulſandi, 25) idque, quod alter jure perfecto debebat, vi extor-

extorquendi: non autem 26) alterum cogendi ad officia humanitatis ac beneficentiæ præstanda, * (Lib. I. §. LXXXIV. 47. nisi 27) vel hic se ad ea præstanda pacto ultro obstrinxisset, (Lib. I. §. CCCLXXXVI. 2.) vel 28) extrema necessitas aliquem adegisset, ut res alienas contrectaret, easque in suos usus converteret, (Lib. I. §. CLXX. 75.) 29) maxime si talia essent officia, quæ ab altero, nisi inhumanissimus fuisset, sine aliquo detrimento suo potuissent præstari. (Lib. I. §. CCVI. 4. sequ.)

*) Non ergo excusari potuisset vis Davidis, quam minabatur Nabali, officia beneficentiæ sibi deneganti, si vel maxime ille in statu naturali vixisset. *I. Sam. XXV*, 21. 22. Non enim aliunde obligatus erat Nabal, quantumvis stolidissimus, ad commeatum Davidi gratis submittendum, quam ex lege gratitudinis. Ad eam vero cogi neminem posse, jam supra observavimus, nisi ingratitudo sit prægnans & cum injuria conjuncta. (Lib. I. §. CCXXVII. 42. *) Extrema vero necessitas vim quidem excusasset, non autem vindictam, quam anhelabat Davides, quum Nabal nondum ei, commeatum auferenti, restitisset, sed tantum eum denegasset petenti, quod eum jure suo facere potuisse, maxime de justitia caussæ non omnino convictum, nemo non intelligit.

§. XI.

Quum denique & in statu naturali ad officia humanitatis ac beneficentiæ cogi nemo posset, adeoque ei opus esset pactis, qui certus de illorum præstatione esse vellet: (§. X.

Præcipue vero in hoc statu pactis opus erat.

(§. X. 26. sequ.) sequitur, 30) ut & in statu illo omnia, quæ tum de officio paciscentium, tum de jure commercii & de contractibus diximus, locum habuerint, vel habere saltim potuerint: quin 31) sæpe homines & illa, quæ jure perfecto deberentur, pactis intervenientibus, a debitoribus sibi stipulari debuerint, adeoque 32) nullum fortius fuerit vinculum, quo homines in isto statu continerentur, quam pactorum religio, 33) eoque laxato ruptove, statim labasci ac rumpi oportuerit amicitiam.

§. XII.

An tanta sit hujus status miseria, quanta vulgo jactatus?

Quibus positis, facile intelligitur, 34) quamtumvis ab Hobbesio, ipsoque Pufendorffio, hic status, tamquam miserrimus depingatur, pleraque tamen, quæ in illo desiderant, ac horrent, non tam ipsi statui, quam hominum malitiæ esse tribuenda: 35) ob quædam etiam perperam reprehendi hunc statum, veluti ob solitudinem, inopiam, famis, frigorisque periculum, ruditatem, virium propriarum imbecillitatem, ac bella inter homines perpetua, quum 36) ea omnia in statu naturali non minus, quam in civili, potuissent evitari, si homines rectam rationem sequi voluissent, *) & 37) in statu civili æque difficulter, ac in naturali eviten-tur, si homines rationem sequi nolint. Titius *Obs. ad Pufend. de offic. hom. & civ. II. I. 9.*

*) *Solitudo* enim non concipi potest, nisi inter paucos & brevi tempore. *Inopia*, *fames*, *frigus* non magis premere potuerunt homines in statu naturali, quam in civili, quum nihil

nihil obstiterit, quo minus & res necessarias occuparent, & commercia aeque commode, ac in civitatibus, instituerent, & nondum nota esset illa dignitatum inaequalitas, quae luxuriam, matrem inopiae, peperit. *Ruditati* ac ignorantiae medemur per culturam rectae rationis. Cur vero rationem non aeque excolere potuissent homines, in statu naturali, quam in civili, viventes? At plerumque candor vitaeque simplicitas pro barbarie; adfectatum elegantiae studium pro cultiore vita venditatur. Praeterea quum & hodie *virium propriarum imbecillitati* non aliter medeamur, quam per pacta & foedera: quidni idem in statu naturali fieri potuisset? Denique si *bellum* inter status naturalis incommoda referendum est: nihil sane praecipuum habebit status civilis, quippe quo factum est, ut quum olim singuli cum paucorum periculo vires inter se periclitarentur, hodie integrae gentes cum myriadum interitu in se invicem saeviant. Eat nunc aliquis, & statum naturalem civili deteriorem esse, dicat, quum hic iisdem, quibus ille; ille paene non iisdem, quibus hic, incommodis fuerit obnoxius.

§. XIII.

Itaque non eximia quaedam status naturalis miseria, (§. XII.) sed partim spes majoris securitatis commoditatisque, partim ipsa hominum malitia effecit, ut in societates coalescerent: ceu paulo post erit dicendi locus. Quumque in statu naturali non fortius sit vinculum, quo homines contineantur, quam pacta & conventiones: (§. XI. 32.) consequens est, 38) ut pactis vel conven- *Quamobrem homines illi paulatim statum socialem praetulerint?*

tio-

tionibus constitutæ sint societates. Quumque pauciores facilius, quàm multi, in unum placitum consentire soleant: 39) in societates primum simpliciores, deinde & in magis compositas, paulatim coaluisse homines, opinabile est. *)

*) Idque & ipsa historia sacra satis confirmat. Primum enim Adamum & Evam in societatem matrimonialem, omnium simplicissimam, coiisse, notum est ex *Gen.* II, 22. 23. Inde mox nati liberi, *Genes.* IV, 1. 2. adeoque exorta est nova societas, paulo magis composita, inter parentes & liberos. Servi tum concipi non possunt, nisi dixeris, protoplastos ipsos liberos vel nepotes suos in servitutem redegisse. Immo quum Noachus tantum cum uxore, filiis & nuribus servatus in arca legatur: *Genes.* VI, 18. probabile sane est, tunc temporis saltim pios nondum familias servorum aluisse: quum contra de Caini posteris ob locum *Genes.* VI, 4. dubitari vix possit, quin homines alios oppresserint, & in servitutem redegerint. Denique & civitatis, societatis omnium maxime compositæ, vestigium jam *Genes.* IV, 17. reperimus. Ut adeo certissimum videatur a societatibus simplicissimis progressum paulatim factum esse ad magis compositas, & ab his ad maxime compositam, quæ civitatis vel reip. nomine venire solet.

§. XIV.

Quid societas, & status socialis,

Et hic quidem per SOCIETATEM intelligimus consensum duorum pluriumve in eumdem finem, eademque media, quæ ad finem illum obtinendum sunt necessaria. Quamdiu

liu ergo ille consensus durat, tamdiu durat
ocietas: simul ac ii, qui antea in eumdem
inem eademque media consenserant, suum
quisque finem intendit, soluta censetur illa
ocietas, & res quisque suas sibi habere incipit. *) Unde & STATUS, in quo durante societate vivunt homines, SOCIALIS vocari solet.

*) Quod non ita accipi velimus, ac si unius dissensu statim & pactum, quo inita est societas, irritum sit, quod supra jam refellimus: (§. CCCLXXXII. 217.) sed quod iste a reliquis non amplius, tanquam socius possit considerari, qui cum reliquis nec in eumdem finem, nec in eadem media conspirat, eumque animum suum signis luculentis testatur. Hinc manet quidem reliquis ex illa conventione jus, alterum ad servanda promissa adimplendasque leges conventionis, vel, si id fieri non possit, ad resarciendum damnum, præstandumque, quod interest, adigendi: at is non potest socius amplius dici, cui non amplius competit socii definitio, ex quo vinculum illud, quod socios continet, tam nefarie abrupit.

§. XV.

Quandoquidem ergo quælibet societas ad certum finem tendit, (§. XIV.) fines vero diversissimi sunt: sequitur profecto, 40) ut & societatum esse possint diversissima genera, adeoque, 41) si finis justus licitusque sit, etiam societas JUSTA & LICITA; sin ille injustus ac illicitus, hæc quoque INJUSTA & ILLICITA merito habeatur: (Lib. I. §. CCCXCVIII. 38.) ac proinde turpissimæ sunt societates latronum, piratarum, dardanario-

Societates ratione finis diversissimæ.

nariorum, & similes. 47) Ut societates omnes finibus discernantur, *) quumque ex fine de mediis judicandum sit, 43) jura officiaque sociorum ex ipso societatis fine merito sint æstimanda.

*) Sic vidimus supra contractum societatis, cujus finis erat commune lucrum. (Lib. I. §. CCCLXXIX.) Alius vero est finis societatis matrimonialis, alius parentum & liberorum, alius dominorum & servorum, alius denique maxime illius societatis civilis, quam vocamus rempublicam. Quot ergo sunt fines, totidem diversas societatis, & quot societates, totidem fines esse oportet. Huc pertinet insignis locus, quo Aristoteles auspicatur opus *Politicum* I. 1. Ἐπειδὴ πᾶσαν κοινωνίαν ὁρῶμεν ἀγαθοῦ τινος ἕνεκεν συνεστηκυῖαν, τοῦ γὰρ εἶναι δοκοῦντος ἀγαθοῦ χάρις πάντα πράττουσι πάντες, δῆλον, ὡς πᾶσαι μὲν ἀγαθοῦ τινος στοχάζονται. *Quia omnem communionem boni alicujus caussa constitutam, videmus: (ejus enim, quod videtur bonum esse, gratia omnes omnia agunt,) perspicuum est, omnes bonum aliquod propositum habere.*

§. XVI.

Itemque ratione consensus vel ultroneæ, vel coactæ.

Quumque sine consensu non intelligatur societas: (§. XIV.) hic vero vel sit ultroneus, vel vi extortus, quem coactum adpellamus, & ratihabitatione convalescere posse, supra ostendimus: (Lib. I. §. CCCXLV. 29.) consequens est, 44) ut & societatum aliæ sint ULTRONEÆ, aliæ COACTÆ, nec 45) has ideo statim injustas dicendas esse, quod earum origo vitiosa fuerit, si postea ii, qui coacti societati dederunt nomen, expresse vel tacite

cite

e (Lib. I. §. CCCLXXXI. 10.) rem ratam buerint. *)

*) Sic rata inter Romanos & Sabinas, interque Benjaminitas & Siloitarum filios *Judic. XXI, 21. sequ.* erat societas matrimonialis, quamvis initium ejusdem ob vim injustam esset vitiosum, quia postea ipsæ raptæ rem ratam habuerunt, neque dirimi voluerunt, male licet conciliata matrimonia. Dionys. Halicarn. *Antiq. Rom. Lib. II. p.* 110. Sic & coacta plerumque inter dominos & mancipia, bello capta, erat societas: & tamen aliquando dominorum humanitas & mansuetudo efficiebat, ut non inviti servirent, idque serio dicerent, quod apud Plautum *Cap. II. v.* 21. aliquis dolose ait:

Quamquam non fuit multum molesta servitus:
Nec mi secus erat, quam si essem familiaris filius.

Conf. *Exod. XXI, 5.*

§. XVII.

Præterea quum consensus alius sit expressus, alius tacitus, qui ex facto colligitur, qualis est etiam patientia: (Lib. I. §. CCCXCI. 10.) sequitur, 46) ut & societates vel EXPRESSO, vel TACITO, consensu ineantur, & 47) perinde sit, ac si consensissent, qui postea cum aliis in societate vivunt, ad eumdem finem consilia cogitationesque suas conferunt, mediis quoque iisdem, ac alii, ad finem illum adsequendum necessariis, utuntur. Quin, quum aliquando ex ipsa rei natura, alterum consensisse judicemus: (Lib. I. §. CCCXCI. 11) 48) etiam ex PRÆSUMTO consensu aliquando nasci societatem, satis intelligitur. *)

Eadem consensu vel expresso, vel tacito, vel præsumto, constituuntur.

*) Ta-

*) Talis est societas inter parentes & liberos. Tantum enim abest, ut hi diserte consenserint in hanc societatem, eo tempore, quo in illam pervenerunt, ut tum ne consentire quidem potuerint. Et quamvis postea rei paulo intelligentiores, consentire possent, si vellent: tantum tamen abest, ut omnes hunc consensum verbis factisve testentur, ut plures dissentiant, frænaque mordere non dubitent. Nihilominus tamen ideo non dirimitur societas, quia ipsa liberorum educatio hanc societatem requirit, præsumiturque, liberos non nolle posse cum parentibus in societate vivere, sine qua ipsi nec conservari, nec commode educari possent.

§. XVIII.

Aliæ poro simplices, aliæ compositæ.

Aliquando contingit, ut non solum singuli homines, sed & totæ societates eumdem finem intendant, eademque media sibi ad adsequendum communem finem necessaria esse, intelligant. Quum ergo consensus in communem finem, eademque media sit societas: (§. XIV.) consequens est, 49) ut non modo singuli, sed & integræ societates, in societatem coire possint, adeoque 50) societates sint vel SIMPLICES, quas homines singuli, vel COMPOSITÆ, quas societates simpliciores ineunt, quæ tunc tamquam socii considerantur. Quin 51) ex eadem ratione patet, societates etiam jam tum compositas coalescere posse in majores, & maxime compositas, atque 52) ita fieri, ut societates quædam ex multis hominum non millibus sed myriadibus, consistant. *)

*) Il-

Illustrat hæc omnia experientia. Simplissimæ societates sunt conjugum, parentum liberorum, dominorum & servorum. Ex s societatibus omnibus, inter se consocias, nascitur societas composita major, quam icamus FAMILIAM. Ex multis familiis conciatis PAGI, VICI, URBES; ex pluribus pas, vicis, urbibus integræ CIVITATES vel SPUBLICÆ; ex pluribus rebuspublicis SYEMATA CIVITATUM vel respublicæ Achaicæ sistunt. Vide Cicer. *de offic. I*, 17. Nimim si minores simplicioresque societates non fficiunt fini adsequendo, ex plurium conciatione majores & magis compositas nasci, cesse est. Hinc bene observat Justinus *Hist.* I. inito *intra suam cuique patriam regna ita esse*, idemque testantur exempla Chanæorum, Phœnicum, Græcorum, Gallom, Germanorum, Britannorum, quorum ovincias olim in plurima regna, pluresque vitates, scissas fuisse, ex *Genes. XIV*, 1. *Jos. II*, 7. *Jud. I*, 7. Strabone *Geogr. XVI. p.* 519. isque scriptoribus constat. Sed paulatim ıres civitates, vi oppressæ, majorem cum is civitatem constituere cœperant: aliæ, minente a vicinis periculo, fœdere junctæ systema aliquod rerumpublicarum majus luerunt. Ita Amphictyonum concordia ædorum potentiam concussit, & Achajæ, alioquin satis exiguæ, solo sociorum nsensu valuerunt. Vid. Jo. Henr. Boecler. *concilio Amphictyonum*.

§. XIX.

ınique, qui in unum finem eademque a consentiunt, vel æquales sunt, vel uales. 53) Illi tamquam pares media, communem finem adsequendum necessaria, **Aliæ denique æquales; aliæ inæquales.**

ria, communi consensu inveniunt, adeoque 54) inde nascitur societas AEQUALIS. In his 55) uni pluribusve id negotii datur, ut de fine mediisque, ad finem adsequendum necessariis, soli dispiciant, & tunc 56) ea societas est INAEQUALIS, quam & RECTORIAM vocant. Res ipsa autem & ingenii humani indoles unumquemque convincet, 57) quo major est societas, eo minus fieri posse, ut tanta sociorum multitudo media necessaria communi consensu & suffractio inveniat, adeoque, 58) quo major est societas, eo magis eam esse debere rectoriam ac inaequalem.*)

*) Hinc experientia docet, quo majora sunt imperia, eo minus juxta illa consistere libertatem, &, gliscente nimis imperio, prolatisque civitatis finibus, saepe ipsam necessitatem subigere homines, libertatis alioquin amantissimos, ut adductius regi se patiantur. In magna enim, at libera & aequali societate, quia pars major meliorem vincit, non possunt non saepe prava consilia capi; fieri etiam vix potest, ut non procax libertas civitatem misceat, sociique in plures factiones distrahantur. Tunc vero *discordantis patriae plerumque non aliud remedium est, quam ut ab uno regatur*, ceu de republica Romana, jam ab Augusto occupata, judicabant prudentiores apud Tacit. *Annal.* I, 9.

§. XX.

Omnis societas est una persona moralis.

Ceterum cujuscumque generis sit societas, ex ipsa definitione patet, eam ad adsequendum eumdem finem, eademque adhibenda media, esse comparatam. (§. XIV.) Quum

Quum vero consentire in eumdem finem, eademque media non possint, nisi qui idem volunt, nec idem velle possint, nisi qui finem bonum, mediaque fini accommodata esse, intelligunt: (Lib. I. §. XXXII. 8.) consequens est, 59) ut singularum societatum concipienda sit una voluntas, unusque intellectus, adeoque 60) singulæ veluti unam personam, quam ad differentiam suppositorum physicorum *moralem* vocamus, constituant. *)

*) Sic Cicero *de Offic. I,* 17. observat, per omnem amicitiam, adeoque & societatem, *ex pluribus fieri unum*, idque ideo, quod omnes *unum & idem sentiant*. Add. *Catilin. IV,* 7. At luculentissime Apulejus *de habit. doctr. Plat. Lib. II. p.* 25. *Civitatem esse,* ait, *conjunctionem inter se hominum plurimorum, in quibus sint regentes alii, alii deteriores, conjuncti inter se concordia, atque inde sibi opem atque auxilium deferentes, iisdem legibus, rectis tamen officia sua temperantes, unamque civitatem iisdem moribus illam futuram, &* EADEM VELLE *atque* EADEM NOLLE *incolarum mentes adsueverunt*. Ceterum naturam personæ moralis disces ex Senecæ *Epist. CII.* itemque ex *l.* 30. *D. de usurpat. & usucap.*

§. XXI.

Si vero unaquæque civitas veluti unam personam constituit: (§. XX. 60.) consequens est, 61) ut & iisdem legibus, ac homines singuli, vel personæ physicæ, regantur, *) adeoque 62) officia omnia, quæ jus naturæ hominibus singulis præscribit, a societatibus quo- Ergo eadem societatum jura & obligationes sunt, ac singulorum hominum.

quoque, tum majoribus, tum minoribus, religiose sint observanda. 63) Ut contra, quæ personis singulis competunt, jura etiam societatibus competant, & socii res juraque, quæ ad societatem pertinent, communia habeant; immo 64) & adfectiones personarum & corporum non incommode tribuantur societatibus, adeoque 65) illæ eleganti satis metaphora & VIVERE, & ÆGROTARE, immo & MORI & INTERIRE dicantur. Vid. Koehler. *Spec. jur. gent. I. §. XX. sequ.*

*) Hoc ipso confirmatur, quod jam supra ostendimus, JUS GENTIUM nihil aliud esse, quam ipsum jus naturæ vitæ hominis sociali, negotiisque societatum & integrarum gentium adplicatum. (Lib. I. §. XXI. 44.) Et recte jus gentium *jus naturale societatum* vocat laudatus Koehler. *ibid.* §. *XXIV.* Ex quo simul patet, quam male ii subducant rationes, qui societates majores, veluti imperia & resp. ab obligatione juris naturalis veluti absolvunt, omniaque justa putant imperantibus, quæ illis vel reip. conducant. Unde merito exsecrandum illud Cæsaris apud Ciceronem *de offic. III,* 21.

Si violandum est jus, regnandi gratia
Violandum est, aliis rebus pietatem colas.

Plura de pestilentissimo hoc pseudopoliticorum principio dixit Hert. *Polit. pæd.* §. *XIII. p.* 22, *seq.*

§. XXII.

Sociorum obligatio ratione societatis, & societatis

Ex eodem principio merito colligimus, 65) unumquemque socium obligatum esse ad actiones suas communi societatis fini attemperandas, adeoque 66) illum injuriam face-

facere sociis, qui ex eorum incommodo fructum capit, vel 67) aliquid agit, quod fini societatis adversatur, vel 68) reliquos socios lædit; ac proinde nec injuriam illi fieri, si & ad resarciendum damnum, & 69) ad officia socii in posterum accuratius observanda, malo quodam passionis, quod pœnam vocant, adigatur, (Lib. I. §. CCXL 120.) Denique 70) non posse vitio verti socio, si vel socium, tam male conciliatum, a se segreget, vel 71) ipse excedat societate, in qua nec finis communis, nec mediorum, ad hunc finem necessariorum, ratio habetur. jus ratione sociorum,

§. XXIII.

Denique ex eodem principio patet, 72) societatem quidem NEMINEM LÆDERE, & 73) SUUM CUIQUE TRIBUERE; non tamen 74) alterius privati, vel alterius societatis, utilitatem suæ anteponere debere. Quum enim quælibet societas unam personam moralem constituat, (§. XX. 60.) eique idem jus, quod singulis personis physicis competat, (§. XXI. 63.) nulla autem persona physica alteram magis, quam seipsam amare, (Lib. I. §. XCIV. 65.) vel ei officia humanitatis, quæ sibi, vel amicis, noxia futura sint, præstare teneatur: (Lib. I. §. CCXVIII. 13.) etiam societas alteri hujusmodi officia cum detrimento suo præstare, vel utilitatem alienam propriæ anteponere, non tenetur. *) Ratione aliorum.

*) Ita inhumanos non dixeris unius societatis mercatoriæ contribules, si alteri societati, vel privato, monopolium concedere nolint. Id enim cum manifesto totius societatis suæ detrimento esset conjunctum.

Nec quisquam justum piumque bellum gessisse dixerit Cimbros, Teutones, Helvetios, qui novas quæsituri sedes, quasi jure quodam suo postulabant, ut Romani illis loco cederent, certosque terræ tractus, quos ipsi occuparent, adsignarent. Id enim sine maximo propriæ reip. detrimento illis concedere non poterant Romani. *Quas enim terras daret populus, agrariis legibus intra se dimicaturus?* inquit Florus *III*, 3. Et Tencteris atque Usipetibus, similia petentibus, recte respondit Cæsar: *Nullos in Gallia vacare agros, qui dari tantæ præsertim multitudini sine injuria possint.* Cæsar *de bello Gall. IV*, 8.

§. XXIV.

Ratione societatum majorum. Similiter demonstrari potest, 75) in compositis societatibus minorum utilitatem majorum fini non repugnare, immo eamdem cedere debere utilitati majorum. Quia enim minores societates tunc considerantur tamquam singuli socii, (§. XVII. 50.) socii vero singuli in unum eumdemque finem communem eademque media consentire, (§. XIV.) nec propriam utilitatem fini communi societatis anteponere tenentur: (§. XXII. 66.) etiam minores societates, quæ in majorem, magisque compositam societatem coaluerunt, nihil, quod majori illi societati manifesto refragetur, agere, salva justitia, possunt. *)

*) Sic familiæ non parum prodesset immunitas a tributis & muneribus quibuscumque personalibus. At quia hæc utilitas societatis simplicioris cum detrimento majoris, puta reipublicæ, esset conjuncta: nemo hu-

jus

jus rectores dixerit injuriam facere familiæ, si immunitatem flagitanti repulsam det: quum contra reprehensionem prudentum procul dubio incurrant principes & magistratus, qui singulis hominibus familiisve consulturi, nervos reip. incidere non dubitant. Hinc quum Nero dubitaret, an cuncta vectigalia omitti juberet, idque pulcherrimum donum generi mortalium daret: *impetum ejus attinuere senatores*, DISSOLUTIONEM IMPERII *dicendo*, *si fructus*, *quibus respublica sustineretur*, *deminuerentur*. Tacit. *Annal.* XIII, 50.

§. XXV.

Postremo quum in societatibus sociorum omnium officia ex ipso cujusque societatis fi... æstimanda sint, (§. XV. 43.) satis patet, ...) esse hanc veluti omnium legum, qui... societates continentur, summam: AD ...IA EA AGENDA OBSTRICTOS ESSE SOCIOS, ... QUIBUS FINIS, QUEM SOCIETAS INTENDIT, ...INERI NEQUEAT: contra 77) EA OMNIA ...E FINI SOCIETATIS ADVERSENTUR, OMITTEN... ESSE: adeoque 78) recte dici, societatis ...isque salutem supremam sociorum legem debere. De officiis sociorum axiomata generalia.

CAPUT II.

... officiis societatis conjugalis observandis.

§. XXVI.

...Elle Deum, ut genus humanum propagetur, eorumque numerus, qui quotidie Conjugium est societas licita

& simplicissima. tidie debitum naturæ reddunt, nova prole suppleatur, *) vel inde patet, quod alias finis, quem ille in producendo genere humano intendit, non obtineretur. (Lib. I. §. LXXVII. 31.) Qui ergo illum finem ob oculos habent, finem bonum intendunt, simulque media, per quæ ille finis obtineri potest, adhibere tenentur. Quum vero obtineri finis ille non possit, nisi masculus & femina in concubitum consentiant: consequens est, 1) ut conjugium sit societas, (§. XIV.) eaque, 2) quia ad finem bonum & Deo gratum comparata est, licita & honesta, (§. XV. 41.) & 3) quia ex paucissimis hominibus diversi sexus constat, simplicissima dicenda sit. (§. XVIII. 50.)

*) Hinc Græci societatem conjugalem recte vocarunt τὴν συγκαθεστάτην τῶν κοινωνιῶν, *exordialem reliquarum societatum*, & quasi quoddam generis humani seminarium, quia sine ea genus humanum fuisset *unius ætatis*, uti de populo Romano ab uxoribus destituto loquitur Florus *Hist. I, 1.* Rem plane φιλοσοφικῶς expressit Seneca tragœdus *in Hippolyto v. 466.*

Providit ille maximus mundi parens,
Quum tam rapaces cerneret fati manus,
Ut damna semper sobole repararet nova.
Excedat, agedum, rebus humanis Venus,
Quæ supplet ac restituit exhaustum genus:
Orbis jacebit squallido turpis situs.

Et paucis interiectis *v. 478.*

Cælibem vitam probet
Sterilis juventus: hoc erit, quidquid videt,
Unius ævi turba, & in semet ruet.

§. XXVII.

Eius finis … modo. Quum tamen finis Dei, tamquam auctoris

s humani generis, non solum in eo consi- procreatio, seu educatio sobolis.
at, ut homines exsistant, sed & ut veræ
:licitatis sint participes: (Lib. I. §. LXXVII.
1.) sequitur, 4) ut non solum procrean-
ı, sed & ita educanda sit soboles, ne po-
ıs in inutilia terræ pondera, quam in ido-
:a membra humani generis, adolescat.
uumque officium istud educandi sobolem
:mini incumbere possit, quam parentibus,
ıibus ipse Deus ideo tenerrimum ejus amo-
m impressit: *) merito inde colligimus,
) eos non modo procreationem sobolis,
rum etiam commodam ejusdem educatio-
m, tamquam finem matrimonii, sibi ob
ulos ponere debere, adeoque 6) genui-
m conjugii finem esse PROCREATIONEM COM-
DAMQUE EDUCATIONEM SOBOLIS.

) Adeo *ipse naturalis stimulus parentes ad liberorum suorum educationem hortatur*, observante Justiniano *l. un.* §. 5. *C. de rei uxor. act.* immo non homines tantum, sed & ipsa bruta animalia, quæ curam fœtus non abjecere, prius animadvertimus, quam ipse victum quærere, seque adversus aliorum animalium injurias defendere possit. Quum ergo Deus, tamquam ens sapientissimum, nihil omnino frustra faciat, & hic instinctus quem in hominibus brutisque deprehendimus, non alium finem habere possit, quam t illo parentes ad educandam curandamque obolem impellantur: illam curam nobis demandare voluisse Deum, tam certum est, uam quod certissimum. Recte ergo Euripides *in Medea v.* 1098,

Οἷσι δὲ τέκνων ἔστιν ἐν οἴκοις,
Γλυκερὸν βλάστημ', ἐσορῶ μελέτῃ

Κατατρυχομένους τὸν ἅπαντα χρόνον.
Πρῶτον μὲν, ὅπως θρέψωσι καλῶς,
Βίοτόν θ' ὁπόθεν λείψωσι τέκνοις.
Sed quibus in ædibus est liberorum
Dulce germen, eos, video, curis
Confici omni tempore:
Primum quidem quo pacto illos bene educent,
Et unde victum relinquant liberis.

§. XXVIII.

Definitio conjugii, de eoque axiomata. Itaque CONJUGIUM est societas simplex personarum diversi sexus, procreandæ educandæque sobolis causa inita. Ex eaque definitione patet, 7) nuptias contrahi non posse sine personarum utriusque sexus consensu. (§. XIV.) 8) Ad ea omnia obstrictos esse conjuges, sine quibus procreatio commodaque educatio soboli obtineri nequit, * 9) eaque omnia omittenda, quæ huic conjugii fini adversantur. (§. XXV. 76. 77.)

*) Sane enim aliquando satius esset, non procreare liberos, quam procreatos male educare. Leve hoc generis humani dispendium est, si non omnibus annis idem sit proventus hominum. At maximum sæpe detrimentum illud capit ex uno vel altero homine, nato in generis sui dedecus, quia institutione bona, commodaque educatione caruit. Quam infelix fuit humanum genus, quod uno Nerone fuit numerosius? Recte & graviter Juvenalis *Sat. XIV. v. 70.*

Gratum est, quod patriæ civem populoque dedisti,
Si facis, ut patriæ sit idoneus, utilis agris,
Utilis & bellorum & pacis rebus agendis.
Plurimum enim intererit, quibus artibus, & quibus hunc tu

Mori-

Moribus instituas.
Add. Senec. *de Benefic. III*, 30.

§. XXIX.

Quia ergo nuptiæ sine consensu contrahi non possunt: (XXVIII. 7.) facile patet, 10) ratas non esse nuptias inter raptorem & raptam, (Lib. I. §. CIX. 43.) nisi vi rapta ex postfacto ultro consenserit: * (§. XVI.) nec magis 11) eas consistere, si alterutri vis atrocior facta, (ibid.) vel 12) dolo malo aliquis implicatus sit nuptiis, a quibus, si abfuisset dolus, omnino abhorruisset. (Lib. I. §. LVII. 53.) Quamvis vero consensus hic conjugum nuptialis omnino sit necessarius: quia tamen societas non est, ubi quis in finem tantum, non item in media, consensit, 13) solum consensum in finem futurum jure naturæ nondum efficere nuptias, sed 14) consensum præsentem in ipsam communicationem corporum requiri, arbitramur.

Nuptias faciunt consentientes.

*) Dummodo vera antea vis adhibita fuerit. Sæpe enim olim vim gratam experiebantur virgines, non quod nollent alicui nubere, sed ne velle, & ruere in virorum amplexus viderentur. Morem hunc jam antiquissimis temporibus inolevisse, testatur Romulus apud Dionys. Halicarn. *Antiq. Roman. II. p.* 100. ubi apud Sabinas raptum, suo imperio factum, ita excusat: οὐκ ἐφ' ὕβρει τὴν ἁρπαγὴν, ἀλλ' ἐπὶ γάμῳ γενομένην· ἑλληνικόν τε καὶ ἀρχαῖον ἀποφαίνων τὸ ἔθος, καὶ τρόπον συναπάντων καθ' οὓς συνάπτονται γάμοι ταῖς γυναιξὶν ἐπιφανέστατον. *Raptum hunc non ad contumeliam, sed ad conjugium pertinere morem hunc Græcorum esse* anti-

antiquissimum, & qui maximum decus adferat expetitis ad nuptias mulieribus. Idem & aliarum gentium moribus probatum esse, novimus, quasi honestius esset, virginem rapi, quam ultro in manum viri convenire. Hanc vero vim, mulieribus male repugnantibus illatam, non adversari consensui, facile unusquisque animadvertit.

§. XXX.

Quæ differentia sit consensus sponsalitii & nuptialis?

Ex quo simul patet, 15) consensum in futuras nuptias potius SPONSALIORUM, quam CONJUGII, nomine venire, adeoque 16) subtiliorem esse canonistarum distinctiunculam inter sponsalia DE PRÆSENTI & DE FUTURO, quam ut ea ex recta ratione possit defendi. Quia tamen sponsalia sunt pactum, pactaque omnia jure naturæ perfecte obligant: (Lib. I. §. CCCLXXXVII. sequ.) nemo dubitaverit, 17) quin & sponsalia sint adimplenda, *) nisi 18) ea, quibus & alia pacta vitiari observavimus, (Lib. I. §. CCCXCII. sequ.) vel animorum dissimilitudo, vel aliæ justæ caussæ, dirimi potius hoc pactum, quam per male conciliatum infelicissimis auspiciis jungi, suadeant.

*) Mira ergo dispositio juris Romanorum, ut sponsalibus neutra pars perfecte obligetur. Quum enim reliqui Latini inde saltim actionem ex sponsu darent, ad id, quod interesset, pactum hoc non fuisse servatum: Gell. *Noct. Att. IV*, 4. Romani quemque suo arbitrio & impune renunciare conditioni, statuebant. *l. 1. C. de sponsal. l. 2. C. de repud.* Sed cum ipsis conjugibus summa esset divertendi libertas: fieri vix poterat, ut vinculum,

culum, quod sponsum sponsamque continet, firmius existimarent: ac proinde non potuerunt non & repudia apud eos esse liberrima.

§. XXXI.

Quumque finis matrimonii sit procreatio commodaque educatio sobolis, (§. XXVII. 6.) eaque omnia, sine quibus hic finis obtineri non potest, facienda, quæ illi adversantur, omittenda sint: (§. XXVIII. 8. 9.) sequitur sane, 19) ut, qui ad nuptias adpellunt animum, ea ætate esse debeant, ut sperari possit, eos & procreationi sobolis, & ejusdem educationi sufficere, & hinc 20) merito arcendi sint infantes, immo 21) & adolescentes, quorum nondum est, vel tantus vigor, ut genus humanum nova vegetaque sobole augere, *) vel tanta virtus & prudentia, ut & alimenta uxori liberisque parare, & eorum actiones, pro eo, ac decet, regere possint. *)

Habilitas conjugum ratione ætatis.

*) Hinc ea in re plerosque legislatores prudentia superavit Lycurgus. Quum enim is vulgo juvenum ac juvencularum nuptias quammaxime probari, animadverteret: ipse, teste Xenophonte *de rep. Laced. Cap.* I. §. 6. *ἀποπαύσας τοῦ ὁπότε βούλοιντο ἕκαστον γυναῖκα ἄγεσθαι, ἔταξεν, ἐν ἀκμαῖς τῶν σωμάτων τοὺς γάμους ποιεῖσθαι, καὶ τοῦτο συμφέρον τῇ εὐγονίᾳ νομίζων. potestate ademta, ne quivis uxores ducerent, quum ipsis lubitum esset, jussit, ut, dum vigerent corpora, matrimonia contraherent: idque non minus ad rectam procreandi rationem conducere putabat.* Deinde quum plerique parentes ad procreandam,

quam educandam sobolem sint aptiores: Lycurgus hanc curam publicam esse voluit: omnibusque Laconum adolescentibus præfecit: *ἄνδρα ἐξ ὧνπερ αἱ μέγισται ἀρχαὶ καθίστανται, ὃς δὴ καὶ παιδονόμος καλεῖται. τοῦτον δὲ κύριον ἐποίησε καὶ ἀθροίζειν τοὺς παῖδας, καὶ ἐπισκοποῦντα, εἴ τις ῥᾳδιουργοίη, ἰσχυρῶς κολάζειν. virum ex illorum numero, qui summus magistratus obeunt, cui pædonomi est inditum nomen, cuique plenam potestatem colligendi pueros concessit, & eosdem puniendi graviter, inspectanti, an quis nequiter agat.* Vid. Xenoph. *ibid. Cap. II.* §. 2. Digna profecto res, quam non negligerent aliæ respublicæ.

§. XXXII.

An & senes nuptias recte contrahant?

Ex quo facile intellectu est, quid judicandum sit de senum nuptiis. Quemadmodum enim 22) ob indissolubilitatem hujus societatis, de qua paullo post dicendi locus erit, non divellendi sunt conjuges, qui in illo statu consenuerunt, 23) tolerandumque etiam videtur matrimonium viri declivioris ætatis, sed adhuc vegeti, cum muliere juvene, quum adhuc sperare liceat, par illud finem matrimonii adsequuturum: ita 24) nemo sanus probaverit nuptias senis cum sene, vel 25) adolescentuli cum anu effœta ac decrepita, quale per male compositum sine turpissima impudicitia nec in finem, nec in media matrimonii, consentire potest. *)

*) Quid enim turpius, quid impudentius fingi potest femina, quæ, *quum sint tres capilli, quatuorque dentes, gaudet octoginta nupturire post mortes, virumque demens cineribus*

bus suis quaerit prurire? uti loquitur Martial. *Epigr. III*, 93. Tolerantur in civitatibus hujusmodi nuptiae, quae nuptiarum nomen vix tuentur, quia, judice Quinctiliano *Declam. CCCVI. quaedam & nubendi impudicitia est*. Eleganter, uti solet, de hujusmodi matrimonio Pufendorffius *de jure nat. & gent. VI*, 1. 25. *Quae matrimonia fortasse non incommode vocare possis* HONORARIA: *eo sensu, quo honorarii quandoque dicuntur, quibus titulus muneris sine functione datur. Apud Suetonium Ner. Cap. XXXV. uxoria ornamenta vocantur, eo sensu, quo triumphalia ornamenta dici sueverunt.*

§. XXXIII.

Multo minus ergo 26) iis permittendum : matrimonium, quos vel ipsa natura, vel ·) hominum malitia, potentia procreandi bolem privavit, adeoque 28) impudicissi-e sunt non modo eunochorum, sed & spanum nuptiae, quamvis eas exemplis non rete, satis constet, *) nisi 29) occulta & :erta sit masculi impotentia sterilitasve fe-nae, nec omnis spes curationis evanuerit, erque conjux hoc Catone contentus esse, meliora sperare, velit. An spadones & eunuchi?

) Absurda ergo matrimonia spadonum apud Aegyptios, de quibus Grot. *ad Deut. XXIII*, 2. Absurda itidem eunuchorum apud Turcas, de quibus Ricaut *dans l'etat present de l'empire Otoman*. II, 21. Et tamen inter ipsos Christianos, quod mireris, disceptatum novimus, licitumne sit castrato uxorem ducere? Qua de quaestione singularis exstat libellus Hieronymi Delphini *de eunuchi conjugio*, quod ipse lepide vocat *die Capaunen-heyrath*, recu-

recursus *Jenæ MDCCXXXVII.* Id vero merito retuleris inter portenta sæculi ; de quibus jam sua ætate Juvenalis *Sat. I. v.* 22.

Quum tener uxorem ducat spado, Mævia Tuscum
Figat aprum, & nuda teneat venabula mamma:
Difficile est, satyram non scribere.

§. XXXIV.

An omnes natura habiles obligati sint ad matrimonium?

Quamvis vero ex eodem principio recte colligere liceat, 30) eos easve, qui quæve obtinendo matrimonii fini se satis idoneos idoneasve esse animadvertunt, recte & ordine facere, si matrimonium contrahant: non tamen 31) talis est obligatio ad ineundum matrimonium, ut is contra jus naturæ egisse videatur, qui castum cælibatum inauspicato præferre matrimonio statuit.*) Quum enim nemini imputanda sit omissio actionis, si agendi defuerit occasio, (Lib. I. §. CXIV. 56.) & sæpe contingat, ut tum res ipsa, tum tempus, locus aliæque circumstantiæ turbent consilium contrahendi matrimonium, adeoque illud ineundi desit occasio: vitio sane tunc ei verti non potest cælibatus, cui divina providentia conditionem honestam non obtulit.

*) Est hæc sententia Judæorum, quam ex eorum magistris pluribus describit Jo. Selden. *jur. nat. & gent. secund. discipl. Hebr. V,* 3, Neque enim illud recte probant ex loco *Genes. I,* 38. qui non legem, sed benedictionem divinam, comprehendit. Et absurdum est, illos, qui cælibatum ex justa caussa præferunt matrimonio, coargui, quod generi

neri humano male consulant, quasi ideo interiturum sit genus humanum, si unus vel alter ex justa caussa ad nuptias non adpellat animum. Hinc parum memores præceptorum Pauli Apostoli, 1. *Corinth. VII.* esse videntur ii, qui ex Christianis pedibus in illam Judæorum sententiam ire non dubitant.

§. XXXV.

At id tam certum est, quam quod certissi-
[?]m, quum medium sit propter finem, ad-
que concubitus propter procreationem edu-
[?]ionemque liberorum, omniaque, quæ huic
[?] adversantur sint omittenda, (§. XXVIII.
) 32) graviter peccare omnes, qui medio
o, quod Deus ad certum finem destinavit,
utuntur ad explendam tantum libidinem,
eoque 33) omnem nefandam Venerem,
am scire non proficit, 34) omnia adulte-
& 35) stupra, 36) omnes furtivos amo-
, qui insuper cum maxima aliorum inju-
conjuncti sunt; denique 37) omnes foe-
[?] pollutiones æque, ac 38) quæstum ne-
[?]dum & 39) lenocinium rectæ rationi o-
[?]ino adversari: neque adeo 40) aliud esse
[?]pagandi supplendique generis humani le-
[?]imum medium, præter societatem conju-
[?]em, quam adhuc descripsimus.*)

Extra matrimonium vetitum omne genus libidinis.

[?] Omnes enim hæ impurissimæ commixtiones non fiunt procreandæ sobolis caussa, sed ii, qui his libidinibus indulgent, potius hunc finem, quantum in ipsis est, impedire student. Et si vel maxime natura hoc pravum illorum consilium alio vertit, ut

ut soboles, etiam invitis parentibus, nascatur: his tamen alter finis, puta educatio, ejusdem, minime omnium ob oculos est, & maxime patri, qui prolem, tamquam incertam & vulgo quæsitam, plerumque negligit. Ex quo deinde plerumque sequitur, ut infelicissimi hi liberi ad omne scelus adolescant, & generi humano oneri potius sint, quam ornamento. Quod quum omnino prohibendum sit: facile patet, non injuste agere magistratus, qui & adulteros & stupatores ad suppeditanda liberis alimenta; & hos, si feminas, injecta spe matrimonii, ad stuprum pellexerint, etiam ad ducendas stupratas adigunt.

§. XXXVI.

An πολυανδρία & communio uxorum sit licita?

Ob eamdem caussam 41) πολυγυνίαν, id est, unius feminæ cum pluribus viris conjunctionem, rectæ rationi omnino refragari, adeoque & 42) communionem uxorum, quam in republica sua Platonem civibus permisisse, ajunt, plane esse reprobandam liquet. Aristot. *Polit. II*, 2. Quum enim utroque casu incerta futura sit paterna prolis origo, eaque incertitudo commodam liberorum educationem vel maxime impediat (§.XXXV.*) tantum abest, ut fœdas has commixtiones probet recta ratio, ut ne ii quidem populi, quos alioquin πολυγυνίαν, id est, unius viri cum pluribus uxoribus conjugium, permisisse constat, ulli feminæ facultatem dederint, cum pluribus maritis uno eodemque tempore in manum conveniendi. *)

*) Non igitur acutius Papirius Prætextatus elu-

eludere potuisset curiositatem matris, quid rei magnæ in senatu eo die consulatum esset, paulo compressius ac violentius sciscitantis, quam dum actum in senatu dixit: *utrum videretur utilius magisque e republica esse, unusne ut duas uxores haberet, an ut una apud duos nupta esset?* Quum enim nulli in mentem venisset, alterutrum legibus permittendum esse: matronæ Romanæ, a matre Prætextati de periculo monitæ, postero die nudare animi sententiam non dubitarunt, adeuntes amplissimum ordinem, & non sine lacrymis orantes, *una potius duobus nupta fieret, quam ut uni duæ*. Gell. *Noct. Attic.* I, 23. Sed tantum abest, ut πολυανδρίαν, tolerarint Romani, ut ne barbari quidem eam umquam admiserint, quamvis promiscuum usum uxorum aliqui probaint, veluti Taprobanenses, Ichtyophagi, Hylophagi, Nomades, Garamantes, Trolodytæ, Agathyrsi, Gindani, Britanni, de quibus videndus Pufendorff. *de Jur. nat. & gent. VI, I, 15.*

§. XXXVII.

Paullo altioris indaginis est quæstio, an πολυγυνίαν, seu unius mariti cum pluribus uxoribus connubium, jus naturæ permittat? Neque enim I) hujusmodi conjugium vel procreationem sobolis impedit, vel II) efficit, ut proles incerta videatur. Præterea III) multæ gentes, ipseque Dei populus, probarunt hanc cum pluribus uxoribus societatem, & sibi non infelices visi sunt, qui plures feminas domum duxerunt; ut non dicamus, IV) Turcarum, aliorumque populorum orientalium, exempla argumen-

Argumenta pro πολυγυνία.

mento esse, non pejus se habere liberorum procreationem atque educationem, si unus plures, quam si unam quisque domum ducat: itemque V) sæpe vel mariti vigorem, vel uxoris intolerabiles mores, vel ejusdem sterilitatem, vel ipsius reipublicæ salutem, aliasque justas caussas videri suadere, ut polygamia simultanea monogamiæ præferatur. *)

*) Eo redeunt præcipua, quibus polygamiæ patroni utuntur, argumenta, ex sola ratione depromta. Quæ enim ex scriptura sacra addunt, ea huc non pertinent. Magno argumentorum utriusque generis adparatu caussam hanc egerunt Huldericus Neobulus, de cujus libro *de digamia* videndus Seckend. *Hist. Lutheran. III*, 79. *Addit. III. litt. x. pag.* 281. Bernardinus Ochinus, ex instituto refutatus a Theod. Beza *libro de polygamia* & Jo. Gerardo *de conjug.* §. *CCVII.* Jo. Lyserus, qui sub fictis Theophili Alethæi, Vinc. Athanasii, Gottl. VVahrmundi nominibus latitans, plures libellos ea de re sparsit in vulgus, de quibus fusius egit Vinc. Placcius *Theatr. pseudonym. num.* 97. 277. 2867. Adversus eum calamum strinxerunt Jo. Brunsmannus, Jo. Musæus, Dickmannus, Felrmannus, Gesenius, at in Pufendorffium injurius, Jo. Meyerus, & alii. Denique polygamiæ patrocinium suscepit vir, quem studia sua, melioribus litteris consecrata, hoc ingenii fœtu interrumpere non decebat, Daphnæus Arcuarius, in libro Germanice scripto *von Ehe-sachen*: ut jam non dicamus de novissima controversia, quæ nuper a jureconsulto Dantiscano, majore fortassis ecclesiæ damno, quam fructu,

ctu, excitata, plures libellos eristicos peperit, quos, utpote ubivis obvios, recensere hic nihil attinet.

§. XXXVIII.

Enimvero quum conjugum sit, ea omnia, æ conjugii fini adversantur, omittere, (§. :VIII. 9.) fini vero illi, quia conjugium societas, vel maxime adversetur discordia ca finem & media, (ibid.) denique illa cordia eo minus evitetur, quo major est :ietas: * (§. XIX. 57.) merito colligimus,) πολυανδρίαν, quoque rectæ rationi mi; convenire, quam unius cum una matrimium, & proinde 44) quum natura nos liget, ut ex pluribus bonis id, quod optim est, eligamus, (Lib. I. §. XCII. *) :ius nos ad monogamiam, quam ad polyniam eligendam esse obligatos. Ea rectæ rationi non convenit.

| Hoc tam certum est, quam quod certisimum. Plures unius viri uxores invidia, .elotypia, æmulatio, & mille aliæ caussæ uotidie collidunt. Jam enim mulier mulie- i venustiori, juvenculæ, fœcundiori, maisque amabili; jam plures earum marito, nam vel alteram sibi præferenti; jam eæem alterius liberis erectioris ingenii, vel atri paulo charioribus, succensent. In hoc ero intestino bello quæ posset locum haere concordia? quis consensus in educaionem tam dissortium liberorum? Viderunt um tristia exempla familiæ Abrahami & Jaobi, quum in iis floreret virtus & pietas. *ienes. XVI, 5. XXI, 9. seq. XXIX, 30. seq.* *XX, 1. seq.* Quid non evenire posse credimus

mus aliis, qui pro mulieribus probis & modestis Medeas vel furias aliquot domi alerent?

§. XXXIX.

Responsio ad argumenta primum, secundum & tertium,

Nec tanti sunt rationes, paullo ante recensitæ, ut earum caussa deserere velimus vadimonium. Ponamus, I. procreationem sobolis non impediri πολυγαμίᾳ, at tanto magis impeditur finis alter, puta, commoda liberorum educatio, (§. XXXVIII. *) quæ a procreatione non est sejungenda. (§. XXVII.) II. Quamvis proles etiam in πολυγαμίᾳ certa sit: hæc tamen certitudo non impedit, quo minus quælibet mater suis tantum liberis faveat, reliquarum prolem odio plus quam Vatiniano prosequatur, vel eam saltim novercalibus instigationibus patri exosam reddere studeat. III. Populis orientalibus, quibus clima ferventius, ipsaque naturalis lascivia πολυγαμίαν persuasit, facile opponi possunt tot gentes humaniores, quibus eadem displicuit. Nec mos Judæorum pro norma est, quum ipse Servator ea omnia, quæ a primæva Dei institutione discrepent, *) in Judæis tolerata magis, quam adprobata a Deo esse, doceat, πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν. *propter duritiem cordis eorum. Matth. XIX*, 8.

*) Nulla autem ostendi potest ratio, cur in quæstione de divortiorum licentia magis ad primævam matrimonii institutionem respiciendum sit, quam ubi de πολυγαμίᾳ, disputatur. Immo ab ipso divortio, quod Servator primævæ institutioni refragari, ac proinde παρεκτὸς λόγου πορνείας illicitum esse docet,

cet,

:et, recte ducimus argumentum ad prohibitionem *πολυγαμίας*. Si enim is, qui, repudiata injuste priore uxore, aliam ducit, adulterii reus est: multo magis adulterii reus rit, qui constante matrimonio uxori aliam uperinducit, quia ratio, a Christo adducta, quod nempe Deus, instituens matrimonium, voluerit, *ut duo sint caro una*, *Matth. XIX*, 5. non minus polygamiæ, quam ivortio, obstat.

§. XL.

:jusdem commatis & reliqua sunt argunta, in quibus polygamiæ adsertores caussuæ præsidium quærunt. Nam IV. quæ de carum aliorumque populorum orientalium citate, tranquillitateque domestica jait, partim annalibus eorum, ipsique exentiæ repugnant, partim iis medius obti:ur, quæ naturæ atque indoli societatis rimonialis plane repugnant.*) Et quid, so, V. incredibilius est, quam uni non cere unam? quid incertius, quam eum, inverecunda vel immodesta obtigit uxor, 'am, quam illi superinducit, verecundiomodestioremque; vel cui jam infæcunda i est, alteram fæcundiorem habiturum? d si pro una furia duas tresve inveniat? o totum hoc argumentum non nisi iis ijus ponderis esse videbitur, quibus *la est utilitas justi prope mater & æqui*. ft, qui falsum juris naturæ & gentium :ipium pro vero adoptant. (Lib. I. §. VIII. *) Nec non ad quartum & quintum

Notum est, orientales populos, qui plures

res uxores alunt, easdem gynæceo, tamquam carceri perpetuo inclusas habere, nec meliorem earum, quam ancillarum, pati esse conditionem. Hinc Aristotel. *Polit. I.* 2. δὲ τοῖς βαρβάροις τὸ θῆλυ καὶ δοῦλον τὴν αὐτὴν ἔχει τάξιν. *Apud barbaros autem femina & servus eumdem ordinem habent.* Adde de Persis insignem locum Plutarchi *in Themistocl. pag.* 125. Præsto iis est eunuchus aliquis, qui illas custodiat, & ab omni aliorum hominum consuetudine plane avertat. Liberi etiam, maxime dignioris sexus, raro matris, plerumque autem eunuchi alicujus, vel servi, disciplinæ traduntur. Quæ omnia an naturæ hujus societatis conveniant, facile intelliget quisquis uxorem vitæ fortunæque sociam, non captivam, non ancillam, esse debere, cogitaverit.

§. XLI.

An jus naturæ certos gradus prohibeat?

Non minus difficilis est quæstio, an ex juris naturæ præscripto & sanguini habendus sit honor, adeoque nuptias & cognatio, & adfinitas impediat? Enimvero quum matrimonii fini adversari non videatur hujusmodi conjunctio: (§. XXVIII. 8. 9.) satis constare arbitror, 45) eam ex hac caussa juri naturæ haud adversari. Attamen quia nuptiæ, inter adscendentes & descendentes contractæ, cum maxima turpissimaque respectuum, qui inter has personas intercedunt, confusione conjunctæ sunt: 46) ipsa recta ratio, illas omnino inhonestas esse, agnoscit, & 47) eatenus JCti Romani non male statuerunt, hunc esse *incestum juris gentium*. *) *l.* 38. §. 2. *D. ad leg. Jul. de adult.* quin & 48) in

inea collaterali nuptiis inter proximos co-
tos cognatasque pudorem impedimento
, existimarunt. *l. 68. D. de ritu nupt.*

Quum enim natura probare non possit
ontradictoria, tales vero veræ sint obliga-
ones uxoris & matris, patris & fratris,
atris & sororis, quæ in una persona vix
onsistere sine summa confusione possunt;
'c possunt hæ nuptiæ consistere, quibus
i respectus in una eademque persona ma-
ifesto confunduntur, veluti in nuptiis Her-
i & Marullæ, de quibus vetus epigram-
a:

Hersilus hic jaceo, mecum Marulla quie-
scit:
Quæ soror, & genitrix, quæ mihi sponsa
fuit.
Me pater e natu genuit: mihi jungitur il-
la:
Sic soror & conjux, sic fuit illa parens.

int hæc sane ita comparata, ut & paganis
rpia viderentur, ex quorum numero Ovi-
us *Metam. X. v. 9.* Myrrham ita loquen-
m inducit:

Tunc soror nati, genitrixque vocabere fra-
tris?
Nec, quod confundas & jura & nomina,
sentis?

ter collaterales confusio tanta non metuen-
, at confusio tamen quædam respectuum
obligationum evitari non potest, si eadem
ror, eadem uxor sit. Hinc honestius pu-
nus, has quoque nuptias non permitti,
si eas absoluta excuset necessitas. Et sic fa-
e reddideris rationem, cur Adami liberi
e incestus crimine inter se contraxerint nu-
as, quum incestuosi procul dubio hodie
cendi sint, qui eorum exemplum imitari

non

non dubitarent. Pertinet enim hæc graduum prohibitio ad officia erga alios, quorum ea est natura & indoles, ut, si necessitas ab ipso Deo objiciatur, quælibet sit honesta ratio expediendæ salutis. (Lib. I. §. CLXII. 64.)

§. XLII.

An ritus & solemnitates nuptiales probet?

Quum porro omnes commixtiones extra matrimonium, quippe ad solam explendam libidinem comparatæ, rectæ rationi adversentur, nec aliud legitimum sit genus humanum propagandi medium, quam societas conjugalis: (§. XXXV.) consequens est, 49) ut & ipsorum conjugum, & liberorum inde natorum intersit, animum hanc societatem contrahendi signo quodam externo testatum fieri, justamque uxorem a concubina, maritum a stupratore vel concubinario, liberos legitimos ab illegitimis discerni. Quod quum commodius fieri non possit, quam si nuptiæ publicæ & solemniter contrahantur: facile reddideris rationem, 50) cur omnes pæne gentes, certos ritus nuptiales, arbitrarios illos quidem, ast ad declarandum consensum nuptialem, officiaque conjugum significanda idoneos, adhibendos existimarint. *)

*) Nulla pæne fuit gens tam barbara, quæ non ritus quosdam adhibuerit in contrahendis nuptiis, multoque magis gentes humaniores, veluti Hebræi, Græci, Romani hujusmodi solemnitatibus utendum putarunt, de quibus tanto adparatu agunt viri docti, qui antiquitates Hebræorum, Græcorum, Romanorum, aliarumque gentium ex instituto

uto descripserunt, ut propositi immemor sse viderer, si de ritibus illis vel verbum adlendum putarem. Id tantum moneo, Ronanos, oblanguescente paulatim vetere illa lisciplina, eo demum devenisse, ut nullum æne ritum amplius adhiberent, eoque fatum esse, ut sæpenumero dubitaretur, 'juæne uxoris, an concubinæ locum in ædius teneat femina, idque aliquando ex inrumentis dotalibus, §. *ult. Instit. de nupt.* liquando ex ipsa fœminarum conditione quatateque adfectionis esset dijudicandum. 24. *D. de ritu nupt. l. 31. pr. D. de doat.* Quam facile vero supersedissent his quæionibus, si more majorum certo ritu contraissent nuptias?

§. XLIII.

Officia conjugum mutua, quæ ex natura pacti fluunt.

e officiis utriusque conjugis omnia sunt a & perspicua. Quum enim natura hujus etatis requirat consensum, (§. XXXIII. 7.) ero sine amore ac concordia sperari neit: consequens est, 51) ut conjuges io amore sese complecti, 52) & non o communem rem familiarem *) comi consilio administrare & curare, sed & alter alteri pro virili adjumento esse, 3 & 54) communem utramque fortuhabere, in primis vero 55) in liberoeducatione ope & consilio se invicem e debeant.

Equidem an communio illa bonorum, rtuo alterutro conjuge, effectum habere, quanta pars substantiæ communis superstiquanta defuncti heredibus, obvenire det, vel pactis, vel legibus, definiendum

 est.

est. Constante tamen matrimonio communia omnia habere conjuges, etiam recta ratio agnoscit. Quum enim socii ob unitatem voluntatis sint una persona, (§. XX. 60.) ac proinde res & jura, quæ ad societatem pertinent, communia habeant: (§. XXI. 63.) manifestum est, idem etiam inter conjuges observandum esse, adeo, ut & Romani, quamvis, excrescente in manum conventione, ab usu recederet illa κοινωνία ἁπάντων χρημάτων τε καὶ ἱερῶν, *omnium bonorum & sacrorum communio*, quam inter conjuges esse voluerat Romulus, teste Dionysio Halicarn. *Antiq. Rom. Lib. II. p.* 95. tamen communem utrique conjugi bonorum usum esse statuerent *l.* 1. *D. rer. amot. l.* 5. *C. de crim. expil. hered.* Ex quo facile patet, cur Modestinus, retenta vetere definitione, nuptias, quales & sua ætate erant, dixerint *conjunctionem maris & feminæ, consortium omnis vitæ, divinique & humani juris communicationem l.* 1. *D. de ritu nupt.*

§. XLIV.

Itemque quæ ex fine matrimonii.

Et hæc quidem communia sint utriusque conjugis officia, quæ ex consensus ac societatis natura prono alveo fluunt. Ex fine porro matrimonii (§. XXVII. 6.) colligimus, 56) conjuges merito cohabitare, sibique solis 57) invicem corporis usum præbere, adeoque 58) ab adulteriis, aliisque furtivis impurisque amoribus, abstinere, * 59) liberos pari amore complecti, nec 60) alterum alterius curam & sollicitudinem, qua liberos commode educare cupit, inutilem atque infructuosam reddere debere.

*) Sunt, qui hoc officium tantum ad uxorem,

rem, non item ad maritum pertinere existimant, ex ea ratione, quod eó neglecto, incertitudo prolis uxori non sit metuenda. Enimvero uti omnino vetita est commixtio, qua fit, ut incerta sit origo sobolis: ita non sequitur, ut licitus sit congressus, ex quo illa incertitudo non sit metuenda. (§. XXXIX. 11.) Vid. Gundlingii *diss. an major a feminis, quam a viris, castitas requiratur*. Nos ex regula principali justitiæ naturalis hoc argumentum ducimus: Quod sibi quisque non vult fieri, id nec alteri facere debet. (Lib. I. §. CLXXVII. 6.) At maritus non vult, ut uxor alterum majore amore, quantumvis innoxio, quam se complectatur, vel ulli alii, quam sibi, corporis usuram præbeat: Hinc ad idem officium obstrictus est maritus. Recte itaque Chrysostom. *homil. XIX. in I. Cor. VII. In aliis sit prærogativa viri, non in pudicitia*. Et Gregor. Nazianzenus: Πῶς ἀπαιτεῖς, οὐκ ἀντιφέρεις; *Quo jure exigis, quod non rependis?* Add. Lactant. *Instit. div. VI*, 3. Hieronym. *ad Ocean.* & *can.* 20. *Causs. XXXII. quæst. V.* Quamvis uxoris impudicitiam fini matrimonii magis, quam viri incastitatem, repugnare, facile largiamur.

§. XLV.

Satis porro manifestum est, imperfectam admodum fore hanc societatem, si tam esset æqualis, ut penes neutrum conjugem aliqua negotia communia dirigendi, facultas relinquatur, quia in plerisque contingere posset, ut in eligendis mediis quammaxime dissentirent, adeoque, quum inter duos ne numerus quidem suffragiorum vincere possit, res non habeat exitum. Quamvis vero tunc pru- *An Marito in Uxorem aliquod imperiū sit?*

dentius consilium præferendum videatur (Lib. *I.* §. XCII. *) tamen quia æque incertum futurum esset, uter conjugum magis altero sapiat, merito ad id, quod plerumque fit, attendendum, adeoque 61) marito aliqua prærogativa concedenda erit circa negotia, quæ ad societatis communis salutem utilitatemque pertinent. *) (§. XXVIII. 8.)

*) Quum enim ad ea omnia obstricti sint conjuges, sine quibus procreatio commodaque educatio sobolis obtineri nequit: (§. XXVIII. 8.) obstricti etiam erunt ad alterutrius prærogativam ferendam, sine qua sperandus non esset in eadem media consensus. Quia vero in societate inter pares prærogativa illa merito debetur prudentiori, eique, cui plus oneris incumbit, is verò in societate conjugali, ut plurimum est maritus: uxor obstricta erit, ad prærogativam mariti ferendam. Martial. *Epigr. VIII*, 12.

Inferior matrona suo sit, Prisce, marito:
Non aliter fuerint femina virque pares.

Et Plutarch. *conjugal. precept. p.* 139. Ὥσπερ ἂν φθόγγοι δύο σύμφωνοι ληφθῶσι, τοῦ βαρυτέρου γίνεται τὸ μέλος, οὕτω πᾶσα πρᾶξις ἐν οἰκίᾳ σωφρονούσῃ πράττεται μὲν ὑπ' ἀμφοτέρων ὁμονοούντων, ἐπιφαίνει δὲ τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἡγεμονίαν, καὶ προαίρεσιν. *Sicut quum sumuntur duæ consonæ voces, cantus graviori adscribitur: ita in familia recte instituta omnes res quidem geruntur consensu conjugum, viri tamen vel* IMPERIUM *vel* CONSILIUM *elucet.*

§. XLVI.

Ejus indoles.

Quum vero ea prærogativa, marito concessa, non nisi ad negotia, quæ ad socie-

tis

tis salutem utilitatemque pertinent, porrigatur: (§. XLV. *61.*) consequens est, *62*) ut illa maritalis potestas degenerare non debeat in imperium herile, quale apud barbaros plerosque invaluisse, jam supra observavimus, (§. XL. *) nec adeo *63*) consistere in jure vitæ & necis, quod leges quorumdam populorum maritis indulserunt, Gell. X. 23. Tacit. *Annal. XIII.* 32. Cæs. *de bell. Gall. VI*, 19. Tacit. *de mor. Germ. Cap. XIX.* multoque minus *64*) in jure uxores aliis vel vendundi, vel commodandi, a quo more ii populi, apud quos uxores tanquam res in commercio fuerunt, ipsique Romani non abhorruerunt. Plutarch. *in Catone p.* 770. Tacit. *Annal. V.* 1. Dio Caff. *Hist. Lib. XLVIII. p.* 384. sed *65*) in facultate uxorum actiones prudente consilio regendi, *66*) easdem defendendi, *67*) immodestas modice, & pro conjugum conditione & dignitate castigandi, * (§. XXII. *69.*) immo & *68*) ob caussas graviores, de quibus paullo post erit dicendi locus, matrimonio mulctandi. (§. XXII. *70.*)

*) Dico castigationem illam conditioni dignitatique utriusque conjugis debere accommodari. Quum enim conjuges, tamquam socii, sint veluti una persona: (§. XX. *60.*) ignominiosa castigatio uxoris cum ipsius viri ignominia est conjuncta. Quia vero unumquemque decet existimationem suam pro virili conservare: (Lib. I. §. CLIII. 44.) contra officium faciet maritus, si uxorem contra dignitatem tractando, & illius & sui ipsius existimationem lædit. Unde elegans Ger-

manorum parœmia : *VVer sich die nase abschneidet, schandet se in angesicht*. Eleganter virorum hujusmodi imprudentum disciplinam reprehendit Plutarch. *in precept. conjugal. p.* 139. Οἱ τοῖς ἵπποις ἐφάλλεσθαι μὴ δυνάμενοι, δι᾽ ἀσθένειαν ἢ μαλακίαν, αὐτοὺς ἐκείνους ὀκλάζειν καὶ ὑποπίπτειν διδάσκουσιν· οὕτως ἔνιοι τῶν λαβόντων εὐγενεῖς ἢ πλουσίας γυναῖκας, οὐχ ἑαυτοὺς ποιοῦσι βελτίους, ἀλλ᾽ ἐκείνας περικολούουσιν, ὡς μᾶλλον ἄρξοντες ταπεινῶν γενομένων. Δεῖ δὲ, ὥσπερ ἵππου τὸ μέγεθος φυλάττοντα, καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς γυναικὸς, χρῆσθαι τῷ χαλινῷ. *Qui ob imbecillitatem aut mollitiem non possunt insilire in equos, illos condocefaciunt, ut se submittant, ac ingeniculent. Eodem modo quidam, ducendo nobiles & opulentas uxores, non sese meliores reddunt, sed uxores deprimunt, ut humilibus facilius imperare possint, quum oporteat, ratione habita, ut magnitudinis in equo, ita* DIGNITATIS IN MULIERE, *fræno uti*.

§. XLVII.

An id jus mariti pacto mutari possit? Quia vero hæc prærogativa marito ob præsumtam dumtaxat majorem prudentiam & onera matrimonii, ei incumbentia, debetur, (§. XLV. *) & sæpe tamen contingit, ut virilis animi femina viro ingenii minus perspicacis; opulentior pauperi, regina privato nubere cogatur : 69) omnibus his casibus pacto sibi prærogativam illam stipulari posse feminam, *) nemo negaverit, exemplaque docent, 70) reginas, nuptas principi, cui nihil in uxoris regno imperii est, priores in societate etiam conjugali partes tenere, nisi 71) uxor, regni heres, ipsum imperium in maritum transcribere malit, sola dignitate contenta.

*) Sic

*) Sic sane quod referunt Aristotel. *Polit. V*, 11. & Sophocl. *in Oedipo Colon.* v. 354. apud Ægyptios uxorem imperare marito, id ex pacto esse, docet Diodor. Sicul. *Biblioth.* I, 27. De *reginæ marito*, quæ dici possunt, omnia jam occupavit doctissimus Jo. Philipp. Palthenius dissertatione singulari, edita Gryphisu. MDCCVII. ubi & varia, quæ huc pertinent, pacta dotalia, & natas inde controversias illustres accuratius explicavit. In primis notabile est exemplum Jacobi Boduelli, Ducis Orcadum, qui ducturus Mariam, Scotorum Reginam, conceptis verbis juravit, *se nullam inde præcellentiam, aut supremi gradus fastigium spectare, sed id unum, ut perinde Reginæ, atque adhuc fecerit, quoad viveret, pareret atque inserviret*. Buchanan. *rer. Scot. Hist. Lib. XV. p.* 674. Ad ea, quæ ex jure divino positivo *Genes. III*, 16. *I. Cor. XI*, 7. *I. Tim. II*, 11. *Eph. V*, 23. *Coloss. III*, 18. *I. Petr. III*, 1. his omnibus opponi solent, plura regessit laudatus Palthenius *ibid.* §. *XXX. sequ.* quæ tamen nos, alio plane innixi fundamento, in medio relinquimus.

§. XLVIII.

Mariti officium in ferendis matrimonii oneribus.

Quum vero ordinarie maritus priores in societate connubiali partes teneat: (§. XLV. 61.) non potest etiam detrectare officium 72) alendi uxorem & liberos, 73) oneraque matrimonii ferendi: quamvis 74) quia communes sunt liberi, communisque rei familiaris cura utrique incumbit, (§. XLIII. 52.) merito & uxor partem istorum onerum, quantum opes ejus ferunt, in se suscipiat, eaque 75) procul dubio sit origo dotium apud Græcos

& Romanos, quas & illæ uxores adferebant maritis, quæ ab hereditate parentum non excludebantur. *)

*) Apud reliquas plerasque gentes ideo dotem accipiebant feminæ, ne plane exsortes essent bonorum paternorum, quippe alias a successione exclusæ. Idem iis temporibus obtinebat apud Romanos, quibus lex Voconia nondum exoleverat. At dotare tamen Romani solebant filias, etiam antequam lata esset lex Voconia, itemque, ea jam subversa, faciebant, quamvis hereditatem paternam maternamque æqua lance cum fratribus dividerent. Rem omnem eleganter exposuit Jac. Perizon. *dissert. de lege Voconia*, nostris auspiciis recusa Halæ MDCCXXII. Hinc ipsi Romanorum jureconsulti dotem *ad ferenda matrimonii onera dari*, fatentur. *l. 7. pr. l. 56. §. 1. l. 76. fin. D. de jure dot. l. 20. C. eod.*

§. XLIX.

Matrimonium quatenus indissolubile sit.

Denique quum omnia omittenda sint, quæ matrimonii finem impediunt, (§. XXVIII. 9.) educatio vero liberorum, quæ non minus, quam procreatio eorumdem, finis matrimonii est, perpetuam conjugum societatem requirant: facile patet, 76) ei fini omnino adversari divortiorum licentiam, qualis apud plerasque gentes olim invaluerat. At quia tamen 77) intollerabiles alterutrius conjugis mores hunc finem magis impediunt, quam divortium, & 78) socio, cui tam injuriosus socius obtigit, non possit vitio verti, si illum abs se segreget: (§.XXII. 70.) divortium etiam non illicitum censemus, quoties

alte-

alteruter conjux ita se gerit, ut finis matrimonii obtineri nequeat.*) Postremo 79) soluta quocumque legitimo modo hac societate, alterum ad secunda vota transire posse, eo minus dubitari potest, quo minus socio, soluta societate, jus est, alterum impediendi, quo minus novam societatem cum alio contrahere possit.

*) Huc ergo referimus non modo adulterium & malitiosam desertionem, quas caussas & jus divinum justas esse docet: *Matth. V,* 32. *XIX,* 9. *I. Cor. VII,* 15. sed & omnes, quæ impedimento sunt, quo minus finem matrimonii adsequi liceat. Equidem an loquutio Christi παρεκτὸς λόγε πορνείας. *Matth. V,* 32. idem significet, quod *rem turpitudinis* vocavit Moses, *Deut. XXIV,* 1. adeoque tam laxa sit vocabuli πορνεία notio, ac visum est Seldeno *Ux. Hebr. III,* 23. *&* 31. nos quidem in medio relinquimus, certo persuasi, non idem esse πορνείαν & λόγον πορνείας. λόγον enim pro ratione vel conditione rei accipi notum est, uti in formula notissima: τὸν αὐτὸν λόγον ἔχουσι. *ejusdem sunt conditionis*, vel *eamdem rationem habent*, Synesf. *Epist. ad Joannem:* Νῦν δὲ τὰ ἁμαρτήματα λόγον ἔχει πρὸς τὰς ἀνεκπλύτους κηλῖδας. *Peccata vero ejusdem* NATURÆ *sunt*, vel, *peccatorum* EADEM RATIO EST, *ac macularum, quæ elui nequeunt.* Hoc sensu accepto vocabulo, sensus erit, non aliam divortii caussam sufficientem esse, quam quæ similis adulterio; ejusdemque cum hoc naturæ sit, vel, quod perinde est, quæ cum fine matrimonii non minus pugnet, quam adulterium.

§. L.

Quamvis vero hæc omnia ipsa recta ratio Qui statuendum

fit de matrimoniis imperfectis. tio exigere videatur in societate conjugali: facile tamen unusquisque intelligit, 80) unum officium altero magis minusve finem matrimonii attingere, adeoque 81) non statim societatem inter masculum & foeminam matrimonium esse desinere, si quid per pacta mutetur. Quamobrem 82) matrimonium, licet imperfectum, est, quod sine solemnitate, clam, liberorum tamen quaerendorum educandorumque caussa, contrahitur, *) 83) nec non cui accedit *lex morganatica*, immo & 84) *putativum*, de quo singulari dissertatione egit Jo. Nic. Hertius: quamvis 85) in imperantium sit arbitrio, quem hujusmodi conjunctioni effectum in civitate tribuere velint.

*) Huc pertinet matrimonium, quod vocant *mariage de conscience*: immo & concubinatus, qualis apud Romanos obtinuit, de quo plura diximus *in commentario ad legem Jul. & Papiam, Lib. II. Cap. IV.* Neque enim aliter, quam dignitate, ab uxore legitima differebat concubina, quippe cum pellice non confundenda. Unde & *inaequale conjugium* vocatur concubinatus, *l. 3. C. de natur. lib.* Contra ne imperfecti quidem matrimonii nomen meretur illud, quod barbare vocant *ad talacho, emancibado, casato di media carta*, quod ea lege contrahitur, ut vir, prole potitus, feminam illico a se segregare, vel uxor, praegnans, maritum pro lubitu deserere possit, qualia Amazonum matrimonia fuisse, memoriae prodiderunt veteres, quamvis de veritate rei non abs re dubitet Arrianus *in expedit. Alexandri M. Lib. VII. p. 291. seq.* Conf. Sam. Petiti *Diss. de Amazoni-*

zonibus, & Casp. Sagitt. *Exercit. ad Justin. Hist. II*, 4. Quid enim hoc aliud est, quam *exire matrimonii caussa, nubere divortii caussa*? Seneca *de Benef. III*, 6. Quid magis adversari dixeris educationi liberorum, quam nuptias contrahentibus pro fine esse debere, supra monuimus?

CAPUT III.

De Officiis, in Societate parentum & liberorum observandis.

§. LI.

EX conjunctione maris & feminæ, de qua superiore capite disseruimus, nascuntur LIBERI, qui tantisper cum parentibus in societate vivunt, dum ipsi novas familias constituant, & e parentum manu potestateque exeant. Quamvis enim liberi, quando in hoc orbis theatrum prodeunt, nec expresse, nec tacite, in hanc societatem consentire possint: tamen, quia & ex præsumto consensu aliquando nasci potest societas, si ex ipsa rei natura, alterum consensisse, judicamus, (§. XVII. 48.) ipsa vero liberorum adhuc infantum conditio requirit, ut cum aliis in societate vivant: (§. eod.*) 1) nihil obstat, quo minus parentes liberosque in eumdem finem, eademque media consentire, adeoque 2) dari SOCIETATEM INTER PARENTES LIBEROSQUE, statuamus. (§. XIV.)

Transitio ad societatem parentum & liberorum.

§. LII.

Nimirum, quum liberi, adhuc infantes, immo & pueri atque adolescentes, non sint ea ingenii perspicacia prædit, ut ipsi vel

Ejus finis commoda liberorum educatio.

de alimentis sibi prospicere, vel, quomodo actiones suas ad rectæ rationis normam componere debeant, dijudicare possint: 3) Deus sane, qui eos exsistere voluit, etiam aliis curam demandasse, intelligitur, tenellos illos homunculos educandi. Quumque 4) ideo incredibilem amorem erga liberos inseverit parentibus, non solum hominibus, verum etiam brutis animantibus, ut de hoc officio admonerentur, (§. XXVII.) hique præterea sobolis procreandæ educandæve caussa societatem inierint, aut saltim hunc finem unice ob oculos habere debuerint: * (§. eod.) consequens est, 5) ut id officium primario incumbat parenti utrique, adeoque 6) societatis inter parentes & liberos finis non alius sit, quam COMMODA horum EDUCATIO.

*) Quamvis ergo contingere possit, ut homines diversi sexus non liberorum quærendorum, sed solius libidinis caussa, congrediantur: tamen ideo hac obligatione non liberantur, quod alium sibi finem proposuerunt. Quum enim omnes impuræ commixtiones extra matrimonium rectæ rationi adversentur: (§. XXXV.) non refert, quem finem ante oculos habeant parentes, sed quem habere debeant, nec in cujusquam potestate est, juri præceptivo, quod hunc finem statuit, renunciare. (Lib. I. §. XIII. 19.)

§. LIII.

Hæc obtinent nequit sine potestate

Quia ergo finis hujus societatis est commoda sobolis procreatæ educatio, (§. LII.) ea vero sine actionum directione consistere ne-

nequit: consequens est, 7) ut parentibus liceat liberorum actiones dirigere,*) ac proinde 8) iis competat POTESTAS in liberos, adeoque 9) hæc societas omnino sit inæqualis & rectoria. Quemadmodum vero ex fine cujusque societatis officia sociorum sunt æstimanda: (§. XV. 43.) ita 10) & hæc PARENTUM POTESTAS ex fine æstimanda est, adeoque 11) est jus, parentibus competens, ea omnia agendi, sine quibus liberorum actiones ad obtinendum hujus societatis finem dirigi non possent.

parentibus competente.

*) Habes ergo originem potestatis illius, qui parentes jure naturæ in liberos utuntur. Vult Deus, ut liberi exsistant, id est; ut & conserventur, & feliciter vivant. (Lib. I. §. LXXVII. seq.) Conservari & felices esse non possunt, nisi commode educentur. (§. LII.) Educari commode nequeunt, nisi eorum actiones dirigantur. Vult ergo Deus, ut ab iis, qui liberos educant, eorum actiones dirigantur. Quumque jus dirigendi actiones liberorum sit potestas in liberos: (§. LIII. 11.) voluit sane, ut parentes potestatem in liberos exerceant. Facessere ergo jubemus Hobbesium *de cive IX*, 3. hanc potestatem ex occupatione derivantem. Nec Pufendorffius satisfacit, qui *Lib. VI. de jur. nat. & gent. Cap. II.* §. *IV.* eam partim ex vitæ socialis natura, partim ex præsumto liberorum consensu, explicare voluit. Consensus enim præsumtus in societatem hanc, quem ipsi agnoscimus, fundamento aliquo niti debet, quod non aliud esse potest, quam hoc, quod paulo ante exposuimus.

§. LIV.

§. LIV.

Potestas hæc penes utrique parentem est.

Quumque hoc officium communes liberos educandi utrique parenti incumbat: (§. LII. 5.) consequens est, 12) ut & potestas hæc utrique sit communis, adeoque 13) ex jure gentium repeti non possit patria illa potestas, soli patri propria, quam jus Romanum inculcat. Attamen quum patris, tamquam mariti, in ipsa societate conjugali regulariter primæ sint partes: (§. XLV. 61.) facile est ad existimandum, 14) dissentientibus parentibus, paternæ magis, quam maternæ, voluntatis habendam esse rationem, nisi 15) pater aliquid, quod manifesto turpe, liberisque noxium sit, jubeat. Ad id enim, tamquam moraliter impossibile, nec matrem nec liberos obstringi, facile est ad existimandum.

§. LV.

Immo & in avos, avias, cognatos, tutores, nutritores, adoptantes, transit.

Quia præterea officium educandi liberos, ex quo hæc potestas nascitur, aliquando præmortuis parentibus, vel avi aviæve, quos pietas excitat, vel cognati occupant: aliquando ipsi parentes id aliis, ad hoc exsequendum magis idoneis, demandant: aliquando extraneus quidam id sibi, a parentibus cedi, ultro poscit: sequitur, 16) ut hæc potestas, quatenus in facultate actiones liberorum dirigendi consistit, tunc & AVIS, COGNATISVE, 17) & NUTRITORIBUS & PÆDAGOGIS, & 18) iis, qui quæve *) alienos liberos ADOPTANT, vel 19) in TUTELAM recipiunt, denegari nequeat, adeoque 20) hi omnes ea potestate eatenus uti possint, quatenus eam suscepta ab iis cura educationis exigere videtur.

*) Ado-

*) ADOPTIONEM ergo jus naturæ non improbare statuimus, sed ex alia ratione, quam ex qua eam Romani derivarunt. Quum enim liberi apud eos essent in patria potestate, id est, in dominio juris Quiritium: *l. 1. D. de rei vind.* inde colligebant, patrem liberos æque, ac alias res mancipi, in dominio suo constitutas, posse alienare, & mancipare. Et hinc adoptiones fiebant per mancipationes & cessiones in jure, ceu alibi ostendimus. Porro adoptare poterant soli masculi, non feminæ, nisi ex indulgentia principis in solatium liberorum amissorum: §. 10. *Inst. l. 5. C. de adopt.* quia femina aliquem in potestate habere non poterat. Sed nos adoptiones non ex dominio aliquo vel patris, vel utriusque parentis, sed ex officio liberos educandi, eorumque actiones ad hunc finem dirigendi derivamus. Quod officium quum aliquando alii extranei rectius, vel saltim æque commode exsequantur, ac ipsi parentes: nihil obstat, quo minus hi illud aliis volentibus concedere, adeoque liberos iis in adoptionem dare possint. Nec quidquam refert, masculus adoptet, an femina, nupta an innupta, quia hæc adoptio non imitatur naturam, sed parentum tantum officia. Et exstat sane hujusmodi adoptionis exemplum non modo apud Ægyptios *Exod. II,* 10. verum etiam apud Romanos, apud quos Valeriam Augustam non in solatium liberorum amissorum, sed ob sterilitatem, adoptasse Candidianum, refert Lactant. *de mort. persequ. Cap. L.*

§. LVI.

Quemadmodum porro hæc parentum potestas consistit in jure ea omnia agendi, sine qui- Parentibus tribuit jus jubendi,

prohibendi, castigandi. quibus liberorum actiones ad obtinendum societatis hujus finem dirigi non possunt: (§. LIII. 11.) ita facile est ad existimandum, 21) parentibus licere & præscribere liberis, quæ agere eos oporteat, & 22) prohibere, quæ ab iis fieri nolint, & 23) immorigeros non modo objurgare, sed &, 24) prout res exigit, castigare, & acrioribus remediis in ordinem cogere: modo 25) id prudenter fiat, statusque non modo & dignitatis familiæ, sed & 26) ætatis,*) reliquarumque circumstantiarum ratio habeatur.

*) Recte Grot. *de jure belli & pac. II, 5. 2.* & Pufendorff. *Jur. nat. & gent. VI, 2. 7. seq.* observant, majorem esse hujus potestatis vim in primæ ætatis liberis, quam in adultioribus. Quum enim tantum possit pater, quantum requirit finis hujus societatis, puta liberorum educatio, (§. LIII. 11.) liberi autem imperfecti judicii vix umquam, quid factu optimum sit, perspiciant: ipsa res exigit, ut parentes omnes eorum actiones dirigant, eos ad certam addiscendam artem, nec non ad amplectendam religionem, quam ipsi probant, compellant, immodestosque & immorigeros etiam virga scuticaque castigent. Id vero bonus pater non fecerit filio adultiori, quem, maturiore judicio præditum, auctoritate magis & rationum pondere, quam severitate ac rigidiore imperio, ad quævis honesta pertrahere studebit, nec temere quidquam, quod ad futuræ vitæ rationes pertinet, invito illi per modum imperii injunget, Sic e. g. puerum parentes recte adigent etiam invitum, ut scholam frequentet, at non recte adultum cogent ad ducendam uxorem, ad certum vitæ genus, a quo abhorret, eligen-

gendum, cetera. Id quod observandum contra Casp. Zieglerum, qui hanc distinctionem non putat admittendam *in Notis ad Grot. II, 5. 2.*

§. LVII.

Ex eodem patet, 27) finem hujus societatis non exigere jus vitæ & necis in liberos, 28) nisi forte in statu naturali parentes diffusæ familiæ, tamquam capita, præfuerint: quamvis tunc magis ut principes vel imperantes, quam tamquam parentes, id jus exercuisse videantur. *) Hinc denuo colligimus, 29) non probare jus naturæ rigidum illud jus veterum Romanorum, quod ipsis postea Romanis displicuit, adeoque 30) vere docuisse Justinianum, *nullos esse alios homines, qui tali in liberos potestate utantur, qua usi sint Romani.* §. 2. *Inst. de patr. pot.*

An & jus vitæ & necis?

*) Id vero vel inde patet, quod jus illud vitæ & necis magis patri proprium, quam utrique parenti commune fuisse, quin sese in ipsas uxores, & nurus etiam viduas porrexisse videtur. Exemplum sane posterioris observationis præbuit Judas, qui, quum intellexisset, scortatam esse Thamarem nurum: *Ducite eam*, inquit, *ut comburatur. Genes. XXXVIII*, 24. Ita & hodie Reges, quia in statu naturali vivunt, hoc jus vitæ & necis exercent in uxores, liberos, universamque familiam, idque & olim semper exercuerunt, non tamquam patres, sed tamquam supremi imperantis. Sic inter Perseum & Demetrium filios judex sedit Philippus Macedo apud Liv. XL. 8. Sic a Valeria Messalina, uxore adultera, supplicium sumsit Clau-

dius

dius Cæsar apud Sueton. *in Claud. Cap. XXVI.* ut jam non dicam de exemplis recentioribus, quæ jam alii cum cura expenderunt. Add. Barbeyrac ad Pufend. *de jur. nat. & gent. VI*, 2. 10.

§. LVIII.

An jus venumdandi noxæve dedendi liberos, per eosque adquirendi.

Multo minus ergo 31) illa parentum potestas jure naturæ conjuncta est cum jure liberos venumdandi, 35) delinquentes noxæ dandi, 33) omniaque, quæ liberis aliunde obveniunt, adquirendi, quamvis hæc omnia antiqua saltim Romanorum jurisprudentia probarit. Nihil enim horum ita comparatum est, ut sine eo obtineri nequeat finis hujus societatis. (§. LIII. 11.) Attamen, quum hæc potestas in facultate dirigendi liberorum actiones consistat: (§. LIII. 7.) 34) parentibus non deneganda videtur facultas, liberis pro conditione sua certas imperandi operas, ex iisque lucrum capiendi, immo & 35) administrandi ea, quæ liberis sive fortunæ, sive hominum beneficio obvenerunt. *)

*) Nam quum ipsi liberi, quamdiu immaturum imperfectumque est eorum judicium, directioni parentum subsint: quidni & eorum res ab iis administrentur? An vero & fructuaria est hæc administratio? Non dubito. Quibuscumque rebus indigent liberi, eas a parentibus jure quodam suo exigunt, veluti cibum, potum, vestes, habitationem, sumtus disciplinæ. Non ergo indigent fructibus, quibus maxime plerumque indigent parentes ad alendos educandosque liberos. Et qua fronte fructus a parentibus repeterent liberi, quibus vicem

cem numquam reddere possunt, si se suaque omnia redderent? Ismene apud Sophoclem *in Oedipo Colon. v. 523.*

Φύλασσε πατέρα τόνδε τοῖς τεκοῦσι γὰρ
Οὐδ' εἰ πονεῖ τις, δεῖ πόνου μνήμην ἔχειν.
Patrem cura: nam parentum caussa
Etsi quis laborat, laborum tamen non meminisse debet.

§. LIX.

Sed hæc de potestate parentum dicta sufficiant. Quod ad OFFICIA eorumdem attinet: ea intellectu facillima videntur. Etenim ex fine hujus societatis prono alveo fluunt. Est ille COMMODA LIBERORUM EDUCATIO, ac proinde nemo non intelligit, obligatos esse parentes, ad ea omnia agenda, sine quibus finis hujus societatis obtineri non potest, & ad ea omittenda, quæ cum fine illo pugnant. (§. XXV. 76. seq.) Itaque operæ pretium fuerit, educationis notionem evolvere paullo accuratius, ut ex ea officia, tum parentum, tum liberorum, tanto facilius certiusque eruantur.

Officiorum parentum erga liberos fundamentum.

§. LX.

Obligationem ad educandos liberos parentibus ipsum amorem, quem illis natura insevit, inculcare, jam supra monuimus. (§. XXVII.) Quumque parentes liberos non alio AMORE, quam BENEVOLENTIÆ, complecti possint, (Lib. I. §. LXXXV.) hic vero in eo consistat, ut entis inferioris atque imperfectioris felicitate delectemur, eamque servare, &, quantum in ens illud cadit, amplificare studeamus: (ibid. §. LXXXVI.) consequens

Quid educatio, & in quo illa consistat?

quens est, 36) ut & parentes liberos non modo conservare, sed & 37) felicitatem eorum amplificare teneantur: & 38) in hoc ipso consistat commoda EDUCATIO, per quam adeo 39) nihil aliud intelligimus, quam curam parentum, qua liberos suos & conservare, & felicitatem perfectionemque eorum amplificare, omni ope nituntur.*)

*) Quid enim adeo magnum est, procreasse liberos, nisi & conserventur? & quid conservasse, nisi & ita instituantur, ut veræ felicitatis participes esse possint? *Ad bene vivendum*, ait Seneca, *de Benef. III*, 31. *minima portio est vivere*. Et paucis interjectis: *Vis scire, quam non sit magnum beneficium, vitam sic dare? exposuisse: nempe injuria erat, genuisse. Quo quidem colligo, minimum esse beneficium patris matrisque concubitum, nisi accesserint alia, quæ prosequerentur hoc initium muneris, & aliis officiis ratum facerent.*

§. LXI.

Parentum est liberorum vitam, sanitatem & integritatē membrorum conservare.

Quum ergo parentum sit, operam dare, ut conserventur liberi: (§. LX. 39.) consequens est, 40) ut non modo iis alimenta commoda, *) idest, victum, amictumque, pro conditione sua præbere, sed & 41) eorum valitudinem curare, 42) corpus membraque, quantum in se est, integra præstare, quin & 43) eos a luxu, ingluvie, lascivia, omnibusque vitiis, quæ sanitatem ac vires corporis animique prosternunt, avertere, ac proinde 44) non temere solos & sine custode relinquere, teneantur.

*) Ad quæ alimenta præcipue etiam pertinet pri-

primi lactis instillatio. Ad hanc enim ipsam matrem obligatam esse, vel hoc ipso eas natura admonet, quod illico a partu, ubera illius lacte turgescere incipiunt, & inexhaustus ille fons tamdiu plerumque hoc nectar sufficit, donec solidiorem cibum ferat infantuli stomachus. Vere ergo neglecti officii materni reas esse, quæ vel commoditatis suæ, vel formæ servandæ caussa, eam operam nutricułis & scortillis delegant, ipsi pagani, ductu solius rationis, viderunt, multisque probarunt argumentis. Pertinent huc Plutarch. *de liber. educ. pag.* 3. Gell. *Noct. Att.* XII, 1. At, sicuti necessitas facile unumquemque solvit lege adfirmativa: (Lib. I. §. CXIV. 59.) ita nec vitio vertendum fuerit matri delicatiori, infirmæ, lacte destitutæ: si nutrici commendet infantem. Qualis vero deligenda sit a proba & prudente matre, elegante epistola ad Phyllida ostendit Myia apud Thom. Gale *Opusc. mythol. eth. & phys. pag.* 750.

§. LXII.

Huic ergo officio omnino adversantur 45) procuratio abortus, 46) expositio infantum, 47) eorumdem, nihil tale meritorum, abdicatio vel exheredatio, *) 48) alimentorum necessariorum denegatio, & similia, quæ fini hujus societatis repugnant, vitia. In primis 49) reprehensione dignissimi, indignique parentum nomine sunt, qui vel derelinquunt liberos, vel 50) incuria sua efficiunt, ut vita, sanitas, sensus, membraque eorum aliquid capiant detrimenti. Quin 51) tanto detestabilior est hæc parentum impietas, quo magis sensus, sanitas, integritasque membrorum non solum ad con-

Quid huic officio adversetur?

ſervationem, ſed & ad felicitatem liberorum, pertinent.

*) Parum enim intereſt, ſive quis occidat liberos, ſive iisdem alimenta deneget. *l.* 4. *D. de agnoſc. & alend. lib.* Alimenta autem liberis ſubtrahunt parentes, qui illos abdicant vel deſerunt, innocenteſve exheredes ſcribunt: immo ne ipſæ quidem leges reprehenſione vacant, quæ parentibus tantum indulgent, ut liberos ſuo arbitrio tractare poſſint, vel ſaltim majorem patriæ poteſtatis, quam æquitatis naturalis, habent rationem. Quis enim non reprehendat Tarquinienſium leges, ſtare paſſas teſtamentum Damarati, qui *ignorans, nurum ventrem ferre, immemor in teſtamento nepotis deceſſerat, puero poſt avi mortem in nullam ſortem bonorum nato, & poſtea ob inopiam Egerii nomen ferente?* Liv. *I,* 34. Quis non laudet Auguſtum, qui *C. Tettium, infantem, a patre exheredatum, in bona paterna ire decreto ſuo juſſit, patris patriæ nomine uſus, quoniam Tettius in proprio jure procreato filio ſumma cum iniquitate paternum nomen abrogaverat?* Valer. Max. *VII,* 7.

§. LXIII.

Liberorum perficiendus eſt intellectus.

Quum vero præterea ad parentum officium pertineat, ut liberorum ſuorum perfectionem felicitatemque pro virili amplificare ſtudeant, (§. LX. 39.) ad perfectionem vero eorum vel maxime pertineat intellectus excultus, & viva veri bonique cognitione probe imbutus: (Lib. I. §. CXLVI.) ſane parentum erit, 52) liberis præcepta ſapientiæ rerumque divinarum & humanarum ſcien-

scientiam a teneris unguiculis instillare, vel 53) eos idoneis magistris perpoliendos dare, 54) nullisque sumtibus parcere, ut & ingenia eorum acuantur, & 55) ipsi ad omnes honestas artes, pro conditione facultatibusque suis, instituantur. Ex quo porro colligimus, 56) parentes obligatos esse ad explorandam liberorum indolem, honestumque vitæ genus, quod indoli, conditioni; aliisque circumstantiis conveniat, eligendum, eo vere semel electo, 57) nihil eos reliqui facere debere, ut liberi personam, sibi impositam, in hoc mundi theatro aliquando cum plausu agere possint. *)

*) Quumque unus homo plures plerumque personas sustineat, ut singulari dissertatione luculenter ostendit Hertius: educatio ita attemperanda est, ut liberi non modo ad vitæ genus, quod electum est, apti sint, sed & reliquas personas decore agant. Hinc quia liberi aliquando non solum boni mercatores, artifices, opifices, sed & boni cives, esse debent: educationem liberorum accommodandam etiam esse statui ac formæ reipublicæ patriæ, recte monet Aristoteles *Polit. V*, 9. addita ratione: Ὄφελος γὰρ οὐδὲν τῶν ὠφελιμωτάτων νόμων, καὶ συνδεξαμένων ὑπὸ πάντων τῶν πολιτευομένων, εἰ μὴ ἔσονται εἰθισμένοι καὶ πεπαιδευμένοι ἐν τῇ πολιτείᾳ· εἰ μὲν οἱ νόμοι δημοτικοὶ δημοτικῶς· εἰ δ' ὀλιγαρχικοί, ὀλιγαρχικῶς. Εἴ περ γὰρ ἐστιν ἐφ' ἑνὸς ἀκρασία, ἔστι καὶ ἐπὶ πόλεως. *Nullum enim emolumentum capitur ex utilissimis legibus, & quæ probatæ sunt judicio cunctorum, qui dant operam reip. ni fuerint adsueti & instituti, si leges sint populares, populariter; sin oligarchicæ, oligarchi-*

ce.

ce. Si enim est in uno mortali incontinentia, est etiam in civitate.

§. LXIV.

Et emendanda voluntas.

Quumque voluntas sit vera illa amoris, quo cum bono, adeoque & cum felicitate conjungimur, sedes: 58) nihil agere videbuntur parentes, qui de perficiendo liberorum intellectu solliciti, nullam voluntatis rationem habent: nec non 59) qui non id agunt, ut liberorum suorum animos ad pietatis virtutisque amorem inflamment, sed 60) ut eos vel manifestis vitiis, vel 61) calliditati, avaritiæ, ambitioni, voluptati, (quibus ipsi prudentiæ, frugalitatis, erectioris animi elegantiæque velum prætendunt;) adsuefaciant, qui denique liberis ad omnes scelus profligatis, 62) præeunt exemplo, & sic ægrotos animos perpetuis vitiorum spectaculis turpiter corrumpunt. *)

*) Sunt hæc præcipua errata, quibus & optimam liberorum indolem in præcipitia abripi, animadvertimus. Quemadmodum enim nemo est tam existimationis suæ incuriosus, ut manifestis vitiis pollutus videri velit, ac proinde unusquisque sceleribus suis aliquod virtutis ac prudentiæ velum prætexit: ita & liberos suos ita instituere solent parentes, ut non tam honeste ac sapienter vivere, quam alios aliqua virtutum specie decipere discant, id est

Ut Curios simulent, & bachanalia vivant.

Ad hoc eos præceptis, ad hoc exemplis suis instituunt. Quin si hi quadam naturæ bonitate ad veram laudem contendunt: eum impetum parentes turpi exemplo reprimunt.

Quem-

Quemadmodum enim, qui nocte illuni iter faciunt, facile a recto tramite aberrant, si præter facem passim oberrant ignes fatui: ita & præclara ingenia plerumque in transversum aguntur, si oculis quotidie obversantur prava parentum facinora, hique se ipsos liberis præbent inutilis disciplinæ exempla, parum memores incomparabilis illius sententiæ Juvenalis *Sat. XIV. v.* 44.

Nil dictu fœdum visuque hæc limina tangat,
Intra quæ puer est, procul hinc, procul inde puellæ
Lenonum, & cantus pernoctantis parasiti.
Maxima debetur puero reverentia. Si quid
Turpe paras, nec tu pueri contemseris annos:
Sed peccaturo obsistat tibi filius infans.

§. LXV.

In primis a voluptate revocandus animus.

Quum vero puerorum atque adolescentium indoli nihil magis adblandiatur, quam otium & voluptas: parentes operam dabunt, *63*) ne nimis delicatam rationem in educandis liberis teneant, *64*) neque eos otio obtorpescere patiantur, aut *65*) nimis exquisito victu nutriant, sed *66*) solem, frigusque ferre, ciboque parabili contentos esse, doceant. Ita enim dum educantur rusticorum liberi, dumque hi inter operas rusticas, pressumque lac, & cibos parabiles adolescunt, eos & sanitate & robore ipsis plerumque nobilibus adolescentibus antecellere, docet experientia.*)

*) Exstat hanc in rem incomparabilis epistola Theanus, Pythagoreæ sapientiæ filiæ, ad

Eubulen apud Thomam Gale *Opusc. mythol. Ethic. & phys. p.* 741. qua ex instituto demonstrat; διαστροφὴν τῆς φύσεως εἶναι, ὅταν τὰ παιδία φιλήδονα μεθ ταῖς ψυχαῖς ἀδυναθῆ δὲ τοῖς σώμασι γίνηται. *Corruptionem & perversionem naturæ esse,* (non educationem,) *quum animi ad voluptatis amorem, corpora ad libidinem transferantur*. Nec minus graviter hæc præcepta passim inculcat Plutarchus toto illo aureo libello *de institutione liberorum*.

§. LXVI.

Nec non a pravorum consuetudine.

Sed præcipue 67) juventutis animum pervertit consuetudo cum pravis hominibus: adeoque 68) nihil majore cura ac solicitudine cavere decet parentes, quam ne liberi sibi malos sodales inveniant, sed 69) paribus & bene educatis colludere malint. Quum enim ad imitationem natura proclives sint tenelli eorum animi, *) cerei quippe flecti in vitium, monitoribus asperi: experientia docet, tanto facilius pueros adolescentesque abripi in quævis præcipitia, quanto minus adulatores & parasitos ab amicis, corruptores a bonis magistris, instigationes ad vitia a salubrioribus præceptis possunt discernere.

*) Quam proclives sint pueri ad imitandum, argumento sunt illi, qui inter feras bestias educati, earum non modo victum & gressus, sed & gestus, vocem & ferociam ita paulatim adsciverunt, ut a bestiis vix discernerentur. Exempla dederunt auctor supplementorum Lamberti Schafnab. *ad ann. MCCCXLIV.* Hartknoch. *de Polon. Lib. I. Cap. II. p.* 108. Bern. Connor *Evang. med. art. CXV. pag.*

pag. 181. & *de statu Polon. Part.* I. *Epist. VI. pag.* 388. Sic & puerum surdum & mutum, a parentibus in templum frequentius adductum, omnes gestus, quibus inter sacra alios uti viderat, tam accurate expressisse ferunt, ut non dubitarent clerici, quin aliquo religionis sensu tangeretur, quum tamen ubi auditum casu recepisset, & sensim cœpisset loqui, rei non meminerit, nec ullo indicio vel argumento colligi posset, eum religionis ideam ullam animo concepisse. Vid. *Act. erud. Lips. MDCCVII. pag.* 507. Si ergo homines in bruta veluti convertit solum cum brutis contubernium, & si hominem surdum & mutum religiosis gestibus imbuit solus aliorum religiose Deum colentium conspectus: quis miretur, & pueros aliam naturam induere ex consuetudine cum aliis, & veluti hausto Circes poculo in bestias transformari?

§. LXVII.

Quæ contra LIBERIS officia erga parentes incumbant: ex horum statu & jure, societatisque ipsius indole non difficulter intelligitur. Quemadmodum enim parentibus est jus dirigendi liberorum actiones: ita inde patet, 70) eos a liberis non aliter considerari posse, quam ut superiores & perfectiores, ad eoque 71) amandos esse amore devotionis & obedientiæ, *) (Lib. I. §. LXXXV.) Ex quo porro sequitur, 72) ut liberi eos omni veneratione atque obsequio, (§. LXXXVI.) & 73) tali quidem veneratione, quæ eorum perfectionibus digna sit, (Lib. I. §. LXXXVII. 51.) prosequi teneantur. **Liberi parentibus debent amorem devotionis & obedientiæ.**

*) Hinc veteres omnes falsi sunt, proximum

amoris gradum post Deum deberi parentibus, quibus nos ipsos debeamus. Sic Gell. *Noct. Att. IV*, 13. officia liberorum erga parentes primo loco ponit inter omnia, quæ aliis hominibus debeamus, auctoritate usus Catonis, Massurii Sabini & C. Cæsaris. Multo expressius *aureorum Pythagoræ carminum* auctor *v.* 1. *seq.*

Ἀθανάτους μὲν πρῶτα θεοὺς, νόμῳ ὡς διάκειται,
Τίμα· καὶ σέβου ὅρκον· ἔπειθ᾽ ἥρωας ἀγαυούς.
Τούς τε καταχθονίους σέβε δαίμονας, ἔννομα ῥέζων
Τούς τε γονεῖς τίμα, τούς τ᾽ ἄγχιστ᾽ ἐκγεγαῶτας.

Primum immortales Divos pro lege colunto
Et jusjurandum: heroas, clarum genus, inde.
Dæmones hinc, terris mixti, sua jura feruntο.
Inde parentis honos sequitor: tum sanguinis ordo.

Quæ explicans suo more, Hierocles *pag.* 50. θεοειδῆ εἰκόνα *Deo similem imaginem* in parentibus agnoscit. Et Simplicius Comment. *in Epicteti Enchirid. Cap. XXXVII. pag.* 199. οἱ ἔτι παλαιότεροι τοσαύτην τοὺς γονέας ἐσέφθησαν, ὡς καὶ θεοὺς αὐτοὺς ὁρμῆσαι καλεῖν· εὐλαβηθέντες δὲ τὴν θείαν ὑπεροχὴν τοὺς τῶν γονέων ἀδελφοὺς θείους ἐκάλησαν, ἐνδεικνύμενοι τὴν τάξιν, ἣν τοὺς γονέας ἔχειν πρὸς τοὺς παῖδας τοὺς αὐτῶν ὑπελάμβανον. *Antiquiores* (Romanis) *leges ita veneratæ sunt parentes, ut* DEOS *adpellare eos non dubitarint: divinam autem excellentiam veritæ fratres patrum* THIOS *quasi* DIVINOS *adpellant, ut demonstrent, quam rationem parentum adversus liberos esse existiment.*

§. LXVIII.

Veneratio parē-

Quia ergo veneratione prosequendi sunt paren-

parentes, & tali quidem, quæ eorum perfe- tibus de-
ctionibus digna sit: (§. LXVII. 72. 73.) ne- bita.
mo sane dubitaverit, 74) quin liberi parentes aliis omnibus præferre, 75) cum iis, ac de iisdem, non nisi honorifice loqui, quin 76) & operam dare debeant, ne vel vultu lædatur pietas. Et quamvis contingere possit, ut in parente vel alterutro, vel utroque non reperiantur eæ perfectiones, ut inde veneratio vel honor nasci possit: (Lib. I. §. LXXXVII.*) boni tamen filii est, 77) dissimulare illa parentum vitia, & 78) patienter potius ferre eorum injurias, quam quidquam eorum, quæ a liberis ipsa natura exigit, prætermittere.*)

*) Nam & mali parentes, parentes tamen, id est, uti eos recte vocat Simplicius *ibid. p.* 198. *αἴτια μετὰ θεὸν τοῦ εἶναι, existentiæ nostræ post Deum auctores*, sunt: eaque perfectio vel sola nos ad concipiendam animo pietatem ac venerationem incitare debet. Epictet. *Enchir. Cap. XXXVII*, Ἀλλὰ πατὴρ κακός ἐστι. μή τι οὖν πρὸς ἀγαθὸν πατέρα φύσει ᾠκειώθης; ἀλλὰ πρὸς πατέρα. τήρει τοιγαροῦν τὴν πρᾶξιν τὴν σεαυτοῦ πρὸς αὐτὸν, μηδὲ σκόπει, τί ἐκεῖνος ποιεῖ, ἀλλὰ τί σοι ποιήσαντι κατὰ φύσιν, ἡ σὴ ἕξει προαίρεσις. *At pater malus est. Numquid igitur natura cum bono patre conjunctus es? Non, sed cum patre. Tu ergo munus tuum erga ipsum tuere, nec, quid ille agat, considera, sed quibus rebus agendis tuum institutum naturæ futurum sit consentaneum.*

§. LXIX.

Quumque parentibus competat potestas Itemque metus
dirigendi liberorum actiones, eosque coer- reverentialis.

cendi castigandique: (§. LVI. 23. sequ.) consequens est, 79) ut parentes non modo amore devotionis prosequendi, sed & timendi sint. Ex quo amoris ac timoris temperamento quum nascatur *timor filialis*: (Lib. I. §. CXXXI. *) inde non possumus non colligere, 80) timorem illum solum cadere in pios liberos, adeoque 81) objurgationes castigationesque parentum non tam, quod doleant, metuendas, quam quod indignationis paternæ, suis vitiis provocatæ, sint argumentum.

§. LXX.

Nec non obsequium.

Quandoquidem vero & obsequio prosequendi sunt parentes: (§. LXVII. 72.) non possent profecto reprehensionem effugere liberi, 82) nisi jussa eorum promte exsequerentur, ac 83) ne morositatem quidem eorum, & duriora imperia, sese ab officio dimoveri patiantur. Quia tamen vel ipsa recta ratio docet, quo major est entis alicujus perfectio ac sublimitas, eo majorem ei venerationem & obedientiam exhiberi oportere: (Lib. I. §. LXXXVII. *) consequens est, 84) ut, si turpe quid ac voluntati divinæ vel legibus adversum jubeant parentes, horum potius, quam Dei ac legum, jussa insuper sint habenda. *)

*) Quod enim de magistratuum jussibus dixerunt Petrus & Joannes, Apostoli: Εἰ δίκαιόν ἐστιν ἐνώπιον τοῦ θεοῦ ὑμῶν ἀκούειν μᾶλλον, ἢ τοῦ θεοῦ, κρίνατε. *Justumne sit apud Deum, vobis potius, quam Deo, auscultare, ipsi judicate.* *Act. IV, 19.* Et paulo post *Act. V, 29.* Πειθαρχεῖν δεῖ θεῷ μᾶλλον, ἢ ἀνθρώποις. *Obedire oportet Deo potius, quam hominibus:*

idem

idem & ad parentum præcepta pertinet. Quamvis enim sanctissimum eorum sit imperium: sanctius tamen est ipsius Dei, nec eo usque porrigitur parentum potestas, ut liberos legibus, a summis imperantibus latis, possint solvere. (§. XXIV, 75.) Hierocl. *ad aurea Pythag. carm. v. 4. p. 53.* Εἰ δὲ ἔστιν, ὅτι τῶν θείων νόμων ἀνήκοός ἐστιν ἡ τῶν γονέων προαίρεσις, τί δεῖ ποιεῖν εἰς ἀντινομίαν ἐμπίπτοντας τοιαύτην, ἢ τοῦτο, ὅ καὶ ἐπὶ πολλῶν καθηκόντων ἐκ περιστάσεως εἰς ἐναντίωσιν ἐλθόντων προσήκει φυλάττειν; μειζόνων γὰρ καὶ ἐλαττόνων προκειμένων καλῶν, τὰ μείζονα πρὸ τῶν ἐλαττόνων ποιεῖσθαι δεῖ, ὅταν μὴ ἀμφότερα ἐξῇ διασώζειν· εἶον καλὸν μὲν τῷ θεῷ πείθεσθαι, καλὸν δὲ καὶ τοῖς γονεῦσιν· εἰ δὴ πρὸς ταῦτα ἡ ἀμφοτέρων ἄγοι πειθὼ, ἕρμαιον ἂν εἴη καὶ ἄμαχον· εἰ δὲ πρὸς ἄλλα μὲν ὁ θεῖος νόμος, πρὸς ἄλλο δὲ οἱ γονεῖς φέροιεν, μαχομένης τῆς αἱρέσεως τοῖς ἀμείνοσιν ἕπεσθαι δεῖ, πρὸς ταῦτα μόνον ἀπειθοῦντας γονεῦσι, πρὸς ἃ καὶ αὐτοὶ τοῖς θείοις νόμοις οὐ πείθονται. *Si divinis legibus repugnat aliquando parentum voluntas: quid eos aliud facere oportet, qui in illam legum collisionem incidunt, quam quod in multis etiam officiis, quæ pro circumstantiarum ratione sibi adversantur, decet observare? Honestis enim duobus propositis, quod majus est, minori decet anteponere, quum utroque frui non licet. Verbi gratia: honestum quidem est, Deo obedire: honestum vero & parentibus ipsis. Quod si te ad eadem ducat utriusque persuadendi vis: lucrum fuerit inopinatum, & sine controversia maximum. Sin autem ad aliud te trahat divina lex, ad aliud vero parentes: in hac voluntatum dissensione meliora sequi præstiterit, & in iis solum parentum jussa præterire, in quibus & ipsi divinis legibus non obediunt.*

§. LXXI.

Ceterum uti ea est genuina potestatis parentum ratio, quod ad finem societatis hujus consequendum necessaria est facultas liberorum actiones ad hunc finem dirigendi: (§. LIII. 8.) ita nemo dubitaverit, 85) quin, obtento fine, & medium cessare oporteat, adeoque 86) illa parentum potestas non demum morte eorum, sed tunc illico exspiret, quando liberi masculi ejus ætatis atque ita instituti sint, ut ipsi sua quadra vivere, novamque familiam instituere possint, vel 87) si filiæ neptesve domo patria vel avita enubant, in aliasque transeant familias. 88) Ut jus naturæ non probet rigorem illum juris veteris Romani, quod filios cum uxore & liberis per omnem vitam in patria potestate esse jubebat, nisi patres vel avi quosdam, ultro emancipatos, e sacris suis dimitterent.*)

Quando solvatur parentum potestas.

*) Illud e dominio juris Quiritium, quod patri apud Romanos competiisse in liberos diximus, prono alveo fluere videbatur. Neque enim tempore finitur dominium, neque ullus eo fine facto suo excidere potest. Hinc & imaginariæ illæ venditiones in emancipationibus adhibitæ. Nihil enim analogiæ juris magis videbatur convenire, quam ut res mancipi, intercedente mancipatione, abalienaretur. Vid. V. A. Corn. van. Bynkershoek *de jure occid. lib. Cap. I. p.* 145. *seq.* Quum vero illud dominium in liberos, tamquam res mancipi, jus naturæ & gentium plane ignoret: (§. LV. *) illud etiam rigorem illum, quem in paragrapho descripsimus, ignorare certissimum est.

§. LXXII.

Quum vero potestas tantum parentum, (§. LXXI. 86.) non item amor, quem ipsa natura insevit parentibus, (§. XXVII.) liberis e familia dimissis cesset: consequens est, 89) ut bonorum parentum sit, etiam separatorum a se liberorum felicitate delectari, 90) eos ope & consilio pro virili juvare, 91) & non minus his, quam in familia perseverantibus, quantum honeste fieri potest, lucrari, 92) nihil denique reliqui facere, ut eos reddant quam felicissimos. Ex quibus simul patet, 93) cur emancipati non minus, quam sui liberi, parentibus ab intestato merito succedant. *) Soluta parentum potestate non debet cessare amor.

*) Itaque ab æquitate naturali discessisse videntur gentes pleræque, quæ filias nupturas, oblata certa dote, contentas, exsortesque esse jubebant paternæ hereditatis. Equidem hæc lex justam habuit rationem apud Hebræos, quorum rempublicam ita instituerat supremum Numen, ut cuivis tribui sortem suam attribueret, cujus agros & bona in aliam tribum transire noluerat. *Num. XXVII.* Sed non æque laudaveris similem Syrorum morem, cujus vestigium exstat *Genes. XXXI, 14. sequ.* nec non leges Atheniensium, de quibus plura erudite disseruit Jac. Perizon. *de lege Vocon. p. 119. seq.* Quin multo minus æquam dixeris legem Romanorum, de filiis etiam emancipatis a paterna hæreditate excludendis, quum ipse Prætor ejus rigorem, data illis bonorum possessione, emolliendum, quin eam plane abolendam dixerit Justinianus *Novella CXVIII.* Emancipationem enim potestatem tantum

 paren-

parentum tollere oportebat, non amorem, ex quo successionem ab intestato esse derivandam, suo loco ostendimus. (Lib. I. §. CCXCV.)

§. LXXIII.

An in parentum & liberorũ arbitrio sit posi-tum, quãdo potestas illa solvenda sit?

Ex quo porro colligimus, 94) nec in parentum positum esse arbitrio, liberosne cujuscumque ætatis e potestate dimittere, an eosdem jam adultos invitos in familia retinere malint: nec 95) excusandos esse liberos, qui invitos parentes deserere, & fræna veluti mordere non dubitant. Quemadmodum enim injuste agunt parentes, qui quid eorum omittunt, sine quibus finis hujus societatis obtineri nequit: (§. XXV. 76.) ita liberi se, salva justitia, non possunt subducere parentibus, quia quod sibi quisque fieri non vult, id nec aliis facere debet. (Lib. I. §. LXXXVIII. 54.)

§. LXXIV.

Liberorum obligatio soluta parentũ potestate.

Quemadmodum porro parentum amorem extinguere non oportet liberorum discessu e familia: (§. LXXII.) ita 96) amorem illum venerationis, quo liberi illos prosequi tenentur multo minus tunc cessare debere verum est. Immo quum unusquisque ad amandum eum, a quo beneficiis ornatus est, obstrictus sit, (Lib. I. §. CCXXVI. 37.) isque amor erga benefactores vulgo GRATITUDO vocetur: (ibid. §. CCXXVII.) consequens est, 97) ut liberi, & finita parentum potestate, obligati maneant ad gratum illis animum quavis ratione ostendendum, 98) eorum benevolentiam verbis ornandam, 99) beneficia bene-

ficiis

ficiis pensanda, nihilque, quod alicujus momenti est, & ad familiæ decus pertinet, (veluti conjugium,) sine eorum consilio suscipiendum: quin 100) & alimenta indigentibus suppeditandi. Quod genus gratitudinis quamvis ad officia imperfecta referendum videatur, 101) ita tamen comparatum est, ut leges civiles liberos, officii sui immemores, jure meritoque in ordinem cogant. * (Lib. I. §. CCXXVII. 43.)

*) Si vera sunt, quæ de ciconiis memoriæ prodiderunt veteres, eas parentes senectute confectos alere: etiam a brutis animantibus in ruborem dantur liberi beneficiorum immemores. Eleganter Ælian. *Hist. animal. III, 23.* Τρέφειν μὲν τοὺς πατέρας πελαργοὶ γεγηρακότας καὶ ἐθέλουσι, καὶ ἐμελέτησαν· κελεύει δὲ αὐτοὺς νόμος ἀνθρωπικὸς οὐδὲ εἷς τοῦτο ἀλλ' αἰτία τούτων φύσις ἀγαθή. *Magna cura ciconiæ exacta ætate parentes alunt, etsi humanis hoc facere legibus nullis jubentur, sed sola naturæ bonitate ad id impelluntur.* Annon vero recta ratio ad id impelleret homines, ad quod ipsa bruta impellit natura?

§. LXXV.

Si parentes, antequam liberi ad justam ætatem pervenerunt, decesserint: res ipsa suadet, 102) ut eorum educatio demandetur aliis, quos TUTORES vocant, adeoque 103) TUTELA nihil aliud est, quam potestas, actiones liberorum vice parentum dirigendi, eorumque bona administrandi tantisper, dum ipsi liberi justam ætatem attigerint, idoneique sint, ad se suaque rite gubernanda. * (§. LV. 19.) Ex qua definitione porro colligi-

Tutorum & pupillorum mutua obligatio.

ligimus, 104) tutores eadem potestate uti, ac parentes, quatenus eam arctioribus limitibus non circumscripserunt leges civiles; sed & 105) ad eamdem fidem eademque officia, quæ parentibus incumbunt, teneri; denique 106) pupillos non minus ad amorem venerationis, obsequium & gratitudinem, obstrictos esse, ac liberos: quin 107) hanc obligationem tanto esse strictiorem, quo majus est beneficium, ab iis præstitum, quos non natura, sed amor benevolentiæ, ad benefaciendum excitavit.

*) Quamdiu pro impuberibus vel minorennibus habendi sint liberi, jus naturæ eo minus definire potest, quo magis diversæ sunt eorum indoles, quum in aliis sapientia ante pilos, sit, alii sero, alii vix umquam sapiant. At quia tamen legislatores ad id, quod ut plurimum fit, merito attendunt: (§. XLV. 60.) recte atque ordine fecerunt, dum certos pubertatis ac minorennitatis definierunt annos. Quam variæ vero hic fuerint eorum sententiæ, repetitis ex omni ævo testimoniis, cum cura & ex instituto ostendit vir illustris, Jo. Petr. a Ludevvig. dissertatione singulari *de ætate legitima puberum & majorennium*.

CAPUT IV.

De Officiis, in societate herili observandis.

§. LXXVI.

Quid societas herilis, & quæ ejus origo.

PRogredimur ad SOCIETATEM HERILEM, natura quidem non tam necessariam, ac illæ simpliciores, de quibus hactenus actum est,

est, at inter homines tamen jam inde ab antiquissimis temporibus frequentissimam, per quam intelligimus societatem inter dominum dominamve & servos ac ancillas, in qua hi ad dominorum utilitatem operis suis promovendam, illi ad hos alendos, immo & aliquando ad certam mercedem præstandam obligantur. Quum enim ita comparatum sit, ut alter alterius opera indigeat, nec quidquam obstet, ut quod cuique deest, id ille alterius operis suppleat: (Lib. I. §. CCCXXV. 3.) consequens est, 1) ut aliorum operas, quocumque intercedente contractu, nobis recte stipulemur, atque ita 2) inter nos servosque & ancillas nasci possit HERILIS SOCIETAS, quam inæqualem vel rectoriam esse, facile patet. (§. XIX. 56.)

§. LXXVII.

Quid herus, vel hera, & servus, vel ancilla? & quotuplex servitus?

Itaque per HERUM HERAMVE intelligimus personam, quæ aliorum operis ad suam utilitatem promovendam utitur, & his vicissim ad alimenta, vel insuper ad mercedem præstandam, obligata est. SERVI vero & ANCILLÆ sunt personæ, quæ ad dominorum utilitatem operis suis, vel pro certa mercede alimentisque, vel pro solis alimentis promovendam obstrictæ sunt. Ex qua definitione facile patet, 3) servitutem prioris generis esse MERCENARIAM, 4) ejusque fundamentum non aliud esse, quam locationem conductionem; 5) posterioris OBNOXIAM, *) 6) ejusque fundamentum esse dominium in ipsas personas servorum, justo titulo adquisitum.

*) Uti

*) Uti placuit vocabulo, quo usus est Phædrus *Fab. Lib. III. præf. v.* 34.

Servitus OBNOXIA,
Quia quæ volebat, non audebat dicere,
Adfectus proprios in fabellas transtulit.

Uti enim hic *servitutem* dixit pro *servo*, Æsopo, ita eam *obnoxiam* vocavit, quasi ὑπόδουλον, quia Æsopus hujusmodi servitutem serviebat. Græci *obnoxios* δούλους, mercenarios οἰκέτας vocabant, teste Athen. *Deinopf. VI*, 19. Ceterum utraque servitus antiquissima est. Quemadmodum enim Abrahamum jam quarto a diluvio sæculo multos servos obnoxios domi suæ aluisse, constat: *Genes. XI*, 5. *XIV*, 14. *XV*, 3. 4. *XVI*, 1. *seq.* ita Jacobum Labano mercenarias operas per multos annos præstitisse, notissimum est ex *Genes. XXIX*, 15. *seq. XXX*, 28. Equidem & Noachus jam *Genes. IX*, 25. mentionem facit servitutis obnoxiæ, eique Chanaanem, nepotem, ob illatas sibi injurias addicit. Sed prædictionem hanc esse eorum, quæ haud paulo post acciderunt, recte observavit Jo. Clericus *Comment. in Genes. p.* 72.

§. LXXVIII.

Obnoxiæ servituti quidam jure sese addicunt ob hebetudinem ingenii.

Et de prioris quidem generis servitute nemo sanus dubitaverit, quin rectæ rationi æquitatique naturali non repugnet. At nec posteriorem esse contra naturam, vel inde patet, quod experientia docet, esse homines indole tam servili præditos, ut nec se familiamve regere, nec necessaria vitæ præsidia sibi suisque parare possint. *) Quum ergo unusquisque vitæ genus, cui idoneus est, eligere teneatur, (Lib. I. §. CXLVII. 21. sequ.) hi vero homines nulli alii vitæ generi idonei sint, quam ut aliis pro alimentis præstet ope-

operas: 7) nihil sane faciunt contra officium, si sese aliis in perpetuum hac conditione addicunt.

*) Observaverat hoc Aristoteles, qui ideo quosdam homines *φύσει δούλους*, natura servos esse, observaverat *Polit. I, 3. seq.* Quod quamvis recte refellat Pufendorffius *de jur. nat. & gent. III, 28.* & *VI, 3. 2.* si ita accipitur philosophus, ac si stupidi illi homines ipso actu prudentiorum servi sint, vel quasi his jus perfectum sit, illos sine alia caussa servitute opprimendi, quemadmodum Græci sibi hujusmodi jus in barbaros videntur adrogasse: nihil tamen absurdi inest huic sententiæ, si de indole servili, non de naturæ conditione, intelligatur, uti illam intelligendam putavit Dan. Heinsius *in epist. ad Ge. Richterum*, apud Jan. Rutgers. *Var. Lect. IV, 3.* Sic sane Asiaticos homines *ἐλευθέρους μὲν κακοὺς, δούλους δὲ ἀγαθοὺς*, *liberos malos, servos optimos* esse, observaverat Agesilaus, apud Plutarch. *apophth. Lacon. p. 190.*

§. LXXIX.

Præterea alios, quantumvis haud ita stupidos, extrema paupertas calamitatesque vel publicæ, vel privatæ, subigere possunt, ut servire, quam fame perire malint. Quum enim homo ad vitam conservandam, evitandamque mortem ac destructionem, omnino sit obligatus, (Lib. I. §. CXLIII. 9. sequ.) & imminentibus morte vel servitute, ipsa recta ratio e duobus his malis physicis, id, quod minimum est, eligendum esse suadeat: (*Elem. phil. mor.* §. *CLII.* *) sequitur sane, 8) ut ei, quem in hoc articulo fortuna deprehendit, non sit vitio vertendum, si, Alii ob extremã pauperatem.

nullo alio honesto medio interitum evitandi sese offerente, servituti sese addicat.*)

*) Sic sane Regi sese tamquam mancipia addicebant Ægyptii, ne diuturna fame consumerentur, & beneficii loco habebant, quod Pharaoni servire liceret pro alimentis. Hinc, accepta servitutis lege, Josepho respondebant: *Tu nobis vitam dedisti, gratiam apud dominum inveniamus, & simus Pharaonis servi. Genes. XLVII,* 25. Sic & Thracicas mulieres, ingenuæ licet ortu, voluntaria tamen servitute victum sibi apud Erythræos quæsivisse, auctor est Pausanias *Lib. VII. Cap. V.* ut jam non dicam de Frisiis, de quibus Tacit. *Annal. IV,* 72. nec non de Gallis, de quibus Jul. Cæs. *de bello Gall. VI,* 13.

§. LXXX.

Quidam bello capti hanc conditionem subeunt.

Denique servorum numerum 9) in immensum auxit bellorum furor. Quia enim hosti in hostem omnia licent; licebat etiam hostes acie victos occidere. (Lib. I. §. CLXXXIII.) Quum vero, qui vel sine adgressoris læsione, vel leviore malo illi repræsentato, periculo defungi potest, non debeat ad cædem temere provolare: (ibid. §. CLXXXI. 20.) non iniquum sane est, 10) victorem servare victos, in captivitatem abducendos, ne noceant, &, ne gratis alantur, in servitutem detrudendos: nec 11) reprehendendi sunt, qui ea lege vitam servare, quam perire, maluerunt,*) (*Elem. phil. mor.* §. *CLII.* * 2.)

*) Vere ergo & hæc societas nascitur ex consensu, quamvis non ultroneo, sed vi justa ex-

extorto. (§. XVI. *) Vult enim victor victum servare, sed ea lege, ut serviat. Victus vult servire, ut servetur. Nam si nollet, nihil impediret, quo minus in victoris arma irrueret. Duarum voluntatum conspiratio est consensus: (Lib. I. §. CCCLXXXI.) Societas ergo inter dominum & mancipia bello capta ex consensu nascitur.

§. LXXXI.

Quidam servi nascuntur.

Hæc vero servitutis obnoxiæ genera non potuerunt non aliud producere, in quod quis ipsa nascendi sorte detruditur. Quia enim servitutis obnoxiæ fundamentum est dominium, justo titulo adquisitum, (§. LXXVII. 6.) hos vero titulos omnes servos adquirendi justos esse, hactenus ostendimus: (§. LXXVII. seq.) consequens est, 12) ut hi omnes servi ancillæve sint in justo dominio herorum. Quumque extra legitimum matrimonium, (quale inter quosdam hujusmodi servos vix locum habere poterat, *) partus sequatur ventrem: (Lib. I. §. CCLII. 50.) non mirum est, 13) partum ancillarum obnoxiarum, tanquam accessorium ventris, eamdem cum matre subiisse conditionem. Unde 14) ubique terrarum innotuit genus servorum, quod VERNARUM nomine apud Romanos venisse novimus.

*) Matrimonium est societas simplex personarum diversi sexus, procreandæ, educandæque sobolis caussa inita. (§. XXVIII.) Qui in hunc finem consentiunt, eorum in arbitrio & potestate esse oportet, ut illum eligant, mediaque ad eum obtinendum necessaria adhibeant. At servorum ancillarumque ob-

obnoxiarum in arbitrio potestateque non semper est potissimus finis, quomodo nimirum liberos commode educare velint, sed ea res plane a dominorum voluntate pendet. Inter quosdam ergo servos ancillasque vix locus est legitimo matrimonio. Inter quosdam tantum illi locum esse negamus, quos nimirum in eam conditionem fortuna detrusit, ut heri iis *Romanorum in morem descriptis per familiam ministeriis utantur*. Ubi enim *suam quisque sedem, suos penates regit*, quod apud Germanos observavit Tacitus *de more Germ. Cap. XXV.* ibi facilius matrimonio locus est, ceu & hodie docet experientia. At quamvis & hominibus propriis Germanorum sit jus connubii: manet tamen apud hos principium, quod servilis proles ejusdem cum parentibus conditionis sit, & quod partus ventrem sequatur: nisi quod quibusdam magis placet alterna vernarum partitio. (Lib. I. §. CCLII. *)

§. LXXXII.

Potestas domini in servū mercenarium.

Positis vero his fundamentis, facile intelligitur, quænam sint in hac societate dominorum, servorumque officia, &, qualis dominorum in servos ancillasque potestas sit. Quod enim ad servos MERCENARIOS attinet, quum ii tantum ex locato obligentur: (§. LXXVII. 4.) per se patet, 15) domino in hos non aliam potestatem competere, quam ut operas, sibi locatas, illis indicere, & 16) ex iis utilitatem capere, quin & 17) eos adigere possit, ut per tempus, quod initio placuit, serviant: non autem 18) domino licere alias, quam locatas, operas ab illis exigere, multoque minus 19) eos durius castigare, quamvis

20)

20) si locationi non stet servus, cum dominus non modo mercede ejusve parte mulctare, sed & 21) inemendabilem abs re segregare omnino possit, (§. XXII. 70. sequ.)

§. LXXXIII.

Domini servique hujusmodi officia mutua.

Quemadmodum ergo DOMINI est, 22) legi conductionis satisfacere, 23) a servo non nisi operas locatas exigere, 24) eique alimenta, qualia ejus sortis hominibus conveniunt, sufficienter præbere, denique 25) mercedem promissam non denegare: *) ita & SERVUS hujusmodi 26) domino, tamquam superiori, ad reverentiam & obsequium, 27) tamquam conductori ad operas conventas præstandas; denique 28) tamquam socio ad ejus utilitatem bona fide præmovendam est obligatus.

*) At nec alimenta nor merces debentur, si servi culpa, vel casu, contingat, ut operæ locatæ non præstentur. (Lib. I. §. CCCLXI. 150.) Hinc quamvis laudanda sit humanitas domini, servum mercenarium, etiam ægrotantem, alentis: non tamen, quod jubet humanitas, illico jure perfecto potest exigi. Contra iniquitas maxima est domini, mercedem, præstitis operis, servo denegantis, vel eam contra leges contractus pro lubitu mutantis, quod decies fecisse Labanum, conqueritur Jacobus, *Genes. XXXI*, 7. Quod adeo Deo justissimo displicuisse novimus, ut auferret Labani opes, easque in Jacobum transferret. *Genes. XXXI*, 9.

§. LXXXIV.

Potestas domini.

Servos obnoxios in dominio esse diximus. (§. LXXVII.

in servum ob noxium ratione liberæ de eo dispositionis.

(§. LXXVII. 6.) Quum ergo domino sit libera de re sua dispositio: Lib. I. §. CCCVI.) consequens est, 29) ut dominus servo quascumque operas, quibus præstandis par est, imponere, 30) ex eo omnem utilitatem capere, 31) ejus quoque liberos sibi vindicare, & 32) ipsum vendere, 33) aliisque quibusvis titulis alienare possit, nisi forte 34) servus, qui se ultro addixit domino, eam legem adjecerit, ne extra familiam, cui sese addixit, alienetur. Quod 35) & de jure vitæ & necis videtur dicendum, quod domino in hos servos competere posse, nemo negaverit, (Lib. I. §. CCCVIII. 8.) nisi vel conventio, vel lex obstet. Multo magis ergo 36) hujusmodi servus, prout res exigit, castigari & coerceri poterit, dummodo 37) meminerit dominus, eum hominem, sibique natura æqualem esse, * (Lib. I. §. CLXXVII. 5.)

*) Quamvis enim fieri possit, ut dominus servo sit perfectior, nec negari possit, eum servo esse superiorem: illa tamen perfectionum statusque diversitas nihil mutat circa hominis essentiam, sed servus æque homo est, ac dominus. (Lib. I. §. CLXXVII. 5.) Parum ergo humana est jureconsultorum vox, servo non fieri injuriam, *l.* 15. §. 35. *D. de injur.* Immo immanis plane illa dominæ apud Juvenal. *Sat. VI. v.* 223.

O demens, ita servus homo est? Nil fecerit: esto,
Sic volo, sic jubeo, stet pro ratione voluntas.

Non excusatius ergo peccat, qui servum, quam qui liberum hominem, injuria lædit.

§. LXXXV.

§. LXXXV.

Quumque domino & possessio rerum suarum, & jus illas a quocumque vindicandi competat. (Lib. I. §. CCCVI. 2. & 3.) ex eo sequitur, 38) ut possit se in possessione servi ancillæve quovis modo tueri, &, 39) sive fuga eos aliquo abstulerit, sive 40) ab alio injusto surrepti sint, a quocumque possessore cum accessionibus fructibusque pro qualitate possessionis vindicare, quin 41) priore casu receptum fugitivum punire pro merito, & 42) ne in posterum idem capiat consilium, quovis licito modo prohibere: *) nisi 43) illi dominii effectus alicubi in civitatibus lege restringantur. (Lib. I. §. CCCXVII.) Ratione possessionis & vindicationis.

*) Hinc compedes, ergastula, carceres domestici, & alia media, quæ vel necessitas reperit, vel dominorum, omnia sibi in servilia corpora permittentium, truculentia. Quamvis vero & hic habenda sit æquitatis humanitatisque ratio: (§. LXXXIV, 37.) ipsum tamen jus coercendi non adimendum est dominis, maxime in servos, bello captos, partim quod fugam anhelant, omnemque ad suos revertendi occasionem speculantur, neque id illis adeo vitio verti potest, ceu recte vidit lorarius apud Plaut. *Captiv. II, I. v. 14.*

LO. *At fusam fingitis. Sentio, quam rem agitis.*

CAP. *Nos fugiamus? quo fugiamus?* LO. *in patriam.* CAP. *apage! haud nos id deceat,*
Fugitivos imitari. LO. *Immo, ædepol, si erit occasio, non dehortor.*

Partim quod adhuc spirare videntur hostilem animum, adeo, ut de his servis vel maxi-

me

me verum sit illud Senecæ *Epist. XLVII.* & Festi *in voce : quot servi. Totidem quemque domi hostes habere, quot servos.*

§. LXXXVI.

Officia dominorum erga servos hujusmodi.

Præterea jam haud difficile fuerit, de mutuis dominorum servorumque hujus generis OFFICIIS judicare. Quia enim servus obnoxius est in dominio, (§. LXXVII. 7.) ac proinde herus ex eo omnem utilitatem capit, (§. LXXXIV. 30.) adeoque ille nihil habet proprii: consequens est, 44) ut dominus obligatus sit ad alendum servum, 45) eaque obligatio non cesset, si vel maxime servus operas præstare nequeat. *) Et quandoquidem præterea servus, quod ad naturam attinet, domino est æqualis : (§. LXXXIV. *) facile intelligitur. 46) & peccare dominum, si servum injuria lædat, & 47) maximam humanitatis laudem ferre, si beneficiis potius, quam truculentia, eum sibi reddat obsequentiorem.

*) MERCENARIUS SERVUS præter alimenta & mercedem accipit, (§. LXXXIII, 25.) adeoque habet, unde se alat, si morbo aliove casu impeditus operas præstare non possit. Quum ergo dominus illum alere non teneatur, nisi ex locato: (§. LXXVII, 4.) operas non præstantem alere obligatione perfecta non tenetur. (§. LXXXIII. *) In SERVO vero OBNOXIO omnia se aliter habent. Hinc enim non ob operas præstitas alitur, sed quia in heri dominio est, & quia nec mercedem accipit, nec quidquam aliud proprium habet. Quumque & extraneo, ipsique hosti, subvenire nos jubeat misericordia & humanitas: (Lib. I. §. CCXIX. 16.)

qua

qua fronte servo nostro ægrotanti denegaremus alimenta, qui vires corporis nobis inserviendo detrivit? Hinc recte Claudius Imp. libertate donavit servos, qui ægrotantes expositi fuerant a dominis. Sueton. *Claud. Cap. XXV. l. 2. D. qui sine manum.*

§. LXXXVII.

Quumque tot jura domini, totidem OFFICIA SERVORUM tanquam correlatu, ponant: (Lib. I. §. VII.) sequitur, 48) ut servitus obnoxia servum ad quascumque operas, 49) utilitatemque dominii pro virili promovendam, 50) dispositionem ejus de se suisque, immo & 51) castigationem & coercitionem patienter ferendam obliget. 52) Ut contra officium faciat servus, si se subducat domino, & furtum sui ipsius admittat, quum potius 53) manumissionem fide ac liberali servitute mereri, seque dignum tanto beneficio præstare deberet. Servorumque erga dominos.

§. LXXXVIII.

Ex his omnibus porro intelligitur, quomodo finiatur herilis illa societas. MERCENARIA enim servitus, quum contractu locationis nitatur, 54) iisdem modis, quibus locatio conductio, & 55) in primis elapso tempore, in quod quis operas locavit, solvitur, OBNOXIA, 56) manumissione potissimum desinit. Quum enim quisque se dominio rerum suarum abdicare, vel eas derelinquere possit: (Lib. I. §. CCCIX. 11.) nullum est dubium, quin eidem liceat dominio in servum suum renunciare; quam renunciationem veteres MANUMISSIONEM vocarunt. Præterea quum renunciatio sit speciei alienationis, in re vero alienanda domi- Servitus utraque quomodo finiatur?

nus

nus sibi aliquid excipere & reservare possit: (Lib. I. §. CCLXXVIII. 41.) 57.) manumissionem quoque qualibuscumque honestis legibus ac conditionibus fieri posse, palam est.*)

*) Ita veteres Romani a servis manumittendis sibi stipulabantur operas fabriles, dona & munera *l. 3. pr. l. 5. l. 7. §. 3. D. de oper. libert.* Et maxime majores nostri, manumittentis servos, sibi pleraque, quæ ipsi servi, vel homines proprii dominis præstare soliti erant, reservabant, adeo ut, si ab adscriptitia conditione discesseris: vix ullum discrimen inter servos & libertinos intercedere videretur. Atque inde est, quod Tacit. *de mor. Germ. Cap. XXV.* scribit, *Libertos Germanorum non multum supra servos esse.*

§. LXXXIX.

Quid libertus? ejusque officia.

Quicumque, quum antea justam servitutem servirent, a dominis manumittuntur, LIBERTINI, & manumittentis LIBERTI vocantur. Quum ergo hi summum, quod dari poterat, beneficium debeant manumittendi, unusquisque vero ad eum, a quo beneficiis ornatus est, amandum obstrictus sit: (Lib. I. §. CCXXVI. 37.) 58) ingratissimi mortalium essent liberti, nisi patronos, tanti muneris auctores, venerarentur perpetuo, & 59) non modo ea omnia, quæ sibi hi stipulati sunt, bona fide præstarent, (§. LXXXVIII. 57.) sed & 60) vicissim illos omni officiorum beneficiorumque genere prosequerentur, vel, 71) si desint vires, saltim gratum animum quavis ratione ostenderent. (*Lib. I. §. CCXXVIII. 47.)

*) Li-

*) Libertatem, datam servis, pro maximo beneficio imputabant veteres. Simo Terentianus *Andr. I, 1. v. 10.*

Feci, e servo ut esses libertus mihi,
Propterea, quod serviebas liberaliter.
Quod habui, summum pretium persolvi tibi.

Efficiebat enim hoc beneficio patronus, ut servus ex re fieret persona: adeoque loco patris esset liberto, qui ideo ejus nomen perinde, ac filius adsumebat. Lactant. *div. inst. IV,* 3. Hinc & egenti patrono alimenta non secus, ac filius, debebat, *l. 5. §. 18. sequ. l. 9. D. de agnosc. & alend. lib.* Et quemadmodum filius, quamvis alias imperfecta sit ad gratum animum obligatio, tamen patris beneficia beneficiis pensare, eique alimenta sufficere cogebatur: ita & libertus cogebatur, qui præterea ob ingratitudinem prægnantem in servitutem poterat revocari. §. 1. *Instit. de cap. deminut. l. un. C. de ingrat. lib.*

CAPUT V.

De societate composita, quam familiam vocamus, officiisque in illa observandis.

§. XC.

Quemadmodum ipsas societates minores simplicioresque in magis COMPOSITAS coalescere posse, observavimus: (§. XVIII. 50.) ita ejus rei exemplum præbent societates hactenus recensitæ, quoties enim illæ in majorem societatem consentiunt, nascitur inde FAMILIA, quæ est societas, ex conjugali, paterna atque herili composita. *) Unde conjuges, parentes, & domini dominæque ra- Quid familia?

tione hujus societatis PATRESFAMILIAS & MATRESFAMILIAS; liberi FILII FILIÆVEFAMILIAS; servi & ancillæ SERVI SERVÆVE FAMILIARES adpellantur.

*) Eodem fere redit definitio Ulpiani, *l.* 195. §. 2. *D. de verb. signif. Jure proprio* FAMILIAM *dicimus plures personas, quæ sunt sub unius potestate, aut natura, aut jure subjectæ, ut puta patremfamilias, matremfamilias, filiumfamilias, filiamfamilias, quique deinceps vicem eorum sequuntur, utputa nepotes & neptes, & deinceps.* Attamen nos paullo latius accipimus vocabulum. Quum enim jureconsultus eo conjuges tantum, parentes, & liberos cujuscumque gradus, comprehendat: nos & servos ancillasque familiæ partem esse censemus, quos & ipse paullo post familiæ nomine venire, observat §. 3. *Servitium quoque solemus vocare* FAMILIAS. Alias veteribus FAMILIA proprie fuit servitium, quasi *famulia*, ceu ex instituto ostendit Claud. Salmas. *Exercit. Plin. p.* 1263. Parentes vero & liberi DOMUS vocabulo denotabantur: veluti apud Apulejum *Apolog. p.* 336. *edit. Gev. Elmenhorstii: Ipse* DOMI *tuæ rector, ipse* FAMILIÆ *dominus.* Nobis ergo FAMILIA esto, quidquid veteres *domum* & *familiam* vocabant.

§. XCI.

Quem penes sit in societate directio. Quum vero, quo major est societas, eo minus fieri possit, ut tanta sociorum multitudo media necessaria communi consensu ac suffragio inveniat: (§. XIX. 57.) nemo non videt, 1) hanc societatem debere esse inæqualem & rectoriam, adeoque 2) uni ex his sociis merito deferendam esse potestatem, reliquo-

liquorum actiones ad societatis illius finem dirigendi. Quumque patrifamilias & tamquam marito potestas quædam competat in uxorem, (§. XLV. sequ.) & ejus, tamquam patris, imperium in dubio materno prævaleat, (§. LIV. 14.) & denique ejusdem, tamquam domini indubium sit imperium in servos cujuscumque generis: (§. LXXXII. & LXXXIV. fieri non potest, 3) quin potestatem actiones totius familiæ ad societatis hujus finem dirigendi PATRIFAMILIAS vindicemus, *) at ita tamen, 4) ut MATERFAMILIAS, tamquam utriusque fortunæ socia, illum ope ac consilio juvare omnino teneatur. (§. LXIII. 53.)

*) Enimvero id quoque intelligendum est de eo, quod fit regulariter. Alias enim id aliquando aliter se habere, jam supra ostendimus. (§. LXVII.) Quis enim negaverit, Reginam, quæ cui extraneo nupsit, esse caput familiæ suæ, maritique tunc non alias partes esse, quam quæ regulariter uxoris esse solent, nempe ut ope & consilio reginæ uxori adsit? Docent id exempla, quorum recens adhuc memoria est.

§. XCII.

Finis hujus societatis in statu naturali & civili.

Ceterum hujusmodi familia vel in statu naturali vivit, nulli mortalium obnoxia, (§. VI.) vel cum aliis in civitatem coaluit. Priore casu finis hujus societatis non modo fuit rerum, ad vitam commode tolerandam necessariarum, adquisitio, verum etiam mutuæ adversus omnes hostes defensio: ac proinde 5) eatenus recte rationes subduxerunt ii, qui hujusmodi familiam minoris cujusdam civitatis speciem præ se ferre existimant.*) Po-

 sterio-

ſteriore quia ſingulæ familiæ adverſus concivium injurias judicum auxilio, adverſus communes hoſtes reipublicæ viribus tutæ ſunt, non alius finis eſſe poteſt hujus domeſticæ ſocietatis, quam adquiſitio rerum, ad ſuſtentandam beatioremque reddendam familiam neceſſariarum.

*) Ita vero rationes ſubduxit Ariſtotel. *Polit. III*, 6 ubi fatetur, *patremfamilias ſingulos ſegreges uti* τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ, ὥσπερ πόλει, *domo ſua, tamquam civitate, & ſibi ipſis, tamquam ſi ſocii bellorum eſſent, auxilium ferre contra injuriam inferentes*. Nec aliter fere philoſophatus eſt Hobbeſ. *Leviath. Cap. XX.* Quamvis vero proprie hæc non ſit civitas, ceu ipſe paullo poſt fatetur Ariſtoteles: οὐδ' οὕτως ἂν εἶναι δόξειε πόλις τοῖς ἀκριβῶς θεωροῦσιν. *Ne ſic quidem eſſe videretur civitas accurate rem contemplantibus*: civitati tamen ſimillima eſt hujuſmodi familia, quin ſæpe, ubi in magnam hominum multitudinum excreverit, eam in civitatem vel rempublicam evaſiſſe, tradit Plato *in Politico*, *ſeu de regno Tomo II. Op. edit. Serrani*.

§. XCIII.

Poteſtas patrisfamilias in ſtatu naturali.

Quum ergo in ſtatu naturali finis hujus domeſticæ ſocietatis non ſolum ſit rerum neceſſariarum adquiſitio, verum etiam defenſio adverſus aliorum injurias: (§. XCII.) conſequens eſt, 6) ut paterfamilias omnia jura, ſine quibus hic finis obtineri non poſſet, exercere, adeoque 7) non modo rem familiarem, prout id commodiſſimum videtur, inſtituere, & 8) quid cuique in familia curandum adminiſtrandumque ſit, præcipere, & quemque 9) ad rationes reddendas compellere,

lere, verum etiam 10) omnia principis jura in familia sua exercere, 11) leges ferre, 12) supplicia a sontibus sumere; 13) fœdera cum aliis pangere, quin 14) & bellum gerere, 15) pacemque facere cum hostibus possit. *)

*) Exemplo erunt Abrahamus, Isaacus, Jacobus, qui tamquam principes familiarum segregum, omnia hæc majestatis jura exercuerunt. Sic Abrahamus, Lotho ab hostibus abducto, cum regibus victoribus justum bellum gessit, junctis sibi aliorum patrumfamilias fœderatorum auxiliis. *Genes. XIV*, 14. *seq. & 24.* Idem fœdus iniit cum Abimelecho, *Genes. XXI*, 22. quod deinde renovavit Isaacus, *Genes. XXVI*, 26. *seq.* Sed & Jacobus eodem exemplo cum Labano fœdus percussit. *Genes. XXXI*, 44. *seq.* ejusque familia bellum, licet injustum, intulit Chamori, ejusque filio, Sichemo. *Gen. XXXIV*, 25. Sed & legem de diis peregrinis amovendis familiæ fert Jacobus. *Genes. XXXV*, 2. Judas vero, ejus filius, nurum ad vivicomburii supplicium damnat. *Gen. XXXVIII*, 24. 25. Quorum non ignarus Nicolaus Damascenus *Excerpt. Peiresc. p.* 490. Α'βράμης Ε'ΒΑΣΙ'ΛΕΥΣΕ Δαμασκοῦ, ἔπηλυς σὺν στρατῷ ἀφιγμένος ἐκ τῆς γῆς τῆς ὑπὲρ Βαβυλῶνος Χαλδαίων λεγομένης. *Abrahamus* REGNAVIT *apud Damascum, advena, utpote qui cum exercitu venerit e regione super Babylonem, quæ Chaldæorum dicitur.* Et Justin. XXXVI, 2. *Post Damascum Azelus, mox Adores, & Abraham, & Israhel* REGES *fuere.*

§. XCIV.

Contra ea quum familiæ, quæ cum aliis in civitatem coaluit, non alius finis esse pos- Itemque in statu civili.

sit, quam rerum necessariarum adquisitio: (§. XCII.) facile patet, 16) tam eminentia jura hic non competere patribusfamilias, sed 17) ea tantum, sine quibus res necessarias adquirere non posset familia, quæque paullo ante (§. XCIII. 6. 7. 8. 9.) descripsimus; immo 18) hic etiam matrisfamilias aliquas partes esse, quum 19) ad ea jura, quæ patrisfamilias, tamquam familiæ suæ principi, competunt, eam vix concurrere patiatur verecundia sexus, patrisquefamilias præ illa eminentia.

§. XCV.

Simplices societates compositæ huic non debent esse impedimento.

Quandoquidem vero porro in societatibus compositis simplicium vel minorum utilitas majorum fini non debet repugnare: (§. XXIV. 75.) facile patet, 20) societates conjugalem, paternam, & herilem, ita comparatas esse oportere, ut ne fini utilitatique totius familiæ sint impedimento: *) adeoque 21) hinc officia quædam nasci, societati huic compositæ propria, quorum alia PATERFAMILIAS & MATERFAMILIAS sibi invicem; alia UTERQUE reliquis familiæ membris; alia hæc familiæ membra patri matriquefamilias; alia denique HÆC ipsa sibi invicem præstare tenentur. Cel. Volff. *de vita sociali hom.* §. *CXCIV.*

*) Quia enim unus homo hic plures personas sustinet (§. LXIII. *) idemque e. g. & patrisfamilias & domini, & patris, & mariti officio fungitur: diversa etiam sunt ejusdem jura diversæque obligationes. Quum vero ex omnibus his statibus composita sit societas, quam FAMILIAM vocamus: has diversas obligationes tales esse oportet, ut una

con-

consistere possint. At consistere non possunt, quæ sibi invicem repugnant. Non ergo diversæ obligationes debent sibi invicem repugnare.

§. XCVI.

Quum ergo in hac societate primæ sint partes patrisfamilias, (§. XCI. 3.) sed ita tamen, ut materfamilias cum ope & consilio juvare teneatur : (Ibid. n. 4.) sequitur 22) ut PATRISFAMILIAS sit ; præcipere, quid factu opus sit, 23) familiam universam, & singula ejus membra, prout cujusque conditio exigit, alere, 24) eos, qui quid adversus familiæ decus communemque utilitatem admittunt, pro eo, ac societatis simplicioris jura id permittunt, coercere, 25) matrisfam. dignitatem auctoritatemque tueri : HUJUS vero, 26) dare operam, ut a liberis servisque omnia ex præscripto fiant. *) 27) absente marito ejus vice fungi, denique 28) obsequii & venerationis exemplum præbere universæ familiæ, tanto majorem in domo habitura auctoritatem, quo magis mariti auctoritatem tueri atque amplificare studuerit.

Officia patris matrisque familias, tum mutua, tum erga familiam.

*) Socrates apud Xenophont. *Oecon. Cap. III. §. XV.* Νομίζω δὲ γυναῖκα κοινωνὸν ἀγαθὴν οἴκου οὖσαν, πάνυ ἀντίρροπον εἶναι τῷ ἀνδρὶ ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν, ἔρχεται μὲν γὰρ εἰς τὴν οἰκίαν διὰ τῶν τοῦ ἀνδρὸς πράξεων τὰ κτήματα, ὡς ἐπιτοπολὺ, δαπανᾶται διὰ τῶν τῆς γυναικὸς ταμιευμάτων τὰ πλεῖστα καὶ. εὖ μὲν τούτων γιγνομένων, αὔξονται μὲν οἶκοι, κακῶς δὲ τούτων πραττομένων οἱ οἶκοι μειοῦνται. *Existimo autem, uxorem, quæ in domo bona sit socia, tantumdem habere momenti ad utriusque utilitatem, quantum vir habeat. Nam plerumque viri opera facultates in domum veniunt, &* ma-

maxima pars, uxore promente, consumitur. Quae quidem si recte fiant, amplificantur domus; sin male, diminuuntur.

§. XCVII.

Officia utriusque ratione societatum simpliciorum.

Quumque ita temperandæ sint societates simpliciores, ne universæ familiæ utilitati impedimento sint: (§. XCV. 20.) facile patet, 28) contra officium facere patremfamilias, si matremfam. officio suo in educandis liberis functuram, impediat: 29) multoque minus hanc esse excusandam, si liberos parum morigeros indulgentia sua reddat deteriores: denique 30) utrosque peccare, si discordia sua efficiant, ut liberi parentum vel incuria, vel exemplo, corrumpantur. Similiter inde intelligitur, 31) male se habere societatem domesticam, si servorum ancillarumque curæ permittantur liberi, vel 32) cum his versentur pro lubitu, *) vel 33) servi ancillæque heris minoribus consilium auxiliumque ad quævis vitia impune præstare, vel 34) liberi hos atrocius tractare possit.

*) Quum enim plerique servi ancillæque ex fæce hominum, ac proinde male educati sint, fieri non potest, quin liberi eorum exemplo corrumpantur. Immo aliquando adsentari eos videas liberis, & auxilio esse ad quævis nefanda, quales plerique servuli a Plauto & Terentio in scena sistuntur. Prudenter Plutarchus *de instit. lib. p.* 4. commendat proverbium, ὅτι ἂν χωλῷ παροικήσῃς, ὑποσκάζειν μαθήσῃ *si cum claudo habites, fore, ut subclaudicare discas*. Ex quo colligit, *plusquam deridiculum esse, quod plerisque usu veniat, parentes, quum servorum quos habeant probos,*

alios

alios agriculturæ, alios rei nauticæ, alios mercaturæ, alios administrationi rei familiaris, alios usuræ exercendæ adhibere: si quod vero inveniant mancipium ebriosum ac gulæ deditum, & ad omnia inutile negotia, id eos liberis præficere. Perinde vero esse, patet, sive liberis præficiantur malæ frugis homines, sive parentes eos cum illis familiariter versari patiantur.

§. XCVIII.

Ex eodem patet, 35) rem omnem redire ad ordinem, in universa familia cum cura servandum. Quum vero tunc omnia ORDINE fieri dicantur, si omnia fiant, iis observatis circumstantiis, quas negotii indoles exigit: consequens est, 36) ut singulis in familia certa munia deleganda, ab iisque 37) pensum severe exigendum, quin 38) singuli ita adsuefaciendi sint, ut partes suas non modo ea, qua par est, cura ac diligentia, verum etiam 39) justo tempore, 40) locoque, quo decet, exsequantur; denique 41) ut quodlibet instrumentum & quælibet supellex non modo nitida & integra sit, sed & 42) eo loco, quo oportet, reperiatur. *)

In familia bene constituta omnia redeunt ad ordinem.

*) Omnia hæc ex instituto demonstravit Xenophon in aureo *Oeconomici* libelli, ubi sistit Ischomachum, de recta rem familiarem administrandi ratione cum uxore sermocinantem, & *Cap. VIII.* hanc facientem cogitationum suarum summam, quemadmodum in choro, exercitu, nave; ita & in societate domestica, primum, secundum, ultimum esse ORDINEM, ejus vero perturbationem evertere omnia, quin & maximum rerum pretiosissimarum adparatum inutilem reddere. Quo

in primis pertinent, quæ §. *VIII.* differit: Ἡ δ᾽ ἀταξία ὅμοιόν τι μοὶ δοκεῖ εἶναι, οἷόν περ εἰ γεωργὸς ὁμοῦ ἐμβάλοι κριθὰς, καὶ πυροὺς, καὶ ὄσπρια· κἄπειτα, ὁπότε δέοι ἢ μάζης, ἢ ἄρτου, ἢ ὄψου διαλέγειν δέοι αὐτῷ, ἀντὶ τοῦ λαβόντα διδ-χειν ἀμφίοις χρῆσθαι. *Ordinis autem perturbatio quiddam mihi simile videtur esse, ac si agricola eodem loco conjiciat hordeum, triticum, legumina. Deinde, si vel offa, vel pane, vel obsonio sit opus, necesse sit eum singula seligere, pro eo, quod jam secreta sumere ad usum debebat.*

§. XCIX.

Officia inferiorum membrorum familiæ.

Denique ex his omnibus, quæ totius FAMILIÆ officia sint, facile intelligitur. Quum enim omnes a patrefamilias expectent alimenta, conditione sua digna: (§. XCVI. 23.) consequens est, 42) ut omnia ad utilitatem ejus referre, 43) quisque, quod sibi delegatum est, diligenter curare, 44) patri matrique familias reverentiam & obsequium præstare, &, 45) quod primum ac præcipuum erat, nihil agere debeant, quod vel conjugum concordiam turbare, vel educationi liberorum impedimentum objicere, vel lucrum, quod ex servorum operis jure exspectare poterat paterfamilias, intervenire possit.

CAPUT VI.

De Societatis civilis origine, forma & adfectionibus.

§. C.

Status civilis(fere omnibus

Quamvis societates, quas adhuc descripsimus, sufficere potuisse videantur homini

minibus ad vitam bene beateque transigendam: fuit tamen hominibus ratio consultissima, cur in maximas illas societates, quas CIVITATES vel RESPUBLICAS vocamus, coalescere mallent, consensuque tam communi hunc statum civilem præferrent naturali, ut vix ullam hodie reperias gentem tam barbaram, apud quam non aliquod saltim civitatis vel reipublicæ simulacrum reperias.*) gentibus placuit.

*) Testes sunt ii, qui terras olim ignotas, tum septentrionales, tum Americanas, lustrarunt, & plerasque in iis gentes vel regi cuidam parere, vel communi consilio de negotiis publicis decernere animadverterunt. Quæ enim quidam auctores de Cafris, populisque in monte Caucaso habitantibus, immo & insulanis quibusdam Americanis narrant, (Vid. Herr. *Elem. prud. civ. I,* 1. *p.* 45. Becmann. *Hist. geogr. IX,* 8.) ea ita sunt comparata, ut parum explorata retulisse videantur, nulla ibi imperia esse suspicati, ubi non viderent palatia regia, satellitia, aulæque splendorem. Sane Cafros Petrus Kolbius, qui diutius in illo Africæ angulo commoratus est, descriptos esse ait in XVII. nationes, quarum singulis præsit princeps, quem *Konqui* vocent, quemadmodum singulis pagis, quos *Kralle* adpellitent, aliquis præfici soleat, quem penes & jus sit delinquentes puniendi. Addit, de negotiis publicis omnes pagorum præfectos consulere in medium, præside principe nationis, qui & exercitui praeesse soleat. Vereor, ne æque falsa sint, quæ de Aboriginibus & Getulis refert Sallust. Catil. *Cap. VI.* & *Jugurth. Cap. XVIII.* De Numidis Strabo *Geogr. Lib. XVII. p.* 1191. *edit. nov.* de Bebriciis

Valer. Flacc. *Argonaut. Lib. IV. v.* 102. de Troglodytis Plin. *Hist. nat. V*, 8. de Siculis denique Homer. *Odyss. Lib. decimo v.* 112. ubi & statum illum naturalem ita elegantissime describit:

> Τοῖσιν δ' ὔτ' ἀγοραὶ βουληφόροι, ὔτε θέμιστες·
> Ἀλλ' οἵγ' ὑψηλῶν ὀρέων ναίουσι κάρηνα
> Ἐν σπέεσι γλαφυροῖσι· θεμιστεύει δὲ ἕκαστος
> Παίδων ἠγ' ἀλόχων ὐδ' ἀλλήλων ἀλέγουσι.
>
> *Nec fora conciliis fervent, nec judice: tantum*
> *Antra colunt umbrosa: altisque in montibus ædes*
> *Quisque suos regit uxorem natosque, nec ulli*
> *In commune vocat socias extendere curas.*

§. CI.

An ob rerum indigentiam.

Quamvis vero permulti sint, qui de civitatum & rerumpublicarum origine solliciti, rerum plurium indigentiam homines ad societates civiles ineundas impulisse, censeant: Plato *de rep. Lib. II.* vel ideo tamen id minus opinabile est, primo, quod civitatis vestigium jam *Genes. IV*, 17. exstat, (§. XIII. *) quum nondum ea hominum multitudo implesset mundum, ut adeo magna esse potuerit rerum necessariarum indigentia: deinde quod nihil obstitit, quo minus & extra civitates locus esset commertiis: (§. XI. 30.) denique quod multo major rerum omnium indigentia fuit, ex quo, institutis civitatibus, luxus & libido glíscere cœpit. *)

*) Sic Abrahamum, Isaacum, Jacobum, quos aliquamdiu extra societatem vixisse diximus, (§. XCIII. *) quamvis non nisi agriculturæ

& rei

& rei pecuniariæ darent operam, commode tamen & suaviter vixisse, maximasque opes adquisivisse, nullaque re indiguisse, animadvertimus. *Genes. XXIV*, 35. *XXXIII*, 11. Et sane quum satis maturæ familiæ etiam segreges agros colere, vites plantare, quin & aurum, argentumve nosse, artesque utilissimas invenire cœperint, *Genes. XIII*, 2. *XXIV*, 35. quid desiderare ultra' potuissent magnopere homines, etiam extra civitates viventes, si luxus abfuisset?

§. CII.

Deinde elegantia vitæ morumque cultus homines priscæ frugalitatis vix potuit subigere, ut libertati naturali statum civilem præferrent. Præterquam enim, quod illa morum elegantia plerumque vanitatem sapit, & adfectatum adulandi studium fere pro morum cultu venditatur: (§. XII. *) nihil etiam impedit, quo minus & homines, in statu naturali viventes, & rationem excolere, & morem ad elegantiam componere possint. Quin exempla Abrahami, Isaaci, & Jacobi, qui cum familiis suis suas sibi res soli habebant, nec in societatem civilem coaluerant, denuo docent, & in naturali statu viventes homines omnem barbariem detersisse moribus, & decori fuisse observantissimos. *)

An ob vitæ elegantiam cultumque morum?

*) Argumento esse potest morata Abrahami oratio ad Melchisedechum: *Genes. XIV*, 22. *seq.* ejusdem insignis humanitas in excipiendis hospitibus, *Genes. XVIII*, 2. *seq.* colloquium ejusdem plane insigne cum filiis Chethi, *Genes. XXIII*, 5. *seq.* Quin & servos ita insti-

institiuisse Abrahamum, ut decori morumque elegantiæ essent studiosissimi, vel illa Eleazaris legatio ad Nachorem probat. *Genes. XXIV,* 22. *seq.* Nec barbarorum hominum est ille Jacobi, ex Mesopotamia redeuntis, cum Esavo congressus, quando fratres inter se veluti certabant non modo verbis humanissimis, sed & donis, aliisque amoris significationibus. Si porro verum est, quod tradit Josephus *Antiq. Jud. I,* 9. Abrahamum fuisse non modo arithmetices, verum etiam τὰ οὐράνια ἔμπειρον, *sideralis scientiæ peritum*, nec non, quod alii addunt, ὀνειροκριτικὴν in familia ejus magnopere excultam, ac ad summam pæne perfectionem perductam esse: Vid. Suid. *voce* Ἀβραάμ. Justinus *Histor. XXXVI,* 2. nemo dubitaverit, quin artium ac scientiarum culturæ etiam in statu naturali fuerit locus, neque ideo in civitates fuerit discedendum.

§. CIII.

An utilitatis justitiaque fruendæ caussa?

Tales & reliquæ caussæ sunt, ob quas in civitates coaluisse homines, existimant. Nam quod alii justitiæ fruendæ caussa Hesiod. *Theogon. v.* 87. alii τοῦ συμφέροντος χάριν, *utilitatis caussa*, Aristot. *Ethic. VIII,* 11. alii denique veluti idem Aristot. *I,* 1. & 2. incitante natura, constitutas esse civitates, existimant: id omne ita comparatum esse, arbitramur, ut quidem aliquid ex vero trahat, nec tamen ἀμέσως impulisse videatur homines, ad statum libertatis æqualitatisque cum civili commutandum.*)

*) Quid enim obstitisset, quo minus & patresfamilias segreges jus dicerent familiis? (§. XCIII. 11. 12.) Deinde cur non ad

usi-

utilitatem sufficisse dicamus societates simpliciores, maxime quum liberum cuique esset, adquirere, quidquid vellet, & contra plane cessarent vectigalia, tributa, aliaque munera personalia ac patrimonialia, quæ nunc sæpe civium facultates exhauriunt? Et sane si natura a solitudine abhorret, eumque statum tamquam miserrimum depinxit Pufendorffius: an Abrahamum vixisse in solitudine, credimus, quem præter uxorem, pellicem, & utriusque liberos tam numerosa servorum caterva stipabat, ut trecentos & octodecim vernas armatos in aciem educere posset? *Genes. XIV*, 13. Sane si homines natura feruntur in societatem, non illico feruntur in societates illas maximas, quas multa habere, a quibus natura hominis quam maxime abhorret, ex instituto docuit Pufendorffius *de jur. nat. & gent. VII*, *I*, 4. Verum tamen est, in statu civili & justitiam rectissime administrari, & eum ad publicam privatamque utilitatem, si bene ac prudenter sit institutus, permultum conducere, & hunc naturæ hominis quam maxime esse consentaneum. Sed hæc consequi magis hunc statum dixeris, quam ut ad caussas προκαταρκτικὰς referri possint.

§. CIV.

Vera caussa, quæ homines movit, fuit vis improborum.

Quare si rem omnem paullo accuratius, adhibita in consilium ratione, consideres: ii demum rem acu tetigisse videntur, qui VIM improborum & originem & occasionem constituendis civitatibus dedisse statuunt. Quum enim in statu naturali omnes sint æquales ac liberrimi, (§. V. & VI.) & ea tamen sit hominum improborum indoles, ut aliis domina-

minari, eosque sub jugum mittere, rebusque spoliare, mirifice cupiant: 1) fieri profecto non potuit, quin plures patresfamilias ejusdem ingenii vires unirent, aliosque sibi obnoxios redderent. Quumque magna societas non possit non esse inæqualis & rectoria: (§. XVIII. 58.) consequens est, 2) ut illa latronum turba sibi ducem elegerit, certamque ei formulam imperii præscripserit, atque inde 3) nata sit SOCIETAS CIVILIS vel RESPUBLICA, *) quippe quæ nihil aliud est, quam insignis hominum multitudo, nulli alii mortalium obnoxia, & sub communi imperante securitatis suæ caussa certis legibus consociata.

*) Ita ipsa recta ratio nos ad civitatum originem inveniendam veluti manuducit. Sed ei maximum omnino pondus accedit ex antiquissima historia, quam e sacris litteris, tamquam ex limpidissimo fonte, hauriendam esse, inter omnes constat. Sane enim ante diluvium non בני אלהים *filios Dei*, uti vocantur *Genes. VI*, 1. sed Caini posteros primos civitatem condidisse, satis manifestum est ex *Genes. III*, 17. Et si vel maxime largiamur Jo. Clerico *Comment. p.* 40. *tenuem* hanc fuisse *casarum collectionem, maceria forte, aut sepe viridi cinctam*, (quod tamen non adeo certum & exploratum est,) multarum tamen familiarum societas sine qualicumque civili regimine intelligi vix potest. Deinde post diluvium primus Chusi filius, Nimrodus, *in terris potens esse*, regnumque Babyloniæ condere, id est, alios opprimere, &, ut imperata facerent, cogere cœpit, *Genes. X*, 8. *seq.* nec antiquioris regni apud

Mo-

Mosen fit mentio, quum tamen aliquot sæculis post, Abrahami temporibus, plurium regum ac dynastarum nomina ac res gestæ occurrant. Et quis dubitet, quin principio rerum ex violenta illa hominum oppressione natæ sint civitates & respublicæ, quum id multo post sæpissime contigerit? Sane enim occasione latrociniorum potentissima regna nata esse, petitis ex omni historia exemplis, ex instituto demonstravit Hertius *Elem. prud. civ. I, 3. 4. p. 77. seq.*

§. CV.

Tot ergo conglobatorum veluti hominum vim metuentibus etiam justissimis patribusfamilias, non aliud occurrere potuit remedium, quam ut vim vi repellerent. (§. X. 24.) Quumque ubi pauciores non sufficiunt fini obtinendo, ipsa necessitas hominumque malitia homines in societates coalescere cogat: (§. XIII.) consequens est, 4) ut & probos & justos patresfamilias, improborum metu, vires jungere, & sub communi imperio certis legibus consociari, adeoque 5) in societatem civilem, vel rempublicam coalescere oportuerit.* (§. CIV. 3.) Ex quo porro colligimus, 6) in statu integritatis nullas futuras fuisse respublicas, adeoque 7) nugas agere, qui vel tales futuras fuisse, tamquam ex tripode pronunciarunt. Vid. Becmann. *Meditat. pol. XI. 5.* vel 8) statum illum integritatis, tamquam principium juris naturæ & gentium obtrudere eruditis conati sunt. (Lib. I. §. LXXIV. 26.)

Quæ coegit & innocentes, ut & ipsi consociati vim vi repellerent.

*) Facile ergo jam transigent, qui caussam civitatum dicunt esse vim & metum, uti Bodin.

din. *de rep. I, 6. II, 6.* Hobes. *de cive I.* nec non qui, ut sua tenerent, homines civitates constituisse contendunt, veluti Cicero *de Offic. II, 21.* qui denique infirmitatem familiarum segregum homines putant subegisse, ut libertatem illam naturalem cum statu civili permutarent, quod in mentem venit Grotio *de jure belli & pacis proleg.* §. *XIX. & Lib. I. Cap. IV.* §. *VII.* Omnia enim hæc, licet verbis videantur discrepare, eodem tamen redeunt, hominesque metu hominum, & sui tuendi caussa, civitates constituisse, satis perspicue ostendunt.

§. CVI.

Duplex civitatum origo.

Itaque 9) duplex est civitatum origo. Aliæ enim 10) ad vim aliis inferendam, opprimendosque innocentes; 11) aliæ ad vim vi repellendam, civesque defendendos coaluerunt. 12) Illarum finis injustissimus; harum justus est. Unde 13) illas rectius LATRONUM COETUM; has 10) JUSTAS RESPUBLICAS dixeris. Sed quemadmodum sæpe contingit, ut quarum rerum vitiosa origo est, eæ deinde, animadverso errore, emendentur; & contra, quæ recte se habent, paulatim in pejus ruant; ita & fieri potest, 15) ut latronum coetus, posito illo alios opprimendi consilio, in justas respublicas; 16) hæ vero, relicta post tergum humanitate, in latronum coetus abeant: attamen 17) & in illis & in his, ratione civium finis idem sit, puta eorum SECURITAS. *)

*) Sic quamvis piraticæ illæ Afrorum respublicæ magis ad opprimendos spoliandosque alios, quam ad solam mutuam defensionem, sint

sint comparatæ, & eatenus parum a latronum cœtibus differant: tamen æque securitatem civium, tamquam finem, sibi ponunt ob oculos, ac aliæ justæ respublicæ, ac proinde non modo quævis præsidia sibi adversus exterorum vim circumponunt, sed & læsis jus dicunt rigidissime, pœnisque acrioribus efficere conantur,

Ne vaga prosiliat frænis natura remotis.

Itaque communis quidem hic finis est omnium rerumpublicarum, sed ita ut priores, si illum finem obtineant, jus ac virtutem parum curent; hæ ideo finem illum intendant, ut utroque bono sine impedimento fruantur, vel, uti rem exprimit Apostolus, ἵνα ὑπὸ βασιλέων καὶ πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγωσιν, ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι· *ut sub regibus, & omnibus in eminentia constitutis, tranquillam & quietam vitam ducant cum omni pietate & honestate. I. Tim. II, 2.*

§. CVII.

Quum ergo finis omnium civitatum rerumque publicarum sit SECURITAS civium, (§. CVI. 17.) ex fine vero societatum de mediis, ipsisque sociorum juribus & officiis judicandum sit: (§. XV. 42. 43.) consequens est, 18) ut ea omnia agenda sint ab iis, qui in civitatem coalescunt, sine quibus finem illum communem, puta securitatem, obtinere non possent. Quumque vis illa, securitati inimica, in conglobatis improborum hominum viribus consistat: (§. CIV. 1.) fieri non potest, 19) quin & alii, qui se adversus illos securos præstare cupiunt, vires unire, adeoque 20) tot homines in societatem majo-

Finis civitatum securitas civium.

majorem ac maxime compositam coalescere debeant, quot probabiliter sufficere videantur, ad vicinorum vim vi justa repellendam. *)

*) Hinc otiosa quæstio, quot personæ constituant civitatem vel rempublicam? Quamvis enim quindecim liberi homines populum constituere videantur Apulejo *Apolog. p.* 304. alii tres familias paullo diffusiores sufficere existiment ad rempublicam Valer. Max. *IV*, 4. 8. *IV*, 6. 5. auctores tamen harum opinionum vix rationem habuisse videntur finis civitatum, puta SECURITATIS ea vero, junctis personis quindecim, vix obtinetur, sed numerus debet intendi pro multitudine eorum, a quibus nobis metuimus. Hinc & universa historia docet, initio minimas fuisse civitates, minima imperia, quæ plerumque patriæ limitibus finirentur. Neque enim in vicinia potentiora imperia erant, quæ illis metum incuterent. Simul ac vero potentiores, oppressis vicinis, majora imperia constituerant: minores respublicæ paulatim in systemata civitatum, vel majores respublicas, coaluerunt, ut pares essent vicinis potentioribus. Quod in Græcia post Persicam cladem; in Germania post Drusi & Germanici victorias contigisse, satis constat.

§. CVIII.

Respublica in hominū multitudine consistit.

Non ergo 21) civitas, ceu recte animadvertunt Nicias *apud Thucydidem VII*, 14. & Themistocles apud *Justin. Hist. II*, 12. in territorio, urbibus, mœnibus, tectis, sed in hominibus consistit: nec 22) opus est, ut integræ familiæ, ex utriusque sexus personis com-

compositæ consocientur, sed 23) sufficit, si vires animosque jungant, plures, quibus vel satis virium sit ad hostes debellandos, vel satis ingenii ad eosdem circumveniendos: quamvis 24) negari nequeat, unius ætatis fore respublicas, quas non familiæ, sed personæ singulæ, quantacumque sit earum multitudo, constituunt.*) Flor. *l.* 1.

*) Posse rempublicam sine territorio, urbibus, mœnibus, tectisque consistere, argumento esse poterit respublica Hebræorum, sine exemplo sanctissima, quæ quadraginta annos per deserta Arabiæ loca sine certa sede, sine lare certo, sine mœnibus & tectis, oberravit, donec in promissa Palæstina certum veluti domicilium sibi constitueret. *Num. XIV,* 33. Deinde fieri posse, ut respublica sine familiis constet, nemo negaverit, qui monarchiam papalem, a Pufendorffio & Thomasio accuratissime descriptam paullo accuratius fuerit contemplatus. Neque enim ad Amazonum regnum jam provocare ausim, de quo, quæ dicuntur, pleraque multi gravissimi auctores in dubium vocant. Relinquitur ergo id unum, rempublicam constituere congruam hominum multitudinem, nec eam exstinctam videri posse, occupato licet territorio, quamdiu populus, hostibus profligandis haud impar, superstes fuerit. Sic sane perstitit Atheniensium respublica, quamvis Attica terra universa a Persis teneretur, quoad perstitit classis, in quam sese Themistocles cum universo populo, omnibusque, quæ moveri possent, contulerat. Nepos *Themistocl. Cap. II.* & stulta erat oratio Adimanti, jus dicendi sententiam adimentis Themistocli, τῷ μὴ ἐστι πατρίς, quip-

quippe cui non sit patria, quum contra recte responderet Themistocles, ὡς εἴη καὶ πόλις, καὶ γῆ μέζων, ἤπερ κείνοισι, ἔστ' ἂν διηκόσιαι νῆες σφι ἔωσι πεπληρωμέναι· οὐδαμοὺς γὰρ Ἑλλήνων αὐτοὺς ἐπιόντας ἀποκρούσεσθαι· *sibi esse & solum, & urbem multo majorem, quam illis, tantisper, dum essent illis ducentæ naves armatæ. Nullos enim ex Græcis illos invadentes posse propulsare*. Herodot. *Hist. Lib. VIII. p. 305. edit. Henr. Steph.*

§. CIX.

Eam oportet consentire in finem & media.

Quum ergo civitas consistat in consociatione tantæ hominum multitudinis, cujus vires junctæ non sint impares vicinorum potentiæ, (§. CVI. 20.) sine consensu vero non intelligatur societas: (§. XIV.) consequens est, 25) ut & civitates vel respublicæ, interveniente pacto, constituantur, sive 26) homines ultro in hanc societatem consenserint, sive 27) is consensus initio vi fuerit extortus, sive 28) aliqui constitutæ jam reipublicæ sive ultro, sive coacti, accesserint: sive 29) prognati ex civibus, eo ipso dum in ea, tamquam parentibus aliquando successuri, educantur, consensisse præsumantur. * (§. XVII. 46. sequ.)

*) Sic Albanorum coloni & illa pastorum prædonumque colluvies, quæ Romulum sectata, juxta Tiberim tuguriola posuit, initio statim in hanc novam rempublicam ultro consensit. Dionys. Halicarn. *Antiq. Lib. I. p. 72.* Sic populo Romano, posteaquam jam instituerat reip. formam, ultro & per modum fœderis accessere Sabini. Liv. I, 13. Inviti contra, diruta patria urbe, Romanam civitatem auxere

re Albani. Liv. I. 29. Nec postea umquam dubitatum, prognatos ex civibus Romanis cives esse, nisi vel ultro solum verterent, vel aqua & igni interdictis etiam invitis esset in aliam civitatem migrandum.

§. CX.

Ex eo ergo patet, 30) civitates quoque, uti alias societates, vel consensu ULTRONEO, vel VI & COACTIONE interveniente, sive constitui, sive augeri. (§. XVI.) 31) Ubi ultroneo consensu coalescit illa multitudo, fieri non potest, quin *primum* ac praecipuum *pactum* praecedere debeat, nempe quo omnes consentiunt in rempublicam aliquam seu civitatem constituendam. Quumque hoc pactum 32) & liberum esse debere, & 33) sub conditione iniri posse, nemo non intelligat: per se patet, 34) eum qui non consentit, vel cujus conditioni non satisfit, extra societatem hanc manere, resque suas sibi habere posse. *)

Eorum, qui ultro civitatem constituunt, pactum primum.

*) Id circa primum pactum & hodie observandum esset, si nova respublica per consensum constitueretur. At id paullo rarius, aliquem constituta jam republica sibi stipulari, ut ei cum familia rem suam sibi habere liceat, quia forma reip. democratica, quam ipse sua ferit, non placuerit. Exemplum tamen Otanis, Persae, est apud Herodot. *Hist. Lib. III. p.* 124. Quum enim occisis Magis, qui furtim regnarant, principes Persarum de republica consulerent in medium, & sententia Otanis de populari instituenda republica, reliquis omnibus displiceret: demum ita loquutus fertur: Ἄνδρες στασιῶται,

δῆλα

δῆλα γὰρ δὴ ὅτι δεῖ ἕνα γέ τινα ἡμέων βασιλέα γενέσθαι ἤτοι κλήρῳ γε λαχόντων ἢ ἐπιτρεψάντων τῷ Περσέων πλήθει τὸν, ἂν ἐκεῖνοι ἕλωνται, ἢ ἄλλῃ τινὰ μηχανῇ· ἐγὼ μέν νυν ὑμῖν οὐκ ἐναγωνιεῦμαι, οὔτε γὰρ ἄρχειν, οὔτε ἄρχεσθαι ἐθέλω· ἐπὶ τούτῳ δὲ ὑπεξίσαμαι τῆς ἀρχῆς ἐπ᾽ ᾧτε ὑπ᾽ οὐδενὸ ὑμέων ἄρξομαι, οὔτε αὐτὸς ἐγὼ, οὔτε οἱ ἀπ᾽ ἐμεῦ αἰεὶ γινόμενοι. *Viri factiosi, quoniam constat, necesse esse, unum aliquem e nobis regem fieri, sive per sortem, sive permissu Persarum per multitudinis electionem, sive qua alia ratione: equidem ego vobis non refragor, quippe qui neque præesse cupio, neque subesse. At hac lege vobis jus meum imperii cedo, ut nulli vestrum aut ipse ego, aut ullus meorum, subsit.* Addit Herodotus, ceteros ejus postulatis adsensisse, & inde factum esse, ut sola hæc familia inter Persas in statu naturali viveret, nulli mortalium obnoxia: Καὶ νῦν αὕτη ἡ οἰκίη διατελέει μούνη ἐλευθέρη ἐοῦσα Περσέων, καὶ ἄρχεται τοσαῦτα ὅσα αὐτὴ θέλει, νόμους οὐκ ὑπερβαίνουσα τοὺς Περσέων. *Atque ad hunc usque diem sola hæc familia inter Persas libertatem retinet, nec imperio, nisi quantum visum fuerit, paret, leges Persarum non transgrediens.*

§. CXI.

Eorumdem subsequens decretum.

Quum vero socios non modo in eumdem finem, sed & in eadem media consentire oporteat, (§. XIV.) isque consensus in magna hominum multitudine magnaque societate sperari non possit, nisi sit rectoria, adeoque regimen aliquod instituatur, cujus a voluntate totius populi voluntas pendeat: (§. XIX. 58.) consequens est, 35) ut multitudo illa decernere debeat, quale sit futurum illud regimen, *) & 36) quamvis illi reti-

reliquorum decreto stare non teneantur, qui sub conditione certi regiminis in futuram societatem consenserunt, si alia reip. forma, quam velint, placeat populo: (§. CX. 34.) 37) ii tamen, qui pactum illud primum pure inierunt, suffragiis plurium sese submittere omnino debeant.

*) Magnopere falluntur, qui tale decretum umquam factum esse negant. Nam hos vel sola Romanæ reip. origo erroris convincet. Quum enim inter illam urbis Albanæ sentinam, quam exhauriendam putabat Numitor, nec non pastorum & prædonum turbam, quæ se jam antea in Latio crebris excursionibus locupletaverat, convenisset, ut in communem rempublicam coalescerent: Romulus, vocata concione, populum rogavit, ecquam reipublicæ formam reliquis anteferendam existiment? Dionysius vero Halicarnasseus, qui rem omnem accuratissime descripsit *Antiqu. Rom. Lib. II. p.* 80. observat, populum, intellecto Romuli consilio, illico respondisse: Ἡμεῖς πολιτείας μὲν καινῆς οὐδὲν δεόμεθα. τὴν δ' ὑπὸ τῶν πατέρων δοκιμασθεῖσαν εἶναι κρατίστην παραλαβόντες οὐ μετατιθέμεθα, γνώμῃ τε ἑπόμενοι τῶν παλαιοτέρων, οὓς ἀπὸ μείζονος οἰόμεθα φρονήσεως αὐτὴν καταστήσασθαι, καὶ τύχῃ ἀρεσκόμενοι, οὐ γὰρ ταύτην γε μεμψαίμεθ' ἂν εἰκότως, ἣ παρέσχεν ἡμῖν βασιλευομένοις τὰ μέγιστα τῶν ἐν ἀνθρώποις ἀγαθῶν, ἐλευθερίαν τε καὶ ἄλλων ἀρχήν· περὶ μὲν δὴ πολιτείας ταῦτα ἐγνώκαμεν. *Nobis nova reipublicæ forma non est opus, nec a majoribus probatam, & per manus traditam mutabimus; sed & priscorum consilium sequemur, quos non sine insigni prudentia illam reip. formam instituisse credimus, & præsenti fortuna contenti sumus. Cur enim illam incusemus, quum sub Regibus nobis*

contigerint bona, quæ apud homines habentur præcipua, libertas, & imperium in alios? Et hæc est nostra de republica sententia.

§. CXII.

Nec non alterum pactum.

Denique ubi de reip. forma convenit, 38) nihil populo deest ad perfectam rempublicam, quam ut eam easque personas, quas sibi imperare velit, eligat, *) & ei iisve 39) certam imperii formulam, jam tum superiore decreto expressam, præscribat, quæ formula tunc 40) recte LEGIS fundamentalis nomine venit, quum & ea, quæ pactis caventur, passim leges adpellentur, ac proinde 41) imperantes sive unum, sive plures, non minus, quam cives obligat, adeo 42) ut nihil actum merito censeatur, si quid contra legem hanc reipubl. primariam, vel *πόλεως συνθήκην κοινὴν*, actum sit.

*) Denuo hunc ordinem in instituenda Romanorum republica servatum esse, ex laudato Dionysii Halicarnass. loco intelligimus. Quum enim imperium regium, cui jam Albæ plerique adsueverant, retinere decrevissent: illi de eligendo Rege solliciti, subjiciunt: Τὴν δὲ τιμὴν ταύτην οὐχ ἑτέρῳ τινὶ μᾶλλον, ἢ σοὶ, προσήκειν ὑπολαμβάνομεν, τοῦ δὲ βασιλείου γένους ἕνεκα καὶ ἀρετῆς, μάλιστα δ' ὅτι τῆς ἀποικίας ἡγεμόνι κεχρήμεθά σοι, καὶ πολλὴν συνίεμεν δεινότητα, πολλὴν δὲ σοφίαν οὐ λόγῳ μᾶλλον, ἢ ἔργῳ μαθόντες. *Ceterum eum honorem non alii magis, quam tibi, convenire persuasum nobis est, tum ob genus regium ac virtutem, tum vero maxime, quod te hujus coloniæ ducem habuimus, multamque in te gravitatem ac sapientiam*

tiam animadvertimus, non tam verbis, quam factis, edocti. Similiter paulo post populo in curias & tribus descripto, electisque centum patribus, qui senatum & commune reipublicæ consilium constituerent, ipse Romulus, teste eodem, *p.* 87. inter eos ita partitus est reipublicæ administrationem, ut penes REGEM esset cura sacrorum, legum & consuetudinum patriarum custodia, judicia de criminibus gravioribus, jus referendi ad senatum, & populum in concionem convocandi, penes SENATUM jus, de rebus omnibus, quas Rex ad eum referret, de plurium sententia decernendi: denique penes plebem jus, auctore senatu, magistratus creandi, leges sanciendi, & de bello, si Rex permitteret, decernendi. En formulam novi imperii, vel legem fundamentalem, quam accuratius, quam quisquam alius, descripsit auctor πολιτικώτατος, quæque tamdiu Romæ viguit, donec Tarquinius adfectaret tyrannidem.

§. CXIII.

An eadem pacta interveniant, si coacti in civitatem coalescant.

Hoc modo nasci oportet civitatem, quoties populus ultro illam instituit. Quoties vero ille, perdomitus a populo potentiore, cum illa victrice gente in unam rempublicam coalescit: 43) in primum quidem pactum de communi constituenda republica procul dubio consentit, quia, si dissentiret, non acciperet oblatas a victoribus conditiones, sed perire, quam sub jugum mitti, mallet: at 44) de forma reipublicæ vix audietur deditiorum sententia, nec 45) in eligendis personis regnatricibus ullæ eorum partes sunt, quibus in solo obsequio gloria relicta est.*)

 *) Res

*) Res tamen omnis redit ad deditionis leges, quæ aliquando duriores, aliquando mitiores esse solent, prout vel certa, vel ambigua est victoria. Ita sane quum Sabini & Romani æquo pæne Marte pugnassent, visum est utriusque bellum fœdere finire, cujus leges has recenset Dionys. Halic. *Lib. II. pag.* 111. *Ut Romæ pari potestate parique honore regnarent Romulus & Tatius: ut urbs deductum a conditore servaret nomen; & singuli cives, Romani, sicut antea, vocarentur, universi autem a Tatii patria, communi adpellationis complexu Quirites denominarentur: ut Sabinis jus civitatis Romanæ daretur, quicumque id cuperent: utque hi cum suis sacris reciperentur in tribus & curias.* Tale fuit hoc fœdus, ex cujus legibus Sabini & ad constituendam rempublicam quodammodo admittebantur.

§. CXIV.

Nec non si victor populo victo novam reipubl. formam obtrudit?

Aliquando 46) contingit, ut victo populo nova obtrudatur forma reipublicæ, *) simulque 47) victor sibi stipuletur, ut hæc nova respublica, tamquam inæquali fœdere juncta, se comiter veneretur. Quo casu res ipsa docet, 48) & pacta illa, quæ supra descripsimus, (§. CX. CXII.) & decretum de reipublicæ forma, (§. CXI.) intervenire debere: at 49) populum victum non ultro, sed coactum, in hæc omnia consentire.

*) Mos hic erat Athieniensium, ut civitatibus omnibus, a se perdomitis, statum popularem; Lacedæmoniorum, ut regimen optimatium obtruderent. Cujus instituti rationem reddit Xenophon *de republ. Athen. Cap. I.* §. *XIV.* & *Cap. III.* §. *X. sequent.* Exempla

pia passim collegit Ubbo Emm. *vet. Græc. Tomo III.* sed sufficerit unicum. *p.* 249. *seq.* Apud Samios statum popularem instituerant, eversumque aliquoties instauraverant Athenienses. A Lysandro vero, Lacedæmonio, expugnata urbe, pro populari imperio δεκαρχία illic instituta est. Quas fortunæ vicissitudines & aliæ viderunt Græcæ civitates, prout vel penes Athenienses, vel penes Lacedæmonios erat maris imperium. Id vero sine vi & coactione contingere non potuisse, facile unusquisque animadvertit.

§. CXV.

Ceterum quemadmodum omnium societatum una voluntas, unusque intellectus concipi debet: (§. XX. 59.) ita 50) idem dicendum est de civitate vel republica, ita constituta. Quum vero plures socii eundem finem eademque media intelligere & velle non aliter possint, quam si uni pluribusve id negotii detur, ut de fine, mediisque ad finem adsequendum necessariis dispiciant: (§. XVIII. 55. consequens est, 51) ut idem fieri oporteat in civitate.*) Denique quum aliis id negotium dare idem sit, ac VOLUNTATEM SUAM ALTERIUS vel ALIORUM VOLUNTATI SUBMITTERE: per se patet, 52) cives reipublicæ omnes voluntales suas uni pluribusve submittere debere, adeoque 53) eum eosve imperare, cui quibusve cives voluntates suas submiserunt.

Omne cives voluntates suas sub mittere debent voluntati imperantium.

*) Non aliter fieri potest, ut plures idem velint, quam vel per CONSPIRATIONEM, ut omnes idem sentiant & velint, vel per SUBMISSIONEM, ut plures voluntates suas unius

vel plurium voluntati submittant. Prius numquam sperandum esse, facile ii intelligent, quibus perspecta sunt contraria hominum studia, ingeniorum stupor, diversæque voluntatum inclinationes. Seneca *Epist.* CII. *Putas tu, posse sententiam unam esse omnium? non est unius una.* Itaque superest modus posterior, ut plures voluntates suas alterius vel plurium voluntati submittant. Quemadmodum enim periret proculdubio navis, repleta quantacumque hominum turba, nisi illa multitudo communem salutem permitteret uni gubernatori, perito rei nauticæ, & omnia acturo, ut navem ex hieme marique scopuloso servet: ita fieri non potest, ut tot hominum myriades, quæ in tam magnam societatem coalescunt, ex tam gravibus procellis civilibus, quæ quotidie ingruunt, ad incolumitatem perveniant, nisi ab uno pluribusve regerentur. Recte ergo Arrianus *Diss. Epictet.* I, 12. *τοὺς ἀγαθοὺς πολίτας τὴν αὑτῶν γνώμην ὑποτάττειν τῷ νόμῳ τῆς πόλεως*, *bonos cives voluntates suas submittere legi civitatis*, observat.

§. CXVI.

Inde nascuntur respublicæ, vel monarchicæ, vel aristocraticæ, vel democraticæ.

Ex eo vero porro consequitur, ut, quum voluntates suas cives submittere possint vel UNI, vel PLURIBUS, vel UNIVERSÆ MULTITUDINI, 54) non possint inde plures, quam tres regulares reip. formæ nasci. Nam 55) quoties omnes cives voluntates suas unius personæ physicæ voluntati submittunt, nascitur inde MONARCHIA, REGNUM, vel PRINCIPATUS.*) Sin 56) plurium voluntati ac decreto, ARISTOCRATIA. Denique 56) si id, quod universa civium multitudo communi suffragio decrevit, pro totius civitatis vel reipublicæ volun-

voluntate habetur, ea reipublicæ forma POPULARIS, vel DEMOCRATICA adpellatur.

*) Equidem Polybius *Hist. VI,* 2. distinguit inter μοναρχίαν & βασιλείαν, & utriusque differentiam ita describit: Πρώτη μὲν ἀκατασκεύως καὶ φυσικῶς συνίσταται μοναρχία· ταύτῃ δ' ἕπεται, καὶ ἐκ ταύτης γίνεται μετὰ κατασκευῆς καὶ διορθώσεως βασιλεία. *Prima*, MONARCHIA *sine ulla arte & naturæ impetu constituitur: hanc vero sequitur, atque adeo ex ea originem habet, quum accessit ars & emendatio*, REGNUM. Sed quum ea, quæ magis minusve expolita sunt, specie non different: id discrimen hic inculcare nihil attinet.

§. CXVII.

Enimvero, quum, sive unus, sive plures, sive omnes, imperent, non alio jure præsint reipublicæ, quam quod reliqui cives eorum voluntati voluntates suas submiserunt: (§. CXV. 53.) consequens est, 58) ut injuste imperent, quibus suam voluntatem non submiserunt cives. Hinc 59) si unus injuste occupat rempublicam, monarchia in TYRANNIDEM; 60) si loco collegii optimatium pauci imperium invadunt, aristocratia in OLIGARCHIAM; denique 61) si loco totius populi turba quædam vel fæx hominum omnia pro lubitu decernit, democratia in OCHLOCRATIAM degenerat. *) 61) Quas reipublicæ formas vitiosas regularibus admodum similes esse, & proinde 63) has in illas facile degenerare, recte observavit Polyb. *Hist.* 6. 1. idque ipsa experientia satis confirmat. Quibus opponuntur tyrannicæ, oligarchicæ & ochlocraticæ.

*) Id quoque eleganter vidit ſcriptor πολιτικώτατος Polyb. *ibid. p.* 629. Διὸ καὶ νῦν μὲν ἓξ εἶναι ῥητέον πολιτειῶν· τρία μὲν, ἃ πάντες θρυλλοῦσι, καὶ νῦν προσείρηται· τρία δὲ τὰ τούτοις συμφυῆ· λέγω δὲ μοναρχίαν, ὀλιγαρχίαν, ὀχλοκρατίαν. *Itaque genera rerumpublicarum ſtatui ſex debent: tria quæ omnium ore jactantur, quæque modo poſita ſunt a nobis: tria cognata cum his naturæ, dominatum dico unius, paucorum, & turbæ vulgaris.* Pro tyrannide quidem hic ponit monarchiam, quippe quam illum a regno diſtinguere, diximus: (§. CXVI. *) ſed ipſe paulo poſt ſubjicit: μεταβαλλούσης δὲ βασιλείας εἰς τὰ συμφυῆ κακὰ, λέγω δ' εἰς τυραννίδα, κ. τ. λ. *Regnum ubi ad congenita mala degeneraverit, nempe* TYRANNIDEM. Talis & reliquorum civilis prudentiæ auctorum philoſophia eſt, quam hic pluribus inculcare non opus eſt. Cui non dictus Hylas?

§. CXVIII.

Quid respublicæ mixtæ? Quum vero tres illæ regulares rerumpublicarum formæ in totidem vitioſas oppoſitas facillime degenerent: (§. CXVII. 63.) non mirum eſt, 64) pauciſſimas ſemper repertas fuiſſe civitates, quæ ex tribus illis unicam eligerent: ſed 65) pleraſque vel omnes illas formas veluti in unam conflaſſe, *) vel 66) duas certe ita commiſcuiſſe, ut una alteram veluti in officio contineret. Quumque 67) a potiore fieri ſoleat denominatio: inde non poſſunt non varia naſci regnorum, ariſtocratiarum, & democratiarum genera, quæ 68) RERUMPUBLICARUM MIXTARUM, an irregularium nomine venire debeant, noſtra parum refert. Add. HERT. *Elem. prud. civ.* I, 11. 8. *p.* 2320. *ſequ.*

*) Et

*) Et hanc quidem optimam omnium rerum publicarum formam esse, observat Polyb. *Hist. I, 1. pag.* 628. Δῆλον γὰρ, ὡς ἀρίστην μὲν ἡγητέον πολιτείαν τὴν ἐκ πάντων τῶν προειρημένων ἰδιωμάτων συνεστῶσαν. *Manifestum est, eam rempublicam censeri debere optimam, quæ ex omnibus istis, quas diximus, formis sit composita.* Et *Cap. VIII. p.* 638. magnopere laudat Lycurgum, quod οὐχ ἁπλῆν οὐδὲ μονοειδῆ πολιτείαν, *non simplicem atque uniformem* constituerit *rempublicam*: sed optimarum quarumque rerumpublicarum virtutes omnes ac proprietates in unum copularit, ne, si qua istarum supra modum augeretur, ad vitia congenita deflecteret; sed, dum cujusque vis mutuo omnium nisu in contrarium retrahitur, nulla pars illarum vergat usquam, aut nimium propendeat, verum æquis ponderibus librata & æqua lance suspensa quam diutissime respublica duret, non secus ac fieri soleat in navibus, quas hinc inde par vis ventorum impellat. Sic & Dionys. Halicarnass. *Antiqu. Lib. II. p.* 82. ubi rempublicam Romanam a Romulo eodem fere modo institutam fuisse, refert, illam mixturam vocat κόσμον τῆς πολιτείας, additque: ὃν ἐγὼ πάντων ἡγοῦμαι πολιτικῶν κόσμων αὐταρκέστατον ἐν εἰρήνῃ τε καὶ κατὰ πολέμους. *hanc ego concinnam reip. formam ceteris omnibus reip. constitutionibus præfero, ut paci æque, ac bello, idoneam.* Omitto jam ejusdem generis testimonia Zenonis apud Laert. *VII*, 131. Ciceronis apud Non. Marcellin. *de verb. propr. IV*, 292. Tacit. *Annal. IV*, 33.

§. CXIX.

Denique quum & totæ societates in unam majorem coalescere possint: (§. XVIII. 49.) consequens est, 69) ut & plures resp ibli- *Quid civitatum systemata?*

X 5 cæ,

cæ, salva cujusque forma & independentia, icto foedere, in unam majorem ita coalescere possint, ut, quæ ad communem omnium salutem securitatemque pertinent, communi consilio junctisque viribus exsequantur. *) Quales consociatæ respublicæ 70) FOEDERATÆ, ACHAICÆ, itemque SYSTEMATA CIVITATUM adpellantur.

*) Pufendorffius tum singulari *de systematibus civitatum* dissertatione, quæ inter ejus *Diss. accad. selectas p.* 210. *seq.* occurrit dum *de jur. nat. & gent. VII*, 5. 16. *seq.* existimat, civitatum systemata emergere vel *mediante communi rege*, quando plura separata regna vel ex conventione, vel ex occasione matrimonii, hæreditatis, aut victoriæ unum & eumdem habeant regem, ita tamen ut ideo in unum regnum non coalescant, sed singula juxta suas leges fundamentales a communi rege administrentur, vel *per fœdus*: eademque principia fere sequitur Hert. *Elem. prud. civ. I*, 12. 6. *seq.* Enimvero aut unum regnum alteri ita subjicitur, ut in communi imperio nullæ sint ejus partes: veluti olim regna Macedonicum, Syriacum, Ægyptiacum, Romanis subjecta: aut suas quodlibet res sibi habet, ut hodie imperium Romano-Germanicum, Hungaria & Bohemia: aut ita coaluerunt, ut veluti unum regnum constituant, uti hodie Anglia & Scotia, Polonia & Lithuania. Primo casu regnum perdomitum in provinciæ formam redigitur, nec cum altero systema aliquod constituit. Nec altero casu dici potest, duo regna coaluisse in σύστημα, quum nihil commune inter se habeant, sed princeps tantum duas personas sustineat. Superest ergo tertius tantum casus, ubi duo il-

la

la regna vel duo populi, quum voluntates viresque ad communem defensionem univerint, unam omnino societatem majorem constituunt, adeoque systematis nomen ob definitionem, hoc paragrapho datam, jure meritoque ferunt. Addatur G. G. ad Titius ad Pufend. *de offic. hom. & civ. II,* 8. 13. *seq.*

§. CXX.

Quum ergo MONARCHIA nascatur, quoties omnes cives voluntates suas unius personæ physicæ voluntati submittunt: (§. CXVI. 55.) consequens est, 71) ut perinde sit, quo dignitatis vocabulo, Imperatoris, Regis, Ducis, an Principis utatur. 72) Ut quum neminem superiorem agnoscat, qualecumque dignitatis nomen recte de novo adsciscat, *) quamvis 73) non æque facile cogere possit exteros reges ac respublicas, ut ei novum illud dignitatis nomen tribuant; adeoque 74) ipsæ prudentiæ regulæ suadeant, ut, priusquam majus illud ἀξίωμα adsumat monarcha, aliorum regum rerumque publicarum audiat sententias, sibique novos illos titulos honoris diserte stipuletur.

Monarcha titulum quemcumque honoris recte adsciscit.

*) Quum enim summi imperantes secum invicem vivant in statu naturali, (§. IV. 3.) isque sit status libertatis & æqualitatis, (§. V. & VI.) sequitur, ut monarcha monarchæ sit æqualis, nihilque eum impediat, quo minus pari cum aliis dignitate in republica sua frui velle, adeoque novum titulum, cui tuendo se parem esse intelligit, adsciscere possit. Vidit nostra ætas duo exem-

pla, quæ & posteritas venerabitur, FRIDERICI I. Prussiæ Regis, & PETRI I. Russorum Imperatoris, quorum alter primus Regii nominis, alter Imperatorii dignitatem genti suæ intulit, uterque postea ab aliis Imperatoribus Regibusque his insignibus nominibus ornatus.

§. CXXI.

Jura omnia majestatis solus exercet.

Ex eodem patet, 75) monarcham omnia agere suo arbitrio, & 76) quamvis prudentiores merito adhibeat in consilium, eorum tamen suffragia non sententias, sed consilia esse. 77) Eumdem agere ubique & semper, adeo, ut vere dici cœperit a temporibus Adriani Imperatoris: ἐκεῖνο ἡ Ῥώμη, ὅπου ποτ' ἂν ὁ βασιλεὺς ᾖ. *Roma est, ubi Imperator est.* Herodian. *Hist. I,* 6. 78.) Nullum denique esse jus majestatis, quod non exerceat princeps: (§. CXII. 18.) immo 79) monarchiæ nomen vix tueri regnum, in quo ullus alius jus quodcumque majestatis independenter a rege exercet.*)

*) Reipublicæ enim, tamquam unius personæ moralis, unus debet esse intellectus, unaque voluntas. (§. CXV. 50.) Jam si præter monarcham alius quodcumque jus majestatis independenter a rege exerceret: non esset totius reip. unus intellectus & voluntas. Ergo nec futura esset respublica: sed resp. in republica. Salvum ergo fuit Merovei darum imperium, quamdiu perstitit regum auctoritas. Ea subruta, & jus belli & pacis ad sese trahentibus majoribus domus, precario veluti imperabant reges, donec Pippino placuit regni decus genti suæ inferre. Adeo eo sensu verum est dictum Homeri *Iliad. β.*

Οὐκ

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη· εἷς κοίρανος ἔστω,
Εἷς βασιλεύς.

Non bonum est multos imperare; unus esto imperans,
Unus rex.

quamvis tyrannos sæpe eo abusos esse, non ignoremus. Vid. Sueton. *Calig. Cap. XXII.*

§. CXXII.

Quid intersit inter monarcham & tyrannum?

Quamvis vero omnia suo arbitrio agat monarcha: (§. CXXI. 75.) non tamen agere aliud debet, quam quod finis civitatis, (§. CVII. 18) puta securitas civium, (§. CVI. 17.) requirit. Ex quo consequitur, 80) ut populi securitas, & salus suprema monarchæ lex esse debeat, 81) eoque ipso hic differat a tyranno, qui ad suam tantum securitatem utilitatemque omnia refert, 82) quumque scelere quæsita bonis artibus retineri nequeant, parum pensi habet civium suorum perniciem, dum ipse statum suum conservet.*)

*) Huc pertinent omnes artes tyrannicæ, de quibus accuratissime Aristot. *Polit.* V, 10. *seq.* Quum enim omnes tyranni, conscii sibi odii civium, meticulosissimi esse soleant; non possunt, quin omnem eminentem virtutem opprimant, virorum excellentium, tamquam eminentium papaverum, capita demetant; severissime animadvertant in innocentes sub obtentu læsæ majestatis, criminis fere unius eorum, qui crimine vacant: inimicitias ac discordias inter cives serant: litterarum omnem splendorem exstinguant: peregrinos præferant civibus: hos denique dignitatibus, opibusque spolient, & redigant ad incitas. Quæ omnia quam injusta, quamque fini civitatis contraria sint, facile unusquis-

quisque animadvertit. Unde recte Polyb. *Hist. II, 59. p. 202.* Αὐτὸ γὰρ τοὔνομα (τυράννου) περιέχει τὴν ἀσεβεστάτην ἔμφασιν καὶ πάσας περιείληφε τὰς ἐν ἀνθρώποις ἀδικίας καὶ παρανομίας. *Nam ipsum tyranni nomen summæ impietatis significationem conjunctam habet, injurias sceleraque omnia complectent, quæ inter homines solent versari.*

§. CXXIII.

Quomodo jura majestatis exerceantur in aristocratia?

Deinde ex ARISTOCRATIÆ definitione (§. CXVI. 56.) colligimus, 83) penes totum optimatium collegium esse debere majestatis jura omnia, eaque adeo 84) non aliter explicari posse, quam de communi totius collegii sententia. 85) Opus ergo esse certo loco, ubi frequentes conveniant, & de republica consulant in medium, nec non 86) certo definitoque tempore, quo senatus ordinarius habeatur, nisi, 87) quæ quotidie ex improviso incidere solent, negotia senatum extra ordinem indictum postulent. Præterea quum plurium consensus sperari non possit, nisi per submissionem: (§. XVIII. 55.) consequens est, 88) ut & in aristocratia pauciores se submittere debeant voluntati plurium, adeoque 89) plurium sententiæ vincant pauciores; 90) in pari vero sententiarum numero, nihil actum videatur, nisi vel is, qui præsidet collegio, pondus addat alterutri parti, vel 91) talis sit caussa, ut locus sit CALCULO MINERVÆ. *) Denique, quum vitiosa forma, apposita aristocratiæ, OLIGARCHIA vocetur, (§. CXVII. 63.) illaque in hanc facile degeneret: (ibid. n. 60.) res ipsa exigit, 92) ne quid decerni valide possit,

sit, nisi maxima optimatium parte, e. g. duabus tertiis, præsente.

*) Calculus minervæ dicitur, quando in pari condemnantium atque absolventium numero reus a pœna criminis liberatur. Nam quum Orestes, parricidii accusatur, in Areopago caussam diceret, iique, qui damnandum censebant reum, uno calculo vincerent absolventes, Minerva his unum calculum adjecisse fingitur, ut in pari suffragiorum numero absolveretur. Quæ postea lex pæne omnibus gentibus placuit, uti prædixisse Minervam fingit Euripides *in Iphigen. Taur. v.* 1268.

Καὶ τοῖσι λοιποῖς ὁ δὲ νόμος τεθήσεται,
Νικᾶν ἴσαις ψήφοισι τὸν φεύγοντ' ἀεί.
Et ceteris lex ista promulgabitur,
Ut usque paribus calculis vincat reus.

Conf. Boecleri *differt. singulari de calculo Minervæ* & viri celeberrimi, Henr. Cocceji *diss. de eo quod justum est circa numerum suffragiorum, & de calculo Minervæ, Cap. II.* ubi vir doctissimus §. X. hanc naturalem adfert rationem hujus juris, quod prior rei status condemnatione mutetur, absolutione maneat, adeoque tunc vere nihil agatur. Quum ergo major tantum pars novi aliquid facere, & statum priorem mutare possit, sequitur, si pares sint, ut nihil agatur, sed prior rei status maneat, isque adeo absolvatur.

§. CXXIV.

Nec aliter sese res habet in democratia. Quum enim in ea, quod universa civium multitudo communi suffragio decernit, pro totius civitatis vel reipublicæ voluntate habeatur: (§. CXVI. 57.) sequitur sane, 93) ut

Quomodo in democratia?

ut majestas hic sit penes totum populum; isque 94) tunc omnia jura majestatis exerceat. Quumque id aliter fieri non possit, quam si populus confluat in comitia, & de negotiis obvenientibus consulat in medium: per se patet, 95) hic quoque certum locum, ubi coeat populus, 96) statosque dies, quibus comitia habeantur, definiendos esse, 97) ratumque haberi, quod populus sive curiatim, sive tributim, sive viritim, pluribus suffragiis decreverit. Denique 98) facile in OCHLOCRATIAM degeneraturam esse democratiam, *) si minori parti populi, absentibus vel exclusis reliquis, suffragii jus permittatur, ex ipsa ochlocratiæ definitione (§. CXVII. 61.) facile intelligitur.

*) Tunc vero miserrima est reipublicæ conditio, maxime si accedant demagogi, quorum incitata stimulis tribuniciis plebs furit, omniaque sursum deorsumque versat, donec demagogorum aliquis tyrannidem occupet, idemque contingat, quod Athenis contigisse refert Phædrus *Fab. I, 2.*

Athenæ quum florerent æquis legibus,
Procax libertas civitatem miscuit,
Frenumque solvit pristinum licentia.
Hinc, conspiratis factionum partibus,
Arcem tyrannus occupat, Pisistratus.

Ceterum de demagogorum artibus videndus est Hertius *Elem. prud. civ. Part. II. sect. XXIV. §. XXIII. p. 496.*

§. CXXVI.

Quomodo in rebus publicis mixtis?

Quum vero & MIXTÆ, quas vocant, respublicæ aliquando optimæ, & ideo inventæ sint, ut una forma alteram veluti in officio con-

contineat: (§. CVIII.) res ipsa docet, 99) jura majestatis vel omnia, vel quædam, in his civitatibus ita communicari debere vel cum optimatium collegio, vel cum multitudine populi, ut ordo unus, inconsulto altero, decernere nihil possit: non vero 100) ita dividi posse illud jurium majestatis exercitium, ut unus, altero inscio vel invito, aliquid agat. Siquidem ita impediri non posset, quo minus respublica in republica nasceretur. *)

*) Hinc informis omnino erat reipublicæ Romanæ status, quum eo delapsa esset, ut plebs, tribuniciis instincta furoribus, inconsulto reliquo populo, leges ferre, & de capite civium Romanorum jus suo arbitrio dicere, & omnia patrum magistratuumque decreta turbare posset, quum sine plebe populus nec leges ferret, nec judicaret, nec de bello ac pace decerneret. Quum vero, ubi locus totius populi turba quædam vel fæx hominum pleraque pro labitu decernit, in *ochlocratiam*, adeoque vitiosam reip. formam degeneret civitas: (§. CXXIII. 61.) Romanam remp. tum parum ab ochlocratia absuisse, facile est ad intelligendum.

§. CXXVII.

Quod ad SYSTEMATA CIVITATUM attinet, quum illa vel ex duobus pluribusve regnis, quæ sub communi capite veluti in unum regnum coaluerunt, (§. CXIX. *) vel ex pluribus civitatibus, fœdere junctis, (§. eod.) oriantur: facile patet, 101) priore casu regna ista, nisi plane sint παμβασιλεῖαι, præter communem regem communia etiam habere

Quomodo in systematibus civitatum?

bere

bere debere comitia, 102) ad eaque utriusque regni ordines, certo numero, pro virium ratione esse evocandos. Posteriore vero casu 103) civitates singulas immanentia majestatis jura suo arbitrio; 104) transeuntia, quæ ad communem securitatem pertinent, communi consilio exercere, ac proinde 104) delegatos a singulis homines collegium aliquod, sive perpetuum, sive temporarium, debere constituere, quod de rebus ad communem securitatem pertinentibus consulat in medium, &, quid factu opus sit, re prius cum civitatibus suis communicata, decernat. *)

*) Talis olim Amphyctionum, nec non civitatum Achaicarum, senatus, de quo plura Boecler. diss. *de Amphyction.* & Ubbo Emm. *vet. Græc. Tom. III. p.* 305. Sed quum hodie exemplum hujusmodi systematis, senatusque in eo necessarii, præbeant florentissimæ Belgarum Helvetiorumque respublicæ, quas, Jos. Simlerus, Templeus aliique viri docti accuratissime descripserunt: non est, quod hic actum agere velimus.

§. CXXVIII.

Magna est systematum civitatum diversitas.

Enimvero quum pleraque ad fœderis leges, quibus coaluerunt, redeant: (§. CXIX. 69.) fieri non potest, 105) quin hæ respublicæ sint diversissimæ, 106) aliæque arctiore, aliæ paulo laxiore vinculo sint conjunctæ, 107) aliæ plus, aliæ minus inter se commune habeant: immo & 108) quibusdam communia æraria, officinæ monetariæ, armamentariaque sint; quibusdam non sint: deni-

denique 109) quædam præsidem quemdam, communisque fœderis veluti custodem, senatui præficiant, aliæ ab hoc instituto abhorreant: denique 110) nec jus suffragii, nec modus ea, quæ ad communem securitatem necessaria sunt, contribuendi, nec reliqua instituta eodem ubique modo sese habere possint.

CAPUT VII.

De summa potestate, eamque adquirendi modis.

§. CXXIX.

Quum qui coalescunt in rempublicam antea in statu naturali vixerint, (§. III.) iisque fuerit status æqualitatis & libertatis: (§. V. & VI.) consequens est, 1) ut civitas & postea nemini mortalium subjecta sit, 2) omniaque, quæ conservando statui suo necessaria esse existimat, libere peragere, nec 3) ab alio in exercitio jurium suorum turbari, vel 4) ad reddendas gestorum rationes adigi possit. Quum ergo hæc omnia, conjunctim accepta, vocentur IMPERIUM SUMMUM & ΑΝΥΠΕΥΘΥΝΟΝ: consequens est, 5) ut in omni civitate vel republica sit imperium summum & ἀνυπεύθυνον. *) Imperiũ omne summum & ἀνυπεύθυνον.

*) Loquimur de REPUBLICA proprie sic dicta, quam supra definivimus, quod sit multitudo hominum, nulli alii mortalium obnoxia, & sub communi imperante securitatis suæ caussa consociata. (§. CIV. 3.) Quamobrem populus, ab alio victore in potestatem

statem redactus, non rempublicam constituit, sed PRÆFECTURAM vel PROVINCIAM, quia aliis est obnoxius. Ex eadem ratione non reip. sed MUNICIPII nomine venit multitudo, sub communi quidem imperante, consociata, sed regno tamen, vel reipublicæ majori subjecta. Unde quamvis jureconsulti municipia sæpe vocent respublicas, & hinc mentionem faciant reipublicæ Antiochensium, *l. 37. D. de reb. auct. jud. possid.* Heliopolitanorum, *l. 4. C. qui pot. in pign.* Thessalonicensium, *l. 23. C. de evict.* Tusculanorum, *l. 38. §. 5. D. de legat.* III. Sebastianorum, *l. 21. §. 3. D. de ann. leg.* Arelatensium, *l. 34. D. de usu & usufr. leg.* Sardianorum *l. 24. D. de ann. legat.* tamen ubi accuratius loquuntur, *eos, qui pro civitate legatione funguntur*, negant REIP. *caussa abesse*, *l. 26. §. ult. D. ex quib. causs. maj.* Multum ergo refert, quo sensu accipias reip. vocabulum.

§. CXXX.

Monarchomachorum error. Quum ergo in omni civitate vel republica sit imperium summum & ἀνυπεύθυνον, (§. CXXIX. 5.) & cives tantum voluntates suas vel uni, vel pluribus, vel universo populo submiserint: (§. CXV. 52.) consequens est, 6) ut quibuscumque voluntates suas submiserunt cives ii, & imperio illo summo & ἀνυπευθυνίᾳ gaudeant, adeoque 7) illi a nemine, præterquam a Deo, judicari, multoque minus 8) a populo supplicio aliisque poenis adfici possint; adeoque 9) pestilentissimum sit illud dogma monarchomachorum, quod populus sit ipso rege vel principe superior,

rior, & 10) penes illum *realis*; penes hunc *personalis* tantum *majestas* reperiatur.*)

*) Est hæc doctrina Franc. Hotomani, Stephani Junii Bruti, cujus sub nomine alii Hub. Languetum, alii Ge. Buchananum, alii alios latitare contendunt. Sidney, Althusius, Pareus, Jo. Mitton, & alii, de quibus præter *Obs. Halens. VI*, 1. legendus est Jo. Franc. Budd. *Hist. jur. nat. & gent.* §. *LII.* Ceterum πρῶτον illud ψεῦδος, quo in transversum acti hi viri doctissimi populo omnia permittant in reges & principes, in eo consistit, quod constituentem semper superiorem esse existimant constituto, quodque adeo populus, qui sibi regem & principem constituerit, (§. CXII. 38.) non possit non rege vel principe illo a se constituto esse superior. Sed id non minus absonum est, ac si servus, qui se ultro domino alicui in servitutem obnoxiam addixit, (§. LXXIX. 8.) sese domino superiorem dicere vellet, quia sibi ipse dominum constituerit. Vid. Grot. *de jure belli & pac.* I, 3. 8. V. A. Zach. Huber. *Diss. Lib. II. p.* 124. *seq.* Potius ratio ipsa satis agnoscit, eum non posse dici superiorem, qui alterius voluntati voluntatem suam ita submisit, ut voluntati suæ veluti renunciarit. Quod quum faciat populus, ubi coalescit in rempublicam: (§. CXXIX. 5.) qua, quæso, fronte is se rege superiorem dicet?

§. CXXXI.

At quia tamen eatenus tantum voluntati summorum imperantium voluntates suas submiserunt cives, quatenus id exigit finis societatis civilis, vel reipublicæ, (§. XV. 42. sequ.) Nec non Machiavellistarum.

sequ.) id est, communis, ob quam potissimum in civitatem coaluerunt, securitas: (§. CVII.) non possumus non inde colligere, 11) nefarie illos blandiri summis potestatibus, qui illis persuadent, licere, quod libeat, 12) nec civibus ab imperantibus fieri posse injuriam, immo 13) illorum vitam, existimationem, facultates, ipsamque conscientiam, ita in principum potestate ac arbitrio esse, ut illis in solo obsequio relicta sit gloria. Ex quo fonte quum promanent omnia, quæ magna adseveratione humano generi obtrudere conati sunt Nic. Machiavellus, Thomas Hobbesius, & quicumque postea *obedientiam passivam* defenderunt in Britannia: *) 14) hæc principia omnia non minus pestilentia esse, ac monarchomacorum dogmata, nemo temere negaverit.

*) De Machiavello & Tho. Hobbesio omnia nota ac pervulgata sunt. Nec quisquam est, qui non meminerit, quid inter auctores librorum, quos *Julianum* & *Jovinianum* inscripserunt, aliosque viros doctos, contrariis studiis agitatum sit in Britannia. Quin & Grotium *de jure belli & pac. I, 3. 8. seq.* quodammodo prælusisse huic doctrinæ de passiva, quam vocant, obedientia, non pauci censent, quamvis secundum eum vindicias dederit vir laudatissimus, Zach. Huberus *ibid. p. 222. seq.* Sane sive vi aliquis sibi subjecerit populum, sive hic sibi imperantem ultro elegerit: nefas erit principi, injuriis adficere populum suum, eumque hostili animo opprimere. Priore enim casu, dum in deditionem accepit populum, hostilem animum deposuit. Posteriore nihil potesta-

statis habet, nisi quantum ei in se detulit populus: quem sane principi dedisse facultatem, civibus, tamquam mancipiis abutendi, nemo dixerit. Nec jus sceleri datur loco *I. Sam. VIII*, 11. Sive enim illud משפט המלך vel *jus regis*, de more & facto explices, uti *jus latronis*, *l. 5. D. ad leg. Pomp. de parricid.* sive de dominio eminente, quod magistri Judæorum faciunt, & cum eo celeberrimus Thomas. *ad Huberi de jure civit. I*, 2. 7. 13. *pag.* 58. sive denique de jure, eatenus obligatorio, ut illi resisti nequeat, uti jus accipit Paulus *l.* 11. *D. de just. & jure*, & hunc ipsum locum erudite interpretatur V. A. Zach. Huberus *ibid. pag.* 237. inde sane demonstrari non potest, jus tale esse imperantibus, quale illis Machiavellus & Hobbesius, eorumque imitatores, servum pecus, attribuere ausi sunt. Non sane tale jus sibi adrogabit princeps bonus,

Οἷος Ὀδυσσεὺς ἔσκε μεθ᾽ ἡμετέροις τοκεῦσιν,
Οὐδὲ τινὰ ῥέξως ἐξαίσιον, οὐδέ τι εἰπὼν
Ἐν δήμῳ, ἥτ᾽ ἐστὶ δίκη θείων ἀνθρώπων.
Qualis apud veteres divus regnabat Ulysses,
Qui nulli civi dicto factove nocebat.
Scilicet hoc hominem Dis immortalibus æquat.

§. CCXXXII.

Quia ergo summi imperantes a nemine, præterquam a Deo, judicari, multoque minus supplicio adfici possunt a populo: (§. CXXX. 6. 7.) merito inde colligimus, 15) sacrosanctum esse omne summum imperium, 16) sacrosanctos & ipsos imperantes; adeoque 17) maximum crimen merito habendum esse illud, quod perduelles, rebelles & sedi-

Imperantes sacrosancti.

seditiosi admittunt. Quin 18) quamvis forte in thesi concedendum sit, iis, qui hostilem animum adversus populum ostendunt, tamquam tyrannis, posse resisti: 19) in hypothesi tamen illam regulam fere inutilem esse, certissimum est, quia imperantes a nemine, præter Deum, judicari, adeoque & ab illo solo decidi potest, verene hostilem animum adversus populum gerant, nec ne.*)

*) Plura eam in rem dixit Thomas. ad Huber. *de jure civ.* 1. 9. 2. 20. *p.* 316. *seq.* Exempla plurima demonstrant quam periculosum sit plebi judicium permittere de principum actionibus.

§. CXXXIII.

Nec tamē quidquid illis libet, licet.

Quum tamen nec omnia promiscue liceant principi; (§. CXXXI.) consequens est, 20) ut ille vim inferre non possit civium conscientiis, nec 21) quidquam iis imperare, quod voluntati Dei, tamquam supremi legislatoris, refragetur. (Lib. I. §. LXXXVII.*) 22) Nec jure suo aliquem injuste & sine prægnante ratione privare, quum cives potius rerum suarum secure fruendarum caussa in societatem civilem cojerint. (§. CVI. 17.) 23) Ut civibus, in summa calamitate constitutis, liceat quidem omnia experiri, ut jus suum obtineant, immo &, 24) imminente majore periculo, patriam dulciaque linquere arva: (§. XXII. 71.) non tamen 25) arma corripere adversus principem vel rempublicam. (Lib. I. §. CCXXXII. 19.)

§. CXXXIV.

§. CXXXIV.

Quamvis vero hæc generatim de imperantibus dicenda sint: contingere tamen potest, 26) ut imperium alicui tradatur, certis pactis adstrictum, additaque lege commissoria, si pactis illis non satisfiat. Tunc vero 27) injuriam non fieri imperantibus, ubi subinde moniti civium libertatem opprimere non desinant, si illis abrogetur imperium: ex natura pactorum facile intelligitur, quemadmodum 28) & vitio non verti potest civibus, si eos, qui sibi imperium sine justo titulo adrogarunt, & quibuscum nondum transegerunt, depactive sunt, *) imperare prohibeant. Qui l si regnum illis datum sub lege commissoria.

*) Hinc male Brutus & conjurati occiderunt Cæsarem. Quamvis enim hic imperium usurparet in civitate libera, idque sine justa caussa extorsisset civibus suis: hi tamen jam pridem in eo adquieverant, ac veluti renunciaverant libertati suæ. Et sane quum Brutus ipse apud Ciceronem *Epist. ad Brut. IV.* non audeat Antonium, hostilis animi erga rempublicam manifestum, præjudicare, reque ad suum arbitrium tracta, eum tamquam hostem adgredi: quo jure interimere potuit Cæsarem, quem tantum abest, ut senatus populusque Romanus hostem judicarit, ut potius ei solemniter dederit fidem? Quare nec rectæ rationi satis convenit illud Cæsaris apud Lucan. *Pharsal. Lib. I. v. 351.*

Detrahimus dominos urbi, servire paratæ.

Si enim urbs, id est, tota civitas dominos habere cupit: quo jure Cæsari aut cuicumque alii civi licuit bello civili illi *dominos detrahere*?

§. CXXXV.

Imperium se exserit per jura majestatis. Ea quid? & quotuplicia?

Quum vero omne imperium sit summum atque ἀνυπεύθυνον: (§. CXXIX. 5.) consequens est, 29) ut cum illo conjuncta sint omnia jura, sine quibus finis societatis civilis, puta securitas, obtineri non posset, quæque conjunctim MAJESTAS, vel MAJESTATIS JURA adpellantur. Quum vero duplex sit illa securitas, INTERNA, qua cives a concivibus securi præstantur, & EXTERNA, qua ab hostium vi atque armis defenditur respublica: facile patet, 30) duorum etiam generum esse jura majestatis, quorum 31) alia, quæ ratione civium competunt, IMMANENTIA; alia, quæ erga exteros exerceri possunt, TRANSEUNTIA adpellantur.*)

*) Omnia hæc turbarunt prudentes nostri, qui postquam ad jus publicum animum adpulerunt, id sibi negotii crediderunt solum dari, ut tamquam coqui Plautini, diversissima jura miscerent. Quum enim *II. Feud. 56.* de JURIBUS REGALIBUS, quæ cum feudis conjuncta esse solent, quædam legerent: eadem illa esse existimarunt cum majestatis juribus; quum tamen multum intersit, utrum regalia quis, tamquam vassallus, *dependenter*, uti vocant: an jura majestatis, tamquam summus imperans, *independenter* exerceat. Deinde, quum eo juris feudalis loco non omnia jura, quæ alias ab imperantibus exercentur, recenseantur: crediderunt doctores, ibi tantum agi de juribus, quæ salva majestate communicari cum vassallis possint, atque hinc ea vocarunt REGALIA MINORA, quibus MAJORA, id est, uti illis visum, incommunicabilia apposuerunt. Ita adhuc plerique sub-

subduxerunt rationes, quas solide refellit celeberrimus Thomas. *ad Huberi de jure civ. I, 3.6. 3. p. 91. seq.* Quum ergo hic non sit quaestio de jure clientelari, sed publico universali, seu gentium: satius visum est, cavere ab illa confusione JURIUM MAJESTATIS & REGALIUM, & naturam jurium majestatis eorumque diversa genera potius ex republicae vel societatis civilis indole, id est, ex ipso fonte, quam ex Henningii Arnisaei, Regn. Sixtini, aliorumque ejusdem commatis auctorum, lacunis derivare.

§. CXXXVI.

Si ergo INTERNA SECURITAS in eo consistit, ut cives a civibus securi praestentur: (§. CXXXV.) necesse sane est, 32) ut cum summo imperio conjuncta sint jura LEGES FERENDI, 33) eademque ad facta adplicandi, quam SUPREMAM JURISDICTIONEM vocare licebit, nec non jus 34) iis, qui quid contra leges admiserunt, malum aliquod repraesentandi, vel POENAS infligendi, 35) TRIBUTA & VECTIGALIA pro reipublicae necessitate EXIGENDI, 36) ADMINISTROS & MAGISTRATUS CONSTITUENDI, denique 37) circa sacra aeque ac 38) COMMERCIA aliaque, quae ad decus civitatis pertinent, operam dandi, ne quid resp. detrimenti capiat. Quaedam sint immanentia?

§. CXXXVII.

Quumque & EXTERNAM SECURITATEM ab hostium vi & armis intendant ii, qui in communem coaluerunt rempublicam: (§. CXXXV.) consequens est, 39) ut a summo imperio se- Quaenam transeuntia?

 jun-

universum imperium pertinet, nisi de communi Imperatoris, Electorum, Principum ac Ordinum sententia decerni, idemque fere in Polonia, & hodie in Suecia observari, salvis tamen augustissimo Imperatori regibusque potentissimis praerogativis, quae in Germania *reservata* adpellantur, in vulgus notum est. Immo in ipsis specialibus Germanici imperii rebuspublicis simile quid observavit Hert. *de legib. consultat. & judic. in special. Imp. Rom. Germ. rebuspubl.*

§. CXXXIX.

Ceterum quia & forma reipublicae initio totius populi consensu constitutae, & ipsae personae imperantes ab eodem populo electae, iisque certae leges fundamentales praescriptae sunt: (§. CXI. sequ.) facile patet, 46) neminem adquirere sibi imperium posse in republica, nisi volente populo, & secundum fundamentales reipublicae leges. Secundum eas vero 47) aut ELECTITIA esse imperia, aut 48) SUCCESSIVA, 49) eamque divisionem non modo ad *monarchias*, sed & ad *aristocratias* & quodammodo ad *democratias* pertinere.*)

Imperium adquiritur vel per electionem, vel per successionem.

*) Sic quando intra paucas familias, ita veluti conclusum est imperium, ut illis solis, qui ex illis prognati sunt, jure sanguinis competat jus in senatu dicendae sententiae: ARISTOCRATIA illa procul dubio est successiva. Quales aristocratias hodie fere Venetiis, Januae, Epidauri, Noribergae, florere observavit Hert. *Elem. polit. I, 10. 16. p. 212. seq.* Contra sicubi optimates vel a populo cum plena potestate eliguntur, vel ab ipso collegio cooptantur, ELECTITIA erit aristo-

cratia. Vid. Huber. *de jure civit.* I, 8. 1. 18. *p.* 292. Sic & si in qua DEMOCRATIA non aliis jus suffragii daretur, quam civibus ORIGINARIIS, illa quodammodo successiva esset: sin & *adscititiis*, ELECTITIÆ similis.

§. CXL.

Quid justum circa electionem imperantis?

Imperium ELECTITIUM est, quando populus, incidente interregno, sibi imperantem creat, & in eum consentientem confert imperium. Quumque populus jus illud eligendi vel ipse in comitiis exercere, vel certis personis in perpetuum dare possit: consequens est, 50) ut is, qui ab illis, quibus eligendi jus est, pluribus suffragiis eligitur, pro legitimo imperante sit habendus, *) dummodo 51) oblatum sibi imperium accipiat, & 52) secundum leges fundamentales habilis sit ad regendam rempublicam, quin & 53) ipsa electio eo ritu ac ordine facta sit, quem leges publicæ vel mores civitatis ac reipublicæ exigunt.

*) Itaque vix legitimos dixeris principes, qui per seditionem a turba, vel ab exercitu, cui eligendi jus non est, ad imperium sunt evecti. Quod postremum rempublicam Romanam sæpenumero tantum non pessumdedisse, vel exempla Othonis, Vitellii, Vespasiani, nec non Pescennii Nigri, Clodii Albini, & Septimii Severi docent. Hinc Plutarchus *in Galba p.* 1053. loquutus de tempore, quo, ut ait Tacit. *Hist.* I, 4. *evulgatum fuerit imperii arcanum, posse principem alibi, quam Romæ, fieri*, quassatam, inquit, convulsamque tunc esse rempublicam Romanam, quasi fabulosis Titanum motibus, (τοῖς λεγομένοις Τιτανικοῖς πάθεσι καὶ κινήμασι,) quum eodem

pæ-

pæne tempore hine inde transferretur principatus ex avaritia & licentia militum, qui largitione & præmiis corrupti imperatores imperatoribus, tamquam clavum clavo pepulerint. Vid. Petr. Cunæi *Orat. IX. p.* 188. Adeo multum interest reipublicæ, in qua electitium est imperium, personas eligentes, eligendasque, & ipsum modum formamque eligendi certis legibus ita definire, ne similia Titanicis illis motibus contingant.

§. CXLI.

Quid interregnum in republica electitia?

Ex qua imperii electitii definitione (§. CXL.) porro patet, 54) in hujusmodi imperio toties incidere INTERREGNUM, id est, statum civitatis, a summo imperante ordinario destitutæ, quoties summus imperans vel moritur, vel ipse sese abdicat, vel a populo illi abrogatur imperium, 55) nisi populus, vivo ac volente imperante, alium elegerit, ipsi successurum. 56) Designatum illum successorem nihil juris habere vivo imperante, nisi quantum, volente illo, ei detulerit populus, vel 57) quantum ipse ei delegare velit imperans, sive absens, sive alia justa caussa impeditus, quo minus ipse præsit reipublicæ. *)

*) Quum enim aliud sit, imperanti abrogare imperium, aliud, eidem successorem designare: fieri non potest, ut successori deferatur facultas imperium reipsa capessendi, quin simul abrogatum eidem imperium videatur. Hinc animadvertimus regibus Romanorum, quos, vivo Imperatore, aliquando eligunt Germani, nihil potestatis re-

reipsa dari, nisi Imperatores absentes iis aliquam delegent, quod Carolum V. aliquando fecisse, novimus. Similis pæne est *coadjutorum*, quos vocant, conditio, quibus, vivis episcopis ac prælatis, nihil omnino potestatis competit, sed certum tantum tribuitur jus succedendi, si sedem vacare, uti loquuntur, contigerit, ut adeo coadjutorum nomen sine homine ferant. Illustr. Boehmer. *Jur. eccles. protest. III, 6. 23.*

§. CXLII.

An tempore interregni adhuc supersit respublica?

Quum vero hoc interregnum sit status civitatis, a summo imperante ordinario destitutæ, (§. CXLI. 54.) nec tamen populus tunc cessare velit rempublicam, dum de novo eligendo principe consultat: consequens est, 58) ut interea reipublicæ præesse debeant magistratus extraordinarii, quocumque nomine veniant, iique 59) vel nova electione, ordinum suffragiis, constituendi, vel, 60) quod consultius est, in antecessum lege publica designandi, 61) quorum tamen cessare oportere potestatem, novo imperante electo, facile unusquisque intelligit. Quum vero hi imperantium vice fungantur ad tempus: mirum omnino est, 62) disputare viros doctos, an tempore regni vera supersit civitas vel respublica? quæque illi forma adsignanda sit? *)

*) Pufendorff. *de jure nat. & gent. VII, 7. 7.* de hoc statu ita philosophantur: Quia per posterius pactum, regem inter & cives initum, interna civitatis perfectio & summum imperium actu provenit: inde, subjecto proprio imperii sublato, ad imperfectam formam re-

regnum delabi, sic, ut primigenio tantum pacto cohæreat, de quo supra pluribus dictum. (§. CX.) Illi tamen pacto tempore interregni non parum firmitatis addere vocabulum communis patriæ, simulque quod plurimorum fortunæ isti loco sint adnexæ. Itaque interregni tempore regnum recte quidem cum Livio I, 17. vocari posse *civitatem sine imperio, & quasi exercitum sine duce*: imperium tamen, (quod & a Grotio *de jure belli & pac. I*, 3. 7. observatur,) redire ad universum populum, adeoque formam quamdam democratiæ præ se ferre. Ita Pufendorffius, quem in plerisque & Hertius sequitur *Elem. prud. civ. I*, 14. 14. & Houtuyn. *Polit. gener.* §. *C. n. VI. seq.* Enimvero, quum plerumque vel in antecessum designatus sit interrex, vel aliquis, vel plures, communi ordinum suffragio eligantur, qui ad tempus eadem cum potestate, immo & aliquando multo majore, præsint reip. quam ipse imperans, juraque majestatis saltim ea, quæ circa res moram non ferentes versantur, exerceant: vix excogitari potest ratio, cur non perfecta dici possit hæc, licet temporaria, reipublicæ constitutio, & monarchica quidem, si uni, dyarchica, si duobus, aristocratica, si pluribus, tamquam principibus intercalaribus, reipublicæ cura demandetur.

§. CXLIII.

Successio qualis in regnis, ubi populus nihil in specie disposuit?

Successivum imperium est, quando populi decreto electa est familia quædam regnatrix, ut ex ea persona aliqua semper præsit imperio, quamdiu ex posteris aliqua superest, quæ per leges publicas præesse possit. Quale imperium si constituere placuit: aut cer-

tum succedendi modum definivit populus, aut nihil ea de re disposuit. Posteriore casu 63) omnino præsumitur, eum jus commune de successionibus ab intestato probasse. At quia tamen nec tanta prudentiæ præsumptio cadit in feminas, quanta in masculos, (§. XLV. *) & præterea facile contingere posset, ut per feminas regnum, veluti dotale, ad extraneos perveniret: hinc sane 64) feminæ non nisi in subsidium, & deficientibus demum masculis, ad successionem vocandas patet. *) Denique quum & unitas voluntatis sit veluti vita & anima reipublicæ, (§. CXV. 50.) ea vero sperari non possit, si duo pluresve regnum monarchicum vel pro indiviso administrent, vel illud inter se partiantur: consequens est, 65) ut e pluribus, regi ultimo æque propinquis, primogenitus vel primogenita prærogativa jure meritoque donetur. (Lib. I §. CCXCVII. *)

*) Sunt, qui feminas ad imperia plane ineptas atque inhabiles existimant, veluti Joh. Bodinus, sed ex juris tantum Romani principiis, quæ non stringunt gentes liberas. Et sane quum in ipsa Hebræorum theocratia judicis officio cum laude functa sit Debora, & omnium fere gentium annales celebrent reginas, quæ sibi immortalem gloriam prudentia regnandi rerumque gestarum magnitudine pepererunt: quis feminas indignas habeat imperio? Attamen quum natura ut plurimum masculos pro feminis quadam prærogativa donarit: non absurdum est, existimare, has tantum in subsidium esse ad successionem vocandas. Aristotel. *Polit.* I, 8. τό τε γὰρ ἄῤῥεν φύσει τοῦ θήλεος ἡγε-

μονικώτερον, εἰ μή πȣ συνέστηκε παρὰ φύσιν. *Mas enim natura magis aptus est ad regnandum, quam femina, nisi in hac aliquid præter naturam extiterit.*

§. CXLIV.

Ubi populus de successionis ordine disposuit, facile patet, *66*) standum esse populi voluntati. (§. CXII. *39.*) Et hinc *67*) sive Francicam, quæ feminas excludit, *68.*) sive CASTELLANAM, quæ easdem admittit in subsidium, præferat: *69*) sive lineæ, sive *70*) gradus propioris habere malit rationem: sive denique *71*) extraordinariam plane & insolitam succedendi rationem lege publica firmet:*) rata erit populi voluntas, & sacrosancta habebitur lex illa fundamentalis & publica. Ex quo porro colligimus, *72*) posse etiam populum imperanti potestatem facere, successorem, quem velit, sibi designandi, nec non, *73*) gliscentibus de jure succedendi litibus, partes suas interponere: quamvis experientia doceat, de caussa tam ardua plerumque, ut verbis Enii utamur, non in jure manum censeri, sed mage ferro rem agi.

Qualis ibi, ubi populus dispofuit?

*) Exempla quamplurima jam attulit Pufend. *de jur. nat. & gent. VII*, 7. 14. Modus tamen maxime regularis est linealis, ut patri succedat primogenitus, ejusque posteri primogeniti, quoad aliquis ex illa linea supersit. Hinc, extincta linea regnatrice, admittatur ex proxima primogenitus, & sic porro, quamdiu aliquis ex primi adquirentis posteris superest. Quæsitum etiam olim novimus, utrum is, qui primus liber-

rorum, sed ante regnum natus est, annis, qui, jam regnante patre, in lucem prodiit, primogeniturae juribus gaudere debeat? Sed quum in primogenitura tantum ordinis natalium habeatur ratio, nulla ratio est, cur frater natu minor ideo excludere debeat natu majorem, quod illum, vagientem in purpureis incunabulis, aula audiverit.

§. CXLV.

Interregnum ordinarium & extraordinarium.

Itaque per electionem tantum persona electa; (§. CXL.) ex jure SUCCESSIONIS tota familia regnatrix jus regnandi consequitur. (§. CXLIII.) Quumque adeo prius jus cum persona exspiret, posterius tamdiu duret, quamdiu durat regeneratrix familia: consequens est, 74) ut, extincta persona electa, INTERREGNUM ORDINARIUM; 75) extincta familia regnatrice, EXTRAORDINARIUM *) incidat, & tunc 76) in arbitrio populi sit, cui genti hoc decus de novo conferre, & 77) utrum illam iisdem legibus, imperio praeficere, an arctioribus limitibus succedendi ordinem, ipsamque imperantium potestatem, circumscribere malit.

*) Tale incidisse ferebant Franci post annum DCCCCLXXXVII. mortuis Lothario & Ludovico, Carolingiae stirpis regibus. Hinc teste Glabro Radulpho *Hist. II, 1. convenientes totius regni primates* Hugonem, Ducem Parisiensem, *in regem ungi fecerunt*. Add. Aimon. *de gest. Franc. V,* 44. Sed & Russi, extincta Joannis Basilidis prole, & principibus quibusdam tragicis, Borisio Gudenovio, Theodoro, Borisii filio, Demetriis falsis, & Joanne Zuskio, misere pereuntibus; electio-

ctione quoque Uladislai Poloni male cedente, novam elegerunt domum regnatricem Michaelis, Theodori, patriarchæ, filii, ex qua postea ad nostra usque tempora Alexius, Joannes, Petri duo & Anna, vastissimo illi imperio præfuerunt. Quod enim ad Catharinam imperatricem attinet, eam non successionis jure, sed extremo mariti Petri I. judicio ad illud fastigium evectam esse, nemo ignorat.

§. CXLVI.

Tales sunt imperium adquirendi modi, quoties ipse sibi populus imperantes constituit. Sæpe enim vi & armis sibi aliquis viam munit ad imperium. Quo casu 78) populus devictus, licet coactus, tamen in novum illud imperium procul dubio consentit: (§. XVI 45.) ac, 79) sive victor se eadem lege, qua antea principes usi sunt, imperium susceptirum, polliceatur, sive 80) novas sibi ac successoribus conditiones & plus potestatis stipuletur, sive 81) quædam, quæ sibi priores principes adrogarunt, victis remittat, id posteris pro lege esse oportet.*) Quomodo vi adquiratur imperiũ?

*) Hinc recte Grotius *de jure belli & pac.* *III*, 8. 1. 3. *Potest*, inquit, *imperium victori adquiri, vel tantum, ut est in rege, vel alio imperante, & tunc in ejus tantum jus succeditur, non ultra: vel etiam ut in populo est, quo victor imperium habet ita, ut & alienare possit, sicut & populus poterat*. Postremum tamen, quod de alienatione addit, paulo accuratiorem meretur inspectionem. Nos dicimus, aut victorem cum rege tantum debellasse, aut cum ipso populo. Si prius: cum

in jura victi principis succedere, nihilque mutare debere circa formam imperii, quemadmodum ex. gr. Guilielmus Arausionensis, uxoris nomine bello cum Jacobo confecto, nihil circa formam regni Britannici mutavit. Sin posterius: eumdem suo jure transigere cum populo perdomito, adeoque in ejus arbitrio esse, velitne civitatem in provinciæ formam redigere, quod Romani plerumque faciebant, an ei duriori imponere jugum, an clementiæ edere specimen, & quædam iis remittere malit. Sic Alexander, clementissimus initio victor, Sidoniorum occupato regno, nihil mutavit circa imperii formam, illud Abdolomino restituisse contentus. Curt. *IV*, 1. Turcæ contra perdomito a se imperio Byzantino, jure victoriæ multo duriorem conditionem imposuerunt, idem sentientes, quod apud Cæsarem *de Bello Gall. I*, 36. Ariovistus, *jus esse belli, ut qui vicissent, iis, quos vicissent, quemadmodum vellent, imperarent*. Denique Agesilaus, teste Xenophonte de *Agesilao Rege Cap. I.* §. 22. *quascumque civitates in potestatem suam redigebat, iis adimebat ea*, ὅσα δοῦλοι δεσπόταις ὑπηρετοῦσι, *quæ servi dominis præstant*, προσέταττεν, ὅσα ἐλεύθεροι ἄρχουσι πείθονται· *eaque tantum imperebat, in quibus homines liberi magistratibus parent*. Sed id quidem hodie rarissime fiet, multoque rarius id, quod de temporibus ante Ninum refert Justin. *Hist. I*, 1. eos qui bella gesserint, *non imperium sibi, sed gloriam, quæsisse, & contentos victoria abstinuisse imperio*.

§. CXLVII.

Divisio regnorum in patrimonialia & usufructuaria.

Quæ quum ita sint, omnes utique modi adquirendi imperium a populi consensu, sive ultroneo, sive vi, eaque vel justa, vel inju-

injusta, extorto, pendent. Ex eoque recte colligere nobis videmur, 82) non adeo firmo talo stare distinctionem inter imperia PATRIMONIALIA & USUFRUCTUARIA. Quamvis enim eam primus invenerit Grotius *de jure belli & pac. II. 6. 3. & I. 3. 12.* eumque deinde magno agmine sequuti sint viri docti: tot tamen difficultatibus tota illa doctrina premitur, ut, quæ imperia sint patrimonialia, quæ usufructuaria, sciamus juxta cum ignarissimis, Vid. Thomas. *ad Huber. de jure civ. I. 3. 2. 15. pag. 69. seq.*

§. CXLVIII.

Nimirum Grotius existimat, quædam regna ita esse in imperantium dominio, ut inter vivos, & mortis caussa, libere possint alienari: eaque ille PATRIMONIALIA vocat. Quædam contra ita esse comparata statuit, ut illa alienandi facultas adempta sit imperantibus, quæ ipse USUFRUCTUARIA vocat, quamvis Thomasius *Jurisprud. div. III. 6. 135.* ea commodius FIDEICOMMISSARIA dici posse, moneat. Sed quum I) res, quæ in patrimonio alicujus est, non amplius sit communis, (Lib. I. §. CCXXXV.) adeoque nec publica, quippe quæ communionem, saltim positivam, ponit: (Lib. I. §. CCXXXVII. 13) facile patet, regnum desinere esse rempublicam, & in familiam degenerare, (§. XC.) si sit in unius dominio vel patrimonio. Præterea II.) quum omnes civitates non imperantis, sed securitatis communis caussa sint constitutæ: (§. CVI. 17.) ex hac quoque caussa regnum non potest esse patrimoniale, ut non statim desinat esse respublica

An recte se habeat hæc divisio?

publica. Vid. perillustris hujus provinciæ præsidis, Jo. Gothofredi de Coccejis, *dissertat. de testamentis principum Part. II. §. XVI. sequ.*

*) Itaque vere contradictionem involvit regnum patrimoniale, quia regnum species reipublicæ; (§. CXVI.) regnum vero patrimoniale res privata est. At præterea plerumque in circulum abit illa tot virorum doctissimorum suffragio probata doctrina de regnis PATRIMONIALIBUS & USUFRUCTUARIIS. Si enim quæras, an princeps quidam gaudeat facultate alienandi imperium, nec ne? respondent, permultum interesse, sitne regnum *patrimoniale* an *usufructuarium*. At si porro instes, rogesque, quid sit *regnum patrimoniale*, quid *usufructuarium*? per illud se intelligere, quod alienari possit, per hoc, quod non possit, respondent. Criterium vero certum, unde constet, quænam regna in patrimonio sint, quæ non sint, adhuc desideramus. Nam & despotica, & bello adquisita, inalienabilia esse, nihil vetat, ceu recte observat Huber. *de jure civ. I, 3. 2, 18.*

§. CXLIX.

Regni alienatio, nisi consentiente populo, illicita.

Ex quo recte colligere nobis videmur, 83) non posse ullum imperantem regnum vendere, 84) donare, 85) permutare, 86) dividere, 87) testamento alicui legare, vel 88) aliis modis, quibus alias de patrimonio suo inter vivos & mortis caussa disponere solent homines, in alios transferre, 89) nisi vel consentiat populus, vel 90) hic eam de regno disponendi illudque alie-

nandi

nandi facultatem in regem vel principem diferte transtulerit. *)

*) Neque obstant exempla, quæ ex omnis ævi historia magno numero adcumularunt Grotius, Pufendorffius, & alii. Jam enim alios regna divisisse, jam testamentis eadem in alios transtulisse, legimus. Præterquam enim, quod non exemplis, sed rectæ rationis principiis, æstimanda est harum alienationum justitia: recte jam respondit perillustris Baro de Coccejis *de testam. princ. Part. II. §. XVII. Vel effectum non habuere illæ alienationes: vel cum consensu populi, sive tacito, sive expresso, factæ sunt: vel etiam vis prævaluit.*

CAPUT VIII.

De juribus Majestatis immanentibus, quidque circa ea justum sit.

§. CL.

JURA MAJESTATIS IMMANENTIA sunt jura, cum summo imperio inseparabili nexu conjuncta, & sine quibus cives a civibus securi præstari non possent. (§. CXXXVI.) Quum ergo illa securitas in eo consistat, ut nemo ab altero cive lædatur, suumque cuique tribuatur, quod jure perfecto potest exigi: consequens est, 1) ut ea præcipue posita sit in JUSTITIA EXTERNA, per quam intelligimus conformationem actionum externarum cum lege: *) adeoque 2) non male ratiocinentur ii, qui, civitates etiam justitiæ fruendæ caussa constituta esse, conten-

Securitas interna in justitia externa posita est.

ten-

tendunt, *ut data legibus vi, judiciis auctoritate, cultus agris, sacris honos, securitas hominibus, certa rerum suarum possessio cuique constaret*: Vellej. Pat. *Hist. II*, 80. ac proinde 3) actum esse ajunt de republica, ex qua exsulat justitia, qua civitates continentur. Aristot. *Polit. I*, 2.

*) Quamvis enim nemo non fassurus sit, multo præstantiorem esse JUSTITIAM INTERNAM, quæ in constante ac perpetua lædendi neminem, suumque cuique tribuendi, voluntate consistit: eam tamen in tot hominibus, qui in eamdem civitatem coalescunt optandam magis, quam sperandam, esse, facile est ad intelligendum. Suffecerit itaque, legibus ita in officia contineri homines, ut actiones externas ad legum normam componant, & nec alteri denegent quidquam, quod jure perfecto possint exigere, nec ægre cuiquam faciant contra jus & æquum. Attamen nihil reliqui facere decet bonos imperantes, ut & internam justitiam accurata civium institutione ac disciplina promotum eant. Isocrat. *in Areopagit. pag.* 27. Δεῖ δὲ τοὺς ὀρθῶς πολιτευομένους οὐ τὰς στοὰς ἐμπιπλάναι γραμμάτων, ἀλλ' ἐν ταῖς ψυχαῖς ἔχειν τὸ δίκαιον. Οὐ γὰρ τοῖς ψηφίσμασιν, ἀλλὰ τοῖς ἤθεσι, καλῶς οἰκεῖσθαι τὰς πόλεις· καὶ τοὺς μὲν κακῶς τετραμμένους καὶ τοὺς ἀκριβῶς τῶν νόμων ἀναγεγραμμένους τολμήσειν παραβαίνειν· Τοὺς δ' ἀσφαλῶς πεπαιδευμένους καὶ τοῖς καλῶς κειμένοις θελήσειν ἐμμένειν. *Decere prudentes magistratus, non porticus implere legibus, sed efficere, ut cives animis insitum habeant justitiæ studium. Non enim senatusconsulta & plebiscita, sed præclara instituta, felicem efficere civitatem. Nam homines male institutos leges etiam exquisitissimas*

ſimas negligere audere : recte autem educatos demum bonis legibus obtemperare velle.

§. CLI.

Quumque juſtitia externa, ad internam civium ſecuritatem comparata, in conformatione actionum externarum cum lege conſiſtat: (§. CL. 1.) conſequens eſt, 4) ut ad officium ſummorum imperantium pertineat, bonis LEGIBUS amare rempublicam, adeoque 5) illis non poſſit non competere JUS vel POTESTAS LEGES FERENDI, 6) earundem ſuſcipiendi cuſtodiam, 7) quin & eas attemperandi fini, formæ, utilitatique reipublicæ,*) adeoque 8) aliquid iis adſtruendi, demendive, quin & capita quædam vel plane abrogandi, vel ſaltim mutandi; prout id e republica futurum eſſe, animadvertunt : quod jureconſultis Romanis, formæ reipublicæ ſuæ ſtilum adcommodantibus, eſt ROGARE, OBROGARE, DEROGARE, ABROGARE, SUBROGARE. Ulpian. *Fragm. I, 3.*

Hinc imperantibus competit jus ferendi leges.

*) Quia enim in eo poſitum eſt juris naturalis ac civilis diſcrimen, quod illud ad actiones natura bonas malaſque, internas ac externas : hoc ad indifferentes atque externas, quatenus ſaluti populi cujuſque vel reipublicæ attemperandæ ſunt, pertinet : (Lib. I. §. XVIII. 36.) fieri non poteſt, ut uniformes ſint omnium gentium civitatumque leges. Et hinc judicatu difficillimum eſt, quænam diverſarum gentium leges civiles ſint reliquis præferendæ, & recte potius Herodotus *apud Strobæum Serm. XXI. pag.* 180. Εἴ τις προθείη πᾶσιν ἀνθρώποισιν ἐκλέξασθαι κελεύων νόμους τοὺς καλλίστους, ἐκ τῶν πάντων νόμων διασκεψάμενοι, αἱροίατο ἕκαστος τοὺς ἑαυτῶν· οὕτω νομίζουσι πολύ τι

καλ-

καλλίστους τοὺς ἑαυτοῦ νόμους ἕκαστοι εἶναι. *Si quis omne genus legum proponeret hominibus, & optimas sibi, consideratis omnibus, deligere juberet: singuli suas recepturi essent. Ita quilibet, omnium longe praestantissimas suas esse leges, existimat.* Quae enim leges optimae sunt uni genti pro suo fine, suaque reipublicae forma: eae alteri parum commodae essent futurae, & uni reip. noxiae, alteri esse possent utilissimae.

§. CLII.

Quid lex civilis, & quod ejus objectum sit?

Nimirum quum unum in republica intellectum, unamque voluntatem esse oporteat, (§. CXV. 50) tunc demum vero unus intellectus unaque voluntas sit, si omnes eumdem finem eademque media perspiciant, ad eaque actiones suas referant, quod tamen pro ingenii humani indole aliter quam voluntatibus omnium imperantium voluntati submissis consequi non licet: (§. CXV. *) sequitur, 9) ut imperantem oporteat ostendere, ad quid suas actiones externas, alioquin indifferentes, referre, & ad quam normam eas componere debeant. Quod quum fiat praescriptis legibus civilibus: facile patet, 10) LEGES CIVILES esse praecepta generalia summi imperantis de actionibus externis indifferentibus, ad decus utilitatemque reipublicae componendis: adeoque 11) potestatem illam legislatoriam se eo usque non extendere, ut leges divinas evertere possit. (Lib. I. §. XVII. 33.)

§. CLIII.

Quid imperanti liceat

Dicimus, leges civiles versari in actionibus civium externis ac indifferentibus ad de-

cus

cus utilitatemque reipublicæ attemperandis. circa le-
(§. CLII. 10.) Quamvis enim sæpe ipsa ne- ges divi-
cessitas jubeat, imperantem 12) leges divi- nas?
nas, tum naturales, tum positivas, repetere, 13) easque extendere, * 14) interpretari, 15) contra illas læsis actiones & remedia civilia dare, immo & 16) pœnas & supplicia comminari illis, qui leges ab ipso Deo immortali profectas, tam proterve violare ausi fuerint: res ipsa tamen docet, 17) tunc non ipsas has leges summo imperanti debere originem, sed hunc, 18) veluti custodem divinarum legum, dare operam, ut sancta sit earum in republica auctoritas.

*) Equidem legi divinæ & addi & detrahi quidquam vetuit ipsum summum Numen. *Deut. IV*, 2. Sed prius intelligendum proculdubio de laciniis legi divinæ contrariis, vel de ἐθελοθρησκεία, ad quam maxime proclivia erant Hebræorum ingenia. Id vero non impedit, quo minus imperans prohibitionem divinam possit ulterius ad casus, lege non expressos, proferre, ut veluti eo major custodia circumponatur legi divinæ. Solent id Hebræorum magistri vocare סייג לתורה *sepimentum legis*, quo longius arceantur homines, legem violaturi, & ipsi veluti primi aditus occluduntur. De hoc legis sepimento vid. Schickard. *jur. reg. Cap. V. theor. XVIII. p.* 391. & ibi Carpz. *in Notis* Jo. Selden. *de uxor. Hebr. I*, 2.

§. CLIV.

Quum vero leges civiles sint præcepta Legis
summi imperantis de civium actionibus ex- partes.
ternis

ternis indifferentibus, ad decus utilitatemque reipublicæ attemperandis, (§. CLII. 10.) tale vero sit hominum ingenium, ut sola obligatione interna parum moveatur: (Lib. I. §. VIII.) quin leges civiles, quæ ad actiones indifferentes pertinent, ne possint quidem internam obligationem producere: (Lib. I. §. VII.) consequens est, 19) ut omnes leges civiles sanctione quadam pœnali munitas esse oporteat, adeoque 20) duæ sint legis perfectæ partes, PRÆCEPTUM & SANCTIO pœnalis: 21) præmia autem legi parentibus a republica non deberi, nisi aliquid non omnibus promiscue civibus præcipiatur, sed quidam eorum lege excitentur ad aliquid, publico bono, extra ordinem faciendum. *)

*) Est hoc observandum contra Rich. Cumberlandum *de leg. nat. proleg. Cap. XIV. & Cap. V. §. XL.* ubi præmiorum promissionem non minus ad integritatem legis pertinere, statuit, quam comminationem pœnæ. At legislator non debet præmia iis, qui faciunt, quod sine crimine omittere non possent, sed iis, qui quid extra ordinem faciunt reipublicæ bono. (Lib. I. §. XCIX.*) Hinc frustra exspectaret præmia, qui non occidit, adulterium non admittit, non furatur, quum id facientem pœna potius maneret. At jure exigit præmium, qui a legislatore, præmiis propositis, excitatus, commeatum navibus advexit, qui suis impensis novas fabricas armorum instituit, vel simile quid, ad quod non omnes & singuli tenentur, fecit. Ceterum inde insignis Dei clementia elucet, quod, quum suo jure uti, ho-

hominibusque, legem suam transgressis, pœnam tantum minari potuisset, tamen & præmia polliceatur obtemperantibus, & quidem in mille generationes duratura. *Exod. XX, 6.*

§. CLV.

Quotuplex sanctio illa pœnalis?

Quandoquidem porro per pœnam intelligimus effectum malum actionis legi repugnantis: (Lib. I. §. XCIX. 7.) 22) ille effectus malus consistere potest non modo in malo quodam passionis, quod vitam, sensum, existimationem, fortunasque hominis, adficit, verum etiam 23) in nullitate actus, contra leges suscepti: immo & 24) in utroque: qualem legem, quæ & actum contrarium irritum pronunciat, & transgressori legis malum aliquod passionis irrogat, jureconsulti Romani solam PERFECTAM: 25) reliquas modo IMPERFECTAS, modo MINUS, QUAM PERFECTAS, adpellabant. Ulpian. *Fragm. L.* 1. Quum porro factum illicitum aliud determinatum, aliud indeterminatum, & ob insignem circumstantiarum varietatem diversum esse possit: (Lib. I. §. C. 9.) consequens est, 26) ut pœna vel DEFINITA esse possit, vel INDEFINITA, seu ARBITRARIA.

§. CLVI.

Imperanti competit etiam potestas judiciaria.

Quum vero frustraneæ futuræ essent leges, nisi adplicarentur factis, id est, nisi inquiratur, imputandumne homini sit factum, nec ne: (Lib. I. §. XCV.) consequens est, 27) ut in republica esse aliquem oporteat, quem penes sit cognitio de imputatione actionum. Et, quia hæc cognitio nihil aliud est,

quam

quam judicium de aliorum actionibus: (Lib. I. §. XCVII. 3.) facile patet, 28) necessariam omnino in republica esse POTESTATEM JUDICIARIAM. Denique quia inter æquales nec magistratus, nec pœna intelligitur: (§. VI. 11. sequ.) 29) hæc potestas in republica competere non potest, nisi superiori, id est, summo imperanti, *) adeoque 30) illa inter immanentia jura majestatis recte refertur. (§. CXXXVI. 33.)

*) Equidem in statu naturali & patremfamilias jus dicere posse familiæ segregi, jam supra observavimus. (§. XCIII. 10. seq.) At in civitate id fieri non potest, nisi quatenus id patrifamilias indulgent leges. (§. XCIV. 16.) Competit ergo in rebusp. judiciaria illa potestas summis imperantibus, quos etiam vel maxime ob id constitutos esse, observant veteres. Hesiod. *Theogon.* v. 88.

Τοὔνεκα γὰρ βασιλῆες ἐχέφρονες, οὕνεκα λαοῖς
Βλαπτομένοις ἀγορῆφι, μετάτροπα ἔργα τελεῦσι.
Hæc una reges sapienti lege creantur,
Dicere jus populis, injustaque tollere facta.

§. CLVII.

Quotuplex illa & quomodo exerceatur?

Quum vero judicis sit, leges ad facta adplicare, (§. CLVI.) facta vero, contra leges admissa, vel privatis, vel ipsi reipublicæ detrimentum inferant: sequitur, 31) ut omnia judicia vel PRIVATA, seu CIVILIA, vel PUBLICA seu CRIMINALIA sint, 32) illaque in distrahendis civium controversiis; hæc in puniendis maleficiis consistant: Cic. *pro Cæcin. Cap. II.* Et 33) quamvis vitio verti non possit principi, si hanc judicandi potestatem viris prudentibus juriumque pe-

ritis (Lib. I. §. CI. 11. sequ.) demandet, adeoque ubique magistratus & judices constituat: semper tamen 34) ad imperantem iis patere oportet viam, qui, sese injusta sententia oppressos, conquerantur, adeoque penes illum esse debet suprema caussarum dubiarum *ἀνάλυσις*.*)

*) Hinc in rebuspublicis MONARCHICIS ad reges & principes: in ARISTOCRATICIS ad senatum optimatium; in DEMOCRATICIS ad ipsum populum provocandi jus est: nec temere constituendus est magistratus sine provocatione: quod ne in Regibus quidem dictatoribusque suis diu tulerunt Romani. Liv. *I*, *26*. *II*, *8*. *III*, *55*. *X*, *9*. Attamen, quum & provocationum abusus haud exiguus sit: non mirum videri potest, varia inventa esse remedia, quibus nimia provocandi temeritas coerceretur. Qualia sunt privilegia de non adpellando, quibusdam magistratibus concessa, certa summa, quam adpellabilem vocant, lege definita, jusjurandum calumniæ, pecunia quædam, a provocante in casum, si succubuerit, deponenda, & similia, quæ an prosint reip. magis in civili prudentia, quam in jurisprudentia naturali, disquiritur.

§. CLVIII.

Quia judicis est, leges factis adplicare, &, an factum aliquod facienti imputandum sit, disquirere, (Lib. I. §. XCV.) imputatio vero consistit in declamatione, utrum effectus, quem lex actioni adsignat, locum habeat, nec ne: (Lib. I. §. XCIX.) sequitur sane, 35) ut imperanti, cui summa est po- Itemque jus pœnas infligendi.

testas judiciaria, competat etiam JUS POENAS INFLIGENDI. Et quandoquidem negari nequit, ei, qui legem fert, jus etiam esse, eidem ob justas caussas derogandi, quin eam plane abrogandi: (§. CLI. 8.) magis 36) eidem licebit, aliquem delinquentem ob justas & graves caussas ita lege solvere, ut ei gratiam poenae faciat. *)

*) Negabant id Stoici, quorum pervulgatum erat illud dogma: μηδέποτε συγγνώμην ἔχειν τὸν σοφόν. *Sapientem non dare veniam, nec ignoscere.* Diog. Laert. *VII*, 123. Senec. *de clement. II*, 6. 7. Sed quum & Deus ipse, justissimus, gratiam delictorum faciat, salva justitia: quidni & sapiens? quidni & imperans, qui, uti leges poenales fert, ita eas plane tollere, ac proinde & uni alterive veniam dare poterit? Sed *ob justas caussas*: quum, quemadmodum non nisi ob graves justasque caussas leges feruntur, ita nec, nisi ob justas caussas, quidquam contra illas indulgeri possit. Quid vero, si poena sit jure divino constituta? Tunc, si probetur, talem legem poenalem exstare, in eam principi nihil licere, non diffitemur. (Lib. I. §. XVII. 33.) An vero exstet de eo dudum certant viri docti, & adhuc sub judice lis est. Vid. Thomasii *Diss. de jure ad grat. princ. circa caenam homicid.*

§. CLIX.

An hoc jus & inter pares obtineat? Ex eo vero porro colligimus, 37) inter pares nullum esse jus puniendi, *) & 38) nec integritatem vitae, nec 39) alterius inveteratam peccandi consuetudinem ulli aequali jus dare poenas infligendi, adeoque 40) naturam poena non exhaurire definitio-

tionem vel Grotii, cui POENA *est malum passionis, inflictum ob malum actionis*, vel Becmanni, qui per illam *dolorem propter delictum illatum*, intelligit: immo 41) non pœnam, sed *vindictam privatam* esse malum illud passionis, ab ipso læso inflictum; 42) *læsionem*, si a tertio, non superiore, infligatur. 43) Neutrum vero permittendum esse in statu civili, vel inde patet, quod potestas judiciaria soli imperanti, iisque, quibus hic illam demandavit, competat. (§. CLVI. 29. §. CLVII. 33.)

*) Loquimur enim hic de POENA CIVILI, proprie accepta, & ex lege irroganda, adeoque non de *conventionali*, ad quam se quis ipse sua sponte obligat: nec de *ultione*, qua quis alterum ob flagitia beneficiis privat, ei amicitiam renunciat, ab ejus familiari consuetudine se segregat: nec de *malis naturalibus*, quæ sibi quisque peccando suo jumento invenit, veluti de morbis, doloribus, infamia. Denique multum interest inter *castigationem*, quam infligendi jus & parentibus, & aliquando marito, ac domino, concedunt leges. Hæc enim ex arbitrio, per modum disciplinæ; pœna proprie sic dicta ex præscripto legum, per modum jurisdictionis, irrogatur. Inde vero sua sponte consequitur, ut par parem punire nequeat, sed is qui fert legem, eamque factis adplicat. Quod quum solus imperans faciat: (§. CLIII. & CLVI.) huic quoque soli puniendi jus esse, manifestum est. Mira ergo est philosophia Grotii *de jure belli & pac. II, 20. 3. 1.* satis indicare naturam, convenientissimum esse, pœnas exigi a superiore, non tamen demonstrari posse, hoc

esse necessarium, nisi vox *superioris* eo sumatur sensu, ut is, qui male egit, eo ipso se quovis alio inferiorem censeatur fecisse, & quasi ex hominum censu detrusisse in censum bestiarum, quæ homini subjacent: quod a theologis quibusdam sit proditum. [Quasi vero superioritas vel præstantia quædam moralis ulli mortalium det jus puniendi, ac non potius exigatur superioritas imperii. Thomas. *jurispr. div. III*, 7. 31. Quare si lædens punitur a læso, non pœna hæc est, sed vindicta, sin a tertio, est nova læsio. Utramque vero in statu civili prohibitam esse, ipse non diffitebitur Grotius. Quanto rectius ergo apud Terentium *Adelph. II*, 1. v. 34. Sanio, leno:

Leno sum, fateor, pernicies communis adolescentium:
Perjurus, pestis: tamen tibi a me nulla orta est injuria.

§. CLX.

Quotuplex pœnarum finis?

Nec difficile erit, ex ipsa pœnarum inventarum ratione de fine earumdem judicare. Quum enim pœna proprie dicta nata sit, statu civili invecto, (§. VI. 12.) & jus illam infligendi, inter jura majestatis immanentia sit, (§. CXXXVI. 34.) quorum non alius finis est, quam securitas civium: (§. CXXXV.) consequens est, 44) ut idem sit pœnarum finis. Quum vero securi præstentur cives, sive eo redigantur peccantes, ut nolint amplius delinquere, sive, ut non possint, id est, sive illi emendentur, sive in posterum iis adimatur peccandi facultas: facile patet, 45) priorem finem intendere pœnas, quæ, salva vita, infliguntur, 46). posteriorem sup-

supplicia, quæ cum animæ amissione conjuncta sunt, *) uti loquitur Justinianus §. 11. *Inst. de pub. jud.* Et quia non consultum esset securitati reipublicæ, si ii tantum, qui deliquerunt, delinquere desinerent, ab aliis vero idem esset metuendum: facile patet, 46) eadem opera & alios hoc exemplo moneri, ut delinquere vereantur, ac proinde 47) publice sumenda esse a sontibus supplicia, nisi alia gravior caussa id impediat.

*) Hinc ad pœnas humanas non pertinet finis, quem vulgo jactant, expiatio puta reatus & satisfactio, quam justitiæ divinæ fieri debere, ajunt. Neque enim crudelitatis absolveris Phalaridis similes, qui ideo tantum delinquentes puniunt, ut miseri dolores sentiant. Nec justitiæ divinæ infinitæ satisfieret nocentis hominis doloribus, nisi illi alia vere infinita ratione fuisset satisfactum. Sed talia qui jactant, vix rationem habere videntur pœnarum originis, quippe quæ eas in statu tantum civili necessarias esse visas, abunde doceret, immo nec inter justitiam divinam & humanam, pœnasque civiles & sempiternas, quæ impiis imminent, satis videntur distinguere.

§. CLXI.

An delinquens obligatus sit ad pœnam?

Quibus positis, facile etiam intelligitur, an in delinquente sit obligatio ad pœnam subeundam? Quum enim, qui in republica vivit, ad ea omnia obligatus sit, sine quibus reipublicæ finis, id est, publica securitas, sperari non posset: (§. CVII. 18.) procul dubio 48) & delinquens obligatus erit

ad pœnam, quam lex definivit, subeundam, sed non ad seipsum puniendum, adeoque 49) non tenetur quidem quisquam, ut atrocissimis suppliciis sponte sese offerat, *) nec tamen 50) ei fit injuria, si convictus peccati justas det pœnas, nec 51) fas ulli est, resistere potestati supremæ, pœnam ex legis præscripto irrogaturæ.

*) Immo quum pœna sit malum passionis, a quo natura omnium hominum abhorret, ne pœna quidem foret, quæ volenti infligitur. Quinctil. *Declam. XI. Fallitur, quisquis humana tormenta sola nominum atrocitate metitur: nulla pœna est, nisi invito. Non habemus ullum, nisi ab impatientia, dolorem, &, ut aliquid crudele sævum sit, metus facit. Supplicium quisquam vocat, ad quod prosilitur? quod exposcitur? Illo trahite damnatos, quo non sequuntur.* Hinc barbarus mos est, cogere homines, ut ipsi sibi manus inferant, abdomen incidant, venenum sumant, vel aliud quodcumque mortis genus eligant. Non enim ad quod malum æquo animo patiendum obligatus sum, id mihi statim ipse ultro arcessere jubeor.

§. CLXII.

An delicta omnia, & quæ punienda sint.

Ex fine vero pœnarum (§. CLX.) colligimus, 52) pœnas attemperandas esse fini reipublicæ, ac proinde 53) ita comparatas esse debere, prout eas esse jubet interna civium securitas. Ex quo porro sequitur, 54) ut imperans, ad ea delicta punienda sit obstrictus, quæ securitatem reipublicæ turbant, aut efficiunt, ut cives commode & tranquille secum invicem vivere nequeant: non ve-

ro 55) puniri necesse sit actus vitiosos mere internos, 56) nec lapsus minutissimos, a quibus nemo fere mortalium immunis est, 57) nec omissionem officiorum humanitatis, nisi 58) hæc omnia in dedecus ac periculum reip. vergant, ac proinde ipsa necessitas & hæc vitia coerceri jubeat. *)

*) Sic sane in crimine majestatis vel solam cogitationem & scientiam; apud gentes quasdam & inhumanitatem, veluti inhospitalitatem, punitam animadvertimus. Exempla quædam jam supra vidimus (Lib. I. §. CCXVI. *) Jam addimus, & Germanos quondam humanitatem erga peregrinos legibus pœnalibus sanxisse. Sunt sane sanctiones tales in *lege Burgund. XXXIII*, 1. *Capitular. I*, 75. quibus trium solidorum mulcta irrogatur iis, qui hospiti advenienti tectum focumve negaverint. Quin Gothi ædes eorum, qui viatores tecto ter arcuerant, ex legis præscripto flammis consumebant, teste Joanne Magno *hist. Goth. IV*, 1. Add. *Elem. jur. Germ. I.* 18. §. 420. *)

§. CLXIII.

Ex ipsa porro pœnæ definitione (Lib. I. §. XCIX.) satis patet, 59) puniendos tantum esse, qui malum actionis commiserint, 60) non eorum heredes, 61) multo minus totas familias, *) vel 62) vades, qui se ad supplicium pro alio ferendum præter jus & fas obligarunt. (Lib. I. §. CXLVI. 15.) Denique quum totæ societates unam veluti personam moralem constituant, (§. XX. 60.) adeoque & eas obligent leges, civibus reliquis Qui puniendi.

præscriptæ: (§. XXIV. 75.) nemo non videt, 63) universitates quoque & societates delinquentes posse puniri, quamvis 64) ipsa humanitas suadeat, pœnam ita temperari, ne eadem sit noxiorum & innocentum conditio, & 65) ne ex infirmitate consilii vel per errorem lapsi eandem imperantium severitatem sentiant, ac ii, qui faces ac tubæ fuerunt eorum tumultuum. Quin 66) in pœnis universitatum, ne remedium ipso morbo sit gravius, id in primis agendum esse, *ut metus ad omnes, pœna ad paucos perveniat*.

*) Fuit hæc Persarum truculentia, de qua ex instituto Barn. Brisson. *de regno Pers.* II, 227. *p.* 591. *seq. edit. Lederl.* Ejus vestigia etiam exstant *Dan.* VI, 24. *Esther* IX, 14. Sed & hodie hanc crudelitatem passim imitari gentes orientales, jam pridem observatum est ab iis, qui illarum mores ac instituta paulo accuratius descripserunt. Enimvero uti hic mos rectæ rationi omnino refragatur; ita caveri nulla prudentia potest, quo minus indirecte pœna, parentibus inflicta, etiam liberis detrimento sit, maxime si bona ex lege publicentur. Quod & movisse arbitramur legislatores humaniores, ut rarissime locum esse voluerint huic pœnæ, & non nisi in crimine majestatis bona omnia a fisco occupari jusserint, ut, quantum in ipsis esset, ne indirecte quidem pœnam ad liberos innocentes proferre viderentur.

§. CLXIV.

Fundamenta de quantitate pœnarum desumenda.

Quales denique & quantæ irrogandæ sint pœnæ, ex fine pœnarum satis patet. Quum enim ille in securitate civium positus sit: (§. CLX.)

(§. CLX.) consequens est, 67) ut tantam esse oporteat pœnam, quanta sufficit ad metum hominibus incutiendum, reprimendamque peccandi libidinem. Quumque ea sit ingenii humani indoles, ut infixa pectoribus cupiditas non aliter, quam proposito majore malo bonove, cohibeatur: (Lib. I. §. LII. 45.) merito inde colligimus, 68) metum non incussuram esse sanctionem pœnalem, nisi majus malum judicent homines, pœnam legibus propositam subire, quam delictum omittere, voluptateque vel lucro, quod inde sperant, carere. *)

*) Exemplo esse poterit pœna injuriarum, legibus XII. Tabularum sancita, quæ tam parum metus incutiebat hominibus protervis, at bene nummatis, ut voluptatem, quam ex aliorum contumelia capiebant, tam tenui mulcta libentissime redimerent. Rem omnem refert Gellius *Noct. Attic.* XX, 1. quem locum, utut longiusculum, hic totum legisse non pœnitebit; *Nonne tibi quoque nimis videtur esse dilutum, quod ita de injuria punienda scriptum est:* SI INJURIAM FAXIT ALTERI, VIGINTI QUINQUE ÆRIS POENÆ SUNTO? *Quis enim erit tam inops, quem ab injuriæ faciendæ lubidine XXV. asses deterreant? Itaque Q. Labeo quoque vester in libris, quos ad XII. Tab. conscripsit, non probaret. Quidam, inquit, L. Neratius fuit, egregie homo improbus atque immani vecordia, is pro delectamento habebat, os hominis liberi manus suæ palma verberare, eum servus sequebatur, crumenam, plenam assibus, portitans, &, quemcumque depalmaverat, numerari statim secundum XII. Tab. viginti & quinque asses jubebat. Propterea, inquit, Prætores postea*

hanc abolescere & relinqui censuerunt, *injuriisque æstimandis recuperatores se daturos*, *edixerunt*. Tantum ergo abest, ut hujusmodi dilutior sanctio hominum vecordiam cupiditatemque reprimat, ut eam irritet magis, & ad peccandum veluti invitet.

§. CLXV.

Conclusiones inde elicitæ.

Ex his vero principiis jam porro colligimus, 69) non ferre reipublicæ securitatem ut pœna talionis peccantibus irrogetur, *) adeoque 70) nec sufficere regulam, pœnarum debere esse proportionem cum delictis, nisi illa non tam de ipsis factis illicitis, quam de libidine hujusmodi facinora patrandi intelligatur. Præterea quum unum delictum altero magis noxium sit reipublicæ, unumque altero magis glifcat in dedecus publicum: facile reddideris rationem, 71) cur, quo magis delictum lædit securitatem publicam, eo acrioribus pœnis ab eo deterreantur homines, & 72) cur, glifcente delicto, pœna quoque intendi soleat.

*) Probasse talionem videtur ipse Deus, *Exod. XXI. 23. Lev. XXIV, 50. Deut. XIX, 19.* Notum quoque est illud Decemvirorum: SI MEMBRUM RUPSIT, NI CUM EO PACIT, TALIO ESTO, apud Gell. *Noct. Attic. XX, 1.* Sed uti legem divinam ipsi Hebræorum magistri ita interpretantur, ut tales noxas pecunia potuisse expiari contendant: Conf. Joseph. *antiqu. Jud. IV, 8.* ita & apud Romanos hanc legem umquam in usu fuisse, negat Cæcilius jureconsultus apud Gellium *ibid.* Et sunt fortassis talia παροιμιῶδη, quibus indicatur, non fieri injuriam illi, qui,

qua-

quale alteri intulerit, tale ipse quoque malum ferat, quamvis non semper idem sustineat. Vid. Jo. Cleric. *ad Exod. XXI*, 22. Quo sensu & Pythagoras pœnam ἀντιπεπονθὸς seu *parem passionem* esse dicebat. Utcumque sese res habeat, talionem non semper locum habere, inde probatur, 1) quod aliquando vix pœnæ nomen meritura sit hujusmodi talio, e. g. si ei, qui mihi decem nummos in via publica vi rapuit, totidem nummos rapere jubear: si homo nullius dignitatis, qui magistratum percussit, ipse quoque percutiatur. 2) Quod aliquando ne fieri quidem possit, ut idem patiatur delinquens, quod fecerat, e. g. si luscus alteri utrumque oculum excluserit. 3) Quod aliquando ita servari non possit æqualitas, ut non plus patiatur qui deliquit, quam is, in quem delictum admissum est. Sic e. g. scio, noctuvagum occurrenti sibi homini ita gladium adegisse per corpus, ut cuspis ex tergo emineret, & hunc tamen, nullo intestino læso, brevi convaluisse. An vero vel omnes medici junctis consiliis ita gladio trajecissent illum hominem, ut salvus evaderet?

§. CLXVI.

Quandoquidem tamen, ut in reliquarum actionum humanarum, ita & in delictorum imputatione, omnium circumstantiarum habenda est ratio, earumque una sæpe totam rem mutat: (Lib. I. §. C. 8. 9.) contingere sane potest, 73) ut ob idem delictum in unum gravius, quam in alterum animadvertatur, adeoque 74) in definienda pœna ratio sit habenda non modo personæ delinquentis, sed & 75) ejus, cui delicto nocitum est, itemque

In pœnis definiendis circumstantiarum habenda est ratio.

quæ *76*) objecti, *77*) effectus, immo & *78*) loci, temporis, similiumque περιστάσεων. *)

*) Sic quod ad personam delinquentem attinet, majorem omnino pœnam meretur is, quem cognatio, prudentia, officium, ætas, dignitas a delicto revocare debuisset, quam extraneus, stupidus, nullo speciali vinculo obstrictus, puer vel adolescens, plebejus. (Lib. I. §. CXIII. 52.) Majorem quoque pœnam ferret robustus, quam infirmior, &, si multa irrogatur, plus merito imperandum erit homini pauperi, quam pecunioso alicui Neratio. Ita & si personæ in dignitate constitutæ, vel ipsi magistratui, illata sit injuria, quis eam severius vindicandam neget, quam si quis ex fæce hominum contumeliosius habitus sit? Præterea si privati res lucrifaciendi caussa contrectare delictum est, pœna dignissimum: quanto magis, peculatum admittere, vel sacrilegio sese polluere? Ita acrius puniri animadvertimus desertionem militis, e statione sese proripientis, quam ex hibernis aufugientis ob effectum tristiorem. Denique injuriam, alicui in templo & inter sacra illatam, deteriorem videri, quam quæ in loco privato alioque tempore facta sit, omnes æqui rerum arbitri censent. Ut adeo non sit publici saporis dogma illud Stoicorum, ἴσα τὰ ἁμαρτήματα εἶναι *omnia delicta esse paria*. *Cic. Paradox. III.* Diog. Laert. *VII*, 120. Contra quos disputans Horat. *Serm. I*, *3. v.* 115.

Non vincet ratio hoc, tantumdem ut peccet, idemque,
Qui teneros caules alieni infregerit horti,
Et qui nocturnus divum sacra legerit. Adsit
Regula, peccatis quæ pœnas irroget æquas:
Ne scutica dignum horribili sectere flagello.

§. CLXVII.

§. CLXVII.

Sed ne id quidem prætermittendum videtur, quod, quum non omnes pœnæ ad destruendum hominem facinorosum sint comparatæ, sed sæpe & id agatur, ut, qui deliquit, emendetur, & cautius mercari in posterum discat, (§. CLX. 45.) caveri debeat, *79)* ne omnes, qui pœnas dant delictorum, infamia notentur, siquidem eo *ipso* fit, ut non amplius idonea reipublicæ membra habeantur, adeoque illis vix occasio sit, victum amictumque sibi honestis artibus comparandi.

Pœnæ emendationis caussa infligendæ non debent famosæ esse.

§. CLXVIII.

Inter immanentia majestatis jura est etiam jus TRIBUTA & VECTIGALIA imperandi civibus, quin & eorum bona, exigente necessitate, reipublicæ usibus adplicandi, quod jus DOMINIUM EMINENS adpellare mos est. *) Quum enim ea omnia licita esse oporteat summis imperantibus, sine quibus finem reipublicæ, puta internam externamque securitatem, obtinere non possent, (§. CXXXV. *29*) securitas autem illa obtineri vix posset, nisi cives conferrent pecunias, ferendis reip. communis oneribus necessarias, & aliquando eorum bonis uterentur imperantes: consequens est, 80 *)* ut imperantibus competere debeat jus exigendi collatitiam pecuniam, & 81) dominium aliquod eminens exercendi.

Principi competi jus impetrandi tributa, & dominium aliquod eminens.

*) Fatemur tamen, non satis commode hoc adhiberi vocabulum, quum diversi sint DOMINII & IMPERII conceptus, & non illud, sed hoc competat imperantibus. Unde, quod Grotius *de jure belli & pac. I,* 1. 6. primus

vocavit *dominium eminens*: id Seneca *de benef. VII*, 4. rectius denominavit *potestatem*. *Ad Reges*, inquit, POTESTAS *omnium*, *ad singulos proprietas pertinet*. Add. V. A. Corn. van Bynkersh. *Quaest. jur. publ. II*, 15. *p.* 290. Hinc non male quidem VVittebergenses JCti potestatem illam ex imperio, non dominio quodam, derivandam esse contendunt adversus Jo. Fr. Hornium: (Vid. Guil. Leyseri collectionem scriptorum eristicorum, quam *pro imperio contra dominium eminens* inscripsit, ediditque *VViteb. MDCLXXIII.*) Sed dum lis est de vocabulo reique origine, & de ipso jure imperantium bona civium urgente necessitate reip. usibus adplicandi, nemo dubitat: cur vocabulum semel receptum plane proscribendum putaremus, nullam omnino idoneam rationem vidimus.

§. CLXIX.

Jus ejus circa bona civium in statu reip. ordinario.

Quia ergo imperanti competit jus bona civium, urgente necessitate, reipublicae usibus adplicandi: (§. CXXVIII. 81.) facile intelligitur, 82) eidem etiam, nondum urgente necessitate, jus esse, custodiam veluti suscipiendi honorum privatorum, *) ut illa, urgente necessitate, in promtu sint, sufficiantque reipublicae: adeoque 83) & jus leges ferendi de bonis recte utendis, transferendis, & alienandis, (Lib. I. §. CCCXVII.) & 84) commercia tum foederibus firmandi, tum 85) certis legibus, prout e republica esse videtur, restringendi, quin &, 86) quae exportari e territorio, quaeque invehi liceat, definiendi, 87) leges sumtuarias ferendi, 88) opificia provehendi, 89) agendique omnia,

omnia, quibus effici possit, ut gliscant opes civium, & reip. usibus sufficiant.

*) Quo fundamento etiam nititur jus imperantium supremum, ut & tutores curatoresve constituere pupillis, minoribus, morbo aliquo sontico laborantibus, furiosis, prodigis, absentibus, feminis, deinde his administratoribus certas leges præscribere, eos ad rationes reddendas adigere, & non ex fide gerentes removere possint. Interest enim reipublicæ, rem horum hominum, qui ipsi superesse rebus suis nequeunt, salvam esse. Unde Plato *de Legib. Lib. XI.* pupillos non ad privatorum, sed publicam civitatis curam pertinere scribit, eosque vocat *παρακαταθήκην μεγίστην καὶ ἱερωτάτην*, *depositum maximum & sacratissimum* reipublicæ. Quin ea re factum est, ut Germani jam inde ab antiquissimis temporibus ipsis imperantibus & magistratibus vindicarent supremam aliquam tutelam, de qua nos olim disserere meminimus in exercitatione *de suprema principum & magistratuum tutela*.

§. CLXX.

Et talia quidem sunt jura, quæ imperanti in statu reipublicæ ordinario competunt. Quum vero dominium illud eminens potissimum sese exserat in statu extraordinario, vel urgente necessitate: (§. CLXVIII.) consequens est, 90) ut imperanti fas sit, tempore belli privatorum agros castris occupare, 91) iisdem munimenta operaque publica imponere, *l. 9. C. de oper. public.* 92) segetes pabulando colligere, 93) vias publicas novas, deficientibus vetustioribus, per civium fundos mu- Nec non in extraordinario.

munire *l.* 14. §. 1. *D. quemadm. serv. amitt.* 94) ædes suburbanas, ubi Hannibal ante portas est destruere, & quæ sunt hujus generis alia.

§. CLXXI.

Quando dominio illi sit locus.

Quandoquidem vero id fieri tantum potest, urgente NECESSITATE, (§. CLXVIII.) necessarium vero est, sine quocumque reip. salus, quæ suprema lex esse debet, (§. XXV. 78.) libertas, & securitas, salva esse non potest: merito inde colligimus, 95) hanc potestatem non solum sese exserere, si quando id extrema reipublicæ *necessitas* exigit, verum etiam, 96) quoties id vere est reipublicæ *utile*: maxime quum plerumque utilitas in necessitatem incidere soleat. V. A. Corn. van Bynkersh. *ibid. p.* 292. Attamen 97) ei juri vix locus est, quando privata tantum principis utilitas in eo vertitur, si alicui jus quæsitum auferatur, multo minus, 98) quando aliquid non necessitatis utilitatisque, sed voluptatis caussa, occupatur. Quin 99) hoc ipsum jus dominii eminentis ita comparatum est, ut bonus princeps facile patiatur, ejus fines regi, & illo non nisi modestissime uti velit.*) Bynkersh. *ibid.*

*) Limitationes has merito adjunximus, ne hoc jus habeat in summam injuriam. Hinc graviter Deum indignatum esse animadvertimus Achabo Regi, Nabotho extorturo vineam, tanquam palatio proximam, tantum ut eam in hortum olitorium converteret. *I. Reg. XXI,* 2. Nam & ad privatum regis improbi commodum, & ad voluptatem magis, quam ad utilitatem, pertinebat illa postulatio. Sed

& Se-

& Senatus Romanus litem secundum Praetores, & contra M. Licinium Crassum, dare noluit, quum illi per hujus fundum derivare vellent aquaeductum, qui ornatus & voluptatis magis, quam utilitatis, caussam habere dicebatur. Liv. XL, 51. Ita sane caussam repraesentavit Marc. Zuer. Boxhorn. *Disquisit. polit. casu XXXI.* Et tamen laudatissimus Bynkershoek attulit diploma Guilielmi Arausiaci, quo magistratui Leidensi facta est potestas, areas privatorum, soluto possessoribus pretio, occupandi, & quidem non modo necessarias, sed &, quae ad ornatum aedium academicarum, voluptatemque studiosorum facere videantur, (*tot cieraat derzelve, en de recreatien der Studentem eenig sints dienlyk.*) Ubi tamen vir illustris prudenter addit: *Hac juris publici prudentia ego non uterer, nec usus est Senatus Romanus in caussa Crassi, nec etiam usus esset Augustus,* de quo Sueton. *Aug. Cap. LVI. Forum angustius fecit, non ausus extorquere possessoribus proximas domos.*

§. CLXXII.

Enimvero quum communis reipublicae onera communibus erogantibus ferenda esse, ipsa aequitas doceat: (§. CLXVIII.) consequens est, 100) ut unus civis prae reliquis non sit onerandus, adeoque 101) ei, cui re sua communis salutis utilitatisve caussa carendum est, ex aerario vel arca publica satisfieri debeat,*) &, 102) si vel maxime id non in continenti fieri possit, id tamen postea suo jure exigant illi, qui re sua exciderunt, nisi forte 103) contra legem prohibitivam aedificaverint, & aedificium illud, vel quale- cum-

Qua conditione illo uti possint impatentes.

cumque opus, urgente reipublicæ utilitate, destructum sit. Tunc enim tantum abest, ut pretii refusionem recte petant, ut & in pœnam incidant, legibus expressam. V. A. Corn. van Bynkesh. *ibid. p. 297.*

*) Agnoscunt hoc Grot. *de jure belli & pac. II, 19. 7.* Pufend. *jur. nat. & gent. VIII, 5. 7.* Hubert. *de jure civil. I, 3. 6. 44.* & quicumque de hoc dominio paulo fusius egerunt, inter quos palmam merito concedimus laudatissimo Corn. van Bynkersh. *ibid.* qui & Romanos id principium sequutos esse, probat ex Tacito *Annal. I, 75.* & *l. 9. C. de oper. publ.* Et sane pro eo eadem militat æquitatis ratio, quam pro lege Rhodia de jactu profert Paulus *l. 1. D. ad leg. Rhod. ut omnium contributione sarciatur, quod pro omnibus datum est.*

§. CLXXIII.

An illud & ad res exterorum non hostium proferri possit?

Præterea ex eadem definitione patet, 104) jus hoc tantum exercendum esse circa civium bona, non 105) circa bona extraneorum, non hostium, apud nos reperta, adeoque 106) vix excusandos esse principes, qui amicarum etiam gentium rebus & mercibus manus injiciunt, 107) dominos invitos ad pecunias sibi credendas adigunt, 108) naves amicorum, in portubus suis repertas, sistunt, iisque ad trajiciendas copias suas, vel commeatum avehendum, utuntur. Quamvis hæ angariationes, quas vocant, & frequentes sint, & eo colore excusentur, quod naves etiam alienæ, in alterius principis imperio repertæ, quodammodo subditæ sint, *) eæque angarientur ex recepta palam consuetudi-

tudine, qua civitates & imperia continentur.

*) Quo colore quum ne uti quidem possent Græci, a Cyri expeditione reduces, eorum facinus tanto videtur iniquius, quamvis id improbare non videatur Grotius *de jure belli & pac. II,* 2. 10. Auctor militibus fuerat Xenophon, uti ipse testatur, *de expedit. Cyri V,* 1. 6. ut acceptis a Trapezuntiis navibus longis, subducerent naves transeuntes, easque, detractis gubernaculis, custodirent, donec tantum habeant illorum numerum, ut iis vehi possint, ita tamen, ut ii, quos cum navibus subducturi essent, communi impensa alerentur, quamdiu militum caussa manserint, & mercedem pro vectura acciperent. Quod sane facinus quodammodo excusasset necessitas, si publicis auspiciis militassent. Jam vero vix ullam perspicere possum rationem, ob quam hujusmodi jus competere potuerit manui militum, qui, invitis civitatibus suis, expeditionem cum Cyro fecerant, rebus potius præclare gestis, quam justitia caussæ memorabilem.

§. CLXXIV.

Hæc de DOMINIO EMINENTE. Ad TRIBUTA & VECTIGALIA quod attinet, reipublicæ dupliciter interest, quam maximam pecuniæ vim in promptu esse: primum ut non desit, unde imperantes pro dignitate sustententur: deinde ut & belli & pacis temporibus suppetat pecunia, nervus rerum gerendarum, quo adeo opus est, ut sine eo fiat nihil, quo opus est. Itaque in rebuspublicis duplex esse solet arca publica, in quam opes publicæ influant, quarum altera pecuniam impe- Quid fiscus & ærarium?

ran-

rantium destinatam sustentationi continens; FISCUS, altera, pecuniæ publicæ destinata, ÆRARIUM adpellatur,*) quam utramque esse quam locupletissimam, reipublicæ omnino interest.

*) Merito hæc discernimus, quamvis aliquando in monarchiis adeo sibi omnia vindicare soleant principes, ut inter FISCUM & ÆRARIUM vix discrimen aliquod deprehendas. Auctor sane est Dio Caff. *Hist. LIII. p.* 506. Augustum & pecuniam & milites in potestate habuisse, addita ratione: Λόγῳ μὲν γὰρ τὰ δημόσια ἀπὸ τῶν ἐκείνου ἀπεκέκριτο, ἔργῳ δὲ ταῦτα πρὸς τὴν γνώμην αὐτοῦ ἀνηλίσκετο. *Nam licet pecunias suas dicis caussa ab ærario separatas haberet: re ipsa tamen his quoque suo arbitrio utebatur.* Sed quum hic non, quid fiat, dispiciamus, sed quid fieri oporteat: merito distinguimus utramque arcam publicam, quam & in aristocratiis, aliisque rebuspublicis, accurate discerni, animadvertimus.

§. CLXXV.

Quid ad locupletandum fiscum excogitatum?

Quum ergo in FISCUM inferantur pecuniæ, imperantium sustentationi destinatæ: (§. CLXXIV.) æquum visum est gentibus plerisque, 109) non modo certa prædia, certosque terrarum tractus, adsignari imperantibus, e quorum redditibus dignitatem tuerentur, quæ hodie vocant DOMANIA, vel DOMANIALIA, verum etiam 110) iisdem relinqui portoria aliaque vectigalia: at 111) præcipue omnia ἀδέσποτα, intra reipublicæ territorium, cedere imperantibus (Lib. I. §. CCXLIII. sequ.) Quam postremam fiscum locu-

cupletandi rationem eo magis placuisse animadvertimus plerisque gentibus, *) quo minore cum singulorum dispendio est conjuncta.

*) Maxime gentes originis Germanicæ, de quibus Grot. *de jure belli & pac. II,* 8. 5. *Germaniæ populi, quum principibus ac regibus bona quædam essent designanda, unde dignitatem suam sustinerent, sapienter existimarunt, ab illis rebus incipiendum, quæ sine damno cujusquam tribui possunt, cujusmodi sunt res omnes, quæ in dominium nullius pervenerunt. Quo jure usos & Ægyptios video. Nam & ibi Regum procurator, quem ἴδιον λόγον vocabant, vindicabat res ejus generis.* Enimvero quæ de Ægyptiis refert Grotius, petita ex Strabon. *Geogr. Lib. XVII. p.* 1148. *edit. noviss.* ea non tam ad Ægyptios, quam ad Romanos, Ægyptiorum dominos, pertinent. Ἴδιος enim λόγος non alius est, quam *procurator Cæsaris*, vel *rationalis*, & de eo refert Strabo, αὐτὸν τῶν ἀδεσπότων καὶ τῶν εἰς Καίσαρα πίπτειν ὀφειλόντων ἐξεταστὴν εἶναι. *illum in ea inquirere, quæ in nullius dominio sint, & seorsum Cæsari cedant*, id est, in bona caduca & vacantia, ceu recte ad eum locum notavit Casaubonus.

§. CLXXVI.

Quandoquidem ergo bona domanialia ad tuendam imperantium dignitatem sunt comparata: (§. CLXXV. 109.) facile intelligitur 112) ea esse inalienabilia, ac proinde 113) alienata a successore, sive universali, sive singulari, posse revocari, nec 114) quidquam interesse, sive pro parte, sive universa ad alios privatos translata sint, siquidem, quod nostrum non est, ejus nec exiguam par-

Jura bonorum domanialium.

partem alienare possumus, uti recte ait Grot. *de jure belli & pac. II*, 6. 11. ubi tamen 115) alienationes illas, cum consensu populi factas, subsistere, *) & 116) fructus hujus patrimonii ab ipso patrimonio distinguendos esse, recte monet.

*) Sive initio consenserit populus, sive alienationem postea demum ratam habuerit. Cujus rei exempla innumera vidit Germania nostra. Quum enim tam profusa fuerit veterum Imperatorum & regum liberalitas in bonis domanialibus maxime in ecclesias transferendis, ut ex iis hodie vix quidquam supersit: nemo tamen dixerit, licere imperatori, ea vindicare, quum eas alienationes jam pridem ratas habuerint Imperii ordines. Immo quamvis Imperator promittere soleat, se Imperii jura & reditus recuperaturum, *Capit. Caroli VI. art. X.* id tamen ita intelligendum esse, monent ii, qui jus publicum Imperii Romani Germanici exponunt, ut id salvis legibus publicis fiat, & male res cessit plerisque, qui de recuperandis imperiis solliciti fuerunt, imperatoribus & regibus, veluti Henrico V. Rudolpho I. Alberto I. & aliis. Conf. Schvvederi *Diss. de dominio imperii.*

§. CLXXVII.

Jus fisci circa ἀδέσποτα.

Quia praeterea & ἀδέσποτα imperantibus adsignare placuit: (§. CLXXV. 111.) non difficile erit, reddere rationem, 111) cur fiscus ubique paene sua esse contendat ea, quae jure Romano vel communia, vel publica habentur, veluti 116) marium, quae territorium adluunt commoda, *) 117) flumina,

na, 118) silvas majores, adeoque 119) & jura piscandi, venandique, nec non 120) jus fodiendi mineralia & metalla, 121) bona vacantia occupandi, 122) gemmas & lapillos mari ejectos colligendi, 123) adluviones, 124) novas insulas, 125) alveos derelictos, quin alicubi 126) & thesauros, 127) & errones ac spurios vindicandi. Tametsi hæc omnia secundum usus gentium aliter aliterque sese habere, recte observet Huber. *de jur. civ. II, 4. 4. 48. p. 468.*

*) Nota sunt, quæ inter viros doctissimos Hug. Grotium, Jo. Seldenum, Rob. Jonstonum, Petr. Baptistam Burgum, Guil. VVelvvodum, Jo. Isaaccum Pontanum, Theod. Gransvvinckelium, & novissime inter Pufendorffium, Hubertum, Jac. Gothofredum, Jo. Henr. Boeclerum, Corn. van Bynkershoeck & Christ. Thomasium, aliosque de dominio maris disceptata sunt, quæ jam repetere nihil attinet. Nos, uti mare nullius esse nemo negat, ita quin illud occupari possit, occupantique cedat, nulli dubitamus. (Lib. I. §. CCXLI. 17.) Maxime quum id & olim esse factum, & hodie fieri, ipsa nos convincat experientia. At quum occupari non soleant res inexhausti usus, nec earum usu alios excludere fas sit: (Lib. I. §. CCXXXV. 9.) in mari vero quædam sint exhausti usus, veluti captura piscium majorum, & unionum, vectigalia, similiaque emolumenta: quædam inexhausti usus, veluti navigatio: illis alios excludi posse, his non posse, merito statuimus. Multo magis ergo iis, qui certas terras transmarinas, tamquam suas, possident, licebit alios navigatione, quam vel occupationis, vel com-

commerciorum caussa eo suscipiunt, excludere, nisi pactis & foederibus aliud cautum sit, quum unicujusque gentis in arbitrio sit positum, utrum commercia cum extraneis permittere velit civibus, nec ne. At navigatione, quae ad provincias transmarinas, non nostras, commerciorum caussa instituitur, non magis quis alios sine injuria prohibere potest, quam usu viae publicae, nisi navigantibus obstent pacta & foedera. Talis est nostra de quaestione illa sententia, qui tamen suo quemque sensu abundare facile patimur, maxime quum de maris dominio armis potius & solida vi, quam verbis & argumentis, disceptari soleat. Adeo verum est, quod cecinit Horat. *Carm. I, 3. v. 21.*

Necquidquam Deus abscidit
Prudens Oceano dissociabiles
Terras, si tamen impiae
Non tangenda rates transiliunt vada.
Audax omnia perpeti
Gens humana ruit per vetitum nefas.

§. CLXXVII.

Alia fisci jura. Quum porro omnino intersit reipublicae, fiscum esse quam locupletissimum. (§. CLXXIV.) non mirum est, 128) & alia jura, quae ad quaestum, conservationemque rerum pertinent, fisco concedi, in primis 129) jus cudendae monetae, 130) jus mulctas, 131) commissa, & 132) quaevis scelere quaesita occupandi, & quae sunt hujus generis alia, quae vulgo licet parum commode, regalibus minoribus accensentur, (§. CXXXV. *) At hic quoque mores variant, prout quaevis civitas plus minusve concedit

impe-

imperantibus suis, vel hi plus minusve longo usu sibi adrogarunt.

§. CLXXIX.

Quod ad ÆRARIUM attinet, illud fere tributis & vectigalibus locupletatur, nisi tantum sit agri publici, ut ejus fructibus respublica possit sustineri. Quum enim (per §. CLXXIV.) imperantes nihil sine pecunia pace belloque recte gerant, Tacit. *Hist. IV*, 74. &, non sufficiente agro publico, illa non aliunde, quam a civibus peti possit: consequens est, 133) ut rectores civitatum possint civibus imperare tributa & vectigalia, 134) sive soli, sive reliquorum ordinum consensu, prout id reipublicæ forma exigit. 135) Ut ea possint imponere personis, fundis, mercibus importandis, & exportandis, rebus fungibilibus, opificiis & commerciis, prout id commodissimum videtur, 136) dummodo & facultatum habeatur ratio, *) & 137) cives non ita opprimantur, ut se tamquam servos, omnia imperantibus non sibi, adquirere, jure conquerantur. Ærarium locupletant tributa & vectigalia.

*) Æquissimum hoc visum est Ser. Tullio, Romanorum regi, quem magnam eo ipso gratiam a populo iniisse novimus, quod apud Dionys. Halic. *Antiq. Rom. Lib. IV. p.* 215. promissurum se negaret, pauperes tributorum gravatos onere, æs alienum contrahere cogi, ac proinde se potius censurum bona omnium, & pro suo quemque censu conferre jussurum, prout in magnis & bene institutis civitatibus fieri soleat, addita ratione: Δίκαιόν τε καὶ σύμφερον τῷ κοινῷ τὸ αὐτὸ ἡγοῦμαι, τοὺς μὲν πολλὰ κεκτημένους πολλὰ εἰσφέρειν,

τοὺς δ' ὀλίγα ἔχοντας, ὀλίγα. Justum enim existimo, & reipublicæ utile, ut, qui multum possident, multum conferant, parum vero, qui sunt in re tenui.

§. CLXXX.

Quid circa illa justum sit?

Quod si ergo in imperandis tributis & vectigalibus facultatum habenda est ratio, nec cives his oneribus sunt plane opprimendi; (§. CLXXIX. 136. sequ.) per se profecto patet, 138) non exigi debere, quod a civibus præstari nequit, nec 139) eos pacis temporibus ita enervandos esse, ut in re trepida nihil conferre possint: præterea 140) nemini temere concedendam esse immunitatem, nisi tanti sit ejus opera, ut hæc pars publici oneris illa facile pensetur. Denique 141) collatitiam istam pecuniam & sine nimia acerbitate colligendam, & 142) bona fide administrandam, & 143) iis rebus, quibus destinata est, impendendam esse, vel ipse finis, ad quem comparata est hæc collatio, satis ostendit.

§. CLXXXI.

Jus principis constituendi ministros & magistratus.

Porro inter jura majestatis immanentia etiam est JUS ADMINISTROS & MAGISTRATUS CONSTITUENDI. (§. CXXXVI.) Ubi per ADMINISTROS intelligimus, qui partem reipublicæ sibi creditam, nomine imperantium administrant: per MAGISTRATUS, qui illam partem, nomine proprio, at dependenter a summo imperante, administrant. Quum ergo & administri vice imperantium; & magistratus dependenter ab iis rempublicam capessant: consequens est, 144) ut ii a solo impe-

imperante constituendi sint, 145) nisi hic vel aliis eligendi præsentandive, vel 146) integro collegio cooptandi jus dederit. 147) Ut eidem obligentur speciatim, ac proinde 148) illi & rationes reddere teneantur, & 149) si male fungantur munere, ab eo dignitate merito priventur, quin & 150) pœnas dent, pro eo, ac merentur, si doli culpæve majoris rei sint. *)

*) Non vero puniendum consilium non fraudulentum, quod eventus destituit, quum hunc nemo præstet. Nec pœnam meretur, qui principis suis aut reipublicæ mandatum exsequutus est, si illud in se justitiæ, aut bonis moribus, non repugnat. Conf. V. A. Corn. van Bynkershoek *Quæst. jur. publ. II. 2. p. 196. seq.* Barbarus ergo mos fuit Pœnorum, præstantissimos duces mittentium in crucem, si quid præter animi sententiam accidisset. Nec minus detestabilis est Turcarum aliarumque gentium orientalium consuetudo, qui & ipsi consilium ex eventu æstimantes, capitis damnant omnes, quorum consilium caruit eventu. Quin non modo justi regulis refragatur hæc truculentia, verum etiam prudentiæ. *Si quis*, inquit vir laudatissimus, *rebus in arduis consilium desideret: plures sunt, qui dare possunt, sed nemo unus eventum præstiterit: si & hunc exigas: ecquis erit, qui consilio suo tibi adesse velit? vel duo, vel nemo.*

§. CLXXXII.

Officia imperantium & ipsorum ministrorum & magistratuum.

Quemadmodum vero administris æque, ac magistratibus, pars aliqua republicæ creditur: (§. CLXXXI.) ita 151) & principis erit virtus maxima, nosse suos, & dare ope-

 ram,

ram, ut non nisi idoneos munerique pares eligat: 152) civium contra, non ambire munera, quibus sese impares esse intelligunt, multoque minus 153) ea largitionibus aliisque turpissimis artibus aucupari, nisi 154) ipsis imperantibus e republica videatur, ut & officia sint in commercio. Praeterea res ipsa docet, 155) quemlibet administrum & magistratum omnem fidem ac diligentiam praestare, & reipublicae salutem sibi supremam legem ducere debere: tantoque magis 156) in eam curam incumbere decere administrum summum ac primarium, cujus humeris imperans universam reipublicae molem imposuit.*)

*) Vocari hi solent MINISTRISSIMI, & de iis quaeri solet, primum an e republica sit, universae reipublicae curam uni demandari? deinde, an id salvo jure fieri possit? Prior quaestio ad prudentiae civilis scriptores pertinet, inter quos hic legi merentur Hert. *Elem. prud. civ.* 1. 10. 11. nec non Guil. Schroeteri & Jac. Thomasii singulares de eo argumento dissertationes. De posteriore facile transigent, qui juris gentium principia paulo accuratius expenderint. Quum enim nihil vetet, quo minus aliis mandemus id, cui ipsi nos non sufficere animadvertimus: quidni & princeps vices suas aliis mandet, maxime quum aetas, imperii magnitudo, aliaeque justae caussae, eum ad id faciendum impellere possit? Et si in se injustum non est, tutorium esse aliquod regnum, quando rex per aetatem illud capessere nondum potest: cur injustum sit, illud administro summo demandari? Attamen injuste agere princeps,

ceps, si ideo constitueret talem administrum, ut genio tantum indulgeat, nullamque reip. curam animum subire patiatur, quum illo tamquam administro uti, non ipsum imperium in eum transferre, debeat. Praeclare hoc mihi videntur vidisse Persae, dum primarios rerum administros eleganter *τοὺς βασιλέως ὀφθαλμοὺς, καὶ τὰ βασιλέως ὦτα*, *& oculos, & aures Regis* adpellarunt, teste Xenoph. *Cyroped. VIII.* 2. 7. *p.* 483. de quibus plura Barn. Brisson. *de regno Pers. Lib. I. §. CXC. p.* 264.

§. CLXXXIII.

Inter praecipua quoque majestatis jura, quae summum imperans intra rempublicam exercet, est etiam JUS CIRCA SACRA, seu circa ECCLESIAM particularem, per quam hic intelligimus societatem seu collegium, religionis gratia initum. Quum itaque omnia collegia & societates simpliciores magis compositis ita sint subordinata, ut nihil, quod majori illi societati manifesto refragetur, agere, salva justitia, possint: (§. XXIV. *66.*) consequens est, 157) ut & ecclesiam subordinatam esse oporteat reipublicae: adeoque 158) imperanti etiam competere debeat jus dirigendi res ecclesiae. *) Quod & inde solide probatur, quod reipublicae unam esse voluntatem oporteat. (§. CXV. 50.) Talis vero non esset futura, si ecclesia particularis non subesset imperio, sed singuli, alias imperio subjecti, eo ipso, dum in hanc societatem coalescunt, collegium liberum, & a summo imperante independens, constituere possent. Accedit, quod quum ea omnia jura cum majestate conjuncta sint, sine qui-

Jus circa sacra imperantibus competens.

bus securitas civium obtineri non posset, (§. CXXXV. 29) experientia vero doceat; securitatem hanc, tum internam, tum externam, vel maxime turbasse homines obtentu religionis: quis principi deneget jus sacra ita moderandi, ne quid respublica detrimenti capiat?

*) Apud Romanos vigebat hoc jus majestatis, quo uno titulo credebatur *jus publicum etiam in sacris, & sacerdotibus consistere*, ut *l.* 1. §. 2. *D. de just. & jure*. Nunc vero caute accipiendum jus hoc majestatis, caute asserenda subjectio hæc Ecclesiæ ob directionem necessariam Reipublicæ, quæ subjicitur imperanti summo sacrorum jurium legislatori supremo, qui *Episcopos* cæterosque ministros suos constituit, *ut regerent Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo*. Act. Ap. cap. 2. vers. 28.

§. CLXXXIV.

An illud se exserat circa articulos fidei?

Religio, ob quam hominem in societatem illam, quam ecclesiam vocamus, coalescunt, (§. CLXXXIII.) duobus constat capitibus: priore, ut rectas de Deo habeamus sententias: Lib. I. §. CXXVII. 16.) posteriore, ut eumdem perfectissimo amore prosequamur: (ibid. §. CXXX. sequ.) Inde facile patet, 159.) circa prius caput nihil potestatis competere summo imperanti, quum intellectus cogi nequeat: (Lib. I. §. CXXIX. *) adeoque 160) eo usque non porrigendum esse illud jus, ut imperans civibus novos fidei articulos imperare, veteresque proscribere, id est, 161) ipsis conscientiis jugum imponere possit: *) quamvis, 162) ut illa,

quæ

quæ rationi & revelationi consentanea esse credit ecclesia, recte doceantur, & potius ad pietatem adplicentur, quam 163) in ferales lites & jurgia convertantur, nec non 164) ut ne hujusmodi lites in reipublicæ ecclesiæque detrimentum evadant, omnino curare debeat.

*) Procul dubio ergo proscribendum est Machiavelli & Hobbesii dogma pestilentissimum, quo ipsa religio & conscientia imperantium arbitrio subjicitur. (§. CXXXI.) Ut enim non urgeamus, quod paulo ante diximus, intellectum, utpote necessariam potentiam, coactionem non admittere, eique non magis imperari posse, ut, quod non credit, credat, quam oculo, ut, quod non videt, videat: quis non videt, quantam lanienam excitatura sint hæc principia, si Nero aliquis, aut Domitianus, aut Diocletianus, rerum potiatur, qui sibi persuadeat, religionem Christianam minus prodesse reip. quam paganam, aut Mahumedanam, aut qui aliam plane novam comminiscantur? Immo quis non videt, eam doctrinam, insuper habito vero religionis fine, eam in instrumentum dominationis convertere?

§. CLXXXV.

Quod vero ad cultum divinum attinet, illum supra vel INTERNUM, vel EXTERNUM esse, observavimus. INTERNUS quum ex ipsis Dei attributis, adeoque ex recta ratione, prono alveo fluat, (Lib. I. §. CXXX. sequ.) ita comparatus est, 165) ut in eum nihil ulli mortalium liceat, (Lib. I. §. XVII. 32. seq.) ac proinde, 166) ne imperans quidem illum vel mutare legibus, vel abrogare possit: quam- An circa cultum Dei internum?

vis, 167) quum omnes homines ad gloriam summi numinis pro virili provehendam obstricti sint, (Lib. I. §. CXXVIII. 31.) nec principi denegandum sit jus & officium curandi, ut cives præclara illa doctrina de interno Dei cultu imbuantur, errantes reducantur in viam, impii, quoad ejus fieri potest, ad concipiendam summi Numinis reverentiam solidis demonstrationibus & cohortationibus excitentur, immo & 168) dandi operam, ne vel atheismus vel superstitio gliscat in republica.

§. CLXXXVI.

An circa externũ? EXTERNUS cultus in actionibus externis, partim ex amore, timore, ac fiducia erga Deum profectis, (Lib. I. §. CXXXV.) partim in actionibus arbitrariis, (ibid. §. CXXXVIII. 58) consistit. Priorum eadem est ratio, ac cultus interni, (§. CLXXXV. 165. sequ.) adeoque 169) in eum sibi nihil potestatis arrogabat bonus princeps: præterquam 170) quod eum pro virili provehere studebit. *) Posteriores, 171) quum a ratione nec improbentur, nec præscribantur, (Lib. I. §. CXXXVIII. 61.) omnino subjectæ sunt imperantium arbitrio, adeoque 171) ea omnia his circa illas licita sunt, quæ nec rationi, nec revelationi refragantur. Habenda ratio legis naturæ sacrorum Librorum, & Canonum, quinimo legitimæ quoque traditionis ab Ecclesia ad nos usque transmissæ, & approbatæ.

*) Hinc princeps non potest prohibere, quo minus homines de Deo colloquantur, eum-

dem

dem hymnis celebrent, preces ad eumdem fundant, cetera: at potest præscribere, quo ordine, quaque ratione id publice fieri debeat. Hinc absurda erat lex Darii Medi, ne quis intra triginta dies aliquid petere audeat sive a Deo, sive ab hominibus: *Dan. IV*, 7. at non absurda cura Davidis, aliorumque piorum regum, ita instituentium cultum externum, ut nec hymnis carerent, nec eos cum gravitate decantandi rationem ignorarent.

§. CXXXVII.

Juris circa sacra præcipua capita.

Quum ergo circa actus cultus divini externi arbitrarios licita sint imperantibus, quæ nec rectæ rationi, nec revelationi refragantur: (§. CLXXXVI. 171.) consequens est, 172) ut principi competat jus reformandi eatenus, ut ritus arbitrarios in melius formare, & abusus; vere tales, tollere possit, quatenus ei leges publicæ vel conventiones non obstant. 173)

§. CLXXXVIII.

Jus imperantium circa scholas & academias

Ecclesiæ æque, ac ministrorum & magistratuum, quin & aliorum bonorum civium seminaria sunt SCHOLÆ atque ACADEMIÆ, quippe quarum iste finis est, ut juvenes ad omnes honestas artes, quibus aliquando illis in variis vitæ generibus opus futurum est, nec non ad probitatem, moresque elegantes, solide instituantur. Ex quo fine consequitur, 174) ut principis sit, hujusmodi lycea instituere, 175) ea bonis legibus ornare, 176) cathedris viros, solide doctos di-

ligentes, munerique suo pares præficere, 177) dare porro operam, ne doctrinæ reip. noxiæ inculcentur, 178) disciplinæ curam gerere, & 179) prudenter cavere, ne turbulenta ingenia lites ex litibus serant; *) idemque contingat in academiis, quod de Megaricorum schola dicere solebat Diogenes, eam esse οὐ σχολὴν, ἀλλὰ χολὴν, *non scholam, sed meram bilem*. Diog. Laert. VI. 24.

*) Dici non potest, quanto cum studiorum ipsiusque reip. detrimento conjuncta sint bella illa scholastica. Plerumque enim ea movent homines insulsi & inertissimi, quibus aliorum doctrina & industria est sudes in oculis. Hi enim quo doctiores sunt, eo magis ab illis litibus abhorrent. Res deinde geritur calumniis, conviciis, insidiis, accusationibus, quibus id se consequuturos esse sperant, ut vel opprimant hostem, vel eum suspectum reddant auditoribus. Hinc porro evenit, ut doctores bonas horas, quas auditorum studiis consecrare debebant, scribendis libellis eristicis impendant, ut auditores quoque, sæpe totius controversiæ ignaros, trahant in partes, & sic in sectas abeat ille litigandi pruritus, aliquando etiam in pugnas & verbera. Quæ omnia quam facile evertere possint scholas etiam florentissimas, nemo est, qui intelligat.

§. CLXXXIX.

Jus eorumdem circa commercia.

Superest JUS imperantium CIRCA COMMERCIA. (§. CXXXVI. 38.) Quum enim sine illis subsistere vix possit genus humanum, nedum respublica: (Lib. I. §. CCCXXV. 4.)

f ci-

facile patet, 180) in eam quoque curam incumbere debere rectores reip. ut & floreant commercia, & 181) recte omnia circa illa fiant. Et quandoquidem iis jura omnia competunt, sine quibus finem obtinere non possunt: (§. CXXXV. 29.) consequens est, 182) ut possint illi leges de commerciis, opificiis, exportandis importandisque expungendis accurate nominibus, re quoque monetaria, ferre, 183) negotiis instantes privilegiis ornare, 184) mercatoribus peregre negotiantibus fœderibus armisque securitatem præstare: 185) societates mercatorum majores munire privilegiis, & 186) generatim ea omnia agere, quibus fœdera & pacta, cum aliis principibus rebusque publicis inita, non refragantur. *)

*) Totum hunc paragraphum mirifice illustrabunt binæ dissertationes, altera Jo. Fidr. L. B. Bachovii ab Echt *de eo quod justum est circa commercia inter gentes*, quæ prodiit Jenæ MDCCXXX. altera viri celeberrimi Jo. Jac. Mascovii *de fœderibus commerciorum* Lipsiæ MDCCXXXV. Quibuscum si junxeris scripta eristica, quibus de controversia, inter Batavos & Belgas, augustæ domui Austriacæ subjectos, de societate mercatoria Ostendensi disceptatum, in primis *la Refutation des argumens, avances de la part de Mrs. les Directeurs des Compagnies d'orient & d'occident des provinces-unies contre la liberte du commerce des habitans des Pais-bas*. Hagæ MDCCXXIII. & V. C. Jo. Barbeyrac *Defense du Droit de la compagnie Hollandoise des Indes orientales contre les nouvelles pretensions des Habitans des Pays-bas Autrichiens:*

 nihil

nihil erit, quod hujusmodi de quæstionibus possis magnopere desiderare.

CAPUT IX.

De juribus majestatis transeuntibus.

§. CXC.

Bellum gerere omnino licitum.

QUia omne imperium est summum atque ἀνυπεύθυνον: (§. CXXIX.) sequitur, ut & plura imperia vel respublicæ nemini mortalium subjecta sint. (§. eod.) Quumque, qui in communi societate civili non vivunt, in statu naturali vivere dicantur: (§. IV. 3.) consequitur sane, 1) ut imperia & respublicæ inter se invicem vivant in statu naturali, adeoque 2) in statu æqualitatis, & libertatis. (§. V. sequ.) Et quia porro in hoc statu læsis nullum, nisi in se ipsis, præsidium esse potest, ac proinde unicuique jus est, vim omnem atque injuriam a se propulsandi, idque, quod alter jure perfecto debet, vi extorquendi: (§. X. 24. sequ.) nemo non videt, 3) cuivis imperio ac reipublicæ JUS BELLI omnino competere. *)

*) Potest id & aliunde luculenter probari. Ipsa enim natura non modo hominibus, & brutis animantibus indidit cupiditatem, se suaque vi tuendi, sed & hæc armis quibusdam ad vim propulsandam instruxit. Horat. *Serm.* II, I. v. 50.

Ut, quo quisque valet, suspectos terreat; utque
Imperet hoc natura potens, sic collige mecum

Den-

Dente lupus; cornu taurus petit. Unde, nisi intus
Monstratum?

Qualia veterum testimonia complura collegit Grot. *de jure belli & pac.* I, 2. 1. 4. Deinde quum ipsis, qui in societate civili vivunt, privatis ideo jus sit, se suaque vi tuendi, quod ipsis in promtu non est aliud præsidium: (Lib. I. §. CLXXXI. 18.) multo magis id licebit populo libero, quum in statu naturali nullus sit communis lædentis & læsi magistratus, a quo defendi possit. (ibid. §. CLXXXIII.) Plura juris bellandi argumenta ex scriptura sacra opposuerunt veteris ecclesiæ patres, uti Tertull. *de idolol. Cap. XIX. & de coron. milit. Cap. XI.* Origen. *Lib. VIII. adv. Celsum p.* 425. Erasmus *in Milite Christiano*, & *Adagior. Chil. IV. Cent. I. adag. I.* nec non postea anabaptistæ, de quibus Arnoldus *in Hist. eccles. & hæret. Part. II. Libro XVI. Cap. XXI. n. XXIV.* Sed horum argumenta suo more profligarunt Grotius *ibid.* §. *V. seq.* & Huber. *de jure civ. III,* 4. 4. 6. *seq.*

§. CXCI.

Per BELLUM vero intelligimus statum liberarum gentium vel hominum, in statu naturali viventium, juris sui persequendi caussa vi dolove concertantium, propositumve concertandi retinentium. *) Ex qua definitione patet, 4) bellum non in ipso tantum certandi actu, sed & in hostili statu certandique proposito consistere, adeoque 5) & inducias non ad pacis, sed ad belli, statum esse referendas: 6) non belli vero, sed tumultus, vel vis publicæ privatæve, nomine venire concertationem hominum, Quid bellum?

num, qui non suæ potestatis, sed sub imperio sunt.

*) Ita definire visum est bellum, quamvis alii definiant aliter. Ciceroni *de Offic. I*, 11, omnis certatio per vim est bellum. At Grotius *de jure belli & pac. I*, 1. 2. 1. observans, usu obtinuisse, ut non actus, sed status, belli nomine veniat, eam Ciceronis definitionem ita emendat, ut bellum vocet *statum per vim certantium, qua tales sunt*. Sed quum hæc definitio æque in tumultum vel vim publicam privatamque, ac in bellum, cadat: paulo melior est illa Alberici Gentilis *de jure belli I*, 2. cui bellum est *publicorum armorum justa contentio*, omnium optima vero ea, quam dedit V. A. Corn. van Bynkersh. *Quæst. jur. publ. I*, 1. *Bellum est eorum, qui suæ potestatis sunt, juris sui persequendis ergo, concertatio per vim vel dolum*, quam, quod ad sensum attinet, totam retinuimus.

§. CXCII.

Cui competat jus belli, & in quo consistat? Quum ergo bellum gerant liberæ tantum gentes, iique homines, qui in statu naturali vivunt: (§. CXCI.) consequens est, 7) ut jus belli posteriore casu sit promiscue omnibus, quippe inter se æqualibus; (§. V. & X.) 8) priore non nisi summis imperantibus: (§. CXXXVII. 41.) adeoque horum sit 9) milites legere, vel conducere,*) 10) urbes & castra munire, 11) ærarium militare pecunia; 12) armamentaria tormentis & armis; 13) granaria commeatu, 14) navalia navibus replere; 15) bellum decernere, 16) milites hosti, etiam cum summo periculo

oppo-

opponere, 17) leges de disciplina militari ferre, & similia. Quum enim finis & hujus juris sit securitas externa, (§. CXXXVII) & imperantibus omnia jura competant, sine quibus finis obtineri non posset: (§. CXXIX. 19.) jura hæc omnia cum jure belli conjuncta esse oportere, facile unusquisque intelligit.

*) Notum est, MILITIAM aliam LECTAM esse, quando unusquisque civis patriæ militat, qualis olim Græcis civitatibus, ipsisque Romanis, libera adhuc civitate, placebat, hodieque placet Helvetiis: aliam MERCENARIAM, quando miles, etiam extraneus, certa mercede conducitur, quam Augustus ex politicis rationibus lectæ præferebat, consilio Mecænatis apud Dionem Cass. *Hist. Lib. LII. p.* 482. & quam hodie probant monarchæ omnes, quibus non adductius est imperium: aliam denique SOCIAM, quando respublicæ fœderatæ vel clientelares certum copiarum numerum submittere tenentur, qualia olim erant Latinorum auxilia, Romanis submittenda: de quibus militiæ generibus legenda Herm. Conringii *dissertatio singularis*. De mercenaria incidit quotidiana quæstio, an fas sit principi amico in imperio populi amici militem conducere? Quod adfirmandum esse, nisi obstet interdictum speciale, & nisi conductitii illi jam patriæ sacramentum dixerint, erudite nuper defendit V. A. Corn. van Bynkersh. *Quæst. jur. publ. I*, 22.

§. CXCIII.

Ex eadem belli definitione (§. CXCI.) satis perspicuum est, 18) bellum decernere non — An & magistratus bel-

lum inferre possit? non posse magistratum, provinciæ cuidam vel munimento præfectum, quamvis 19) eum urbem provinciamque, cui præest, in repentino tumultu, etiam sine jussu speciali, adversus quemcumque adgressorem defendere debere, nemo dubitet. Immo & contingere potest, 20) ut provincia quædam tam sit dissita a republica, ut præses nonnisi tardius de imminente periculo certiores facere possit imperantes. Quo casu, si jus decernendi bellum generali mandato præsidii datum est, hunc recte etiam injussu superiorum bellum gerere, extra omnem dubitationis aleam positum videtur.*)

*) Hinc injustum erat bellum, quo Cn. Manlius Gallogræcos adgrediebatur. Ob quam caussam etiam triumphum illi negatum esse, refert Liv. XXXVIII. 45. addita ratione, *quod quum nullam ibi caussam belli inveniret, quiescentibus regiis, circumegerit exercitum ad Gallogræcos, cui nationi non ex Senatus auctoritate, nec populi jussu, bellum ab eo inlatum; quod quem umquam de sua sententia facere ausum?* Præterea notum est, parum absuisse, quin Senatus Germanis dedendum censeret Julium Cæsarem, quod injussu populi illis bellum intulisset. Sueton. *Jul. Cap. XXIV.* At, qui, ab Hispanis, Lusitanis, Belgis, cum summa potestate in provincias Indicas & Americanas mittuntur, ii fere cum liberrima facultate belli pacisque mitti solent, adeoque sæpe contingit, ut prius de confecto, quam de inchoato bello, nuncius domum perveniat.

§. CXCIV.

An privatis sit jus belli? Præterea ex hac definitione discimus, 21) inju-

injustum esse omne singulare certamen, nisi jussu summorum imperantium initum: *) adeoque 22) distinctionem Grotii inter bellum PUBLICUM & PRIVATUM otiosam esse, nec veræ belli definitioni quadrare. 23) Multo minus justi belli nomen mereri illud, quod cives inter se, vel cum ipsa republica gerunt, quodque vulgo BELLI CIVILIS nomine venit. Denique & 24) vim, quam piratæ & prædones veluti universo generi humano inferunt, non bellum esse, sed funestissimum latrocinium, adeoque 25) hoc omnes homines non juribus belli perfrui, sed 26) tamquam securitatis publicæ turbatores puniri debere.

*) Tale enim singulare certamen est BELLUM REPRÆSENTATIVUM, quo veteres utebantur, dum selectos quosdam ex utroque exercitu homines committebant, stipulati sibi imperium in hostes, si victoria penes suos stetisset. Complura hujus generis exempla suppeditant veteres annales, quæ jam collegerunt Grot. *de jure belli & pac. III*, 20. 43. *seq.* qui tamen, iniqua esse illa certamina, existimat, quia nemo sit vitæ membrorumque suorum dominus. Sed quum imperanti liceat, totos exercitus opponere hosti: quidni & unum vel paucos? Alia est quæstio, an civilis prudentiæ regulis consentanea sint bella hæc repræsentativa? De eo enim vel ideo licebit dubitare, quod ita aleæ exponitur universa respublica, nec viribus reliquis novam fortunam experiri licet, ceu malo suo experti sunt Albani apud Dionys. Halicarnass. *Antiq. Lib. III.*

§. CXCV.

Caussæ belli justificæ.

§. CXCV.

Deinde quum juris sui persequendi caussa bellum gerant gentes liberæ : (§. CXCI.) consequens est, 27) ut non nisi duæ sint CAUSSÆ BELLI JUSTIFICÆ : altera, si quis populus extraneus populum alterum injuste lædat, vitaque, libertate, & opibus spoliare velit; altera, si jus perfectum deneget. *) 28) Ut prior sit justa caussa belli DEFENSIVI; posterior OFFENSIVI, adeoque 29) tertia caussa, quam commentus est Grotius *de jure belli & pac. II*, 1. 2. 1. punitio nimirum scelerum, eo minus videatur admittenda, quo magis constat, parem a pari, adeoque gentem a gente, puniri non posse. * (§. CLIX. 37.)

*) Nec aliud evincit ratio Grotii *ibid. n.* 1. Ac *plane, quot actionum forensium sunt fontes, totidem sunt belli : nam ubi judicia deficiunt, incipit bellum.* Dantur *autem actiones aut ob injuriam non factam, aut ob factam. Ob non factam, ut, qua petitur cautio de non offendendo, item damni infecti, & interdicta alia, ne vis fiat. Ob factam, ut aut reparetur, aut ut puniatur, quos duos obligationum fontes recte distinguit Plato, nono de legibus. Quod reparandum venit, aut spectat id, quod nostrum est, vel fuit, unde vindicationes & condictiones quædam, aut id, quod nobis debetur, sive ex pactione, sive ex maleficio, sive ex lege, quo referenda, quæ quasi ex contractu & quasi maleficio dicuntur, ex quibus capitibus nascuntur condictiones ceteræ. Factum, ut puniendum, parit accusationem & judicia publica.* Hactenus Grotius. Sed quemadmodum a statu

natu-

naturali ad civilem vix licet ducere argumentum: ita non magis illud procedit, si quis statum naturalem ex civili æstimare velit. Gens delicto suo aut gentem lædit, aut non lædit, e. g. si idola colat, carne humana vescatur. Priore casu gens læsa delinquentem justo ac pio bello adgreditur, non tamen *punitivo*, sed *defensivo*. Posteriore nullum plane jus est belli gerendi, quia punire delinquentem non potest, nisi superior.

§. CXCVI.

An jure geratur bellum ob denegatum jus imperfectū?

Quemadmodum vero juris tantum perfecti denegatio justam belli caussam præbet: §. CXCV. 27.) ita sua sponte inde sequitur, 30) ut, ob jus imperfectum vel officium humanitatis denegatum, arma corripere non liceat, (§. X. 26.) adeoque 31) non sint hæ justæ belli caussæ, si quis alterius exercitui transitum neget, novas sedes quærentes nolit admittere, commerciorum libertatem petentibus det repulsam, belligerantibus hospitia, commeatum, pecuniam sufficecere nolit, nisi 32) talia vel ex pacto antecedente, vel 33), in extrema necessitate, petantur, vel ita sint innoxia, ut sine omni detrimento præstari possint. * (§. X. 27. sequ.) Talium enim denegatio omnino in læsionem incidit, ac proinde defensio caussam suppeditat justissimam. (§. CXCV. 28.)

*) Id raro contingit. Periculum enim vel ab ipso transeunte imminet, vel ab hoste, qui victoria potitus, malam gratiam referet vicino, qui transitum concessit. Si tamen ve-

re

re innoxius sit transitus, quem quis petit, isque tam necessarius, ut alia via non pateat: is omnino lædere videtur, qui iter facientibus resistit. Et huc referimus bellum ab Israelitis jussu Dei gestum. *Num. XXI*, 21. 22. At Idumæos ob eamdem caussam bello non petierunt. *Num. XX*, 21. sive quod non æque innoxius futurus fuisset ille transitus, sive quod non æque videretur necessarius, quum alia via Kadesum pateret.

§. CXCVII.

An recte geratur pro aliis?

Quum vero aliquando perinde sit, sive nos ipsi lædamur, sive per latus alterius petamur, itemque sive nobis jus perfectum denegetur, sive aliis, quibus vel ex pacto, vel nostrum caussa ad opem ferendam obstricti sumus: recte inde colligimus, 34) posse etiam pro aliis sociis & fœderatis bellum geri, immo & 35) pro vicinis, si certis argumentis, aut non levibus certe indiciis, constet, illorum ruinis & nos oppressum iri. Quis enim vitio vertat vicino, properanti ad restinguendum incendium, dum proximus ardet Ucalegon? Quis non verissimum putet illud vetus: *Tunc tua res agitur, paries quum proximus ardet?* At, quum ne pro nobis ipsis quidem justum bellum geramus, nisi justa belli caussa sit: (§. CXCV. 27.) 36) multo minus sanctum piumque erit bellum, quando aliorum caussæ injustæ patrocinium suscipimus.

§. CXCVIII.

Soli colores non justificant bellum.

Ceterum quamvis hæ caussæ facile discernantur a coloribus, quibus & ii, qui injustissima bella suscipiunt, utuntur: his tamen ple-

plerumque plus, quam illis, deferunt homines, qui utilitatis potius suæ, quam justitiæ, habent rationem. Quandoquidem tamen solæ, quas supra adduximus, (§. CXCV.) belli caussæ pro justis habendæ sunt: facile patet, 37) injusta contra esse bella, quæ vel sola invitante occasione, vicino quippe imperato, vel 38) ob utilitatem quamdam insignem, vel 39) ob gloriam rerum gerendarum, 40) parandumque amplissimum imperium, vel 41) odio religionis, sine alia justa caussa, suscipiuntur.*)

*) Et nescio sane, an non jure huc referri possint bella ista cruentissima, quibus medio ævo Mahumedanos lacessebant Christiani, quibusque postea Americanos, gentem imbellem, & Europæis nulla injuria cognitam, opprimere Hispani non dubitabant. Illis sane non quidquam prætexebatur aliud, quam quod loca sacra, & Hierosolymam inprimis, illi homines, a Christiana pietate alieni, injuste possiderent, interessetque Christianæ religionis, eam hoc modo conservari ac propagari. His, quod idololatria, immo dæmonolatria, sese polluissent gentes impiæ. Sed quum religionem Christianam armis propagare, locaque, quæ sacra tantum videntur hominibus, bello vindicare, nec ratio nec revelatio jubeat: & præterea omnia bella, pœnæ caussa indicta, injusta sint: (§. CXCV. 29.) hæc quoque bella injustissima fuisse, statuendum est. Unde recte Herm. Conringius *ad Lampad. pag. 242.* *Quantumvis interea temporis quamplurima fortissime etiam gesta sint, quæque æternam zeli pariter ac animositatis mereantur gloriam: si tamen, quod res est, fateri licet, non possunt non expeditiones*

nes illæ omnes summæ ejus ævi regum principumque & imprudentiæ, & injustitiæ, & superstitionis jure merito notari. Add. Jo. Franc. Buddei *exercit. de expeditionibus cruciatis* §. *V. seq.* Sed & Hispanorum sententiam de Mexicanis, ob delicta adversus naturam admissa, jure punitis, cujus ipse Grotius *de jure belli & pac. II*, 20. 40. *sequ.* patrocinium suscipit, ipsi rejiciunt doctores Hispani, Victoria, *Relat. I. de Indit. n. XL.* Vasquius *Controvers. illustr. I*, 25. Azorius, Molina, & alii.

§. CXCIX.

Distinctio belli solemnis & minus solemnis otiosa.

Semel decretum bellum solemniter esse indicendum, pluribus gentibus visum est, ac proinde notissima est distinctio belli in SOLEMNE, vel JUSTUM, & MINUS solemne, vel INJUSTUM; quorum illud ex plerorumque sententia est, quod a liberis gentibus, prævia solemni indictione; hoc, quod ab eo, cui jus belli non est, suscipitur, nec indicitur solemniter. Enimvero uti facile largimur, id fere in mores gentium ivisse, splendidioremque plerisque videri victoriam, quæ prævia denunciatione, vel proposito edicto, vel per faciales, vel aliis ritibus facta, obtineatur: ita, quia ritus & solemnitates ab arbitrio hominum pendent, nec mores hujusmodi jus gentium constituunt. (Lib. I. §. XXII. *) inter bella quoque INDICTA & NON INDICTA, quod ad effectum attinet, nihil omnino interest, 42) hanc divisionem nullius momenti esse, merito arbitramur. *)

*) Magni hanc distinctionem faciunt Grot. *de jure belli & pac. III.* & Alberic. Gentil.

til. *de jure belli II*, 1. quos deinde Pufendorffius, Huberus & alii sequuti sunt, duplicem interserentes caussam, alteram, quod ex hac interpellatione constet, alio modo fieri non posse, ut nostrum aut nobis debitum consequamur: alteram, quia ita constet, non privato ausu, sed voluntate utriusque populi capitum, geri bellum. Enimvero hæ rationes, utilem & honestam esse indictionem, probant, non item, eamdem esse necessariam, quia de utroque & alio modo, quam solemni facta denunciatione, constare potest. Recte itaque Dio. Chrysostom. *orat. ad Nicomed.* etiam ex juris gentium principiis: *πόλεμοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀκήρυκτοι γίγνονται. Pleraque bella sine indictione suscipiuntur.* Caussam jam perorarunt Thomas. ad Huberum *de jure civit. III*, 4. 4. 27. &, qui de moribus etiam Europæorum novissimis erudite disseruit, V. A. Corn. van Bynkersh. *Quæst. jur. publ. I*, 2. *pag. 5. sequent.*

§. CC.

Id vero ipsa recta ratio suadet, 43) non illico proruendum esse ad arma, sed tum demum, quando populus hostilem animum adversus nos ostendit. (Lib. I. §. CLXXXIII. 25.) Quum vero is hostilem adversus nos animum ostendat, qui omnes æquas pacis conditiones pertinaciter respuit: (§. eod. *) merito inde colligimus, 44) priusquam res manu ferroque geratur, rem, quam nobis abesse, vel deberi credimus, repetendam, 45) caussam dubiam, propositis utrimque argumentis, ad liquidum perducendam, 46) omniaque media bellum impediendi tentanda

Caussas belli oportet esse liquidas.

da esse. *) Quo facto, 47) is procul dubio jure arma corripit, qui justis propositis caussis, nihil æqui ab hoste impetravit.

*) Quorum mediorum tria potissimum commendant Grot. *de jure belli & pac. II,* 23. 7. *seq.* & Pufendorffius *de jure nat. & gent. V,* 13. 3. *& VIII,* 6. 3. colloquium, seu disceptationem amicam, provocationem ad arbitros, & sortem. Sed sortis quidem in caussis publicis, præterquam si res dividenda sit, rarissimus usus est, nec solent facile principes & respublicæ jura sua fortunæ arbitrio permittere. Reliqua media & inter gentes receptissima, & rectæ rationi admodum consentanea sunt, quia nemo sapiens vi & cum periculo repetere vult id, quod sine vi consequi posset: (Lib. I. §. CLXXXI. 20. *) ut adeo recte, quamvis ridicula occasione, dicat miles Terentianus:

Omnia prius experiri, quam armis, sapientem decet.

Quis scis, an, quæ jubeam, sine vi faciat?

Ad eumdem finem comparata sunt scripta publico nomine edita, quæ hodie vocant *Deductiones* & *Manifesta*, quamvis posteriora plerumque, ubi jam veluti intra teli jactum ventum est, non tam declinandi, quam indicendi justificandique belli caussa, publicari soleant. Vid. Jo. Henr. Boecleri *Exercit. de clarig. & manifestis.*

§. CCI.

Quid hosti in hostem liceat?

Quandoquidem vero juris sui persequendi caussa bella gerunt principes & gentes liberæ: (§. CXCV.) consequens est, 48) ut hosti in hostem liceant omnia, sine quibus ille jus suum obtinere non posset. Id vero quum

quum obtinere numquam possit, nisi hostem in eum statum redigat, ut vel non possit, vel nolit amplius hostilem animum ostendere: 49) hostem quisque suum & vi, & dolis, recte adgreditur, 50) sternit, 51) spoliat personis rebusque qualibuscumque, 52) cessantibus omnibus officiis humanitatis, quibus hostis noster adversus nos fieri posset validior. (Lib. I. §. CCVIII. 14. *) Quin 53) ne injustum quidem dixeris hostem, veneno utentem, vel percussores immittentem, quamvis illum contra mores gentium humaniorum, quos RATIONEM BELLI vocant, egisse, recte dixeris. *)

*) Dissentit quodammodo Grotius *de jure belli & pac. III,* 4. 15. *& XVIII.* Sed non statim, quæ magnitudinis animi laudem ferunt, ita sunt comparata, ut omissa pro injustis habeantur. Venenis non uti solent gentes humaniores: at utuntur Turcæ, Tartari, aliique populi orientales, qui tela & sagittas venenis inficiunt. Hos ergo parum humanos, at non ideo injustos dixeris, quia hosti in hostem omnia licent. Ita recte ad animi magnitudinem refertur, quod Coss. Romani ad Pyrrhum regem scripserunt: *Nobis non placet pretio, aut præmio, aut dolis pugnare.* Gell. *Noct. Attic. III,* 8. At ideo non dixeris injustum facinus Ehudi, percutientis Eglonem, *Jud. IV,* 20. *seq.* vel Jaelis, tempora Sisaræ clavo transfigentis, *Jud. IV,* 21. vel Judithæ, Holofernem obtruncantis. Præterea mores gentium, quæ reliquis humaniores videri volunt, aliquando parum absunt ab adulatione. Qua de re illustr.

Bynkersh. *Quæst. jur. publ.* I, 3. *p.* 17. *Adeo adulandi ferax fuit sæculum præteritum, & hoc nostrum, ut principes neque adulationis obliviscantur inter ipsa arma. Unde nunc hostes hostibus precantur omnia prospera, seque invicem vocant amicos, & hostium damno quasi indolent. Atque ita est in Epistolis Ordinum generalium ad Angliæ Regem* 10. *Jul.* 16. *Sept.* & 26. *Nov. MDCLXVI. & rursus Angliæ regis ad Ordines generales.* 4. *Aug.* & 4. *Octob. MDCLXVI. Quamvis autem utrique tunc temporis in mutuam perniciem accingerentur: attamen inter jus belli & officia amicitiæ satis convenire scribunt Ordines, d. epistola* 10. *Jul.* 1666. *Quin & Gallorum rex, qui tunc quoque bellum gerebat contra Anglorum Regem, anno* 1666. *ad eum misit legatum, qui conflagrationi urbis Londinensis indoleret. Humanitatem, clementiam, pietatem, ceterasque animi magni virtutes in bello exercere gloriosum est, sed oppido putidum, solis verbis ludere. Quid enim, nisi verbis ludis, quum indoles conflagrationi urbis, quam ipse cuperes incendere?* En egregia humanitatis specimina. An ideo his injustiorem dixeris C. Popilium Lænatem, qui salutatus ab Antiocho rege, eum, nisi amicum, resalutare voluit, & ne dextram quidem a Rege hoste porrectam prehendere noluit? Polyb. *Excerpt. legat. Cap. XCII.* Liv. *XLV*, 12. Duriuscula hæc sunt, at non injusta tamen, immo aliquanto minus indecora, quam hostiles illæ blanditiæ.

§. CCII.

An hostes fœderibus & pactis decipere liceat?

Quum vero adversus hostem tantum vi & dolis uti liceat: (§. CCI. 49.) consequens est, 54) ut idem non liceat adversus eum, quo-

quocum paciscimur, quippe cui tunc, non tamquam hosti, sed tamquam paciscenti nobiscum, fidem damus.*) Ex quo patet, 55) turpissimam esse eorum perfidiam, qui inducias, sive breves, sive diuturnas, tempore nondum elapso, rumpunt: quamvis 56) interea actus mere defensivos recte suscipere utramque partem, omnino verum sit. Pufend. *de jure nat. & gent. VIII,* 7. 10. Nec magis 57) excusanda est eorum perfidia, qui leges deditionis, vel 58) pacta de securo commeatu, vel 59) quæ de redimendis captivis ineuntur, turpiter violant, hic quoque hosti in hostem omnia licere, stolide persuasi.

*) Recte ergo dolum bonum, quo hostes circumveniuntur, a perfidia discrevit Agesilaus apud Plutarchum *in vita pag.* 600. ubi hoc elegans ejus edictum memoratur: ὅτι τὸ μὲν σπεισάμενον ἀδικεῖν τοὺς θεοὺς ἐστι καταφρονεῖν· ἐν δὲ τῷ παραλογίζεσθαι τοὺς πολεμίους, οὐ μόνον τὸ δίκαιον, ἀλλ' καὶ δόξα πολλὰ, καὶ τὸ μεθ' ἡδονῆς κεραίνειν ἔνεστι. *Fidem in fœdere fallere, nihil aliud esse, quam Deos contemnere: hostium vero circumventionem non cum justitia modo, sed & cum laude, & jucundo conjunctam esse compendio.* Quid si vero hostis antea fidem fefellerit; an non licet, data occasione, par pari referre? Non videtur. Quamvis enim perfidia paciscentis unius alterum obligatione liberet: (Lib. I. §. CCCCXIII.*) id tamen intelligendum est de eodem pacto bilaterali, cujus conditioni alter ex sua parte non satisfecit. Si vero cum eo, qui pacto non stetit, de novo paciscor: tunc remisisse videor priorem perfidiam, ac proinde obligatus sum ad fidem servandam.

§. CCIII.

Quid liceat adversus alios non hostes.

Ex eodem axiomate colligimus, 60) non posse quemquam jure belli adversus amicos uti, eo obtentu, quod periculum sit, ne hostis ejus castella, munimenta, portus, sit occupaturus: 61) nec magis licere hostes vel eorum naves intra territorium, vel portus amici populi cædere, vel capere, si hi non data opera illis receptum dent, quia hæc vis cum injuria populi amici, cujus territorium vel portus vi introitur, conjuncta est. V. A. Corn. van Bynkershoek *Quæst. jure publ.* *I*, 8. Contra 62) nihil obstare, quo minus eos, qui hostem nostrum armis, commeatu, tormentis, similibusque rebus juvant, vi prohibeamus, & res istas pro commissis habeamus: *) Idem *ibid. Cap. IX. sequ.* quamvis 63) ipsa omnino æquitas suadere videatur, ne promiscue merces licitæ cum illicitis, res amicorum cum hostilibus, in commissum cadant. Idem *I*, 12. *sequ.* quocum jungenda dissertatio nostra *de navibus ob mercium illicitarum vecturam commissis*.

*) Concedit hoc & Grotius *Lib. III. Cap. XVII.* §. *III.* sed addita restrictione, nihil facere debere eos, qui a bello abstinent, *quo validior fiat is, qui improbam fovet caussam, aut quo justum bellum gerentis motus impediantur.* Sed quum is, qui neutrarum partium est, quæstionem hanc, uter justum, injustumve bellum gerat, non possit trahere ad arbitrium suum, & veluti Judex sedere, contra ea vero is, qui neutrarum partium est, *nullatenus interponere se debeat bello.* Liv. XXXV, 48. facile patet, huic restrictio-

ctioni locum non esse. Vid. V. A. Com. van Bynkersh. *Quæst. jur. publ. I, 9. p. 69.*

§. CCIV.

Supra ostendimus, hostem ab hoste & personis & rebus jure spoliari. (§. CCI. 51.) Ex eo vero patet, 64) victoris in arbitrio esse malitne personas captas in servitutem rapere, an, quod hodie plerumque inter gentes Europæas observari novimus, tamdiu custodiantur, donec vel permutentur cum aliis, vel, soluto lytro, redimantur. 65) Res quoque hostium, tum mobiles, tum immobiles, tum corporales, tum incorporales cedere victori, & 66) mobiles quidem simul ac in præsidia victoris perlatæ 67) immobiles & reliquas, ex quo occupatæ fuerint: quamvis 68) firmam harum non esse possessionem, priusquam super illis, inita pace, fuerit transactum, 69) mobiles vero æque ac personas & fundos, recuperatos, vel in pristinam libertatem sese vindicantes, jure postliminii gaudere, facile unusquisque intelligat. *)

Quomodo adquiratur per bellum?

*) Multæ hic occurrunt quæstiones speciales apud Grot. *III, 5. sequ.* Pufend. *de jur. nat. & gent. VIII, 6. 20. sequ.* veluti, quomodo res bello captæ adquirantur? an & incorporales? an & actiones & credita? quomodo recuperentur? an & quibusnam in rebus locus sit juri postliminii? Sed quum pleraque hæc potius ex moribus gentium decidi soleant, quædam etiam ex principiis hactenus explicatis facile possint explicari: illis immorari nolumus. Solide suo more & hæc tan-

tum non omnia exposuit V. A. Corn. van Bynkersh. *ibid. Lib. I. Cap. IV. seq.*

§. CCV.

Quid repressaliae? Sic justum bellum est, quoties gentes liberae inter se, juris persequendi caussa, vi dolove certant, vel propositum certandi retinent. (Lib. I. §. CCXCV.) Itaque 70) si non inter ipsas gentes & civitates incidit controversia, sed, ob denegnatam civi nostro justitiam, personis aut rebus alterius reipublicae, alias amicae, civium manus injicimus: hoc non belli sed REPRAESSALIARUM *) nomine venit: quamvis, 71) quum hujusmodi exsequutio facile possit bello occasionem dare, eam non a quovis privato, sed ex decreto summorum imperantium, fieri debere, nec 72) ulterius extendendum esse, quam ut civi nostro, cui jus dictum non est, satisfiat, facile unusquisque intelligat.

*) Ita vocari coepit illud jus, ex quo invaluit. Veteres enim id ignorarunt, adeoque nec vocabulum suppeditat Latina lingua, quod ejus indolem exprimat. V. A Corn. van Bynkersh. *ibid. I,* 24. Ejus aequitatem ex jure pignorandi, quod singulis competere existimant, ostendere conantur Grot. *de jure belli & pac. III,* 2. 7. 3. & Bodin. *de Reip. I,* 10. Sed hanc sententiam jure merito rejecit Hert. ad Pufend. VIII, 6. 13. & ante eum Ziegl. *de jure majest. I,* 34. 8. ubi hic §. *XXXII.* jus illud magis ex jure belli derivari posse, existimat. Et sane si respublica injuriam sibi, civibusque illatam, bello *recte* vindicat: (§. CCCXLV.) poterit etiam

pro-

procul dubio ob injuriam uni alterive civium illatam manus alterius rebus injicere, nisi existimare velis, non id, quod minus est, licere reipublicæ, quum plus omnino liceat.

§. CCVI.

An & quomodo imperium in victos adquiratur?

Ceterum, quum in statu naturali defensionis jus tantisper duret, dum hostis animum hostilem nondum deposuit, (Lib. I. §. CLXXXIII. 25.) eum vero non deposuisse videatur, qui eo se adduci non patitur, ut nobiscum redeat in gratiam, sed quasvis honestas pacis conditiones respuit: (ibid. *) 73) injuria sane non fit victo, si persequatur jus suum, donec debellatum sit, 74) ipsumque sibi imperium in victos vindicet, illudque 75) suo arbitrio constituat, (§. CXLVI.) & 76) tamdiu exerceat, donec vel inita pace certi quid statuatur, vel 77) gens, vi oppressa, re nondum composita, se se in pristinam libertatem vindicet, vel a priore imperante liberali caussa manu adseratur. *)

*) Et tunc quoque utroque casu æquissimum est, ut urbes, provinciæ, gentesque recuperatæ gaudeant jure postliminii: (§. CCIV. 69.) adeoque priora jura recipiant, si illis nulla culpa, cur in hostium potestatem pervenerint, possit imputari, aut certe non admodum liquidum sit, an hosti acrius resistere potuissent. Hinc quum reipublicæ Ultrajectinæ, discedentibus Gallorum præsidiis, de jure προεδρίας controversia mota esset a Frisiis, eo quod illa sese ultro dedidisse

se diceretur: Ultrajectini tamen priorem locum & statum recuperarunt. Huber. *Prælect. ad Digest. Lib. XLIX. tit. XV.* §. *IX.* Aliud tamen dicendum omnino videtur, si urbs vel provincia, quæ immemor fidei, imperantibus datæ, ad hostes ultro desciverat, armis recuperetur. Tunc enim indigna omnino esset hoc beneficio, ac proinde victoris in arbitrio est, cujus illam conditionis esse velit. Tale exemplum a Romanis factum novimus in Brutios, Lucanos, Campanos, qui ad Hannibalem defecerant, & maxime in Capuam, quæ tantum abest, ut pristina jura receperit, ut jure municipii, magistratibus, agro privata, in præfecturæ formam redacta sit. Liv. *XXVI*, 16. *seq.*

§. CCVII.

Quid fœdus, idque vel æquale vel inæquale.

Alterum jus majestatis, quod transeuntibus accenseri potest, est JUS PANGENDI FOEDERA, per quæ intelligimus conventiones gentium liberarum de rebus, ad utriusque, vel alterius reipublicæ utilitatem pertinentibus. Ex qua definitione satis patet, 78) eorum alia esse ÆQUALIA, in quibus par est omnium fœderatorum conditio: alia 79) INÆQUALIA, in quibus non par & æquum jus omnibus tribuitur, sed alius fœderatus deterioris, alius melioris conditionis est: id quod 80) tum ratione PRÆSTANDORUM, tum ratione MODI PRÆSTANDI, contingere posse, exempla quamplurima docent. *)

*) Sic sæpe fœderatus potentior minus potenti promittit subsidia pecuniaria, vel certum copiarum, vel navium, & classiariorum numerum, & sibi vel nihil, vel parum restipulatur.

tur. Tunc inæquale est fœdus ratione PRÆSTANDORUM. At sæpe fœderibus cavetur, ut respublica una alteram comiter veneretur, ne cui bellum injussu alterius faciat, ne classem habeat, ut tributum annuum pendat, ne fabros habeat, neque ferro, nisi in agricultura, utatur. *I. Sam. XIII*, 19. 20. Quod & in primo fœdere Porsenæ cum populo Romano expressum esse, monet Plin. *Hist. nat. XXXIV*, 14. Quæ omnia sunt fœdera inæqualia ratione MODI PRÆSTANDI, siquidem alter fœderatorum alterius veluti clientem se hoc præstandi modo profitetur.

§. CCVIII.

Itemque vel simplex amicitiæ vel singularis præstationis.

Quumque gentes liberæ de rebus omnibus, quæ ad unius, vel utriusque reipublicæ, utilitatem pertinent, pacisci possint: (§. CCVII.) sequitur, 81) ut & ea, quæ jam antea ex juris naturæ præscripto debentur, sibi stipulari queant gentes & respublicæ: quæ fœdera SIMPLICIA vel AMICITIÆ vocare licebit, *) & 82) alia, ad quæ præstanda alia gens genti non esset obstricta: qualia fœdera SINGULARIS PRÆSTATIONIS adpellamus: Et 83) priora quidem ideo non sunt frustranea, quod & non alia est certa ratio alterum ad præstanda officia humanitatis obligandi, quam per pacta, (Lib. I. §. CCCLXXXVI. 2.) & sæpe contingit, ut per bellum cessent officia humanitatis, (§. CCI. 52.) adeoque vel maxime necessarium est, ut per pactiones & fœdera redintegretur amicitia.

*) Ad hæc fœdera Grotius *de jure belli &*

 pac.

pag. III, 15, 5. refert etiam ea, quæ de jure hospitii, & de mutuis commerciis ineuntur, quatenus gentes utraque sibi invicem jure naturali debeant. Enimvero quum jus hospitii plura complecteretur officia, quæ ex solo jure naturali non debebantur, de quibus accurate, suo more egit Jo. Schilterus *de jure hospitii diss. II.* utrum vero extraneis, & quæ commercia, concedenda sint, in cujusvis reipublicæ summorumque imperantium arbitrio positum sit: (§. CLXXXIX. 186.) vix est, ut umquam hæc fœdera ad ea referri queant, quibus sibi gens a gente nihil aliud, quam quod jure naturali debetur, stipuletur. Sane de nullis fœderibus difficiliorem esse consultationem, quam de fœderibus commerciorum, exemplo ex Jac. Basnagii *Hist. Belg. Tom. I. pag. 51. & 439.* ostendit vir celeberrimus, Jo. Jac. Mascov. *diss. de fœder. commerc.* §. *VI.* & fœderum istorum memoriam in nummis consecrarunt Athenienses, Smyrnæi, Ephesini & Alexandrini, ceu idem vir doctissimus probavit ex Ezech. Spanh. *de usu & præst. numism. Diss. III. p.* 143. & *Diss. XIII. num. IV.* nec non ejusdem *Orbe Rom. Cap. IV.* Vaillantio *de nummis Imp. Græc. p.* 221. Quis vero fœdus simplex amicitiæ diuturnam consultationem requirere, aut dignum videri, quod his monimentis æternitati consecretur, dixerit?

§. CCIX.

Fœdera quædam pacis tempore ineuntur.

Utile alicui genti aliquid esse potest vel pacis, vel belli tempore: ex eoque consequitur, 84) ut fœdera alia ad PACEM, alia ad BELLUM pertineant. Quumque plerumque intersit reip. & pacem quam maxime stabilem

lem & diuturnam esse, & cives fructum inde capere quam uberrimum : ad priorem finem merito referimus 85) fœdera fidejussoria, quibus, pacis leges sancte servatum iri, fide sua promittunt, auxiliumque parti læsæ pollicentur sponsores pacis : *) 86) fœdera item de munimentis novis non exstruendis, vel 87) præsidiis nostris in munimenta quædam tuendorum finium caussa admittendis, quæ vocantur *barriere-tractaten* : 88) de subditis militibusque fugitivis non recipiendis : 89) de receptu hostibus non dando, & similia : ad posteriora 90) fœdera, quæ commerciorum mutuorum caussa ineuntur.

*) De his fœderibus legi meretur Ulr. Obrechti *diss. de sponsore pacis*, quæ inter academicas septima est, & Henr. Cocceji *de guarantia pacis*. *Francof. juxta Viadr. MDCCII.* Præcipua, quæ hic moveri solet, quæstio hæc est, an qui pro pace tuenda spoponderunt, generatim ad ineundam belli societatem obstricti sint, ex quacumque caussa pacis leges violentur ? Id quod recte jam pridem negavit Pufendorffius *de jure nat. & gent. VIII*, 8. 7. si ex nova caussa pax rumpatur. Uti enim omnes fidejussiones sunt stricti juris, & absurda futura esset creditoris postulatio, qui a fidejussore exigeret debitum, quod post fidejussionem demum contraxerit debitor principalis : ita non magis justa esset postulatio principis, vel reipublicæ, urgentis, ut pacis sponsor arma corripiat, si bellum ex nova plane caussa exarserit. Neque enim iste spopondit, nisi in eum casum, si pax conventa rupta fuerit. Pax autem, ceu recte observavit Grotius *de jure*

belli & pac. III, 20. 27. *seq.* tunc demum rupta censetur, si aliquid factum est vel contra id, quod omni paci inest, vel contra id, quod pacis legibus expressum est, vel contra id, quod ex cujusque pacis natura debet intelligi. Res procul dubio verissima est, quod ad thesin attinet: quamvis, ubi in hypothesi quæritur, sitne hic *casus fœderis*, nec ne? tota hæc quæstio innumeris implicata sit erroribus, ceu exempla recentissima satis superque ostendunt.

§. CCX.

Quædam tempore belli. Sed & belli temporibus varia fœdera utilitatis suæ caussa pangunt gentes liberæ, sive cum AMICIS, sive cum ipsis HOSTIBUS. Uti enim cum illis paciscuntur, modo 91) de jungendis adversus communem hostem viribus; qualia sunt illa, quæ vocantur *ofund defensiv-allianzen*, modo 92) de libero transitu per territorium, & commeatu concedendo, modo 93) de se bello non interponendo, quæ fœdera dicuntur *neutralitats tractaten*: ita cum his sæpe convenitur, modo 94) super tributis pendendis, 95) vel dedendis urbibus, modo 96) de captivis redimendis permutandisve, de quibus fœderibus, quæ vocantur *cartels*, ex instituto egit Hert. *diss. de lytro*: modo 97) de induciis aliquot horarum, dierum, vel mensium, concedendis,*) & similibus, quæ in bello incidere solent, negotiis.

*) Ubi quæri solet, a quo momento tempus illud currat? Equidem Grot. *de jure belli & pac. III,* 5. a quo die mensura aliqua tem-

temporis incipere dicatur, eum diem intra mensuram non esse statuit: sed eum jam solide refellit Pufendorff. *de jure nat. & gent. VIII*, 7. 8. Itaque rectius ac simplicius creditur, si induciæ placuerint a Kalendis Juliis ad Kalendas Septembris, utrasque illas Kalendas comprehendi: itemque, si a Kalendis Juliis per triginta dies factæ sint, Kalendas Julias primum illarum diem esse, & pridie demum Kal. Augusti jus arma corripiendi reviviscere.

§. CCXI.

Præterea utilitas illa, ob quam fœdera iniri solent, vel ad personam imperantis pertinent, vel ad ipsam rempublicam. Ex quo sequitur, 98) ut fœdera alia PERSONALIA, alia REALIA sint, & 99) illa cum persona exspirent: hæc, extinctis etiam populi rectoribus, qui illa inierunt, perdurent. Ex ipsis vero definitionibus, hoc paragrapho datis, facile intelligitur, 100) fœdera omnia, quæ ad conservandum tantum principis vel familiæ statum sunt comparata, personalia; quæcumque vero ad ipsius reipublicæ utilitatem facta sunt, realia esse.*) Ad quam unicam regulam ea omnia, quæ Pufendorffius *de jure nat. & gent. VIII. 9. 6. sequ.* differuit, quam commodissime referri possunt.

Quædam personalia, quædam realia sunt.

*) Aliquoties hæc quæstio incidit, imperio Regibus a Romanis abrogato. Quum enim Sabinis fœdus intercessisset cum regibus: statu reip. in popularem commutato, negarunt Sabini, Romanos ex fœderibus illis, cum Tarquinio initis, fructum capere posse, bel-

lum-

lumque indixerunt Romanis, ὡς λελυμένων σφίσι τῶν σπονδῶν, ἐπειδὴ βασιλεὺς ταρκυίνιος ἐξέπεσε τῆς ἀρχῆς, πρὸς ὃν ἐποιήσαντο τοὺς ὅρκους. *quasi soluto fœdere, post ejectum regno Tarquinium, quocum fœdus ictum fuerat.* Dionyſ. Halic. *Ant. Lib. V. p.* 307. Idem poſtea anno ab U. C. CCLXVII. cauſſati ſunt Hernici, negantes, fœdus ſibi umquam interceſſiſſe cum populo Romano: quod autem cum Rege Tarquinio ictum ſit, ſe jam finitum exiſtimare, quum is imperio exſutus in exſilio ſit mortuus. Dionyſ. *Lib. VIII. p.* 530. Sed quum uterque populus, armis Romanorum victus, fœdus hoc iniiſſet, (Vid. Dionyſ. *ibid. Lib. IV. p.* 252. *ſeq.*) nemo dubitare poterat, quin id non cum ſolo Tarquinio, ſed cum ipſa republica Romana eſſe initum, adeoque illud, & pulſo Tarquinio, perdurare oporteret.

§. CCXII.

An fœdera & sociis prosint.

Quod reipublicæ utile eſt, id & ſociis fœderatiſque illius reip. prodeſt: ac proinde 101) fœderibus non modo nobis, verum etiam ſociis & fœderatis, conſulere ſolemus, 102) ſive illorum generatim fiat mentio, ſive ſpeciatim & nominatim exprimantur. Ubi res ipſa docet, 103) poſteriore caſu non ad alios proferendum eſſe fœdus, quam qui nominati ſunt in fœderis legibus: 104) priore autem illud omnibus ſociis prodeſſe, qui tempore icti fœderis ſocii fuerunt, 105) non illis, qui poſtea demum adſciti ſunt, *) quum pacta ad ea, de quibus non fuit cogitatum, non ſint producenda. (Lib. I. §. CCCXCIII. 21.)

*) Ex

*) Ex facto hæc incidit quæstio, quum Hannibal Saguntum obsidione premeret. Romani enim, Hannibalem eos injuste adortum, querebantur, quia ex icto cum Carthaginiensibus fœdere, & a sociis Romanorum abstinere teneantur Carthaginienses. Hi fœdere comprehendi negabant Saguntinos, quia eo tempore, quo fœdus esset initum, nondum fuerint socii. Polyb. *Hist. III*, 29. Liv. *XXI*, 19. Sed quamvis Romanorum caussam tueatur uterque scriptor: non dubitarem tamen ego accedere Grotio, qui *de jure belli & pac. II*, 16. 13. & Carthaginiensibus non obstitisse illud fœdus existimat, quo minus Saguntinis bellum inferrent, & Romanis jus fuisse, novos socios adsciscere, eosque adversus Carthaginiensium vim defendere, statuit. Nam nec Romani futuri sociis diserte caverant, adeoque exigere a Carthaginiensibus non poterant, ut ea, quæ expressa non fuerant, & de quibus cogitare vix poterant, subintelligerent: nec Carthaginienses sibi stipulati erant a Romanis, ne novos socios adsciscerent, ac proinde nec obsistere poterant Romanis, novorum etiam sociorum caussam suscipientibus.

§. CCXIII.

Ceterum per se patet, quia fœdus est liberarum gentium vel rerumpublicarum conventio, (§. CCVII.) 106) fœdus neminem pangere posse, præter eos, quibus ut ita paciscerentur, vel expresse, vel tacite, vel præsumptive, mandatum sit. Quare 107) quod ministri summæ potestatis, sine ejus mandato, promiserunt, ratihibitione non sequuta, non

Quid sponsiones, & quid circa eas justum sit?

non fœderis, sed SPONSIONIS nomine venit. Hinc certum quidem est 108) rempublicam non teneri, ut ratum habeat pactum, injussu suo ictum: 109) certum quoque, ministrum reipublicæ, quacum pactus est, ad satisfactionem esse obligatum, quæ ex fæciali Romanorum jure in eo consistebat, ut nudus, revinctis in tergum manibus, dederetur: *) at 110) certum quoque est, plerumque cavillationem sapere exceptionem non dati a republica mandati, quum respublica, quæ civem summa cum potestate præfecit exercitui vel provinciæ, eidem merito omnia censeatur mandasse, sine quibus exercitus, vel provincia, immo ipsa respublica, servari non posset.

*) Exempla duo illustria sunt apud Romanos, sponso puta Caudina, & Numantina, apud Xiv. *IX*. §. *sequ*. *LV*, 15. Et Romani quidem tum irritum esse volebant fœdus, quo Postumius Cos. & alii duces, exercitum ex Furculis Caudinis expediverant, quemadmodum nec ratum habebant turpem Hostilii Mancini pactionem cum Numantinis, caussati, utramque conventionem suo injussu factam esse. Sed quis dubitet, quin, exercitu in ancipiti periculo constituto, ducibus omnia concessa sint, sine quibus periculo explicari non posset, & quæ tum e republica, tum e re militum esse, animadvertant? Omnino ergo aut ratæ habendæ sponsiones illæ, aut res in illum statum, in quo ante sponsionem fuerat, restituenda fuisset, si fidei servantiores, quam in excogitandis cavillationibus ingeniosiores esse voluissent Romani. Vid. omnino Christ. Thomasii & Ge.

Beye-

Beyeri *dissertationes de sponsionibus Candina & Numantina*.

§. CCXIV.

Quia porro fœdera ineunt gentes liberæ : (§. CCVII.) facile intelligitur, 111) nihil interesse, nostræne religioni addicti sint, an alii, quam nos pro impia vel detestabili habemus : quia, quemadmodum privato non turpe est, cum alio, a religione sua alieno, pacisci & contrahere : ita nec reipublicæ, vel ejus rectoribus, vitio jure vertitur, si cum infidelibus ita paciscantur, prout id exigit reipublicæ utilitas. Nec jure divino *) quidquam circa hanc veritatem, rectæ rationis principiis sub nixam, mutatum esse, erudite ac solide demonstravit Grot. *de jure belli & pac. II.* 15. 9. *seq.* An fœdera pangere liceat cum infidelibus?

*) Sic sane constat, ante legem Mosaicam fœdera cum Abimelecho contraxisse Abrahamum & Isaacum, cum Labano, quem idola coluisse certissime constat, Jacobum *Gen. XXI*, 12. *seq. XXVI*, 26. *XXXI*, 44. Nec legem Mosaicam, jam latam, obstitisse novimus Davidi & Salomoni, quo minus fœdus cum Hieromo, Tyriorum rege, facerent. *II. Sam. V*, 11. *I, Reg. V*, 12. Et quis, quæso, ignorat fœdera συμμαχικὰ Abrahami cum Escole & Anero? *Gen. XIV*, 13. Davidis cum Achiso, rege Philisthæorum? *I. Sam. XXVII*, 2. *seq.* & cum Thoi, rege Hemathensium? *II. Sam. VIII*, 10. Assæ cum Benadado? *I. Reg. XV*, 18. *seq.*

§. CCXV.

§. CCXV.

Officia circa fœdera. Ceterum quum fœdera sint conventiones: (§. CCVII.) consequens est, 112) ut omnia, quæ supra de pactis diximus, etiam circa fœdera habeant locum: 113) Ut adeo nihil fœderibus debeat esse sanctius, 114) nihil fœdifragorum perfidia detestabilius. 115) Ut tamen, quia nulla societas alienam utilitatem suæ anteponere tenetur, (§. XXIII. 74) nec respublica fœderata alteri ex fœdere subvenire cogatur, si id ejus rationes non ferant, e. g. si ipsa bello prematur, vel alio modo periclitetur: *) nec 116) unquam fœderatus ad bellum injustum, pro socio suscipiendum, sit obligatus.

*) Attamen id tum demum justam rationem habet, si verum est periculum, non, si hujusmodi caussa perfidiæ tantum obtenditur. Id vero plerumque fieri, tum inter rectores civitatum, tum inter privatos, quotidiana querela est: eamque amicorum cessationem ac tarditatem elegantissima fabula de cassita, avicula, in segete nidulante, repræsentavit Æsopus apud Gell. *Noct. Attic. II*, 29. qui ideo monet, unicuique in se ipso potissimum præsidium esse debere, non in amicis & sociis, hominibus, inani sæpe opera, philosopha sententia, qui aureos montes plerumque polliciti, vix minima præstent. Quod & Ennius in satiris monuit apud eumdem Gellium, ubi hæc ejus servatur sententia:

Hoc erit tibi argumentum, semper in promtu situm:
Ne quid exspectes amicos, quod tute agere possis.

§. CCXVI.

§. CCXVI.

Hæc de foederibus generatim: quorum nobilissima procul dubio species est pactum, quo bella inter gentes finiuntur, quodque FOEDERIS PACTIS nomine venire solet. Quum vero pax sit status reip. ordinarius, ac veluti naturalis, bellum status extraordinarius, & præternaturalis: nemo non animadvertit, 117) imperantes & ad conservandam tuendamque pacem, & ad illam 118) si forte rupta sit, quamprimum reformandam teneri: adeoque 119) ferina esse bella, quæ non geruntur propter pacem, quæ *una triumphis innumeris potior*. Jus summorum imperantium circa pacē.

§. CCXVII.

Per FOEDUS PACIS intelligimus conventionem inter gentes, bello mutuo implicitas, qua controversiæ per modum transactionis finiuntur. Ex qua definitione patet, 120) pacem omnem sua natura esse debere perpetuam, adeoque, 121) si tantum ac certum tempus, quantumvis longum, transigatur, non pacem iniri, sed inducias tantum, *) quia ita nec controversia, quæ gentes illas collisit, finitur, & manet adhuc certandi propositum: qualem statum non ad pacem, sed ad bellum pertinere, jam supra observavimus. (§. CXCI.) Quid foedus pacis?

*) Et tamen sæpe hujusmodi induciæ pacis nomen adsumunt, quia interea non solum actus belli, sed & status, plane videtur cessare, perinde ac si hostilem animum plane deposuissent belligerantes. Ita Lacedæmonios

nios in annos L. Romanos in annos C. pacem fecisse novimus. Justin. *Hist. III*, 7. Liv. *I*, 15. Sozom. *Hist. Eccles. IX*, 4. Recentiora exempla Hispanorum & Lusitanorum, Succorum & Danorum, Anglorum & Scotorum, Venetorum & Turcarum, qui vix aliter quam ad certum tempus de pace cum Christianis conveniunt, collegerunt Pufendorff. *de jure nat. & gent. VIII*, 7. 4. *& ibi* Hertius *p.* 1249.

§. CCXVIII.

An ei obstet exceptio læsionis?

Quum ergo pax coalescat per modum transactionis: (§. CCXXIII.) consequens est, 122) ut fiat dato aliquo, vel retento, vel promissio: nec 123) in pacis conditione requiratur æqualitas: neque adeo 124) alteruter pacifcentium jure conqueri possit de læsione, quantumvis enormissima: quum plerumque victor victo conditiones qualescumque ferat, & ita natura eveniat, ut hic duriores quosdam conditiones admittere, quam plane perire, malit. *)

*) Dummodo ex ipsis pacis legibus, victum has conditiones vere admisisse, constet. Si enim per cavillationem calumniosamque interpretationem, aut plane per vim apertam, duriores conditiones, in quas numquam consensit, victo obtruduntur: jure hic, sibi injuriam fieri, conqueritur. Sic insignis cavillator erat Q. Fabius Labeo, qui, quum Antiochus rex dimidiam partem navium Romanis tradere deberet, omnes ejus naves productas medias diffecuit, ut Antiochum tota classe spoliaret. Valer. Max. VII, 3. quam decipiendi artem fortassis a Campanis didicerat,

cerat, quod ipsos quoque arma, ab hostibus pro parte dimidia tradenda, dissecuisse, memoriae prodidit Polyaen. *Stratagem. VI*, 15. Et quis non detestetur apertam vim, qua victis Romanis, quibuscum transegerant tamen, insultabant Galli Senones, quum illis mille pondo auri ex foedere adpendentibus, hi non modo pondera iniqua adferrent, sed & ponderi adderent gladium, dicerentque: *vae victis esse*. Liv. *V*, 48.

§. CCXIX.

Multo minus ergo 125) paci, paulo durioribus conditionibus initae, recte opponitur exceptio metus. Neque enim illi exceptioni umquam locus est, si jus cuidam fuit, alterum ad dandum aliquid faciendumque cogendi. (Lib. I. §. CVIII. 42.) Bellum autem inter gentes aeque justum est cogendi medium, ac judicis auctoritas inter ejusdem reipublicae cives. (§. X. 24.) Neque obstat, bellum injustum alterum gessisse, adeoque vel eo nomine vim injustam adhibuisse videri victorem, victo durissimas conditiones extorquentem. Praeterquam enim, quod judicium de justitia belli neuter belligerantium sibi jure adrogat, quippe in sua caussa judex futurus: remisisse omnino injuriam illam videtur victus, dum cum victore transegit, & ad ἀμνηστίαν, quae omnibus hujusmodi foederibus inseri solet, se obligavit. *) Nec non exceptio quod metus caussa,

*) Et ita facile intelliges, quid reponendum sit Pufendorffio, qui, huic exceptioni locum esse, contra Gentium (*Lib. II. Cap. XVII. §. XX. & Lib. III. Cap. XIX. §. XI.* defen-

fendit *in jure nat. & gent. VIII*, 8. 1. Aliud enim est, exceptionem quod metus caussa paci opponere; aliud, ideo bellum redintegrare, quia pars victrix, usa occasione, vi aliquid contra pacis leges egerit. Posteriore enim casu justam belli caussam nasci, facile largimur: (§. CXVIII. *) prius autem fieri posse negamus. Et hæc tamen parum distinxisse videtur Pufendorffius. Immo rem illud ipsum exemplum, quod ibi allegat, satis illustrat. Quærit Polybius *Hist. III*, 30. an justum fuerit bellum Punicum secundum, quod adversus Romanos susceperint Carthaginienses? Idque non obscure adfirmat, ex ea ratione, quod Carthaginienses *καιρῷ πεισθέντες ἠμύνοντο τοὺς σὺν καιρῷ βλάψαντας, occasione invitati, ultum iverint eos, qui per occasionem temporum ipsis nocuerint*. Quod perinde est, ac si scripsisset, prodesse Pœnis debuisse exceptionem quod metus caussa, quia Romani quondam, iis inter res domi ancipites versantibus, Sardiniam magnamque vim pecuniæ extorserint. Sed sane in pacis legibus inter Romanos & Carthaginienses de Sardinia nihil fuerat cautum, ac proinde injuste, & contra pacis leges, eam occupaverant Romani, sola invitante occasione, quod Carthaginiensibus domi esset, quod agerent, ceu ipse fatetur Polybius *I*, 88. Quare non paci, qua bellum Punicum primum compositum, exceptionem metus opponebant Carthaginienses, sed, pacem illam a Romanis ruptam esse, occupata per occasionem Sardinia, conquerebantur.

§. CCXX.

An & pax cum civibus re- Quærunt Grot. *III*, 19. 6. & Pufendorffius *de jure nat. & gent. VIII*, 8. 2. an & pax, cum

cum civibus rebellibus inita, servanda sit; Id quod contra Boxhornium *Inst. polit. I, 14. 19.* & Lipsii sententiam recte adfirmant. Quum enim pax coalescat per modum transactionis, (§. CCXVII.) is vero, qui cum eo, a quo læsus est, transigit, remisisse illi injuriam, censeatur: sequitur sane, 126) ut & imperantes his hominibus immorigeris gratiam fecerint delicti, adeoque 127) pax illa, nisi ex nova caussa, salva justitia, rescindi non possit, præterquam, 128) si illa ob insignem rebellium dolum, vel statum principis, cum illis paciscentis, ab initio non constiterit.*) bellibus servanda?

*) Ita quum anno MCCCCLXXXVIII. Brugenses Maximilianum I. Regem, ad se in urbem invitatum, inaudita pæne perfidia, cepissent, & ad pactionem satis turpem adegissent, tantum abest, ut illa postea rata esse videretur Friderico Imp. ut Mechliniæ in procerum conventu decerneretur, Maximilianum promissis illis non teneri. Jo. Joach. Muller. *Reichs tags-Theatr. in Maximil. I. Act. I. Cap. VIII.* Et sane quum dolo malo injustissimaque vi principem in captivitatem redegissent cives, eumque non prius dimitterent; quam omnia ex eorum sententia promisisset: promissum hoc vi injustissima extortum fuit, adeoque obligare illum non magis potuit, quam quod nobis latro aliquis extorquet.

§. CCXXI.

Obligatio tum paciscentium.

Ceterum, quemadmodum aliorum fœderum, (§. CCXV. 13.) 129) ita & pacis leges

tum mediatorum & sponsorum. leges summa religione servandas, ac proinde 130) & tempus, intra quod illas impletum iri, promissum est, stricte interpretandum, & 131) ne moram quidem purgare licere, facile patet. Vid. Grot. *III*, 20. 25. Sed & id nemo non intelligit, 132) MEDIATORES, qui officium conciliandæ inter belligerantes pacis in se susceperunt, & SPONSORES, qui veluti pro paciscentibus spoponderunt, ex pacto obligari paciscentibus, *) siquidem, dum illi in se receperunt id officium, etiam ad id, quod exigit hoc officium, sese obstrinxisse censentur. Ex quo porro colligimus, 133) mediatorum esse, non uni parti favere præ altera, sed 134) utriusque caussam sine amore vel odio expondere, 135) & æqua quævis, atque utilissima utrique suadere: 136) sponsorum vero, dare operam, ut pacis legibus ex utraque parte satisfiat, & 137) illi parti, quæ contra illas læditur, ope, ac consilio, quin & copiis promissis, subvenire.

*) Idem dicendum de OBSIDIBUS, id est, personis, pro fide paciscentis reipublicæ veluti oppignoratis, sive ultro & sua voluntate accesserint, sive ab eo, qui imperium habet, dati sint. Grot. *de jure belli & pac.* *III*, 4. 14. Priore enim casu ex suo consensu obligantur; posteriore ex conventione inter imperantem suum, & alterum, quocum pax coaluit, inita. Hinc vero colligimus, 1) non esse obsidum fugere, nec 2) reipublicæ, obsides veluti postliminio recipere. Unde Cælia obside fugiente, recte poscebat Porsena, ut obses dedatur, si non dedita fuerit, pro rupta se fœdus habiturum,

inter-

interminatus. Recte etiam Romani hoc pignus pacis ex foedere restituerunt. Liv. *II*, 13. 3.) Obsides non esse pro servis aut bello captis habendos, adeoque 4) nec bona mortuorum, tamquam intestabilium, fisco posse vindicari, quamvis duro illo ac aspero jure uterentur Romani, *l.* 31. *D. de jure fisci.* 5) Eorum obligationem cum persona exstingui, ac proinde uno obsidum mortuo, pro altero tantum λύτρον deberi. 6) Pace rupta, obsides in vinculis haberi libertateque & bonis spoliari posse, quamvis durius sit, eosdem occidere, si pax, sine eorum culpa, rupta sit. Sed de his plura Grotius *de jure belli & pac. III*, 20. 52. *seq.* Pufend. *de jure nat. & gent. VIII*, 8. 6. Schilter, opusculo singulari *de jure obsidum*.

§. CCXXII.

Quum imperantibus competat jus pangendi foedera, & pacem cum hostibus redintegrandi, (§. CXXXVII. 39. 42.) id vero sine internunciis fieri non possit: consequens est, 138) ut iisdem competere debeat JUS MITTENDI LEGATOS. Et quum is, qui legatos alterius recipit, eo ipso illis liberum accessum reditumque promittere merito censeatur: (Lib. I. §. CCCXCI. 10.) consequens est, 139) ut legati & apud hostes debeant esse sacrosancti, & non modo 140) jurisdictione ejus, ad quem missi sunt, exemti, qua de re egregia sunt, quae commentatus est V. A. Corn. van Bynkersh. libello eximio, *de foro legatorum*, verum etiam 141) facultate praediti, ea omnia loquendi, scribendi, agendique, quae respu-

Jus mittendi legatos, eorumque sanctimonia.

blica loqui, scribere, agere iussit, dumne 142.) hostilem animum adversus principem vel rempublicam, ad quam venerunt, ostendant. *)

*) Hujus hostilis animi si luculenta argumenta exstent, nec princeps vel respublica legatum admittere cogitur, & finibus excedere eum jure meritoque jubet, quod & tunc fieri solet, quando, rupto fœdere, bellum cum iis, qui illum miserunt, exardescit. Neque enim tenemur hostem intra fines, & veluti domum nostram, recipere, adeoque nec ejus ministrum vel mandatarium.

§. CCXXIII.

Varii gentium mores circa legatos.

Reliqua, quæ de legatis dici poterant, & prolixissime traduntur a Marselario, Vicquefortio, & aliis, aut ex paucis his principiis fluunt, aut ad mores potius gentium, quam juris gentium præcepta, pertinent. Qualia sunt, quæ de legatorum jurisdictione in familiam suam, de eorumdem sacris domesticis, immunitate, ædibus, earumque jure asyli, itemque de solemni eorum receptione & dimissione, de salutationibus eorum, ipsisque variis eorum ordinibus, honorum titulis, similibusque quæstionibus, disputantur: nec non quod vulgo in mores ivit, ut tempore belli inviolabilitate gaudeant tubicines & tympanotribæ, quemadmodum apud Græcos, *κήρυκες*, quorum jam apud ipsum Homerum *Odyss. κ. v.* 59. & 102. & *τ. v.* 244. & *Iliad. Libro decimo v.* 14. & 178. sæpius fit mentio. Sed iis nos quidem hic jam immorari nolumus.

CA-

CAPUT X.

De Officiis Civium.

§. CCXXIV.

Quid juris summo imperanti tum in republica, tum extra illam, competat, pluribus hactenus diximus. De CIVIUM OFFICIIS nobis eo brevioribus esse licebit, quo facilius illa ex ipsis imperantium juribus, tamquam correlata illorum, (Lib. I. §. VII.) derivantur. Nimirum quum cives, vel tamquam cives, vel prout aliquae partes, reipublicae illis creditae sunt, considerari possint: 1.) eorum OFFICIA vel GENERALIA sunt, vel SPECIALIA, quorum *illa* ex communi obligatione, qua summo imperio obstricti sunt, *haec* ex peculiari, quo in republica funguntur, munere prono alveo fluunt. Officia civium vel generalia vel specialia.

§. CCXXV.

Officia generalia debentur vel ipsi *reipublicae*, vel ejus *rectoribus*, vel reliquis, quibuscum in societate vivunt, *civibus*. Quum enim tota RESPUBLICA sit societas, unusquisque verò socius obligatus sit ad actiones suas communi societatis fini attemperandas: (§. XXII. 65.) sequitur, 2) ut civis securitate ac salute publica nihil prius, nihilque antiquius habere, & 3) nec vitam, nec opes ea chariores habere, *) sed 4) ejus commodis, quavis justa honestaque ratione, studere debeat. Generalia officia erga rempublicam.

*) Est haec illa obligatio erga patriam, quam eo usque produxerunt veteres, ut eam omnes omnium charitates complecti, nemi-

nemque pro ea mortem oppetere dubitare debere, tradant. Cic. *de offic. I*, 17. *III*, 23. Nam notum est φιλοθρύλλητον illud: *Dulce esse, pro patria mori*. Quod exagitans Jo. Clericus *Art. crit. II*, 2. 5. 16. nescire ait homines, quid per vocabulum istud *patriæ* intelligant. *Reipsa enim*, inquit, *quid erat patria Atheniensi aut Romano? Si solum intelligas, Italia & Attica; pro quibus cur pulcrum sit mori, nulla ratio est, potius quam pro Africa, aut pro Asia. Non magis enim ad te pertinet gleba, in qua natus sis, quam alia quævis, in qua commode vitam degere queas: stultumque adeo est, mori pro agello in occasum, aut in septentriones spectante, potius, quam vivas, in alio, qui magis ad orientem solem, aut ad meridiem vergat. Si homines malis: quæ fuerunt respublicæ Atheniensis & Romana, præter societates latronum, si eas probe introspiciamus? Itaque qui pro iis moriebantur, latro erat, qui pro latronum globo vilem animam profundebat*. At inania hæc sunt, & de quibus vere dicas:

Nil intra est oleam, nil extra est in nuce duri.

Patriam enim nec agellus constituit, ad orientem vel occidentem situs, nec cœtus hominum, qua hominum, cui plures inesse possunt latrones, nebulones, & stolidi; sed ipsa illa societas civilis, a cujus salute nostra omnium salus pendet. Unde satius omnino est, salva republica mori, quam ruptum videre illud societatis vinculum, quo solo vita, libertas, dignitas, & fortunæ nostræ continentur. Sane Jeremias propheta, aliter philosophatur, quam Jo. Clericus. *Utilitati*, inquit, *studete illius civitatis, in quam ego Deus vos abduci passus sum, & orate pro ea ad Jehovam. Si enim illi bene est, &*

vobis

vobis bene erit. Jerem. XXIX, 7. Nonne & hi captivi reponere potuisset? an studeamus nos utilitati agri illius potius, quam alterius cujusvis? An oremus pro tot latronibus, idololatris, impuris, lascivis, quibus civitas illa Babylonica differta est? Sed non eos jubet Deus studere utilitati agri Babylonici, nec hominum, illum colentium, sed reipublicæ, qua salva, & ipsi salvi futuri sint.

§. CCXXVI.

Deinde quum in eo posita sit veluti vita reipublicæ, ut cives omnes voluntates suas voluntati summi imperantis submittant: (§. CXV. 52.) consequens est, 5) ut boni cives SUMMIS IMPERANTIBUS, tamquam superioribus, obligentur ad amorem venerationis & obedientiæ, (Lib. I. §. LXXXVI.) adeoque 6) non modo summa reverentia eos prosequi, *) sed & 7) eorum legibus & jussibus promtum obsequium præstare, nec 8) eos, tamquam sacrosanctos, verbis factisve lædere (§. CXXXII. 15. sequ.) debeant. Quumque præterea illis ex pacto sint obligati, (§. CXII. 38.) facile intelligitur, 9) cives imperantibus obstrictos esse ad fidelitatem, iisque incumbere, 10) ut nec statum reipublicæ convellant, nec 11) novis rebus studeant, nec 12) ulli alii magis, quam imperantibus suis adhæreant. Erga summos imperantes.

*) Eaque non modo interna, sed & externa, quæ in certis honorum titulis gestibusve, in quavis republica receptis, consistunt. Ita apud Persas cives oportebat *προσκυνεῖν*, reges appellare *βασιλέας βασιλέων*, iisdem ac-

clamare: *Vivas æternum* cetera. De aliis honorum titulis, gestibusque, ex instituto egerunt alii, in primis Becmann. *Notit. dignit. diss. VI.* Quamvis vero ut his ritibus verbisque honoris utantur cives, jure exigant imperantes: non tamen ulla est ratio, quamobrem ad eadem cogi possint extranei, veluti legati principum & rerumpublicarum, qui, si ex suæ gentis ritu reverentiam exhibuerint principi extero, officio suo omnino videntur defuncti. Conf. Corn. Nep. *Conon. Cap. III.*

§. CCXXVII.

ga cones.

Præterea quum sociorum sit, ita vivere cum sociis, uti id communis societatis finis exigit: facile patet, 13) bonorum civium esse cives suos amare, 14) cum iisdem pacifice vivere, 15) & non modo suum cuique tribuere, sed & 16) civibus plus humanitatis, quam extraneis, exhibere: denique 17) non obtrectare inter se, aut invidere aliis, quos aut natalium splendor, aut imperantium benevolentia, aut eximia quædam merita ad sublimiorem dignitatem evexerunt, aut 18) qui eminent virtutibus, *) aut qui denique 19) in colligendis opibus fortunam paulo benigniorem, quam alii, experti sunt.

*) Est hoc vitium potissimum democratiis admodum familiare: quippe quæ nec vitia pati, nec virtutes eminentiores ferri possunt. Hinc ferale illud Ephesinorum decretum, ob quod eos dignos esse ajebat Heraclitus, ut omnes adulti morerentur: Ἡμέων μηδὲ εἷς ὀνήϊστος ἔστω. εἰ δέ τις τοιοῦτος, ἄλλῃ τε καὶ μετ' ἄλλων. *Nostrum nemo meritis excellat,* quo-

quoniam, si quis erit talis, alibi degat, & cum aliis. Diog. Laert. IX, 2. Quot viri præclari Athenis labefactati sunt illa testula, quam ὀστρακισμὸν vocabant, ex historia eorum satis notum est. Vid. Corn. Nep. *Themistocl. Cap. VIII. Aristid. Cap. I. Cimon. Cap. III.* Sigon. *de republ. Athen. II,* 4.

§. CCXXVIII.

Specialium officiorum fundamenta.

Specialia civium officia omnia ex fine illius muneris, quo in republica funguntur, fluunt: ac proinde 20) res ipsa docet, singulos obligatos esse ad ea omnia facienda, quæ fini muneris sui conveniunt, 21) eaque omnia omittenda, quæ fini illi muneris sui repugnant: sed & 22) ad nullum ambiendum munus, cui se impares esse intelligant. 23) Ex quibus paucis regulis, quæ sint officia ducum, consiliariorum, legatorum, quæstorum, magistratuum, judicum, ministrorum ecclesiæ, professorum & doctorum, militum, *) facile unusquisque intelligit.

*) Itaque non necessarium fuerit, ad singulorum officia specialia descendere. De iis tamen satis prolixe egit Pufendorff. *de offic. hom. & civ. II,* 18. 7. *seq.* quem hic consuli velim ab iis, qui talia requirunt.

§. CCXXIX.

Civis aliquis esse desinit, eversa republica.

Ceterum 24) officia civium generalia tamdiu durare, quamdiu cives sunt, 25) specialia tamdiu, quamdiu certis muneribus præsunt, facile intelligitur. Civis autem aliquis esse desinit variis modis. Quum enim respublica constet ex hominum multitudine, (§. CVIII. 23.) quam *populum* adpellamus: sequitur, 26) ut, exstincto dispersove po-

pulo, (quod terræ motu, bello, inundationibus, similibusque calamitatibus publicis contingere potest,) pauci superstites cives esse desinant, nisi hi statum suum tantisper tueantur, dum in justi populi numerum iterum excreverint: *) 27) non autem desinere quem civem esse, si populus debellatus alii civitati, tamquam provincia, adcrescat, quia tunc alterius civitatis fit civis, nec 28) si formam mutet respublica, quia tunc idem populus manet.

*) Paucos illos superstites ad modum privatorum sibi adrogare posse dominium rerum, quas antea populus possederit, non autem imperium illius populi, censet Grot. *de jure belli & pac. II, 9. 4.* Sed quamdiu superstitibus manet animus, habendi communem imperantem, ei submittendi voluntates suas, viresque omnes securitatis externæ internæque caussa uniendi: quidni maneret respublica? Ita sane mansit Atheniensium respublica, quando prælio perditis & desperatis rebus, ad tantam inopiam redacti fuerant Athenienses, ut, consumta militari ætate, peregrinis civitatem, servis libertatem, damnatis impunitatem darent, & libertatem suam vix tueretur illa hominum colluvies. Justin. *Hist. V, 6.*

§. CCXXX.

Non mutata reipublicæ forma. Quum ergo mutata reip. forma idem maneat populus: (§. CCXXIX. 28.) consequens est, 29) ut salva illi maneant fœdera realia, quæ populo illi antea cum aliis civitatibus intercesserant: (§. CCXI. 99.) 30) salva etiam sint pacta publica, priore adhuc subsistente reipublicæ forma, cum privatis inita:

inita: 31) salvæ denique obligationes populi istius, qui mutavit formam reipublicæ. Non autem 32) cives teneri ex factis eorum, qui injuste invaserint rempublicam, vel 33) contra leges fundamentales aliquid egerint, *) vel inde patet, quod in horum imperium numquam consenserunt.

*) Hinc Athenienses, excusso triginta tyrannorum imperio, legem condiderunt: ὅ ὅσα ἐπὶ τῶν τριάκοντα ἐπράχθη, ἢ δίκη ἐδικάσθη, ἢ ἰδία, ἢ δημοσία, ἄκυρα εἶναι. *Ut quæcumque sub triginta tyrannis acta, aut judicia facta sint, sive privatim, sive publice irrita essent.* Demosthen. *in Timocrat. p.* 782. Et similem fere Honorii Imperatoris constitutionem de actis Heracliani tyranni damnandis habemus in *l.* 13. *C. Theod. de infirm. quæ sub tyrann.* Attamen moderanda hæc videntur, 1) si obligatio e re nascatur, & populus inde fructum ceperit, vel in rem ejus versum sit; 2) si per errorem quis imperium tenuerit, a populo electus, *arg. l.* 3. *D. de offic. præt.* in quam legem dissertationem elegantem *de electione magistratus inhabilis* scripsit Jac. Gothofredus, 3) si quis initio justum tenuerit imperium, & postea demum tyranni personam induerit, quo refero *l.* 2. *&* *l.* 3. *C. Theod. eod.* ubi Constantinus Magnus legitime gesta & rescripta Licinii rata esse jubet.

§. CCXXXI.

Præterea ex eodem principio (§. CCXXVIII. 28.) colligimus, 34) non desinere aliquem civem esse, si per divisionem ex una civitate plures fiant, vel 35) plures in unum systema coalescant: quamvis 36) priore casu contingere possit, ut quis non *An si divisum imperiũ, vel in coloniam quis adscriptus?*

prioris, sed novæ civitatis, civis sit. Si coloniam deducere decrevit respublica: permultum interest, qualis illa sit colonia. Quum enim aliæ ita exeant majore patria, ut singularem constituant rempublicam, ad nihil aliud obstrictam metropoli, nisi ut eam comiter venerentur: aliæ, ut pars civitatis matricis maneant: *) facile patet, 37) priore casu idem contingere, quod, diviso imperio, fieri diximus, 38) posteriore autem nullam mutationem circa obligationem priorem civium, qui coloniis adscripti sunt, fieri.

*) Tales colonias mittere solebant Græci veteres. Unde apud Thucydidem *Lib. I. p. 25.* Corcyrei: Οὐ γὰρ ἐπὶ τῷ δοῦλοι ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὅμοιοι τοῖς λειπομένοις εἶναι ἐκπέμπονται. *Neque enim coloni in colonias emittuntur, ea conditione, ut sint servi: sed ut iis, qui in antiqua patria relinquuntur, pares sint.* Quibus respondent Corinthii apud eumdem *p. 28.* Ἡμεῖς δὲ οὐδ' αὐτοί φαμεν ἐπὶ τῷ ὑπὸ τούτων ὑβρίζεσθαι κατοικίσαι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ἡγεμόνες τε εἶναι καὶ τὰ εἰκότα θαυμάζεσθαι· αἱ γοῦν ἄλλαι ἀποικίαι τιμῶσιν ἡμᾶς καὶ μάλιστα ἀπὸ ἀποίκων στεργόμεθα. *Nos vero respondemus ne nos quidem idcirco ipsorum coloniam collocasse, ut ab ipsis contumelia adficeremur, sed ut ipsorum duces essemus, ac conveniens nobis honor ab illis redderetur. Ceteræ enim coloniæ nos comiter venerantur, & ab iis maxime diligimur.* Itaque colonorum horum tantum erat τιμᾶν τὴν μητρόπολιν, καὶ ἐν πανηγύρεσι ταῖς κοιναῖς γέρα τὰ νομιζόμενα διδόναι, *comiter venerari metropolim, eique in solemnitatibus consuetos honores dare,* uti idem loquitur Thucydides *ibid. p. 18.* addens, quod & scholiastes monet, in eo præcipue constitisse

τα-

τὰ γέρα, ut in publicis facrificiis, distribuentes viscera, civibus metropoleos primam partem, vel κατάρχὰς darent. Plura de honore, quo hujusmodi coloni antiquæ patriæ cives prosequebantur, dixit Henr. Vales. *not. ad Excerpta peiresc. p. 7.* At alia omnia observabant Romani, *quorum coloniæ jura institutaque omnia populi Romani, non sui arbitrii, habebant*, teste Gellio *Noct. Attic. XVII.* quum tamen ipsi, Albanorum coloni, plane sui juris ab ipsa origine fuissent, & non tantum non comiter venerarentur veterem patriam, sed & plane sub suam redigere potestatem, non dubitarent. Quod ipsis merito exprobrat Metius Fufetius apud Dionys. Halicarn. *Antiq. Roman. Lib. III. p. 143.*

§. CCXXXIII.

Denique quum civis quis sit ratione reipublicæ, quam cum aliis constituit, vel in quam se ultro contulit: (§. CIX. 26. & 28.) sequitur sane, 39) ut civis quis esse desinat, simul ac civitate patria ultro eo consilio emigravit, ut in alterum sese civitatem conferat, ibique constituat Lares fortunæque domicilium, 40) nisi leges publicæ vel migrare cives plane vetent, veluti apud Argivos, apud quos, ut ait Ovid. *Metamorph. Lib. XV. v. 28.* **An per migrationem.**

Prohibent discedere leges,
Pœnaque mors posita est patriam mutare volenti.

vel 41) eam libertatem, non nisi deducta certa bonorum parte, indulgeant, quod apud plerasque Europæ gentes in mores ivisse, novimus. Ut 42) civitatem quidem,

at non obligationem erga patriam mutent ii, qui ad hostes transfugiunt, ac proinde 43) retracti ex fuga jure puniantur.

§. CCXXXIV.

An per exsilium. Denique quum eos, qui in societate aliqua vivunt, nec sese societatis legibus accommodant, recte abs se segregent reliqui socii: (§. XXII. 70.) 44) idem & civibus procul dubio licebit, adeoque 45) malis civibus exsilium jure irrogatur: eoque facto, 46) illi procul dubio cives esse desinunt, quod tamen 47) non perinde dicendum videtur de relegatis, maxime, qui adhuc fundos possident in republica, nec non 48) de interdictis, qui in certum locum, reipublicæ nostræ subjectum, deportantur, ut ibi vitam insuavem ducant, vel certas operas præstent. Quin 49.) generatim existimarim, eos, qui ob delictum jure civitatis excidunt, privilegiis quidem civium privari, non autem eo ipso liberari ab obligatione erga patriam rempublicam, eatenus saltim, 50) ne illi ægre faciant, aut Coriolanum imitati cives suos infestis armis persequantur. Liv. *II. 35. sequ*

F I N I S.

INDEX

INDEX RERUM ET VERBORUM.

Numeri Romani librum; Arabici paragraphum; Asterisci * scholion indicant.

A

D

De-

E

Eman-

G



O

quid

ΠΑΝΤΑ ΚΑΛΩΣ ΕΣΤΑΙ.

NOI RIFORMATORI

Dello Studio di Padova.

Avendo veduto per la Fede di revisione, ed approvazione del Padre Fra Paolo Tommaso Manuelli Inquisitore nel Libro intitolato: *Heineccii Elementa Juris Naturæ & Gentium, &c.* non esservi cos' alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimenti per attestato del Segretario nostro, niente contro Principi, e buoni costumi, concediamo Licenza che possi esser stampato, osservando gl'ordini in materia di stampe, e presentando le solite Copie alle Pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 20. Agosto 1740.

(Gio: Pietro Pasqualigo Riform.
(Gio: Emo Proc. Riform.
(

Agostino Bianchi Segr.

Adi 25. Agosto 1740.

Registrato nel Magistrato Eccellentissimo degli Esecutori contro la Bestemmia.

Pietro Gradenigo Segr.